

NOBEL MÜKAFATI
LAUREATLARININ ƏSƏRLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin
**“Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin
əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi
haqqında”** 2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.

“Şərq-Qərb”
Bakı – 2009

Knut Hamsun

Inventas vitam juvat excoluisse per artes
Ustalıǵa yüksələrək bu dünyanı xoş edənə

NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Knut Hamsun

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“Şərq-Qərb”

Bakı – 2009

ISBN 978-9952-34-234-5

Tərcümə edəni və
ön sözün müəllifi: Nadir Qocabəyli

Redaktor: Ceyhun Nağiyev

Korrektor: Sadiq Hüseynov

Bədii tərtibat və
dizaynın müəllifi: Tərhan Qorçu

Kompüter düzümü: Hikmət Aydınəğlu
Mehman Musabəyli

Knut Hamsun. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: “Şərq-Qərb”, 2009, 576 səh.

Nüfuzlu Norveç nəşrlərindən sayılan «Norveç ədəbiyyatı tarixi» (1974-1975) altıncı ildiyinin müəlliflərindən birinin fikrincə, Knut Hamsun Norveç ədəbiyyatının «ən istedadlı, ən məşhur və ən mübahisəli» nümayəndəsidir.

Mətn: Bakı Slavyan Universiteti, “Kitab aləmi” NPM, 2009
Bədii tərtibat, səhifələnmə: “Tutu” nəşriyyatı, 2009
© “Şərq-Qərb” ASC, 2009

ZİDDİYYƏTLƏR BURULĞANINDA

Knut Hamsun öz yaradıcılığı ilə yeni dövr dünya ədəbiyyatına incilər bəxş etmiş sənətkarlardandır. Onun bədii irsinin dünya ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yeri var. Vətəninə və doğma torpağına qəlbən bağlı olan Hamsun əsərlərində geniş ictimai əhəmiyyət kəsb edən məsələlərə toxunmuş, iyirminci yüzildə sivilisasiyanın gətirdiyi bir çox yeni ziddiyyətləri və bəşəri mövzuları işıqlandırmışdır.

Hamsunun əsərlərində həyat eşqi olduğca güclüdür. O, təbiətin sirlərinin gizləndiyi meşənin sakitliyinə, fəsilələrin dəyişməsinə, otların göyərməsinə, çiçəklərin açmasına və saralıb-solmasına, quşların uçmasına, insanı öz özəmətli harmoniyasına cəlb edən əzəli-əbədi varlığa iti nəzərlə baxırdı. Onun əsərlərini oxuduqca dünyanın təbii gözəlliyini – dağ çəmənliklərinin nəfəs kəsən qoxusunu, aylı gecələrin lal sükutunu, uzaqlarda çaxan şimşəklərin səssiz parıltısını görür və duyuruq. Hamsunun təbiətlə bərabər, insanın duyğularını, daxili aləminin disharmoniyasını, sevgi ehtiraslarının insanı köləyə çevirməsini, qəribəliklərini, şıltaqlıqlarını, emosiyalarının dolaşq oyunlarını, insanın münasibətlərindəki, gündəlik həyatındakı adiliyin və bayağılığın arxasında gizlənmiş konflikt və ziddiyyətləri təsvir etməsi daha önəmlidir.

Hamsunun əsəbi, zərif və oynaq nəsrinə öz qatı lirizmiylə də seçilir. Lakin bu, onun başlıca xüsusiyyəti deyil. Çünki Hamsun Norveç kəndində və əyalətində on illər boyu mövcud olan dəyərləri bilən, onları təbii və canlı təsvir edən və inamla mürəkkəb xarakterlər yaradan təfəkkürlü sənətkardır. Lirizm onun əsərlərinə özünəməxsus melodiklik verir.

Norveç əyalətindəki ictimai ziddiyyətlər, eyni zamanda şəxsiyyət taleyinin təhlili də Hamsunun diqqətini cəlb edirdi. O, yeni, iyirminci yüzilliyin dolaşq tarixi hadisələrinin gətirdiyi dəyişiklikləri, yeni baxışları və insanların düşüncə tərzini təsvir edən romanlar silsiləsi yaratdı. Kənd məişətinin və əski ənənələrin hər yerdə çat verdiyini, industrial tərəqqiylə birlikdə insafsız sahibkarlığın da durmadan əyalətin ən ucqar guşələrinə yol tapdığını müşahidə edib, kapitalist inkişaf yoluna tənqidi yanaşan Hamsun Norveç kəndinin ənənələrinə və təməllərinə söykənən sosial-əxlaqi dayaq axtarırdı. Hamsuna görə, doğma torpağın qoruduğu dəyərlər əbədidir.

Hamsun toxunduğu sosial problemləri iyirminci əsrin digər realistlərinin əsərlərində olduğu kimi, o qədər də çılpaqlıqla qələmə almırdı. O, dünya ədəbiyyatında yeni dövrün bədii düşüncə tərzinin dəyişməsi üçün zəmin hazırlayan görkəmli yazıçılardan biridir. Hamsun öz yaradıcılığı ilə ədəbiyyatın mənəvi tələblərə və XX əsr ictimai həyatının xüsusiyyətlərinə cavab verən yeni xüsusiyyətlərini formalaşdırmışdır.

O, adi həyatın axarını, insanın gündəlik yaşamının təfəsilatlarını, qəhrəmanlarının düşüncələrini, niyyətlərini, maraq dairələrini, məşğuliyyətlərini, vərdişlərini, xarakter cizgilərini həssaslıqla duyurdu. Sadə kəndlilər, balıqçılar, tacirlər, mülkədarlar, avaralar, matroslar, əyalət ziyalıları – həkimlər, vəkillər, müəllimlər, qulluqçular, kişilər və qadınlar, müxtəlif sosial təbəqələrə və nəsillərə mənsub insanlar onun prototipləridir. Hamsunun əsərləri XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərindəki Norveç həyatının koloritli, şirin, canlı təcəssümüdür. Lakin yazıçının yaradıcı təxəyyülünün qayəsini yalnız bu amil təşkil etmirdi. Onu daha çox qəhrəmanlarının cəmiyyətlə və özləriylə mübarizədə düşdükləri konfliktoloji–psixoloji situasiyaların təsviri cəlb edirdi. Hamsunun yaradıcılığında sosial problemlər birbaşa deyil, dolay yolla öz əksini tapırdı, buna görə də o, dünya ədəbiyyatında psixoloji realizmin görkəmli nümayəndələrindən sayılır.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O, özündən əvvəlki Norveç realistlərindən kəskin şəkildə fərqlənirdi. Hamsunun ədəbi görüşlərinin və yaradıcılıq üslubunun formalaşdığı dövrdə bütün dünya ədəbiyyatında olduğu kimi, Norveç ədəbiyyatında da mühüm dəyişikliklər baş verirdi: realizm ədəbi metodu yenidən formalaşır, təkamül dövrünü yaşayırdı. Estetizm və dekadentizm ədəbi cərəyanları təsir dairələrini genişləndirirdi. Henrik İbsenin son dövr yaradıcılığında daxilən Hamsuna yad olan simvolizm cizgiləri açıq-aşkar görünürdü. Şəxsiyyətinə Hamsunun da böyük hörmət bəslədiyi Börns-terne Börnsonun estetik realizmi də, Hamsunun fikrincə, artıq köhnəlmişdi və zamanla ayaqlaşmırdı.

O, tamamilə şüurlu olaraq XIX yüzilin ikinci yarısında meydana çıxan naturalist və pozitivist ənənələrdən uzaq dururdu. İnsan və cəmiyyət münasibətləri haqqında mexaniki təsəvvürlər, insanın davranışını yalnız xarici, o cümlədən, bioloji amillərlə əlaqələndirən determinist görüşlər Hamsuna yad idi. O, insanın ictimai və fərdi münasibətlərinin obyektiv mürəkkəbliyini anlayır, bu münasibətləri naturalist və pozitivist bəsitlikdən qaçmaqla təsvir edirdi. «Kim həyatda yetmişinci illərəcən yaşayıbsa, bu dövrdən etibarən şairlərdə hansı dəyişikliklərin baş verdiyini bilir, – Rusiyaya, Qafqaza, o cümlədən, Bakıya səyahətindən bəhs edən «Nağıllar diyarında» oçerkində ironiya ilə yazırdı. – Bu vaxtadək onlar tərənnümçü, ovqat ifadəçisi, hekayəçi idilərsə, bundan sonra zamanın tələbinə uyub qulluqçu, tərbiyəçi, islahatçı oldular. Bu, praktik mənfəətə və xoşbəxtliyə can atan, insanlara rəhbərlik etməyin və ədəbiyyatın islah olunmasının əsasını qoyan ingilis fəlsəfidir. Həmin vaxtdan fantaziyanın az, söylərin və sağlam düşüncənin isə daha çox olduğu ədəbiyyat meydana çıxdı. Adi adamın ayaqlarının altında qalan hər şeydən yazmaq olardı, tək «gerçəkliyə sadıq» qalasan. Bu, bütün ölkələrdə çox sayda böyük yazıçılar meydana çıxardı»¹. Hamsun gerçəkliyə sadıqlıyı, pozitivizm fəlsəfəsi və naturalizmin

¹ Knut Hamsun. Seçilmiş əsərləri, I cild. səh. 414. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2006-cı il.

estetik nəzəriyyəsilə qidalanan və özünü böyük sayan xırda yazıçılardan fərqli başa düşürdü. Onun üçün xırda təfərrüatlarda və təfsilatlarla gerçəkliyin bənzərini yaratmaq deyil, tam mahiyyətini və ruhunu anlamaq mühüm idi. Buna görə də Hamsunun qəhrəmanlarının xarakteri güclü, əhatəli, ümumidir, bəzən özünəməxsus şəkildə ictimai qüvvəyə çevrilir, lakin inandırıcılığını itirmir.

Hamsun naturalistlərlə yanaşı, XIX yüzilin öz əsərlərini yarımədəbi, yarıelmi traktatlara çevirən, dəbdə olan sosioloji konsepsiyalardan və bioloji nəzəriyyələrdən misallar gətirən, onları şərh edən realizm təqlidçilərinə rəğbət bəsləmədi. O, obrazların diliylə danışmağa üstünlük verir və danışdı. Onun bədii əsərlərində çox nadir hallarda açıq publisistikaya rast gəlinir.

Hamsun doğma vətəni Norveçə başdan-başa çulğayan kapitalizmlə mübarizəyə çox erkən başlamış və bu mübarizə uzun ömrünün son günlərində davam etmişdir. Antikapitalist motivlər və burjuva münasibətlərinə mənfi münasibət onun yaradıcılığında özünü açıq şəkildə büruzə vermişdir. Əsərlərində torpaq sevgisini yorulmadan tərənnüm edən Hamsun daim kapitalizmi tənqid atəsinə tutan mühafizəkar yazıçı kimi çıxış etmişdir. O, öz retrospektiv idealını – azad Norveç kəndlisinin patriarxal həyat tərzini Norveçin kapitalist inkişaf yoluna qarşı qoyurdu.

* * *

Knut Hamsun 1859-cu il avqustun 4-də Norveçin şimalında kəndli ailəsində anadan olmuşdur. Onun əsl soyadı Pedersendir, lakin sonradan yaşadığı Hamsund xutorunun adını özünə ədəbi təxəllüs götürmüşdür. Qəzətdə çap olunan məqalələrindən birində təsadüfən təxəllüsünün son hərfi düşmüş, nəticədə ortaya çıxan Hamsun soyadı ədibin xoşuna gəlmişdir. O, bu adla da dünya ədəbiyyatına daxil olmuşdur.

Hamsunun uşaqlıq illəri olduqca ağır və yoxsulluq içində keçmişdir. Ailəsi uşaqları saxlamaqda çətinlik çək-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

diyinə görə Knutu dayısının himayəsinə verməyə məcbur olmuşdur. Dayısı sərt və qaraqabaq adam olduğundan Knutun həyatının acı günləri başlamışdır. Yalnız dayısının ciddi xəstəliyindən sonra yarıac-yarıtox həyatdan, danlaqlardan və kötəklərdən xilas olmuşdur. Yeniyetmə vaxtı o, bir tikə çörək və xoşbəxtlik sorağıyla dünyanı gəzməyə yollanmış, bir çox işlərlə məşğul olmuş, dükan-da satıcı köməkçisi, poçtalyon, səyyar satıcı-xırdavatçı, yol tikintisində hesabdar vəzifələrində çalışmışdır. Knut ciddi və istedadlı gənc idi, həyatı və insanları diqqətlə müşahidə edirdi. Yalnız kənd məktəbində ibtidai təhsil alan Hamsun bütün digər bilikləri əlinə keçən kitablardan öyrənmişdir.

Hamsunun yaradıcılıq qabiliyyəti çox erkən aşkara çıxmışdır. 1877-ci ildə «Qəribə adam. Norlandda məhəbbət əhvalatı» adlı ilk kiçik povestini nəşr etdirmişdir. Lakin nə bu kiçik kitab, nə də ondan bir il sonra çap etdirdiyi «Görüş» balladası və «Börger» hekayəsi ona şöhrət qazandırmışdır.

Ədəbiyyatda özünə cığır açmaq üçün bir neçə il uğursuz cəhd edəndən sonra 1882-ci ildə o, Amerikaya gedir. Orada Hamsunu da, əlbəttə, bir çox skandinavialı mühacir kimi, xoşbəxt həyat deyil, bir qarın çörək üçün ağır əzab-əziyyət gözləyirdi. Düşar olduğu ağır xəstəlik Hamsunu iki ildən sonra vətənə dönməyə məcbur edir. Lakin bir-birinin ardınca gələn uğursuzluqlar onun gələcəyə olan böyük inamını sarsıda bilmir. «Mən yazıçıyam. Gün gələcək Norveçdə mənim haqqımda danışacaqlar», - o, amerikalı dostlarından birinə yazırdı. 1886-cı ildə Hamsun yenidən Amerikaya gedir; yenidən fermalardakı ağır işlər, Çikaqo şəhər nəqliyyatındakı üzücü əmək başlanır. Bu dəfə Hamsun skandinavialı mühacir dairələri ilə yaxınlıq etməyə başlayır, Norveç, Danimarka, İsveç yazıçıları haqqında açıq mühazirələr oxuyur, arabir mühacir mətbuatında çap olunur.

1888-ci ildə Hamsunun həyatında yeni dövr başlanır. O, Avropaya qayıdıb Kopenhagendə yerləşir. Qəzetlərdə

çap edilən «Amerikanın mənəvi həyatı» adlı oçerki böyük marağa səbəb olur. Bu maraq, üzərində səylə çalışdığı bədii əsərindən fraqmentlər işıq üzü gördükcə daha da artır. Hamsunun istedadını Brandes və Börnson da sezmişdi. 1890-cı ildə «Aclıq» romanı küll halında çap olunanda Avropa ədəbiyyatına yeni, qüdrətli və özünəməxsus istedadın gəldiyi hamıya aydın oldu.

«Aclıq»ın bədii xüsusiyyətləri, qəhrəmanın psixoloji durumuna yanaşma tərzini Hamsunun yaradıcı insan kimi müstəqilliyini ortaya qoydu. Hamsunun Kristianiyada keçirdiyi əzablı və dəhşətli gənclik illərinin üzərindəki pərdəni azca qaldırırsa, «Aclıq» romanını bir çox cəhətlərinə görə avtobiografik əsər də adlandırmaq olar. O vaxtlar yazıcının qarşılaşdığı buz kimi soyuq laqeydlik, insanların biganəliyi və daşürəkliliyi büsbütün romana köçürülmüşdür. Onun aclıqdan fiziki əzab çəkən qəhrəmanı ətrafdakıların tam etinasızlığı ilə qarşılaşır. Hamsunun sözlərinə görə, o, bu əsərdə «ardıcıl olaraq aclıq keçirən insanın özünəməxsus ruhi-mənəvi həyatını, əsəb sarsıntılarını təsvir etməyə səy göstərmiş». Əsərin qəhrəmanının hərəkətlərindəki ziddiyyətlik və gözlənilməzlik yalnız fizioloji aclıqla bağlı deyil. O, sanki, iki aləmdə – gerçək və özünün uydurduğu xəyali aləmdə yaşayır. Bu ikilik romanın adında da özünü göstərir: onun qəhrəmanı korlanmış, pozulmuş dünyada yalnız fizioloji deyil, həm də təbii insani münasibətlərə ehtiyac duyub mənəvi aclıq keçirir. Qeyd etmək lazımdır ki, əsərin rəğbət və ironiayla dolu üslubu yazıçı ilə qəhrəman arasında üzvi bağlılıq yaradır.

«Aclıq» Hamsuna böyük şöhrət qazandırdı, roman çap olunandan sonra o, peşəkar yazıçı həyatına qədəm qoydu. Onun istedadı cilalanıb püxtələşdi. 1892-ci ildə çap olunan «Misteriyalar» romanı yazıcının yaradıcılığının yeni səhifəsi oldu. Tənqidçilərin və oxucuların bu əsərə münasibəti gözlənildiyindən daha təmkinli idi. Forma və məzmunca qeyri-adi olan bu roman bir qədər təəccüb və heyranlıqla qarşılandı.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

«Misteriyalar» göstərdi ki, keçid dövründəki mənəvi həyatında mürəkkəb münaqişələrlə üzləşən Hamsun onların qarşısında böyük tərəddüd keçirir. O, burjua cəmiyyətinin bir çox dəyərlərindən üz döndərir, yeni dəyərləri isə axtarıb tapmağa ehtiyac var. Tezliklə qələmə aldığı və tarixi-ədəbi əhəmiyyət kəsb edən iki tənqidi romanında («Redaktor Lünge» (1892) və «Pöhrələr» (1893)) artıq bu dəyərləri müəyyənləşdirməyə başlayır.

Hamsunun 90-cı illərdə yazdığı sonrakı əsərlərinin əsas xüsusiyyətini açıq ənənəçilikdən uzaq olan yüksək sənətkarlıq və qatı psixologizm təşkil edirdi. Əgər «Pan» (1894) və «Viktoriya» (1898) romanlarında insan duyğularının və ehtiraslarının təsviri araşdırma obyektidir, «Səltənət qapılarında» (1895), «Həyat oyunları» (1896) və «Axşam şəfəqləri» (1898) dramatik trilogiyasında sosial problemlər üstünlük təşkil edirdi.

1899-cu ilin payızında Hamsun Rusiyaya və Qafqaza səfər edir, Peterburqu, Moskvanı, daha sonra Vladıqafqazı, Tiflisi, Batumu, Bakını gəzir. 1903-cü ildə o, səfər təəssüratlarından bəhs edən «Nağıllar diyarında» adlı yol qeydlərini qələmə alır. Dərin müşahidəçilik qabiliyyətinə, incə yumor hissənə və güclü ironiyaya malik Hamsun ucsuz-bucaqsız Rusiya çölləri, başı göylərə çatan Qafqaz dağları, köhnə Tiflis, neft Bakısı, buranın insanları haqqında olduqca maraqlı fikirlər söyləmişdir. Yazıçı kazak çölünün özünə-məxsus təbiətindən, Qafqaz dağlarının füsunkar gözəlliyindən, Azərbaycandakı şoran çöllərdən eyni məhəbbətlə bəhs edir: «Hər tərəf ucsuz-bucaqsız çöllükdür, bir ağac belə görünmür. Sağ tərəfdə, sanki, göl var, ancaq bu, göl deyil, duz səhrasıdır. Vaxt ötdükcə duz çölü də dəyişmədən uzandıqca-uzanır. Buradan – uzaqdan o, gölə bənzəyir, adama elə gəlir ki, qatar gölün üzərilə gedir. Hava işıqlaşır; duz çöllükdə hərəkətsiz qalıb. Duz müqəddədir, Qafqazda da duz var. Duzu bol ölkə bərəkətli ölkədir. Bir zamanlar bu qiymətli məhsul buradan düz Bağdada, Hindistana qədər daşınırmış. Duzu dağıtmaq olmaz, o, müqəddəsdir!» Hamsun oçerkində Moskva Kremli, Tiflisdəki

«Asiya Məhəlləsi», Bakıdakı «İçərişəhər» və Suraxanıdakı «Atəşgah» haqqında da Azərbaycan oxucularının hədsiz marağına səbəb olacaq fikirlərini açıqlayır.

Qafqaza səyahəti zamanı Gürcüstanı da dolaşan yazıçı geri döndəndən sonra «Çariça Tamara» (1903) adlı romantik dramını yazmışdır.

XX yüzilin əvvəllərində Hamsunun yaradıcılığında dönüş baş verir. O, təmtəraqlı lirik üslubdan uzaqlaşmış daha çox epik və obyektiv təhkiyə janrına üstünlük verir. 1904-cü ildə yazdığı «Xəyalpərəst» romanı onun bədii yaradıcılığının yeni mərhələsini təşkil edir. Xəfif yumorla qələmə alınmış əsərin mövzusunun kiçik balıqçı qəsəbəsinin özünəməxsus dəyərləri və məişəti təşkil edir.

1908-ci ildə Hamsunun «Benoni» və «Roza» dilogiyası çap olunur. Əsərin qəhrəmanı poçtalyon və balıqçı Benonidir. O, xüsusi keyfiyyətləri olmayan sadə kəndlidir. Onun yüksəlməsi xoş təsadüf nəticəsində baş verir, çünki bu personaj da başqaları kimi mülkədar Makın əlində aciz qalmışdır. Benoni ilə Mak arasındakı mürəkkəb münasibətlər özəmənkı Norveçin ictimai-siyasi inkişafındakı ziddiyyətləri kifayət qədər dəqiq əks etdirir. Romanın əsas qayəsi odur ki, insanlar həm Makın, həm də Benoninin dövründə yaşaya bilirlər, çünki hər ikisi bu yerin köklü sakinləridirlər, doğma torpaq və həmyerliləri haqqında hər şeyi bilirlər. Onların gücü də elə bundadır.

Hamsun etiraf edirdi ki, bu romanlarda yaratdığı mikroaləm və insanlar artıq keçmiş dövrə aiddir. «Payız ulduzları altında» (1906), «Xəlvəti çalan səyyah» (1909) və «Sonuncu sevinc» (1912) trilogiyasında Hamsun həyatdakı yenilikləri görməyin və duymağın zərurətindən danışıq. Bu əsərlərin qəhrəmanı Knut Pedersen (yazıçı ona öz adını vermişdi) şəhər həyatının mənasızlığından bezib, gəncliyinin keçdiyi yerlərə yollanır.

Birinci Dünya müharibəsinə az qalmış Hamsun ailəsilə birlikdə şəhəri tərk edib kənddə yaşamağı qərara alır, əvvəlcə vətəni Hamaröyə, sonra isə Qrimstada köçür. Onun bu qərarı, sadəcə olaraq, yaşayış yerini dəyişmək

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

deyil, daha böyük məna kəsb edirdi. Norveç feodal münasibətlərinin nə olduğunu bilməyən aqrar ölkə idi, odur ki, kapitalist münasibətləri ölkəni ağuşuna alanadək azad kəndli cəmiyyətin sosial inkişafının aparıcı qüvvəsini təşkil edirdi. Hamsuna görə, sosial sabitliyin, milli mədəniyyət özünəməxsusluğunun, xalqın mənəvi saflığının əsas mənbəyi patriarxal ənənələrə malik kənd, torpaqla üzvi bağlılıqdır. O, ölkəsində və dünyada baş verən bütün hadisələrə mühafizəkar kəndli mövqeyindən yanaşır, kəndlinin maraqlarını maddi və mənəvi tərəqqinin yeganə meyarı sayırdı. Hamsun da patriarxal-mühafizəkar kəndlilər kimi, şəhərə, şəhər sivilizasiyasına şübhəylə yanaşırdı. Hamsunun fərdi baxışları xutor kəndlisinin fərdi əhval-ruhiyyə-sindən ilham alırdı.

Tarixi hadisələrin gedişi Hamsunun öz prinsiplərində yanılmadığını sübut etdi: məhz sənayeləşmə və kapitalist münasibətlərinin inkişafı Birinci Dünya müharibəsinin başlanması üçün təkan oldu. Müharibə və onun doğurduğu dəhşətlər Hamsunu bir daha tarixi proseslərin doğru yolla getmədiyinə inandırdı. Şəhər mədəniyyəti, maşın əsri, industrial tərəqqi insanın təbiətini dəyişdirir, onu torpağa və zəhmətə olan üzvi bağdan məhrum edir. Birtərəfli inkişaf insanlarda narazılıq, etiraz və düşmənçilik duyğusu formalaşdırır. Hamsun tarixi tərəqqiyə düzgün istiqamət vermək istəyən qüvvələrin suallarına müsbət cavab verməyi özünə borc bilirdi. O, bu suala XX yüzil dünya ədəbiyyatının ən monumental epik əsərlərindən biri olan «Torpağın bərəkəti» (1917) romanı ilə cavab verdi.

Əsərin təhkiyəsi, qəhrəmanlarının həyatı kimi aramlı və sakitdir. Boş, heç kəs tərəfindən becərilməyən, dövlətə məxsus meşəlik sahəyə İsaak adlı adam gəlib burada işləməyə başlayır; o, meşənin bir hissəsini ağaclardan, kütüklərdən və qaya daşlarından təmizləyib, əkib-becərməyə başlayır. Bir müddətdən sonra onun yanına bataqlıqdakı cığırdan keçib İnger adlı qadın da gəlir. Əvvəlcə o, İsaakın yanında işçi kimi çalışır, sonra işə evlənirlər. Bəlkə də, dovşan dodağına oxşayan dodaqları olmasaydı, İnger İsaakın

yanına gəlməz, doğma kəndlərində ərə gedərdi. Ancaq İngərin dovşandodaq olması İsaakı narahat etmir, onlar bir yerdə yaşayıb dünyaya övladlar gətirir, torpağı əkib-becərir, mal-qara saxlayırlar. İsaak dəyirman daşıtək ağır adam olsa da, zəhməti sayəsində torpaq bol məhsul verməyə başlayır, yavaş-yavaş var-dövləti çoxalan İsaak dövlətdən böyük torpaq sahəsi alıb sahibkara çevrilir.

İsaak və İngərin düşüncələri və duyğuları zəhmət və xoşbəxtlik dolu həyatlarıtək sadə olsa da, primitiv deyil. Lakin İngər təzə doğulmuş dovşandodaq qızını tələf etdiyi üçün həbsə alınır və İsaak yeddi il tək qalmalı olur. Ancaq bu kədərli hadisə onların həyatını məhv edə bilmir. Onların «Sellanro» adlandırdıqları xutor inkişaf edir, oğlanları böyüyür. İsaak səbirsizliklə İngərin qayıtmasını gözləyir. İngər qayıdır. Həbsxanada onun üçün heç də pis keçməyib, hətta dodağını da tikiblər. Ancaq İngər şəhər dəyərlərinə alışdığından bir qədər dəyişib. Buna baxmayaraq, kənddə hər şey qadının ürəyincədir və sakit kənd həyatı tədricən onu öz qoynuna alır, hər şeyi yoluna qoyur.

«Torpağın bərəkəti» yalnız ürəyində torpaq sevgisi olanlara mənəvi qida verir. İsaakın kiçik oğlu Sivert atası kimi kəndli olaraq qalır, odur ki, onun həyatı da sakit keçir. Böyük oğlu Yeliseyi isə şəhər həyatı cəlb edir: o, şəhərdə oxuyub ora öyrəşir, evə qayıdandan sonra ticarətə qurşanır; lakin atasının dəstəyi olmasaydı, hər şeyi çoxdan batırmışdı. O, hər şeyi qeyri-ciddi, başdansovdu edir. Ayaqları artıq doğma torpaqdan üzüldüyündən xoşbəxtlik ardınca Amerikaya gedən Yelisey orada məhv olur.

Hamsun açığı publisistikaya müraciət etmədən, sırf bədii vasitələrdən istifadə etməklə kənd həyatının şəhərdən üstünlüyü ideyasını irəli sürür. Onun torpağa bağlı olan bütün qəhrəmanları həyatın çətinliklərinə və sınaqlarına əzmlə sinə gəriklər. Doğma torpaqdan uzaq düşənlər isə narahat, qeyri-sabit həyat sürür, bədbəxt insanlara çevrilirlər.

«Torpağın bərəkəti» romanı ilə Hamsun bir daha güdrətli qələm sahibi olduğunu sübut etdi. Əsərdə obrazların

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

universal xarakterə malik, məişət çərçivəsindən kənara çıxıb daha geniş missiya daşıyıcısı olduqları aydın şəkildə göstərilmişdir. Romanın qəhrəmanları özlərinin monumentallığı və epik dolğunluğu ilə seçilir. Əsərin sonuna doğru İsaak Bibliya patriarxlarına xas olan böyüklüyə və əzəmətə yüksəlir, kəndə, torpağa bağlılığın özünəməxsus qüdrətli simvoluna çevrilir.

Roman çox böyük uğur qazandı. Dövrün hərbi və siyasi hadisələrilə müşahidə olunan qorxu və çəşqinlik mühitində Hamsunun əsəri varlığın əbədi himni, bəşəriyyətin oyanışına çağırış kimi səsləndi. «Torpağın bərəkəti» romanı 1920-ci ildə Nobel mükafatına layiq görüldü, əsər bütün Avropa dillərinə tərcümə olunub müəllifinə dünya şöhrəti qazandırdı.

Birinci Dünya müharibəsindən sonra yaranmış vəziyyət Hamsunda özünə qarşı bədbin münasibətin formalaşmasına səbəb oldu. Müharibədən sonra yazdığı ilk romanı «Quyu başındakı qadınlar» (1920) onun ən kədərli əsərlərindən biridir. Yazıcının «Son fəsil» (1923) romanı da bədbin ruhda yazılmış əsərlərindəndir. Tədqiqatçılar bu əsəri Tomas Mannın «Sehrli dağ» romanı ilə müqayisə edirlər: burada əsas hadisələr ağır xəstələr üçün nəzərdə tutulan sanatoriyada cərəyan edir; yazıçı bununla bir növ müasiri olduğu cəmiyyətin yığcam modelini təsvir edir. Hamsun bu əsərində də öz prinsiplərinə sadıq qalıb, sağlamlam və sarsılmaz kənd həyatını sanatoriya sakinlərinin saxta və ümitsiz yaşayışına qarşı qoyur.

Zaman keçdikcə ictimai münasibətlər və insanların psixologiyası dəyişirdi; təbii ki, bu dəyişiklikləri Hamsun da sezməmiş deyildi. Artıq Norveçin kəndləri və qəsəbələri, buraların sakinləri də əvvəlkitək deyildi. Hamsun bir daha tarixin və tərəqqinin dəyişdiyi məqamları tutmağa çalışıb «Avaralar» (1927), «Ayuq» (1930) və «Həyatda davam edir...» (1933) romanlarından ibarət trilogiyasını qələmə aldı.

1936-cı ildə işıq üzü görən «Qapalı dövrə» romanı ilə Hamsunun yetmiş ildən çox davam edən bədii yaradıcılığı

faktiki olaraq başa çatır. Lakin onun son əsəri 1949-cu ildə, yazıcının 90 yaşında çap olunmuş gündəlik qeydlər və xatirələrdən ibarət «Ot basmış cığırılar» kitabıdır. Bu tarixlər arasındakı zaman kəsiyi Hamsunun həyatının ən ağır və kədərli dövrüdür.

Burjua inkişaf yoluna inamsızlığı, ictimai-siyasi məsələlərə mühafizəkar münasibəti, kapitalist işbazlığının beşiyi saydığı Amerika və İngiltərəyə olan patoloji nifrəti, eyni zamanda, Almaniyaya bəslədiyi rəğbət və böyük ümid, təxəyyülünün zənginliyi Hamsunun siyasi baxışlarının formalaşmasında mühüm rol oynamışdı. Norveçin Almaniyaya tərəfindən işğalı zamanı hitlerçilərə şüurlu rəğbət bəsləməkdə günahlandırılan ixtiyar yazıcının mövqeyini birmənalı qiymətləndirmək olmur. Çünki həmin vaxt artıq çox qocalmış və eşitmə qabiliyyətini itirmiş Hamsun ətraf dünyadan tamamilə təcrid olunmuş, insanlarla ünsiyyətdən imtina etmişdi. O, dünyada baş verən hadisələrdən həyat yoldaşı Mariya Andersen vasitəsilə xəbər tuturdu. Bundan əlavə, Hamsunun almanların ona olan rəğbətindən istifadə edib həbs olunmuş mədəniyyət xadimlərini azad etdirdiyinə, qəddarlığı ilə seçilən faşist generalı Terbovenin Norveçdən uzaqlaşdırılmasını Hitlerdən şəxsən tələb etməsinə dair təkzibolunmaz faktlar mövcuddur.

Knut Hamsun 1952-ci il fevralın 19-da Nörholmdakı evində 93 yaşında vəfat etmişdir. O həm insan, həm də yazıçı kimi ziddiyyətli şəxsiyyət idi. Lakin Hamsunun bədii dühası və istedadı o qədər qüdrətli və özəmətlidir ki, dünya durduqca oxucular tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanacaqdır. O, yaddaşımızda daim gözəlliyi və sevgini tərənnüm edən böyük ədib, insan ruhunun dərinliklərini, dünyanın əbədi təzadlarını ustalıqla təsvir edən dahi sənətkar kimi qalacaqdır.

Nadir Qocabəyli

Knut Hamsun NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

TORPAĞIN BƏRƏKƏTİ

(roman)

TORPAĞIN BƏRƏKƏTİ

(roman)

Birinci fəsil

I

Bataqlığın içiyə meşəyə doğru uzun, upuzun bir cığır uzanır – görəsən, onu kim salıb? Əlbəttə, buradan keçən ilk adam. Ona qədər buralarda cığır-filan olmayıb. Sonradan heyvanlar bir-birinin ardınca bataqlıqdan və gölməçələrdən keçərək naməlum ləpirlərini saldılar, getdikcə ləpirlər aydınlaşdı, bu zaman loparlar da bir-bir duyuq düşərək cığırı axtarıb-tapdılar, marallarına baş çəkmək üçün qayalıqlara gedərkən həmin cığırdan keçib getdilər. Beləcə, heç kəsə məxsus olmayan ziyəsiz torpağa aparən geniş boş sahədə bir cığır əmələ gəldi.

Bir adam şimala doğru gedir. O, çiyində kisə aparır, ilk kisəni; kisədə azuqə və bəzi alətlər var. Adam möhkəm və qabadır, sarı cod saqqalı, sanki, dəmirdəndir, üzündə və əllərində xırda çapıq izləri var; görəsən, bu yaraları harada alıb: işdə, yoxsa davada? Bəlkə, o, cəzadan qaçıb-gizlənir, bəlkə, filosofdur, sakitlik və hüzur axtarır? Hər necə olsa da, o gedir. Ucsuz-bucaqsız çölün ortasıyla irəliləyən adam! O, elə hey gedir, dayanmadan, ətrafda nə quşların, nə də heyvanların səsi eşidilir, hərdənbir öz-özünə nəsə mızıldanır: O-oh, Tanrım! – o deyir. Bataqlıqdan keçib xoş bir məkana – meşədəki açıq talaya çıxanda kisəni yerə qoyur, ətrafı dolaşaraq buraları nəzərdən keçirir və bir azdan geri qayıdaraq kisəni dalına çatıb yoluna davam edir. Vaxtı günəşlə müəyyənləşdirərək bütün gününü beləcə keçirir, axşam düşdükdə süpürgə kollarının üstünə sərilib əllərini başının altına qoyur.

Bir neçə saatdan sonra yenə yoluna davam edir. “O-oh, Tanrım!” – O, düz şimala doğru gedir, saati günəşlə bilir, bir

parça quru kökə və keçi pendiriylə nahar edərək, çeşmədən su içir və yoluna davam edir. Bu gün də belə keçir. O, meşədə çoxlu münasib yerə baxıb. Görəsən, o, nə axtarır? Yer, torpaq? Yəqin ki, şəhərdən gəlmədir, olduqca ehtiyatlıdır, gözləri daim nəsə axtarır, hərdən tərənin üstünə çıxıb boylanır. Budur, günəş yenidən əyilir.

O, qarışıq meşədə ucalan hündür ağacın qərb tərəfiylə irəliləyir. Burada həm yarpaqlı meşə, həm də çəmənliklər var, beləcə, saatlarca davam edir, hava qaralır, ancaq o, çayın şırıltısını eşidir və bu zəif şırıltı ətrafdakı yeganə canlı varlıq kimi onu gümrəhləşdirir. Hündür yerə qalxaraq aşağıdakı yarımqaranlıq dərəyə baxır, bir az o tərəfdə – cənubda isə göy üzü görünür. O, yerə uzanıb yatır.

Sübh tezdən qarşısında gözəl bir mənzərə açılır: meşə və çəmənlik. O, yaşıl yamacla dərəyə düşür, dərənin lap dibində çayın burulduğunu və bir dovşanın çayın üzərindən birdəfəyə atılıb keçdiyini görür. Adam başını tərpedir, yəni ki belə də olmalıdır; guya, çayın eni elə olmalıdır ki, dovşan bir sıçrayışla onun üzərindən adlaya bilsin. Qəfildən onun ayaqları altından yumurtalarının üzərində yatmış kəklik pırıldayıb uçur və hirsli-hirsli qaqqıldayır, adam yenə başını tərpedir, yəni burada heyvanlar və quşlar da var – bu da yaxşıdır! O, mərsin və çaytikanı kollarının, diş-diş yarpaqlı ulduzçiçəyi və xırdaca ayıdöşəyi kollarının arasında vurnuxur, gah orda, gah da burda torpağı dəmir qırığıyla eşir, bir yerdə çoxəsrlilik yarpaq tökümü və ağac çürüntüsüylə gübrələnmiş qaratorpaq, başqa yerdə isə bataqlıq tapır. Adam başını tərpedərək bildirir: burda məskən salacaq, hə, elə belə də edəcək, burda məskunlaşacaq! İki gün ətrafı gəzib-dolaşır, lakin axşamlar yenə də həmin yamaca qayıdır. Gecələr iynəyarpaqlardan düzəltdiyi döşənəcəyin üstündə yatır; artıq buralara elə öyrəşib ki, hətta qaya çıxıntısının altında iynəyarpaqlardan özünə yataq da düzəldib.

Ən çətini yer tapmaq idi; bu yer heç kəsin deyil, yalnız onunkudur: bu andan etibarən günləri iş-güclə, zəhmətlə

keçəcək. O, dərhal yaxındakı meşədəki tozağaclarını kəsməyə başlayır, ağaclar hələ yaş olduğu üçün onları üst-üstə yığaraq qurudur, böyük qalacaq əmələ gəldikdə isə xeyli mil uzaqda yerləşən kəndə aparıb satırdı. Əvəzində isə evə azuqə və məmulat dolu yeni kisələr, un, donuz əti, qazan, bel alıb gətirirdi. Cığırla gedib-gəlir, elə hey daşıyır, daşıyırdı. O, ana-dangəlmə yükdaşıyan idi; iki sahil arasındakı bərə kimi meşədə vurnuxurdu, görünür, qismətinə həvəslə boyun əyirdi: o, çox gəzir və çox daşıyırdı, çiyində yük olmamasını tənbəllik hesab edir və xoşlamırdı.

Bir gün çiyində ağır yük ola-ola, iki təkənin və bir keçinin boğazına kəndir keçirib özüylə gətirdi. Keçiləri gətirdiyinə çox seviniirdi, sanki, inək gətirmişdi, onları oxşayıb-əzizlədi. Buradan keçən ilk yad adam, avara lopar keçiləri görüb başa düşdü ki, burada adam peyda olub; odur ki dedi:

– Sən həmişəlik burada yaşayacaqsan?

– Hə, – adam cavab verdi.

– Sənin adın nədir?

– İsaak. Sən mənimçün bir köməkçi tapa bilərsən?

– Yox. Ancaq soraq eləyəyəm.

– Soraqla! De ki, mənə mal-qaraya qulluq edən bir qadın lazımdır.

Demək, İsaak; lopar bunu da deyəcək, deyəcək ki, xam yerə gələn adam ayağını qaçaraq qoymayıb, o, öz adını da söylədi. O heç qaçaq ola bilərmidi? Yaxşı gəlib-çıxıb. O, sadəcə, işgüzar adamdır, keçiləri üçün qısa yem tədarüki görür, torpağı təmizləyərək yararlı hala salmağa, daşlardan təmizləməyə, təmizlədiyi daşlardan isə hasar çəkməyə başlayıb. Payıza doğru özünə daldalanacaq da düzəltdi, çimdən möhkəm və isti, tufanda cırıldamayan, yanğına davamlı bir qazma tikdi. Artıq o, öz yuvasına girib qapısını bağlaya, istədiyi qədər içəridə otura, yaxınlıqdan kimsə keçəndə tamhüquqlu ev sahibi kimi kandarda dayana bilirdi. Qazmanı iki yerə bölmüşdü; bir tərəfində özü, digər tərəfində heyvanları yaşayırdı.

Lap içəri, düz qayanın altı isə samanlıqdır. Hər şey əlinin altındaydı.

İki lopar da gəlir, ata və oğul, onlar dayanıb əllərini uzun çomaqlarına dirəyərək qazmaya, təmizlənmiş sahəyə baxırlar. Yamacda otlayan keçilərin boynundan asılmış zınqırovların səsini dinləyirlər.

– Salam, – onlar deyir, – deyəsən, xam torpağa sanballı adamlar təşrif buyurublar! – Yaltaqlıq loparların köhnə adətidir axı!

– Mənə köməkçi ola biləcək bir qadın tanımırınsınız ki? – İsaak cavab verir. Onun fikri-zikri ancaq budur.

– Köməkçi? Yox. Ancaq soraq edərik.

– Çox xahiş edirəm! Deyin ki, mənim evim və torpağım var, ancaq köməkçim yoxdur, elə belə də deyin.

O, bu köməkçini hər yerdə, hər zaman axtarırdı, ancaq tapa bilmirdi. Kənddə bir dul qadın və iki qarımış qız İsaaka baxmış, ancaq onunla gəlmək istəməmişdilər; niyə belə olduğunu İsaak başa düşməmişdi. Doğrudan, başa düşməmişdi? Kim insanlardan bu qədər uzaqda vəhşi səhranın ortasında tək-tənha yaşayan kişi xeylağının yanında xidmət edər? Ən yaxın yaşayış məntəqəsindən oraya bir günlük yoldur! Axı kişi özü də yaraşlıq deyil, hətta tam əksinə, danışanda səsi qaba heyvan səsi kimi çıxırdı.

Demək, tək qalmaqdan başqa çarə yoxdur.

Qışda ağacdan böyük təkne qayırır, onu kəndə aparıb satır, qarda-çovğunda evə azuqə və hər cür alət daşıyıb gətirirdi; ağır günlərdi, o, donaraq daşdığı yükə yapışırdı. Mal-qaraya özü baxırdı, ancaq onları uzun zaman özbaşına buraxmaq olmazdı. Ona görə də görün nə fikirləşib tapdı. Ehtiyac insana ağıllı olmağı öyrədir. O, güclü və təmiz beynini getdikcə daha çox çalışdırırdı. Əvvəla, evdən çıxarkən keçiləri buraxırdı ki, meşədə budaqdan-yarpaqdan yesinlər. Ancaq başqa bir şey də fikirləşmişdi: ağacdan qayırdığı qabı çayın kənarında elə asmışdı ki, içinə damcılayan su onu on saata

doldururdu. Ağzınadək dolan qab lazımi ağırlığı alanda aşağı düşür və samanlığa birləşdirilmiş kəndirə ilişirdi. Bu zaman samanlığın bacası açılır və üç bağlama ot düşürdü. Heyvanlar da yeyirdilər.

Bax beləcə davam edirdi.

Ağıllı ixtira Tanrının lütfü idi və adamı çətinlikdən qurtarırdı. Payızın sonunadək hər şey yaxşıydı, bir gün qar yağdı, sonra yağış, sonra yenə qar, güclü qar, mexanizm pis işləməyə başladı, qab zirzibillə doldu və bacanı vaxtından qabaq açdı. Adam zirzibil düşməsin deyə qabın ağzını bir qədər örtüdü və bir müddət yenə hər şey yoluna düşdü. Ancaq qış gəldikdə su donduğundan qurğu işləmədi.

Onda keçilər, adamın özü kimi, yemsiz keçinməyə məcbur oldular.

Ağır günlər idi, adama köməkçi lazım idi, o isə yoxdur, buna baxmayaraq, özünü itirmədi. O, işləməyində və evini qaydaya salmağında idi. Qazmaya pəncərə açdı, iki şüşə saldı, bu, onun həyatının ən fərəhli günlərindən biri idi, artıq görmək üçün ocaq yandırmağa ehtiyac yoxdur. O, gün işığında da evdə oturub təknə qayıra bilirdi. Hər şey yaxşılaşır, yoluna düşürdü. Şükür Tanrıya! O heç vaxt ibadət etməmişdi, ancaq ürəyində tez-tez Tanrıya müraciət edirdi. Çünki bunsuz keçinmək mümkün deyildi. Bu zaman o həm də səmimi və həyəcanlı olurdu. Ulduzlu səma, meşədəki xışıltı, tənhalıq, qalın qar, yerdəki və göydəki sirli qüvvələr onda gündə bir neçə kərə dərin və ilahi duyğular oyandırır: o, günahkar və mömin idi, bazar günləri bayram münasibəti ilə yuyunur, ancaq başqa günlərdə olduğu kimi işləyirdi.

Yaz gəldi, o, öz kiçik sahəsini şumlayaraq kartof əkdirdi. Mal-qara artmışdı, hər iki keçi iki bala vermişdi, artıq onun irili-xırdalı yeddi keçisi vardı. O, pəyəni genişləndirmiş və ehtiyat üçün daha iki pəncərə açmışdı. İşlər yaxşı gedirdi.

Nəhayət, günlərin birində köməkçi gəlib çıxdı. O, əvvəlcə yamacın ətrafında irəli-geri xeyli dolaşaraq yaxına gəlməyə

cürət etmədi; axşam düşənə yaxın cəsərətini toplayıb gəldi. İri cüssəli, qaragözlü, möhkəm və kobud bir qız idi. İri və güclü əlləri vardı, ləpar olmasa da, ləpar komaqları geyinmişdi, dalına dana dərisindən kisə çatmışdı. Görkəmindən yaşının irəlilədiyi bəlli idi, xətrinə dəyməsin, otuza yaxın olardı.

Çəkinməyə gərək yoxdu, ancaq o təzim edərək tələsik dedi:

– Mənə aşırımdan o tərəfə getmək lazımdır, ona görə də bu yolla gəldim.

– Hə, – adam dedi. O, deyiləni tam başa düşməmişdi, qız aydın danışmırdı, üstəlik, üzünü də çevirmişdi.

– Bəli, – qız dedi. – Amma yol çox uzaqdır!

– Hə, – o cavab verdi. – Sən aşırımdan keçməlisən?

– Bəli.

– Orda nə işin var?

– Qohumlarımın yanına gedirəm.

– Belə de, demək, orada qohumların var. Bəs sənın adın nədir?

– İnger. Bəs sənın?

– İsaak.

– Hə! İsaak. Sən burda yaşayırsan?

– Hə, gördüyün kimi, burda yaşayıram.

– Buralar heç də pis deyil, – İnger razılıqla dilləndi.

İsaak yanılmamışdı, dərhal başa düşdü ki, qız onun soracağıyla gəlib, srağagün evdən çıxıb və düz buraya gəlib. “Bəlkə də, mənə köməkçi lazım olduğunu eşidib”.

– İçəri keç, bir az ayaqların dincəlsin, – o dedi.

Onlar qazmaya girdilər, qızın azuqəsindən yeyib, İsaakın keçilərinin südündən içdilər; sonra qız kisəcikdə gətirdiyi qəhvədən bişirdi. Yatmazdan qabaq qəhvə içdilər. İsaak yerinə uzandı, gecəyarısı onda qadına qarşı həvəs oyandı və...

Səhəri qız getmədi, bütün günü obaş-bubaşa vurnu-xaraq keçiləri sağdı, qazanları qumla sürtüb ağartdı və

səliqə-sahman yaratdı. Beləcə, o getmədi. Onun adı İnger, o birininki isə İsaak idi.

Beləcə, tənha kişinin yeni həyatı başladı.

Doğrudur, arvadı aydın danışa bilmir, dovşan dodağın-dan utanaraq, üzünü adamlardan gizlədirdi. Ancaq bundan şikayətlənməyə dəyməzdi. Çünki bu eybəcər dodaqlar olmasaydı, yəqin ki, o heç vaxt bura gəlməzdi. İsaakın xoşbəxtliyinə səbəb olan da məhz bu dovşan dodaqlarıydı. Axı o, özü də qüsursuz deyildi. Saqqallı və qeyri-adi dərəcədə tösmərək İsaak nəhəng dəyirman daşına bənzəyirdi, buna baxmayaraq, pəncərənin önündən qasırğa kimi sovrulurdu. Hələ heç kəsin sifətində bu qədər ciddilik olmayıb! Yaxşı ki, İnger ondan qorxub qaçmadı.

Bəli, İnger qaçıb getmədi. Əri bir yerə gedəndə və qayıdıb evə gələndə onu qazmanın önündə qarşılayardı.

İngərin gəlişi İsaakın qayğısını artırmışdı, amma bu qayğı özünü doğruldurdu, çünki daha çox evdən qıraqda olur, daha çox hərəkət edə bilirdi. Əvvəla, çay vardı, əla bir çay, mənzərəsi də çox gözəl, dərin və iti axan bir çay, hansısa kiçik çeşmədən qətiyyən söhbət getmir, çox güman ki, mənbəyini dağlardakı böyük bir göldən götürürdü. O, özünə balıq tutmaq üçün ləvazimat tapmışdı, çayı üzünə axına doğru axtararaq axşama vedrə dolusu xanı və alabalıqla döndü. İnger onu təəccüb və heyrət içində qarşıladı, nə edəcəyini bilmədi, əllərini bir-birinə vuraraq dedi:

– Aman Tanrım! Sən neyləmişən! – o, əla başa düşürdü ki, tərifləri İsaaka ləzzət verir, onu qürurlandırır, ona görə də bir neçə xoş söz də söylədi: – Heç vaxt belə şey görməmişəm, bunu necə bacardın, anlaya bilmirəm!

Digər münasibətlərdə də İnger çox yaxşıydı. Doğrudur, Tanrı onun ağıl payını o qədər də səxavətlə verməmişdi, ancaq qohum-qardaşının yanında qalan iki yanabalalı qoyununu gedib gətirdi. Qazmada yaşayan insanlar üçün indi bundan yaxşı nə ola bilərdi; yunu, quzuları olan qoyunlar, düz dörd

dənə. Heyvanatın sayı sürətlə çoxalır, təmiz iş və möcüzə. Tanrı da bərəkətini əsirgəməmişdi! Bundan başqa, İnger pal-paltar və bəzi xırda-xuruş da gətirmişdi: güzgü, qəşəng şüşə muncuqları olan boyunbağı, yun daramaq üçün daraq və cəhrə. Əgər belə davam etsə, döşəmədən tavanadək hər yer dolacaq, qazmada yer qalmayacaq! İsaak, əlbəttə, torpağın verdiyi nemətlərin aşılıb-daşmasına şad idi, ancaq qarabaq adam olduğundan dinib-danışmırdı; yel kimi qarının kandarına cumub havaya baxır, yenidən yerinə qayıdırdı. Onun, demək olar ki, bəxti gətirmişdi, özündə getdikcə daha çox vurğunluq, şiddətli arzu və həvəs, daha nə bilim, nələr hiss edirdi.

– Bəsdir əlləşib-vuruşdun! – İsaak dedi.

– Mənim bir yerdə bundan da çox varımdır. Hələ dayım Sivert də var, onun haqqında eşitmişən?

– Yox.

– O, çox varlı adamdır. Kəndimizin xəzinədarıdır.

Məhəbbət adamın aqlını başından alır deyiblər, İsaak da xoşrəftar görünmək istədi, odur ki lap şitini çıxardı.

– Gör nə deyirəm, – dedi, – kartofun dibini doldurmağa getmə. Axşam evə gələndə özüm edərəm.

Bu sözləri deyib baltanı götürdü və meşəyə getdi.

İnger evin yaxınlığındakı meşədən gələn balta səslərini eşitdi və şaqqıltı səşindən başa düşdü ki, İsaak yekə ağacları yerə yıxır. Bir az qulaq kəsildikdən sonra kartofların dibini doldurmağa getdi. Məhəbbət adamın aqlını başından alır.

Axşama o, yekə bir şalbanı kəndirlə bağlayıb, dalıya sürüyə-sürüyə geri qayıtdı. Qaba və sadədil İsaak şalbanla əməlli-başlı gurultu salmışdı, ayaqlarını yerə döyür və öskürürdü ki, İnger bayıra çıxıb təəccübdən və heyrətdən donsun.

– Sən lap dəli olmusan! – İnger, doğrudan da, ona tərəf addımlayaraq haray-həşir saldı. – Sən adamsan, ya nəsen?!

O cavab vermədi, heç düşünmədi də! Şalbanın öhdəsindən gəlmək elə də böyük iş deyil, bu barədə danışmağına belə dəyməzdi.

– Bu tir sənin nəyinə gərəkdir? – İnger soruşdu.

– Heç özüm də bilmirəm, – İsaak dilucu cavab verdi.

Bu zaman gördü ki, artıq İnger kartofların dibini doldurub və deyəsən, səylə çalışmaqda heç də ondan geri qalmır. Bu, onun xoşuna gəlmədi, kəndiri şalbandan açıb, yerlə sürüyə-sürüyə yenə harasa getdi.

– Sən yenə gedirsən? – İnger soruşdu.

– Hə, – o, hirsələ cavab verdi.

Bir azdan ikinci şalbanla geri qayıtdı, bu dəfə nə tövşüyür, nə də səs-küy salırdı, şalbanı öküz kimi sürüyərək qazmanın önünə gətirdi.

Yay uzunlu qazmanın önünə çoxlu şalban daşıyıb gətirdi.

II

Bir dəfə İnger şeylərini dana dərindən olan çantasına yığıb dedi:

– Gedib qohumlarıma baş çəkəcəm.

– Hə-ə, – İsaak dedi.

– Onlara bəzi şeyləri başa salmalıyam.

İsaak onu yola salmaq üçün dərhal ayağa qalxmayaraq, bir xeyli ləng tərpendi. O, marağını və nəsə ağır bir şeyin ürəyinə damdığını bürüzə verməməyə çalışaraq, ayaqlarını sürüyə-sürüyə qapıya yaxınlaşanda artıq İnger meşənin kənarındaydı.

– Sən geri qayıdacaqsan? – özünü ələ ala bilməyərək bağırdı.

– Niyə qayıtmayım ki? – İnger cavab verdi. – Heç dəxli var?

– Hə-ə.

Beləcə, o, yenə tək qaldı, o-oh, Tanrım! Tükənməz güc və əlləşib-vuruşmaq ehtirası ona qazmada boş yerə vurnux-

mağa imkan vermədi. Odur ki işə girişərək şalbanları otərəf-butərəfə çevirməyə, uclarını yonub-hamarlamağa başladı. Axşamədək çalışdı, sonra keçiləri sağdı və yıxılıb yatdı.

Qazmada boşluq və sakitlik hökm sürürdü, çim divarlarından və döşəmədən qalxan ağır sükut adama öz tənhalığını daha ciddi və dərindən hiss etdirirdi. Ancaq yun darağıyla cəhrə öz yerindəydi, sapa düzilmiş muncuqlar da tavana yaxın rəfdə səliqəylə dayanmışdı. İnger özüylə heç nə aparmamışdı. Ancaq İsaak o qədər səfeh idi ki, bəyaz yay gecəsində də zülmət qorxusu onu bürüyür və Allah bilir, ağına nələr gəlirdi. Saat ikidə – vaxtı işıqla bilirdi – ayağa qalxdı, bir yekə qab sıyığı aşırı ki, yenidən qarnını doldurmağa vaxt sərf etməsin. Axşamədək xam torpağı, hələ üstəlik kartof sahəsini də şumladı.

Üç gün dalbadal tirləri yonub hamarlamaqla və yer belləməklə başını qatdı ki, bəlkə, sabaha İnger gələ. Onun gəlişinə bir az balıq tədarükü görsəydi, pis olmazdı. İngeri qarşılaşmaq üçün qayalıqdan keçərək kəsə yolla getmək istəmirdi, odur ki, dolama yolla balıq tutmağa getdi. Qayalıqdakı tanış olmayan yerlərə dırmaşdı, buralarda boz və qonur dağlar ucalırdı. Sanki, qurğuşundan və misdən olan ağır və xırda qaya parçaları ayağına dolaşdı. Bu tünd rəngli daşlarda çoxlu faydalı şeylər ola bilirdi, bəlkə də, qızıl, ya da gümüş, dəqiq bilmədiyinə görə onunçün elə bir əhəmiyyəti də yoxdu. Çaya doğru endi, gecə havada vızıldayan ağcaqanadların altında balıq tilova yaxşı gəlirdi. Vedrə yenə də ağzınadək xamı balığı və alabalıqla dolmuşdu, qoy İnger yenə görsün! Səhər gəldiyi dolayı yolla geri qayıdarkən qayalıqdan iki ağır daş götürdü. Daşlar qəhvəyi rəngdəydi, üzərlərində tünd-göy çilləri də vardı və olduqca ağırdı.

İnger gəlmədi. Artıq dördüncü gündü. O, əvvəllər olduğu kimi keçiləri sağdı, sonra daş qalağı olan yerə gedib, hasar çəkməkçün iki yekə topa daş daşıyıb gətirdi. Onun çoxlu möhtəşəm ideyaları vardı.

Beşinci axşam yerinə uzanarkən ürəyində kiçicik bir şübhə vardı, ancaq buna baxmayaraq, yun darağı və cəhrə hələ də yerindəydi, muncuqlar da həmçinin! Qazmada yenə dərin sükut vardı, heç bir səs-səmir gəlmirdi, vaxt ötmürdü ki, ötmürdü. Birdən, nəhayət, bayırdan ayaq səsləri gəldi, elə bildi ki, ona elə gəlir. O-oh, Tanrım! – tərək olunduğunu içinə sindirərək dedi, bu cür sözləri İsaak boş yerə demirdi. Bu zaman həmin səsləri yenə eşitdi. Az sonra isə pəncərənin qarşısında bir qaraltı görünüb yox oldu, nəşə buynuzlu bir şey idi, canlı. O, yerindən sıçrayıb qapıya doğru cumdu və kabus gördü. Bu, Tanrıdır, yoxsa iblis! – mızıldandı, belə ifadələri də İsaak ən ağır anlarda işlədirdi. O, inək görmüşdü, bir də İngeri, hər ikisi pəyəyə girdi.

Əgər o, indi İngerin pəyədə inəklə necə sakitcə söhbət etdiyini eşitməsəydi, öz gözlərinə də inanmazdı. Amma kor-kor, gör-gör! O andaca ürəyinə axmaq bir şey damdı: Tanrı qorusun, şübhəsiz ki, o, qeyri-adi, olduqca əla arvaddır, ancaq bu artıq lap ağ oldu. Yun darağı və cəhrə olsun, lap yaxşı, muncuqlar da şübhə doğuracaq dərəcədə bahalı olsa da, buna da sözüüm yox! Amma bu inəyi, bəlkə də, yolda görüb və qovub gətirib bura, axı yiyəsi axtarıb-tapacaq.

İnger pəyədən çıxdı və qürurla gülümsəyərək dedi:

– Mən öz inəyimi gətirdim!

– Hə-ə, – o cavab verdi.

– Neçə vaxtdır yol gəlirəm, onunla dağlarda iti yerimək mümkün deyil. O, boğazdır.

– Demək, sən inək gətirmisən? – İsaak dedi.

– Hə, – İnger cavab verdi və öz var-dövləti haqqında danışmağa zərurət duyaraq əlavə etdi: – Yəqin, mənim yalan dediyimi düşünmürsən!

İsaak ən pisindən qorxurdu, lakin şübhələrini dilə gətirməkdən qorxurdu, odur ki, yalnız bunları dedi:

– Gəl yeməyini ye.

– İnəyi gördün? Gözəllər gözəlidir!

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Çox gözəldir. Haradandır səndə belə inək? – deyər o, bacardığı qədər laqeyd görünməyə çalışaraq soruşdu.

– Onun adı Qızıl inəkdir. Bu çəpər nəyinə lazımdır? İşləməkdən özünü həlak edəcəksən. Gedək bir inəyə baxaq!

Onlar getdilər. İsaak yalnız alt paltarındaydı, ancaq bunun əhəmiyyəti yox idi. İnaəyi qeyri-adi dərəcədə diqqətlə nəzərdən keçirdilər; bütün nişanlarına, qaşqasına, başına, yelininə, budlarına, qırmızı-ağ rəngli və boş sağırsına baxdılar.

İsaak ehtiyatla soruşdu:

– Necə bilirsən, neçə yaşı olar?

– Əlbəttə, bilirəm, – İnger cavab verdi. – Dübbedüz dörd yaşına girib. Onu əllərimdə böyütmüşəm, görənlərin hamısı deyirdi ki, hələ belə ağıllı düyə görməyiblər. Səncə, onu yemləməyə yemimiz çatacaq?

İsaak inanmaq istədiyinə inanmağa başlamışdı, odur ki dedi:

– Yemə görə narahat olma, ona verməyə çatar!

Sonra onlar qazmaya girdilər, yedilər, içdilər, oturdular. Yərlərinə girib inək barədə – bu böyük hadisə haqda söhbət etdilər:

– Məgər qəşəng inək deyil? Onun ikinci buzovı olacaq. Onun adı Qızıl inəkdir. Sən yatmışan, İsaak?

– Yox.

– Bilirsən nə oldu, məni görən kimi tanıdı və arxamca gəldi, təzəcə doğulmuş quzu kimi. Gələrkən gecə dağlarda bir saat yatdıq onunla.

– Hə-ə.

– Gərək bütün yayı onu bağlı saxlayaq, yoxsa qaçar, çünki inək elə inəkdir.

– Bəs əvvəllər o haradaydı? – nəhayət, İsaak soruşdu.

– Qohumlarımla yanındaydı. Onu vermək istəmirdilər, mən onu gətirəndə hətta uşaqlar da ağlaşdılar.

İngerin belə məharətlə yalan danışması mümkünüydümü? Çox güman ki, doğru söyləyir, inək onunkudur. İndi təsərrüfatlarında və həyətdə hər şey vardı, demək olar ki,

çatışmayan heç bir şey yoxdu! Bu canıyanmış İngeri də yaman çox istəyirdi, o da İsaakı çox sevirdi, onlar bir-birinə qarşı tələbkar deyildilər, taxta qaşığı dövründəki kimi yaşayırdılar və xoşbəxt idilər. Yatmaq vaxtıdır! Onlar düşünür və yataqlarına girib yatırdılar. Səhər tezdən oyanaraq yeni günü qarşılayırdılar və həmişə də özlərini yorub əldən salmaq üçün nəsə tapırdılar. Həyat belədir, kədəri də var, sevinci də.

Misalçün, elə götürək bu şalbanları, bəlkə onları səliqəylə üst-üstə yığsın? Hələ kənddə olanda İsaakın ağlına gəlmişdi ki, bir çardağ tiksın. Məgər buna böyük ehtiyacı yox idi? Artıq həyətdə qoyunlar, inək vardı, keçilərin sayı artmışdı, hələ bir az da artacaqdı. Artıq mal-qara qazmada düzəltdiyi yerə yerləşmədi, mütləq bir çıxış yolu tapmaq lazım idi. Ona görə də yaxşısı budur, elə indicə, vaxt itirmədən işə girişsin, hələ kartof yenicə çiçəkləyib, biçin də başlamayıb. İnger də qolundan tutar.

İsaak gecəyarısı oyanıb ayağa qalxır. Amma İnger səfərdən sonra yorulduğu üçün daş kimi yatıb. O, pəyəyə gedir. İndi o, inəklə əttökən sözlər işlədərək yaltaqcasına danışmır, onu ehmalca sığallayaraq hər tərəfinə baxır ki, görsün naməlum sahibi bir nişan, ya da damğa qoymayıb ki. Heç bir nişan-filan tapmayıb sakitləşir.

Budur, şalbanlar yerə uzanıb, onları diyirləməyə başlayır, qaldırıb daş hörgünün üstünə qoyur, pəncərə üçün yer qoyur, otaq üçün yekə, anbar üçünsə balaca qapı yeri qoyur. Bu, çox çətin idi, işə elə girişmişdi ki, vaxtı unutmuşdu. Budur, qazmanın bacası tüstülədi, İnger çıxıb onu səhər yeməyinə çağırırdı.

– Yenə ağlına nə gəlib? – o soruşdu.

– Sən durmusan? – İsaak cavab verdi.

Ah, bu İsaak, necə də qaraqabaqdır, amma İngərin soruşması, maraq göstərməsi və onun işlərinə diqqət yetirməsi xoşuna gəlirdi. Yeməyini yeyib getməzdən qabaq bir az oturdu. Nəyi gözləyirdi?

– Niyə oturmuşam?! – deyib ayağa qalxdı. – Hələ iş istənilən qədərdir! – deyə əlavə etdi.

– Deyəsən, ev tikirsən? – İnger soruşdu. – Yəni cavab vermək elə çətindir?

O, nəzakət xətrinə cavab verdi. Tikdiyi və hər şeyi özü etdiyi üçün qəlbi fərəhlə dolub-daşdı, odur ki cavab verdi:

– Axı görürsən ki, tikirəm.

– Hə, hə. Elədir, elədir.

– Necə tikməyim ki? – İsaak dedi. – Bax inək gətirmisən, ona pəyə lazımdır, ya yox.

Zavallı İnger onun qədər ağıllı deyildi. İsaak ağıl dəryasıydı. O elə əvvəldən, İnger onu tanımamışdan qabaq da belə olub, İnger ondan danışq tərzini öyrənirdi. İnger dedi:

– Axı sən pəyə tikmirsən.

– Tutaq ki, – o cavab verdi.

– Sənin tikdiyin daxmaya daha çox oxşayır. Özüdür ki var.

– Sənə elə gəlir? – o dedi və özünü bilməzliyə vuraraq baxdı, sanki, İngerin fikirlərindən dəhşətə gəlmişdi.

– Hə. Bəs mal-qara qazmada qalacaq?

O, dərhal cavab verdi:

– Bəlkə də, bu daha yaxşı olar!

– Bax görürsən, – İnger qalib tərzdə dedi, – mən də elə ağılsız deyiləm!

– Yox. Otağın yanında anbara nə deyirsən?

– Anbar? Onda biz də insan kimi yaşayardıq. Ah, kaş ki bizdə də elə alınaydı!

Elə də alındı. İsaak tikdi, küncələrini düzəltdi, çatısını qoydu, eyni zamanda, münasib daşlardan buxarı da hördü, ancaq sonuncu işi yaxşı alınmadı, ona görə də İsaak özündən razı qalmadı. Ot biçini başlayanda, tikintini buraxıb yamacdakı otu biçməyə başladı. Evə nəhəng ot qalaqları sürüyüb gətirirdi. Yağışlı günlərin birində İsaak dedi ki, ona kəndə getmək lazımdır.

– Nə işin var kənddə?

– Heç özüm də düz-əməlli bilmirəm.

O getdi və iki gündən sonra sobayla qayıtdı – pilətə çiyində qan-tər içində meşədən çıxdı.

– Yox, belə olmaz, sən, sadəcə olaraq, adam deyilsən!
– İnger qışqırdı.

İsaak təzə evə qətiyyənlə yaraşmayan buxarını sökdü və sobanı onun yerinə quraşdırdı.

– Hər adamda belə soba yoxdur, – İnger dedi. – İlahi, özün keç günahımızdan!

Biçin davam edirdi, İsaak taya-taya ot daşıyıb gətirirdi, çünki meşə otu çəmənlik otu kimi deyildi, ondan qat-qat pis idi. Ancaq yağışlı günlərdə tikintidə işləyə bilirdi, ona görə inşaat ləng gedirdi, hətta avqustda, ot tam biçilib qurtaranda təzə ev hələ yarıya güclə çatmışdı. Sentyabrda İsaak dedi ki, artıq belə olmaz:

– Kəndə qaç və mənə kömək gətir, – İngerə dedi.

Son zamanlar İnger nəşə şişmiş və enlənmişdi, ona görə də qaça bilməzdi, ancaq buna baxmayaraq, yola hazırlaşdı.

Ancaq birdən əri fikrini dəyişdi, yenidən lovğalanaraq hər şeyi təkbaşına etməyə qərar verdi.

– Camaatı narahat etməyə dəyməz, – o dedi. – Özüm də öhdəsindən gələm.

– Tək bacarmazsan.

– Yalnız tirləri qaldırmağa kömək elə.

Artıq oktyabr ayı idi, İnger dedi:

– Artıq mənə olmaz!

Çox təəssüf, payızın yağmurlu günlərində ekin üstünü örtmək üçün çatının tirlərini qaldırmaq lazımdır, vaxt isə çox azdır. İngerə nə olub, görəsən? Görəsən, naxoşlamayıb ki? Hər dəqiqə keçir pendiri hazırlayır, amma əsasən, gündə bir neçə kərə Qızıl inəyi ora-bura bağlayır.

– Bir də kəndə gedəndə mənə səbət, ya da qutu gətir, ya da buna bənzər bir şey, – bir dəfə İnger xahiş etdi.

– Nəyinə lazımdır? – İsaak soruşdu.

– Lazımdır, – İnger cavab verdi.

O, şalbanı kəndirlə bağlayıb sürüdü, İnger yalnız bir əliylə itələməklə kifayətləndi, sanki, onun burada olmasının

özü bir kömək idi. İş ləng gədirdi, çatı hündür olmasa da, tirlər balaca evə görə son dərəcə iri və yoğundular.

Bir ara sürən aydın payız havası İngerə kartofun hamısını yığıb qurtarmağa imkan verdi, İsaak da uzunsürən yağış-laradək daxmanın üstünü örtüdü. Artıq keçilər gecələri qazmada, adamların yanında keçirildilər, bunun eybi yox idi, ümumiyyətlə, heç bir şeyin eybi yox idi, adamlar bundan şikayətlənmirdilər. İsaak yenidən kəndə hazırlaşdı.

– Mənə böyük səbət, ya da qutu gətir! – İnger yenə dedi, bu dəfə daha incə tərzdə.

– Mən bir neçə pəncərə şüşəsi sifariş vermişəm, onları gətirməliyəm, – İsaak cavab verdi, – hələ iki rəngli qapı da sifariş vermişəm, – ciddi tərzdə əlavə etdi.

– Belə de, demək ki, səbətsiz keçinməli olacağam.

– Nəyinə lazımdır səbət?

– Nəyimə lazımdır? Bəs sənin gözlərin hara baxır?

İsaak dərin fikirlərə qərq olaraq getdi və iki gündən sonra otaq üçün qapı-pəncərə, anbar üçün də qapı gətirərək geri döndü. Bunlardan başqa, boynundan da İnger üçün gətirdiyi qutunu asmışdı, içərisində də cürbəcür azuqə. İnger dedi:

– Bir gün bu yüklərin altında qalıb öləcəksən!

– Hı, öləcəm ha! – İsaak ölümdən o qədər uzaqdı ki, cibindən neftlə dolu bir aptek kisəsi çıxarıb İngerə verdi və tapşır-dı ki, mütləq qəbul edib sağalsın. Hələ qapı-pəncərələri demirəm, dərhal onları quraşdırıb yerinə qoymağa girişdi. Ah, necə də gözəl qapılardır: doğrudur, işlənmiş idi, ancaq təzə-dən əla rənglənilib, qırmızı və ağ rənglərlə bəzədilib, evə şəkil kimi yaraşdırlar.

Beləliklə, onlar təzə evə köçdülər, qazma da mal-qaraya qaldı; yalnız bir qoyunu quzusu ilə birlikdə inəyin yanına sal-dılar ki, darıxmasın.

Çöl sakinləri çox irəli getdilər, inanılmaz möcüzədir, olduqca irəli.

III

Torpaq buz bağlamamış İsaak onu daşlardan və kötük-lərdən təmizləyərək gələn il üçün biçənək tədarüki gördü; torpaq donduqdan sonra isə meşəyə gedib cidd-cəhdlə odun doğramağa başladı.

– Bu qədər odun nəyinə gərəkdir? – İnger soruşdu.

– Heç özüm də bilmirəm, – İsaak cavab verdi, amma yaxşı bilirdi.

Qədim və əl dəyməmiş sıx meşə tikinti üçün əla material mənbəyi olmaqla yanaşı, biçənək yerini genişləndirmə-yə də imkan vermirdi, bundan savayı, İsaak hər nə cür olursa olsun, qışda odunu kəndə daşıyıb odunu olmayanlara satmaq istəyirdi. Hər şeyi ölçüb-biçmişdi. Odur ki meşəni qırıb oduna çevirməyə davam edirdi. İnger tez-tez gəlib ərinin işlə-məsinə tamaşa edirdi, o isə özünü elə göstərirdi ki, guya, İngerə əhəmiyyət vermir və ona qətiyyən ehtiyacı yoxdur, ancaq qadın bunun İsaaka ləzzət verdiyini anlayırdı. Hərdən-bir bir-birinə söz də atırdılar:

– Sənin buraya gəlib soyuqdan donmaqdan savayı işin-gücün yoxdur? – İsaak deyirdi.

– Mənə soyuq deyil, – İnger cavab verirdi, – ancaq sən öz sağlamlığına qəsd edirsən.

– Mənim gödəkcəmi götür geyin, odur, ordadır!

– Geyinməyinə geyinərdim, ancaq Qızıl inək doğmağa hazırlaşdığı bir vaxtda burada çox otura bilmərəm.

– Məgər Qızıl inək doğmağa hazırlaşır?

– Eşitmirsən məgər? Səncə, biz buzovu necə saxlaya-cağıq?

– Necə istəyirsən, elə də et, mən bilmirəm.

– Axı biz buzovu yeyə bilmərik! Onda bizim bircə inəyimiz qalar.

– Mən heç də düşünmürəm ki, sən bizim buzovu yemə-yimizi istəyirsən, – İsaak cavab verdi.

Tək-tənha yaşayan insanlar, yaraşıqsız və kobud, ancaq bir-birinə, heyvanlara və torpağa qarşı olduqca mehriban və mərhəmətli!

Beləcə Qızıl inək doğdu. Çöllüyə əlamətdar gün, bol bərə-kət və xoşbəxtlik gətirdi. Qızıl inəyə un qarışdırılmış dadlı horra verdilər, İsaak isə unu kürəyində daşmasına baxmayaraq dedi:

– Una qızırğanma!

İnəyin yanına qəşəng buzov uzanmışdı, anası kimi qır-mızı-ala, elə indicə yaşadığı möcüzədən heyrətlənmişdi. İki ildən sonra özü də ana olacaqdı.

– Bu buzovdan əla inək olacaq, – İnger dedi, – heç bil-mirəm adını nə qoyaq. – İnger uşaq kimiydi, ona görə də ağı-l-dərrəkəsi az inkişaf etmişdi.

– Nə qoyaq? – İsaak təkrar etdi. – Gümüş inəkdən müna-sib ayama tapa bilməzsən.

İlk qar yağdı. Kirşə yolu açılan kimi İsaak düşdü kənd-lərin canına. Adəti üzrə, yenə də sirr dağarcığı olaraq qalır-dı, əvvəlki kimi planları barədə İngerə heç nə demirdi. Bir gün yenə böyük bir sürprizlə geri döndü: at və kirşə!

– Artıq mənə elə gəlir ki, sən cadugərsən, – İnger dedi, – yəqin ki, atı tutmamısan, elə deyilmi?

– Tutmuşam.

– Mən soruşuram ki, onu tapmısan?

Kaş ki İsaak at özümünküdür, bizimkidir deyə biləydi! Ancaq o, atı müvəqqəti almışdı ki, odunları daşısın.

İsaak kəndə odun daşıyır, ordan ərzaq, un və siyənək balığı gətirirdi. Bir dəfəsində də kirşədə öküz gətirdi; kənddə yem qıtlığı yarandığından, onu inanılmaz dərəcədə ucuz qiy-mətə almışdı. Öküz arıq, kələ-kötürdü, şərait ona kökəlməyə imkan verməmişdi, ancaq idbar deyildi, yaxşı yemlənsəydi, düzələrdi. İnger dedi:

– Sən nələr daşıyıb gətirmirsən!

Hə, İsaak hər şey daşıyıb gətirirdi, şalbanlara dəyişdiyi taxtalar, bülöv daşı, vafli qabı, hər cür ləvazimat və alətlər

daşayıb gətirirdi, hamısını da oduna dəyişirdi. İngerin artıq bu zənginlikdən başı gicəllənmişdi, odur ki hər dəfə deyirdi:

– Sən yenə nəşə gətirmisən? İndi bizim hər şeyimiz var, hətta öküzümüz də, daha nə qalır ki!

Ona görə də bir dəfə İsaak cavab verdi:

– Yox, artıq heç bir şey gətirməyəcəyəm!

Onlar uzun müddətə ehtiyatlarını görmüşdülər, artıq döv-lətli adamlar sayılırdılar. İsaak yazda yenə nə fikirləşəcək, görəsən? Qışda o, öz odunlarının dalınca azı yüz dəfə getmiş-di, odur ki ağına gəlirdi ki, yamacın arxasındakı yeri də təmiz-ləsin, bütün meşəni qırır odun hazırlasın, yayadək qurutsun və gələn qışda ikiqat artıq odun satsın. Haqq-hesab qüsur-suz idi. İsaak başqa bir şey barədə də yüz dəfə düşünmüşdü: Qızıl inək barədə, haradandır görəsən, əvvəllər kimin olub? Heç yerdə İngər kimi arvad tapmaq mümkün deyil; zirək arvaddır, yolayovucdur, hər şeylə razılaşandır; amma günlərin birində kimsə gəlib Qızıl inəyin ipindən tutub apara bilər. Bu isə çox pis hadisə ola bilər. Sən, yəqin, atı tutmamısan? – demişdi İngər. Yoxsa tapmamısan? – demişdi. Onun ilk ağına gələn gör nə olmuşdu, ona çox da inanmaq olmaz. İsaak nə edə bilərdi? Belə şeylər gəlirdi ağına. O özü də Qızıl inək üçün buğa almışdı, belə çıxır ki, oğurluq inək üçün buğa alıb!

Atı qaytarmağın zamanı gəlib çatdı. Ata heyfi gəlirdi, balaca, qıllı at idi, onlara da çox öyrəşmişdi.

– Nə etmək olar, hər halda onunla böyük işlər gördün, – İngər ona təsəlli vermək üçün dedi.

– Yazda atla görüləsi gör nə qədər işim var, – İsaak cavab verdi, – mənə mütləq at lazımdır.

Beləcə, o, səhər tezdən odun dolusu sonuncu arabayla evdən çıxdı və yalnız üç gündən sonra qayıtdı. Ayaqlarını sürüyə-sürüyə payı-piyada evə yaxınlaşanda daxmadan qəribə səs gəldiyini eşidib bir anlıq dayandı. Çağa səsiydi – o-oh, Tanrım, – nə etmək olar, ancaq bu, olduqca qorxunc və qeyri-adiydi. İngər heç bir söz demədi.

O, içəri girdi və girən kimi gözləri qutunu axtardı, boyundan asaraq gətirdiyi həmin o məşhur qutunu; indi bu qutu iki tərəfdən kəndirdən asıllaq beşik olmuşdu. İnger yarıçılpaq halda qurdalanırdı, buna baxmayaraq, artıq inəyi və keçiləri sağmışdı.

Körpə səsini kəsən kimi İsaak soruşdu:

– Deyəsən, bacarmısan?

– Hə, bacardım.

– Hə-ə.

– O, axşam oldu, sən gedən kimi.

– Hə-ə.

– Elə yır-yığış edib beşiyi asmaq istəyirdim ki, hər şey hazır olsun; güc-bəlayla çatdırdım, sonra sancım tutdu.

– Niyə məni qabaqcadan xəbərdar etmədin?

– Dəqiq vaxtını özüm bilirdim ki? Bilirsən, oğlandır.

– Hə-ə, oğlan.

– Ona nə ad qoyacağımızı heç cür fikirləşib tapa bilmirəm, – İnger dedi.

İsaak çağanın balaca qırmızı üzünə baxdı, cizgiləri düzgün idi, dodaqları da dovşan dodağı deyildi, saçları sıx idi. Qutudakı yerinə və vəzifəsinə tam uyğun gələn əsl sağlam kişi qırığıydı. İsaak özünü çox qəribə, yumşalmış hiss etdi, dəyirman daşı möcüzəylə üzbəüz idi, bu möcüzə haçansa müqəddəs dumandan törəmiş və həyata qırmızı, balaca sifətlə gəlmişdi, lap tapmaca kimi. Günlər və illər bu möcüzəni adama döndərəcək...

– Gəl, yeməyini ye, – İnger dedi.

İsaak meşəni təmizləyir, odun doğrayırdı. O, artıq əvvəlki kimi deyil, onun mişarı da var, ağacları mişarlayır, odun qalaqları da artıq nəhəngdir, o, bu odunlardan küçə salır, əməlli-başlı şəhər. İnger artıq evə daha çox bağlanıb və ərinə tez-tez baş çəkə bilmir, əksinə, indi İsaak tez-tez evə dəyir. Qutudakı balaca oğlanın varlığını hiss etmək olduqca füsunkardır! Onun üçün narahat olmaq İsaakın heç ağlına da gəlməzdi, o, sadəcə

olaraq, kütbeyinin biriydi, düşünürdü ki, qoy özüyçün beşiyində yatsın! Lakin hər halda o da insan idi, körpənin çığırtısına laqeyd qala bilməzdi, üstəlik də, belə həzin və yanıqlı bir çığırtı ola.

– Yox, onu götürmə! – İnger deyirdi, – sənin əllərin, yəqin ki, qatranlıdır!

– Mənim əllərim qatranlıdır? Sən dəli olmusan! – İsaak cavab verirdi. – Bu evi tikib qurtarandan bəri mənim əllərim bir dəfə də qatrana bulaşmayıb. Uşağı bəri ver, ovundurum!

– Yox, indi özü ovunacaq...

Mayda çöllükdəki yeni evə qayaların arxasından qonaq gəlir, İngərin qohumu, o, uzaqdan gəlib, odur ki, gülürüzlə qarşılır. O deyir:

– Gəlmişəm ki, görüm Qızıl inək bizdən ayrıldıktan sonra necə yaşayır?

– Amma səni, balaca, heç soruşan yoxdur! – İnger incik tərzdə körpəyə deyir.

– Hə, belə dee, – baxım görüm, necədir. Görürəm, görürəm, oğlandır. Dünya gözəlidir! Ah, İnger, əgər bir il bundan qabaq mənə desəydilər ki, səni burda ərinlə və uşağınla birlikdə, evli-əşikli görəcəyəm, inanmazdım!

– Özüm haqda heç nə deyə bilmərəm. Məni bax o, necə varamsa, o cür də yanına götürüb!

– Kəbin kəsdirmisiniz? Ah, siz hələ kəbin də kəsdirməmisiniz!

– Kəsdirəcəyik, uşağı xaç suyuna salmaq vaxtı gələndə, – İnger deyir. – Çoxdan kəsdirərdik, ancaq macal tapa bilmirik, hə, İsaak?

– Kəbin kəsdirmək? Hə, aydındır.

– Sən, Olina, arada gəlib heyvanlara baxa bilərsən, biz gedək? – İnger soruşur.

– Əlbəttə, – qonaq söz verir.

– Xəcalətdən çıxarıq.

– Bilirəm əşi, bilirəm... Görürəm, yenə nəşə tikirsiniz. Nədir elə?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

İnger fürsətdən istifadə edərək deyir:

– Özündən soruş, mənə heç bir söz demir.

– Nə tikirəm? – İsaak cavab verir. – Əşi, elə bir şey deyil.

Hər ehtimala qarşı balaca bir anbar. Sən Qızıl inək haqda nəşə deyirdin, deyəsən, ona baxmaq istəyirdin? – o, qonaqdan soruşur.

Onlar pəyəyə gedirlər, inəyə və buzova baxırlar – əladır, qonaq mal-qaraya və tövləyə heyran qalır; hamısı əla cinsdəndir, təmizliyə isə söz ola bilməz...

– Hə, mən bilirəm, İnger mal-qaraya yaxşı baxır, tumarlayır, qayğılarına qalır! – arvad deyir.

İsaak soruşur:

– Hə, demək, Qızıl inək əvvəllər sənin yanında olub?

– Əlbəttə, hələ buzov ikən! Doğrudur, mənim yanımda deyildi, oğlumun yanında idi, amma bunun fərqi yoxdur. Onun anası indi də bizim tövlədədir!

İsaak çoxdandı ki, belə fərəhli sözlər eşitmirdi, sanki ürəyindən asılan daş düşdü. Artıq tam əmin oldu ki, Qızıl inək İngərə və ona məxsusdur. Doğrusunu söyləsək, şübhələr onu kədərli sonluğa sövq edirdi: istəyirdi, payızda Qızıl inəyi kəsib yununu dərisindən ayırsın, buynuzlarını basdırsın ki, onun yer üzündəki bütün izlərini silsin. Artıq buna ehtiyac yox idi. O, İngərlə fəxr edərək dedi:

– Deyirsən təmizkardır, eləmi? Belə arvadı tapmaq müşkül işdir! İnana bilmirəm ki, bəxtim belə gətirib, qabağıma belə işgüzar arvad çıxıb!

– Başqa cür ola da bilməzdi! – Olina cavab verdi.

Dağların arxasından gəlmiş ciddi və nəzakətli danışığı olan Olina adlı bu fərəşətli qadın iki gün onlarda qaldı, yatmaq üçün ona anbarda yer saldılar. Getməyə hazırlaşanda İnger öz qoyunlarının yunundan ona pay qoydu; nədənsə, Olina düyünçəni İsaakdan gizlətdi.

Uşaq, İsaak və onun arvadı – yenə əvvəlki həyat, gündəlik iş, çoxlu irili-xırdalı sevinc, fərəh: Qızıl inək əla sağılırdı,

keçilər də balalamışdılar və çoxlu süd verirdilər. İnger bir düzüm ağ və qırmızı pendir hazırlayıb dəyməyə qoymuşdu. İstəyirdi o qədər pendir hazırlasın ki, onları satıb özünə tikiş maşını ala bilsin. Ah, bu İngerin canında nələr varmış?! Amma tikiş tikməyi bacarırdı.

İsaak anbar tikirdi, çox güman ki, onun da öz planları vardı. O, ikiqat taxtalardan qazmaya bitişik yeni bir tikili əlavə etmiş, ona qapı və dördşüşəli kiçik pəncərə qoymuş, sonra nazik taxtalardan dam düzəltdi və gözləyirdi ki, yer qurusun, ondan sonra çim də kəsmək olardı. Ancaq ən zəruri və faydalı şeyləri edirdi; nə döşəmə, nə rəndələnmiş divar. Sonra İsaak novdan qayırdı, deyəsən, at üçün idi. Axur da düzəltdi.

Mayın axırlarıydı. Günəş təpələri qurudurdu, İsaak anbarını çimlə örtüb tam hazır vəziyyətə gətirdi. Günlərin birində səhər tezdən toqqanın altını yaxşıca bərkidib, özüylə azuqə də götürərək beli çiyinə atdı və kəndə yollandı.

– Mənə dörd arşın çit gətir! – İnger onun arxasınca səsləndi.

– Nəyinə gərəkdir? – İsaak cavab verdi.

Elə bil ki, həmişəlik getmişdi. İnger hər gün göy üzünə baxır, küləyin səmtini müəyyənləşdirirdi, sanki dənizçi yolu gözləyirdi, gecələr həyəətə çıxıb qulaq kəsilirdi, hətta ağına gəlirdi ki, uşağı da götürüb ərini axtarmağa getsin. Nəhayət, o, at-arabayla qayıdıb gəldi.

– Dübrrrr! – qapının önündə dayanan İsaak bərkdən dedi, ancaq at sakit idi və qazmadakı yoldaşlarını imsiləyib mehribanlıqla kişnədi. İsaak otağa səsləndi:

– Çıx, atı tut!

İnger bayıra cumdu.

– Bu nədir? – o qışqırdı. – Ah, İsaak, sənə yenə onu verdilər! Bu qədər vaxtı hardaydın? Artıq altı gündür.

– Harda olacam ki? Araba tapmaq üçün çox ora-bura qaçmalı oldum. Atı tut, sənə deyirəm!

– Arabanı? Axı sən arabanı almamısan?!

İsaakdan səs-səmir çıxmır, özünü əməlli-başlı lallığa vurub. Gətirdiyi malanı, kotanı, mıxları, ərzağı, baltanı, arpa kisəsini arabadan çıxarmağa başlayır.

– Uşaq necədir? – o soruşur.

– Uşağa heç bir şey olmayıb. Səndən söz soruşuram, arabanı almısan, ya yox? Mən də elə hey tikiş maşımından ötrü əzab çəkirəm, – İsaakın yenidən evdə olmasına o qədər sevinmişdi ki, zarafata salıb birbaşa dedi.

İsaak yenə uzun-uzadı susaraq öz işiylə məşğuldur; o düşünərək ətrafa baxır, gətirdiyi malları və alətləri qoymağa yer axtarırdı. Deyəsən, həyətdə onlara yer tapmaq o qədər də asan iş deyil. Ancaq İnger sorğu-suala ara verib atla danışmaqdan, öz işinə dönəndə İsaak sükutu pozdu:

– Heç atsız, arabasız, kotansız, malasız və digər ləvazimatlırsız kəndli həyəti görmüsən? Əgər atı, arabanı və içindəki başqa şeyləri necə aldığımı bilmək istəyirsənsə... – o cavab verdi.

İnger yalnız başını buladı və dedi:

– İsa köməyin olsun və bağışlasın!

Artıq İsaak özünü kiçik və miskin hesab etmirdi, sanki arvadı ilə Qızıl inəyin haqq-hesabını çəkirdi, özü də bunu ağayana edirdi:

– Buyurun, atcığazı qəbul edin, onu nağd pula almışam.

– Elə coşmuşdu ki, kotana bir də toxunub bir əliylə qaldırdı və daxma divarının döşünə qoydu. – Bunun yeri oldu bura!

– Sonra malanı, dırmığı, yeni aldığı yabaları, təzəbinə üçün əvəzsiz olan bütün qiymətli əkinçilik alətlərini çıxardı. Qiymətdir, hər bir alətdən var, hər nə lazımdırsa.

– Hmm. Birtəhər dəzgah da tapırıq, – o dedi, – təkə canım salamat olsun. Bu da çit, göy rəngdən başqa yox idi.

O, bitib-tükənməyən hədiyyələri sağa-sola dağıdırdı, sanki şəhərdən gəlmişdi.

İnger dedi:

– Heyif ki, Olina bunların heç birini görmədi.

Xalis cəfəngiyat və qadın şöhrətpərəstliyi, odur ki əri bu sözlərə “hm” deməklə kifayətləndi. Buna baxmayaraq, əlbəttə, o özü də Olinanın bu cah-cələli görməsinin əleyhinə deyildi.

Körpə ağladı.

– Uşağın yanına get, – İsaak dedi, – artıq at sakitləşib.

O, atı qoşqudan açıb tövləyə aparır – öz atını aparıb tövləyə bağlamaq necə də qiymətdir! Atı yemləyir, tumarlayır, əzizləyir. Ata və arabaya görə nə qədər borcu qalmışdı? Xeyli məbləğdi, ancaq payızadək ödəyəcək. Buna yetəcək odunu da vardı, bir az keçənlik tozağacından qalıb, nəhayət, xeyli şalban ehtiyatı da vardı. Bununla da iş bitmir. Qəlbindəki həyəcan və coşqunluq səngiyəndən sonra xeyli müddət acı ehtiyat və qayğı girdabına düşdü, indi hər şey yaydan və payızdan, məhsuldan asılıydı!

Günlər torpaqda əlləşməklə keçir, yenə də torpaqla əlləşməklə keçirdi, o, yeni kiçik sahələri kötüklərdən və daşlardan təmizləyir, şumlayır, peyinləyir, malalayır, toxalayır, topaları əlləriylə, ayaqlarıyla əzir, bütün bildiyi üsullardan istifadə edərək torpağa qulluq edir, sahələri məxmər xalıya çevirirdi. İki gün də gözlədi ki, birdən yağış yağar, sonra arpanı səpdi.

Babaları yüzillər boyu arpa əkməmişdilər; bu iş xüsusi ayinlərlə müşayiət olunmalıydı, sakit və isti, küləksiz bir yaz axşamında, yaxşı olardı ki, çiskin yağışdan qabaq və mümkün qədər köçəri vəhşi qazların gəlişindən sonra. Kartof yeni tərəvəzdir, onda mistik və dini heç bir şey ola bilməzdi, onu qadınlar və uşaqlar da əkə bilirdi; uzaq ölkələrdən gətirilmiş bu yer alması qəhvə kimidir, eyni zamanda əla doyumlu tərəvəzdir, həm də turpla eyni cinsləndir. Amma arpa çörək deməkdir, arpanın olub-olmaması həyatın olub-olmaması kimi bir şeydir. İsaak başıaçıq addımlayır və İsanın adını anaraq səpirdi; o, əlləri tərپənən kötüyə bənzəyirdi, ancaq qəlbi körpə uşaq ürəyi kimi döyünürdü. Hər ovuc dəni sevgi və qayğıyla səpirdi, görkəmi mülayim və acizənə idi. Bu arpa

dənələri böyüyüb çoxlu arpa taxılı olan sünbüllərə çevriləcək və harada ki arpa səpilir, bütün yer üzündə belə olacaq. İsraildə, Amerikada, Quldbrand vadisində – dünya necə də böyükdür, ancaq İsaakin səpdiyi xırda dənələr hər şeyin mərkəzindədir. Toxumlar onun əlindən işildayan yelpik kimi tökülürdü, göy üzü buludlu və mülayimdi, bu, sürəkli çiskin yağışdan xəbər verirdi.

IV

Ot biçini ilə taxıl biçini arasındakı vaxt azalsa da, Olından xəbər-ətər yoxdur.

İsaak bütün torpaq işlərini qurtarmışdı, iti biçmək üçün iki dəryaz və iki dırmıq hazırlamış, otu daşımaq üçün arabaya uzun yedək qayırmışdı, kirşənin xizəklərini və əskeşlərini düzəldib qısa hazır vəziyyətə gətirmişdi. Otağın divarında da iki rəf düzəltmişdi ki, onlara da nə desən qoymaq olardı: aldığı təqvimi də, yumurtaçalanı da, istifadə olunmayan çömçələri də. İnger deyirdi ki, bu iki rəf çox bərəkətlidir!

İngerə hər şey ruzi-bərəkət kimi gəlirdi. Artıq Qızıl inək ipini qırıb qaçmağa cəhd etmir, öz buzovu və buğasıyla xoşbəxt yaşayaraq bütün gününü meşədə keçirirdi. Keçilər də yaxşıca kökəlmişdilər və əmcəkləri az qala yerlə sürünürdü. İnger uşağa göy çitdən uzun köynək və papaq tikmişdi, bu, xaç suyuna salma paltarıydı və olduqca qəşəng görünürdü. Balaca oğlan da yerində uzanıb hər şeyə göz qoyurdu; uşaq çox qəşəng idi, anası ona, nəhayət, Yelisey adını verməyi qərara aldı, İsaak da buna etiraz etmədi. Köynək hazır olanda məlum oldu ki, lazım olduğundan tam iki dirsək uzundur, çitin hər dirsəyi isə xeyli pul edirdi, amma nə etmək olardı, uşaq hələ birinciydi.

– Sənin muncuqların haçansa kara gələcəkdisə, demək, əsl vaxtı gəlib çatdı! – İsaak dedi.

İnger özü də muncuqlar barədə düşünmüşdü, boş yerə ana deyildi ki, bütün analar kimi səfeh və lovğa. Muncuqları

uşağın boynuna keçirmək olmazdı, ancaq papağın üstünə tiksən, daha qəşəng görünər. Belə də elədi.

Olinadan isə xəbər-ətər yoxdu.

Mal-qara olmasaydı, hamısı birlikdə gedib uşağı xaç suyuna salar, üç-dörd gündən sonra da geri qayıdardılar. Nikah mərasimi olmasaydı, İnger özü tək də gedə bilərdi.

– Bəlkə, nikah mərasimini hələlik təxirə salaq? – İsaak dedi.

İnger cavab verdi:

– On-on iki yaşından qabaq Yeliseyi evdə tək qoyub, mal-qaranı ona tapşırmaq olmaz!

Yox, demək, İsaak nəşə fikirləşməlidir. Əslində, sanki, nəyi qabağa salmağın gərəkliliyi bəlli deyildi, bəlkə də, nikah heç xaç suyuna salma qədər vacib deyil. Havalər quraqlıq keçməyə başlamışdı, əməlli-başlı bürkülü quraqlıq idi; əgər tezliklə yağış yağmasa, bütün cücərtilər məhv olacaq; ancaq hər şey Tanrının əlindədir. İsaak kəndə gedib bir adam gətirmək istəyirdi. Yenə də millərlə məsafə qət etmək lazım idi.

Bütün bu mərəkə də nikah və xaç suyuna salma mərasimindən ötrüydü! Doğrudan da, yer üzündəki insanların nə çox irili-xırdalı dərd-səri var.

Nəhayət, Olina gəldi...

Artıq onlar kəbin kəsdirmiş, uşağı da xaç suyuna salmışdılar. Hətta kəbini qabağa salmışdılar ki, uşaq qanuni sayılsın. Quraqlıqsa davam edir, kiçik arpa sahələrini, xalı kimi məxməri çəmənlikləri yandırır. Nə səbəbə? Hər şey Tanrının əlindədir. İsaak yazda peyinlədiyi çəmənliklərin otunu biçib, az-maz tədarük gördü; o, yamaqları və uzaqdakı çəmənlikləri də biçdi, yorulmadan biçdi, qurutdu və evə daşdı, çünki onun atı və böyük sürüsü vardı. İyulun ortasında isə arpanı biçdi ki, heç olmasa yaş yem kimi istifadə etsin, çünki artıq zay olmuşdu. İndi ümid bircə kartofa qalırdı!

Bəs kartofun vəziyyəti necəydi? Doğrudanmı, o, yadelli qəhvənin xüsusi növüdür və onsuz keçinmək mümkün

deyil? Hə, kartof əla bitkidir, quraqlığa, nəmişliyə davamlıdır, öz-özünə böyüyür. Heç bir hava şəraitindən qorxmur və son dərəcə dözümlüdür, əgər ona bir az qulluq etsən, on beş qat məhsul verər. Məsələn burasındadır ki, kartof üzüm kimi deyil, onu ət və şabalıdla müqayisə etmək olar, çünki onu həm bişirmək, həm də qızartmaq mümkündür, hər işə yarar. Əgər çörək yoxdursa, əvəzində kartof varsa, insan aclığa məhkum deyil. Kartofu axşam külə basdırıb yemək olar, səhər isə soyutma edib yemək olar. Elə bir sousa-filana da ehtiyac yoxdur! Azca süd çürümüşü, ya da duzlu siyənək olsa, yetər. Varlılar onu yağla, kasıblar isə duz səpib yeyirlər; İsaak da onu bazar günləri Qızıl inəyin ayranından hazırlanmış şorla yeyirdi. Uğurlu-bərəkətli kartof!

Ancaq indi kartofun da işləri yaxşı getmirdi.

İsaak hər gün göyə baxırdı, göy üzü masmaviydi. Axşamlar tez-tez yağış yağmaq istəyirdi. İsaak daxmadan çıxıb deyirdi:

– Təslim olur, hər halda, yağış olacaq!

İki saatdan sonra bütün ümidi yenə puça çıxırdı.

Quraqlıq artıq yeddi həftəydi ki, davam edirdi, dözülməz isti vardı, bu müddət ərzində kartof olduqca çox çiçəkləmişdi, bu, qeyri-adi və müdhiş idi.

Uzaqdan baxanda sahə qarla örtülmüş kimi görünürdü. Bunun axırı necə olacaq? Təqvimdən heç bir şey öyrənmək mümkün deyildi, indiki təqvimlər də əvvəlki kimi deyildilər, heç bir işə yaramırdılar. Yenə yağış yağana oxşadı, İsaak İngerin yanına gəlib dedi:

– Tanrının köməliyi ilə bu gecə yağacaq!

– Məgər yağana oxşayır?

– Hə. At da yem yeyəndə başını yelləyir.

İnger qapıdan eşiyə baxıb dedi:

– Baxaq görək!

Bir neçə damcı düşdü. Vaxt keçdi, onlar şam etdilər, İsaak gecə həyəətə çıxanda göy üzünü yenə mavi rəngdəydi.

– Aman, Tanrım! – İnger dedi. – Əvəzində sabahadək sənin axırıncı şibyələrin də quruyacaq, – əlavə etdi və onu sakitləşdirməyə çalışdı.

Bəli, İsaak olduqca çoxlu seçmə şibyə toplamışdı. Bu, əvəzsiz yem idi, onları ot kimi qurutmuş və meşədə üstünü süpürgəylə örtmüşdü. Yalnız kiçik bir topanın üstü örtülməmiş qalmışdı, ona görə də İngerə ümitsiz və həvəssizcə dedi:

– Onsuz da onu yığışdırmayacağam, lap qurusa da!

– Yalan demə! – İnger cavab verdi.

Ertəsi gün o, doğrudan da, şibyələri yığışdırmadı, bir halda ki belə deyib, demək, yığışdırmayacaq, vəssalam. Qoy qalsın orda, onsuz da yağış yağmayacaq, Allah xatirinə, qoy dursun! Miladqabağı vaxt tapıb aparar, əgər o vaxtadək Günəş yandırmasa!

O, özünü olduqca incik hiss edirdi, evin qarşısında oturmaq sahib olduğun torpağa baxmağın heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Bir bax, kartof sahələri susuzluqdan yanır və quruyur, şibyələr də orada qalıb, buyurun! Ancaq, bəlkə də, İsaakın, bu qədər sadələvh olmasına baxmayaraq, nəə bir gizli hiyləsi vardı, bəlkə də, o, bunu bilərəkdən edir və təzə ay çıxmamışdan qabaq göy üzünü qəzəbləndirmək istəyirdi.

Axşama doğru yenə yağış havasına oxşayan bir şey oldu.

– Şibyələri yığışdırsaydın, yaxşı olardı, – İnger dedi.

– Nəyə görə? – İsaak soruşdu və özünü olduqca təəccüblənmiş kimi göstərdi.

– Hə, hə, sən elə hey xəyal edirsən, bəlkə də, yağdı.

– Görürsən ki, bu il yağış olmayacaq.

Lakin gecə birdən-birə pəncərənin şüşəsinə qaranlıq düşdü, sanki, kimsə onu qaraladı və islatdı. Bu nəydi belə? İnger oyanıb dedi:

– Bu da yağış, pəncərəyə bax!

İsaak yalnız qımıldandı və dedi:

– Yağış? Bu, yağış deyil. Nə dediyini anlamıram!

– Özünü bicliyə vurma! – İnger dedi.

İsaak, doğrudan da, özünü bicliyə vurmuşdu. O, yalnız öz-özünü aldadırdı. Əlbəttə, bu, yağış idi, hətta əməlli-başlı leysan idi. Ancaq İsaakın şibyələrini isladıb kəsdi. Göy üzü yenə aydınlandı.

– Demişdim axı, yağış-filan olmayacaq, – İsaak tərs və yetərincə acıqlı tərzdə dedi.

Kartof üçün bu leysan, demək olar ki, heç bir şeydi, günlərsə keçirdi, səma da əvvəlki tək masmaviydi. Bunu görəndə İsaak səylə odun kirşəsini qayıрмаğa, özünü sakitləşdirərək, acizənə surətdə xizəkləri yonub düzəltməyə başladı, o-oh, Tanrım! Hə, günlər keçir, uşaq böyüyürdü, İnger yağ hazırlayır, pendir tuturdu, əslində vəziyyət o qədər də qorxulu deyildi. Kənddə yaşayan zəhmət adamları üçün birillik məhsulsuzluğa dözmək mümkün idi. Bundan başqa, doqquzuncu həftə keçdikdən sonra elə bir yağış tökdü ki, bir sutka kəsmək nədir bilmədi, on altı saat elə yağdı ki, tut ucundan göyə çıx. Əgər bu, iki həftə öncə baş versəydi, İsaak deyərdi ki:

– Çox gecdir!

İndisə o, İngərə dedi:

– Görərsən, kartofun vəziyyətini bir az yaxşılaşdıracaq!

– Əlbəttə, – İnger təsəlli verərək dedi, – yağış hər şeyi yoluna qoyacaq.

Həqiqətən də, hər şey, sanki, canlandı, yağış hər gün yağırdı, hər tərəf yaşıllığa qərq oldu, əsl möcüzəydi. Kartof əvvəlkindən də qat-qat çox çiçək açdı, iri meyvələr gətirdi, ancaq torpağın altında nə baş verdiyindən heç kəsin xəbəri yoxdu. İsaak baxmağa cürət etmirdi. Ancaq bir gün İnger əlində təkə bir koldan yığıdığı iyirmi dənə xırda kartofla gəldi.

– Yetişməyinə hələ beş həftə var! – İnger dedi.

Ah, bu İnger, həmişə təsəlli verir, öz dovşan dodağıyla nəvazişli sözlər söyləyirdi. Danışmağına pis danışdı, fışıldayır, buğ çıxan klapan kimi fısıldayırdı; ancaq bu gözdən iraq, tənha yerdə onun təsəllilərini eşitmək nə qədər xoşdu. Xaraktercə də şən idi.

– Bir çarpayı da qayırsaydın! – İsaaka dedi.

– Tutaq ki, – İsaak hay verdi.

– Yaxşı, yaxşı, tələsik deyil.

Onlar kartofu qazıb çıxarmağa başladılar və əski adətə görə, Mixaylov gününədək hamısını qazıb çıxardılar. İl orta gəlmişdi, babat il idi, bir daha məlum oldu ki, kartof havaya qarşı o qədər də tələbkər deyilmiş, heç bir şeyə məhəl qoymadan yetişir, hər şeyə də dözüür. Təbii ki, bu ili yağışın yetərincə bol yağdığı yaxşı illərlə müqayisə etmək olmazdı, ancaq buna da şükür. Bir dəfə oradan keçən bir ləpər təzəbinələrin bu qədər kartof əldə etdiklərinə xeyli təəccübləndi. Kəndlərdə vəziyyət xeyli pis olub – o dedi.

İsaakın şaxtalar düşənədək torpaqda işləməyə hələ bir neçə həftə vaxtı vardı. Mal-qara sahələrdə dolaşaraq ürəyi istəyən yerdə otlayırdı. İsaaka heyvanlara yaxın yerdə, zınqırovların səsinə qulaq asa-asa işləmək xoş idi; doğrudur, bu, arabir onu işdən ayırırdı, çünki öküz erköyünlük edərək şibyə topalarını dağıdır, keçilər ora-bura dırmaşır və hara gəldi burunlarını soxurdular, hətta qazmanın damında da gəzirdilər.

İrili-xırdalı qayğılar.

Bir dəfə İsaak əsəbi qışqırtı eşitdi: İnger qucağında körpə evin kandarında durub öküzü və Gümüş düyəni göstərdi ki, qoyma, cütləşirlər. İsaak toxanı buraxıb cəld onlara doğru cumdu, amma artıq gecdi, artıq olan olmuşdu.

İsaak düyəni pəyəyə apardı, ancaq artıq gec idi.

– Buna bax, yaramaz çox erkən başladı, cəməsi bir yaş var, yarım il tələsdi, cadugər dişi!

– Hə, hə, – İnger dedi, – ancaq bir tərəfdən yaxşı oldu, yoxsa ikisi də payızda doğacaqdı.

Eh, bu İngərin başı o qədər də yaxşı işləmir, bəlkə də, Gümüş düyəni bilə-bilə öküzün yanına buraxıb.

Qış gəldi. İnger yun darayıb-əyirir, İsaak isə odun daşıyırdı, quru odunla dolu yüklü arabalar; bütün borclarını ödə-

dilər; at da, araba da, kotan da, mala da onların mülkiyyətinə çevrildi. O, İngərin hazırladığı keçi pendirlərini aparıb satır, gah cəhrə, gah tikiş maşını, gah kələfaçan, gah mil, gah da un və müxtəlif ərzaqlar, taxta və mismar daşayıb gətirirdi; bir dəfə lampa da gətirmişdi.

– Allah məni öldürsün, sən əsl cadugərsən! – İngər dedi, ancaq İsaakın lampa alacağını çoxdan duymuşdu.

Onlar axşamlar lampanı yandırır və özlərini cənnətdə hiss edirdilər, balaca Yelisey isə, yəqin, bunun Günəş olduğunu zənn edirdi.

– Bir bax, gör necə də heyrətlə baxır! – İsaak deyirdi.

İngər lampa işığında yun əyirməyə başlamışdı.

İsaak köynək üçün qalın kətan və İngər üçün yeni komaqlar gətirmişdi. İngər ondan yun əyirmək üçün müxtəlif rənglər gətirməyi xahiş də etmişdi. Bir dəfə isə saat gətirdi. Bu nə idi? Saat! İngərin, sanki, dili tutulmuşdu, bir neçə dəqiqə danışa bilmədi. İsaak ehməllə və ehtiyatla saati divardan asdı, kəfikiri çəkib buraxdı, uşaq gözlərini əvvəlcə gurultulu səsə, sonra isə anasına doğru yönəltdi.

– Hə, indi mat qala bilərsən! – İngər dedi və uşağı qucağına götürərək özü də həyəcanlandı. Çünki yalnız qalanda heç bir şey qaranlıq qış gecələrində də öz-özünə hərəkət edən və hər saat tamam olanda cingiltiyə zəng vuran bu divar saatını əvəz edə bilməzdi.

Budur, odunlar daşınıb qurtardı, İsaak yenə də meşəyə gedib odun doğramağa, ağacdən növbəti qış üçün küçələr və şəhər salmağa başladı. Getdikcə evdən daha çox uzaqlaşır, böyük təpə artıq tam keçəllənmişdi və əkinə hazır vəziyyətdəydi. Artıq İsaak meşənin qırılmaq üçün ayrılan hissəsini tam qırmır, yalnız ən qoca və başı qurumuş ağacları kəsirdi.

Əlbəttə, o, İngərin çarpayını nə üçün istədiyini çoxdan başa düşmüşdü, tələsmək lazım idi, bu işi çox uzatmaq olmazdı. Qaranlıq axşamların birində meşədən evə qayıdanda gördü ki, artıq hər şey hazırdır, ailə bir nəfər də çoxalıb,

yenə də oğlan. İnger isə uzanmışdı. Bu İnger nə hiyləgərdir, səhər-səhər onu hökmən meşəyə yola salmaq istəyirdi.

– Sən bir az atı gəzdirsəydin, yaxşı olardı, – İnger dedi, – yerində dayanıb dırnaqları ilə novdanı eşir.

– Mənasız işlərlə məşğul olmağa mənim vaxtım yoxdur, – İsaak cavab verib getmişdi.

O, indi başa düşdü ki, İnger ondan canını qurtarmaq istəyirmiş, bu, nəyə lazım idi ki? O, evdə də lazım ola bilərdi.

– Sən niyə bunu qabaqcadan bilə bilmirsən? – deyər soruşdu.

– Özünə çarpayı düzəlt və keç anbarda yat, – arvadı cavab verdi.

Ancaq çarpayı ilə iş düzəlmirdi, yataq da lazım idi. Onların yalnız bir yorğanı vardı, yenisini payızda qoyunları qırxa-nadək salmaq mümkün deyildi. Hətta onda da iki-üç qoyunun yunundan çətin ki, yorğan çıxaydı. Gecələr İsaak əməlli-başlı donurdu, özünü qayanın altındakı otun içində basdırmağı sınımış, hətta inəklərin böyrünə də vermişdi. İsaak özünü atılmış və tənha hiss etmişdi. Xoşbəxtlikdən qabaqdan may gəlirdi, sonra isə iyun, iyul...

Çöllükdə bu qədər işin görülməsi heyrətamiz idi: ev-eşik, mal-qara üçün daldalanacaq, əkilib-becərilmiş sahələr – hamısı da üçcə ilin içində. İsaak yenə də nəsə tikirdi? Yeni anbar tikirdi, yoxsa daxmaya yenə nəsə artırırırdı? O, səkkizdüymə mismarları vuranda bütün ev silkələnir və guruldayırdı. İnger çıxıb deyirdi ki, uşaqlara yazığı gəlsin. Hə, uşaqları deyirsən, bir az başlarını qat, mahnıdan-zaddan oxu, Yeliseyə vedrədən-zaddan bir şey ver, qoy danqıldatsın! Böyük mismarlar o qədər də çox deyil, amma onları mütləq buraya pazlara vurmaq lazımdır, çünki binanı onlar saxlayacaqlar. Sonra isə yalnız taxtalar və ikidüymə mismarlar gedəcək, boş şeydir.

Elə bilirsən, taqqılıtsız mümkündür? Bax siyənək balıqlarıyla dolu çəlləyi və unu, elə başqa ərzaqları da çöldə qal-

masın deyə at tövləsinə qoymuşuq, donuz əti çoxalıb, anbara böyük ehtiyacımız var. Qoy uşaqlar da çəkil səsiniə alıssınlar. Düzdür, Yelisey bir az arıqlayıb, rəngi qaçıb, ancaq ikinci, südəmər olan, tam bir Tanrı mələyidir, yalnız yatanda çıxır. Əla oğlandır. İsaak onun Sivert adlandırılmasına qarşı deyil; özü Yakov adını istəsə də, yaxşısı elə budur. İnger bəzi məsələlərdə daha doğru qərar verir: Yeliseyin adını kənd keşişinin şərəfinə belə qoymuşdular, bu, çox nəcib bir ad idi, Sivert isə İngərin mahal xəzinədarı olan dayısının adıdır. O həm də subay və varlı bir adamdır, varisi isə yoxdur. Nə etmək olar, bəlkə də, İngərin dayısının adının uşağa bir xeyri olar?!

Yenə işdə yaz fasiləsi başlandı, hamı Troitsa bayramına hazırlaşdı. Nə qədər ki Yelisey tək idi, İnger ərinə kömək etməyə vaxt tapa bilmirdi, ilki onun bütün zamanını alırdı; amma uşaq ikiyə çatandan sonra o, torpağı təmizləyir, bir çox başqa işlər görürdü: bütün günü kartof basdırır, yerkökü və turp əkir. Belə arvad tapmaq elə də asan iş deyil, bütün bunlardan başqa, o hələ tikiş də tikirdi. Hər bir dəqiqədən səmərəli istifadə edərək, anbara yüyürüb makaramı buraxır və qış alt paltarları üçün yarıyun parça toxuyurdu. Sonra ipləri boyayır, uşaqlara və özünə qırmızı və sarı kətan parça toxuyur, ona rəngli saplar əlavə edir, hətta İsaak üçün döşək də salırdı. Hamısı zəruri və faydalı, həm də davamlı şeylərdi!

Hə, beləcə, təzəbinələr ayaq üstə möhkəm dayanmışdılar, əgər məhsul da bol olsaydı, hətta onlara qibtə edənlər də tapılacaqdı. Daha nə çatırmırdı? Təbii ki, samandaşyan maşın, taxıldöyən maşını olan dərz anbarı; ancaq bu gələcəyin işiydi, başqa məqsədlər kimi, ona da nail olunacaqdı, tək ömür vəfa edəydi! Budur, kiçik Gümüş düyü də buzovladı, keçilər balaladılar, qoyunlar quzuladılar; heyvancığazlar otlada qaynaşırdılar. Bəs insanlar? Artıq Yelisey kiçik ayaqları üstə cəsarətlə addımlayırdı, balaca Siverti də xaç suyuna salmışdılar. Bəs İnger? Deyəsən, yenidən ağırlaşmış, xeyli kökəlmişdi. Əvvəla, uşaq onunçün nə demək idi? Heç nə, daha

doğrusu, çox şey, qəşəng körpələr, o fəxr edirdi və eyhamla bildirirdi ki, Tanrı hər kəsə belə iri və qəşəng uşaqlar bəxş eləmir. İnger cavanlığının əvəzini çıxmağa çalışırdı. Onun sifəti eybəcər idi, odur ki, gəncliyini insanlardan və cəmiyyətdən incik yaşamışdı, oğlanlar ona əhəmiyyət vermirdilər, halbuki o rəqs etməyi də, işləməyi də bacarırdı, onlar ona xor baxır, ondan üz çevirirdilər. İndisə onun dövranı yetişmişdi, o inkişaf etmiş, çiçək kimi açmış və dünyaya uşaqlar gətirmişdi. İsaak özü isə yenə əvvəlkitək ciddi və qaraqabaq idi, ancaq bəxti gətirmişdi və o, taleyindən razıydı. İnger gələndək onun həyatı sönük və qeyri-müəyyən idi, kartofdan və keçi südündən başqa heç nə tanımırdı; indisə hər şeyi vardı, onun vəziyyətində olan insanın arzuladığı hər bir şey.

Yenə quraqlıq başlandı, yenə qıtlıq. Öz iti ilə oradan keçən lopar Os-Anders xəbər verdi ki, kəndlərdəki camaat arpanı biçib mal-qaraya verir.

– Doğrudan? Yəni vəziyyət çox ağırdır? – İnger soruşdu.

– Hə. Amma çoxlu siyənək tutublar. Dayın Sivert çox varlanıb.

– O, elə əvvəllər də kasıb deyildi! Hər şeyi vardı!

– Eynilə sənin kimi, İnger!

– Hə, şükür Tanrıya, şikayətçi deyiləm. Evimizdə mən-dən nə danışırlar?

Os-Anders başını bulayıb yaltaqlanır: deməyə sözü yoxdur.

– Bir parç təzə süd içmək istəyirsənsə, utanma, de, – İnger deyir.

– Narahat olma! Bir azca itə versəydin...

Süd də gəldi, it üçün yal da gəldi. Lopar otaqdan musiqi səsi eşidib qulaq verdi:

– Bu, nədir?

– Bu, bizim saatdır, çalır, – deyə İnger lovğalığından çatlayaraq cavab verdi.

Lopar yenə də başını bulayıb dedi:

– Sizin eviniz var, atınız var, pulunuz da var, de görün nəyiniz yoxdur?

– Hə, biz heç bilmirik ki, Tanrıya necə minnətdar olaq.

– Olina sənə salam göndərdi.

– A-a! Necədir, görəsən?

– Pis deyil. Bəs sənin ərin haradadır?

– Yer şumlayır.

– Deyirlər, o, satın torpağı almayıb? – lopar söz atır.

– Almayıb? Bunu kim deyir?

– Camaat danışır.

– Torpağı kimdən almalydı ki? Buralar ki, boşluq idi.

– Hə, hə.

– Ancaq bu torpaqda az tər tökməyib.

– Deyirlər ki, dövlətin torpağıdır.

İnger heç bir şey başa düşmədi, odur ki, dedi:

– Hə, ola bilər. Bunu Olina demirdi ki?

– Kimin dediyi yadımda deyil, – lopar ətrafa bic-bic göz gəzdirərək cavab verdi.

İnger loparın yalvararaq nəsə istəməməsinə təccüb edirdi, Os-Anders də digər loparlar kimi, həmişə kimdənsə salam gətirəndə nəsə xahiş edirdi. İndisə Os-Anders oturub öz saxsı qəlyanını qurdalayır və sümürürdü. O, qəlyanını elə sümürür və tüşdülərdirdi ki, qoca və qırışmış sifəti runik yazılarını xatırladırdı.

– Mənim nəyimə lazımdır ki, bu uşaqlar sənindir, ya yox, – o yaltaqlanır. – Onlar sənə elə çox oxşayırlar ki. Sanki, sənin uşaqlığınla bir almadırlar ki, yarı bölmüsən!

İnger çirkin və bədheybət olduğundan, bu, təbii ki, axmaq səsləndi; ancaq onun qəlbi iftixarla döyündü. Hətta lopar belə ana ürəyini fərəhləndirə bilər.

– Əgər kisən dolu olmasaydı, sənə bir şey verərdim, – İnger deyir.

– Yox, narahat olma!

İnger uşağı götürüb evə gedir, Yelisey isə loparla birlikdə qalır. Onları bir-biriylə yaxşı tutur, balaca oğlan loparın

kisəsində nəşə əcaib, tüklü bir şey görüb toxunmaq istəyir. Yanlarındakı it zingildəyərək hürür. İnger əlində azuqə çıxarkən yavaşca cikkə vuraraq qapının kandarına çökür:

– O nəydi elə? – o soruşur.

– Heç bir şey. Dovşandır.

– Mən gördüm.

– Oğlun baxmaq istədi. Onu bu gün itim tutub və işini bitirib.

– Bu da sənə yemək! – İnger dedi.

V

Qədim təcrübədən məlumdur ki, qıtlıq uzaqbaşı iki il dalbadal davam edir. İsaak hövsələsini basıb taleyi ilə barışmışdı. Arpa yanmışdı, ot yığımı da ortabab olmuşdu, ancaq kartof, elə bil, yenə də toparlana bilmişdi. Vəziyyət yaxşı deyildi, ancaq aclığın qapını döyməsinə hələ çox vardı. İsaakın hələ odunu, tikinti üçün şalbanları da vardı, onları aparıb kənddə sata bilərdi, çünki bütün sahil boyu siyənək ovu geniş yayıldığından insanlarda odun almaq üçün istənilən qədər pul vardı. Arpanın olmaması, görəsən, Tanrının işi deyildi ki? Taxıl döyən olmadan onu nəylə döyəcəkdi? Qoy lap Tanrının işi olsun, eybi yoxdur.

Digər tərəfdən, ortaya başqa çətinliklər çıxaraq onu narahat edirdi. Loparlardan biri yayda İngərə deyib ki, guya, o, torpağı almayıb. Məgər o, torpağı kimdənsə almalıdır? Nəyə görə? Torpaq da, meşə də durmuşdular öz yerlərində, o, zəhmət çəkərək bu keçilməz xəlvəti yerdə yurd salıb, ev tikib, ailəsini yedizdirib, mal-qaranı yemləyib, heç kəsə borclu olmayıb və yorulmadan çalışıb. Kənddə olarkən dəfələrlə lensmanla danışmaq istəmiş, ancaq hər dəfə təxirə salmışdı; lensmanı o qədər də tərifləmirdilər, İsaak isə dilli-dilavər deyildi. Gələndə ona nə deyəcək, işin nə yerdə olduğunu necə başa salacaq?

Bir dəfə lensman özü gəlib çıxdı, özüylə bir adam da gətirmişdi, portfeli kağız-kuğuzla doluydu – bu, lensman Heyslerin özüydü ki, vardı. O, meşədən təmizlənmiş böyük və açıq təpəni gördü, təpə qarla örtülmüşdü. Lensmana elə gəldi ki, hər tərəf bu şəkildə təmizlənilib, odur ki dedi:

– Bura böyük bir malikanədir; səncə, belə bir şeyi adama havayı verərlər?

Demək, belə! – qorxudan İsaakın ürəyi yerindən oynadı, o cavab vermədi.

– Sən gərək mənim yanıma gəlib torpaq alaydın, – lensman dedi.

– Hə.

Lensman qiymət, sahə, vergi haqqında danışdı, dedi ki, dövlət vergisi. Lakin onun sözlərini İsaak o qədər də başa düşmədi. Lensman yol yoldaşına üzünü tutub dedi:

– Hə, nırxqoyan, bura nə qədər olar?

Ancaq cavab gözləmədən torpağın sahəsini qarasına yazdı. İsaakdan nə qədər ot daşdığı, nə qədər kartof götürdüyünü soruşdu. Bəs vergini nə etsinlər? Qurşağadək qar basmış meşəyə vergi qoymaq olmaz. Yayda isə buralara gəlib çıxmaq mümkün deyil. İsaak özü meşəliyi və otlığı nə qədər hesab edir?

İsaak bunu bilmirdi; o, gördüklərinin hamısını özününkü sayırdı. Lensman dedi ki, dövlətə müəyyən qədər pay ödəmək lazımdır. – Torpaq sahəsi böyüdükcə qiyməti də artır, – o dedi.

– Elədir.

– Hə. Sənə də gözünün işlədiyi qədər deyil, ehtiyacına görə verilir.

– Elədir.

İnger süd gətirdi, lensmanla yoldaşı içməyə başladılar. İnger yenə də gətirdi. Bu lensman da ciddi adammış! O hətta Yeliseyin başını sıgallayaraq dedi:

– Sən beşdaş oynayırsan? Göstər görüm. Bu nədir belə? Nə ağırdırlar, yəqin ki, tərkibində metal var.

– Dağlarda belə daşlar çoxdur, – İsaak dedi.

Lensman yenidən iş barədə danışmağa başladı:

– Yəqin ki, sənə cənuba və qərbə doğru uzanan torpaqlar sərf edər? – o, İsaakdan soruşdu. – Deyək ki, dörddəbir mil cənuba?

– Dörddəbir mil? – yoldaşı heyrətlə qışqırdı.

– İki arşın verməyəcəyik ki, – lensman onun sözünü kəsdi.

İsaak soruşdu:

– Dörddəbir milin qiyməti nə qədərdir?

Lensman cavab verdi:

– Bilmirəm, ümumiyyətlə, bunu heç kəs bilmir. Mən aşağı qiymət qoyacağam, axı buralar çöllükdür, yaşayış məntəqəsindən xeyli uzaqdadır və heç bir əlaqə vasitəsi yoxdur.

– Hə, ancaq tam dörddəbir mil! – yoldaşı yenə söhbətə qarışdı.

Lensman cənuba doğru dörddəbir mil yazdı və soruşdu:

– Qayalara doğru da yazım?

– Burada mənə suya qədər lazımdır. Orada böyük göl var, – İsaak cavab verdi.

Lensman yazdı:

– Bəs şimala?

– O qədər də vacib deyil, – İsaak cavab verdi. – Oralar bataqlıqdır və əməlli-başlı meşə yoxdur.

Lensman özü bildiyi kimi səkkiz mil yazdı.

– Bəs şərqə doğru?

– Bunun da fərqi yoxdur. Orada İsveçə qədər çılpaq qayalardır.

Lensman yazdı.

Yazdıqdan sonra bircə dəqiqənin içində hesabladı, sonra isə dedi:

– Əlbəttə, böyük mülkdür, əgər kəndin kənarında yerləşsəydi, heç kəsin onu almağa gücü çatmazdı. Mən bunun hamısı üçün yüz daler təyin etməyi düşünürəm. Sən necə fikirləşirsən? – deyə o, yanındakından soruşdu.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O cavab verdi:

– Yüz daler nədir ki?

– Yüz daler! – İnger qışqırdı. – Belə böyük sahə götürmə, İsaak!

– Yox, – İsaak dedi.

Lensmanın yanında gələn adam onun sözlərini havada tutdu:

– Mən də elə deyirəm. Bu böyüklükdə torpaq nəyinizə lazımdır?

Lensman dedi:

– Əkib-becərəcəklər.

O oturub yazdı, pozdu, hərdən otaqdan körpə ağlamağının səsi gəlirdi, yəqin ki, hər şeyi yenidən köçürməyə həvəsi yox idi, belə getsə, evə gecə yarısından tez gedib çata bilməyəcəkdi, yox, heç səhərədək də! Kağızları qətiyyətlə portfelə qoydu.

– Di gedək! – Yanındakına dedi. Sonra İsaaka tərəf dönüb dedi: – Mənə qalsa, bu yeri sənə pulsuz verər, hətta üstündə pul da verərdim. Mən öz məruzəmdə belə də yazacağam. Amma orada baxaq görək dövlət səndən nə qədər tələb edəcək.

İsaakın hansı hissləri keçirdiyini Tanrıdan başqa kimsə bilmirdi! Sanki, o, nə torpağının, nə də öz gərgin zəhmətinin belə yüksək qiymətləndirilməsinin əleyhinə deyildi. Deyəsən, o, tədricən yüz daler ödəməyi o qədər də mümkünsüz saymırdı, ona görə də heç bir söz demədi; o, yenə əvvəlki işləyəcək, torpağı becərəcək, qurumuş ağacları və yerə tökülmüş çırçırpını oduna çevirəcək. İsaak dayaz adam deyildi, o, təsadüflərə də bel bağlamırdı, ancaq işləyir, çalışıb-vuruşurdu.

İnger lensmana təşəkkür etdi və ondan xahiş elədi ki, dövlət qarşısında onları müdafiə etsin.

– Yaxşı. Ancaq mən heç bir şeyi həll etmirəm, yalnız öz rəyimi bildirirəm. Kiçiyin neçə yaşı var?

– Düz altı aylıqdır.

– Oğlandır, yoxsa qız?

– Oğlandır.

Lensman tələbkar adam deyildi, hətta bir az yüngülxasiyyət idi. Sən deyən, düz adam da sayılmazdı. Öz yerölçəni və nırxqoyanı olan şahid Brede Olsenə qulaq asmadı. İsaakın, onun arvadının, hətta bəlkə də, bundan sonra gələcək törəmələrinin taleyini müəyyənləşdirəcək ciddi bir işi qarşısına və başdansovdu həll etdi. Ancaq o, təzəbinələrə olduqca mehriban yanaşdı, cibindən gümüş pul çıxarıb balaca Sivertin ovucuna qoydu, sonra başını tərpedərək kirşəyə doğru getdi.

Birdən soruşdu:

– Bu yerin adı necə oldu?

– Adı?

– Hə də. Adı necədir? Adını yazmalıyam axı.

Bu barədə heç kəs düşünməmişdi. İnger və İsaak birbirinə baxdılar.

– Sellanro? – lensman dedi. Bu söz ağılına birdən-birə gəlmişdi, bəlkə də bu heç ad da deyildi, ancaq o təkrar etdi:

– Belə, Sellanro! – başını tərpetdi və çıxıb getdi.

Hər şey qarşısına oldu – torpağın hüdudları da, qiymət də, ad da...

Bir neçə həftədən sonra İsaak kənddə eşitdi ki, lensman Heyslerin işləri yaxşı getmir; hesabatını verə bilmədiyi hansısa pullarla bağlı məsələ qaldırılıb, ona görə də amtmanın yanına çağırıblar. Bax bu heç də yaxşı olmur: bəziləri qarşısına düz adamlar çıxanadək ehtiyatsız iş tuturlar!

Bir dəfə İsaak arabayla kəndə odun aparmışdı, geri qayıdanda yolda öz kirşəsində lensman Heysleri də götürməli oldu. Lensman əlində kiçik çamadan meşədən çıxıb dedi:

– Məni də apararsan?

Bir müddət lal-dinməz yol getdilər. Yalnız bircə dəfə lensman cibindən şüşədə nəsə çıxarıb içdi və İsaaka da təklif etdi, amma İsaak içmədi.

– Qorxuram ki, qarnımı soyuqladam, – lensman dedi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O, İsaakın torpaq işləri barədə danışıdı:

– Mən işi dərhal göndərdim, yaxşı da rəy yazdım. Selanro – yaxşı addır. Mənə qalsa, bu yeri sənə havayı verməlidirlər, ancaq mən belə yazsaydım, xəzinə tərslik edərək qiyməti özü müəyyənləşdirəcəkdi. Mən əlli daler yazdım.

– Nə? Bəs yüz daler yazmamışdınız?

Lensman qaşlarını çataraq xatırlamağa çalışdı:

– Məncə, əlli daler yazmışam.

– Siz indi hara gedirsiniz? – İsaak soruşdu.

– Vesterbotniyaya, qayınatamgilə.

– İlin bu vaxtında ora gedib çıxmaq çox çətin olacaq.

– Birtəhər gedərəm. Sən məni bir az ötürməzsən?

– Əlbəttə, tək sizə çətin olar.

Onlar İsaakın malikanəsinə gəldilər, lensman anbarda gecələdi. Ertəsi günü o, yenə öz şüşəsindən bir qurtum içib dedi: “Bu səfər mədəmi mütləq pozacaq!” O, yenə də əvvəlki gəlişində olduğu kimi, ağayana və mehriban, həm də arsız və öz taleyinə biganə davranış sərgiləməkdəydi; bəlkə, onun taleyi, həqiqətən, o qədər də kədərli deyil. İsaak özündə cəsəret tapıb deyəndə ki, təpənin hamısından deyil, bir neçə kiçik zolaqdan istifadə edib, lensman heyrətləndirici bir cavab verdi:

– Mən hələ keçən dəfə burada oturub yazanda bunu başa düşmüşdüm. Mənim arabaçım Brede isə heç bir şey başa düşmək istəmirdi, kütün biridir o. Onların departamentində cədvəl var. Həmin cədvələ görə, belə böyük sahədən – mənim göstərdiyim kimi – bu qədər az ot dərzi və kartof götürülübse, demək, bu, yararsız torpaq sayılır və qiyməti də ucuzdur. Mən sənə əlinə oynadım və bu kələkbazlığımıza görə Tanrının mərhəmətindən məhrum olmağa hazırım. Bizə sənə kimi otuz iki min igid lazımdır. – Lensman başını yırğalayıb İngərə tərəf döndü: – Balacanın neçə yaşı var?

– Doqquz ayın içindədir.

– Aha. Oğlandır?

– Bəli.

– Ancaq sən vaxt itirmədən bütün rəsmi məsələləri yoluna qoy, – o, İsaaka müraciətlə davam etdi: – Bir adam səninlə kəndin arasında yer almaq istəyir, onda sənın torpağının qiyməti qalxacaq. Sən qabağa düş, al, ondan sonra qoy qalxsın özüyçün. Belə olsa, sənə də çəkdiyın əziyyətə görə nəşə qalar. Axı bu çöllüyü ilk dirçəldən sən olmusan.

Ev sahibləri məsləhətə görə ona təşəkkürlərini bildirdilər və soruşdular ki, satışı o özü rəsmiləşdirməyəcək ki? O da cavab verdi ki, əlindən nə gəlırsə edib, qalanı dövlətdən asılıdır.

– Mən indi Vesterbotniyaya gedirəm və geri qayıtmayaçağam, – o, laqeydcəsinə dedi.

O, İngərə 24 skillinq verdi, bu lap ağ oldu.

– Kəndə gedəndə mənim ailəmə bir az ət aparmağı unutma, – dedi, – ya mal, ya da qoyun ətı olsun, nə olsa. Arvadım pulunu verəcək. Özünlə bir-iki yumru keçı pendiri də götürərsən, uşaqlarım çox xoşlayır.

İsaak onu aşırımdan keçirdi, zirvədəki qar xarlanıb bərkimişdi, ona görə də yerimək çətin deyildi. Buna görə də o, İsaaka bir daler verdi.

Beləcə, lensman Heysler getdi və bir daha kəndə qayıtmadı. Allah bəlasını versin, camaat deyir, onu etibarsız və bic adam adlandırırıldı. Yox, o, qətiyyənl biliksiz və nabələd adam deyildi, oxumuş və savadlı bir adamdı, amma həddən artıq gen-bol yaşayır, özgəsinin puluyla da işi yox idi. Aydın oldu ki, Heysler amtman Pleyumun ona yazdığı ciddi məktubdan sonra aradan çıxıb, ancaq onun ailəsinə heç kəs toxunmadı, onun arvadı üç uşağıyla birlikdə kənddə sakitcə yaşadı. Ancaq tezliklə çatışmayan əskik pullar İsvəçdən gəndərildi, odur ki lensmanın ailəsi artıq girov sayılmaqdan qurtularaq öz əvvəlki yurdlarında yaşamağa davam etdilər, çünki belə xoşlarına gəlirdi.

İsaakla İngərin fikrincə, Heysler heç də pis adam deyildi, əksinə. Allah bilir, yeni lensman necə adam olacaq, bəlkə, də hər şeyi yenidən razılaşıdırmaq lazım gələcək.

Amtman öz mirzələrindən birini kəndə göndərmişdi. Bu, yeni lensman idi. O, qırx yaşlarında, Heyerdal soyadlı bir adam idi; kasıb olduğu üçün tələbə və məmur ola bilməmiş, on beş il amtmanın kontorunda oturub mirzəlik etmişdi. Evlənməyə pulu olmadığından subay qalmışdı; o, amtman Pleyuma öz sələfindən miras qalmışdı və amtman da öz sələfi kimi, ona qəpik-quruş verirdi. Heyerdal öz maaşını almağa davam edir və yazırdı. O, məzlum və yorğun bir adama çevrilmişdi, buna baxmayaraq, etibarlı və dürüst, eyni zamanda bacarığı və biliyi olan əla işçiydi. Lensman olduqdan sonra onda ləyaqət hissi baş qaldırmağa başlamışdı.

İsaak cürətini toplayıb onun yanına getdi.

– Sellanro işi, hə, belə, departamətdən geri qayıdıb. Onlar müxtəlif məlumatlar istəyirlər, axı hər şeyi sizin Heysler qurub-quraşdırıb, – lensman dedi. – Kral departamenti bilmək istəyir: sizin sahənizdə böyük və sarı böyütkənlə xüsusilə zəngin olan bataqlıqlar yoxdur ki? Tikintiyə yararlı meşə varmı? Ətrafdakı dağlarda müxtəlif metal mädənləri yoxdur ki? İşdə böyük bir göl barədə yazılmışdır, həmin göldə balıq varmı? Doğrudur, Heysler, müəyyən məlumatları göstərmişdir, lakin o, elə adamdır ki, ona inanmaq olmaz, odur ki, hər şeyi təzədən yoxlamalıyam. İmkanım olan kimi sənin sahənə, Sellanroya gəlib hər şeyə baxacaq və qiymətləndirəcəyəm. Oraya neçə mildir? Kral departamenti dəqiq ölçülər tələb edir, təbii ki, biz onu həyata keçirməliyik.

– Yayın ikinci yarısından əvvəl bunu etmək çətin olacaq, – İsaak dedi.

– Hər necə olsa da, etməliyik. Biz departamentin cavabını yayın sonunadək gecikdirə bilmərik. Mən bu günlərdə gələcəyəm. Həm də başqa bir adama dövlətin adından əkin yeri satmalıyıq.

– Mənimlə kəndin arasında yer almaq istəyən adama?

– Bilmirəm, bəlkə də. O buralıdır, mənim nırxqoyanım və şahidimdir. Əvvəlcə o, Heyslərdən icazə almaq istəmişdi,

ancaq Heysler onun xahişini rədd etmiş və demişdi ki, o heç iki yüz arşını da əkib-becərə bilməz! Belə olduqda adam bir-başına amtmana yazmağa məcbur olub, indi də iş rəy vermək üçün mənim üstümə yazılıb. Of, bu Heysler!

Lensman Heyerdal təzəbinələrin yanına nırxqoyan Brede ilə birlikdə gəldi; onlar bataqlıqda islanmışdılar, dağlardakı hüduqları gəzərkən yaz havasının əritdiyi qar suyu onları daha da islatdı. İlk gün lensman böyük səy göstərdi, ikinci gün isə o artıq yorulmuşdu, odur ki, çox vaxt qayanın altında durub bağıraraq əmrlər verirdi. Artıq dağları eninə-uzununa ələk-vələk etməkdən söhbət belə getmirdi, sarı böyürtkən bataqlıqlarını isə, onun dediyinə görə, geri qayıdarkən əsaslı surətdə yoxlayacaqdılar.

Departament yenə hansısa cədvələ əsasən çox məsələ qaldırmışdı. Yeganə əsaslı məsələ meşəylə bağlıydı. Tikintiyə yararlı meşə həqiqətən az idi, o da İsaakın ərazisindəydi, lakin bu da satış üçün deyil, yalnız məişətdə istifadə üçün yararlıydı. Bir də ki, burada tikinti materialı üçün yararlı meşə olsaydı belə, onu bu qədər uzaq məsafəyə kim daşıya bilərdi? Bunun üçün İsaak kimi dəyirman daşı olmaq lazımdı; o, qış uzununu hər dəfə kəndə gəndə bir neçə şalban apararaq əvəzində taxta gətirmişdi.

Sən demə, Heysler əla məruzə hazırlayıbmış və onu heç cür nəzərə almamaq mümkün deyildi. Beləliklə, yeni lensman onun hər hansı bir yanlışını və səhvini tutmağa çalışsa da, bir şey alınmadığını görüb əl çəkmişdi. Ancaq o, Heyslerdən fərqli olaraq yol yoldaşı və nırxqoyanıyla daha çox məsləhətləşir, onun fikirləriylə hesablaşır. Nırxqoyan isə yəqin ki, dövlət torpağının müştəriyi olduqdan sonra dəyişmiş və başqa mövqedən çıxış edirdi.

– Səncə, qiymət necə olmalıdır? – lensman soruşdu.

– Almaq istəyən hər bir kəsə əlli dalerə vermək olar, – nırxqoyan cavab verdi.

Lensman bunu təmtəraqlı sözlərlə ifadə etdi. Heysler yazmışdı: “Sahibkar ilbəl vergi ödəməlidir, amma onun alışı

qiyməti olaraq on il müddətinə hissə-hissə əlli dalerdən çox ödəmək imkanı yoxdur. Xəzinə onun təklifi ilə razılaşımaqda və ya onu torpaqdan və zəhmətinin bəhrəsindən məhrum etməkdə sərbəstdir”. Heyerdal yazdı: “Alıcı yüksək departamentə ərizə verərək ehtiramla ona məxsus olmayan, lakin böyük əmək sərf etdiyi torpaq sahəsinin ödəniş müddəti departament tərəfindən müəyyənləşdirilməklə 50 daler məbləğinə ona verilməsini xahiş edir”.

– Mənə elə gəlir ki, torpağın sənə verilməsini təmin edə biləcəyəm, – lensman Heyerdal İsaaka dedi.

VI

Bu gün qoca öküzü həyətdən çıxarıb aparırlar. O, əsl vəhşiyyə döndüb, həm də onu saxlamaq olduqca baha başa gəlir; İsaak onu kəndə aparıb birinə satmaq, əvəzində isə cavan buğa gətirmək qərarına gəlib.

Bu fikir İngərin ağına gəlmişdi, əlbəttə, İngər İsaakı məhz bu gün evdən çıxarmaqla nə etdiyini bilirdi.

– Gedəcəksənsə, elə bu gün get, – o dedi. – Öküz yaxşı kökəlib, yazda kök heyvana yaxşı pul verirlər, onu şəhərə göndərmək mümkündür, orada isə hər şey od qiymətinədir.

– Hə, hə, – İsaak cavab verdi.

– Ancaq ehtiyatlı ol, yolda üstünə cummasın.

Bu sözə İsaak heç nə demədi.

– Ancaq bir həftəydi ki örişdəydi, ətrafa öyrəşib, əhliləşib. İsaak susurdu. Amma yekə bir bıçağı toqqasına keçirib öküzü çıxartdı.

Hər halda, öküzdür, nəhəng və qorxunc, yeriyəndə sağrıları titrəyirdi. Ayaqları qısa olduğundan qaçanda kolluqları sinəsiylə qırıb-tökürdü, əməlli-başlı parovozdu. Peysəri o qədər yağınlanmışdı ki, biçimsiz hala düşmüşdü, bu peysərdə fil gücü vardı.

– Kaş ki üstünə cummasın, – İngər dedi.

İsaak səssizcə cavab verdi:

– Nə etmək olar, onda yolda kəsib ətini apararam.

İnger artırmada oturmuşdu. Ağrı ona əziyyət verirdi, üzü hovlamışdı, İsaak gedənədək birtəhər ayaq üstdə dözdü; elə ki İsaak öküzlə birlikdə meşəyə girdi, İnger qorxub-çəkinmədən zarımağa başladı. Balaca Yelisey soruşdu:

– Ağrıyırsan, anacan?

– Hə, ağrıyıram.

O, anasını yamsılamağa başlayır, belini tutub zarıyırdı. Balaca Sivert isə yatırdı.

İnger Yeliseyi otağa aparıb döşəmənin üstünə qoydu və oyunaqlarını qabağına tökdü, özü isə yatağa uzandı. Onun vaxtı çatıb. Buna baxmayaraq, şüuru yerindədir, o, Yeliseyə nəzarət edir, divardakı saata baxır. O qışqırmır, demək olar ki, tərpənmir də; daxilində mübarizə gedir və qəflətən yükdən azad olur. Elə həmin dəqiqə yatağında yad səs eşidir, nazik və aciz bir səs, bu səsə laqeyd qala bilməyərək ayağa qalxıb yatağa baxır. O, nə görür? Sifətinin rəngi bir andaca ağararaq bütün ifadəsini, mənasını itirir. İçindən qeyri-adi, şiddətli, boğuc bir fəryad qopur.

O, yatağa yıxılır. Bir dəqiqə keçir, ancaq sakitləşə bilmir, yataqdan gələn zəif çığırtı getdikcə güclənir və o yenidən qalxıb baxır. – İlahi-pərvərdigara, bundan pisi ola bilməz, çıxış yolu yoxdur, üstəlik də qızdır!

İsaak evdən, bəlkə də, cəmisi yarım mil uzaqlaşmışdı, həyətdən çıxdığı heç bir saat olmazdı. On dəqiqənin içəri-sində körpə dünyaya gətirilmiş və öldürülmüşdü...

İsaak üç gündən sonra qayıtdı, özüylə başına kəndir salınmış, cavan və arıq bir buğa da gətirmişdi; buğa ayaqlarını zorla sürüdüyündən yolu uzun sürmüşdü.

– Hə, necə keçdi? – İnger soruşdu, baxmayaraq ki, özü olduqca zəif və xəstəydi.

Pis olmadı. Öküz kəndə yarım mil qalmış hirsələndiyindən İsaak onu bağlayıb kömək ardınca qaçmalı olub. Geri

qayıtdıqda görüb ki, öküz ipi qırıb, odur ki bir saat onu axtarmalı olublar. Amma sonu pis qurtarmayıb, əti şəhərdə satmaq üçün alan tacir yaxşı pul verir.

– Bu da yeni öküz, – İsaak dedi, – qoy uşaqlar gəlib baxsınlar!

Hər bir yeni heyvana qarşı göstərdiyi maraqla İnger bu öküzü də gözdən keçirdi, onu əlləyərək qiymətini soruşdu; balaca Siverti onun belinə oturtdu.

– Heyif o biri öküzümüzdə, – İnger dedi, – o elə kök və ağılıydı ki. Heyif ki, artıq onu kəsiblər!

Günlər adi məişət qayğılarıyla ötüb keçirdi, mal-qara örüşdə otlayır, boş pəyədəki yeşiklərdə və səbətlərdə saxlanan toxumluq kartof cücərir. Bu il İsaak əvvəlki ilə nisbətən daha çox arpa səpmiş və onu torpağın altına yaxşı-yaxşı basdırmaq üçün xeyli əziyyət çəkmişdi. Kök və turp üçün ləklər qayırmış, İnger isə toxum səpmişdi. Hər şey köhnə qayda ilə gedirdi.

Bir müddət İnger boylu görünmək məqsədilə qarında saman dolu torba gəzdirirdi, sonra yavaş-yavaş samanı azaltdı və nəhayət, torbanı tulladı. Bundan duyuq düşən İsaak təəccüblə soruşdu:

– Bu dəfə bir şey olmayacaq?

– Yox, – İnger cavab verdi, – olmayacaq.

– Bəs nə oldu?

– Belə alındı. Sən nə etmək istəyirsən, İsaak, göz işlədikcə görünən sahənin hamısını şümləmək istəyirsən?

– Yoxsa salıbsan? – o soruşdu.

– Hə.

– Belə. Bəs özün naxoş deyilsən?

– Yox. Mənə elə gəlir ki, donuz saxlasaq, çox yaxşı olar.

Bir dəqiqədən sonra İsaak öz astagəl ağılıyla dedi:

– Hə, donuz, mən özüm də hər yaz gələndə bu barədə düşünürəm. Ancaq hələlik çoxlu kartofumuz və bir sahə də arpamız olmadan onları yemləyə bilmərik. Görək bu il Tanrı nə yetirəcək.

– Amma donuzumuz olsaydı, nə yaxşı olardı!

– Hə.

Günlər keçir, yağış çisələyir, tarlalar və çəmənliklər göyərir: bu il məhsul bol olacaq! Yemək-içməklə, yatmaq və işləməklə, bazar günləri əl-üz yuma və saç darama ilə müşayiət olunan irili-xırdalı hadisələr bir-birini əvəz edirdi. İsaak İngerin toxuyub-tikdiyi yeni qırmızı köynəyini geyinib oturmuşdu. Ancaq onların sakit həyatlarının öz axarını böyük bir hadisə pozdu: qoyunlardan biri quzusuyla birlikdə haradasa qayalıqda itmiş, qalanları isə axşamçağı qayıdıb gəlmişdi. İngər dərhal iki qoyunun itdiyini başa düşdü, İsaak qoyunları axtarmağa getdi. İsaakın ağına gələn ilk fikir bu oldu ki, bir halda ki, bədbəxtlik baş verib, yaxşı ki, bazar günü olub, çünki o, işindən ayrılmağa məcbur olmayacaq. O, saatlarla axtarır, öyrüş çox böyük olduğundan axtara-axtara qalır; evdə hamı narahatdır, ana uşaqları qısa ifadələrlə sakitləşdirir: iki qoyunumuz itib, sakit olun! Həyəcandan hamıya pay düşür, bütün kiçik cəmiyyət, hətta inəklər də nəsə qeyri-adi bir hadisə baş verdiyini duyaraq movuldayırlar, çünki İngər tez-tez eşiyə çıxaraq yüksək səslə meşəyə doğru haraylayır, halbuki tezliklə gecə düşəcək. Bu, çöllükdə böyük hadisə, bütün icma üçün bədbəxtlikdir. Uşaqları yataqlarına uzadan İngər də axtarışa gedir. O, hərdənbir haylasa da, cavab verən olmur, yəqin, İsaak çox uzağa gedib.

İlahi, görəsən, bu qoyunlar hara gediblər, başlarına nə gəlib? Görən, onları ayı parçalayıb ki? Bəlkə, İsveçdən, ya da Finlandiyadan canavar keçib? Ola bilməz. İsaak qoyunları tapanda məlum oldu ki, sən demə, qoyun yarıqana düşərək ayağını qırıb, bir də əmcəyi yaranıb. Görünür, yarıqana çoxdan düşüb, çünki yetərinə ağır yaralansa da, ətrafındakı otun hamısını kökündək qırıp yeyib. İsaak qoyunu qaldıraraq yarıqandan çıxaran kimi o yenə ot qırmağa başlayır. Quzu isə aman vermədən anasını əmməyə girişir; yaralı əmcəyin boşalması onun sağalması üçün əsl dərmandır.

İsaak daş toplayıb təhlükəli yarğanı doldurur, xəyanət-kar yarğanı; artıq o, qoyunların ayağını qıra bilməyəcək! İsaakın qayıqdan çiyinbağısı var, onu çıxarıb qoyunun cırlımış yelinini çəkib bağlayır. Sonra qoyunu dalına alıb evə gedir. Quzu isə onların arxasınca yüyürür.

Bəs sonra? Talaşalar və qatran sürtülmüş əski. Bir neçə gündən sonra qoyun yaralı ayağı ilə şillaqlamağa başlayır, çünki yara dartılır, sınıq bitişir. Beləcə, yeni hadisə baş verənədək hər şey yoluna düşür.

Gündəlik həyat, təzəbinələrin həyatını tamamilə dolduran hadisələr. Bunlar heç də xırda məsələlər deyil, tale, həyatın özüdür, insanın səadəti, sevinci, rifahı bundan asılıdır.

Tarla işlərinin ara verdiyi dövrlərdə İsaak topladığı yeni şalbanları yonurdu, yəqin ki, ağına yenə nəşə gəlmişdi. Bundan başqa, münasib daşları qıraraq həyəətə daşıyırdı; yetərincə daş gətirdikdən sonra onları cərgəylə yığırdı. Əgər bu, bir il bundan qabaq olsaydı, İnger maraqlanar, ərinin nə etmək istədiyini öyrənməyə çalışardı, indisə o, əsasən, öz işiylə məşğul olur və heç bir sual vermirdi. İnger yenə əvvəlkitək söylə çalışır, ev-eşiyi, uşaqları, mal-qaranı təmiz və qaydasında saxlayırdı. Əvvəlkindən fərqli olaraq son zamanlar o, mahnı oxumağa da başlamışdı; axşamlar Yeliseyə dua etməyi öyrədirdi – əvvəllər bu da olmamışdı – odur ki, İsaaka sual verməyə vaxtı qalmırdı. Onun hər şeyi bilmək həvəsi və tərifləri İsaakı bəxtiyar və qeyri-adi bir adam edirdi, amma indi yanından dübbədüz keçərək onun özünü həlak etməsinə əhəmiyyət belə vermirdi. Yəqin ki, son hadisə onun əhvalını pozub! – İsaak düşünürdü.

Yenə Olina qonaq gəlir. Hər şey ötənlik kimi olsaydı, onu sevinclə qarşılayardılar, ancaq indi o halda deyildilər. İnger ilk dəqiqədən onu soyuq qarşılayır; nə səbəbə, bilinmir, İnger ona düşməncəsinə yanaşır.

– Elə bilirdim ki, gəlişim yenə də yerinə düşəcək, – Olina nəzakətlə dedi.

– Necə yəni?

– Axı üçüncünü də xaç suyuna salmaq lazımdır, bəyəm düz demirəm?

– Yox, – İnger cavab verdi, – buna görə gərək narahat olmayaydın.

– Bəs belə!

Olina oğlanları oxşamağa başlayır, onlar necə də böyüyüblər, necə də yaraşıqlıdırlar, İsaakı tərifləyir ki, bu qədər torpaq şumlayıb və yenə nəse tikir.

– Əsl möcüzədir, belə həyat heç yerdə yoxdur! De görüm o, yenə nə tikir?

– Bunu mən sənə deyə bilmərəm, özündən soruş.

– Yox, – Olina dedi, – yaxşı düşməz. Mən, sadəcə, bilmək istəyirdim ki, necə yaşayırsınız, çünki bu, mənimçün böyük fərəh və rahatlıq deməkdir. Qızıl inəyi soruşmağına belə dəyməz, bilirəm ki, onun yeri əladır.

Bir müddət mehribancasına dedi-qodu edirlər, İngerin də hirsli soyuyur. Divardakı saat bərkdən çalanda Olinanın gözləri yaşarır, o, həyatı boyu belə təmiz səs eşitməmişdi, xalis kilsə orqanı səsiydi! İngerin zavallı qohumuna qarşı səxavəti və comərdliyi yenidən aşılıb-daşır və deyir:

– Gedək anbara, parçalarımı sənə göstərim!

Olina bütün günü onlarda qalır. O, İsaakla söhbətləşərək onun gördüyü işləri tərifləyir.

– Eşitdim ki, bütün istiqamətlərdə bir mil satın alıbsan, yəni havayı ala bilməzdin? Kim sənə paxıllıq etdi?

İsaak ehtiyac duyduğu tərifləri eşidərək yenidən özünü insan kimi hiss edir:

– Mən torpağı dövlətdən aldım, – o cavab verir.

– Hə, hə, ancaq o, səni belə soya bilərdi! İndi nə tikirsən?

– Bilmirəm. Elə-belə, boş şeydir.

– Elə hey qurub-yaradırsan! Qapıları rəngləmişən, zəng çalan divar saatın da var, yəqin, təzə ev tikirsən?

– Vallah, yalan demiş olaram! – İsaak cavab verir. Ancaq o, çox məmnundur, odur ki İngerə deyir:

– Qonağa qatıq aşı bişirsəydin...

– Qatıq yoxdur, – İnger cavab verir, – indicə yağ düzəltmişəm.

– Mən yalan demirəm, mən sadə qadınam, elə-belə soruşuram, – Olina cavab verməyə tələsir. – Əgər bu, təzə ev deyilsə, onda böyük anbardır. Sənin tarlaların və çəmənliklərin var, səndə hər şey İncildəki kimi süd və bal kimi axır.

İsaak soruşur:

– Sizin tərəflərdə məhsul necədir?

– Belə, babatdır. Əgər qurban olduğum yandırmasa. Tanrı günahımdan keçsin! Hər şey Onun əlindədir. Ancaq bizim yerlərdə sizdəki kimi bol məhsulun heç adını çəkən də yoxdur, hardaydı!

İnger o biri qohumlarını da xəbər alır, xüsusən də mahalın xəzinədarı olan Sivert dayını, çünki o, ailənin fəxridir, onun cürbəcür balıq torları var, var-dövləti başından aşır. Söhbət zamanı İsaak tədricən arxa plana keçir, onun tikintiyə bağlı yeni təşəbbüsləri unudulur. Odur ki, dözməyib deyir:

– Hə, Olina, bir halda ki nə tikmək istədiyimi bilmək istəyirsən, mən taxıldöyənə olan dərz anbarı tikirəm.

– Mən də elə onu düşünürdüm! – Olina cavab verir. – Əsl insanlar həmişə hər şeyi – irəlini də, gerini də ölçüb-biçir, ağıllarına vururlar. Söhbət, təbii ki, nə qazandan, nə də parçadan gedir, onları sən ixtira etməyibsən. Sən taxıldöyənə olan dərz anbarı deyirsən?

İsaak bığlı-saqqallı uşaq idi, o, Olinanın təriflərinə davam gətirməyərək tələyə düşür:

– Yeni tikilidə xırman olmasını da nəzərdə tutmuşam, – o deyir.

– Xırman! – Olina coşaraq deyir və başını tərpədir.

– Əgər arpanı döyə bilmiriksə, onu əkib-becərməyə nə hacət?

– Mən də elə onu deyirəm: sən hər şeyi ağlına vurursan. İnger yenə qaşqabağını salladı, qonaqla ərinin şirin söhbəti, görünür, onu qıcıqlandırırdı, odur ki qəfil dedi:

– Qatıq aşı! Hardan tapım mən qatığı? Çaydan gətirməyəcəyəm ki?

Olina təhlükəni hiss edir:

– İnger, əzizim, Tanrı səni saxlasın, sən nə danışırısan? Qatıq aşından danışmağa nə ehtiyac var? Bunu mənə görə deyirsənsə, mən dilənçilik etməyə gəlməmişəm!

İsaak bir müddət dinməz-söyləməz oturur, sonra isə dillənir:

– Mən niyə oturmuşam, heç bilmirəm, halbuki divarlar üçün daş qırmalıyam!

– Hə, bu divarlara xeyli daş gedəcək!

– Daş? – İsaak cavab verir. – Nə qədər daşısan da, çatmır ki çatmır!

İsaak getdikdən sonra iki qadın arasında həmrəylik yaranır, onlar kənddən-kəsəkdən xeyli danışirlar, vaxtsa keçir. Axşam Olinaya mal-qaranın necə çoxalmasını göstərirlər; üç inək və bir öküz, üstəlik iki buzov, bir xeyli də qoyun-keçi.

– Nə vaxt bunun sonu olacaq? – Olina göy üzünə baxaraq soruşur.

O, gecəni qalır.

Ancaq səhər tezdən durub gedir. Ona yenə də boğça verirlər, o isə karxanada işləyən İsaakın gözünə görünməmək üçün dolama yolla gedir.

İki saatdan sonra Olina malikanəyə qayıdır, otağa daxil olaraq deyir:

– İsaak hardadır?

İnger paltar yuyur. O bilir ki, Olina karxanada olan İsaakın və uşaqların yanından keçməliydi, odur ki, fəlakət üz verdiyini hiss edir:

– İsaak? Nəyinə lazımdır İsaak?

– Nəyimə lazımdır? Axı onunla sağollaşmamışam.

Araya sükut çökür. Birdən Olina skamyaya çökür, sanki, ayaqları onu saxlamaq istəmir. Öz görkəmi, xüsusən də yarıbaygın halıyla o, qəsdən nəsə qeyri-adi şeylər danışır.

İnger artıq özünü saxlaya bilmir, üz-gözü hiddət və qorxu içərisində deyir:

– Os-Anders mənə səndən salam-dua gətirmişdi. Heç sözüm yoxdur, yaxşı salam-dua idi!

– Nəydi ki?

– Dovşan.

– Sən nə danışırısan? – Olina qeyri-adi mehribanlıqla soruşur.

– Boynundan atma! – İnger gözlərini vəhşicəsinə parıldadaraq bağırır. – Bu toxmaqla sənin ağzını yummağı bacararam! Al sənə!

Doğrudanmı, vurdu? Əlbəttə. Ancaq birinci zərbədən sonra Olina yıxılmaz, əksinə, tullanaraq bağırır:

– Özünü gözlə! Mən bilirəm sənin işləklərini! – İnger yenidən əlindəki toxmaqla onu vuraraq yerə yıxır, sinəsinə çöküb dizləriylə basmağa başlayır.

– Hə, nədir, məni öldürmək istəyirsən? – Olina soruşur. O, başının üstündə dovşan dodaqlı, qorxunc ağızlı, əlində toxmaq tutmuş hündür və möhkəm qadını görür. Zərbələrdən Olinanın bədəni alışıb-yanır, qanı axırdı, ancaq o ciyildəyərək təslim olmaq istəmirdi:

– Nədir, məni öldürmək istəyirsən?!

– Hə, öldürəcəyəm, – İnger cavab verir və vurmağa davam edir. – Al gəldi! Səni öləncən döyəcəyəm!

O, tamamilə əmindir: Olina onun sirrini bilir, qalanı isə onu maraqlandırmır.

– Al gəldi, donuzburun!

– Donuzburun? Donuzburun sən özünsən! – Olina inildəyərək dedi. – Tanrı özü sənə sifətinə xaç çəkib!

Olinayla bacarmaq çox çətinidir, odur ki İnger qeyri-iradi vurmağı dayandırır, zərbələrinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur,

ancaq özünü yorur. Ancaq hədələrini davam etdirir, toxmağı düz Olinanın gözüne dürtərək deyir ki, onun gözünü elə oyar ki, dünya başına qaralar!

– Hanı mənim dəhrəm, indi sənə göstərəcəyəm!

O ayağa qalxır ki, bıçaq-dəhrə gətirsin, ancaq artıq qəzəbi bir qədər soyuyub, odur ki söyüb-söylənməklə kifayətlənir. Olina da qalxıb göyərüb-şişmiş sifəti qan içində skamyada oturur, saçlarını üzündən yığır, yaylığını düzəldir, bir neçə dəfə tüpürür; onun dodaqları şişib.

– Alçağın biri! – o deyir.

– Sən meşədə olmusan, it kimi iyləyib öyrənmisən, – İnger çığırır, – demək, bu qədər vaxtını qəbiri axtarmağa sərf etmisən. Yaxşı olardı ki, özünə də bir gor qazardın.

– Sən hələ bir dayan! – Olina intiqam hissiylə alışıb-yanaraq cavab verir. – Artıq sənə sözüüm yoxdur, ancaq bundan sonra anbarı olan otağın və zəngli saatın üzünə həsrət qalacaqsan!

– Buna sənin gücün çatmaz!

– Mən bu işlə məşğul olacağam!

Hər iki qadın cısqırır. Olina o qədər də kobud və gur səslə deyil, qətiyyətlə, bu qədər zalımlığına və kininə rəğmən o, demək olar ki, mülayim rəftar edir; lakin o, zəhərli və qorxuncdur:

– Hanı mənim boğcam, heyif ondan, meşədə qalıb. Öz yununu geri ala bilərsən, mənə lazım deyil!

– A-a, sən, bəlkə, elə bilirsən ki, mən onu oğurlamışam?

– Nə etdiyini özün məndən yaxşı bilirsən!

Onlar yenə də cısqırışırlar. İnger yunu qoyunun hansından qırxdığını göstərmək istəyir. Olina isə incə və mülayim tərzdə soruşur:

– Hə, hə, sənin birinci qoyununu haradan aldığını nə bilək?

İnger ilk qoyunlarının və quzularının saxlandığı yerin və adamın adını dedi.

– Yaxşı olar ki, ağzımı bağlayasan! – hədələdi.

– Ha-ha-ha, – Olina qımışdı. Onun hər şeyə cavabı var və təslim olmaq da istəmir. – Mənim ağzımı? Yaxşı olar ki, öz

ağzını yadına salasan! – O, İngerin çirkinliyini başına vura-raq onu Tanrı və insanlar üçün qorxulu adlandırdı. İnger isə əsəbindən partlayaraq, Olinanın köklüyünü başına qaxıb ona tetra dedi:

– Əclaf tetra! Mənə göndərdiyin dovşana görə payını alacaqsan!

– Dovşana? Kaş ki mən hər şeydə elə bu dovşan məsələ-sindəki kimi günahkar olaydım! O, kimə oxşayırdı ki?

– Dovşan kimə oxşayır?

– Sənə. Eynilə sənə. Sən gərək dovşanlara baxmayaydın.

– Rədd ol buradan! – İnger bağırdı. – Os-Andersə sən dovşan verib buraya göndərmisən. Mən səni katorqaya gön-dərtdirəcəyəm!

– Katorqaya? Sən, doğrudan, katorqa dedin?

– Sən hər şeydə mənə həsəd aparırsan, paxıllığından partlayırsan, – İnger davam edir. – Mən ərə gedəndən, İsaaki və başqa şeyləri əldə edəndən bəri sənin gözünə yuxu getmir! İlahi-pərvərdigara, Müqəddəs İsa, bu qadın mən-dən nə istəyir? Məgər mən günahkaram ki, sənin uşaqların öz həyatlarını qura bilmir və heç nəyə yaramırlar. Sən mənim uşaqlarımın sağlam və gözəl olmasını, nəcib adlar daşımą-sını çəkə bilmirsən, məgər uşaqlarımın səninkilərdən həm sifətcə, həm də bədəncə gözəl olmasında mənim günahım var?!

Olinanı cin atına mindirəcək bir şey vardısı, o da elə bu idi. Onun çoxlu uşağı vardı, hamısı da özünə oxşayırdı, ancaq Olina uşaqlarını həddən artıq tərifləyir, onlara layiq olmadıqları məziyyətlər qoşur, qüsurlarını gizlədirdi.

– Sən nə danışırısan, – o, İngərə cavab verdi. – Heç utanıb yerə girirsən?! Mənim uşaqlarım səninkilərdən fərqli olaraq Tanrı mələkləridir! Sən nə cürətlə mənim uşaqlarım haq-qında bu cür cəfəng sözlər danışırısan? Onların yeddisi də balaca olarkən necə də ilahi varlıqlar idi, indisə böyüyüb yaşa dolublar. Sən heç narahat olma!

– Məgər sənin Lizan həbsxanaya düşməmişdi, belə şey olmamışdı? – İnger soruşur.

– O heç bir şey etməmişdi, o, çiçək kimi günahsız idi,
– Olina cavab verir. – Bir də ki indi o, ərdədir və Börgəndə yaşayır, şlyapa qoyur, bəs sən nədən?!

– Bəs sənin Nilsin nələr etmişdi?

– Mən sənə cavab vermək istəmirəm. Səninkinin biri meşədə torpağın altında yatır, sən onun başına nə oyun gətirmisən? Sən onu öldürmüşsən?

– Səsinə kəs və rədd ol burdan! – İnger bağıraraq Olinanın üzərinə atılır.

Amma Olina geri çəkilmir, yerindən belə durmur. Onun bu cürəti və inadçılığı İngəri yenidən çilədən çıxarır, odur ki deyir:

– Yox, gərək dəhrəni axtarıb tapam!

– Narahat olma, – Olina məsləhət verir. – Özüm gedərəm. Bir halda ki, sən öz yaxın qohumunu qovursan, demək, sadəcə olaraq, alçağın birisən!

– Yaxşı, rədd ol get!

Ancaq Olina getmir. Hər iki qadın bir xeyli söyüb-söylənir və hər dəfə saat tamam və ya yarısı olub çalanda Olina acı-acı gülərək İngəri daha da hiddətləndirir. Nəhayət, hər ikisi bir qədər sakitləşir və Olina getməyə hazırlaşır.

– Yolum uzundur, bir azdan gecə də düşəcək, – o deyir.
– Bilsəydim evdən özümlə yemək götürərdim.

İnger heç nə demir, o, artıq özünə gəlib, Olinaya stəkanda su tökür.

– Al, üz-gözünü sil, əgər istəyirsənsə! – o deyir.

Olina başa düşür ki, getməzdən əvvəl özünü düzəltməli, üst-başını səliqəyə salmalıdır, ancaq harasının qana bulaşdığını görmədiyi üçün başqa yerlərini yuyur. İnger durub baxır, sonra isə göstərir:

– Burada, gicgahında da var! Yox, o birində, göstərdim axı!

– Hansını göstərdiyini hardan bilim?! – Olina cavab verir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Dodaqlarında da var, sudan qorxursan, nədir? – İnger soruşur.

Bu didişmə İngərin əzişdirdiyi rəqibinin üz-gözünü yuyub məhrəbanı ona tolaqlamasıyla başa çatır.

– Demək istəyirdim ki, – Olina üz-gözünü silə-silə tam sakit tərzdə danışmağa başladı, – İsaak və uşaqlar bunu necə qarşılayacaqlar?

– Bəyəm o bilir? – İnger soruşur.

– Necə yəni bilmir! O, özü gəlib baxdı.

– Bəs nə dedi?

– Nə deyəcəkdi ki! Mənim kimi dili tutuldu.

Sükut.

– Bütün günahlar səndədir! – İnger yanıqlı-yanıqlı hıçqırır və göz yaşlarına boğulur.

– Allah eləsin, mənim bundan başqa günahım olmasın.

– Mən Os-Andersdən soruşacam, əmin ola bilərsən!

– Soruş, soruş!

Onlar sakitcə müzakirə edirlər və Olina, sanki, artıq intiqam hissiylə alışıb-yanmır. O, yüksək dərəcəli siyasətçidir və müxtəlif cür çıxış yolları tapmağa öyrəşib, indi o həтта canıyananlıq da edir: bunun üstü açılrsa, İsaak və uşaqlar əzab çəkəcəklər.

– Hə, – İnger deyir və hönkürür. – Mən gecə-gündüz elə hey bu barədə düşünürəm.

Olina xilaskar roluna girərək deyir ki, lazım gəlsə, ona kömək edə bilər. Yəni İnger həbsxanada yatanda gəlib onu əvəz edə bilər.

İnger artıq ovunub, deyilənləri eşidib başa düşür:

– Yox, sən uşaqlara baxmazsan? Yalan danışma!

– Nə danışırsan! Mənim həyatda yeganə sevdiyim şey uşaqlardır.

– Hə, öz uşaqlarına, – İnger deyir, – mənimkilərə necə baxacağımı Allah bilir! Məni məhv etmək üçün dovşan göndərdiyini düşünəndə ancaq onu deyə bilərəm ki, sənin günahın böyükdür.

– Kim? Mən? – Olina soruşur. – Sən mənə deyirsən?

– Hə, səni deyirəm, – İnger deyir və yenə ağlayır. – Sən mənimlə alçaqcasına rəftar etdin, ona görə də sənə inanmıram. Bundan başqa, əgər burada yaşasan, yunumuzun hamısını oğurlayacaqsan. Pendirin də hamısını öz ailənə yedirəcəksən, mənimkilərə yox.

– Alçaq sən özünsən! – Olina dedi.

İnger gah ağlayır, gah gözlərini silir, hərdənbir də danışırdı. Olina, söz yox ki, özünə görə demir, o, həmişə yaşadığı yerdə, oğlu Nilsonun yanında da yaşaya bilər. Ancaq İngeri qazamata saldıqdan sonra İsaakın və zavallı körpələrin vəziyyəti ağır olacaq, ona görə də Olina burada yaşayıb, onlardan göz-qulaq ola bilər. O, bütün bunları olduqca cəlbədici tərzdə söyləyir, guya, hər şey heç də pis olmayacaq.

– Sən bu barədə düşün, hələ ki gec deyil, – o deyir.

İnger olduqca qəmginidir. O ağlayır, başını yırğalayır və döşəməyə baxır. Lunatiklər kimi anbara gedib qonağa azuqə bağlaması gətirir.

– Yox, narahat olma, – Olina deyir.

– Aşırımı ac-acına keçə bilməzsən, – İnger cavab verir.

Olina gedəndən sonra İnger qapının arxasında gizlənib baxır, dinşəyir. Yox, daş karxanasından səs-səmir gəlmir. O, bir az yaxına gəlib uşaqların daşlarla oynadığını eşidir. İsaak lomu dizlərinin arasına sıxıb, başını ona dayayaraq oturub.

İnger meşənin kənarında gizlənir. O, bir yerdə torpağı qazaraq xaç basdırıb, onun dayandığı yerdə isə çim qaldırılıb, torpaq isə qazılıb. O, oturub torpağı əlləriylə dırmıqlayır, sonra isə tapdalayır. Sonra yenidən oturur.

O, Olinanın körpənin qəbrini necə qazdığıyla maraqlanmağa getmişdi və oturub axşam evə dönəcək mal-qaranın yolunu gözləyirdi. O ağlayır, başını yırğalayır və yerə baxırdı.

VII

Günlərsə keçir.

Hava çox gözəldir: günəş parlayır, arabir yağış yağır, taxılın cücərməsi də havadan asılıdır. Təzəbinələr, demək olar ki, biçini başa vurublar və o qədər ot tədarük ediblər ki, yığmağa yer tapmırlar. Onlar otu qayaların altına, at tövləsinə, evin altına yığır, sarayı boşaldaraq ağzınadək otla doldururdular. İnger səhərdən-axşamədək ərinə kömək edir. İsaak hər dəfə yağış yağmasından istifadə edərək yeni tikdiyi sarayın üstünü örtməyə, xüsusən də cənub divarını hörüb qurtarmağa çalışırdı ki, otun hamısını buraya yığsın. İş sürətlə irəliləyir, bəlkə də, tezliklə başa çatacaq!

Böyük dərdlər və hadisələr unudulmur, bəli, əməl baş verib, odur ki, nəticəsi də gec-tez özünü göstərməlidir. Yaxşılıq çox vaxt izsiz ötüşür, yamanlığın isə həmişə aqibəti var. İsaak məsələyə əvvəlcə çox təmkinlə yanaşdı, yalnız arvadından bunu necə etdiyini soruşdu. İnger heç bir söz demədi.

Bir dəqiqə sonra İsaak yenidən soruşdu:

– Necə oldu, sən onu boğdun?

– Hə, – İnger dedi.

– Bunu etmək lazım deyildi.

– Yox, – o cavab verdi.

– Başa düşə bilmirəm, niyə bunu etdin?

– O, tamamilə mənə oxşayırdı, – İnger cavab verdi.

– Necə yəni?

– Ağzı eynilə mənimki kimiydi.

İsaak bir xeyli düşündü:

– Demək, belə, – o dedi.

Həmin gün onlar bir də bu barədə danışmadılar, ona görə də günləri əvvəlkitək sakit keçirdi. Bundan başqa, ot o qədər çoxdu ki, yığıb-yığırdırmaq mümkün deyildi, eyni zamanda qeyri-adi dərəcədə bol məhsul gözlənilirdi, odur ki düşüncələrdəki cinayət yavaş-yavaş arxa plana keçirdi. Buna

baxmayaraq, bu ad daim onların üzərindəydi. Onlar Olinanın susmasına arxayın ola bilməzdilər, bu olduqca şübhəliydi. Olina sussaydı belə, başqaları danışa bilərdi, lal şahidlər – daxmanın divarları, meşədə balaca qəbrin ətrafındakı ağaclar danışa bilərdilər; Os-Anders kiməsə eyham vura bilər, İnger öz-özünü ya yuxuda, ya da elə ayıqlıqda ələ verə bilərdi. Onlar özlərini ən pisinə hazırlayırdılar.

İsaak məsələni təmkinlə qəbul etməyib nə edə bilərdi ki? O, indi başa düşürdü ki, niyə İnger doğum vaxtı tək qalmaq istəyirmiş; uşaq anormal doğulacağı halda o dəhşətli hadisəni təkbaşına yaşamaq, təhlükəni təkbaşına qarşılamaq üçün. Bu işi o, üç dəfə görmüşdü. İsaak başını bulayıb bədbəxt təleyinə görə ona acıdı, zavallı İnger! Bu hadisə onların bir-birinə olan sevgisini daha da artırdı, onlar bir-biriylə daha nəzakətli davranmağa, mehriban olmağa başladılar. İngərin ərinə qarşı kobud nəvazişləri aşıb-daşır, İsaakın isə ağılı başından çıxır, arvadından doya bilmirdi, axı o, dəyirman daşı, kötük kimi bir şeydi! İnger lopar komaqları geyinsə də, özü loparlara qətiyyə bənzəmirdi; o, loparlar kimi balacaboy və büzüşmüş deyil, əksinə, biçimli və ucaboylu idi. Yay vaxtı olduğundan o, donunu yuxarı çirməyərək ayaqyalın gəzir, İsaak isə onun çılpaq baldırlarından gözünü çəkə bilmirdi.

İnger bütün yayı dini şeirlər oxuyub Yeliseyə dualar öyrətdi, ancaq heç də xristianlara xas olmayan davranış nümayiş etdirərək, bütün loparlara nifrət etməyə və evə yaxınlaşanları utanmadan qovmağa başladı:

– Bəlkə, yenə sizi kimsə göndərib, bəlkə, yenə də kisənizdə dovşan var, çıxın gedin!

– Dovşan? Nə dovşan?

– Hə də, eşitməmişən, Os-Anders mənimlə belə bir zara-fat etmişdi?

– Yox.

– Hə, mən sənə deyərəm: mən ağırayaqlı olanda o, buraya dovşan gətirmişdi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

- Nə olsun ki! Bunun sənə bir ziyanı olub ki?
– Bunun sənə dəxli yoxdur, öz yolunla get. Al çeynə və yaxşıqla, sağ-salamat get!
– Səndə komaqlarımın altına qoymaq üçün bir parça dəri olmaz ki?
– Yox. Əgər elə indicə çıxıb getməsən, əlimdəkini sənə ilişdirəcəyəm.

Lopar isə fağır-fağır yaltaqlanır, ancaq əgər kimsə onu rədd etsə, bunu ürəyinə salır və qisas alırdı. Yanlarında iki uşaq xutorun yanından keçən iki lopar uşaqları sədəqə almağa göndərdilər, uşaqlar geri dönüb daxmada kimsənin olmadığını söylədilər. Ailə bir az gözləyib loparca nəsə danışdı, sonra kişi baxmağa getdi. O, uzun müddət geri qayıtmadı. Arvadı onun dalınca getdi, sonra uşaqlar da getdi və hamısı daxmaya doluşub loparca qırıldımağa başladılar. Kişi başını anbara soxdu, orada da kimsə yoxdu. Saat zəng çaldı, ailə dinlədi və dəhşətdən yerində donub qaldı.

İnger, deyəsən, həyətdə yad adamların olduğunu hiss edib tələm-tələsik yamacdan yüyürüb gəldi və gördü ki, bunlar loparlardır, həm də tanımadığı loparlar, odur ki kəsə soruşdu:

– Burada nə gəzirsiniz? Məgər görmürsünüz ki, evdə heç kəs yoxdur?

– Hm... hə, – lopar deyir.

İnger davam edir:

– Çıxın gedin!

Ailə yavaş-yavaş və həvəssiz qarıya doğru çəkilir.

– Biz sənin saatına qulaq asmaq üçün burada dayandıq,

– kişi deyir, – o, çox gözəl çalır.

– Bizə bir parça çörək verməzsən ki? – arvadı xahiş edir.

– Siz hardansınız? – İnger soruşur.

– Gölün o tayından, o biri tərəfdən. Bütün gecəni yol gəlmişik.

– Bəs hara gedirsiniz?

– Aşırımdan o tərəfə.

İnger gedib onlara ərzaq gətirir; o, anbardan çıxanda lopar qadın papağına yamamağa parça, bir kələf yun, bir parça pendir və özünə lazım olan başqa şeylər istəyir! İngərin vaxtı yoxdur, İsaak uşaqlarla birlikdə ot biçir.

– Açılın başımdan, – o deyir.

Qadın yaltaqlanır:

– Biz örüşdə sənə mal-qaramı gördük, mal-qara belə olar da, elə bil, göy üzünə səpələnmiş ulduzlardır!

– Əladırlar! – deyər əri onun sözünə qüvvət verir. – Səndə bir cüt köhnə komaq olmaz ki?

İnger daxmanın qapısını bağlayıb öz işinə qayıdır. Bu zaman kişi qışqıraraq nəsə dedi, ancaq İnger özünü elə göstərdi ki, guya, heç nə eşitmir, ona görə də yoluna davam etdi. Ancaq o hər şeyi yaxşı eşitmişdi: Doğrudur ki, sən dovşan alırsan?

Başa düşməmək çətin idi. Bəlkə də, loparın sözünün arxasında heç nə gizlənmirdi, kimsə onu aldatmışdı, ancaq ola da bilərdi ki, qərəzlə soruşsun; ancaq bu, İnger üçün istənilən halda xəbərdarlıq idi. Tale onu sınayırdı...

Günlər keçirdi. Təzəbinələr sağlam adamlar idilər, nə olursa olsun, öz işlərini görür və gözləyirdilər. Onlar meşədə ki heyvanlar kimi, bir-birinə çox mehribanlıq göstərir, yatır, yeyirdilər. Beləcə, onlar təzə kartofun da nübarını etdilər, kartof iri və tez ovulan idi. Zərbə – niyə zərbə ləngiyir? Artıq avqustun sonuydu, tezliklə sentyabr da gələcəkdi, yəni bütün qışı belə əmin-amanlıqda yaşaya biləcəkdilər? Onlar hər an hər şey baş verə biləcəyini gözləyərək yaşayır, hər axşam gün ərzində heç bir şey baş vermədiyinə sevinərək birlikdə öz yuvalarına girirdilər. Beləcə, vaxt sürünə-sürünə gəlib oktyabra çatdı və lensman yanında əli portfelli bir adamla gəldi. Qanun onların kandarına ayaq basmışdı.

Sorğu-sual kifayət qədər çox vaxt apardı, İngəri üz-üzə, göz-gözə dindirdilər, o heç bir şeyi inkar etmədi, meşədəki

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

qəbri qazıb meyiti çıxardılar və yarmaq üçün özləriylə götürdülər. Balaca meyiti Yeliseyin papağında muncuqları olan xaç paltarına bükdülər!

İsaak yenə natiqlik qabiliyyətini işə saldı:

– Hə, hə, indi bizim üçün bundan pis heç nə ola bilməz, – o dedi. – Mən yenə öz fikrimdə qalırım: gərək, sən bunu etməyəydin.

– Hə, – İnger cavab verdi.

– Axı sən bunu necə etdin?

İnger susdu.

– Axı bu, sənin hardan ağılına gəldi?

– O, eynilə mənə oxşayırdı. Ona görə də üzüqoylu çevirdim.

İsaak başını buladı.

– Həmin dəqiqə də öldü, – İnger davam etdi və hönkürüb ağladı.

İsaak susurdu.

– Yaxşı, yaxşı, artıq ağlamaq gecdir, – o dedi.

Onun boynunun ardında qara saçları vardı, – İnger xırıldadı.

Bununla yenə hər şey başa çatdı.

Yenə də günlər keçdi. İngeri həbs etmədilər, rəhbərlər ona mərhəmətlə yanaşdılar. Lensman Heyerdal onu da başqaları kimi sorğu-sual edərək yalnız bunları dedi: Belə şeylərin baş verməsi çox kədərlidir!

İnger soruşanda ki, onu kim şeytanlayıb, lensman cavab verdi ki, şəxsən heç kəs, həm də bir çox adam, o, bu barədə müxtəlif adamlardan eşidib. Görəsən, o, hansısa loparla söhbət zamanı özünü ələ verməyib ki?

İnger dedi ki, düzdür, o, hansısa loparlara Os-Andersin yayın ortasında onlara gəldiyi, özüylə dovşan gətirdiyi və bunun nəticəsində onun bətnində, ürəyinin altında gəzdirdiyi ciyərparasının dovşandodaq doğulması, dovşanı Olinanın göndərməsi barədə danışmış.

Lensman bunu bilmirdi. Ancaq bu belə olsa da, bu cür cəfəng şeyləri protokola salmazdı.

– Mənim anam da mənə hamilə olanda dovşan görüb, – İnger dedi...

Dərz anbarı hazır idi. Bu, samanlığı olan böyük tikiliydi, hər iki tərəfində də xırman vardı. Anbar və digər müvəqqəti saxlama yerləri təmizləndi, ot dərz anbarına daşındı. Arpanı biçdilər, şüvüllükdə qurudub daşdılar. İnger kökü və turpu çıxartdı. Hər şeyi yığıb-yığışdırdı. İndi təzəbinələrin hər şeyi vardı, qalırdı yalnız şən və firavan yaşamaq. İsaak yenə də şaxtalar düşənədək yeni torpaqları şumlayaraq arpa sahələrini genişlətdi; o, əsl cütçüydü. Ancaq noyabrda İnger dedi:

– Qalsaydı indi o, yaşyarımında olarda, artıq hamımızı tanıyardı!

– Artıq heç bir şeyi geri qaytarmaq mümkün deyil, – İsaak dedi.

Qışda İsaak yeni dərz anbarında arpanı döydü, İnger isə uşaqlar samanlıqda oynadığı vaxtlarda ona kömək edərək heç də pis işləmədi. Taxıl iri və çəkili çıxmışdı. Yeni ilə yaxın əla kirşə yolu da əmələ gəldi. İsaak kəndə odun daşımağa başladı, artıq onun daimi müştəriləri vardı, onlar yayda qurudulmuş oduna yaxşı pul verirdilər. Bir dəfə o, İngərlə razılaşaraq Qızıl inəyin südlə bəslənmiş erkək balasını və bir qədər də keçi pendiri götürüb xanım Heyslərə apardı. Xanım bundan hədsiz məmnun olaraq bunların nə qədər etdiyini soruşdu.

– Heç bir şey, – İsaak cavab verdi. – Lensman hamısının pulunu verib.

– Tanrı köməyi olsun, doğrudanmı, verib? – xanım Heyslər dedi və kövrəldi. O, Yeliseyə və Sivertə şəkilli kitablar, oyuncaqlar və peçenye göndərdi. İsaak evə qayıtdıqda İnger hədiyyələri görüb üzünü çevirdi və ağladı.

– Nə oldu sənə? – İsaak soruşdu.

İnger cavab verdi:

– Heç bir şey. Qalsaydı, indi onun bir yaşı olardı, indi hər şeyi başa düşərdi!

– Hə, hə, sən ki bilirsən o necəydi, – İsaak onu sakitləşdirmək üçün dedi. – Bundan başqa, bəlkə də, hər şey keçib gedəcək. Mən Heyslerin harada olduğunu öyrəndim.

İnger başını qaldırdı:

– Görəsən, o, bizə kömək edə bilər?

– Bilmirəm.

Sonra İsaak arpanı dəyirmanına aparıb çəkdi və evə unla qayıtdı. Dərhal da meşəyə gedib, gələnlə ilə odun tədarükü görməyə başladı. Onun həyatı ilin fəsilələrindən fərqli olaraq bir işdən digərinə keçməklə axıb gedirdi; torpaqdan meşəyə, meşədən isə yenə torpağa. Artıq altı ildə ki, İsaak öz xutorunda çalışırdı, İngerin gəlişindən isə beş il keçirdi, belə davam etsəydi, hər şey yaxşı olardı. Ancaq belə davam etmədi. İnger parça toxuyur və mal-qaranı otarır, səylə dini mahnılar oxuyurdu, onun nəğməsi hərdən zınqırov səsinə xatırladırdı.

Yol düzənlər kimi onu kəndə istintaqa çağırıdılar. İsaak evdə qalmalı oldu. Tək qaldığı müddətdə istədi ki, İsveçə gedib Heysleri axtarıb tapsın, bəlkə, xeyirxah lensman zavallı Sellanro sakinlərinə yenə rəhm edəcək. Ancaq İnger qayıdanda məlum oldu ki, hər şeyi öyrənib, hətta hökm barədə də soruşub: əslində, ömürlük cəza nəzərdə tutulur, bu, birinci maddədir. Ancaq o, ədalət məhkəməsinin qarşısında hər şeyi açıqca etiraf edib. Kənd sakinlərindən olan iki şahidin ona yazığı gəlib, hakim isə mehribanlıqla sorğu-sual edib; buna baxmayaraq, savadlı hüquqşünasların qarşısında dayanmaq onun üçün asan olmayıb. Məhkəmədə işləyən yüksək vəzifəli cənablar elə savadlı adamlardır ki, bütün maddələri əzbərdən bilirlər, başları çox yaxşı işləyir. Ancaq onlar da sağlam düşüncədən, hətta ürəkdən məhrum deyillər. İnger məhkəmədən şikayətçi deyildi; o, dovşan haqqında heç bir söz deməyib, ancaq göz yaşları içərisində balasına yazığı gəldiyi üçün onu həyatdan məhrum etdiyini boyuna alanda hakim sakitcə və ciddi tərzdə başını bulayıb.

– Axı sənin də dodaqların dovşan dodağına bənzəyir,
– o deyib, – amma həyatını yaxşı qura bilmisən!

– Hə, şükür Tanrıya, – İnger cavab verir. Ancaq uşaqlıq
və gənclik illərində keçirdiyi gizli iztirablardan danışmayıb.

Ancaq hakim, deyəsən, nəşə başa düşüb, çünki o özü
axsaqdır, odur ki, heç vaxt rəqs edə bilməyib. Hökm – hə,
doğrusu, bilmirəm! Əslində, ömürlük həbs nəzərdə tutulur.
Və mən bilmirəm ki, bunu neçə dərəcə aşağı salmaq olar,
ikinci dərəcəni götürək, yoxsa üçüncünü, on beş ildən on iki,
yoxsa on ikidən doqquz ilədək. İndi komissiyanın iclasları
gedir, cəzaların yüngülləşdirilməsi haqqında qanunlar toplusu
müzakirə olunur, ancaq hələ qurtarmayıb. Ancaq Tanrıdan
ümid kəsilməz, – o deyib.

– Hə, onu soruşmaq istəyirdim axı, – deyəsən, qonaq-
larımız olub? – İsaak soruşdu.

– Qonaq? Kimi deyirsən?

– Evin qabağında təzə izlər var. Kimsə çəkmələriylə bura-
ları ayaqlayıb.

– Lensmanla yanındakı adamdan başqa heç kəs gəlməyib.

– Hə. Nə istəyirdilər?

– Özün bilirsən.

– Sənin ardınca gəlmişdilər?

– Hə, mənim ardınca! Onlar məhkəmənin hökmünü
gətirmişdilər. Onu da deyim ki, İsaak, Tanrı bizə qarşı mərhəmətlidir,
mənim qorxduğum kimi, o qədər də çox deyil...

– Hə, – İsaak həyəcanla dedi, – demək, o qədər də çox
verməyiblər, hə?

– Yox, cəmi bir neçə il.

– Neçə il?

– Bəlkə də, sənə çox görünəcək, ancaq mən bütün həya-
tım boyu Tanrıya minnətdar olacağam!

İnger dəqiq rəqəmi demədi. Axşamdan keçmiş İsaak on-
dan arxasınca nə vaxt gələcəklərini soruşdu, ancaq İnger bunu
bilmirdi, ya da demək istəmirdi. O, yenə də dalğınlaşmışdı,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

deyirdi ki, onsuz necə olacağını təsəvvür edə bilmir, yəqin ki, Olinanı çağırılmalı olacaqlar. İsaak da başqa heç bir şey düşünə bilmirdi. Hə, yeri gəlmişkən, Olinadan xəbər-əətər yoxdur! Adətinə xilaf olaraq, hələ də gəlməyib. Görəsən, o qanqaraldan hadisədən sonra bir daha buralarda görünməməyə qərar verməyib ki? İşlərə ara verilmişdi, ancaq Olina görünmürdü. Bəlkə, dalınca gedək! Yəqin ki, getməli olacağıq, zəhləm getmiş!

Nəhayət, Olina gəlib çıxdı. İlahi, belə də insan olar, sanki, aralarında heç bir şey baş verməmişdi, o hətta Yeliseyə bir cüt corab gətirdiyini də söylədi.

– İstədim, baxım görüm siz buralarda, aşırımın arxasında necə yaşayırsınız, – o dedi.

Məlum oldu ki, o, yenə paltarlarını və başqa əşyalarını yığıdığı kisəni meşədə qoyub və bir xeyli burada qalmağı düşünür.

Axşam İnger ərini qırağa çəkib dedi:

– Sən, deyəsən, Heysleri axtarıb tapmaq istəyirdin? İşlərə ara vermişkən, indi bunun əsl vaxtıdır.

– Hə, – İsaak cavab verdi, – bir halda ki, Olina da buradadır, sabah səhər yola düşə bilərəm.

İnger sevincindən atılıb-düşdü.

– Pulların hamısını özünlə götür.

– Onları gizlədə bilməzsən ki?

– Yox.

İnger dərhal böyük bir xurcun hazırlayıb içini azuqəylə doldurdu, İsaaksa gecəyarısı oyanıb yola hazırlaşdı. İnger artırmaya çıxıb onu yola saldı, ancaq nə ağladı, nə də şikayətləndi, sadəcə olaraq, dedi:

– Məsələ burasındadır ki, mənim arxamca istənilən vaxt gələ bilərlər.

– Sən bir şey bilirsən?

– Hardan bilim?! Yəqin ki, hələ bu gün gəlməzlər. Sən bircə bu Heysleri tapsaydın, yəqin ki, o, öz məsləhətini əsirgəməzdi!

Bundan sonra Heysler nə edə bilərdi ki? Heç bir şey. Amma İsaak getdi.

Ancaq yox, İnger nəse bilirdi, bəlkə də, Olinanın arxasınca da o, xəbər göndərüb. İsaak İsveçdən qayıdanda artıq İngeri aparmışdılar. Uşaqlara Olina baxırdı.

Bu, İsaak üçün olduqca ağır xəbər idi, odur ki bərkdən soruşdu:

– O getdi?

– Hə, – Olina cavab verdi.

– Bu nə vaxt oldu?

– Səndən bir gün sonra.

İsaak başa düşdü ki, İnger yenə də onu başından edərək həlledici məqamda tək qalmağa istəyib, ona görə də pulların hamısını özüylə götürməyi tapşırırmış. Ax, bu İnger, axı onun özünə də uzun yola pul lazım ola bilərdi!

Balaca oğlanlar dərhal İsaakın özüylə gətirdiyi sarı donuz balasıyla oynamağa başladılar. O, bundan başqa heç nə gətirməmişdi! Heyslerin onda olan ünvanı artıq köhnəlmişdi, artıq o, İsveçdə deyildi, Norveçə qayıdıb Trondheyimdə yerləşmişdi. Donuz balasını isə İsaak yol boyu süd içirərək və qoynunda yatdıraraq İsveçdən gətirmişdi; bu hədiyyəsi ilə İngeri sevin-dirmək istəmişdi, ancaq indi onunla Yeliseylə Sivert oynayırlar.

Bu, İsaakı bir az əyləndirdi. Üstəlik, Olina da xəbər verdi ki, lensman dövlətin, nəhayət, Sellanronu İsaaka satmağa razı olduğunu deyib. Odur ki lensmanın kontoruna gedib pulu ödəməlidir. Bu, yaxşı xəbər idi və İsaakın sıxıntısını bir qədər azaltdı. Dəhşətli yorğunluğa baxmayaraq, xurcununa azuqə qoyub dərhal kəndə yollandı. Yəqin ki, orada İngeri görəcəyinə azacıq da olsa, ümid edirdi.

Alınmadı – İnger səkkiz il iş alaraq getmişdi. İsaak içinin boşaldığını, gözlərinin qaraldığını hiss etdi, lensmanın dedik-lərini güclə eşitdi: belə şeylərin baş verməsi olduqca kədərlidir. O, ümid edir ki, bu, İngərə yaxşı dərs olacaq, o dəyiş-cək, islah olunacaq və bir daha öz uşaqlarını öldürməyəcək!

Lensman Heyerdal keçən il evlənmişdi. Onun arvadı ana olmaq istəmirdi və qərara gəlmişdi ki, uşağı olmasın. Odur ki uşaqları yox idi.

– Nəhayət, mən Sellanro işini yekunlaşdırı bilərəm, – lensman dedi. – Kral departamenti, təxminən, mənim təklif etdiyim şərtlərlə satışa razılıq verib.

– Hə, – İsaak dedi.

– Çox uzun çəkdi, amma əziyyətimin itməməsinə görə məmnunam. Yazdıqlarımı nöqtəsi-nöqtəsinə qəbul ediblər.

– Nöqtəsi-nöqtəsinə, – İsaak təkrar etdi və başını tərpətdi.

– Bu da şəhadətnamə, sənə qalır onu birinci tinqdə təsdiq etdirmək.

– Yaxşı, – İsaak dedi. – Bəs mən nə qədər ödəməliyəm?

– İlə on daler. Hə, bunda departament xırda bir dəyişiklik edib; ildə beş dalerin əvəzinə on daler, bilmirəm, sən buna necə baxırsan?

– Təki öhdəsindən gələ bilim, – İsaak dedi.

– On il müddətinə.

İsaak qorxa-qorxa ona baxdı.

– Hə, departament başqa cür razılıq vermir, – lensman dedi. – Bu, mahiyyətə, səninki kimi təmizlənmiş, becərilmiş və abadlaşdırılmış böyük torpaq sahəsi üçün o qədər də böyük məbləğ deyil.

Bu il üçün İsaakın on daleri vardı, bunu odun və İngerin tutduğu keçiyi pendirini sataraq yığmışdı. O, pulu ödədi, hələ bir az da özündə qaldı.

– Bu səninçün böyük xoşbəxtlikdir ki, departament sənin arvadının cinayətini araşdırmadı, – lensman dedi, – yoxsa torpağı ayrı adama verə bilərdi.

– Hə, – İsaak dedi, sonra soruşdu: – Yəni ona, doğrudan, səkkiz il verdilər?

– Hə, artıq bunu dəyişmək olmaz, məhkəmənin hökmü yerinə yetirilməlidir. Ancaq cəza xeyli yüngül oldu. İndi sən bir məsələni yerinə yetirməlisən: öz torpağınla dövlət torpağının

sərhədlərini tam dəqiqləşdir. Meşəni və kolluğu mənim protokolda qeyd etdiyim və qoyduğum nişanlara uyğun olaraq düz xətt boyunca qır. Odunlar sənə qalacaq. Bu yaxınlarda gəlib baxacağam.

İsaak evə yollandı.

VIII

İllər tezmi keçir? Hə, kim ki qocalıb, onun üçün tez keçir.

İsaak qoca və gücsüz deyildi, onunçün də illər ona çox uzun görünürdü. O, öz torpağında işləyir və dəmir kimi cod saqqalının necə gəldi uzanmasına mane olmurdu.

Çöllükdəki yurdun yeknəsəqliyini ya buradan arabir keçən loparlar, ya da ev heyvanlarının başına gələn hadisələr pozurdu, sonra yenə hər şey əvvəlki kimi davam edirdi. Bir dəfə buradan keçən böyük bir dəstə kişi xeylağı Sellanroya düşərək yemək yeyib, süd içdi, İsaakdan və Olinadan qayalıqdakı cıgırı soruşdular, dedilər ki, teleqraf xətti çəkirlər, başqa bir vaxt isə Heysler gəldi – həmin Heysler. O, tam sərbəst şəkildə kənddən çıxıb buraya gəlmişdi, yanında əllərində bel və toxa olan iki nəfər də vardı.

Ax, bu Heysler! Həmin Heyslerdi, heç dəyişməmişdi, salam verib uşaqlarla söhbətləşdi, daxmaya girdi, sonra çıxdı, torpağa göz gəzdirdi, ağılin və samanlığın qapısını açıb oralara da baxdı.

– Əladır! – dedi. – İsaak, o daşlar səndə durur?

– Daşlar? – İsaak sualı təkrar etdi.

– O vaxt mən burada olanda sənin oğlunun oynatdığı o kiçik, ağır daşları deyirəm.

Daşlar anbardaydı, onları ağırlıq daşı əvəzinə siçan tələsinin üzərinə qoymuşdular. Dərhal gətirildilər. Lensman və yanındakı yad adamlar daşlara baxmağa və danışmağa başladılar, onları taqıldatdılar, əlləriylə ağırlıqlarını yoxladılar.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Mis filizi! – dedilər.

– Bizimlə qayalığa gedib daşları tapdığın yeri göstərə bilərsən? – lensman dedi.

Birlikdə qayalığa yollandılar. Qayalıq uzaq olmasa da, orada iki gün dolaşib tərkibində metal olan daşlar axtardılar, onları partlatdılar. Evə ağzınadək xırda daşlarla dolu iki kisə ilə qayıtdılar. İsaak imkan tapıb Heyslərə hər şeyi, o cümlədən, torpaq sahəsini əlli daler əvəzinə yüz dalerə aldığını yerli-yataqlı danışdı.

– Hə, bunun elə bir əhəmiyyəti yoxdur, – Heyslər yekə-yekə danışdı. – Sənin qayalığında, bəlkə də, min dalerlik sər-vət var.

– Nə? – İsaak dedi.

– Ancaq sən şəhadətnaməni mümkün qədər tez tinqdə təsdiq etdir.

– Hə.

– Yoxsa xəzinə sənə qarşı mülki iddia qaldıra bilər, başa düşürsən?

İsaak başa düşdü.

– Ancaq mən ən çox İngərə görə narahatam, – o dedi.

– Hə, – Heyslər cavab verdi və adətinə xilaf olaraq xeyli düşündü. – Bəlkə də, işə yenidən baxılmasına nail olmaq olar. Əgər hər şey aydınlaşsa, yəqin ki, cəzasından bir az çıxarlar. Ya da əfvlə bağlı müraciət etmək olar, onda biz istədiyimizə daha tez nail olarıq.

– Sizcə, bu, mümkündür?

– Ancaq əfv ərizəsi yazmaq hələ tezdir. Bir az vaxt keçməlidir. Nə demək istəyirdim. Hə, sən bizə ət və keçi pəndiri aparmısan, nə qədər ödəməliyəm?

– Heç bir şey, lensman mənə bunsuz da əvvəllər çox ödəyib.

– Mən?

– Siz bizə çox kömək edibsiniz.

– Yox, – Heyslər onun ağzından vurdu və ovcuna bir neçə daler basdı. – Götür! – dedi.

Bax əsl insan buna deyərəm, müftə heç bir şey götürmək istəmir, pul kisəsində yenə də pulu vardı, özü də, deyəsən, çoxdu, ağzınadək doluydu. Allah bilir, doğrudanmı, o, yaxşı yaşayır?

– Ancaq İnger yazır ki, yaxşı yaşayır, – bu fikri başından çıxara bilməyən İsaak davam etdi.

– Həə, arvadını deyirsən?

– Hə. Qızı olandan sonra, axı onun iri və sağlam qızı dünyaya gəlib...

– Çox gözəl!

– Hə, bundan sonra hamı ona kömək edir, deyir ki, onunla yaxşı davranırlar.

Heysler dedi:

– İndi mən bu daşları mütəxəssislərə göndərib, tərkibində nə olduğunu öyrənəcəyəm. Əgər onların tərkibində, doğrudan da, əməlli-başlı mis varsa, sən çoxlu pul alacaqsan.

– Hə, – İsaak dedi. – Sizin fikrinizcə, nə qədər vaxt keçdikdən sonra əfv haqqında ərizə vermək olar?

– Bir az gözləməliyik. Mən sənə yazaram. Tezliklə yenə gələcəyəm. Sən dedin ki, arvadın buradan gedəndən sonra uşaq doğub?

– Hə.

– Demək, onu aparanda hamilə olub. Bunu etməyə onların hüququ yoxdur.

– Hə.

– Bu, onun vaxtından əvvəl azad olunması üçün əlavə səbəb ola bilər.

– Bax bu yaxşı olardı! – İsaak minnətdarlıqla bildirdi.

İsaakın rəhbərliyin onun arvadının hamiləliyi ilə bağlı xeyli kağız-kuğuz düzüb-qoşduğundan xəbəri yox idi. Onu iki səbəbə görə vaxtında həbs etməmişdilər: kənddə ünvanının olmadığı üçün, bir də ki, ona qarşı mülayim davranmaq istəmişdilər. Ancaq nəticə gözlənilməz olmuşdu. Sonradan İngərin arxasınca gələndə heç kəsin onun vəziyyəti barədə

soruşmaq ağına gəlməmiş, o özü də heç nə deməmişdi. Bəlkə də, İnger özü bilərəkdən susmuşdu ki, irəlidə onu gözləyən çətin vaxtlarda yanında uşağı olsun: əgər o, özünü yaxşı aparsa, yəqin ki, hərdənbir uşağı ilə görüşməyə izin verəcəklər. Ancaq bəlkə də, o, sadəcə olaraq, özünü itirərək keyləşmiş, vəziyyətinə baxmayaraq, onu aparmalarıyla laqeydcəsinə barışmışdı...

İsaak çalışıb-vuruşurdu, torpağı ağac kötöklərindən təmizləyir və şumlayır, öz torpağıyla dövlət torpağı hüdundakı meşə zolağını qırırdı. Yenə də birillik odun ehtiyatı yığılmışdı. Ancaq ona qol-qanad verən İngeri yanında deyildi, indi ləzzət aldığı üçün deyil, vərdiş etdiyinə görə dəridən-qabıqdan çıxırdı. Artıq şəhadətnaməni təsdiq etdirmək üçün iki tinqi buraxmışdı, bunu etməyə həvəsi yox idi. Ancaq bu payız, nəhayət, könülsüz də olsa, hazırlaşdı. O, dözümlü və inadkarlıq nümayiş etdirirdi, çünki xarakteri beləydi. O, keçilərin, inəklərin də dərisini ona görə soyurdu ki, belə lazım idi. Dəriləri çayda isladır, kənarlarına ağac qabıqları qoyaraq qurudur, ayaqqabı hazırlamaq üçün aşılardı. Qışda taxılı birinci dəfə döydükdən sonra, yaza toxum seçirdi ki, qırılan qoşundandır, çünki o, səliqəli adamdır. Ancaq həyatı boz və yeknəsəqdi; İlahi, o, yenə də yalqız qaldı.

İndi bazar günləri yuyunaraq qırmızı köynəyini geyinib otaqda oturmaqdan nə ləzzət almaq olardı, bunu kiminçün edəsiydi ki! Bazar günləri o biri günlərdən qat-qat uzun olur, bekarçılıq və kədərli düşüncələrlə müşayiət olunurdu, o ancaq sahədə gəzişərək daha nə etmək lazım olduğu haqda düşünürdü. Hər dəfə oğlanlarını da özüylə aparır, birini həmişə qucağına götürürdü. Onların boşboğazlığına qulaq asmaq və suallarına cavab vermək olduqca xoşdu.

Olina qarını başqa heç kəsi olmadığı üçün saxlayırdı. Əslində Olinanın burada olması heç də fəna deyildi. O, yun

darayır və əyirir, corab və əlcək toxuyur, hələ keçi pendiri də tuturdu; ancaq onun əli şor idi, həm də həvəssiz işləyirdi, çünki toxunduğu heç bir şey onunku deyildi. Məsələn, hələ İngerin vaxtında İsaak yaxşı bir qutu alıb gətirmişdi, qapağında it başı təsviri olan gildən hazırlanmış qəşəng qutucuq rəfdə dururdu. Əslində, bu, çox güman ki, tütünqabıydı; Olina onun qapağını götürərkən döşəməyə saldı. İnger yeşiyə bir neçə küpəçiçəyi şitili qoymuşdu, onlar şüşənin altında dururdular, Olina şüşəni götürüb altındakı şitilləri yöndəmsiz və bir-birinə yaxın qoydu, səhəri gün bütün şitillər məhv oldu. Bunları müşahidə etmək İsaak üçün asan deyildi, o, bəlkə də, ağız-burnunu əyirdi, ümumiyyətlə, onun sir-sifəti o qədər də mülayim sayılmazdı, odur ki üz-gözünü turşudan da daha da qorxulu görünürdü. Ancaq Olina da az aşın duzu deyildi, o, tərs və dilliydi, elə hey deyirdi.

– Mənim nə günahım var?!

– Bilmirəm, – İsaak cavab verirdi, – amma yaxşı olardı ki, toxunmayasan.

– Mən bir də onun güllərinə toxunmaram, – Olina deyirdi. – Ancaq onlar onsuz da qurumuşdu.

Nədənsə indi loparlar da Sellanroya əvvəlkindən sıx-sıx gəlirdilər. Os-Andersin burada nə işi vardı, nəyə görə öz yoluyla çıxıb getmirdi? Bir dəfə yayda Os-Anders iki dəfə aşırımın bəri tərəfinə keçdi, halbuki onun maralı-zadı da yoxdu ki, onların ardınca düşüb gəlsin, o, sədəqə və başqa loparların verdiyi payla dolanırdı. O, xutora gələndə Olina bütün işini-gücünü buraxıb kəndçiləri barədə onunla laqçırtı vurmağa girişdi, gedəndə isə kisəsi ağzınadək cürbəcür şeylərlə dolu getdi. İsaak iki il qəmgin-qəmgin susdu.

Gün gəldi, Olinaya yeni təzə başmaqlar lazım oldu, bu zaman artıq o susmadı. Payız gəlmişdi, Olina isə komaqlarını, ya da taxta ayaqqabılarını geyinmək əvəzinə, hər gün başmaqlarını geyib-dağırdı. İsaak dedi:

– Bu gün hava yaxşıdır, eləmi? Bu hələ başlanğıcdır.

– Hə, – Olina cavab verdi.
– Qulaq as, Yelisey, məgər bu gün səhər rəfdə on dənə pendir yox idi? – İsaak soruşdu.
– Hə, on idi, – Yelisey cavab verdi.
– Ancaq indi burada doqquzdur.
Yelisey bir də saydı, yaddaşını qurdalayıb xatırladı:
– Hə, birini Os-Anders apardı, onunla birlikdə on dənə olur.

Otağa sükut çökür. Balaca Sivert də saymağa başlayır və qardaşının ardınca təkrar edir:

– Onunla birlikdə on dənə olur.
Yenə də sükut. Bu zaman Olina izahat verməli olur.
– Hə, mən ona bir parça pendir verdim, fikirləşdim ki, bu bir şey deyil. Uşaqlara isə hər şeyə burunlarını soxmaq hələ tezdir. İndi məlum oldu ki, bunlar kimə çəkiblər! Heç sənə oxşamayıblar, İsaak, mən bilirəm.

Bu eyhama İsaak cavab verməyə bilmədi:
– Uşaqlar elə mən deyən kimidir. Amma sən mənə de görüm, Os-Anders mənə və ailəmə nə yaxşılıq edib?

– Yaxşılıq? – Olina soruşur.
– Hə.
– Axı o, Os-Andersdir! – o deyir.
– Hə. Nəyə görə mən ona keçiyi verməliyəm?
Olina bir qədər düşünüb cavab verir:
– Tanrı səni qorusun, İsaak! Məgər Os-Anders buraya mən dadandırmışam? Əgər onunla nə vaxtsa danışmışamsa, heç yerimdən tərpənə bilməyim.

Əla! İsaak yenə əvvəlki kimi təslim olmaq zorunda qalır. Amma Olina təslim olmur:

– Əgər mən qışda da belə ayaqyalın gəzəcəyəmsə, ayaqlarım Allah yaradan bir şeydən ayaqqabı görməyəcəksə, mənə açığımı de. Mən hələ üç-dörd həftə bundan qabaq başmaqlarım olmadığını demişdim, amma onların heç izi-sorağı da yoxdur. Mənsə ayaqyalın qalmışam.

İsaak soruşdu:

– Bəs sənın taxta başmaqların necə olub ki, onları geyinmirsən?

– Necə olub? – Olina incik tərzdə soruşur.

– Hə, icazə ver soruşum.

– Taxta başmaqları deyirsən?

– Həə!

– Sən heç mənim yun darayıb-əyirməyim, mal-qaranı güdməyim, uşaqlara təmiz-tarıq baxmağım haqda danışırsan. Sənın qazamata düşən arvadın da, gərək ki, qarın üstündə ayaqyalın gəzmirdi.

– Yox, o, taxta başmaqlarla gəzirdi, – İsaak cavab verdi.

– Amma kilsəyə və necib adamların yanına gedəndə komaqlarını geyinirdi, – o dedi.

– Hə, hə, – Olina cavab qaytardı, – ona görə də belə qəşəng idi!

– Elədir, qəşəng idi. O, yayda komaqları geyib gəzəndə içərisinə qurumuş qumotu qoyurdu. Sənsə il boyu başmaqlarla corab geyinirsən.

Olina dedi:

– O ki qaldı taxta başmaqlara, mənimkilər, yəqin ki, tezliklə dağılacaq. Həm də mən öz qəşəng başmaqlarımı başqalarının yolunda dağıtmaq istəmirəm.

O, sakitcə və riyakarcasına danışdı, gözləri yarıaçıqdı, üzündən isə mehribanlıq və hiyləgərlik yağdı.

– Sənın bu İngərinı, – o dedi, – biz yiyəsiz adlandırırıdık, o, bütün bu illəri mənim uşaqlarımın yanında vurnuxaraq bir çox şeyləri öyrənib. Bu da mənim yaxşılığımın əvəzi. Bəlkə, mənim qızım Börgəndə şlyapa qoyub gəzir deyə İngər də cənuba – Tronheymə gedib ki, özünə şlyapa alsın, he-he.

İsaak qalxıb getmək istədi. Lakin Olinanın paxırını açılmış, bütün kin-küdurəti üzünə vurmuşdu, onun ağzından zəhər püskürürdü. O dedi ki, qızlarından heç birisinin sifəti, belə demək mümkünsə, odda yanmış vəhşi heyvan kimi deyil,

buna baxmayaraq, onlar çox sadədirlər. Axı hamıya körpə qatili olmaq istedadı verilməyib, fərasətli olmaq lazımdır!

– Özünü yığışdır! – İsaak bağırdı və onu susdurmaq üçün əlavə etdi. – Məlun qarı!

Lakin Olina özünü yığışdırmadı, qətiyyənlə, istehzayla gülə-rək gözlərini tavana doğru çevirdi və kinayə ilə eyham vurdu ki, əgər dovşandodaq adamlar utanıb-qızarmadan camaat içi-nə çıxırsa, bu, əməlli-başlı rüsvayçılıqdır. Adamın vicdanı olar!

İsaak canını ondan qurtarıb eşiyə çıxdığına sevindi. Onun Olinaya başmaq almaqdan başqa çarəsi qalmamışdı. Meşədə ilk yurd-yuva salmış bir adam olaraq o, Tanrının digər xoşbəxt bəndələri kimi əllərini döşünə qoyub öz qul-luqçusuna “get!” deyə bilmirdi. Ev işlərinə baxan bu qadına ehtiyacı olduğundan, nə deməsindən və etməsindən asılı olmayaraq, o, toxunulmaz idi.

Gecələr ayaz və soyuqdu, bataqlıq elə donurdu ki, lazım olanda üzəriylə addımlamaq da mümkündür, gündüzlər isə günəş donu açdığından yenə keçilməz olurdu. Soyuq gecə-lərin birində İsaak Olinaya başmaq sifariş vermək üçün kən-də getdi. Gedərkən özüylə xanım Heysler üçün iki keçi pen-diri də apardı.

Kəndə gedən yolun yarısında artıq yeni qonşu yurd sal-mışdı. Deyəsən, imkanlı adam idi: çünki evi onunçün kənddən olan dülgərlər tikirdi, üstəlik kartof əkməkdən ötrü qumsal torpağı şumlamağa da işçi tutmuşdu; özü isə çox az iş görür, ya da demək olar ki, heç bir şey etmədi. Bu adam Brede Olsen idi, lensmanın köməkçisi və şahidi; ona həkim çağırmaq lazım olanda, ya da keşişin arvadı donuz öldürmək istəyəndə müraciət edirdilər. Onun hələ otuz yaşı yoxdu, ancaq arvadını saymasaq dörd uşaq saxlayırdı, arvadı da heç uşaqdan fərqlən-mirdi. Bredenin var-dövləti o qədər də çox deyildi, onun-bunun çarığına yamaq olmaqla və siyahı üzrə vergi yığmaqla çox qazanmaq mümkün deyil; odur ki, təsərrüfatla məşğul olmaq qərarına gəlmişdi. Xutorda ev tikmək üçün bankdan borc

götürmüşdü. Məskunlaşdığı yerə Breydablik adını vermişdi. Bu adı lensman Heyerdalın arvadı fikirləşmişdi.

İsaak qonşusuna tərəf baxmadan xutorun yanından tez keçir, ancaq səhər erkən olsa da, uşaqlar üzlerini evin pəncərələrinə yapışdırıblar. İsaak tələsir, çünki sabah gecə burada olmaq istəyir. Çöllükdə yaşayan adam çox şey barədə düşünməli və çox şeyə öyrəşməlidir. İndi onun o qədər də çox işi yoxdur, ancaq evdə Olinayla qoyduğu oğlanları üçün darıxır.

Yolda buraya ilk gəlişini xatırlayır. Vaxt gəlib keçdi, amma son iki il çox uzun sürdü; Sellanroda çoxlu yaxşı şeylər oldu, amma pissiz də ötüşmədi, o-of, Tanrım! Demək, çöllükdə bir dənə də xutor əmələ gəldi. Yer axtararkən İsaak buranı da ən əlverişli yerlərdən biri kimi bəyənmiş, amma sonradan fikrindən vaz keçmişdi. Bura kəndə yaxındır, doğrudur, ancaq meşəsi o qədər də yaxşı deyil; yer düzdür, ancaq bataqlıqdır; torpağı şumlamaq asandır, ancaq yumşaltmaq çətin. Bu nə deməkdir, yəni Brede samanlığın yanında alətlər və arabalar üçün çardaq düzəltmək istəmir? İsaak arabanın həyətin tən ortasında açıq havada dayandığını gördü.

O, çəkməçidən lazım olanı aldı, ancaq xanım Heysler evdə olmadığından pendiri tacirlərə satdı. Axşam evə yola düşəcək. Şaxta getdikcə güclənir, demək, getmək asan olacaq, ancaq İsaakın yerişi ləngdir. Allah bilir, Heysler nə zaman gələcək, arvadı da gedibsə, çətin ki gələr. Vaxt ötür, İnger isə yoxdur.

Geri qayıdarkən də Bredeyə baş çəkmir, yox, dolama yolla gedərək, kənardan keçir. Onun insanlarla danışmağa həvəsi yoxdur, yalnız getmək istəyir. Araba hələ də həyətin ortasındadır, deyəsən, elə orda da qalacaq! – düşünür. Nəyimə gərək, özü bilər! Bax İsaakın özünün arabası da var, altında saxlamağa çardağı da, bunun nəyi yaxşıdır ki; evi isə yarımçıqdır, vaxt vardı bütöv idi, indisə yarısı qalıb.

Günortaya yaxın yamacdakı evini uzaqdan görəndə iki sutka yol gəlməsinə və yorulmasına baxmayaraq, ürəyi açılır: tikdiyi tikililər yerində durub, bacadan tüstü çıxır, oğlanları ikisi də həyətdədir, onu görən kimi üstünə yüyürlər. O, evə girir, otaqda iki loper oturub, Olina heyrət içində ayağa qalxaraq deyir:

– Bu nədir, sən qayıtdın? – O, piletənin üzərində qəhvə bişirir. Qəhvə? Qəhvə!

İsaak əvvəllər də buna diqqət etmişdi: Os-Anders və başqa loperlar gəldikdən bir xeyli sonra Olina İngərin kiçik qazançasında qəhvə bişirir. O, qəhvəni İsaak meşədə, ya da tarlada olanda bişirir, İsaak qəflətən gəlib görəndə, sadəcə olaraq, susur. Ancaq bilir ki, hər dəfə ya bir keçi pendiri, ya da yun yumağı yoxa çıxır. Ona görə də yaxşı ki, İsaak bu alçaqlığına görə Olinaya əl qaldırıb onu parça-parça etmir. Ümumiyyətlə, İsaak nə olursa olsun, ürəyiyumşaq və xeyirxah olmağa çalışır, ya evdə əmin-amanlıq olmasını istəyir, ya da ki, Tanrının tezliklə İngəri ona qaytaracağına ümid edir. O, xəyala dalmağa və xurafata meyillidir, onun kəndli avamlığı və cahilliyi belə səmimi və sadədir. Məsələn, payızda məlum oldu ki, at tövləsinin çimdən olan damı damır, İsaak öz dəmir kimi cod saqqalını çeynədi, çeynədi, sonra da işin nə yerdə olduğunu dərk edən adam kimi gülümsündü və damı taxtalarla örtüdü. Bir dənə də olsun, acıqlı söz demədi. Başqa bir cəhət: ərzaq saxlanılan anbarın küncləri hündür daş dayaqqlar üzərində tikilib. Quşlar daş hörgünün arasındakı iri dəliklərdən anbara girib çıxıb bilmir və özlərini ora-bura vururdular. Olina şikayət edirdi ki, quşlar ərzağı dimdikləyir, donuz piyini zay edir və batırırlar. İsaak dedi:

– Əgər quşlar anbara girib sonra çıxıb bilmirlərsə, bu, çox pisdir! – Odur ki işin qızgın vaxtında daşları qırıp dayaqqlar üzərində böyük dəliklər açdı.

Bunu edərkən onun nə düşündüyünü Allah bilir, bəlkə də ümid edirdi ki, əgər özünü yaxşı aparsa, İngər daha tez qayıdıb gələr.

IX

İllər ötür.

Sellanroya yenə də mühəndis, podratçı və iki qrup fəhlə gəlmişdi, onlar yenə də dağlardan teleqraf xətti çəkəcəkdilər. Onların gəlişinin səbəbi teleqraf xəttini evlərin üzəriylə çəkmək idi. Bununçün meşədə geniş yol açmaq lazım gəlirdi, bu heç, artıq buralar boş və kimsəsiz olmayacaqdı, insanlar bura axışır və özləriylə işıq gətirirdilər.

Mühəndis dedi:

– Bu yer indi iki vadi arasında mərkəzi məntəqəyə çevrilir, ola bilsin ki, sənə hər iki tərəfdən xəttə nəzarət etmək tapşırılsın.

– Hə, – İsaak dedi.

– İldə iyirmi beş daler alacaqsan.

– Hə, – İsaak dedi, – bununçün mən nə etməliyəm?

– Xətti qaydasında saxlamalısan, əgər məftillər qırılsa, düzəltməlisən, xəttin altında bitən kolları təmizləməlisən. Sənin divarından balaca bir cihaz asılacaq, bu cihaz sənə nə zaman xəttə çıxmaq lazım olduğunu göstərəcək. Nəsə baş verdikdə bütün işini buraxıb getməlisən...

İsaak düşündü və dedi:

– Mən bu işlə ancaq qışda məşğul ola bilərəm.

– Bütün ili, – mühəndis etiraz etdi, – yəqin ki, bütün ili, qış-yay.

İsaak dedi:

– Yazda, yayda və payızda mən torpaqla uğraşıram, başqa işlə məşğul olmağa vaxtım olmur.

Bu zaman mühəndis növbəti qəribə sualını verməzdən qabaq düz bir dəqiqə ona baxdı.

– Belə çıxır ki, torpaqdan daha çox qazanırsan?

– Qazanıram? – İsaak təkrar etdi.

– Yəni sən torpaqda işlədiyim müddət ərzində xəttə baxmaq müqabilində alacağımdan daha çox qazanırsan?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Bunu bilmirəm, – İsaak cavab verdi. – Ancaq məsələ burasındadır ki, mən burada torpağa görə yaşayıram. Mənim böyük ailəm, çoxlu mal-qaram var, onların hamısını yedirmək lazımdır. Biz torpaqla yaşayırıq.

– Nə etmək olar, – mühəndis dedi, – mən bu işi başqasına da təklif edə bilərəm.

Bu təhdid, görünür, İsaakı bir xeyli yüngülləşdirdi, o, hörmətli cənabın xətrinə dəymək istəmirdi, odur ki, tələm-tələsik izahat verdi:

– Məsələ burasındadır ki, mənim bir atım, beş inəyim, üstəlik öküzüm də var. Bundan başqa, iyirmi qoyunum və on altı keçim var. Heyvanlar bizə qida, yun, dəri verirlər, axı onları yemləməmək olmaz.

– Aydınadır, – mühəndis qısaca dedi.

– Hə, hə. Ona görə də mən bilmirəm ki, əgər iş vaxtında teleqrafla məşğul olsam, onları necə yemləyəcəyəm.

Mühəndis dedi:

– Daha bu barədə danışmağa lüzum yoxdur. Nəzarəti qonşu təzəbinə Brede Olsenə tapşırıraq, o, yəqin ki, həvəslə razı olacaq. – O, yoldaşlarına tərəf döndü: – Gedək, uşaqlar!

Olina danışığının tonundan elə başa düşdü ki, İsaak tərslik və axmaqlıq edir, odur ki sevindi:

– Sən nə dedin, İsaak: on altı keçi? Axı indi keçilərin sayı on beşdir, – o dedi.

İsaak onun üzünə baxdı. Olina da İsaakın üzünə baxdı.

– Məgər keçilərin sayı on altı deyil? – İsaak soruşdu.

– Yox, – o cavab verdi və sanki, İsaakın qanmazlığına eyham vururmuş kimi acizənə şəkildə ətrafdakılara baxdı.

– Hə, belə, – İsaak sakitcə səsini uzatdı. O, saqqalından bir çəngə dişləyərək gəmirməyə başladı.

Mühəndis və yoldaşları çıxıb getdilər.

Əgər İsaak Olinaya narazılığını bildirmək, ya da onu əzişdirmək istəsəydi, bunun üçün əla fürsət ələ düşmüşdü, çünki uşaqlar qonaqları ötürməyə qaçdıqları üçün onlar

otaqda tək qalmışdılar. İsaak otağın ortasında durmuşdu, Olina isə sobanın yanında. İsaak iki dəfə öskürərək danışmaq istədiyini göstərdi. O susurdu. Onun mənəvi gücü də elə bundaydı. Yəni o, bu qədər axmaqdır ki, öz keçilərinin sayını da bilmir, bu qarı dəli olub, nədir?! Necə ola bilər ki, pəyədən heyvan yoxa çıxsın, amma onun xəbəri olmasın, o, hər gün onlara qulluq edir, onlarla danışır, on altı keçinin hamısıyla bir-bir! Deməli, dünən Breydablikdən gələn arvad burada olanda Olina keçinin birini çırpışdırıb.

– Hm! – İsaak nəsə deməkdən hövsələsini güclə basaraq dedi. Olina nə etmişdi? Bəlkə də, bu, birbaşa qəsd deyildi, ancaq ondan fərqlənmirdi də. On altı keçi söhbəti onunçün dəhşətli dərəcədə ciddi məsələydi.

Ancaq o, otağın ortasında beləcə dayanıb susa da bilməzdi. Odur ki dedi:

– Hm. Demək, indi cəmi on beş keçi var?

– Hə. – Olina qısa cavab verdi. – Özün say, məndə on beşdən çox alınmır.

İndi, elə bu andaca o, bunu edə bilərdi: əlini uzadıb yaxşı bir hərəkətlə Olinanın bədən quruluşunu bir xeyli dəyişdirə bilərdi. Edə bilərdi. Amma etmədi, qapıya doğru addımlayaraq sərt şəkildə dedi:

– İndilik heç bir söz demirəm! – Bu sözləri deyib elə görkəmdə çıxdı ki, yəni növbəti dəfə lazımı sözlərin arxasında konkret əməl də olacaq.

– Yelisey! – o qışqırdı.

Hamı Yelisey, uşaqlar hara gediblər, görəsən? Ataları onlardan söz soruşmaq istəyirdi, onlar artıq böyük oğlandırlar, nə baş verdiyini görə bilərdilər. Uşaqları dərz qurutduğu yerdə tapdı, onlar o qədər içəriyə getmişdilər, görünmürdülər, ancaq qorxa-qorxa pıçıldaşmalarıyla özlərini ələ verdilər. Budur, onlar iki cani kimi üzə çıxdılar.

İş burasındaydı ki, Yelisey mühəndisin unuttuğu rəngli karandaşı tapmış, onu geri qaytarmaq üçün dallarıya qaçsa

da, iri addımlarla gedən yekə kişilər artıq meşədə gözdən itmişdilər. Odur ki Yelisey dayanmışdı. Ağlına gəlmişdi ki, karandaşı özünə götürsə, heç də pis olmaz. Balaca Siverti çağırmışdı ki, bu işi birlikdə həll etsinlər, bu məqsədlə qənimətlə birlikdə dərz anbarının içərilərinə doğru sürünmüşdülər. Ah, nə qəşəng karandaşdır! Bu, onların həyatında görünməmiş bir hadisəydi, əsl möcüzəydi! Onlar ağac yonqarları yığıb üzərinə cürbəcür nişanlar çəkдилər, karandaşın bir ucu qırmızı, o biri isə göy yazırdı; balacalar növbəylə yazırdılar. Ataları onları ucadan və israrla çağıranda Yelisey pıçıldadı: “Onlar karandaşın ardınca gəliblər!” Sevincləri dərhal yoxa çıxdı, balaca ürəkləri şiddətlə döyünməyə başladı. Qardaşlar bayıra süründülər. Yelisey əlindəki karandaşı atasına uzatdı: budur, onlar onu sındırmayıblar, amma yaxşı olardı ki, bir də gözlərinə görünməsin!

Mühəndis-filan yox idi. Ürəkləri rahat oldu, həyəcandan sonra özlərini cənnətdəki kimi hiss etdilər.

- Dünən burada bir arvad olub, – ataları dedi.
- Hə, nə olub ki?
- Aşağıdakı qonşumuz. Siz onu gedərkən gördünüz?
- Hə-ə!
- Yanında keçi vardı?
- Yox, – tifillər dedi. – Keçi?
- Evinə gedəndə onun yanında keçi yox idi?
- Yox. Hansı keçi?

İsaak fikrə getdi. Axsam mal-qara örişdən qayıdanda o, keçiləri saydı: on altı dənəydi. Bir də saydı, beş dəfə saydı – on altı keçiydi. Heç biri itməmişdi.

İsaak rahat nəfəs aldı. Bunu necə başa düşsün? Bu rəzil qarı Olina, yəqin ki, on altıyadək saya bilmir. Dilxor halda Olinaya dedi:

- Sən nə çərəncilik edib aranı qarışdırırsan, axı keçi on altıdır?
- Doğrudan, on altıdır? – o, məsum-məsum soruşdu.

- Hə.
- Hə-ə. Elədir, elədir.
- Saymaq qabiliyyətinə sözümlə yoxdur.

Olina sakit və incik tərzdə dedi:

– Bir halda ki, keçilər yerindədir, şükür Tanrıya, Olina heç birini yeməyib. Çox şadam!

Olina bu atmacayla onu əvvəlcə təəccübləndirdi, sonra isə sakitləşdirdi. O daha heyvanları saymadı, qoyunları saymaqsa heç ağına gəlmədi. Bəlkə də, Olina o qədər də pis qadın deyil, o, evi və təsərrüfatı idarə edir, mal-qaramı güdür, sadəcə olaraq, çox avamdır, bununla da ancaq özünə ziyan vurur, ona yox. Allah bəlasını versin, qoy necə istəyir, elə də yaşasın. Ancaq həyat İsaak üçün boz və fərəhsiz idi.

İllər keçdi. Daxmanın damında ot bitdi, hətta bir neçə il sonra tikdiyi dərz anbarının damı da yaşllaşdı. Meşə siçovulları artıq çoxdan anbara dadanmışdılar. Xutorda çoxlu arıquşu və başqa xırda quşlar peyda olmuşdu, təpəlikdə çoxlu tetra quşu məskən salmışdı, hətta zağcalar və qarğalar da uçuşurdu. Amma ən maraqlısı keçən yay baş verdi: birdən-birə sahildən qağayılar uçub gəldilər, onlar millərlə uzaqdan dənizdən uçub gəlmiş və buraya, çöllüyə düşmüşdülər! Selanro xutoru dünyaya bax belə səs salmışdı! Bəs, sizcə, qağayıları görəndə Yeliseylə balaca Sivert nələri düşündülər? Bunlar uzaq-uzaq diyarlardan uçub gəlmiş yad quşlar idi, sayları çox deyildi, cəmi altı dənə, hamısı da ağappaq, onlar torpağın üzəriylə gəzişir, arabir ot qırırdılar.

– Ata, onlar niyə buraya uçub gəliblər? – tifillər soruşurdu.

– Çünki dənizdə fırtına olacağını hiss ediblər, – ata cavab verirdi.

Qağayılarla yaxın olmaq necə də ecazkar və füsunkar idi.

İsaak uşaqlarına çoxlu başqa faydalı və yaxşı şeylər də öyrədirdi. Artıq onları məktəbə qoymaq vaxtı çatmışdı, ancaq məktəb kənddən bir neçə mil aralı olduğundan ora gedib çıxmaq mümkün deyildi. Bazar günləri İsaak özü onlara əlifbanı

öyrədirdi, hər hansı ali təhsil barədə isə düşünmürdü, qətiyyətlə. Anadangəlmə əkinçi olan bu adamı elm-filan maraqlandırmırdı, ona görə də katexizis və müqəddəs tarix rəfdə keçipendirlərinin yanında dururdu. İsaak, yəqin ki, azsavadlı olmağın insanı müəyyən mənada güclü etdiyini düşünürdü, odur ki, uşaqlarına sərbəst böyümək imkanı verirdi. Hər ikisi onun üçün sevinc və xoşbəxtlik qaynağıydı, İsaak tez-tez onların necə balaca olduqlarını, əli qatranlı olduğundan İngərin onları qucağına almağa qoymadığını xatırlayırdı. Pah, dünyada qatrandan təmiz şey var? Qatrandır, keçisi südüdür, canım sizə desin, sümük iliyidir – bunlar çox sağlam və faydalı şeylərdir, ancaq qatranın, şamağacı qatranının yerini heç bir şey verə bilməz!

Beləcə, uşaqlar kir-pas və cəhalət içində xoşbəxt yaşayırdılar, hərdənbir, çox nadir hallarda çimdikləri də olurdu. Yaxşı uşaqlardı, balaca Sivert isə buz baltası kimi idi. Amma Yelisey bir qədər zərif və qaraqabaqdı.

– Qağayılar fırtına olacağını haradan bilirlər? – o soruşurdu.

– Onlar havanı hiss edirlər, – İsaak cavab verirdi. – Söz düşmüşkən, havanı milçəklərdən yaxşı hiss edən yoxdur, – o deyirdi, – Allah bilir, niyə, revmatizmləri var, nədir, yoxsa başgicəllənmələri, ya da başqa bir şey. Milçəyi heç vaxt qovmaq lazım deyil, yoxsa əl çəkməyəcək, – o deyirdi. – Yadda saxlayın, uşaqlar. Mozalan isə başqa cürdür, o, öz-özüne ölüb gedir. Mozalan elə deyil: bir də görürsən yay günlərinin birində heç nədən peyda oldu, sonra isə yenə də heç nədən yoxa çıxır.

– Bəs o, necə olur? – Yelisey soruşurdu.

– Necə olur? Piyi laxtalanır, o yıxılır və bir daha qalxa bilmir!

Hər gün yeni-yeni şeylər öyrənir, yeni biliklərə yiyələnirdilər: hündür daşın üstündən tullananda gərək dilini arxaya qatlayasan, onu dişlərin arasında tutmaq olmaz. Əgər böyüyəndə kilsəyə gedərkən onlardan yaxşı qoxu yayılmasını

istəyirlərsə, üzərlərinə təpədə bitən biryuçına yarpaqlarından sürtsünlər. Ataları çox müdrik idi. O, uşaqlara müxtəlif daşlar, çaxmaq daşı, ağ daşın boz daşdan daha sərt olması haqda danışırdı; o çaxmaq daşı tapanda ağac fırı axtarmaq da lazım gəlirdi, onu tortada bişirib qov qayırdılar. Sonra isə uşaqlara çaxmaq daşından od tutuşdurmağı öyrətdi. O, uşaqlara belibağlı quşu haqqında da danışırdı: onu sol əllə tutanda xeyir gətirir, sağ əllə tutandasa ziyan – unutmayın, uşaqlar! Hərdənbir İsaakın həddindən artıq lovğalanaraq qərribə şeylər danışdığı da olurdu: bir dəfə o, dəvənin göy üzünə qalxmasının insanın iynə dəliyindən keçməsinə daha çətin olması barədə danışdı. Başqa bir vaxt mələklərin şənini təriflər yağdıraraq dedi ki, onların ayaqqabılarının dabanına çəkmə mıxı yerinə ulduz vurulur. Kənddəki məktəb müəllimi, çox güman ki, xutorluları məmnun edən bu avam və sadəlövh elmə gülər, ancaq İsaakın uşaqlarının təxəyyüllərinin inkişafı üçün sağlam və daimi şərait yaradardı. Onlar öz məhdud dünyaları üçün təlim və tərbiyə alırdılar – bundan yaxşı nə ola bilərdi? Payızda heyvan öldürəndə tiffillər hədsiz maraqla göstərir, qorxur və ölümə məhkum olunmuş heyvanlara kədər-lənirdilər. İsaak heyvanı bir əlilə tutub, o biriylə bıçağı soxur, Olina isə qanını axıdırdı. Budur, qoca keçini gətirdilər, saqqallı və ağıllı, tiffillər tində durub oğrun-oğrun baxırdılar.

– Külək çox soyuqdur, – Yelisey dedi, sonra əliylə burununu və gözlərini sildi. Balaca Sivert isə özünü saxlaya bilməyib açıq-açığına ağlayaraq qışqırdı:

– Vay, yazıq qoca keçi!

Keçini öldürərkən İsaak uşaqlara yaxınlaşıb növbəti nəsihətini verdi:

– Heç vaxt ətlük heyvan haqqında yazıq sözünü işlətməyin. Belə deyəndə o, çətin ölür. Bunu qulağınızda sığa edin! Beləcə, illər ötdü və yenidən yaz gəldi.

İngərdən yenə də məktub gəlmişdi, yazırdı ki, yaxşıdır, həbsxanada çox şey öyrənir. Qızı artıq böyüyüb, adı Leopold

dinadır, bu gün – 15 noyabr onun doğum günüdür. O, hər şeyi bacarır: xüsusən də dərziliyi, tikməyi və toxumağı, onda hər şey yaxşı alınır, həm parçada, həm də kanvada.

Son məktubun ən qəribə cəhəti oydu ki, onu İnger özü yazmışdı. İsaakin bu işlərdən başı çıxmadığından, məktubu oxutmaq üçün kənddəki tacirə aparmalı oldu; oxutduqdan sonra məktub onun beyninə elə həkk olmuşdu ki, evə gələndə əzbər bilirdi.

Budur, o, böyük təntənəylə masanın arxasına keçib, məktubu qarşısına qoydu və uşaqlara oxumağa başladı. Qoy Olina onun oxuya bildiyini öz gözləriylə görsün, amma bununla belə, Olinaya bir kəlmə də demədi. Məktubu bitirib dedi:

– Eşidirsiniz, Yelisey, Sivert, ananız bu məktubu özü yazıb və çoxlu şeylər öyrənib. Sizin balaca bacınız isə bizim hamımızdan çox şey bilir. Bunu yadda saxlayın!

Uşaqlar sakitcə oturub mat qalmışdılar.

– Hə, bu, əladır! – Olina dedi.

O, nə demək istəyirdi? Görəsən, İngerin doğru yazdığına şübhə etmirdi ki? Yaxud da İsaakin oxumasına inamsızlıq nümayiş etdirmirdi ki? Olinanın nə demək istədiyini öyrənməyə heç ehtiyac da yoxdu, qoy o, öz həlim sifətiylə oturub eyham vursun. İsaak ona fikir verməməyi qərara aldı.

– Ananız evə qayıtdıqdan sonra siz də yazmağı öyrənəcəksiniz, – oğlanlarına dedi.

Olina soba yanında qurutduğu əskilərin, qazanın yerini dəyişdi, sonra əskilərin yerini yenə dəyişdi, bir sözlə, orabura vurnuxdu. Elə hey nəse fikirləşirdi.

– Bir halda ki, burada meşədə bu cür əla yaşamağa başlamısınız, evə yarımca girvənkə qəhvə də gətirə bilərdin, – İsaaka dedi.

– Qəhvə? – İsaak təkrar etdi. Bu söz ağzından qeyri-iradi çıxdı.

Olina sakitcə cavab verdi:

– İndiyədək mən az-az öz puluma alırdım.

Qəhvə İsaak üçün arzu, nağıl, göy qurşağıtək bir şey idi! Olina, çox güman ki, yalan danışırdı, ancaq onun buna acığı tutmurdu; lakin həddindən artıq ləng düşünən İsaakın yadına, nəhayət, Olinanın loparlarla etdiyi kələklər düşdü, odur ki, dilxor halda dedi:

– Sənə qəhvə almağımı istəyirsənsə, niyə yarım girvənkə deyirsən? Bir girvənkə istəsəydin, bircə bu çatışmırdı!

– Elə biləcəksən, yalan deyirəm, amma qardaşım Nilsgil, Breydablikdəki qonşumuz Bredegil – hamısı qəhvə içirlər.

– Ona görə ki, onlarda süd olmur, süd sağmırlar.

– Ola bilməz ki, olmasın. Amma bir halda ki, sən belə savadlısan və səlis oxuyursan, bilməlisən ki, qəhvə hər bir evdə içilir.

– Zibilin biri! – İsaak dedi.

Bu zaman Olina heç də susmağa hazırlaşmadığını göstərərək kürsüyə çökdü:

– O ki qaldı İngərə, – dedi, – bir halda ki, bu müqəddəs sözü dilimə gətirməyə cürət edirəm...

– İstədiyini deyə bilərsən, mən sənə əhəmiyyət vermirəm.

– O, evə qayıdacaq, hər şeyi də öyrənib? Yəqin, özünə boyunbağı və lələkli şlyapa da alıb?!

– Yəqin ki.

– Hə, hə, – Olina dedi, – qoy əldə etdiyi uğurlara görə bir az da mənə minnətdar olsun.

– Sənə? – İsaak soruşdu. O anlamadı.

Olina fağır-fağır cavab verdi:

– Çünki öz zəifliyimə rəğmən onun buradan getməsinə köməklik edən mənəm.

Buna İsaak heç bir söz deyə bilmədi, bütün kəlmələr dilinin ucunda qurudu, gözlərini bərəldərək oturub baxdı. Eşitdikləri doğrudumu? Olinanın görkəmi eləydi ki, sanki heç bir söz deməmişdi. Yox, söz savaşında İsaak məğlub olmuşdu.

O, sifəti qapqara qaralmış halda eşiyə çıxdı. Olina, bu məlun qarı kin-küdurətlə qidalanıb piylənirdi. “Eh, çox təəssüf ki, onu

elə birinci il öldürmədim!” – deyə düşündü və öz-özündən qorxdı. “Bax bu əla olardı”, – düşünməyinə davam etdi: “Əla olardı?” Bundan qorxulu bir işi təsəvvürünə belə gətirmirdi.

Bu zaman məzəli bir hadisə baş verir: o, pəyəyə girib keçiləri sayır. Onlar öz çəpişləriylə birlikdə hamısı yerindədir. İnekləri və donuzları da sayır, on dörd toyuq, iki buzov da yerindədir. “Bax qoyunları unuttum!” – öz-özünə bərkdən deyir, qoyunları sayır və özünü elə aparır ki, guya, onların hamısının yerində olmasını bilmək indi çox vacibdir. İsaak yaxşı bilir ki, qoyunlardan biri itib, bunu çoxdan bilir, o halda komediya düzəltməyə nə hacət? Məsələ burasındadır ki, Olina bir dəfə onu kərxıdirmiş və yalandan demişdi ki, keçi yoxa çıxıb, halbuki keçilər hamısı yerindəydi; onda boş yerə özündən çıxmışdı. Olina ilə mübahisə etməyin ona heç vaxt xeyri olmamışdı. Payızda heyvan kəsməyə hazırlaşanda məlum olmuşdu ki, boğaz qoyunlardan biri yoxdur, ancaq onun dərhal haqq-hesab tələb etməyə cürəti çatmamışdı. Heç sonradan da bunu etməyə hazırlaşmırdı.

Ancaq bu gün İsaak qəmgindir, Olina onu hiddətləndirib. O, yenidən qoyunları sayır, barmağını hər bir qoyuna toxunduraraq ucadan sayır, Olina qapının dalındadırsa, qoy eşitsin. O həm də Olinanın haqqında cürbəcür nalayiq sözlər danışır: deyir ki, Olina qoyunları yemləmək üçün tamamilə yeni bir üsul tapıb, qoyunun birini, ümumiyyətlə, yoxa çıxardıb, boğaz qoyunu. O, müftəxor və oğrudur! Qoy qapının arxasında dayanıb eşitsin və qorxudan bağı çatlasın.

Pəyədən çıxıb at tövləsinə girir və atları sayır, ordan da evə gəlir – indi evə gedib deyəcək! Olina da, təbii ki, pəncərədən nəsə görüb, o, sakitcə əlində ləyən qapıdan çıxıb pəyəyə doğru gedir.

– Yekəqulaq boğaz qoyunu hara itirmisən? – İsaak soruşur.

– Boğaz qoyunu? – Olina təkrarlayır.

– Burada olsaydı, indi yanında iki balası vardı, neyləmişən onları? O, həmişə iki bala doğurdu. Belə çıxır ki, sənın ucbatından üç qoyunumdan olmuşam, sən bunu başa düşürsən?

Olina dəhşət içindədir, ittiham onu məhv edib, o, başını bulayır, ayaqlarının üstündə güclə dayanıb, baxsan, deyər-sən ki, bu dəqiqə yıxılıb baş-gözünü əzəcək. Ancaq başı həmişəki kimi işləyir, diribaşlığı hər zaman onun imdadına yetişib, həmişə ona fayda verib, odur ki indi də ona xəyanət etməyəcək.

– Mən keçiləri oğurlayıram, qoyunları oğurlayıram, – sakit-cə deyir. – Ancaq bilmirəm, onlar mənim nəyimə gərəkdir? Bəlkə, yeyirəm onları?

– Allah bilir, sən onları neyləyirsən.

– Belə çıxır ki, İsaak, sən məni pis saxlayırsan, mən də oğurlamağa məcbur oluram? Mən sənin üzünə deyəcəyəm, bütün bu illər ərzində mənim oğurluq etməyə ehtiyacım olmayıb.

– Yaxşı görək. Qoyunu neyləmişən? Bəlkə, Os-Andersə vermişən?

– Os-Andersə? – Olina ləyəni yerə qoyub əllərini dua edirmiş kimi yuxarı qaldırır. – Aman, Tanrım, məni günahlardan qoru! Sən hansı qoyun-quzudan danışırısan? Yekəqu-laq qısır keçini deyirsən?

– Alçaq qadın! – İsaak deyir və dönərək gedir.

– Nə əcaib adamsan sən, İsaak! Var-dövlətin başından aşır, mal-qaranın sayı göydəki ulduzlar qədərdir, amma sənə yenə də azlıq edir! Mən haradan bilim ki, sən hansı qoyunu və iki quzunu məndən soruşursan? Sən Tanrıya onun mərhəmətinə görə min dəfə diz çöküb minnətdar olmalısan. Bax yay qurtaracaq, qısa lap az qalmış qoyunlar yenə də quzula-yacaq və qoyunlarının sayı indikindən üç dəfə çox olacaq!

Ax, bu Olina!

İsaak ayı kimi nərildəyə-nərildəyə gedir. “Gicin biriyəm mən, gərək onu elə birinci gün öldürəydim! – özünü söylə-söyə düşündü. – Fərsiz axmaq! Heç indi də gec deyil, dayan, hələ bir pəyəyə gir! Bu axşam, bəlkə də, ona baş qoşmağa dəyməz, sabahsa baxarıq. Üç qoyunun axırına çıxıb! Deyir: qəhvə al!”

X

Ertəsi gün özüylə bərabər böyük bir hadisə gətirdi: xutorra qonaqlar gəldi, Heysler gəldi. Bataqlıq hələ qurumamışdı, ancaq Heysler yola fikir vermədən piyada gəlmişdi. Onun ayağında geniş qatlaması olan laklı bahalı uzunboğaz çəkmələr vardı, əlcəkləri sarı rəngdəydi; olduqca şıq görünürdü; bir kəndli onun yükünü gətirmişdi.

O, xüsusi olaraq İsaakdan qayalığın bir hissəsini almaq üçün gəlmişdi, mis filizi olan yeri, – ona hansı qiyməti qoyunlar, görəsən? O, eyni zamanda İngerdən salam da gətirmişdi – əhsən ona, orada hamı onu bəyənilib; o, Tronheymdən gəlir və İngərlə baş-başa söhbət edib.

– Hə, İsaak, maşallah, yaxşı qazanırsan!

– Belə, pis deyil. Deyirsiniz, İngərlə görüşübsünüz?

– Bu nədir belə? Deyəsən, dəyirman da tikmişən, dəni özün üyüdürsən? Əladır. Mən gedəndən bəri bir xeyli xam torpaq da şumlamısan.

– Deyirsən, yaxşıdır, eləmi?

– Hə, yaxşıdır. Sənin arvadın? Hə, hə, qulaq as! Gedək pəyəyə.

– Yox, ora təmizlənməyib! – Olina bir çox səbəbdən onları oradan uzaqlaşdırmaq üçün deyir.

Onlar pəyəyə girib qapını arxadan kilidlədilər, Olina otaqda qalıb heç nə eşitmədi.

Lensman Heysler oturub əllərini var gücüylə dizlərinə şappıldadaraq İsaakın taleyini həll etməyə başladı.

– Ümid edirəm ki, mis qayalığı hələ satmamısan? – soruşdu.

– Yox.

– Əla. Mən onu alıram. Hə, mən İngərlə danışdım, həm də təkcə onunla deyil. Bu yaxınlarda, yəqin ki, onu buraxacaqlar, iş indi kraldadır.

– Kralda?!

– Hə, kralda. Mən sənin arvadının yanında oldum, mənə heç çətinlik-filan olmadan buraxdılar, biz xeyli söhbət etdik: – Hə, İnger, deyəsən, yaxşısan, lap yaxşı, hə? – Hə, şikayətçi deyiləm. – Evdən ötrü darıxırsan? – Hə, o da var. – Tezliklə, evə gedəcəksən, – dedim. Gör nə deyirəm, İsaak, İnger qoçaq qadındır, gözündən bir gilə də yaş çıxmadı, əksinə, gülürdü, yeri gəlmişkən, onu əməliyyat edib dodağını necə lazımdır tikiblər. Salamət qal, dedim ona, buradan çıxmağına lap az qalıb, sənə söz verirəm!

– Mən direktorun yanına getdim, bircə bu çatmırdı ki, mənə qəbul etməsin! Sizdə, dedim, burada bir qadın var, onu tezliklə azad edib evə göndərmək lazımdır, adı İnger Sellanrodur. – İnger? – O soruşdu. – Hə, o, çox yaxşı qadındır, mən, – dedi, – onun burada bundan sonra iyirmi il qalmasına da şad olardım. – Hə, bundan bir şey çıxmaz, – mən dedim, – o onsuz da burada həddən artıq çox qalıb. – Həddən artıq çox? – O soruşdu. – Məgər sizin onun işindən xəbəriniz yoxdur? – Mən onun işini çox gözəl bilirəm, – cavab verdim, – mən onların lensmanı olmuşam. – Buyurun, əyləşin, – bunun üstündən o dedi (başqa cür ola da bilməz). – Bəli, biz İnger və onun qızı üçün əlimizdən gələni edirik, – direktor dedi. – O, gərək ki, sizin tərəflərdəndir? Biz ona tikiş maşını əldə etməkdə köməklik göstərdik, emalatxana müdirinin köməkçisi təyin etdik və çox şeylər öyrətdik: evdarlıq, toxuculuq sənəti, boyaqçılıq, biçmə-tikmə. Siz deyirsiniz ki, o, burada çox qalıb? – Mənim cavabım hazır idi, ancaq gözləməyə qərar verib yalnız bunları dedim: – Bəli, onun işi düzgün aparılmayıb, ona görə də yenidən baxılmalıdır; işə qanun çərçivəsində yenidən baxılsa, bəlkə də, tam bəraət verilə bilər. Məsələ burasındadır ki, hamilə olanda ona dovşan göndəriblər. – Dovşan? – direktor soruşdu. – Dovşan, – Mən cavab verdim, – ona görə də uşaq dovşandodaq doğulub. – Direktor gülümsündü və dedi: – Aha, deməli belə. Və siz hesab edirsiniz ki, bu məqama yetəncə diqqət yetirilməyib? – Bəli, – mən dedim, – bu məsələ barədə heç danışılmayıb da. – Axı bu

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

o qədər də vacib deyil? – Onunçün bu, olduqca vacib olub. – Yəni siz düşünürsünüz ki, dovşan möcüzə yarada bilər? – o soruşdu. Mən cavab verdim: – Dovşan möcüzə yarada bilər, ya bilməz, bu barədə mən direktorla mübahisə etmək niyyətində deyiləm. Məsələ burasındadır ki, dovşan mövcud şəraitdə dovşandodaq qadına, yəni qurbana hansı təsiri göstərə bilər. – O, bir dəqiqə düşünüb dedi: – Bəli, bəli, ancaq bizim işimiz məhkumları qəbul etməkdir, biz hökmləri tətbiq etmirik. Hökmə əsasən, İnger burada lazım olduğundan çox qalmayıb.

– Bu zaman mən nə lazımdırsa, onu da dedim: – İngərin həbsilə bağlı hökmün özündə səhvə yol verilib. – Səhvə? – Əvvəla, onu mövcud durumunda aparmaq doğru deyildi. – Direktor təəccüblə mənim üzümə baxdı. – Belə de, – o dedi. – Lakin bunu araşdırmaq bizim işimiz deyil. – İkincisi, – mən dedim, – həbsxana rəhbərliyi onun durumunu müəyyənləşdirənədək o, iki ay müddətində cəzasını tam olaraq çəkməli deyildi. – Bu zərbə düz hədəfə dəydi, direktor bir xeyli susdu: – Bu qadının işini aparmaq üçün sizin vəkalətnaməniz var? – o soruşdu. – Bəli, – mən dedim. – Dediyim kimi, biz İngərdən razıyıq və onunla qaydalara uyğun rəftar edirik, – direktor dedi və yenə ona öyrətdiklərini sadalamağa başladı, – biz hətta ona oxuyub-yazmaq da öyrətmişik. Qızını da kiminsə yanına düzəldilər və sairə. Mən İnger ailəsinin vəziyyəti ilə bağlı da məlumat verdim; iki körpə uşaq, onlara baxmaq üçün muzdlu qulluqçu və sairə. – Məndə onun ərinin ərizəsi var, – dedim, – həmin ərizə işə yenidən baxılması haqda ərizəyə, ya da bağışlanma haqda xahiş ərizəsinə əlavə olunacaq. – Ərizəni mənə göstərin, – direktor dedi. – Mən onu sabah iş vaxtı gətirərəm, – cavab verdim.

İsaak oturub qulaq asırdı, o, yad bir yerdə baş verən hadisəyə heyran olmuşdu. Gözlərini Heyslerin dodaqlarından ayırmırdı.

Heysler danışmağa davam edirdi: – Mən mehmanxanadakı otağıma gedib sənin adından ərizə yazdım və İsaak Sellanro

imzasını qoydum. Amma sən fikirləşmə ki, mən onların həbsxanada pis rəftar etmələrindən yazmışam. Bu barədə heç eyham da vurmadım. Ertəsi gün sənədi apardım. – Buyurun, əyləşin! – direktor dərhal dedi. – Ərizəni oxudu, arabir başını da tərپət-di, nəhayət, dedi: – Əla. Ancaq işə yenidən baxılması üçün yarar-mır. – Əlavə ərizəylə birlikdə yarayar, o da məndə var, – mən dedim və yenə hədəfə vurdum. Direktor tələsik cavab verdi: – Mən bu iş barədə dünəndən düşünürəm, İngərlə bağlı əfv ərizəsi yazmaq üçün kifayət qədər əsas var. – Cənab direktor, yeri gələrsə, siz hansı məsələlərlə bağlı dəstək verəcəksiniz? – mən soruş-dum. – Mən rəy verəcəyəm, yaxşı rəy. – Bundan sonra mən təzim edib dedim: – Belə olarsa, əfv yüz faiz təmin olunacaq. Sizə onun bəxtsiz ərinin və yalnız qalmış ailəsinin adından min-nətdaram. – Mənə elə gəlir ki, onun yaşayış yerindən əlavə məlumatlar almağa lüzum yoxdur, – direktor dedi, – axı siz hər şeyi bilirsiniz? – Mən çox gözəl başa düşürdüm ki, hər şey səssiz-səmirsiz baş verməlidir, odur ki, cavab verdim: – Yaşayış yerin-dən məlumat alınması ancaq işi uzadacaq.

– Olub-bitənlər bundan ibarətdir, İsaak. – Heysler saatına baxdı: – İndisə işə keçək! Məni mis qayalığa apara bilərsən?

İsaak daşa-divara dönmüşdü, o, bu qədər çevikcəsinə mövzunu dəyişə bilməzdi, ona görə də heyrət və təəccüb içində sorğu-suala başladı. Heysler dedi ki, əfv ərizəsi krala göndərilib və dövlət şurasının bu yaxınlarda keçiriləcək iclaslarının birində baxılacaq. Çox gözəl! – o dedi.

Qayalığa getdilər. Heysler, yoldaşı və İsaak bir neçə saat orada oldular; həmin qısa vaxtda Heysler mis filizi mədənlərini gəzərək yenə iri bir qaya parçası tapdı, alacağı sahənin hüdudlarını müəyyənləşdirmək üçün payalar basdırdı. O, tələkən adam idi. Ancaq, qətiyyə, axmaq deyildi, son dərəcə çevik və qəti qərarlar qəbul edərdi.

Bir kisə dolusu daş nümunələriylə xutora qayıtdıqdan sonra yazı ləvazimatlarını masanın üzərinə töküüb yazmağa başladı. Yaza-yaza dilini də dinc qoymur, arada nəsə deyirdi:

– Hə, İsaak, qayaya görə sənə indi o qədər də çox pul verə bilmərəm, ancaq bir-iki yüz daler alacaqsan! – Yazmağa davam etdi. – Gedəndə yadıma sal sənin dəyirmanına da baxım, – dedi. Sonra toxucu dəzgahının üzərində göy və qırmızı cızıqlar görüb soruşdu: – Bunları kim çəkib? – Bunları Yelisey çəkmişdi; kağız olmadığından o öz karandaşıyla dəzgahın və başqa taxta əşyaların üzərində at, keçİ və başqa bunabənzər şeylər cızıqlamışdı. Heysler dedi: – Heç də pis deyil! – və Yeliseyə xırda pul verdi.

Heysler bir az da yazdıqdan sonra dedi:

– Yəqin ki, bir azdan burada başqa xutorlular da peyda olacaqlar?

Onun sualına yoldaşı cavab verdi:

– Hə, artıq peyda olmağa başlayıblar.

– Kimdir ki?

– Guya ki, Breydablikə ilk düşən adam olduğu üçün, ona Breydablikli Brede deyirlər.

– Demək, odur! – Heysler nifrətlə fınxırdı.

– Hə, hə, ondan sonra iki nəfər də torpaq alıb.

– Yəni onlar bir işə yarayacaqlar?! – Heysler dedi. Bu zaman otaqdakı uşaqları görüb balaca Siverti özüinə tərəf çəkdi və ona da xırda pul verdi. Qəribə adamdır bu Heysler! Ancaq birdən-birə gözləri ağrımağa başlamış, göz qapaqlarının kənarlarını sanki, qırmızı qırov basmışdı. Bu, yuxusuzluqdan da ola bilərdi, tünd içkilərdən də. Ancaq heç ruhdan düşənə oxşamırdı; nədən gəldi naqqallıq edərək, çox güman ki, daim önündəki sənəd haqda düşünürdü, çünki qəfil qələmi qapıb yenə bir neçə sətir yazdı.

Budur, deyəsən, qurtardı.

O, İsaaka sarı döndü: – Hə, dediyim kimi, bu işdən özünü tam tutmaq barədə düşünmə. Ancaq axırda çox da qazana bilərsən. Biz elə belə də yazarıq ki, axırda yenə alacaqsan. Ancaq indi iki yüz ala bilərsən.

İsaak nə baş verdiyini o qədər də anlamırdı, ancaq iki yüz daler istənilən halda yenə də möcüzəydi, çox böyük məbləğdi.

O, bu pulları kağız üzərində də almağa razıydı və təbii ki, nağd şəkildə almağa hazırlaşmırdı, ancaq belə də ola bilərdi, fəqət, İsaakın ağılındakı tamam başqa şeydi, odur ki soruşdu:

– Necə bilirsiniz, onu əfv edəcəklər?

– Arvadını deyirsən? Yaxınlıqdakı kənddə teleqraf olsaydı, – Heysler cavab verdi, – mən Tronheyimdən soruşardım, bəlkə də, artıq buraxıblar.

İsaak teleqraf haqqında nəsə eşitmişdi, əla şeydir, yüksək dirəklərin başında məftil, nəsə fəvqəladə bir şeydir. Birdən o, Heyslərin sözlərindən şübhələnərək etiraz etdi:

– Birdən kral rədd etdi?

Bu zaman Heysler cavab verdi:

– Onda yenə də ərizə göndərərəm və orada hər şeyi yazaram. Ondən sonra sənın arvadını sözsüz buraxacaqlar, heç şəkkl-şübhən olmasın.

Sonra o, qayalığın satılması barədə yazdığını oxudu: iki yüz dalerin dərhal verilməsi, daha sonra isə filizin çıxarılmasından və satışından yaxşı faiz.

– Buraya imza edin! – Heysler dedi.

İsaakdan olsaydı, dərhal qol çəkərdi, ancaq o, pis yazırdı, bütün ömrü boyu yalnız ağac üzərinə hərflər cızmışdı. Ax, bu iyərənc Olina da gözünü dörd açıb baxırdı. O, qələmi, bu yüngüldən-yüngül lələyi götürüb ucunu tüpürcəyilə islatdı və imzaladı – öz adını yazdı. Sonra Heysler yenə də nəsə yazdı, yəqin ki, onun imzasını şərh edirdi, Heyslərin bələdçisi də şahid qismində qol çəkdi.

Hazırdır.

Olina hələ də hərəkətsiz dayanmışdı, bəli, sanki, yerindəcə daşa dönmüşdü. Nə baş verir?

– Süfrəni hazırla, Olina! – İsaak həmişəkəndən daha uca səslə dedi, kağıza qol çəkmişdi axı. – Nə qədər varlanırıqsa, bir o qədər də şadlanırıq, – o, Heyslərə dedi.

– Buradan yaxşı ətli şorba qoxusu gəlir, – Heysler dedi.

– Bax, İsaak, pullar buradadır! – Heysler yekə və qalın bumaj-

nikini çıxartdı, oradan iki dəstə kağız pul çıxarıb saydı və masanın üzərinə qoydu:

– Özün də say!

Ətrafa sükut çökdü.

– İsaak! – Heysler onu çağırırdı.

– Bəli. Hə, yaxşı, yaxşı, – İsaak cavab verdi və sonsuz həyəcan içində burnunun altında mızıldandı.

– Mən belə bir şey gözləməirdim – siz bizim üçün bu qədər yaxşılıqlar etmişiniz...

– Burada on ədəd onluq olmalıdır, bu birində isə iyirmi ədəd beşlik var, – Heysler onun sözünü kəsdi. – Ümid edirəm ki, tədrisən daha da çox alacaqsan.

Nəhayət, Olina özünə gəldi. Möcüzə bitmişdi. O, yeməyi gətirdi.

Səhər tezdən Heysler çaya gedib dəyirmanına baxdı. Hər şey xırda və kobud şəkildə düzəldildiyindən dəyirman, sanki, cəhənnəm sakinləri üçün nəzərdə tutulmuşdu, ancaq möhkəm və karagələn idi. İsaak qonağını çayın bir qədər yuxarisına doğru aparıb digər kəndəri göstərdi, burada da bir az işləmişdi. Əgər qismət olsa, burada kiçik bir ağac sexi qurmaq istəyirdi.

– Ancaq bir problem də var ki, məktəb buradan çox uzaqdır, – o dedi, – gərək uşaqları kənddə yerləşdirəm.

Dəmdəməki Heysler bunun üçün narahat olmağa dəymədiyini söylədi:

– İndi getdikcə burada təzəbinələrin sayı artır, yəqin ki, yeni məktəb dairəsi də yaradılacaq.

– Hə, ancaq o vaxtadək mənim uşaqlarım böyüyəcək.

– Əgər onları kənddə kiminsə evinə qoysan belə, kəndə ərzaq apararkən uşaqları da apara və üç-beş həftədən sonra yenə gedəndə gətirə bilərsən, məgər bu, sənin üçün elə çətin işdir?

– Yox, – İsaak cavab verdi.

Hə, elədir; çətin iş deyil, əgər İnger evə qayıtsa. Evi, torpağı, yeməyə çörəyi, var-dövləti – hər şeyi var, hətta çoxlu

pulu, sağlamlığı da var. Eh, canı da ki, maşallah, buz baltası kimidir.

Heysler yola düşərkən artıq İsaak böyük xəyallar qururdu. Çünki Heysler – Allah onun canını sağ eləsin! – vidalaşarkən təskinedici sözlər söyləyərək, teleqrafa çatan kimi ilk fürsətdə İsaaka xəbər göndərəcəyini vəd etdi. – Sən iki həftədən sonra poçt idarəsinə get, – o dedi.

Bu, qeyri-adi bir söz idi, bunu eşidən İsaak dərhal arabaya oturmaq qayımağa girişdi. Hə, hə, oturacaq, elə bir oturmaq ki, yük aparanda çıxartsın, səfərə çıxanda isə qoysun. Oturacaq hazır olanda elə təzə və ağ göründü ki, onu bir az tünd boya ilə rəngləməyə ehtiyac duydu. Yeri gəlmişkən, hələ görməli o qədər iş vardı ki! Bütün tikililəri rəngləməyə ehtiyac vardı. Məgər o, illər uzununu ot yığmaq üçün taxta meydançası olan böyük samanlıq haqqında düşünməmişdi? Məgər ağac sexini tezliklə tikib başa çatdırmağı, bütün torpağını çəpərə almağı, göldə özünə qayıq düzəltməyi arzulamırdı? O, nələr haqqında düşünürdü?! Ancaq nə qədər güc sərf etsə də, heç cür vaxt çatdırı bilmirdi. Başını qaşımağa macal tapmamış bazar günü gəlib çatdı, çox keçmədən – yenə də bazar.

Buna baxmayaraq, rəng işlərini mütləq görməliydi, tikililər elə boz və yalın görünürdülər ki, sanki, lüt-üryəndilər. Asudə vaxt vardı, yaz hələ gəlməmişdi, xırda mal-qara arın-arxayın gəzişirdi, ancaq torpağın donu hələ açılmamışdı.

O özüylə bir neçə düjün yumurta götürüb kəndə getdi və qayıdanda özüylə rəng gətirdi. Gətirdiyi qırmızı boya ancaq bir tikiliyə, dərz anbarına çatdı. Odur ki yenə də boya gətirməli oldu – bu dəfə daxma üçün sarı oxra.

– Hə, görünür, elədir ki var, dediyim kimi, buralar çox təmtəraqlı olacaq! – deyə Olina hər gün donquldanırdı. Olina yaxşı başa düşürdü ki, onun Sellanroda sayılı günləri qalıb, buna tab gətirmək üçün o, yetərincə tərs və inadkar idi, odur ki, qəm-kədər onu bürümüşdü. İsaak da son vaxtlar onunla

hesablaşmırdı, amma o, yenə də dartıb-dağıtmağındaydı. İsaak hətta ona biryaşar qoyun da bağışlamışdı, çünki Olina əslində az maaşla uzun müddət onun yanında yaşamışdı. Üstəlik, o, uşaqlara da pis baxmamışdı, Olina ciddi və ədalətli deyildi, ancaq uşaqlarla yola getməyi bacarır, onların sözlərinə qulaq asır və heç bir qadağa-filan qoymurdu. Pendir tutan zaman uşaqlar onun yanına gəldikdə, dadına baxmağa qoyur, bazar günləri yuyunmaq istəməyəndə isə onları məcbur etmirdi.

Tikililərə astar boya çəkdikdən sonra İsaak yenə də kəndə rəng dalınca gedib gətirə bildiyi qədər gətirdi, bu dəfə az olmadı. O, bütün divarları üç dəfə rənglədi, pəncərələri və küncələri ağartdı. Kənddən qayıdanda yamacda öz malikanəsini görüb tanımadı, qarşısında sanki sehrlı qəsər dayanmışdı. Çöllük insanların daimi məskunlaşdığı tanınmaz məkana dönmüşdü, burada xeyir-bərəkət yurd-yuva salmış, həyat qış yuxusundan oyanmışdı, burada insanlar yaşayır, evlərin ətrafında uşaqlar oynayırdılar. Üfüqdəki göyümtül dağlaradək nəhəng və sakit meşə uzanırdı.

Axırıncı dəfə İsaak rəng dalınca gələndə dükançı ona üzərində gerb olan göy rəngli məktub verib əvəzində beş skillinq aldı. Bu, lensman Heyslerin poçtla göndərdiyi teleqram idi. Allah onu saxlasın, nə əntiqə adamdır! O, bir neçə söz yazmışdı: İnger azaddır, tezliklə gələcək. Heysler. Dükan İsaakın başına fırlandı, piştaxta və adamlar isə uzaqlara uçdular. O eşitdiyindən daha çox hiss etdi, özünün dediyi kimi: Sənə min şükürlər olsun, İlahi!

– Əgər Tronheyimdən vaxtında çıxıbsa, – dükançı dedi, – sabah onu qarşılıya bilərsən.

– Hə, – İsaak dedi.

O, sabahadək gözlədi. Poçtu gətirən avarlı gəmi körpüdə dayanmışdı, amma İnger orada yoxdu.

– Hə, demək, gələnlərdən tez gəlməyəcək, – dükançı dedi.

Bu, qismən yaxşıydı, çünki İsaakın qabaqda xeyli vaxtı vardı, axı xeyli də işi vardı! Axı o, hər şeyi unudub torpağını

başlı-başına buraxa bilməzdi! Evə qayıdıb peyin daşımağa başlayır. Bu işi tez bitirib lomla sahələrdəki buzu qırır və hər gün səbirsizliklə torpağın donunun açılmasını gözləyirdi. Günəş böyük və parlaqdır; qar əriyib, hər tərəf yaşllaşır, iribuynuzlu mal-qara da örtüşə çıxıb. Və gözəl günlərin birində İsaak şum edir, bir neçə gündən sonra isə arpanı səpib, kartofu basdırır. Eh, tifillər kartofu lap mələklər kimi basdırırlar, onlar bapbalaca, bərəkətli əlləriylə atalarını ötüb keçirlər.

Sonra İsaak çayda arabanı yuyub oturacağını qoyur. Tifillərə deyir ki, kəndə hazırlaşır.

– Bəs piyada getməyəcəksən?

– Yox, bu dəfə at-arabayla gedəcəyəm.

– Biz də səninlə getmək istəyirik.

– Siz ağıllı uşaqlar olub hələlik evdə qalın. Bugün-sabah ananız gəlib sizə çoxlu şeylər öyrədəcək.

Yelisey oxumaq istəyir, odur ki soruşur:

– Sənin kağıza yazdıqların nəyə oxşayır?

– Heç bir şeyə, – atası cavab verir, – sanki, əliçidarlı yazıram.

– Bəs o, buz üstündəymiş kimi sürüşmək istəmir?

– Kim?

– Sənin yazdığın qələmi deyirəm.

– Hə-ə, bildim! Onu yaxşı işlətməyi öyrənmək lazımdır.

Balaca Sivertin xasiyyəti başqaydı, o, qələm-filanla maraqlanmırdı, ancaq arabada oturacağın üstündə oturub qamçıyla xəyali atını mahmızlayıb var gücüylə qovmaq istəyirdi. Onun xətrinə ataları onların ikisini də arabaya götürdü və onlar yolla bir xəyli arabada gəzdlər.

XI

İsaak gedir, paslı gölməçəyə çatanda dayanır. Paslı gölməçənin dibi qapqaradır, kiçik olduğundan suyu matdır. İsaak onun nəyə yaradığını yaxşı bilir, yəqin ki, bütün ömrü

boyu bundan yaxşı güzgüdən istifadə etməyib. Söz yox, bu gün o, şıq geyinib, qırmızı köynəyi əynindədir, odur ki qayçıını çıxarıb saqqalını kəsir. Ax, ədabaz hərif, dəyirman daşı, yəni doğrudanmı, qəşəng görünmək üçün beşillik dəmir saqqalıyla vidalaşmaq istəyir? O, saqqalını qırxa-qırxa güzgüyə baxır. Təbii ki, o, bu işi bu gün evdə də görə bilərdi, ancaq Olinadan utandı, zətən qırmızı köynəyi onun gözünün qabağında geyməyi bəs idi. O qırxır, qırxır, birdən saqqalından bir çəngə güzgünün üstünə düşür. At yerində durmur, ona görə də tualetini yarıda kəsib yekunlaşdırır. Belə! – özünü bir xeyli cavanlaşmış hiss edir – Allah bilir, niyə, ancaq, doğrudan da, sanki, bir xeyli qəşəngləşir. Sonra kəndə yollanır.

Ertəsi gün poçt gəmissi gəlir. İsaak onu sıldırım qayalıqda – dükanın yerləşdiyi körpüdə qarşılayır, ancaq İnger görünür. İlahi, nə çox sərnəşin var, böyük, uşaq – hamısı bir-birinə qarışıb, ancaq İnger yoxdur ki yoxdur. O, arxaya çəkilib qayanın üstündə oturur, sonra burda oturmağın mənasızlığını anlayıb gəmiyə tərəf gedir. Göyərtədən sahilə yeşiklər, çəlləklər boşaldılmaqda davam edir, adamlar düşür, poçt aşağı atılır, fəqət, İsaak özünüküləri görə bilmir. Birdən gəmi anbarının qarşısında yanında qızcıqaz olan bir qadın gördü, ancaq qadın İngerdən qəşəng idi, gərçi İnger də eybəcər deyildi. Bu nədir – bu ki İngerin özüdür! – Hm! – İsaak öskürdü və yuxarı cumdu. Onlar salamlaşdılar, İnger salam deyib əlini ona uzatdı. O, bir az üşümüş, gəmi tutmasından rəngi avazı-mışdı, İsaakınsa matı-qutu qurumuşdu, nəhayət, dili açıldı:

– Hə, hə, hava yaxşıdır!

– Mən səni orada görürdüm, ancaq özüm irəli durmaq istəmədim, – İnger dedi. – Sən kəndə bu gün gəlibsən? – o soruşdu.

– Hə. Hm!

– Evdə hamı sağ-salamatdır?

– Hə, sağ ol.

– Bu, Leopoldinadır, o, yolu məndən qat-qat yaxşı gəldi.

Bu isə sənin atandır, Leopoldina, atanla salamlaş.

– Hm! – İsaak tələsik dedi və özünü qərribə və yad kimi hiss etdi.

İnger dedi:

– Gəmidəki tikiş maşınını görürsən? Mənimkidir. Hələ sandığım da var.

İsaak böyük həvəslə əşyaları gətirməyə getdi, matroslar sandığı tapmaqda ona kömək etdilər, maşını isə İnger özü axtarmalı oldu. Bu, qeyri-adi formada, üstü yuvarlaq və dəstəyi olan qəşəng bir qutu ydu – buralarda tikiş maşını! İsaak sandığı və maşını dalına çatıb ailəsinə baxdı:

– Bunları tez yuxarı aparıb sonra onun dalınca gələrəm, – o dedi.

– Kimin? – İnger gülə-gülə soruşdu. – Səncə, belə böyük qız özü yeriyyə bilmir?

Onlar təpədə dayanmış at arabasının yanına gəldilər.

– Təzə at almısan? – İnger dedi, – hələ oturacağı araba da?

– Elədir. Hə, nə deyəcəkdin: bir az yemək istəyirsən? Mən yemək gətirmişəm.

– Açıqlığa çıxanda yeyərik, – İnger cavab verdi. – Necə bilirsən, Leopoldina, arabada tək gedə bilərsən?

Amma atası razı olmadı:

– Yox, o, təkərin altına düşə bilər. Sən də onunla otur və özün sür.

Araba yola düşdü, İsaak arxada gedirdi.

O, gedə-gedə arabada oturanlara baxırdı. Budur, İnger də gəldi, görkəmi və üst-başı dəyişilib, gözəl geyinib, artıq dovşandodaq da deyil, yalnız üst dodağında qırmızı yara yeri var. Artıq danışanda fişıldamırdı, bu, lap qiyamət idi, tərtəmiz danışdı. Boz saçları olan qırmızı örpək onun qara saçlarına çox yaraşdı. O, İsaaka tərəf dönüb dedi:

– Arabada yorğan olsaydı, yaxşı olardı, axşam uşağa soyuq ola bilər.

– Qoy meşəyə girənədək mənim gödəkçəmi geyinsin, – İsaak dedi, – orada yorğanım var.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Meşədə yorğanın var?
– Hə. Hər ehtimala qarşı götürdüm ki, bu gün birdən siz gələrsiniz.

– Hə-ə! Dedin ki, uşaqlar yaxşıdır, hə?
– Hə, sağ ol.
– Yəqin ki, xeyli böyüyüblər?
– Hə, elədir. Bu il kartofu onlar basdırdılar.
– O-ho, – anaları gülümsəyərək dedi və başını buladı,
– yəni onlar artıq kartof əkməyi bacarırlar?
– Yelisey buramdandır, Sivert isə, bax buramdan, – deyə İsaak əli ilə özünü ölçdü.

Balaca Leopoldina yemək istədi. Nə gözəl baladır, sanki, arabada oturmuş mələkdir! O, anlaşılmaz Tronheyim ləhcəsində sözləri uzada-uzada danışdı, hətta bəzi sözləri İsaaka tərcümə etməli olurdular. Üzdən o, qardaşlarına oxşayırdı, hər üçü qara gözləri və yumru yanaqlarıyla analarına çəkmişdilər; uşaqlar, ümumiyyətlə, analarına bənzəyirdilər, şükür Tanrıya! İsaak öz balaca qızından bir az utanırdı, onun xırda başmaqlarından, yun corab geyindirilmiş arıq uzun çıqlarından, qısa donundan; tanımadığı atasıyla tanış olarkən azca əyilib balaca əllərini ona uzatdı.

Meşəyə girib düşərgə saldılar, hamı yeməyə girişdi, atlara da yem verdilər. Leopoldina əlində çörək süpürgəliklə oyan-buyana qaçırdı.

– Sən o qədlər də dəyişməmişən, – İnger ərinə baxaraq dedi. İsaak üzünü çevirib cavab verdi:
– Hə, sənə elə gəlir. Ancaq sən çox qəşəngləşmişən!
– Ha-ha-ha, yox, artıq mən qoca qarıyam, – İnger zara-fatla dedi.

Nə gizlədim, İsaak özünü qətiyyətsiz hiss edirdi, o hələ də özünü sərbəst apara bilmir, nədənsə utanırdı. Arvadının neçə yaşılı olardı? Yəqin ki, otuzdan az olmazdı, daha doğrusu, çox olmazdı, heç cür çox ola bilməzdi. İsaakın qabağında yemək olmasına baxmayaraq, süpürgə çöpü qoparıb çeynəməyə başladı.

– Niyə süpürgə yeyirsən! – İnger qəhqəhə çəkərək səsləndi.

İsaak süpürgə çöpünü kənara tullayıb, ağzına bir tikə çörək qoydu və atın yanına gedib onun qabaq ayaqlarını yerdən qaldırdı. İnger bu səhnəni heyvərlə izləyirdi, o gördü ki, at şaha qalxdı.

– Niyə belə edirsən? – o soruşdu.

– Çox sakit atdır, – İsaak dedi və atın ayaqlarını aşağı saldı. Bunu niyə etdi? Yoxsa gücünü nümayiş etdirirdi? Bəlkə də, bununla həyəcanını ört-basdır etmək istəyirdi.

Sonra yollarına davam etdilər, hər üçü bir müddət piyada getdi. Xutora yaxınlaşdılar.

– Bu nədir? – İnger soruşdu.

– Bura Bredenin sahəsidir, satın alıb.

– Brede?

– Breydablik adlanır. Burada böyük bataqlıq var, meşə də pisdır. – Onlar bu barədə söhbət edə-edə Breydabliki keçdilər. İsaak gördü ki, Bredenin arabası hələ də açıqda qalıb.

Nəhayət, qızıcığazın yuxusu gəldi, odur ki, atası onu qucağına götürdü. Leopoldina yuxuya getdikdə İnger dedi:

– Gəl onu yorğana büküb arabaya qoyaq, qoy orada ürəyi istəyən qədər yatsın.

– Araba onu silkələyəcək, – İsaak etiraz etdi və uşağı qucağında aparmaqda davam etdi. Onlar bataqlığın yanından ötüb yenidən meşəyə girdilər, İnger atı saxlayır: – Dübrrrr! O, uşağı alır, İsaakdan sandığın və tikiş maşının yerini dəyişdirməyi xahiş edir ki, Leopoldinanı arabanın döşəməsinə qoymaq mümkün olsun:

– Silkələyib-eləməz, boş şeydir!

İsaak hər şeyi yoluna qoyur, qızını yorğana büküb gödəkçəsindən ona başaltı qayırır. Sonra yollarına davam edirlər.

Ər-arvad yol gedə-gedə hər şeydən danışırlar. Günəş xeyli müddət qürub etmir, hava istidir.

– Olina harda yatır? – İnger soruşur.

– Anbarda.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– A-a. Bəs uşaqlar?

– Onlar otaqda, öz yataqlarında. Otaqda sən getməzdən əvvəl olduğu kimi iki çarpayı var.

– Sənə baxıram, necəydinsə, elə də qalmısan, – İnger deyir. – Sənin çiyinlərin bu qədər ağır yükü çəkməyinə baxmayaraq, görünür, zəifləməyib.

– Yoox. Gör nə deyirəm: bu illər ərzində babat dolana bilmisən? – İsaak çox həyəcanlıydı, bu sualı verərkən tir-tir titrəyirdi.

İnger cavab verdi ki, hə, şikayət etməyə haqqı yoxdur.

Onlar arasında məhrəm söhbət başladı, İsaak arvadından soruşdu ki, bəlkə, yorulub, arabaya minmək istəyir.

– Yox, sağ ol, – İnger dedi. – Bilmirəm mənə nə olub; dəniz səyahətindən sonra, sanki, elə hey acıram.

– Yemək istəyirsən?

– Hə. Ancaq əgər bizi ləngitməyəcəksə.

Ah, bu İnger, o, bəlkə də, heç ac deyildi, bir bəhanə tapıb İsaaki yedirtmək istəyirdi, axı İsaak süpürgə çöpüylə iştahasını korlamışdı.

Axşam işıqlı və isti olduğundan onlar bir mil də irəliləyib bir-iki tikə yedilər.

İnger sandıqdan bir bağlama çıxarıb dedi:

– Burada uşaqlara bəzi şeylər gətirmişəm. Kolların arxasına keçək, ora işıqlıdır!

Onlar kollarının arxasına keçdilər və İnger hədiyyələri göstərdi: oğlanları üçün üstübağlı qəşəng çəkmələr, nümunə dəftərləri, hərəsinə bir karandaş və cib bıçağı almışdı. Özünə əla bir kitab gətirmişdi:

– Bir bax, burada mənim adım yazılıb, dua kitabıdır! Bu, direktorun hədiyyəsidir, xatirədir!

İsaak hər bir şeyə astaca heyranlığını bildirirdi. İnger Leopoldinaya aldığı yaxalıqları göstərdi və İsaaka ipək kimi parıldayan qara rəngli şərf bağışladı.

– Bu, mənimdir? – o soruşdu.

– Hə, sənindir.

İsaak şərfi ehtiyatla götürüb baxdı.

– Gözəldir, eləmi?

– Çox qəşəngdir! Onunla bütün dünyanı gəzmək olar!

– İsaakın barmaqları da, sanki, qərribə şəkildə bu gözəl ipəyə yapışib qopmaq istəmirdi.

Artıq İngərin göstərməyə heç nəyi qalmadığından bağlamamı yerinə qoyaraq ayaqlarını uzadıb elə oturdu ki, qırmızı haşiyəli corabları göründü.

– Hm. Bunlar, yəqin ki, şəhər dəbində olan corablardır?!

– İsaak soruşdu.

– Hə. Şəhər ipliyidir, ancaq özüm toxumuşam, millərlə. Çox uzun corablardır, dizimdən yuxarı, ba-ax...

– Amma sən... sən heç dəyişməmişən... olduğun kimi qalmısan!

Bir azdan onlar yenə də yollarına davam edirlər, İngər cilovu əlində tutaraq arabada oturub.

– Mən özümlə bir paket qəhvə gətirmişəm, – o deyir, – ancaq bu axşam dadına baxa bilməyəcəksən, çünki qovrulmayıb.

– Eybi yoxdur! – İsaak cavab verdi.

Bir saat sonra gün batdı və hava sərinlədi, İngər arabadan düşüb piyada getmək istəyir. Onlar köməkləşib Leopoldinanı daha möhkəm bükür və onun bu qədər çox yatmasına gülümsəyirlər. Ər-arvad yenə də sakitcə söhbət edə-edə addımlayırlar. İngərin danışığına qulaq asmaq necə də xoşdur, indi heç kəs onun kimi danışa bilməz!

– İndi bizim dörd inəyimiz var? – İngər soruşur.

– Nə danışırısan, yox, çoxdur, – İsaak lovğalanır, – indi bizim səkkiz inəyimiz var.

– Səkkiz inək!

– Hə, öküzlə birlikdə.

– Bəs yağ satırdınız?

– Əlbəttə. Yumurta da.

– Bizim toyuqlarımız da var?

– Təbii ki. Hətta donuzumuz da.

İnger arabir elə heyrətlənir ki, nə edəcəyini bilməyib atı bir dəqiqəliyinə saxlayır: – Dübrrr! İsaaksa daha da coşaraq onu daha çox heyrətləndirməyə çalışır.

– Amma Heysler də, – o deyir, – Heysleri tanıyırsan? Bu yaxınlarda o buradaydı.

– Nəyə gəlmişdi?

– O, məndən mis qayanı aldı.

– Nə? Hansı mis qayalıqdı o elə?

– Misdəndir. Bax orada, yuxarıda, gölün şimalındadır.

– A-a. Yəqin ki, qayaya görə çox az almısan, hə?

– Nə danışırısan? O, elə adam deyil, kifayət qədər yaxşı pul verdi.

– Sən də aldın? – İnger səslənir və yenə bir dəqiqəlik dayanır: – Dübrrr!

– Aldım. Torpağın pulunu da çoxdan vermişəm, – İsaak dedi.

– Yox, sən qeyri-adi bir adamsan!

Doğrudan da, İngeri təəccübləndirmək və varlı qadına çevirmək olduqca xoşdu; ona görə də İsaak heç kəsə heç bir borcları olmadığını da əlavə etdi. Hələ onun Heyslerin verdiyi iki yüz dalerdən əlavə, düz yüz altmış daleri də var. Bir sözlə, o, Tanrıdan çox razıdır.

Onlar Heysler haqqında söhbət etdilər. İnger onun azadlığa çıxması üçün Heyslerin çox çalışmasından danışdı. Bu, onun üçün elə də asan olmadı, o, uzun müddət direktordan əl çəkmədi, onun qapısını su yoluna döndərdi, Heysler hətta dövlət müşavirlərinə və başqa böyükələrə də yazdı. Direktor bunu biləndə gözləndiyi kimi çox əsəbiləşdi. Ancaq Heysler ondan qorxub-çəkinmədi və istintaqın, məhkəmənin və sairənin yenidən keçirilməsini tələb etdi. Bundan sonra kral əfvi imzalamalı oldu.

Keçmiş lensman Heysler bu iki adama həmişə yaxşı münasibət göstərmişdi. Onlar tez-tez düşünürdülər ki, görəsən, Heysler bunu niyə edir; o, hər şeyi, sadəcə olaraq, quru sağ

ola edirdi. Bu, doğrudan da, anlaşılmaz bir şey idi. İnger onunla Tronheyimdə görüşmüş, amma bir şey qanamamışdı.

– O, kənddə bizdən başqa heç kəsi tanımaq belə istəmir, – İnger dedi.

– O özü belə dedi?

– Hə. O, kənddəkilərə çox qəzəblənib. Deyir ki, mən onlara göstərəcəyəm!

– Hə.

– Onlar, deyir, mənim qədrimi sonradan biləcəklər.

Onlar meşənin kənarına çıxdılar, buradan evləri görünürdü. Tikililərin sayı əvvəlkinə nisbətən çoxalmış, hamısı qəşəng rənglənmişdi. İnger gözlərinə inanmayıb qəfildən atı saxladı:

– Axı bu heç bizim evə oxşamır! – o, ucadan dedi.

Balaca Leopoldina yuxudan doyaraq, nəhayət, oyanmışdı. Onu yerə düşürtdülər və özü getməyə başladı.

– Biz ora gedirik? – o soruşdu.

– Hə. Xoşuna gəlir?

Evin qarşısında kiçik fiqurlar hərəkət edir, bunlar gələnləri səbirsizliklə gözləyən Yeliseylə Sivertdir; onlar gələnlərin qabağına qaçdılar. İnger elə soyuqlamışdı ki, onu öskürək və boğulma tutdu, hətta gözləri yaşla doldu.

– Görürsən, gəmidə özünü elə soyuğa verə bilərsən ki, gözlərin də soyuqlaya bilər.

Gəlib çatan tifillər birdən dayanıb gözlərini döyməyə başladılar. Onlar analarını unutmışdular, balaca bacılarını isə heç vaxt görməmişdilər. Atalarını isə ancaq lap yaxına gələndən sonra tanıdılar. O, öz uzun saqqalını qırxmışdı.

XII

İndi yenə hər şey yaxşıdır.

İsaak yulaf səpİR, malalayır, vƏrdənə ilə hamarlayır. Balaca Leopoldina qaçıb gəlir və vƏrdənəyə minib gƏzmək istəyir. Əcəb ağına gəlib – vƏrdənəyə minib gƏzmək! O, elə balaca-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

dır ki, heç bir şey başa düşmür, qardaşları daha yaxşı bilir, axı vərdənənin üstündə oturacaq yoxdur.

Ancaq balaca Leopoldinanın gəlişi və onun belə sadələhv olmasi atanı sevindirir, İsaak onunla danışır və xahiş edir ki, ayaqqabılarını batırmamaq üçün ayaqlarını sahəyə ehtiyatla bassın.

– Bu nədir belə geyinmisən, hə, bu gün sənın nə qəşəng mavi paltarın var? Göstər görüm, hə, əlbəttə, mavidir! Hələ kəməri də var. Gəldiyin böyük gəmi sənın yadındadır? Maşınları gördün? Hə, indi get evə, qardaşlarınla oyna.

Olina gedəndən sonra İnger evdəki əvvəlki işləri və mal-qarayla məşğul olmağa başlamışdı. O, deyəsən, daha təmizkar olduğunu, vəziyyəti dəyişmək istədiyini göstərmək üçün canfəşanlıq edir və doğrudan da, bütün işlərdə qeyri-adi dönüş yaradırdı. Hətta mal-qara tövləsini süpürüb, pəncərələrini tərtəmiz silmişdi.

Ancaq bu, ilk günlər, ilk həftə belə oldu, sonra isə o, yavaş-yavaş tənbelləşməyə başladı. Əslində, mal-qara tövləsindəki nümayişə ehtiyac yox idi, bu vaxtı daha əhəmiyyətli işlərə sərf etmək olardı. İnger şəhərdə çox şey öyrənmişdi, ona görə də bunların hamısını tətbiq etmək istəyirdi. O, yenə cəhrəyə və toxucu dəzgaha girişir, artıq əvvəlkinə nisbətən daha da ustalaşmış, diribaş olmuşdu, həddindən artıq diribaş, hə! Xüsusən də, İsaak ona baxanda; o, İngerin barmaqlarını bu qədər iti işlədə bilməsinə heyrət edirdi, uzun və qəşəng barmaqlarını. İnger qəfildən bir işi buraxıb başqasına keçirdi. Doğrudur, son zamanlar onun işi də əvvəlkinə nisbətən çoxalmış, dünyagörüşü isə artmışdı. Ona görə də artıq o qədər də səbirli deyildi, sanki, daxilindəki daimi bir narahatlıq onu tələsdirir, qovurdu.

Elə götürək onun gətirdiyi gülləri, soğanaqları və şitilləri; onlara da qulluq etmək lazım idi. Dibçəklər üçün pəncərələr ensiz, pəncərəaltı dar gəlirdi, dibçək yoxdu axı. İsaak onun beqoniyaları, küpəçiçəkləri və qızılgülləri üçün kiçik qutular

qayırmalı oldu. Bundan başqa, bir pəncərə, ümumiyyətlə, azlıq edirdi; bu böyüklükdə otağa bir pəncərə nəydi ki!

– Hə, bir də ki, – İnger dedi, – mənim ütüm də yoxdur. Mələfə və paltar tikərkən mənə tikiş yerlərini ütüləmək üçün ütü lazımdır, yoxsa yaxşı tikiş sala bilmirəm; heç olmasa, bir ütüm olsun.

İsaak söz verdi ki, kənddəki dəmirçiyə əla ütü qayıрмаğı sifariş edəcək. İsaak İngerin tələblərini yerinə yetirmək üçün hər şeyə hazır idi, çünki İngerin çox şeylər öyrəndiyini və tamamilə başqa bir qadın olduğunu anlayırdı. Onun nitqi də dəyişmişdi, səlis, nəcib olmuşdu. Artıq o, əvvəllər olduğu kimi heç vaxt gəl, yemək ye! – qışqırmırdı. İndi o deyirdi: Zəhmət olmasa, gəl yeməyini ye! Hər şey dəyişmişdi. Əvvəllər o cavab verirdi ki, yaxşı və bunu deyib bir saat da işləyir, sonra gəlirdi. İndi isə sağ ol! deyib dərhal gəlirdi. Məhəbbət ağıllını da dəli edir, hərdən İsaak deyirdi: Sağ ol, sağ ol! Doğrudan da, hər şey başqa cür olmuşdu, görəsən, onlar həddindən artıq mədəni yaşamağa başlamamışdılar ki? İsaak peyin deyəndə, ya da sadə əkinçiyə xas sözlər işlədəndə İnger uşaqlara görə düzəliş verirdi: gübrə.

İnger uşaqların qayğısına qalır, onlara hər şeyi öyrədərkək irəliyə aparırdı; balaca Leopoldina artıq millərlə toxumağı öyrənmişdi, oğlanlar isə yazıb-oxumağı öyrənmişdilər. Bu o deməkdi ki, onlar kənd məktəbinə gedərkən hazırlıqsız olmayacaqlar. Xüsusən, Yelisey dərsləri yaxşı qavrayırdı, balaca Sivert isə, belə demək mümkünsə, dayaz, tənbel və dəcəl idi, o hətta anasının tikiş maşınının bir vintini açmış, stulları və masanı anasının verdiyi cib bıçağıyla yonmuşdu. Onu hədələmişdilər ki, cib bıçağını əlindən alacaqlar.

Bundan başqa, xutorun bütün mal-heyvanına da uşaqlar baxırdılar. Yeliseyin rəngli karandaşları da vardı. O, karandaşlardan olduqca ehtiyatla istifadə edir və qardaşı istəyəndə həvəssiz verirdi, buna baxmayaraq, tədricən evin divarları rəsmlərlə doldu, karandaşlar isə qorxunc şəkildə qısalmağa

başladı. Axırda elə oldu ki, Yelisey Sivertə norma qoymağa məcbur oldu və karandaşı ona bazar günləri yalnız bir şəkil çəkmək üçün verdi. Bu, Sivertin arzusuna uyğun deyildi, ancaq Yelisey elə adam deyildi ki, onunla razılığa gəlmək mümkün olsun. Hələ onun güclü, qollarının uzun və davada daha diribaş olması bir yana.

Amma Sivert! O gah meşədən kəklik balası tapır, gah ciddi şəkildə diri siçanların yumaq kimi bir-birinə sarıldıqlarından, başqa bir vaxt çayda adam boyda alabalıq gördüyündən danışdı. Bunların hamısı, təbii ki, uydurmaydı, ancaq o, qaranı ağ kimi qələmə verməkdən çəkinmirdi. Qalan məsələlərdə yaxşı oğlan idi. Pişik balalayanda Sivert onlara süd gətirdi, çünki balaca pişik yavruları Yeliseyə və Sivertə doğru fınxırır, bapbalaca pəncələrini oynadaraq balaca qutu evciklərinə baxmaqdan bezikmirdilər.

Onun hər gün müşahidə etdiyi toyuqlarla parlaq tüklü, at yallı xoruz həyətdə gəzişərək öz aralarında nəsə danışır və torpağı dimdikləyir, arabir yumurtlayanda isə təhqir olunmuş kimi şivən salıb qaqqıldaşırdılar.

Bir də ki, qoca qoyun. Balaca Sivert əvvəlkinə nisbətən bir xeyli savadlanmışdı, amma hələlik qoyun barədə “Aman, Tanrım, bunun burnu əsl romalı burnudur ki!” demək səviyyəsinə yüksəlməmişdi. Bunu deyə bilmirdi. Ancaq çox şeyləri bilirdi: o, öz qoyununu ta quzuluğundan tanıyır, onu anlayır, dərdinə şərik olaraq onunla eyni məxluqmuş kimi doğmalığ göstərirdi. Bir dəfə onun şüurunda nəsə mistik ibtidai bir təəssürat yanıb-söndü, bu anı heç vaxt unutmayacaq: qoyun ot qırpırdı, birdən başını qaldırıb gövşəməyinə ara verdi və fərağat durub baxmağa başladı. Sivert də qeyri-iradi həmin səmtə baxdı – yox, diqqətçəkən heç bir şey yoxdur. Bu zaman Sivert də qəlbində nəsə qeyri-adi bir şey hiss etdi: “Sanki, cənnət bağına baxırdı!” – o düşündü.

Uşaqların hərəsinə iki dənə inək də vardı, yekə, ağır, həm də həlim və mehriban, balaca adamcıqlar onları istədikləri

vaxt tumarlaya bilirdilər. Donuz da vardı; ağ rəngdə, yaxşı baxdıqda olduqca təmkinli, bütün səsləri diqqətlə dinşəyən, qəribə, qarınqulu, qız kimi nazlı və ürkək. Keçi də vardı – Sellanroda həmişə qoca bir keçi yaşayırdı, biri ölən kimi yerinə başqası keçirdi. Keçi üçün bu ifadənin nə qədər uğurlu olduğunu deyə bilmərəm, amma hazırda o, çoxlu keçiyə nəzarət edirdi. Ancaq bəzən bundan təngə gəlib bezikir, dədə Avraam kimi uzunsaqqal və dalğın halda uzanırdı. Sonra isə qəfildən ayağa qalxıb keçilərə sarı mələyirdi. Bunun ardınca daima kəskin qoxu dalğası yayılırdı.

Xutorun hərgünkü həyatı öz axarıyla davam edir. Hər-dənbir dağları aşıb buralardan keçən yolçu soruşur:

– Burada yaxşı yaşayırsınız?

İsaakla İnger isə cavab verirdilər:

– Hə, diqqətinə görə çox sağ ol!

İsaak elə hey işləyir, bütün işlərini təqvimlə görür, aya baxır, ilin fəsillərinə uyğunlaşaraq işləyirdi. O, yamacdan enişə yaxşı yol salmışdı, odur ki, kəndə həm atla, həm də arabayla gedə bilərdi, ancaq, əsasən, piyada gedir, gedərkən özüylə keçi pendiri, dəri, tozağacı qabığı, yağ, yumurta aparıb satır, əvəzinə başqa şeylər alıb gətirirdi. Yayda az-az gedirdi, çünki Breydablikdən sonra yol olduqca bərbad idi. O, Brede Olsendən yolu bir az qaydaya salmasını xahiş etmiş, o da söz vermiş, amma hələ ki vədinə əməl etməmişdi. İsaaksa daha xahiş etmək istəmir, yükləri çiyində daşımağa üstünlük verirdi. İngersə deyirdi: “Mən başa düşmürəm ki, sən necə adamsan və buna necə tab gətirirsən?!” O isə dözüdü. Onun çəkmələri elə fenomenal böyüklükdə və ağırlıqdaydı ki, altına o qədər dəmir mıxlamış və qayışla elə bərk-bərk pərçimləmişdi ki, adamın bu çəkmələrlə gəzməsi əməlli-başlı möcüzəydi.

Bir dəfə kəndə gedərkən o, bir neçə dəstə fəhləyə rast gəldi, onlar daşları bir yerə yığaraq teleqraf dirəkləri basdırırdılar. Onların bir neçəsi yaxınlıqdakı kənddendir, xutorda yaşamasına və guya əkinçiliklə məşğul olmasına baxmaya-

raq, Brede Olsen də onlardır. Görəsən, bütün bunları o necə çatdırır?! – İsaak düşünür.

Nəzarətçi İsaakdan soruşur ki, onlara teleqraf dirəkləri satmaz ki. Yox. Hətta yaxşı qiymətə də? Yox. Hə, İsaak bir qədər ayılıb, danışmağı öyrənib. Əgər o, dirək satsa, ancaq pulu bir az artacaq, bir neçə artıq daler qazanacaq, amma meşəsi məhv olacaq, bunun ona nə faydası var? Mühəndis yaxınlaşıb təklifini təkrarlamalı olur, ancaq İsaak razı olmur.

– Bizim özümüzdə də dirək var, – mühəndis deyir, – ancaq uzaqdan gətirməkdənsə, sənin meşəndən almaq daha sərfəlidir.

– Mənim heç özümə şalban çatmır, – İsaak deyir, – mən ağac sexi tikmək istəyirəm, anbarım yox, iş yerim yox.

Bu zaman Brede Olsen söhbətə qatılır:

– Mənim kimi olsaydın, İsaak, dirək satmağa razı olardın.

Olduqca səbirlə olan İsaak düz Bredenin üzünə baxdı və dedi:

– Düz deyirsən!

– Necə yəni? – Brede soruşdu.

– Ancaq mən sənə kimi deyiləm, – İsaak cavab verdi.

Fəhlələrdən bəziləri bu cavaba pısqıldadılar.

Hə, İsaakın qonşusunu yerində oturtmasının özəl səbəbləri vardı, o, elə bu gün Breydablikə aid örişdə üç qoyun görmüş və birini dərhal tanımışdı, Olinanın oğurladığı həmin palazqulaq qoyun idi.

– Qoy Brede bu qoyundan faydalansın, – o, yoluyla gedərək düşünmüşdü, – qoy Brede və arvadı bir qoyun qabağa düşsünlər!

Ağac sexi isə başından çıxmırdı, hətta qışda etdiyi son səfərində evə dairəvi mişar və başqa ləvazimatlar gətirmişdi, onları dükançıya Tronheymdən gətirtmişdi. İndi həmin maşın hissələri anbardaydı, pas atmasınlar deyə onları kətan yağıyla yağlamışdı. Bənd atmaq üçün tirlərin də bir hissəsini darıd gətirmişdi, odur ki, binanı istənilən vaxt başlaya bilərdi,

amma nəşə təxirə salırdı. Niyəsini özü də başa düşmürdü: yoxsa yorulmuşdu, ya da təslim olmuşdu? Başqaları üçün bunda təəccüblü bir şey yoxdu, amma bu, ona görünməmiş bir şey kimi gəlirdi. Bəlkə, ağı zəifləyib? Əvvəllər heç bir işdən qorxmazdı, çox güman ki, belə böyük şlalənin üzərində dəyirman tikəndən sonra bir qədər dəyişmişdi. O, kənddən köməkçi də gətirə bilərdi, ancaq özünü tək sınamaq istəyirdi, istəyirdi ki, bu günlərdə başlasın, İnger qolundan tutar.

Bu barədə İngərə demişdi: – Hm. Sən ağac sexi tikmək də mənə kömək etmək üçün bir saat vaxt ayıra bilərsən?

İnger düşünmüşdü: – Yaxşı, əgər vaxtım olsa, edəərəm. Demək, sən ağac sexi tikmək istəyirsən?

– Hə, düşünürəm. Artıq başımda hər şey hazırdır.

– Bu, dəyirmandan çətindir?

– Çox çətindir, on dəfə çətindir, – o lovğalandı. – Tanrı özü kömək olsun, burada ən xırda hissələrinədək hər şey yaxşı-yaxşı düzəldilməli, ondan sonra dairəvi mişar tən ortadan keçirilməlidir.

– Sən bunun öhdəsindən necə gələcəksən? – İnger dalğın halda dedi.

İsaak bu sözlərdən inciyərək dedi:

– Sınamaq lazımdır.

– Bəlkə, kömək etmək üçün başı çıxan bir adam tapasan? – İnger dedi.

– Yox.

– Hə, demək ki, bacarmayacaqsan! – deyib üzünü çevirdi.

İsaak sakitcə əllərini qaldırıb saçlarına çəkdi, sanki, ayı pəncəsini qaldırırdı.

– Mən də elə bundan qorxuram, – o dedi, – qorxuram ki, bacarmayam, ona görə də səndən kömək istədim, sən ki mənə başa düşürsən.

Burada ayı düz hədəfə vurdu, ancaq bunun da nəticəsi olmadı. İnger başını qovzayıb əllərini budlarına şappıldatdı və ağac sexində işləməkdən qəti imtina etdi.

– Hə, – İsaak dedi.

– Mənə çayda islanıb sağlamlığıma ziyan vurmağı əmr etməyəcəksən ki. Bəs maşında kim tikəcək, mal-qaraya kim baxacaq, təsərrüfatı kim idarə edəcək?

– Hə, yaxşı, yaxşı, – İsaak razı oldu.

Ona ancaq dörd künc dirəklərini basdırmağa və hər iki divarın ortasından uzunlmasına iki tir atmağa kömək lazım olacaqdı, vəssalam! Yəni uzun müddət şəhərdə yaşamaqla belə ərköyün olub?

Məsələ burasındaydı ki, İnger çox dəyişmişdi, o artıq yaxınlarından çox özünü düşünürdü. O, yun darayan aləti, cəhrəni və toxuma dəzgahını işə salmışdı, ancaq tikiş maşınında tikməyi hər şeydən çox sevirdi. Dəmirçi ona ütü qayırandan sonra tam silahlanaraq oxumuş dərzilə kimi çıxış etməyə tam hazır idi. Bu, onun sənətiydi. Əvvəlcə Leopoldinaya iki paltar tikdi, paltarlar İsaakın çox xoşuna gəldi və İsaak onları o ki var tərifiyədi. İnger dedi ki, bunlar hələ onun bacarıqlarının yanında heç nədir.

– Ancaq çox qısaadırlar, – İsaak dedi.

– Şəhərdə belə geyinirlər, – İnger cavab verdi, – sən belə şeyləri bilməzsən.

İsaak, deyəsən, burnunu lazım olmayan yerə soxduğunu anladı, odur ki, İngerin özünə lazım olan parça haqda danışmağa başladı.

– Palto üçün? – İnger soruşdu.

– Hə, ya da sən hansı parçadan istəyirsən, de.

İnger palto üçün parça alınmasına razılıq verib hansından istədiyini İsaaka başa saldı.

Ancaq palto hazır olandan sonra onu kiməsə göstərmək lazım idi, ya yox? Odur ki uşaqlar kəndə, məktəbə gedəndə İnger də onlara qoşuldu. Və bu səfəri o qədər də faydasız olmadı, müəyyən izlər qoydu.

Birincisi, onlar Breydablikin yanından keçəndə Bredeinin arvadı uşaqlarıyla birlikdə onlara baxmağa çıxdı. İnger

əynində təzə palto oğlanlarıyla arabada varlı qadın kimi oturmuşdu. Uşaqlar məktəbə gedirdilər. Bredenin arvadı bunu görcək ürəyindən qara qanlar axdı: paltosuz keçinə də bilərdi, şükürlər olsun ki, bu dərəcədə səfeh deyildi. Ancaq onun məktəb yaşında olan böyük uşaqları vardı: böyük qızı Varvara, ondan sonra Helge, üçüncüsü isə Katerina. Əvvəllər Varvara və Helge kənd məktəbində oxuyurdular, ancaq ailə bataqlığa, uzaq Breydablikə köçəndən sonra uşaqlar yenidən büt-pərəstə çevrilmişdilər.

– Sən uşaqlarçün azuqə götürmüşən? – Bredenin arvadı soruşdu.

– Azuqə? Bu sandığı görürsən, mənim yol sandığımdır, gələndə özümlə gətirmişəm, içi ərzaqla doludur.

– Nə var onun içində?

– Nə var? Donuz əti, yağ, çörək, pendir.

– Hə-ə, varlı yaşayırsınız! – Bredenin arvadı dedi, arıq və rəngi solmuş uşaqlar isə tamarzı-tamarzı qulaq asırdılar.

– Onları kimin yanında qoyursan? – Bredenin arvadı soruşdu.

– Dəmirçinin.

– Hə, – o dedi. – Mənimkilər də bu yaxında məktəbə gedəcək, ancaq onlar lensmanın evində qalacaqlar.

– Belə de-e, – İnger dedi.

– Hə, mən hələ doktoru və keşişi demirəm. Axı mənim Bredem onların hamısıyla yaxın dostdur.

Bu zaman İnger paltosunu düzəltdi və daha qəşəng görünməsi üçün qara ipək saçaqlarını səliqəyə saldı.

– Bu palto səndə haradandır? – o soruşdu, – şəhərdən gətirmisən?

– Özüm tikmişəm.

– Hə, deyirəm axı, siz orada, çöllükdə var-dövlət içində üzürsünüz.

Oradan aralananda İngerin qəlbi sevinc və qürurla döyünürdü, kəndə girəndə isə, deyəsən, öz hissələrini daha aşkar

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

ifadə etdi, hər halda, onu paltoda görən lensman Heyerdalın arvadının ovqatı tamamilə korlandı: Sellanro sahibəsi kim olduğunu, altıllıq yoxluqdan sonra haradan gəldiyini unutmuşdu. Ancaq buna baxmayaraq, öz paltosunu göstərdi, həm satıcının, həm dəmirçinin arvadları, həm də kənd müəlliməsi belə paltoları olmasını istərdilər, ancaq hələlik gözləməyə qərar verdilər.

Tezliklə İngərin müştəriləri də ortaya çıxdı. Bir neçə qadın aşırımın o tayından maraqlı xatirinə durub gəlmişdi; yəqin ki, Olina biriləriylə boşboğzlıq edərək bilmədən ağzından qaçır-mışdı. Gələnlər İngərin doğma kəndindən cürbəcür xəbər gətirmişdilər, əvəzində isə yeyib-ıçır və tikiş maşınına baxırdılar. Gənc qızlar iki-iki dəniz tərəfdən, kənddən İngərlə məsləhətləşməyə gəlirdilər; payız olduğundan onlar təzə paltar almaq üçün pul yığmışdılar, İngərsə onlara indi nəyin dəbdə olduğunu deyə bilər və parçanı biçə bilirdi. İngər bu görüşlərdən olduqca məmnun qalaraq çiçək kimi açılır, olduqca mehriban və xeyirxah olurdu. O həm də işinin ustasıydı, parçanı, hətta ölçmədən də biçə bilirdi; bəzən pul almadan uzun tikişlər tikir və parçanı gənc qızlara verərək zarafatla deyirdi:

– Hazırdır, düymələrini də öziün tikərsən!

Sonuncu payızda İngər kənddəki rəhbərlik üçün paltar tikmək təklifi aldı. Bu, mümkün deyildi, bəs ailəsi və mal-qara, ev işləri necə olsun, qulluqçuları da yoxdu. Nəyi yox idi? Qulluqçuları!

O, İsaaka dedi:

– Əgər köməkçim olsa, qat-qat çox paltar tikə bilərəm.

İsaak başa düşmədi:

– Köməkçi?

– Hə də, ev işlərinə kömək etməyə qulluqçu.

Bunu eşidən İsaakın gözlərinin qabağında, yəqin ki, halqalar əmələ gəldi, çünki o, bıçaltı qımışaraq bunu zarafat kimi qəbul etdi:

– Hə, qulluqçu götürsəydik, pis olmazdı! – o dedi.

– Şəhərdə hamının qulluqçusu var, – İnger cavab verdi.

– Hə, hə, – İsaak dedi.

Doğrusunu desək, İsaak o qədər də mülayim və şən deyildi, daha doğrusu, ağac sexi tikməyə başladığı və iş də alınmadığı üçün kefi yoxdu: o, bir əlində tiri, o birində isə tarazlıqölçəni tutub eyni vaxtda köndələn tiri bərkidə bilməzdi. Amma uşaqlar məktəbdən qayıtdığı üçün işləri yoluna düşmüşdü, oğlanları, doğrudan da, işə yaradılar, Sivert mismarları vurmaqda, xüsusən, qoçaq idi, Yelisey də kəndirlə daha yaxşı hərəkət edirdi. Bir həftə işlədikdən sonra İsaak və oğlanları dirəkləri qoyub köndələn atılan yoğun tirlərə bərkitdilər. İşin çətini arxada qalmışdı.

Ağac sexi düzəlirdi – hər şey düzəlirdi. Ancaq axşamlar İsaak yorğunluq hiss etməyə başlamışdı. Axı ağac sexini qurmaqla iş bitmirdi, başqa işlər də vardı. Otu daşmışdılar, arpa isə hələ dururdu, tezliklə biçib qurtarmaq lazımdır, bir də görəcəksən ki, kartof yetişdi. Oğlanları İsaaka yaxşı kömək etdilər. Ancaq buna görə onlara təşəkkür etmirdi, çünki belə şeylər onun və onun kimi adamlar tərəfindən doğru sayılırdı. Buna rəğmən, onlardan razıydı. Bəzən işin qızgın çağında nəfəslərini dərmək üçün söhbət etməli olurdular, bu zaman İsaak, sanki, oğlanlarıyla nəyi əvvəl etmək, nəyi isə sonraya saxlamaq barədə məsləhətləşirdi. Həmin dəqiqələrdə tifillərin qəlbi fərəhlə dolurdu, onlar səhv etməmək üçün nəsə deməzdən öncə yaxşı-yaxşı düşünməyi öyrənirdilər.

– Payızın yağışlarınınadək sexin üstünü örtə bilməsək, yaxşı olmayacaq, – İsaak deyirdi.

Eh, kaş İnger əvvəlkitək olaydı. Amma ola bilsin ki, onun sağlamlığı da əvvəlki deyil. Bu qədər həbsdə yatdıqdan sonra elə belə də olmalıydı. Onun xasiyyəti dəyişmişdi – bu, öz yerində; dəhşətli dərəcədə diqqətsiz olub, sanki, başıboş və yelbeyin olub. Bir dəfə öldürdüyü uşağı haqda dedi: “Mən əməlli-başlı axmaq olmuşam, halbuki onun ağzını tikmək olarmış, onu nahaq boğmuşam!” Bir dəfə də əlləriylə

doldurub xaç qoyduğu qəbri ziyarət etmək üçün meşəyə getməyib.

Buna baxmayaraq, İnger qəddar qadın deyildi, o, digər uşaqlarına böyük sevgiyə yanaşır, onların qayğısına qalır, gecə yarıyadək yatmayıb onlara paltar və mələfə tikirdi. O, balalarının adam olub ortaya çıxmasını istəyirdi.

Budur, arpanı toplayıb, kartofu çıxardılar. Qış gəldi. Hə, ancaq ağac sexinin damını bu payız örtə bilmədilər. Nə etmək olardı, bundan ötrü özlərini öldürəsi deyildilər ki. Yayda örtərlər.

XIII

Qış öz ənənəvi işləriylə davam edirdi: İsaak odun daşıyır, alətləri, qoşqu ləvazimatlarını təmir edirdi, İnger isə ev işləriylə məşğul olur, həm də tikirdi. Oğlanlar yenə də uzun müddətə kəndə, məktəbə yollanmışdılar. Artıq bir neçə qış idi ki, onların ikisinə bir cüt xizəkləri vardı; nə qədər ki, evdəydilər, bu da bəs edirdi; biri sürüşəndə o biri oturub gözləyir, ya da biri o birini tərkinə alırdı. Bəli, onlar belə də əla keçinir, bundan yaxşısını təsəvvür belə etmirdilər, hələ pozulmamışdılar. Ancaq kənddəki həyat şəraiti daha dəbdəbəliydi, məktəb xizəklərlə qaynaşırdı, hətta Breydablikli uşaqların da hərəsinin bir cüt xizəyi vardı. Odur ki İsaak da Yeliseyə yeni xizək qayırmalı oldu, köhnəsi isə Sivertə qaldı.

İsaak çox şey edirdi: o, oğlanlarına təzə paltar və çəkmə alırdı. Bundan başqa, İsaak dükançının yanına gedib üzük də tapşırırdı.

– Üzük? – dükançı soruşdu.

– Hə, üzük, barmağa taxmaq üçün. Elə qudurmuşam ki, arvadıma üzük bağışlamaq istəyirəm.

– Necə üzük istəyirsən, gümüş, yoxsa qızıl, bəlkə, qızıl suyu çəkilməmiş mis istəyirsən?

– Gümüş.

Dükançı xeyli fikirləşdi:

– İş ki belə oldu, İsaak, əgər arvadının barmağına taxmağa utanmayacağıın sanballı bir şey bağışlamaq istəyirsənsə, yaxşısı qızıdır.

– Nə?! – İsaak ucadan dedi. Ancaq qəlbinin dərinliklərində, əlbəttə, o özü də qızıl üzük barədə düşünürdü.

Onlar üzük barədə hərtərəfli söhbətləşib ölçüsü barədə razılığa gəldilər. İsaak ağır-ağır fısıldayır, başını bulayır və deyirdi ki, bu lap ağ oldu, amma dükançı qızıldan başqa heç bir şey sifariş verməyəcəyini söylədi. Evə qayıdarkən İsaak əslində, öz qərarına sevinir, ancaq eyni zamanda, bədxərclik etməkdən qorxurdu. Bu sevgi nələrə qadirmiş!

Qış sakit və qarlı keçirdi, Yeni ilə yaxın yaxşı xizək yolu açıldı. Adamlar kənddən bataqlığa teleqraf dirəkləri gətirib bir-birindən müəyyən qədər aralı düzməyə başladılar. Dirəkləri müxtəlif yerlərdən keçərək gətirirdilər; Breydablikin, Sellanronun yanından, sonra isə aşırımın o tayından gətirməyə başladılar və tezliklə xətti çəkib qurtardılar.

Günlər beləcə, bir-birinin ardınca, heç bir əlamətdar hadisə baş vermədən ötüb-keçirdi. Nə baş verə bilərdi ki? Yazda teleqraf dirəklərini quraşdırmağa başladılar; öz sahəsində yaz işləri olduğu halda Brede Olsen burada da fəaliyyət dəydi. “Necə çatdırır, görəsən!” – İsaak düşünürdü.

İsaak yeməyə və yatmağa güclə vaxt çatdırırdı, o, yaz işlərinin öhdəsindən də güc-bəlayla gəlirdi, doğrudur, indi onun becərilməli torpağı da çoxdu.

Buna baxmayaraq, ot biçininədək qalan vaxtda ağac sexinin damını örtüdü. Artıq mexanizmi quraşdırmağa başlaya bilərdi. Təbii, ağac sexi zərif sənət əsəri deyildi, ancaq qeyri-adi dərəcədə möhkəm idi və öz işini görürdü; sex işləyir, ağacları doğrayırdı. Kənddəki ağac sexində olarkən İsaak hər şeyə diqqətlə baxıb öyrənmişdi. Odur ki balaca bir sex düzəltdi. Ancaq sexdən razıydı, bir il qapılıq taxtalar kəsib üzərinə öz damğasını basdı.

Yayda, axır ki, Sellanroda qeyri-adi bir hadisə baş verdi.

Teleqraf çəkən fəhlələr artıq çöllüyə gəlib çıxmışdılar. Bir gün axşam irəlidedəki qruplardan biri xutora gəlib gecələməyə yer istədi. Onları dərz anbarına yerləşdirdilər. Günlər keçdikcə başqa qruplar da gəlir və hamısı da Sellanroda qalırdılar. İş getdikcə irəliləyərək xutoru da ötüb-keçmişdi, ancaq adamlar gecələməyə yenə də dərz anbarına qayıdırdılar. Bir sənbə axşamı mühəndis haqq-hesab çəkməyə gəldi.

Mühəndisi görən Yeliseyin ürəyi çırpınmağa başladı, karandaşı ondan soruşmasınlar deyər qapının arxasında gizləndi. Ağır dəqiqələrdi, Sivert də burada yoxdur ki, ona ürək-dirək versin! Yelisey cin-şeytən kimi evin divarı boyu vurnuxurdu, axır ki, anasıyla toqquşub onu Sivertin dalınca göndərirdi. Başqa nə edə bilərdi?

Sivert məsələyə daha təmkinlə yanaşdı, düzdür, əsas suç onun üzərində deyildi. Qardaşlar kənarda oturdular və Yelisey dedi:

– Bunu sən öz üzərinə götürsəydin, yaxşı olardı.

– Mən? – Sivert dedi.

– Sən çox balacasan, o, sənə heç bir şey etməz.

Sivert düşündü və başa düşdü ki, qardaşının vəziyyəti ağırdır, Yeliseyin ona ehtiyac duyması Sivertin xoşuna gəldi.

– Mən sənə, əlbəttə, kömək edərdim, – o, itaətkarcasına dedi.

– Xahiş edirəm! – Yelisey ucadan dedi və əlindəki karan-daş qırığını dərhal ona verdi. – Götür özünə, guya ki, sənindir, – o dedi.

Onlar birlikdə evə getdilər, ancaq Yelisey sexdə, daha doğrusu, dəyirməndə işi olduğunu, nəyəsə baxmalı olduğunu və evə bir saatdan tez dönə bilməyəcəyini deyib ondan aralandı. Sivert tək getdi.

Otaqda oturan mühəndis kağız və gümüş pullarla haqq-hesab çəkməklə məşğuldu, pulu verdikdən sonra İngerin verdiyi küpədən və stəkandan süd içib ürəkdən təşəkkür etdi. Sonra balaca Leopoldina ilə söhbətləşdi, divardakı rəsmləri görüb dərhal onları kimin çəkdiyini soruşdu. Bəlkə, sən çəkmisən?

– o, Sivertdən soruşdu. Mühəndis, yəqin ki, qonaqpərvərliyə görə öz təşəkkürünü bildirib ananı sevindirmək üçün rəsmləri tərifləmək istəyirdi. İnger isə daha geniş izahat verdi: birlikdə çəkiblər, iki qardaş. Mən evə qayıdanadək kağızları olmadığından divarı cızıblar. Onun da bu cızmaçaraları pozmağa əli gəlməyib.

– Heç lazım da deyil, – mühəndis dedi. – Bəs kağız? – o dedi və masanın üzərinə çoxlu böyük kağız vərəqlər qoydu:

– Mən bir də gələndək ürəyiniz istəyən qədər çəkin. Bəs karandaş işini nə edəcəksiniz?

Sivert özündəki karandaş qırığını göstərüb dedi ki, lap az qalıb. Mühəndis ona yeni yonulmamış rəngli karandaş verdi:

– Sağlıqla çək! Ancaq qoy sənin çəkdiyən atlar qırmızı, keçilər isə göy olsun. Axı sən göy at görməmişən, elə deyil?

Sonra mühəndis getdi.

Həmin axşam kənddən əli çamadanlı bir adam gəlib fəhlələrə bir neçə şüşə içki satdı və çıxıb getdi. Ancaq o getdikdən sonra Sellanroda əvvəlki sakitlikdən əsər-əlamət yoxdu. Qarmon çalmağa başladı, ucadan danışmağa, mahnı oxumağa başladılar, hətta rəqs də etdilər. Fəhlələrdən biri İngeri rəqs etməyə dəvət etdi, İnger də – gəl indi onu başa düş – yavaşca qımışıb onunla bir neçə dövrə vurdu. Bundan sonra başqaları da onu rəqsə dəvət etdilər, o da əməlli-başlı qıçını sındırdı.

Gəl indi bu İngeri başa düş! Bəlkə də, o, həyatında birinci dəfəydi ki, öz xoşbəxt rəqsini edirdi, onu arzulayırdılar, otuz kişi birdən ehtirasla onu izləyir, o, tək idi, yeganəydi, ondan başqa seçməyə kimsə yoxdu, o, rəqibsiz idi. Zırpı teleqrafçılar onu qaldırıb elə fırladırdılar ki! Niyə də oynamasın? Yeliseylə Sivert səsküyə baxmayaraq, anbarda daş kimi yatmışdılar, ancaq balaca Leopoldina oyaqdı və heyrətlə onun hoppanmasına tamaşa edirdi.

Bu arada İsaak şam yeməyindən sonra həmişəki kimi tarladaydı, yatmağa gələndə ona da bir şüşə verdilər və o da bir az içdi. Leopoldinanı dizinin üstündə oturdub rəqsə baxdı.

– Oyna, oyn! – o, mehriban-mehriban İngərə dedi, – burada ayaq çoxdur!

Az sonra musiqi kəsldi, rəqslər dayandı. Fəhlələr kəndə getməyə hazırlaşdılar, gecənin qalan hissəsini və ertəsi günü kənddə keçirib bazar ertəsi səhər geri qayıdacaqdılar. Tezliklə Sellanroya sakitlik çökdü, iki yaşlı kişi qaldı ki, onlar da dərz anbarına yatmağa getdilər.

İsaak Leopoldinanı yatırtmaq üçün İngeri axtardı, ancaq tapmayıb, qızı özü yerinə qoymalı oldu və yatmağa getdi.

Gecəyarısı oyandı, amma İnger yox idi. Görəsən, tövlədə deyil ki? – düşündü və qalxıb oraya getdi. İnger! – deyə çağırırdı. Hay gəlmədi. İnkələr başlarını döndərüb ona baxdılar, hər tərəf sakitlikdi. Köhnə adəti üzrə mal-qaranı saydı, qoyunları və keçiləri saydı, təkcə boğaz qoyunu içəri salmaq çətin olurdu, budur, yenə də çöldə qalıb. İnger! – o çağırırdı. Yenə heç bir cavab yoxdur. Görəsən, onlarla kəndə getməyib ki? – düşündü.

Yay gecəsi işıqlı və istiydi. İsaak bir az artırmada oturub meşəyə qoyunu axtarmağa getdi. Amma İngeri tapdı. İnger buradaydı? İnger və yanında da bir kişi. Onlar süpürgə kollarının üstündə oturmışdular, İnger şəhadət barmağının ucunda onun furajkasını fırladırdı, onlar söhbət edirdilər, görünür, yenə onunla maraqlananlar tapılmışdı.

İsaak arxadan yavaşca onlara yaxınlaşdı, İnger çevrilib onu görən kimi büzüşdü, üzüstə yerə yığıldı, furajkanı əlindən saldı, məhv oldu.

– Hmm. Sən bilirsən ki, boğaz qoyun yenə itib? – İsaak dedi. – Yox əşi, hardan biləsən? – əlavə etdi.

Gənc teleqrafçı furajkasını qaldırıb yanakı addımlarla uzaqlaşdı:

– Yoldaşlarıma çatmalıyam, – o dedi. – Gecəniz xeyrə qalsın, – dedi və getdi. Heç kəs cavab vermədi.

– Həə. Burda niyə oturmusan! – İsaak dedi. – Elə burda da oturacaqsan?

O, evə sarı getdi. İnger dizləri üstə qalxıb ayağa durdu və onun ardınca getdi, onlar elə belə də getdilər, ər irəlidedi, arvad arxada. Evə gəldilər.

İnger qabağa düşüb özünü təmizə çıxarmağa çalışdı:

– Mən elə qoyunu axtarmağa getmişdim, – o dedi, – tapa bilmədim. Bu zaman həmin oğlan gəldi və mənə qoyunu axtarmağa kömək etdi. Oturduğumuz heç birçə dəqiqə deyildi ki, sən gəldin. Sən indi hara gedirsən?

– Mən? Heyvanı tapmaq lazımdır, ya yox?

– Yox, uzan yat. Özüm gedib axtaracağam. Uzan yat, sənə dincəlmək lazımdır. Qoyun, bəlkə də, örişdə qalıb, əvvəllər də qalmışdı.

– Deyirsən, vəhşi heyvanlar onu parçalasınlar? – İsaak dedi və getdi.

– Yox, getmə! – o, İsaakın arxasınca gələrək qışqırdı. – Sənə dincəlmək lazımdır. Mən özüm gedərəm.

İsaak getməməyə razı oldu, ancaq İngərin getməsini eşitmək belə istəmədi. Odur ki hər ikisi evə qayıtdılar.

İnger dərhal uşaqlara baxmağa cumdu, anbara gedib oğlanlara baxdı, özünü elə aparırdı ki, guya, ən qanuni işin dalınca gedir. İsaaka münasibətində də iltifatsız keçinmədi, sanki bu axşam həmişə olduğundan daha qızgın oxşanıb-əzizlənmək istəyirdi, axı İsaaka tam izahat vermişdi. Amma yox, bağışlayasınız, İsaaki döndərmək elə də asan deyil, əgər İnger qəm-qüsbətə batıb peşmanlığından özünə yer tapmasaydı, bu, İsaaka daha xoş olardı. Qat-qat xoş olardı! Bu, nə deməkdir, meşəyə getmişdim, halım bir az xarablaşdı, bu zaman ona rast gəldim, bu, nə deməkdir, bunun üstündən necə bu tezlikdə keçmək olar?!

Ertəsi gün bazardı, İsaak yenə də özünü soyuq aparırdı, evdən çıxıb ağac sexinə, oradan dəyirmanına, tarlaya getdi. Tək və uşaqlarla. İnger də onlara qoşulmaq istəyəndə İsaak kənara çəkildi: “Mən çaya gedib bəzi şeylərə baxmalıyam” – o dedi. Nəsə onun içini gəmirirdi, ancaq o susaraq dözüür, özündən çıxmırdı. Ah, İsaak özünə görə böyük idi, İsrail kimi, cəzalandırılmış və aldadılmış, amma hələ də inanan.

Bazar ertəsi əhvalı bir az yüngülləşdi, günlər keçdikcə şənbə axşamı baş verən həmin xoşagəlməz hadisənin vur-

duğu yara yavaş-yavaş qaysaqlanırdı. Zaman çox şeyləri yoluna qoyur, tüpürmək və asqırmaqla, yemək və yatmaqla bir çox yaraları sağaldır. Amma İsaaka elə bir şey də olmamışdı, o hətta incidildiyinə belə əmin deyildi, bundan başqa, düşünməli o qədər şey vardı ki: ot biçini qapını kəsdirmişdi. Tezliklə teleqraf da hazır olacaq, xutorda yenə də sülh və əmin-amanlıq bərqərar olacaqdı. Geniş və işıqlı yol yarpaqlı meşədən keçir, yola basdırılan dirəklərə bağlanmış məfillər dağ aşırımınadək uzanırdı.

Növbəti və sonuncu şənbə haqq-hesabı zamanı İsaak qəsdən elə etdi ki, evdə olmasın – özü belə istəyirdi. O, kəndə yağ və pendir apardı, bir də bazar ertəsinə keçən gecə qayıdıb gəldi. Bu vaxtadək fəhlələr hamısı dərz anbarından çıxmışdılar, demək olar ki, hamısı, sonuncu adam dalında kisə qapıdan çıxhaçıxdıydı, demək olar ki, axırıncı adam. İsaak dərz anbarının ortasına qoyulmuş səbətdən anladı ki, nəşə qaydasında deyil; görəsən, bunun yiyəsi hanı, furajkası xoşagəlməz dəlil kimi səbətin üstündəydi.

İsaak səbəti həyətdə tolazladı, ardınca da furajkanı selbələyib anbarın qapısını bağladı. Sonra at tövləsinə gedib pəncərədən baxmağa başladı. Yəqin, düşünürdü ki, qoy səbət orda dursun, qoy furajka da qalsın orda, mənimçün fərqi yoxdur, kimin olur-olsun, mən heç onu tanımaq belə istəmirəm, yaramazın biri. Səbətin dalınca gələndə çıxıb onun başgözünü əzəcəyəm. O ki qaldı həyətdən oğurladığı məfillərə, buna görə də ona göstərəcəyəm!

İsaak bu fikirlərlə at tövləsinin pəncərəsindən aralanıb, pəyəyə gəldi və buradan baxmağa başladı. Özünə yer tapa bilmirdi. Səbət kəndirlə sarınmışdı, bədbəxtin səbəti bağlamağa qıfılı belə yoxdu, kəndirsə boşalmışdı. Görəsən, İsaak onunla çox sərt davranmadı ki? Belə çıxır ki, artıq düz hərəkət edib-etmədiyinə əmin deyil? Elə bu dəfə kəndə gedəndə tapşırdığı yeni malanı görmüşdü, əla maşın idi, ikona kimi qəttəzə, yenicə gətirilmişdi. İndi əsas məsələ təzə alətin

faydalı olub-olmamasıydı. Bəlkə də, insanın fəaliyyətini istiqamətləndirən ilahi qüvvə indi İsaaka baxır ki, görsün, o, xeyir-duaya layiqdir, ya yox. İsaak həmin ilahi qüvvələrə böyük əhəmiyyət verirdi, hətta bir dəfə payız gecəsində meşədə Tanrının özünü belə görmüşdü; onu görmək çox dəhşətliydi.

İsaak həyəətə çıxıb səbətin yanında dayandı. Bir az düşündü, papağını yanakı qoyub başını qaşdı, görkəmindən cəsərət və ədəbsizlik yağır, ispanlara oxşayırdı. Bu zaman, deyəsən, nəşə bunabənzər bir şey düşündü: axı mən elə də önəmli və sanballı adam deyiləm, köpəklə məndə heç bir fərq yoxdur! Sonra səbəti iplə bərk-bərk bağladı, furajkanı yerdən qaldırdı və hər ikisini əvvəlki yerinə, anbara apardı. Vəssalam, hər şey qaydasındadır.

Dərz anbarından çıxıb həyətdən, hər şeydən uzaqlaşmaq üçün dəyirmanı endi. İnger otağın pəncərəsi önündə deyildi. Eybi yoxdur, qoy harda istəyir, orda da dayansın, bəlkə də, yatağındadır, başqa harda ola bilər ki? Əski əyyamlarda, o ilk məsum çağlarda, burda, yeni yurdda İnger rahatlıq bilməz, İsaak kənddən evə qayıdanda onu gözləmədən yatağına girməzdi. Artıq o dəyişmişdi, hər şey dəyişmişdi. Heç olmasa, ona üzük bağışlayanda – bundan uğursuz bir şey ağına belə gəlməzdi – İsaak özünü qeyri-adi dərəcədə ciddi apararaq, hətta üzüyün qızıl olduğunu belə dilinə gətirmədi: – Bu, elə-belə, xırda şeydir, ancaq sən barmağına tax, yoxla! – Qızıldır? – İnger soruşmuşdu. – Hə, ancaq o qədər də qalın deyil – İsaak demişdi. “Nə danışsan!” – əslində İnger belə deməliydi, ancaq – Hə, hə, çox nazikdir – dedi. – Eybi yoxdur, ot sapalağı kimi tax barmağına – İsaak məyus-məyus demişdi.

Ancaq buna rəğmən İnger üzüyə görə razı qalmış, onu sağ əlinin barmağına taxmışdı, tikiş tikəndə arabir parıldaırdı; hərdənbir onu kənddən yanına məsləhətə gələn qızlara taxmağa verirdi ki, özlərini göstərsinlər. Yəni İsaak bunu

görəndə, İngərin üzüklə dəhşətli dərəcədə lovğalandığını başa düşmürdü!

Ancaq bütün gecəni dəyirməndə təkbaşına oturub şələlənin səsinə qulaq asmaq dəhşətliydi, İsaak heç bir pis iş tutmamışdı, odur ki, gizlənməyə heç bir səbəb yoxdu. O, dəyirməndən çıxıb tarlaya, oradan da evə gəldi.

Otağa girən İsaak qonşusu Brede Olseni görüb yumşaldı, doğrudan da, sevindi və yumşaldı. Onlar İngərlə birlikdə oturub qəhvə içirdilər! Demək, İngər yatmayıbmış.

– Bu da İsaak! – İngər həzin səslə dedi və qalxıb ona da qəhvə süzdü.

– Axşamın xeyir! – Brede dedi, o da çox lütfkardı.

Bredenin teleqrafçı fəhlələrlə vidalaşarkən əməlli-başlı əyyaşlıq etdiyini İsaak görmüşdü, üz-gözündən yatmadığı dərhal hiss olunurdu, ancaq bunun önəmi yoxdu, o, mehriban idi və gülümsəyirdi. O, gopa basırdı: guya, əslində onun bu teleqraf işiylə uğraşmağa vaxtı yoxdur, əlində o boyda xutoru var; ancaq mühəndis əl çəkməyi üçün heç cür etiraz edə bilməyib. Ona görə də Brede xəttin inspektorluğunu öz üzərinə götürməyə məcbur olub. Təbii, maaşa görə yox, Brede kənddə bundan qat-qat artıq qazana bilərdi, sadəcə, özünü naza qoymaq istəməyib. Hə, indi onun divarına balaca parıldayan bir cihaz asıblar, çox məzəli bir cihazdır.

İsaak nə qədər istəsə də, bu gopçu və lovğa adama kin duymadı, hələ üstəlik, bu axşam evində yad adamsansa qonşusunun üstünə gəlib çıxması onun ürəyini xeyli rahatlatdı. İsaak sadə kişi xarakterinə malik stabil və ağır adam idi, o, Bredenin boşboğazlığına hə-hə deyərək, başını tərpedirdi.

– Bredeyə bir fincan da qəhvə süzərsən? – o, İngərə müraciət etdi. İngər birini də süzdü.

İngər mühəndis haqqında danışaraq onun qeyri-adi dərəcədə yaxşı adam olduğunu dedi, o, uşaqların çəkdiyi rəsmlərə və dəftərlərə baxıb dedi ki, Yeliseyi öz yanına aparacaq.

– Öz yanına aparacaq? – İsaak təkrar etdi.

– Hə, şəhərə aparacaq. O istəyir ki, Yelisey onun yanında yazı işləri görsün, onu öz kontoruna qulluğa götürmək istəyir, onun rəsmləri və xətti mühəndisin xoşuna gəlib.

– Belə de! – İsaak dedi.

– Bəs sən necə fikirləşirsən? Artıq onun konfirmasiya vaxtıdır. Məncə, bu, çox yaxşıdır.

– Mən də elə fikirləşirəm! – Brede dedi. – Mən mühəndisi yaxşı tanıyıram, əgər deyibsə, edəcək.

– Biz burada Yeliseysiz qala bilmərik, – İsaak dedi.

Bu sözlərdən sonra sakit və darıxdırıcı oldu, təbii ki, İsaakla mübahisə etməyin mənası yoxdu.

– İşıdır, oğlan özü getmək istəsə? – nəhayət, İnger diləndi, – əgər adam üçünə çıxmağı dərk edirsə.

Yenə də sükut. Bu zaman Brede gülərək dedi:

– Mühəndis, yəqin ki, haçansa mənimkilərdən də istəyəcək! Məndə onlardan nə qədər desən var. Ancaq böyüyü Varvaradır, o da ki qızıdır.

– Hə, hə, Varvara, çox ağıllı qızıdır, – deyə İnger nəzakətlə razılığını bildirdi.

– Hə, əlbəttə, o, məni üzükə etməz, – Brede dedi, – Varvara zirək və diribaş qızıdır, o, lensmanın yanında işləyəcək və orada da qalacaq.

– Lensmanın yanında işləyəcək?

– Hə, məcburən razılıq verdik. Lensmanın arvadı əl çəkmədi.

Sübh çoxdan açılmışdı, odur ki, Brede getməyə hazırlaşdı.

– Dərz anbarında mənim səbətım və furajkam var, – o dedi, – əgər oğlanlar özləriylə aparmayıblarsa, – deyə zarafat etdi.

XIV

Vaxtsa keçirdi.

Söz yox ki, Yelisey şəhərə getdi, İnger dediyini etdi. Orada bir il qaldıqdan sonra konfirmasiya olundu, daha sonra isə mühəndisin kontorunda işləyərək yazı işlərində irəlilədi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Hə, evə nə məktublar göndərirdi, gah qara, gah da qırmızı mürəkkəblə yazırdı, lap lövhə kimi! Hələ necə də səlis və sicilləmə! Hərdənbir pul da, kömək də istəyirdi, ona zəngli saat lazım idi ki, səhərlər vaxtında oyanıb işə gecikməsin deyə, bütün gənc kontorçular kimi qəlyan və tütün almağa da pul lazım idi; bir də müəyyən şeylər üçün cib xərcliyi istəyirdi; bir də rəsm, gimnastika və onun sənətinə lazım olan digər dərsləri öyrəndiyi hansısa axşam məktəbi üçün. Bir sözlə, Yeliseyin şəhərdəki xərclərini ödəmək ucuz başa gəlmirdi.

– Cib xərcliyi? – İsaak soruşdu, – bu nə deməkdir, yəni cibdə gəzdirmək üçün pul?

– Yəqin ki, elədir, – İnger cavab verdi, – yəqin, ona görədir ki, lütün biridir deməsinlər. Bu o qədər də çox deyil, hərdənbir bir daler bəs edər.

– Hə, hə, yaxşı deyirsən: bir daler bu gün, bir daler sabah, – İsaak əsəbi şəkildə cavab verdi. Ancaq onun əsəbiliyi Yeliseyin burada olmamasına görədi, o darıxırdı, istəyirdi ki, Yelisey yanında olsun. – Mənim bu qədər pulum yoxdur, yaz ki, bir də ona heç nə göndərməyəcəyəm.

– Sən də yaxşı görək, – İnger təhqiramiz tərzdə dedi.

– Heç Sivert cib xərcliyi-filan istəmir! – İsaak dedi.

İnger cavab verdi:

– Sən şəhərdə olmadığın üçün başa düşə bilmirsən, Sivertə cib xərcliyi lazım deyil. Həm də Sivert dayı öləndən sonra Sivertin işləri yaxşı olacaq.

– Bunu bilmək olmaz.

– Mən bilirəm.

Amma bu doğruydun, Sivert dayı balaca Siverti özünün varisi elan etmişdi. Sivert dayı Yeliseyin şəhərdəki uğurları və şöhrəti haqqında çox eşitmiş və başını acıqlı-acıqlı yırğalayaraq dodaqlarını büzüb and içmişdi ki, onun şərəfinə Sivert adını daşıyan bacioglusuna çətinlik çəkməyə imkan verməyəcək! Bəs Sivert dayının əlində nəyi vardı? Viran qalmış malikanədən və balıqçılıq alətlərindən başqa onun hamının düşündüyü kimi,

külli miqdarda pulu və var-dövləti vardımı? Bunu kimsə bilmirdi. Üstəlik, Sivert dayı həm də çox tərs idi, o, Sivertin onun yanına köçməsinə tələb edirdi. Bu, Sivert dayı üçün şərəf məsələsiydi: mühəndis Yeliseyi öz yanına apardığı kimi, o da Siverti öz yanına gətirmək istəyirdi. Axı Sivert evdən necə çıxıb gedə bilərdi? Bu, mümkün deyildi. O, atasının yeganə köməyi idi. Bundan başqa, oğlan özü də tanınmış mahal xəzinədarı olan dayısının yanında yaşamağı o qədər də arzula-mırdı; o, bir dəfə getsə də, sonradan qayıdıb evə gəldi. O da konfirmasiya olunmuş və böyümüşdü, yanaqlarında qara zərif tüklər əmələ gəlmişdi, əlləri irilənmiş, qollarının əzələləri bərkimişdi. İşləməkdə yekə kişilərdən heç də geri qalmırdı.

İsaak, yəqin ki, onun köməyi olmadan yeni samanlığı tikib başa çatdırma bilməzdi. İndisə taxta meydançası, nəfəsliliyi və hər bir şeyi olan böyük, keşişinkindən heç də kiçik olmayan samanlıq hazır idi. Bina taxtalarla haşiyələnmiş adi şüvül-lərdən tikilsə də, çox möhkəm idi, küncləri dəmir qarmaqlarla bərkidərək öz taxta sexində hazırladığı birdüymə taxtalarla haşiyələnmişdi. Bu işdə Sivert onlarla mıx vurdu, ağırlığı altında canı çıxa-çıxa neçə dənə şalban qaldırdı. Sivert atasıyla birlikdə olmağı və onunla çiyin-çiyinə verərək işləməyi xoşlayırdı, o, təbiətə atasına bənzəyirdi. Heç vaxt ərköynlük etmir, hətta kilsəyə getməyə hazırlaşarkən də əvvəlkitək sakitcə təpəliyə gedir, yaxşı qoxu saçsın deyə əllərinə və üzünə biryuçına yarpaqları sürtürdü. Ancaq Leopoldinada bütün, xüsusən də tək qızlara xas cürbəcür şıltaqlıqlar üzə çıxmışdı. Bu yay şam yeməyi zamanı qəflətən dedi ki, sıyığı patkasız yeyə bilmir və heç cür də yeyə bilməz! İş görməyə də həvəssiz idi.

İnger qulluqçu barədə fikirlərindən vaz keçmirdi, hər dəfə yaz gələndə o, bu barədə danışmağa başlayır, ancaq İsaakı razı sala bilmirdi. Əgər vaxtı çox olsa, daha çox biçib-tikər, nazik kətan toxuyar, naxış salardı! Əslində, İsaak əvvəlkitək tərslik etməsə də, deyilməyindən də qalmırdı. O-ho, birinci dəfə o, öyüd-nəsihətlə dolu uzun-uzadı bir nitq irad elədi, əlbəttə, ədalətli və ağıllı, eyni

zamanda məğrur olduğundan deyil, təəssüf ki, zəifliyindən və acığından. Ancaq indi o, sanki, yavaş-yavaş təslim olur və utanırdı.

– Evdə mənə qulluqçu məhz indi lazımdır, – İnger deyirdi.
– Bir azdan Leopoldina böyüyəndə əlindən hər iş gələcək.
– Qulluqçu? – İsaak soruşurdu, – nəyinə gərəkdir qulluqçu?
– Nəyimə gərəkdir? Sənin nə vecinə, Sivert kimi köməkçin var!

İsaak bu sərsəmləməyə nə deyə bilərdi? O dedi:

– Əgər sənin bir qız köməkçin olsa, yəqin ki, siz onunla birlikdə həm şum edər, həm biçər, həm də məhsulu topladınız. Biz də Sivertlə öz işimizlə məşğul olardıq.

– Yaxşı, yaşayarıq, görərik, – İnger cavab verdi, – indilik mən Varvaranı götürə bilərəm, o, bu barədə evlərinə məktub yazıb.

– Hansı Varvaranı deyirsən? – İsaak soruşdu, – Varvara Bredeni?

– Hə, o, indi Börgendədir.

– Mən o, Varvara Bredeni görmək belə istəmirəm, – o dedi və əlavə etdi: – Başqasını.

Yəqin ki, başqasına etiraz etməzdi.

Məsələ burasında idi ki, İsaak Breydablikli Varvaraya etibar etməirdi, o da atası kimi hərdəmxəyal və dəmdəməkiydi – bəlkə, həm də anası kimi yelbeyin və çərənciydi də. O, bir müddət lensmanın yanında yaşamışdı, cəmisi bircə il; konfirmasiya olunandan sonra dükançının yanına köçmüş, orada da bir il qalmışdı. Orada xeyli inkişaf edərək dindar olmuş, Xilas-kar Ordu kəndə gələndə onun sıralarına yazılmışdı; ona qoluna bağlamağa qırmızı sarğı və gitara vermişdilər. Keçən il o, elə bu geyimdəcə dükançının yaxtasına minib Börgənə getmişdi. Bu günlərdə evlərinə öz şəklini göndərmişdi. Şekli İsaak da görmüşdü: saçları hörülmüş və sinəsində zəncirli saat olan gənc bir qızdı. Valideynləri öz Varvaraları ilə fəxr edir, şekli Breydablikin yanından keçənlərin hamısına göstərirdilər; maraqlıdır, o, necə də savadlı və ciddi görünürdü, ancaq artıq qolunda qırmızı və əlində gitara yoxdu.

– Mən onu özümlə götürüb lensmanın arvadına göstərdim, tanımadı, – Brede dedi.

– O, Börgendə qalacaq? – İsaak şübhəli-şübhəli soruşdu.

– Nə qədər ki gövşəməyə bir şeyi var, Börgendə qalacaq, – Brede cavab verdi. – Əgər Kristianiyaya getməsə, – əlavə etdi. – Evdə neyləyəsidir ki? Təzə iş də düzəlib, iki varlı və şişman kontorçunun evini idarə edəcək. Yüksək maaş alacaq.

– Nə qədər alacaq? – İsaak soruşdu.

– Bu haqda məktubunda heç bir söz demir. Ancaq bu bizim kənddə verilən məvacibdən qat-qat çoxdur, bunu ondan başa düşdüm ki, ona Milad bayramında və başqa vaxtlarda hədiyyələr verərkən maaşından tutmurlar.

– Həə, – İsaak dedi.

– Hə. Sən onu öz yanına işə götürərdin?

– Mən? – İsaak soruşdu. O heç bir şey anlamadı.

– Yox, he-he, mən elə-belə soruşdum, Varvara orada qalacaq. Mən buna görə demirdim. Hə! Sən bura gələrkən teleqraf xəttində bir nasazlıq-zad görmədin ki?

– Teleqrafda? Yox.

– Deyəsən, mənim nəzarətimə veriləndən sonra teleqrafda azca nasazlıq əmələ gəlib. Hələ divarımda xüsusi cihaz da asılıb, bir nasazlıq-filan olanda məni xəbərdar edir. Mən də birtəhər gedib xəttə baxıram. Amma işlərim çox olduğundan təkbəşinə öhdəsindən gələ bilmirəm. Ancaq bir halda ki, mən inspektoram və ictimai vəzifə tuturam, gücüm çatan qədər bu işi aparmalıyam.

İsaak soruşdu:

– Sən imtina etmək barədə düşünürsən ki?

– Bilmirəm, – Brede cavab verdi, – Hələ qərara gəlməmişəm. Hamı mənə deyir ki, kəndə qayıtsam yaxşı olar.

– Kim deyir? – İsaak soruşdu.

– Hamı. Lensman məni şahid götürmək istəyir, həkim, faytonçu, belə uzaqda yaşamağıma baxmayaraq, keşişin arvadı dəfələrlə köməyə çağırıb. İsaak, doğrudur ki, sən

öz qayalığına görə külli miqdarda pul almısan? Camaat danışır.

– Hə, düz eşitmişən, – İsaak cavab verdi.

– Görəsən, bu qayalıq Heyslerin nəyinə lazımdır. Qayalıq ki bizdə çoxdur. Burda nəşə var. Gör neçə il keçib.

İsaak özü də bu tapmacanın üzərində baş sındırmışdı, lensmanla danışib Heyslerin ünvanını soruşmuşdu ki, ona məktub yazsın. Amma bu, çətin iş idi.

– Mən heç nə bilmirəm, – İsaak dedi.

Brede qayalığın satılmasıyla maraqlandığını gizlətmirdi.

– Deyilənə görə, dövlət torpaqları içərisində təkcə sənin torpağın bu cür deyil, – o dedi, – başqa torpaqlarda da müxtəlif qiymətli xəzinə ola bilər. Bizsə dilsiz-ağızsız heyvan kimi dolaşib heç bir şey görmürük. Qərara gəlmişəm ki, dağlara gedib hər tərəfi yaxşı-yaxşı axtarım.

– Məgər sənin dağ-daşdan başın çıxır? – İsaak soruşdu.

– Bir az bilirəm, bir az da ondan-bundan soruşub öyrənmişəm. Bir şey fikirləşmək lazımdır, yoxsa mən xutorda öz böyük ailəmi saxlaya bilmirəm. Bu, qətiyyən mümkün deyil. Səndə məsələ tamam başqa cürdür, sən bütün meşəni və münbit torpağı özünə götürübsən. Buralar isə eyzən bataqlıqdır.

– Bataqlıq yaxşı torpaqdır, – İsaak quru-quru dedi. – Məndə də bataqlıqdır.

– Onu heç cür qurutmaq mümkün deyil, – Brede cavab verdi...

Lakin bataqlığı qurutmaq o qədər mümkünsüz də deyildi. Bu gün İsaak yolla aşağı enərkən yeni sahələrin təmizləndiyini görmüşdü, ikisi aşağıda kəndin qarşısında, biri isə xeyli yuxarıda – Breydabliklə Sellanro arasında. Hə, demək, burada da iş gedirdi; İsaak gələndə buralar boşluq idi. İndiki təzəbinələr bura adamı deyildilər, ancaq zirək adamlara oxşayırdılar; onlar ev tikmək üçün borc pul götürməkdən başlamadılar, əvvəlcə gəlib bir az yaşadılar, bir az torpaqda eşələnib, sonra çıxıb getdilər, elə bil, ölmüşdülər. Bax əsl iş görənlər belə olar:

qazar, şumlayar, toxumu səpər. İsaakın ən yaxın qonşusu Aksel Strem idi, yaxşı oğlandı, özü də subaydı, Helholanddan idi. O, öz bataqlığını şumlamaq üçün İsaakdan kotan almışdı, ancaq ikinci ili ot sarayı, özü və üç-dörd mal-heyvanı üçün qazma tikdi. O, xutorunu Ay işığı adlandırmışdı, ayın işığı düşərkən onun torpağı xüsusilə gözəl görünürdü. Onun yanında qadın qulluqçusu yox idi, kənddən uzaq olduğu üçün bu yay da tapa bilmədi. Lakin işini bilən adamdı. Yoxsa Brede kimi əvvəl daxma tik, sonra da ailəni saxlamaq üçün torpağın və mal-heyvanın olmadan arvad-uşağı gətir tök xutora! Brede Olsen nə bilir bataqlıq qurudub, xam torpaq şumlamağı!

Ancaq boş-boş şeylərlə vaxt öldürməyi Brede Olsen yaxşı bilirdi. Bir dəfə Sellanronun yanından keçib kiminsə tapşırığıyla dağlarda qiymətli metal axtarışına çıxan mægər o deyildi! Axşam geri qayıdıb dedi ki, konkret heç bir şey tapmayıb, ancaq müəyyən əlamətlər görə bilib. Tezliklə, yenə də gedəcək və bu dəfə İsveçə sarı olan dağları axtaracaq.

Doğrudan da, Brede yenidən peyda oldu. Deyəsən, xoşuna gəlmişdi. Bəhanə elədi ki, guya, teleqrafa görə gəlib, xətti yoxlamalıdır. Burada olduğu müddətdə, yəqin ki, arvad-uşağı torpaqla əlləşirdi, ya da onları Tanrının ümidinə buraxıb gəlmişdi. Onun gəlişləri İsaaki bezikdirirdi, Brede peyda olan kimi otaqdan çıxırdı, İngərlə Brede isə can-dildən laqqırtı vururdular: nədən danışırdılar? Brede tez-tez kənddə olduğundan orada baş verənlər haqda hər şeyi bilirdi, İngər də öz tərəfindən məşhur Tronheyim səyahətindən və oradakı sərgüzəştlərindən danışa bilərdi. Evdən kənarda keçirdiyi müddətdə xeyli çərənçi olmuşdu, kiminlə gəldi laqqırtı vururdu. Yox, artıq o, əvvəlki sadədil və dürüst İngər deyildi.

Qadınlar və qızlar daim Sellanroya gəlir, gah paltar biçdirir, gah da tikiş maşınında uzun bir tikiş vurdurmaq istəyirdilər. İngər onları çox yaxşı qəbul edirdi. Olina da gəlirdi, özünü saxlayıb dözə bilmir, yaz-payız gəlirdi, yağ kimi yuyunsaq, saxta, yalançı.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– İstədim, görüm necə yaşayırsınız siz burada, – hər dəfə-sində deyirdi. – Həm də uşaqlar üçün yaman darıxmışam, necə də çox sevirmişəm mən bunları, mənim mələklərim. Hə, hə, indi böyük oğlanlar olublar, nə qəribədir, ay Allah, heç cür unuda bilmirəm, necə də balacaydılar, onlara necə baxdığım yadımdan çıxmır. Siz də elə hey tikirsiniz, elə bil, şəhər salırsınız! Yeni tikdiyiniz sarayda keşiş kimi zıncırov asmayıbsınız ki?

Bir dəfə Olina özüylə başqa bir qadın da gətirmişdi, onlar İngərlə birlikdə bütün günü nəşəylə keçirdilər. İngərin başına nə qədər çox adam toplaşdırsa, o bir o qədər yaxşı biçib-tikir, qayçıasını və ütüsünü daha çox işlədirdi. Bu ona qazamatda qadınlarla birlikdə keçirdiyi günlərini xatırladırdı. İngər bu biliklərə Tronheyimdə yiyələndiyini gizlətmirdi. Belə çıxırdı ki, o, bu illər ərzində Tronheyimdə cəza çəkməmiş, təhsil almış, dərzilik, boyaqçılıq, yazıb-oxumaq öyrənmişdi. Həbsxanada haqqında danışanda, elə bil, doğma evi haqqında danışdı, orada o qədər çox adam vardı ki; rəislər, nəzarətçilər, gözətçilər. Evə qayıtdıqdan sonra buralar ona boş və darıxdırıcı görünmüş, öyrəşdiyi mühitdən ayrılmaq ona ağır olmuşdu. O, soyuqlamaqdan da qorxurmuş, çünki soyuq havanı yadırgamışdı, hətta qayıdandan bir il sonra küləkləli və yağışlı havada bayıra çıxmağa qorxurmuş. Qulluqçu da ona çöl-bayır işlərini görmək üçün lazım olmuş.

– Tanrı sənə kömək olsun, – Olina deyirdi, – qulluqçunu sən saxlamayanda kim saxlayacaq? Bir halda ki pulun var, bir də axı sən savadlı qadınsan, evin də böyükdür.

Baş düşülmək, təbii, xoşdur, ona görə də İngər etiraz etmirdi. O, elə sürətlə tikirdi ki, barmağındakı üzük par-par yanaraq bərq vururdu.

– Görürsən, – Olina o biri qadına dedi, – mən sənə demədim ki, İngərin qızıl üzüyü var?

– Baxmaq istəyirsiniz? – İngər soruşdu və üzüyü çıxardı. Olina üzüyü sanki şübhə edirmiş kimi alıb, meymun almaya baxantək baxmağa və əyarını axtarmağa başladı:

– Hə, əsl mən deyən kimidir: bu, İngərin canında nələr yoxdur!

O biri qadın heyrətdən gözləri kəlləsinə çıxmışcasına üzüyü alıb yaltaq-yaltaq gülümsədi.

– İstəyirsən, tax barmağına, – İnger dedi, – tax, heç bir şey olmaz!

İnger mehriban və lütfkardı. O, Tronheyimdəki kilsə haqqında danışır və sözüünə belə başlayırdı:

– Siz Tronheyimdəki böyük kilsəni görməmişiniz? Əlbəttə, axı siz orda olmamısınız! – Elə danışdı ki, sanki, öz şəxsi kilsəsi haqda danışır, onu müdafiə edir, tərifiylir, hündürlüyünü və ölçülərini göstərirdi – sanki, nağıl danışdı! Yeddi keşiş birdən xidmət göstərir və bir-birini eşitmirlər. – Onda siz Müqəddəs Ulaf quyusunu da görməmişiniz. O, kilsənin içində yerləşir, o qədər dərinidir ki, dibi yoxdur. Biz ora gedəndə özümüzə daş götürmüşdük, daşları quyuya atdıq, ancaq heç biri dibinə çatmadı.

– Heç biri dibinə çatmadı?! – qadınlar başlarını yelləyərək pıçıldaşdılar.

– Quyudan başqa, kilsədə minlərlə başqa şeylər də var, – İnger vəcdə gələrək dedi, – elə götürək gümüş xərçəngi. Bu, Müqəddəs Ulafın xərçəngidir. Kilsə özüysə xalis mərmərdəndir, danimarkalılar müharibə vaxtı onu bizdən alıblarmış.

Qadınlar getməyə hazırlaşdılar. Olina İngəri kənara çəkib pendirlərin yığıldığı anbara apardı və qapını arxadan bağladı.

– Sənə nə lazımdır? – İnger soruşdu.

Olina pıçıldadı:

– Os-Anders artıq bura gəlməyə cürət etmir. Mən qoymuram.

– Bəs sonra? – İnger dedi.

– Mən dedim ki, sənə elədiklərimdən sonra gəlsin görüm, necə gəlir!

– Hə, hə, – İnger dedi. – Ancaq o, dəfələrlə burada olub, qoy gəlsin əşi, mən ondan qorxmuram!

– Əlbəttə, – Olina dedi, – ancaq mən bilirəm ki, bilirəm, istəyirsənsə, ona çatdırım.

– A-a! – İnger dedi. – Yox, narahat olma!

Ancaq Olinanın onun tərəfində olması xoşuna gəlmişdi, bunun qiyməti balaca yumru pendir idi, bunu gören Olina onu tərif atəşinə tutdu:

– Mən həmişə demişəm və deyirəm: İnger hədiyyə verəndə çox fikirləşmir, ikiəlli verir! Hə, sən, əlbəttə, Os-Andersdən qorxmursan, amma mən, hər ehtimala qarşı ona sənin gözüne görünməməyi əmr etmişəm. Bunu etməyəcəyəmsə, onda nəyə lazımam?

Bu zaman İnger dedi:

– Guya, gəlsə, nə olacaq ki? Artıq mənə heç bir şey edə bilməz.

Olina qulaqlarını şəkəldi:

– Demək, sən ona qarşı da üsul öyrənmişən, hə?

– Mənim bir daha uşağım olmayacaq, – İnger cavab verdi.

Hə, hesab heç-heçə bitdi, hər ikisinin kızırları eyniydi:

Axı Olina Os-Andersin keçən il öldüyünü yaxşı bilirdi.

Bəs İngerin niyə daha uşağı olmayacaq? Əriylə tamam yola getmədiyini demək olmazdı, onlar itlə pişik kimi yaşamırdılar, əksinə, hər birinin özünəməxsus xasiyyətləri vardı. Hərdənbir dalaşır, qısa müddətə küsüşürdülər, sonra yenidən hər şey yoluna düşürdü. Tez-tez İnger qəflətən dəyişib lap əski çağlardakı kimi olur, həyəət-bacada və tarlada cəldən çalışırdı. Sanki, daxilindəki enerjini yenidən aşkara çıxarırdı. Belə vaxtlarda İsaak arvadına mehriban nəzərlərlə baxırdı, əgər o, fikrini dərhal deyənlərdən olsaydı, deyərdi: “Nə olub sənə? Hm. Yalan demə!” Ya da minnətdarlıq ifadə edən bunabənzər başqa şeylər. Ancaq o, həddindən artıq susur, təriflərini çox ləngidirdi. Yəqin ki, mükafat görməyən İnger də buna görə həvəsdən düşürdü.

Artıq İngerin yaşı əllini ötmüşdü, bundan sonra uşaq doğa bilməzdi, ancaq baxanda heç qırx yaş da vermək olmazdı.

O, həbsxanada çox şey öyrənsə də, özüylə bağlı fokus-filan öyrənməmişdi axı! Başqa canilərlə ünsiyyət onu xeyli savadlandırmış və yetişdirmişdi, bəlkə, Tanrıdan, nəzarətçilərdən və həkimdən də nələrsə eşitmişdi? Bir dəfə o, İsaaka bir gənc həkimin onun cinayəti haqqında danışdığını söylədi:

– Körpə uşaqların öldürülməsinə görə niyə cəza verirlər ki? Hətta onlar sağlam və normal olsa belə. Axı onlar ət parçasından başqa bir şey deyil!

İsaak soruşdu:

– Vəhşinin biriymiş o həkim, eləmi?

– Onu deyirsən? – İnger ucadan dedi və cavan həkimin ona qarşı necə mehriban olduğu, başqa həkim çağırıb dodağını tikişləndirdiyi, onun sayəsində adam olduğu barədə danışdı. – İndi yalnız kiçik bir çapıq yeri qalıb.

Bəli, indi onun dodağının üstündə yalnızca xırda çapıq yeri vardı və o, gözəl bir qadın olmuşdu; hündürboylu, biçimli, qara saçlı əsmər bir qadın. Yayda çox zaman balaqlarını çirməyib baldırlarını çəkinmədən nümayiş etdirirdi. İsaak da bu baldırlara baxmaqdan doymazdı, eh, kim doyardı ki?!

Dava-dalaşa gəldikdə, dalaşmırdılar, İsaak buna qadir deyildi, İnger də sözünü həddindən artıq cəld deyib bitirirdi. Bu kötüklə, dəyirman daşıyla əməlli-başlı dalaşmaq üçün çox vaxt tələb olunurdu, İnger bunsuz da onu söz yağışına tutur, o isə cavab tapa bilmirdi, o həm də arvadını sevirdi, çox sevirdi. İsaak hirsindən sıx-sıx saqqalını gəmirməli olmurdu, İnger ona tez-tez hücum çəkmirdi, çünki o, əla ər idi, odur ki, arvadı ona toxunmurdu. İnger nədən şikayətlənə bilərdi? İnsafən, İsaak pis kişi deyildi, İngərin bəxtinə ondan da pisi çıxa bilərdi. Köhnəlmişdi? Hə, əlbəttə, onda bəzi yorğunluq əlamətləri sezilirdi, ancaq bu, o qədər də önəmli deyildi. O, necə deyərlər, enerjilə doluydu, hələ nə qədər istifadə olunmamış güc ehtiyatı vardı onda. Payızdakı yaxınlıqları zamanı o, nəvaziş göstərməkdə İngərdən heç də geri qalmırdı, hətta daha coşqun olurdu.

Bəs onda nəşə xüsusi bir gözəllik və ya cazibədarlıq vardı? Yox. Bu cəhətdən İnger ondan üstün idi. Bəzən İnger daha yaraşlıq, gözəl geyimli, əsalı, cib dəsmallı, nişastalı yaxalıq taxmış kişilər gördüyünü fikirləşirdi, ancaq onlar şəhərli ağalar idi! Ona görə də o, İsaakla lazımı qaydada rəftar edirdi, necə deyərlər, belələriylə necə lazımdırsa, elə, yəni nəyə layiqdirsə, o qədər, nə az, nə də çox: İsaak kəndçiydi, meşə adamıydı; əgər ağzı əvvəldən normal olsaydı, İnger heç vaxt ona getməzdı, bunu indi-indi anlayırdı. Yox, o zaman mütləq başqasına gedərdı! Sahib olduđu ev və rahatlıq, İsaakın onunçün yaratdıđı bu tənha həyata, əslində, güclə dözürdü, heç olmasa, öz kəndlərində ərə getsəydi, insanlarla ünsiyyətdə olar, su pərisi kimi tənhalıđa çəkilməzdı. Bura artıq onun xoşuna gəlmirdi. O, başqa şeylər görmüş və baxışları dəyişmişdi.

Maraqlıdır, baxışlar necə dəyişə bilər?! Artıq İnger inəyin qəşəng bir buzov doğmasına ürəkdən sevinə bilmir, İsaak dađdakı göldən vedrə dolusu balıqla qayıdanda heyrətdən əllərini bir-birinə vurub şadlına bilmirdi – yox, o, altı ilini daha parlaq mühitdə keçirmişdi. Hə, onun ərini mehribancasına və nəzakətlə nahara çağırđıđı günlər artıq arxada qalmışdı. O indi “Niyə gəlib yeməyini yemirsən?” – deyirdi. Məgər qadın əriylə belə danışar? Əvvəlcə İsaak bu dəyişikliyə, bu kobud və deyingən üsluba təcəüblənərək cavab vermişdi ki, naharın hazır olduđunu bilmirdi. Ancaq İnger demişdi ki, sən bunu Günəşə baxıb bilməliydin. Bundan sonra İsaak heç bir söz deməmiş, bu barədə danışmamışdı.

Ancaq bir dəfə İsaak arvadını tutaraq kələyinin üstünü açmışdı: bu, İngerin ondan pul çırpışdırmaq fikrinə düşdüyü zaman olmuşdu. Ona görə yox ki, o, xəsis idi, sadəcə, ona görə ki, pullar, sözsüz, ona məxsus idi. Az qala bədbəxtlik baş verəcəkdı. Ancaq İnger o qədər də pozğun və allahsız deyildi, pulları Yeliseyə vermək üçün götürmüşdü, şəhərdə oturub, durmadan dalər tələb edən həmin Yeliseyə. Necə ola bilər ki, onun ođlu əsil-nəcabətli adamlarla oturub-dursun,

amma cibində pulu-parası olmasın? Buna ana ürəyi necə dözə bilər? Ona görə də İsaakdan pul istədi, o verməyəndə isə özü götürdü. Necə oldu, bilinmədi, İsaak şübhələndimi, yoxsa təsadüfən gördü – ancaq kələyin üstü anındaca açıldı, İnger bir də gördü ki, kimsə onun qollarından tutub yuxarı qaldırıb yerə çırpdı. Bu, qeyri-adi bir şeydi, İnger sanki haradansa yıxıldı. İsaakın əlləri qocalığını və yorğunluğunu unutmuşdu. İnger inildədi, başı çiyinə düşdü, titrəyərək pulu İsaaka uzatdı.

Bu zaman İsaak heç bir söz demədi, baxmayaraq ki, bu dəfə İnger ona danışmağa mane olmurdu, o, demək istədiyini ah çəkməklə ifadə etdi: Məlun qadın, artıq səni saxlamaq olmaz!

Onu tanımaq olmurdu. Yəqin ki, çoxdan içinə yığılmış əsəbinin cilovunu buraxmışdı.

O gün kədərli, gecə isə uzun oldu, İsaak çıxıb getdi və evdə gecələmədi, halbuki quru ot gətirmək lazım idi. Sivert də atasıyla getdi. İnger Leopoldina ilə, inəklərlə, keçilərlə qaldı. O, özünü olduqca yalqız hiss etdi, demək olar ki, bütün günü ağlayıb başını buladı; o, cəmisini bircə dəfə belə daxili sarsıntı keçirmişdi, öz balaca ciyərpərasını boğub öldürərkən.

Görəsən, İsaak oğluyla hara getmişdi? Onlar boş yerə avaralanmamışdılar, ot biçininin arasından bir gün oğurlayaraq göldə üzmək üçün qayıq düzəltmişdilər. Qayıq da onların qayırdığı digər şeylər kimi olduqca yöndəmsiz və yaraşıqsız, ancaq möhkəm və etibarlıydı. Artıq onların qayığı vardı və torla balıq tuta bilərdilər.

Onlar evə qayıtdılar, ot əvvəlki tək quruydu. Onlar göy üzünə baxıb ziyana düşməyəcəklərini yəqin etmişdilər. Sivert barmağını tuşlayıb dedi:

– Aha, anam otu yığıb.

Atası biçənəyə göz gəzdirdi və dedi:

– Hə-ə.

İsaak tayalardan birinin yoxa çıxdığını dərhal görmüşdü, yəqin ki, İnger elə indicə gedib. Otu yığışdırmaqda düz

eləyib, baxmayaraq ki, dünən onu söyüb-döymüşdü. Ot da hələ yaş olduğundan ağır idi, İnger yaman əziyyət çəkib, hələ inəkləri və keçiləri də sağmalıydı.

– Get, yeməyini ye, – o, Sivertə dedi.

– Bəs sən?

– İstəmirəm.

Sivertin daxmaya girdiyindən heç bir dəqiqə keçməmiş İnger astanada göründü və fağır-fağır dedi:

– Özünə yazığın gəlmir, gəlib yeməyini yeməyəcəksən?

Bunu eşidən İsaak dodağının altında nəsə mızıldandı.

Ancaq son zamanlar İngərin xoşrəftarlığı elə nadir hadisəyə çevrilmişdi ki, İsaak öz tərsliyində tam inadkarlıq edə bilmədi.

– Əgər sən mənim yabama iki diş əlavə etsəydin, daha çox qotmanlardım, – İnger dedi. O, bu həyətin sahibinə, başcısına və hakiminə xahişlə müraciət edirdi və acı söz eşitmədiyinə görə ona minnətdar idi:

– Sən bunsuz da pis işləməmişən, – İsaak dedi.

– O qədər də yox.

– Mən indi sənin yabana diş sala bilmərəm, görürsən ki, yağış yağacaq!

Bu sözlərdən sonra İsaak işə girişdi.

O, çox güman ki, İngərin canını işdən qurtarmaq istəyirdi: əgər İnger kömək etsəydi, yabanın dişlərini qayırmağa sərf edəcəyi bir neçə dəqiqənin əvəzini onqat çıxıa bilərdilər. İnger də əlində qırıq yaba gəlib çıxdı və elə qotmanladı ki, ancaq çevirmək qalırdı; Sivert də arabayla gəldi, hamısı işə girişdi, tər dabanlarından axa-axa otu araba-araba dərz anbarına daşdılar. Lap adama ləzzət verirdi! İsaak yenə də bütün addımları yönləndirən ilahi güc barədə düşündü – pul oğurluğundan başlamış ot yığınınadək. Üstəlik, göldə bir qayıq da var; otuzillik götür-qoydan və hazırlıqdan sonra indi göldə hazır qayıq var:

– O-oh, Tanrım, – İsaak dedi.

Bir sözlə, o axşam əla keçdi, əsl dönüş nöqtəsi oldu. Uzun müddət cızığından çıxmış İnger bircə dəfə ayaqları yerdən üzülməklə yenidən öz lazımı yerinə düşdü. Onlardan heç biri bir də bu məsələnin üzərinə qayıtmadı, İsaak, ümumiyyətlə, onunçün elə də böyük əhəmiyyət kəsb etməyən bu bir dalerə görə öz-özündən utanıb xəcalət çəkirdi. Nəticədə onsuz da bu bir dalerlə vidalaşdı, onu Yeliseyə verməli oldu. Hə, bir də ki, məgər bu bir daler onun olduğu qədər, həm də İngerinki deyildimi? Elə bir vaxt gəldi ki, nəhayət, İsaak özü barışmalı oldu.

Hər cür vaxtlar olurdu. Deyəsən, İnger yenidən baxışlarını dəyişmişdi. O, təzədən dəyişilmiş, təcridən öz əsilzadəlik ədalarından əl çəkərək, yenidən ciddi, qayğıkeş arvad və ev sahibəsi olmuşdu. Sən demə, kişi yumruğu möcüzələr yaratmağa qadirmış! Ancaq elə belə də olmalıydı, söhbət uzun müddət süni atmosferdə qalaraq ərköyünlənmiş güclü və işgüzar qadından gedirdi – indi o, yenidən ayaqları üstdə möhkəm dayanan kişiylə üzbəüz idi. O, yer üzündəki yeganə yurdunu, torpağını bir anlıq da tərk etməmişdi. Onu yerindən tərpətmək mümkün deyildi.

Hər cür vaxtlar olurdu; bir il sonra yenə quraqlıq oldu, o, cücərtləri və insan sevincini içindən yeməyə başladı. Arpa kökündən qurudu, kartof – bərəkətli kartof! – qurumadı, əksinə, çiçəklədi, çiçəklədi. Çəmənliklər saralmağa başladı, amma kartof çiçəkləyirdi. Hər şeyi ilahi güc idarə edirdi, ancaq çəmənliklər solurdu.

Beləliklə, günlərin bir günü Heysler, keçmiş lensman Heysler peyda oldu, nəhayət, o, yenidən zühur etdi. Çox qəribəydi, o hələ də ölməmiş, yenidən üzə çıxmışdı. Görəsən, nəyə gəlmişdi?

Bu dəfə Heysler böyük işlərlə, dağlıq hissəni almaqla və sənədlərlə lovgalana bilmədi. Əksinə, o, çox pis geyinmiş,

saç-saqqalı çallaşmış, göz qapaqları qızarmışdı. İndi onun şeylərini daşıyan da yoxdu, qoltuğunda yalnız portfeli vardı, hətta heç bir çamadan-filan da yox idi.

– Salam, – Heysler dedi.

– Günaydın, – İsaak və İnger cavab verdilər. – Gör bizə kimlər gəlib!

Heysler baş endirdi.

– Tronheyndə son dəfə gördüyünüz işlərə görə çox sağ olun! – İnger xüsusi olaraq qeyd etdi.

Bu sözləri İsaak da təsdiqləyərək dedi:

– Hə, buna görə hər ikimiz sənə çox sağ ol deyirik!

Ancaq Heyslerin heç vaxt sentimentallığa qapılmamaq vərdişi vardı, odur ki dedi:

– Mən aşırımdan keçib İsveçə gedəcəyəm.

Quraqlıq ev sahiblərinə əzab versə də, Heyslerin gəlişi onları sevindirdi, onlar Heysleri ürəkdən qonaq etdilər, Heysləri necə lazımdırsa qəbul etmək onlara çox xoşdu, çünki onlara o qədər yaxşılıqlar etmişdi ki.

Heysler özü zərrə qədər də dərd çəkmirdi, o dərhal hər şey haqqında fikir yürütməyə başladı, torpağı nəzərdən keçirib başını tərpətdi. Əvvəlki kimi özünü tox tutmuş və elə görkəm almışdı ki, sanki, cibində yüzlərlə daler pulu vardı. O, özüylə gümrahlıq və canlılıq gətirmişdi, ona görə yox ki, bərkdən bağırırdı, ona görə ki, nitqi çox canlıydı.

– Əla yerdir bu Sellanro! – o dedi. – İndi sənın dalınca çoxları bu çöllüyə üz tutub, İsaak, mən düz beş yurd yerı saydım. Bunlardan başqa da var?

– Cəmi yeddi dənədir, ikisi yoldan görünmür.

– Yeddi həyət, deyək ki, əlli nəfər. Nəticə etibarilə, bu, sıx bir yaşayış məntəqəsidir. Sizdə burada məktəb dairəsi və məktəb yoxdur?

– Var.

– Mən də elə eşitmişəm. Məktəb Bredenin ərazisindədir, çünki o, demək olar ki, mərkəzdə yerləşir. Görürsən də

Bredeni – birdən-birə xutorlu-əkinçi oldu! – dedi və əsnədi.
– Mən sənin barəndə də eşitmişəm, İsaak, buranın əsasını sən qoyubsan. Bu məni sevindirir. Sən ağac sexi də açıbsan?

– Hə, amma necə alındığını bilmirəm. Ancaq mənə çox köməyi dəyir. Mən orada çox ağaclar kəsmişəm, həm də yaxın qonşularım üçün.

– Belə də lazımdır.

– Onun haqqında sizin də fikrinizi bilmək yaxşı olardı, əgər ora getmək sizin üçün çətin deyilsə.

Heysler başını tərپətdi, guya, bu işin bilicisiydi. Başını tərپətdi – yəni bu o deməkdi ki, yaxşı, gedib baxaram, hər şeyi nəzərdən keçirərəm. O soruşdu:

– Sənin iki oğlun vardı, bəs o biri hanı? Şəhərdə? Kontorda? Hm! – Heysler dedi. – Bax buna əhsən, – sənin adın nədir?

– Sivert.

– Bəs o birinin?

– Yelisey.

– Hansı mühəndisin kontorunda işləyir? Orada nə öyrənəcək – ancaq acından ölməyi. O, mənim də yanıma gələ bilərdi, – Heysler dedi.

– Hə, – yalnız İsaak nəzakət xatirinə dilləndi. Onun Heyslərə yazığı gəlirdi. İndi ona baxmaq çox ağır idi, onun köməkçi saxlamağa imkanı yox idi, təkbaşına isə çətinlik çəkirdi, pəncəyi də nimdaş idi, dirsəkləri xeyli sürtülmüş, qolları didilmişdi.

– Bəlkə, sizə geyinməyə quru corab verim? – İnger özündəki corablardan bir cütünü ona uzadaraq soruşdu. Kənarı haşiyəli və zərif corabları İnger yaxşı vaxtlarında toxumuşdu.

– Yox, sağ olun, – Heysler qısaca dedi, ancaq ayaqları, demək olar ki, su içindəydi.

– Mənim yanımda işləsəydi, qat-qat yaxşı olardı, – o, Yelisey haqqında dedi, – mənim yanımda ona iş tapılardı, – deyər cibindəki kiçik gümüşü tütün qutusunu çıxararaq əlavə etdi. Bu, onun keçmişdəki dəbdəbəli yaşayışından qalan yeganə əşyaydı.

Ancaq o, fikrini uzun müddət bir şeyin üzərində cəmləyə bilmədiyindən tütünqabını cibinə qoyub başqa söhbətə keçdi:

– Qulaq as, bu nədir, çəmənlik sapsarı saralıb? Mən elə bildim, kölgə düşüb. Bu torpaq niyə belə yanır? Gedək baxaq, Sivert!

O, cəld masanın arxasından qalxdı, qapının kandarında dönüb nahara görə İngərə təşəkkürünü bildirdi və yox oldu. Sivert onun ardınca getdi.

Onlar çaya doğru getdilər, Heysler elə hey diqqətlə nəyəsə baxırdı.

– Burda! – o dedi və dayandı. Birdən əlavə etdi: – Əlinizin altında çay ola-ola torpağı susuzluqdan yandırırırsınız! Sabahadək çəmənlik göyerməlidir!

Təəcübələnmiş Sivert dedi: – Hə.

– Sən buradan köndələninə arx qazarsan, burada yer hamardır, sonra isə nov çəkərik. Əgər ağac sexiniz varsa, yəqin ki, uzun taxtalarınız da var. Əla! Get bel və kürək gətir, buradan başla, mən də gəlib istiqaməti müəyyənləşdirəcəm.

O, yenidən malikanəyə qaçdı, ayaqları o qədər islanmışdı ki, yeridikcə başmaqları firçıldayırdı. İsaakı nov qayıрмаğa oturdub, bir az böyük düzəltməyi tapşırdı: “Onları arxa su qalxmayan yerlərdə qoymalı olacağıq”. İsaak etiraz etmək istədi ki, su buraya qədər gəlib çıxmayacaq, çünki məsafə çox uzadır, su yanmış yerlərə gəlib çatanadək qurumuş torpağa hopacaq. Heysler izah etdi ki, əlbəttə, bu, dərhal baş verməyəcək, bir müddət torpaq suyu canına çəkəcək, sonra isə axıb gedəcək.

– Sabah bu vaxt tarlalar və çəmənlik yamyaşıl olacaq!

– Hə, – İsaak dedi və var gücüylə navalçaları düzəltməyə girişdi.

Heysler Sivertin yanına qaçdı:

– Yaxşıdır, – o dedi, – belə də davam et, qoçaq oğlan olduğun dərhal bəlli olur! Arxı mənim qoyduğum nişanlarla apar. Yolda qabağına böyük daş çıxsasa, bir az kənardan qaz, ancaq eyni dərinlikdə. Başa düşdün, eyni dərinlikdə.

Yenidən İsaakın yanına qaçdı:

– Səndə biri hazırdır, bizə, bəlkə də, altısı lazım olacaq; işlə, İsaak, sabah hər yer göyərəcək, məhsulun xilas oldu. – Heysler artırmada oturub, əllərini dizlərinə şappılatdı və ildirım kimi coşaraq bir mövzudan o birinə keçə-keçə danışımağa başladı.

– Səndə qatran, kərtik var? Əla, səndə hər şey var ki! Çünki nov əvvəlcə axıda bilər, islanandan sonra butulka kimi su buraxmayacaq. Deyirsən, səndə qatran və kərtik var da, axı sən qayıq düzəltmişən, hardadır sənin qayığın? Göldə? Görək ona da baxım!

Bu Heysler nələr vəd etmirdi! O, çox zirək adamdır, indi isə daha cəld hərəkət edərək hər şeyi bir göz qırpımında etməyə çalışır, külək kimi əsirdi. Bunu da demək lazımdır ki, o, əmr etməyi bacarırdı. Təbii, o hər şeyi şişirtməyə meyilli adamdı, tarlalar və çəmənlik birisi gündən tez göyərə bilməzdi. Ancaq hər halda Heyslərə halaldır, o görməyi və lazımı nəticə çıxarmağı bacarırdı. Sellanronun məhsulu, həqiqətən də, məhz bu qəribə adamın sayəsində xilas olacaqdı.

– Hazırda nə qədər navalçan var? – Azdır. Navalça nə qədər çox olsa, su bir o qədər iti axar. Əgər sən on-on iki dənə on arşınlıq nov düzəltəsən, bəs edər. Dedin ki, sənin bir neçə ədəd on iki arşınlıq taxtan var, hə? Onları işlət, payızda əvəzi çıxacaq.

O, bununla da sakitləşmədi, artırmadan tullanıb Sivertin yanına götürüldü.

– Əladır, Sivert, hər şey əladır, atan novlar qayıır, mən istəyəndən də yaxşı olacaq. Get, novları gətir, indi başlayacağıq!

Bütün gün qızğın iş getdi, Sivert heç vaxt belə tələsik və bu cür alışmadığı tempdə iş görməmişdi; bir tikə çörək yeməyə güclə vaxt tapdılar. Budur, su axmağa başladı. Bəzi yerlərdə arxı dərinləşdirmək, bəzi yerlərdə isə novu qaldırmaq, yaxud endirmək lazım gəldi. Ancaq su axırdı! Axşamdan xeyli keçənədək üç kişi tarlanı dolaşib ciddi şəkildə işlə məşğul

oldular, su axıb sahənin ən qurumuş yerlərinə çatanda sevincdən təzəbinələrin ürəyi əsdi.

– Saatımı unutmuşam, – saat neçədir? – Heysler soruşdu. – Sabah bu vaxt hər tərəf yamyaşıl olacaq! – o dedi.

Sivert həтта gecə qalxıb qazdığı arxa baxanda, atasına rast gəldi, o da eyni şeyə görə yuxusuna haram qatmışdı. Aman, Tanrım, bu, çölün ortasındakı insanların ümidi və həyəcanıydı!

Ertəsi gün Heysler uzun müddət yatağından qalxmadı, onun bütün odu-alovu sönmüşdü. Heç gölə gedib qayığa baxmağa halı yox idi, ancaq xəcalətindən birtəhər gedib ağac sexinə baxdı. Həтта suvarma kanalına da əvvəlki tək ciddi maraq göstərmədi; görəndə ki, gecə uzununu nə çəmənlik, nə də tarla göyərməyib, ruhdan düşdü O, suyun axa-axa daha çox sahəyə yayıldığını bilmirdi. Odur ki bunları deməklə kifayətləndi:

– Ola bilər ki, nəticəsi sabah yox, birisi gün bilinsin. Ruhdan düşməyin.

Günorta vaxtı Brede Olsen gəldi. O, özüylə Heyslərə göstərmək üçün daş nümunələri gətirmişdi.

– Mənə elə gəlir ki, bunlar olduqca maraqlı daşlardır, – Brede dedi.

Heysler onun daşlarına baxmaq istəmirdi:

– Sən burada əkinçiliklə məşğulsan, yoxsa xəzinə axtarırsan? – deyər onu acıladı.

Görünür, Brede də öz keçmiş rəisindən töhmət eşitmək istəmirdi, odur ki, ona sən deyər müraciət edərək cavab qaytardı:

– Mənim sənə hörmətim yoxdur!

– Sən səhərdən axşamadək veyil-veyil gəzməklə məşğulsan, – Heysler dedi.

– Bəs sən özün, – Brede cavab verdi, – sən özün nəylə məşğulsan? Heç bir işə yaramayan bir qayan var, ancaq yer tutur. He-he, guya, bu, əsl sahibkardır!

– Rədd ol get, Allah xətrinə! – Heysler dedi.

Bunu eşidən Brede artıq ləngimədi, torbasını dalına alıb vidalaşmadan öz yuvasına getdi.

Heysler oturub qabağına tökdüyü kağız-kuğuzu vərəqləyir və ciddi-ciddi nəsə düşünürdü. Deyəsən, həvəslənmişdi, mis qayalığın, müqavilənin və analizlərin vəziyyətilə maraqlanırdı: bu, demək olar ki, xalis misdir, nəsə etmək lazımdır, boynunu burmaqdan bir şey çıxmaz!

– Mən buraya elə bu işi yoluna qoymaqdan ötrü gəlmişəm, – o, İsaaka dedi. – Düşünürəm ki, tezliklə buraya böyük bir partiya fəhlə göndərəcəklər və onlar qayadan mis çıxaracaqlar; hə, nə deyirsən?

İsaakın ona yenə yazığı gəlirdi, odur ki, etiraz etmədi.

– Bu, səninçün əhəmiyyətsiz məsələ deyil. İstəsən də, istəməsən də, burada çoxlu adam, dəhşətli səs-küy, partlayış olacaq. Bilmirəm, bunlar sənin xoşuna gələcək, ya yox. Digər tərəfdən, buralarda həyat canlanacaq və sənə öz məhsullarını satmaq daha asan olacaq. Sən onları istədiyini qiymətə sata bilərsən.

– Hə, – İsaak dedi.

– Hələ onu demirəm ki, qayanın verdiyi filizdən böyük faiz alacaqsan. Bu, olduqca çoxlu pul olacaq, İsaak.

İsaak cavab verdi:

– Mən bunsuz da sizdən çox pul almışam.

Səhərisi Heysler malikanəni tərk etdi, o, şərq istiqamətində İsveçə doğru getdi. İsaakın onu ötürmək təklifinə o, qısaca “yox, sağ ol” dedi. Onun getməsinə baxmaq adamı kövrəldirdi, elə yazıq və tənha görünürdü ki. İnger ona ən yaxşı ərzaqlardan azuqə qoydu, hətta vafli də bişirmişdi. Ancaq İnger bununla kifayətlənməyib, ona bir bardaq yağ və bir yığın yumurta da vermək istəyirdi, amma Heysler onları daşımaqdan imtina etdi. Hətta İnger bir az incidi də. Heysler ədətinə xilaf olaraq heç bir şey vermədən Sellanronu tərk etmək, əlbəttə, ağır idi; o, özünü elə apardı ki, guya, nəsə verib, guya ki, həqiqətən, iri bir əsginas qoymuşdu, sonra isə Leopoldinaya dedi:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– İndi sənə bir şey verəcəyəm, bura gəl görüm!

Və tütünqabısını ona verdi, gümüş tütünqabını.

– Onu yusan, içərisində sancaqlarını saxlaya bilərsən,
– o dedi. – İşə yaramasa, evə çatan kimi sənə başqa bir şey
göndərəm, orada məndə çox şeylər var...

Suvarma kanalından Heyslərdən sonra da gecə-gündüz,
həftələr boyu su axıb tarlaları göyərtdi, kartoflara çiçək açırdı,
sünbülləri cücərtirdi.

Aşağıdakı təzəbinələr bu möcüzəyə baxmaq üçün axı-
şıb gəldilər, qonşu Ay İşığından Aksel Strem gəldi – həmin
subay və işçisi olmayan, ancaq işlərinin öhdəsindən təkba-
şına gələn qonşu. Onun kefi yaxşıydı, deyirdi ki, yaya ona
bir qız söz veriblər, odur ki, əzablarına son qoyulacaq!
Ancaq qızın kim olduğunu demədi. İsaak da soruşmadı;
ona Varvara Bredeni söz vermişdilər, bununçün gərək Bör-
genə teleqram göndərəydi. Nə etmək olardı, Aksel bir az
qənaətcil, daha doğrusu simic olsa da, teleqrama pul xərc-
ləmişdi.

Ancaq Akseli bu gün evindən çıxarıb buraya gətirən su
kanalıydı, o, kanala əvvəldən axıradək göz gəzdirib dərinədən
maraqlandı. Onun sahəsində böyük çay yox idi, ancaq çeşmə
vardı. Onun nov qayıрмаğa taxtası da yox idi, odur ki, bütün
xətti torpaqla çəkməyi qərara aldı, bu, mümkün idi. Hələlik
onun çökəklik sahəsində işlər o qədər də pis deyildi, ancaq
quraqlıq uzun müddət davam etsə, gərək suvarma kanalı barə-
də düşünsün. Hər şeyə diqqətlə baxdıqdan sonra sağollaşdı.
Onu evə dəvət etdilər, amma vaxtı olmadığı üçün imtina etdi,
dedi ki, elə bu axşam arxı qazmağa başlayacaq. Və getdi.

O, Bredenin tayı deyildi.

Brede isə bataqlıqları veyllənərək, Sellanrodakı su kəmə-
rindən və başqa möcüzələrdən danışdı.

– Bax torpağa çox can yandırmaq da doğru deyil,
– o deyirdi, – İsaak o yerə qədər getdi ki, axırı suvarmaq
məcburiyyətində qaldı.

İsaak səbirliydi, ancaq tez-tez bu adamdan – Sellanroda veyllənən bu boşboğazdan canını qurtarmaq zorunda qalırdı. Brede teleqrafı bəhanə edərək özünü vəzifəli şəxs kimi qələmə verir, xətti qaydasında saxlamalı olduğunu deyirdi. Ancaq teleqraf idarəsi nöqsanlarına görə onu bir neçə dəfə töhmətləndirmiş, bu işi yenidən İsaaka təklif etmişdi. Əslində Brede teleqrafla deyil, qayalardakı metallarla məşğul idi, bu onda özünəməxsus bir xəstəliyə, zəhlətökən ideyaya çevrilmişdi.

O, tez-tez Sellanroya gəlib, xəzinə tapdığını xəyal edərək başını tərpədir və deyirdi.

– Bu barədə çox danışmaq istəmirəm, ancaq mən qeyri-adi bir şey tapmışam və bunu gizli saxlamaq fikrində də deyiləm! – O, boş yerə vaxt və enerji sərf edirdi. Evə yorğun qayıdarkən içində daş nümunələri olan kisəni döşəməyə atır, ağır-ağır tövşüyərək deyirdi ki, heç kəs bir parça çörəkdən ötrü onun qədər əlləşib-vuruşmur. O, duzlu bataqlıqda bir az kartof əkməmişdi, daxmasının ətrafında bitən sıx gicikən kollarını biçməsinə də nəzərə alsaq, torpaqda gördüyü işlər bundan ibarət idi, vəssalam.

O, öz yolunda deyildi, odur ki, ondan yaxşı bir şey gözləməyinə dəyməzdi. Artıq evinin çimdən olan damı da çökmüşdü, mətbəxinin pilləkənlərini nəmişlik xarab etmişdi; bülöv daşı yerə atılmışdı, arabası daim açıq səma altındaydı.

Bu mənada Brede yaxşı yaşayırdı – belə xırda şeylər onu qətiyyənlə narahat etmirdi. Uşaqların oynayarkən bülöv daşını çəmənlikdə o yan-bu yana diyirləməsinə heç vecinə də almır, hətta bəzən onlara kömək də edirdi. Heç bir ciddiyyəti və dərdi olmayan yelbeyin və tənbel bir təbiətə malikdi, zəif karakterliydi, ağıldan da bir az o söz. Buna baxmayaraq, birtəhər də olsa, ailəsini dolandırır, günü günə calayaraq keçinirdi. Amma dükançı Bredeni və onun ailəsini əbədi olaraq dolandıra bilməzdi, bu barədə o, tez-tez xatırladırdı da, indisə tam ciddi tərzdə xəbərdarlıq etdi. Brede özü də bunu yaxşı anlayırdı və buna son qoymağa söz vermişdi: torpağını yaxşı qiymətə satıb dükançının pulunu verməyi vəd etmişdi!

Ah, birdən bunda da uduzsa! Fərqi yoxdur, Brede onsuz da torpağını satacaq, nəyinə lazımdır! O, geriye, kəndə qayıtmağa çalışırdı, burada səslü-küylü dünyadan uzaq yerdə çalışıb rahat və sakit həyat sürməkdənsə yüngül və avara həyata, xırdavat dükanına can atırdı. O, Milad bayramlarını, On Yeddi mayı, ya da icma evindəki bazarları necə unuda bilərdi? O, adamlarla danışmağı, yenilikləri müzakirə etməyi də xoşlayırdı, bu bataqlıqda kiminlə söhbət etsin? Doğrudur, bir müddət Sellanrolu İnger müəyyən qədər ona tərəf meyil edirdi, ancaq indi o da dəyişilib, tamamilə qaradınməz olub. Bir də ki, o, həbsxanada yatıb, Brede isə hörmətli adamdır, onun tayı deyil!

Ancaq kəndi tərək etməklə özü-özünə pislik etmişdi. İndi o, lensmanın özüne yeni başqa şahid, həkimin isə başqa arabaçı tapmasına həsədlə baxırdı; əvvəl ona ehtiyacı olan insanlardan qaçırdı, indisə artıq onlar onun əlinin altında deyildilər və onsuz da keçinə bilirdilər. Bəyəm ondan şahid və arabaçı çıxar?! Əslində onun özünü, yəni Bredeni kəndə karetda qaytarmalıydılar!

İndi də Varvara haqda; niyə Brede onu Sellanroya düzəltmək istəyirdi? O, bu fikrə arvadıyla məsləhətləşdikdən sonra gəlmişdi. Əgər hər şey qaydasında getsə, qızının gələcəyi yaxşı olacaq, hətta ola bilər ki, bütün Brede ailəsinin. Börgəndə iki kontorçunun təsərrüfatını idarə etmək heç də pis deyildi, ancaq Allah bilir, axırda ona bir şey verəcəkdilər, ya yox. Varvara gözəl qızıdır, qədd-qamətlidir, İsaakin evinə düzəlsə, onun şansısı daha çox ola bilər. Sellanroda da iki oğlan var.

Sonra görəndə ki, bu plan baş tutmayacaq, başqasını düşündü. Əslinə qalsa, həbsxanada yatmış İngərlə yaxınlaşmaqdan ötrü bu qədər əldən-ayaqdan getməyə lüzum da yoxdur, oğlanlar təkə Sellanroda deyil ki, götürək elə Aksel Stremi. Onun da həyəti, qazması var, işgüzar və yığımcıl adamdır, yavaş-yavaş mal-qarasını, var-dövlətini də çoxaldır, təkə arvadı və köməkçisi yoxdur.

– Odur ki sənə deyirəm, Varvara gələndən sonra sənənin heç bir köməkçiyə-filana ehtiyacın olmayacaq! – Brede Aksele demişdi. – Sən bir onun şəklinə bax.

İki həftə keçdi və Varvara gəldi. Aksel ot biçinində bir az ləngidiyindən gecələr biçib, gündüzlər dırmıqlayıb yığırdı. Hər şeyi də özü təkbaşına edirdi. Elə bu vaxt Varvara gəlib çıxdı! Əsl hədiyyəydi! Məlum oldu ki, Varvara işləməyi bacırır, o, qab-qacağı, paltarları yuyur, nahar hazırlayır, inəkləri sağırdı. Hətta biçənək yerinə gəlib ot daşımağa da kömək edirdi; Aksel ona yaxşı əməkhaqqı verərək yanında saxlamağı qərara aldı.

Sən demə, Varvara tək-cə şəkildə gözəl deyilmiş. O, incə və düz qamətliydi, səsi bir az xırıltılıydı, bir çox məsələlərdə bişmiş və təcrübə qazanmışdı, yəni ağzının sarısı getməmiş quşcığaz deyildi. Aksel onun sifətinin niyə arıq və uzun olduğunu anlaya bilmirdi:

– Mən səni görəndə kimi tanıyardım, – o dedi, – ancaq şəklinə oxşamırsan.

– Yol məni dəyişdirib, – qız cavab verdi, – bir də ki, şəhərin havasındandır.

Ancaq çox keçmədən sifəti yenidən girdələşdi, yaxşılaşdı, odur ki, dedi:

– Belə uzaq yolun və şəhər havasının adama necə təsir etdiyini sən bilmirsən! – o, şəhərin insanları başdan çıxardığına da eyham vurdu – orda qazdan ayıq olmaq lazımdır. – Söhbət əsnasında o, Akseldən xahiş etdi ki, qəzetə abunə yazılsın, Börgen qəzetinə, çünki dünyada baş verənlərdən xəbər tutmaq istəyir. O, şəhərdə oxumağa, teatra və musiqiyə öyrəşib, buralar isə çox darıxdırıcıdır.

İşçisinin belə yaxşı çıxmasına sevinən Aksel qəzetə abunə yazıldı, hətta Brede ailəsinin tez-tez onun xutoruna təşrif buyuraraq yeyib-içməsinə də barmaqarası baxırdı. O, öz işçisini mükafatlandırmaq istəyirdi. Bazar axşamları Varvaranın gitaranın simlərinə toxunaraq xırıltılı səsiylə oxumasından

gözəl nə ola bilərdi? Aksel ona tanış olmayan gözəl mahnılardan və bu mahnıların məhz onun xutorunda səslənməsindən riqqətə gəlirdi.

Yayda Varvaranın bir sıra başqa xasiyyətləri də üzə çıxdı, ancaq buna baxmayaraq o hələ də razıydı. Varvaranın şiltalıqları da yox deyildi, hətta bəzən həddindən artıq diluzunluq da edirdi. Bir dəfə şənbə günü axşam Aksel məcburən kənddəki xırdavat dükanına getməli olmuşdu, onda gərək Varvara həyəət-bacanı və mal-qaranı heç bir şey olmamış kimi Allah umuduna buraxaraq çıxıb getməyəydi. Ancaq xırdaca bir söz-söhbətə görə o, bunu etmişdi. Bəs hara getmişdi, görəsən? Sadəcə, evlərinə, Breydablikə, amma yenə də Aksel evə qayıdanda Varvaranı görməmişdi. O, mal-qaranı yerbəyer edib, yeməyini yedi və yığılıb yattı. Səhərisi Varvara qayıdıb gəlirdi.

– İstəyirdim biləm ki, taxta döşəməsi olan evdə yaşamaq necə olur, – deyər yetərincə acidillilik etdi.

Buna Aksel heç bir karagələn cavab verə bilmədi, çünki, sadəcə, torpaq döşəməsi olan qazması vardı. Ona görə dedi ki, onun da meşəsi var və vaxt gələcək, taxta döşəməli daxması da olacaq! Bundan sonra Varvara peşman oldu – axı o, axmaq deyildi – və bazar günü olmasına baxmayaraq, meşəyə gedib yeni ardıc budaqları gətirdi və qazmanın yerinə döşədi.

Bir halda ki, Varvara belə səy və mehribanlıq göstərdi, Aksel də dünən aldığı qəşəng yaylığı çıxardı; deyəsən, yaylığı daha mühüm bir şey əldə etmək üçün gizlətmişdi. Beləliklə, yaylıq qızın xoşuna gəlirdi, dərhal başına bağladı və yaraşır-yaraşmadığını soruşdu. Əlbəttə ki, yaylıq ona çox yaraşdı, çünki Varvara başına dəri çanta da bağlasaydı, yaraşardı! Qız bu sözlərə güldü və ünvanına deyilən xoş sözləri cavabsız buraxmamaq üçün dedi:

– Mən kilsəyə priçastiyaya gedəndə şlyapadansa bunu geyinəcəyəm. Amma Börgəndə biz hamımız şlyapada gəzirdik, təkcə kənddən yenicə gəlmiş qulluqçulardan başqa.

Mehriban dostluq yenə də başlandı.

Ancaq Aksel poçtun gətirdiyi qəzeti çıxaran kimi Varvara oturub dünyada baş verən hadisələr – Strandhatendə zərgərlik mağazasına basqın, qaraçıların davası, şəhərdəki dəniz körfəzindən tapılmış uşaq meyiti barədə xəbərləri oxumağa başladı. Meyit qolları çəpinə kəsilmiş köhnə köynəyə bükülmüş.

– Görəsən, bu uşağı kim atıbmış? – Varvara dedi. – Köhnə adəti üzrə o, bazar qiymətlərini də oxudu.

Yay davam edirdi.

XVI

Sellanroda böyük dəyişikliklər baş verirdi.

Demək olar ki, əvvəlki halından əsər-əlamət belə qalmamışdı. İndi burada hər cür tikili görmək olardı; ağac sexi, dəyirman. Boş çöllük insan məskəninə çevrilmişdi. İngersə daha qiyamət olmuşdu, o dəyişərək əvvəlki tək zirəkləmişdi.

Keçənilkı böhran onun yüngüllüyünə dərhal üstün gələ bilməmişdi, öncə onda köhnə yelbeyinliyinə yenidən qayıdış baş vermiş, içində yenidən həbsxana həyatı və Tronheyım kilsəsi haqqında danışmaq arzusu baş qaldırmışdı. Ancaq sonradan xırda və sadə dəyişikliklər baş verdi; üzük barmaqdan çıxdı, yuxarı çirmənmiş tuman aşağı endi. O, dalğın olmuşdu, malikanədə də sakitlik idi, gəlib-gedənin sayı azalmışdı, kənddən gələn yad qadınların və qızların sayı azalmışdı, çünki artıq İngər onlara çox üz vermirdi. Gözdən-könüldən uzaq bir yerdə yaşayıb daim şənlənmək mümkün deyil. Sevinc də əyləncə demək deyil.

Gözdən və könüldən uzaq tənha yerdə hər fəslin öz qəribəlikləri olsa da, onlar daimi və dəyişməzdir: səmadan və torpaqdan çıxan ağır və ölçüyəgəlməz səs, hərtərəfli məhdudiyət, meşənin zülməti, ağacların nəvəzişi. Hər şey ağır və yumşaqdır, burada heç bir fikir mümkün deyil. Sellanrodan

şimalda balaca bir gölcük, akvarium boyda bir gölməçə var. Orada xırda, heç vaxt böyüməyən gənc bir balıq üzürdü. O balıq orada yaşadı və öldü, heç bir işə də yaramadı, İlahi, tamamilə heç bir şeyə. Bir dəfə axşamçağı İngər həmin gölməçənin kənarında dayanıb inəklərin zıncırovlarına qulaq kəsilmişdi, ancaq heç bir şey eşitmirdi, çünki hər şey ölmüşdü; yalnız akvariumdan mahnı səsi gəlirdi. Bu mahnı çox zəif, zəif idi, demək olar ki, mövcud deyildi, çox-çox uzaqlardan, uzaqlardan gəlirdi. Bu mahnını xırdaca balıqlar oxuyurdu.

Sellanrolular hər payızda və baharda çöllüyün üzərindən qatarla keçən vəhşi qazların uçuşuna da sevinir, onların səmadakı boşluqda çıxardıqları insan danışığını xatırladan səslərini eşidirdilər. O zaman qatar gözdən itənədək, sanki, bütün aləm bir dəqiqəliyə donurdu. Görəsən, insanlar bu anda içlərində bir zəiflik əmələ gəldiyini duymurdularmı? Onlar yəni işlərinə davam edirdilər, amma öncə, sanki, uzaq bir aləmdən kiminsə çağırışını eşidərək ruhlarını dəyişirdilər.

Onları daima böyük möcüzələr əhatə edirdi: qışda – ulduzlar, tez-tez görünən şimal parıltısı, cinahlardakı göy qübbəsi, Allah-taalanın fişəngi. Arabir, bəzən, həmişə yox, hərdənbir göy gurultusu eşidirdilər. Xüsusən də, payız aylarında; ətraf qaranlıq, insanlar və mal-qara təntənəli ovqatdadırlar, örüşdən qayıdan heyvanlar bir yerə toplaşib tərənmişlər. Onlar nəyə qulaq asırlar? Sonlarını gözləyirlər? Bəs tarlada ildırım zərbələrinin altında başını aşağı dikib dayanan insanlar nəyi gözləyirlər?

Bahar – bəli, onun şuxluğu və dəliliyi, fərəhi və sevinci ayrı aləmdir, amma payız! Payız ancaq zülmət qorxusu doğurur, insanı ibadətə sövq edir. Payızda adamı qara basır, qulağına sirlə səs gəlir. Bəzən payız günlərində adamlar bayıra çıxıb nəsə axtarırlar, kişilər möhkəm ağac, qadınlar isə göbələkdən yeyib doyan və sürətlə ora-bura qaçan malları. Evə ruhlarına çoxlu sirlər hopduraraq qayıdırdılar. Birdən ayaqlarını bilmədən köstəbəyin üstünə basıb onun arxa tərəfini

cığıra elə yapışdırırdılar ki, zavallı heyvan artıq bədəninin yuxarı hissəsini də torpaqdan qopara bilmir; gah da dağ kəkliyinin yuvasına rast gəlirlər və onların qarşısına qəzəblənmiş dişi çıxır. Hətta böyük zəhərli göbələklər əhəmiyyətsiz deyil, adamlar onlara boş yerə baxmır. Zəhərli göbələk nə çiçəkləyir, nə də hərəkət edir, amma onda amiranə nəşə var, o, dəhşətlidir, bədənsiz yaşayan və nəfəs alan ağciyəyə oxşayır.

Nəhayət, İnger də sındı və dinə üz tutdu. Məgər bu baş verməyə bilərdi? Çölün düzündə heç kəs bundan sığortalanmayıb, burada yalnız dünyəvi arzular və fanilik deyil, dindarlıq, Tanrı xofu, boş xurafat da vardı. Yəqin, İnger düşünürdü ki, onu başqalarına nisbətən daha böyük ilahi cəza gözləyir və bu cəza bir gün mütləq gələcək; axı İnger bilirdi ki, Tanrı axşamlar gəzərək öz çölünü seyr edir, onun gözləri nağıllarda olduğu kimi nəhəngdir, odur ki onu mütləq görəcək! Öz gündəlik həyatında o, çox şeyi dəyişdirə bilməmişdi; əlbəttə, qızıl üzüyü sandığın lap dibinə atmış, Yeliseyə də yazmışdı ki, o da düzəlməyə səy göstərsin; başqa nə edə bilirdi ki, yalnız çoxlu işləmək və özünə əziyyət vermək. Bir şey də edə bilirdi: ciddi paltarlar geyinmək və yalnız bazar günləri mavi ipək lentini boynuna dolayıb bayramı qeyd etmək.

Bu süni və lüzumsuz yoxsulluq özünü əksiltmə və stoizizm fəlsəfəsinin özünəməxsus ifadəsiydi. Mavi ipək lent köhnəydi, İnger onu Leopoldinaya kiçik gələn papaqdan qoparmışdı, lentin bəzi yerləri bozarmış və əməlli-başlı kirlənmişdi. İndi İnger onu bayramlarda nimdaş bəzək əşyası kimi taxırdı. Hə, doğrudur, o, vəziyyətini xeyli şişirdir və özünü komada yaşayan yoxsullara oxşatmağa çalışırdı – məgər o, ehtiyacdan belə nimdaş geyinsəydi, Tanrıya daha çox yaxın olardı? Gəlin onu rahat buraxaq, onun buna haqqı var!

O, çox şişirdir və lazım olduğundan daha çox işləyirdi. Evdə iki kişi ola-ola onların getməsini gözləyir, sonra isə özü odun doğrayırdı. Bu əzablar və bu epitemiya nəyə lazım idi? O, elə əhəmiyyətsiz, elə dəyərsiz bir insandı ki, onun biliyi və

bacarıǵı elə bəsitdi ki, yaşamasıyla ölməsi ölkədə hiss olunmayacaqdı; ancaq burada, çöllükdə o, nəyəsə lazım idi. Burada o, demək olar ki, böyük idi, hər halda, hamıdan böyük idi və ona elə gəlirdi ki, üzərinə qalaqladığı bütün cəzalara layıqdır. Əri ona dedi:

– Biz Sivertlə danışmışıq, biz istəmirik ki, sən bizim yerimizə odun doğrayıb özünə əziyyət verəsən.

– Mən bunu öz vicdanım naminə edirəm, – o cavab verdi.

Vicdan? Bu söz İsaakı yenə düşünməyə vadar etdi; o artıq yaşlı adam idi, ağır tərپənirdi, ancaq işin mahiyyətini anlayanda sözləri tutarlı olurdu. Əgər İngeri bu qədər dəyişdirmişdisə, demək, bu vicdan nəsə çox güclü bir şey olmalıydı. Necə olsa da, İngerin dəyişməsi ona da təsir etmişdi, o, öz ərini də yoluxdurmuşdu, İsaak dalgın və mülayim olmuşdu. Qəmli və ağır bir qış gəlmişdi, İsaak tənhalığa çəkilmək üçün xəlvəti yer axtarırdı. Öz meşəsini qorumaq üçün o, İsveçə doğru yamaclıq sahədə dövlətdən yaxşı düz ağacları olan bir qədər yeni meşə sahəsi almışdı. Buradakı şalbanları doğramaq üçün özünə köməkçi götürmək istəmirdi, o, tək qalmaq istəyirdi, Sivertə anasının yanında qalmağı tapşırılmışdı ki, birdən özünə qəsd edər.

Budur, İsaak qısa qış günlərində qaranlıqda meşəyə gedir, qaranlıqda da geri qayıdır; göy üzü həmişə ayılduzlu olurdu, arabir səhərki izlərini axşamadək qar örtürdü; odur ki, yolu çətinliklə tapırdı. Bir axşam onun başına qəribə hadisə gəldi.

O, yolun çox hissəsini keçmişdi, ay işığının işıqlandırdığı yamacda onun qəşəng və təmiz, demək olar ki, yerə batmış xutoru aydın görünürdü; qar onu necə də basmışdı. O, yenə də şalbanlar hazırlayıb. Uşaqlarla İnger bunların nəyə lazım olduğunu biləndə təəccüblənəcəklər. O, qeyri-adi bir tikili fikirləşmişdi. Evə tənənfəs halda girməməkdən ötrü bir az dincəlmək üçün qarın üzərinə çökdü.

Ətraf sakitlikdir, bu sakitliyə və xoş niyyətlərə Tanrı bərəkət versin, bu ancaq xeyirədir! Ancaq İsaak boş yerə əkinçi

deyil, o, elə indicə gələcəkdə nə qədər torpaq təmizləməli olduğunu fikrində hesablayır, fikrən torpağı böyük daşlardan təmizləyir; onun şum işlərinə böyük həvəsi var. Bax orada – yaxşı tanıyır – yaxşı uzun yarğan var, onun içində kefin istəyən qədər xam filiz var, oradakı hər gölməçədə mütləq metal təbəqə var, bax oranı da şumlayacaq. O, sahəni gözəyari kvadratlara böləcək, onun bu kvadratlarla bağlı öz planları və düşüncələri var, onları al-yaşılı çevirib bol məhsul götürəcəkdir. Eh, becərilmiş sahə böyük ruzi-bərəkətdir, bu ona qayda-qanun kimi təsir etdi, zövq verdi...

Ayağa qalxdı, ancaq harada olduğunu dərhal anlamadı. Hım?.. Nə olmuşdu? Heç nə, sadəcə, bir az oturmuşdu. Ancaq gözünün qarşısında nəsə dayanıb, hansısa bir məxluq, ruh, boz inək – başqa heç bir şey. Halı fənalaşdı, irəli doğru ağır və qətiyyətsiz bir addım atdı – kiminsə baxışları düz ona zillənmişdi, diqqətlə baxan iki bərəlməmiş göz. Bu zaman yaxınlıqdakı ağcaqovaqlar xışıldadı. Axı ağcaqovaqların heç də xoş olmayan müdhiş tərzdə xışıldaması hamıya məlumdur – hər halda, İsaak heç vaxt belə qorxunc xışiltı eşitməmişdi. Hiss etdi ki, onu titrətmə tutub. O, əlini irəli uzatdı, onun əli, yəqin ki, heç vaxt bundan aciz hərəkət etməmişdi.

Nədir, görəsən, onun qarşısında dayanan? Bu, həqiqidirmi? Elə bir gün olmamışdı ki, İsaak ilahi qüvvənin varlığına and içməsin, hətta bir dəfə onu görmüşdü də, ancaq indi gördüyü Tanrıya oxşamırdı. Görəsən, Müqəddəs Ruhun görünüşü belə deyil ki? Belədirsə, onda niyə çölün ortasında dayanıb, iki göz, elə hey baxır? Görəsən, onun ruhunu götürüb aparmağa gəlməyib ki? Nə etmək olar, qoy aparsın, onsuz da bu, nə vaxtsa baş verəcək, ruhu rahatlığa qovuşaraq göylərə yüksələcək.

İsaak həyəcanla nə baş verəcəyini gözləyirdi, titrəməsi kəsmirdi, kabusdan soyuq, şaxta vururdu, bu, yəqin ki, iblis idi. Burda İsaak, necə deyərlər, durnanı gözündən vurdu, ola bilər, bu, həqiqətən də, iblis idi. Ancaq ona burada nə lazımdır? Nəyə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

görə məhz İsaakın yaxasından yapışıb? O ki oturub xəyalında torpaq şumlayırdı – görəsən, şeytanı bu qəzəbləndirməyib ki? Başqa bir günah sahibi olduğunu İsaak xatırlamırdı, o, sadəcə, meşədən evə gedirdi. O, yorğun və ac fəhlə babadır, Sellanroya evinə gedirdi, başqa heç bir pis niyyəti də yoxdu...

O, irəliyə doğru bir addım da atdı, kiçik bir addım, ancaq dərhal da geri çəkildi. Kabus yoxa çıxmamışdı. İsaak tutuldu, sanki, burada nəşə var demək istəyirdi. Şeytan – şeytandır, ancaq ali hakimiyyət onun əlində deyil. Bir dəfə lüter az qala onu öldürəcəkmış, hə, çoxları onu Xaç və İsa adından qovublar. İsaak haray-həşir qoparıb onu ələ salmaq istəmədi, o, əvvəlcədən qərara aldığı kimi, ölməyi və rahatlığa qovuşmağı üstün tutdu, odur ki, kabusa doğru iki addım atdı, xaç çəkdi və qışqırdı:

– Müqəddəs İsa naminə!

Hm? Öz qışqırtısını eşidib dərhal ayıldı və uzaqdan yamacın döşündəki Sellanronu gördü. Ağcaqovaqlar xışıldını kəsdilər. Hər iki göz yoxa çıxdı.

O, yolda ləngimədi və təhlükəylə zarafat etmədi. Daxmanın kandarında ayaq saxlayıb rahat nəfəs aldı və ucadan şaq-qanaq çəkib güldü, sonra həyatın hər üzünü görmüş əsl kişi kimi, hətta əsl insan kimi öz əzəmətini dərk edərək otağa daxil oldu.

İnger onu görüb diksindi və rənginin niyə qaçdığını soruşdu.

O gizlətmədi və şeytana rast gəldiyini dedi.

– Harda? – İnger soruşdu.

– Bax orda. Bizimlə üzübüz.

İnger heç bir narazılıq-filan bildirmədi. Doğrudur, İsaakı tərifləmədi, ancaq üzünün ifadəsində əsəbilikdən əsər-əlamət yox idi. Əksinə, son günlər İngerin ovqatı xeyli yüksəlmiş, o mehribanlaşmışdı. Səbəbi isə məlum deyildi. İndi də yalnız bunları soruşdu:

– O, şeytanın özüydü?

İsaak başıyla təsdiqlədi və dedi ki, ona elə gəlir ki, hə, özüydü.

– Mən İsanı çağıraraq onun üzərinə getdim, – İsaak cavab verdi.

İnger məyus halda başını buladı və şam yeməyi hazırlamağa başlamazdan qabaq xeyli oturdu.

– Hər halda, sən bir də təkbaşına meşəyə getməyəcəksən! – o dedi.

İngerin ona görə narahat olması İsaakı sevindirdi. O, özünü elə göstərdi ki, guya, qorxub-eləməyib və ona heç müşayiətçi-filan da lazım deyil. Ancaq o, bunu heç bir lüzum olmadan öz müdhiş macəralarıyla İngeri qorxutmamaq üçün yalandan deyirdi. Axı o, kişi və ailə başçısıydı, hamını qorumaq da onun borcuydu.

Amma İnger onun ürəyini oxuyurdu, odur ki, dedi:

– Yaxşı, hə, hə, bilirəm, sən məni qorxutmaq istəmirsən, ancaq bundan sonra Siverti özünlə götürəcəksən.

İsaak ancaq “hm” deməklə kifayətləndi.

– Sən meşədə kefsizləyə, ya da zəifləyə bilərsən, həm də mənə elə gəlir ki, son zamanlar sən özünü o qədər də yaxşı hiss etmirsən.

İsaak yenə “hm” dedi.

Naxoşdur? Yorulub, taqətdən düşüb – bu, doğrudur. Amma naxoşlamaq? Allah İngeri güldürsün, o, həmişə sağlam olub, indi də sağlamdır; yeyir, yatır, işləyir, onun sağlamlığı möhkəm və müdhişdir. Bir dəfə ağac onun üstünə aşıb qulağını qoparmışdı, o, qulağını yerdən qaldırıb yerinə qoymuş, papağıyla bərk-bərk sıxmış və bir neçə gün, bir neçə gecə beləcə saxlamışdı. Qulaq bitişmişdi. Hərdən özünü yaxşı hiss etməyəndə cökə çiçəyini süddə qaynadıb içər və tərləyər, bundan başqa, dükançıdan aldığı biyan kökü, əsrlərin sınağından çıxmış tiryək qəbul edərdi. Əli dərinəndən kəsiləndə qanı kəsiləndək gözləyər, sonra isə yaraya duz tökərdi, bir neçə günə yarası sağalardı. Sellanroya heç vaxt həkim çağırılmamışdı.

Yox, İsaak xəstəydi. Şeytanla baş verən hadisə isə ən sağlam adamın belə başına gələ bilərdi. Bu qorxunc əhvalat İsaaki zərrə qədər də özündən bədgüman etməmiş, əksinə, sanki, mətinləşdirmişdi. Qışın irəliləməsiylə yazın gəlməsi yaxınlaşdıqca İsaak bir kişi və ailə başçısı kimi özünü, demək olar ki, qəhrəman kimi hiss edirdi: mən belə şeylərin nə demək olduğunu bilirəm, ehtiyacınız olanda mənə arxalanın, mən hətta onu qorxuda da bilirəm!

Ümumiyyətlə isə, artıq günlər uzanmış və aydınlaşmışdı, Pasxa keçib getmişdi, şalbanlar artıq həyətdəydi, hər şey parıldayırdı, insanlar qışdan sonra rahat nəfəs almağa başlamışdılar.

Günəşə doğru ilk gərnəşən yenə də İnger idi, onun kefi artıq çoxdan yaxşıydı. Bunun səbəbi nəydi, görəsən? Hə, səbəb yetərincə əsaslıydı: o, yenə ağırlaşmışdı, yenə də uşaq gözləyirdi. Onun həyatı hamarlaşmış, heç bir çatlağı qalmamışdı. Axı bu qədər günahdan sonra bu, böyük bir mərhəmət idi, xoşbəxtlik yenə də onunlaydı, onu əməlli-başlı izləyirdi. Hətta İsaak da bir dəfə nəşə hiss edib soruşdu:

– Mənə elə gəlir ki, sənin yenə nəyinsə olacaq, bu necə oldu, görəsən?

– Şükür Tanrıya, yəqin ki, olacaq! – o cavab verdi.

Hər ikisi eyni dərəcədə təəccüblənmişdi. Təbii, İnger hələ o qədər də qoca deyildi, İsaaka, ümumiyyətlə qoca görünmürdü, amma bunun fərqi yoxdu, yenə də uşaq, hə, elədir! Leopoldina ildə bir neçə dəfə Breydablikə məktəbə gədirdi, odur ki, evdə körpə yox idi, həm də ki, Leopoldina da artıq böyümüşdü.

Bir neçə gün keçdi və İsaak nəşə fikirləşib kəndə getdi. Şənbə axşamı çıxdı ki, bazar ertəsi səhəri geri qayıtsın. Nə üçün getdiyini söyləmədi, ancaq qayıdanda yanında qulluqçu da gətirmişdi. Onun adı Yensina idi.

– Bu, haradan ağılna gəldi? – İnger dedi, – o, mənə lazım deyil.

İsaak cavab verdi ki, yox, indi lazımdır.

Bu, bütün hallarda İsaak tərəfindən xoş bir diqqət və qayğıydı, odur ki İnger doluxsundu. Yeni işçi dəmirçinin qızıydı, o, yayı burda qalacaq, sonrasına isə baxacaqdılar.

– Bundan başqa, – İsaak dedi, – mən Yeliseyə teleqram göndərdim ki, gəlsin.

İngerin qəlbi titrədi – ana ürəyidir axı. Teleqram! İsaak bu yaxşılıqlarıyla onun ürəyini üzürdü! Yeliseyin səhərdə, əxlaqsız səhərdə yaşaması İngeri çox qüssələndirirdi, o, tez-tez oğluna Tanrı haqqında yazır, atasının qocalmağa başladığını, torpaqlarının getdikcə böyüdüyünü, Sivertin işlərin öhdəsindən təkbaşına gələ bilmədiyini, həm də onun gec-tez Sivert dayının varisi olacağını xatırladırdı. Hətta geri qayıtmaq üçün yolpulu da göndərmişdi. Ancaq Yelisey tamamilə səhərləşmişdi və yəni-dən kənd həyatına qayıtmaq istəmirdi; yazırdı ki, gəlib evdə nə edəcək? “Mən təhsilimi və işlərimi ataraq kənddə təsərrüfatla məşğul ola bilmərəm. Mənim bu işlərə heç həvəsim də yoxdur. Əgər bir az kətan parça göndərə bilsən, məni borca girməkdən qurtararsan” – o yazırdı. Təbii ki, anası ona mələfəlik kətan göndərirdi, özü də tez-tez göndərirdi; ancaq onda dini təfəkkür əmələ gəldikdən sonra anladı, gözləri açıldı və başa düşdü ki, Yelisey kətanı satır, pulunu isə başqa şeylərə sərf edir.

Bunu atası da başa düşmüşdü. O heç vaxt bu barədə danışmırdı, çünki anası Yeliseyi göz bəbəyi kimi sevirdi, onun xiffətini çəkir və ağlayırdı. İkiqat parça hissə-hissə azalırdı və o, dünyada heç kəsin bu qədər mələfə işlətmədiyini yaxşı başa düşürdü. Hər şeyi yaxşı-yaxşı götür-qoy etdikdən sonra İsaak qərara aldı ki, kişi olmalı və ailənin başçısı kimi işə qarışmalıdır. Doğrudur, dükançıdan teleqram göndərməyi xahiş etmək olduqca baha başa gəldi, ancaq bu teleqram oğluna ciddi təsir göstərməliydi, bundan başqa, İngerin bunu necə qarşılayacağı da İsaak üçün müəmmalı olaraq qalırdı. Geri qayıdarkən çiyində yeni işçinin sandıqçasını gətirirdi, ancaq içi eynilə üzük alıb qayıdanda olduğu kimi, fərəhlə, sirli bir duyğuyla dolmuşdu...

Əski gözəl günlər geri qayıtmışdı. İnger yaxşı və faydalı bir iş görmək üçün nə edəcəyini bilmir, əvvəllər olduğu kimi ərinə deyirdi: Sən bütün bunların öhdəsindən necə gəlirsən? Ya da: Özünü lap əldən salırsan! Yaxud da: Yox, yox, tez evə gəl, bir şey ye, mən sənə vafli bişirmişəm! Ərinin kefini açmaq üçün soruşurdu: Mənə maraqlıdır, bilim ki, bu şalbanları nəyə saxlayırsan, yenə nə tikmək istəyirsən?

– Heç özüm də tam bilmirəm. – O cavab verir və özünü çəkirdi.

Hər şey əski çağlardakı kimiydi. Uşaq doğulandan sonra – körpə iri, cizgiləri yerində qəşəng bir qız idi – İsaak gərək daş olaydı ki, Tanrıya şükür etməyəydi. Bəs o, nə tikməyə hazırlaşırdı? İndi Olinanın dabanına tüpürüb qonşuları gəzərək laqqırtı vurmaq üçün xeyli mövzusu vardı: daxmaya bir otaq da artırılacaq, Sellanro sakinlərinin sayı çoxalıb, işçi götürüblər, Yeliseyin yolunu gözləyirlər, bir dənə də qız dünyaya gəlib, köhnə daxma indi anbar olacaq, başqa nəyə yarayardı ki?!

Təbii ki, günlərin birində o, İngərə danışmalıydı, axı arvadı çox istəyirdi ki, bu barədə bilsin, baxmayaraq ki, bəlkə də, İnger bu sirri artıq Sivertdən öyrənmişdi – onlar tez-pıçıladaşırdılar – ancaq buna baxmayaraq, hədsiz təəccüblənərək əllərini bir-birinə vurdu və dedi: Ola bilməz!

İsaak fərəhindən cuşa gələrək dedi:

– Malikanəyə o qədər uşaq yığmısan ki, onlara yer də tapmıram!

Kişilər hər gün yeni daş ev tikmək üçün daş qırmağa gedirdilər. Onlar daş qırarkən bir-biriylə bəhsə girirdilər; biri cavan və möhkəm, zərbə endirəcəyi yeri iti gözləriylə dəqiq müəyyənələdirən və münasib daşı tez axtarıb tapan, o biri isə – yaşlı və ağır, uzun qollu, müdhiş bir güclə lingin üzərinə basan. Onlar yenə bir topa daş qıraraq fasilə verdilər və sakitcə söhbət etməyə başladılar.

– Brede torpağını satmağa hazırlaşır, – ata dedi.

– Hə, – oğul cavab verdi.

– Maraqlıdır, görəsən, neçəyə verir?

– Hə.

– Sən bir şey eşitməmişən?

– Yox. Deyirlər, iki yüzə.

Ata bir dəqiqə düşünüb dedi:

– Səncə, bu daşlar özülə yarayar?

– O baxır üstünün qabıqlarını qoparacağıq, ya yox, – Sivert cavab verdi və ayağa qalxıb lingi atasına verdi, özü isə güzrlə sındırmağa başladı. O, qıpqırmızı pörtmüş və tərləmişdi, güzrü yuxarı qaldıraraq zərblə endirir, yenidən qaldıraraq bir də endirirdi, iyirmi dəfə dalbadal, iyirmi gurultu. Onun nə alətə heyfi gəlir, nə də özünə yazığı gəlirdi. İş ağır idi, köynəyi şalvarından çıxmış, qarnı açıqda qalmışdı, güzrlə daha güclü zərbə endirmək üçün hər dəfə pəncələrinin üzərinə qalxırdı. İyirmi zərbə.

– Gəl baxaq, – ata qışqırdı.

Oğul dayanıb soruşdu:

– Çatlağı var, görəsən?

İkisi də aşağı əyilib daşa baxdılar, bu lənətə gəlmiş şoğəribə baxdılar; yox, çatlağı-zadı yoxdur.

– İndi də mən təkcə güzrlə yoxlayım, – ata ayağa qalxaraq dedi.

Bu daha çətin idi, ancaq gücə əsaslanırdı, güzr qızdı və əyilməyə başladı, sapı laxladı.

– Sapı çıxacaq, – İsaak dedi və dayandı. – Güc çatmır. – Yox, o, belə düşünmürdü.

Nəhayət, ata, bu kötük kimi ağır, mötədil, səbirli və mərhəmətli adam son zərbələri endirib oğluna daşı qırmaq imkanı verdi.

– Axır ki ikiyə bölündü, amma xeyli əlləşməli oldun! – ata dedi. – Hm. Breydablikdən də fayda götürmək olar.

– Mən də elə düşünürəm, – oğul dedi.

– Əgər bataqlığı şumlayıb qurutsan...

– Daxmanı da qaydaya salmaq lazımdır.

– Hə, doğrudur, daxmanı qaydaya salmaq lazımdır. Onun da bir xeyli işi var. Bəs anan kilsəyə bayrama getməyə hazırlaşmır?

– Hə, deyirdi.

– Belə. Gör nə deyirəm: hər yana yaxşı-yaxşı baxmaq lazımdır, görək, təzə daxmaya bir pilləkən tapa bilərik? Sən görməmişən ki?

– Yox, – Sivert cavab verdi.

Onlar yenə işə girişdilər.

İki gündən sonra qərara gəldilər ki, artıq divarlara daş kifayət edər. Cümə günü axşamıydı, onlar dincəlmək üçün oturub yenə də söhbətə başladılar.

– Hm. Necə düşünürsən, – ata dedi, – Breydabliki alaqmı?

– Necə yəni, – oğlu soruşdu, – nəyimizə lazımdır?

– Bilmirəm. Orada məktəb var, həm də mərkəzdə yerləşir.

– Hə, nə olsun ki? – oğul soruşdu.

– Heç özüm də bilmirəm, bizimçün elə də əhəmiyyəti yoxdur.

– Sən bu barədə düşünmüşən? – oğul soruşdu.

Ata cavab verdi:

– Yox. Görəsən, Yelisey orada işləməyə razı olar?

– Yelisey?

– Hə, bilmirəm.

Hər ikisi xeyli düşünür. Ata alətləri toplayıb dalına çatır və evə getməyə hazırlaşır.

– Əgər belədirsə, – nəhayət, Sivert dilləndi. – Onda sən onunla danış.

Ata söhbətə yekun vurdu:

– Hə, bu gün biz yeni daxmamıza pilləkən tapa bilmədik.

Ertəsi gün şənbəydi, odur ki, evdən sübh tezdən çıxmaq lazımdır ki, uşaqla aşırımı keçə bilsinlər. Qulluqçu Yensinani özləriylə götürmüşdülər, odur ki, xaç anası vardı, xaç atasını isə aşırımın o tayında, İngərin qohumları arasından müəyyənləşdirmək istəyirdilər.

İnger son dərəcə şıq geyinmişdi; o, özünə ağ yaxalığı və köbələri olan olduqca təmtəraqlı çit paltar tikmişdi. Uşağı da ağappaq geyindirmişdi, köynəyinin ətkələrinə mavi rəngli yeni ipək lent tikmişdi, hə, körpə də çox şirin idi, o gülüm-səyir, otaqdakı saatin vurmasına qulaq asaraq öz dilində nəsə qığıldayırdı. Atası hələ də ona ad axtarırdı. Bu onun haqqıydı, ona görə də adı mütləq özü qoymaq istəyirdi – siz mənə qulaq asın! O, Yakobina ilə Revveka arasında qalmışdı, hər iki ad təxminən İsaakın adıyla eyni mənəni daşıyırdı. Axırda İngerin yanına gedib qorxa-qorxa dedi:

– Hm. Revveka olmasına nə deyirsən?

– Yaxşı, qoy olsun, – İnger cavab verdi.

Bunu eşidən kimi İsaak özünü qəhrəman kimi hiss etdi və qətiyyətlə dedi:

– Onu ancaq Revveka deyə çağıracağım! Belə olmasa, mən mən olmaram!

Təbii ki, kilsəyə o da getmək istəyirdi – uşağı aparmağa kömək etmək üçün, ümumiyyətlə isə adətə görə. Bəs Revvekanı müşayiət etməsin! O, cavanlığında olduğu kimi, saqqalını qırxıb qırmızı köynəyini geydi; hava istiydi, ancaq qış kostyumu təzə olduğu üçün onu geyindi. Ümumiyyətlə, İsaak şıq və gözəl geyinməyə üstünlük verən adam deyildi, ona görə də yola hədsiz dərəcədə iri olan uzunboğaz çəkmələrini geydi.

Sivertlə Leopoldina mal-qaraya baxmaq üçün evdə qaldılar.

Gölu qayıqla üzüb keçdilər, bu, əvvəlki vaxtlarda olduğu kimi, gölü dolanıb getməkdən qat-qat asan idi. Gölün ortasında İnger körpəni əmizdirməyə başlayanda İsaak görür ki, İngerin boynundan asdığı lentin üzərində nəsə parıldadı – bu, nəydi, görəsən? Kilsədə onun barmağında qızıl üzük olduğunu gördü. Ax, bu İnger, axır ki, dözə bilmədi!

XVII

Yelisey evə qayıtmışdı.

O, artıq bir neçə ildi ki, şəhərdəydi, boyu uzanaraq atasından hündür olmuşdu, qolları uzun, əllərisə ağappaq idi, nazik qara bıqları vardı. O, özünü çəkmir, açıq-aşkar sadə və mehriban görünməyə çalışırdı; anası mat-məəttəl qalmışdı, o sevinirdi. Onu Sivertlə birlikdə kiçik otağa yerləşdirdilər, qardaşlarının bir-biriylə tuturdu, onlar müxtəlif hoqqalar çıxarıb və gülüşürdülər. Təbii ki, Yelisey yeni daxmanı tikməyə kömək etməli oldu, ancaq fiziki işə öyrəşmədiyi üçün yorulub əldən düşürdü. Ancaq Sivertin işi digər ikisinin öhdəsinə yarıda buraxıb getməsi heç də yaxşı olmadı – atası, demək olar ki, köməksiz qaldı.

Bəs Sivert hara getdi? Hə, günlərin bir günü aşırımın o tayından Olina peyda olub çaparaq xəbər gətirdi ki, Sivert dayı ölüm ayağındadır! Kiçik Sivert necə getməsin axı? İş belə gətirmişdi, bu vaxtda Siverti işdən ayıraraq aparmaqdan yersiz heç bir şey ola bilməzdi; ancaq nə etmək olardı?

Olina dedi:

– Mənim gəlməyə heç vaxtım da yox idi, ancaq nə edə bilərdim, uşaqlara elə bağlanmışam, xüsusilə də Sivertə, ona görə də mirası almaqda ona kömək etmək istədim.

– Sivert dayı ağır xəstədir?

– Aman, Tanrım, o, günü-gündən əriyir!

– O yatır?

– Yatır da sözdür? Haqq-taalanın ölümü sizə zarafat gəlməsin! Sivert dayı artıq bu dünyada qaçıb-tullana bilməyəcək!

Bu cavabdan sonra onlar anladılar ki, Sivert dayının durumu, doğrudan da, ağırdır, odur ki İnger Sivertin dərhal yola düşməsində təkid etdi.

Lakin lağlağı və avara Sivert dayı nəinki ölüm yatağında, heç adi yataqda da deyildi. Kiçik Sivert onun balaca malikanəsinə gəlib çatanda buranın başlı-başına və viranə

qaldığını gördü, hətta yaz işləri belə əməlli-başlı görülməmiş, qışın peyini daşınmamışdı; ancaq Sivert dayı tezliklə öləne oxşamırdı. O artıq qocalmışdı, yaşı yetmiş ötmüş, arıqlayıb bir dəri, bir sümük qalmışdı. Otaqda yarıçılpaq halda gəzişərək tez-tez yerinə uzanırdı. Ona cürbəcür işləri yerinə yetirmək üçün köməkçi lazım idi; məsələn, sarayda asılıb çürüyən balıq torlarının təmiri və sairə. Ancaq ölümdən o qədər uzaqdı ki, durmadan duzlu balıq yeyərək çubuq çəkirdi.

Yarım saat oturub vəziyyətdən hali olduqdan sonra Sivert geri qayıtmağa hazırlaşdı.

– Evə? – qoca soruşdu.

– Biz daxma tikirik, atamın köməyi yoxdur.

– Məgər Yelisey evdə yoxdur? – qoca dedi.

– Evdədir, amma o, belə işlərə öyrəşməyib.

– Bəs onda niyə gəlmisən?

Sivert Olinanın hansı xəbərlə gəldiyini dedi.

– Ölüm yatağında? – qoca soruşdu. – Yəni o düşünüb ki, mən ölüm ayağındayam? Lənət şeytana!

– Ha-ha-ha, – Sivert qəhqəhə çəkdi.

Qoca acıqlı-acıqlı ona baxıb dedi:

– Ölüm ayağında olan adama gülürsən, amma sənin adını mənim şərəfimə Sivert qoyublar.

Dayısına görə kədərlənmək üçün Sivert hələ çox gənc idi, o heç vaxt dayısı ilə maraqlanmamışdı, indi də evə qayıtmağa tələsirdi.

– Demək, belə, sən də mənim ölüm ayağında olduğuma inanıb buraya qaçmısan? – qoca dedi.

– Olina belə dedi, – Sivert dedi.

Dayısı bir dəqiqə susub davam etdi:

– Əgər samanlıqdakı torlarımı təmir etsən, sənə bir şey göstərəcəyəm.

– Yaxşı, – Sivert dedi, – nə göstərəcəksən?

– Yox, bunun sənə dəxli yoxdur, – qoca sözünü yarımçıq kəsib yenidən yatağına girdi.

Söhbət uzana bilərdi, Sivert oturub yırgalanırdı. O, həyəətə çıxıb ətrafa göz gəzdirdi: hər şey başlı-başına buraxılmış və baxımsız haldaydı, ancaq burada işə başlamağa əli yatmırdı. Otağa qayıdanda dayısı artıq qalxıb sobanın qarşısında oturmuşdu.

– Bunu görürsən? – o, döşəmədə qıçlarının arasında palıd sandıqçanı göstərərək dedi. Bu, pul sandığıydı. Əslində isə bu, keçmişdə rəislərin və bir çox cənabların səfər zamanı özləriylə daşdıqları və çoxlu arakəsmələri olan yol sandıqçasıydı. İndi bu sandıqçanın içində butulka yox idi, keçmiş mahal xəzinədarı orada pul və pul sənədləri saxlayırdı. Ah, bu yol sandıqçası! Onun içində dünyanın bütün var-dövlətinin olması haqda şeyiələr dolaşırdı, kənd camaatı deyirdi, kaş Sivertin sandıqçasında olan pullar məndə olaydı!

Sivert dayı sandıqçadan bir kağız çıxarıb təntənəli surətdə danışımağa başladı:

– Sən, yəqin ki, əl yazısını oxuya bilirsən, bu sənədi oxu görüm.

Kiçik Sivert əl yazısını oxumaqda o qədər də mahir deyildi, buna baxmayaraq, dayısının bütün mülkiyyətinin varisi təyin olunduğunu oxudu.

– İndi isə istədiyini edə bilərsən! – qoca dedi və kağızı qaytarıb sandıqçaya qoydu.

Sivert bundan o qədər də təsirlənmədi: əslində, sənəddə yazılanları lap çoxdan bilirdi, ta uşaqlıq illərindən eşitmişdi ki, dayısının mülkiyyəti ona miras qalacaq. Əgər sandıqçada qiymətli şeylər görsəydi, bu, başqa məsələ olardı.

– Yəqin ki, sandıqçada çoxlu qəribə şeylər var, – o dedi.

– Hə, sənin düşündüyündən də çox! – qoca soyuq cavab verdi.

Bacısı oğlunun davranışı onu elə pərt və dilxor etmişdi ki, sandıqçanı bağlayıb yenidən yatağına girdi və uzandığı yerdən Sivertə söz atmağa başladı:

– Mən kəndin səlahiyyətli nümayəndəsi olmuşam və otuz ildən çox onun pulu, var-dövləti üzərində sərəncam

vermişəm, odur ki, mənim kimdənsə kömək ummağa ehtiyacım yoxdur. Mənim ölüm ayağında olduğumu Olina kimdən eşidib? Guya ki, mən üç adam tapıb arabayla həkim dalınca göndərə bilmərəm?! Mənə kələk gələ bilməzsiz! Ancaq sən, Sivert, yəni mən ölənədək gözləyə bilmirsən? Gör sənə nə deyirəm: sən sənədi oxudun və sənəd də məndədir, başqa heç bir söz deməyəcəyəm. Əgər mənim yanımda qalmaq istəmirsənsə, Yeliseyə de, o gəlsin. Xaç suyuna salarkən ona mənim adımlı verməyiblər, o mənim adımlı daşımır – amma fərqi yoxdur, qoy gəlsin!

Bu sözlərdəki hədələyici tona baxmayaraq Sivert fikirləşib dedi:

– Mən Yeliseyə deyərəm!

Sivert qayıdanda Olina hələ də Sellanrodaydı. Bu vaxt ərzində Olina bir xeyli işləmişdi, Aksel Stremmin xutorunda olmuş, Varvaranı görmüş, sinəsi dedi-qodu və sirlə dolu geri qayıtmışdı:

– Varvara xeyli kökəlib, – o, pıçılıyla dedi, – görəsən, bir şeyi yoxdur ki? Bax heç kəsə demə ha! Yəqin, soruşmağa ehtiyac yoxdur, dayın sakitləşər, hər halda! Hə, artıq çox qocalıb, bu gün-sabahlıqdır. Nə? Hələ ölməyib? Allahım, sənə şükürlər olsun, bu, lap möcüzədir! Deyirsən, mən ağzıma gələni danışmışam? Mənim heç bir günahım yoxdur: mən hardan bilim ki, sənənin dayın Tanrını aldadır, mən demişdim ki, o, günü-gündər əriyir, bunları yenə də and içib təkrarlaya bilərəm. Sən nə danışırısan, Sivert? Məgər dayın yataqda deyildi, əllərini sinəsinə qoyub xırıldamırdı, demirdi ki, yerindən qalxa bilmir, əziyyət çəkir?

Olinayla mübahisəyə girmək əbəs idi, o, rəqibini söz atəşinə tutaraq, zəndeyi-zəhləsini töküdü. Sivert dayının Yeliseyi tələb etməsi xəbərini göydə tutub, bundan öz xeyrinə yararlanmağa çalışdı:

– Özünüz fikirləşin, mən nəyi yalan demişəm? Qoca Sivert öz doğmalarını yanına çağırır, axırı çatdığı üçün öz

sümüyünün, qanının xiffətini çəkir! Ona yox demə, Yelisey, həmin yola düşsən, bəlkə, dayını diri görə biləsən. Mən də o tərəfə gedirəm, birlikdə gedərik.

Getməzdən qabaq Olina İngeri kənara çəkib qulağına Varvara haqda nəsə pıçıldamağından da qalmadı:

– Heç kəsə demə, ancaq əlamətlər bilinir. Artıq xutorun sahibəsi olacağı yəqindir. Bəzi adamlar durnanı necə də gözündən vururlar, amma özləri bir qum dənəsi qədər deyilələr. Varvaranın belə olacağı kimin ağına gələrdi? Aksel də işlək oğlandır, bizim tərəflərdə sizdəki kimi böyük sahələr və təsərrüfatlar yoxdur, bunu sən məndən də yaxşı bilirsən, İnger. Axı sən bizim kənddən, bizim nəsilənsən. Varvaranın yeşikdə bir neçə funt yunu vardı, yaxşı qış yunu, mən ondan istəmədim, o da təklif etmədi, biz ancaq bir-birimizə salam və sağ ol dedik. Ancaq mən onu lap qızlığından tanıyıram, sən oxumağa gedərkən Sellanroda qaldığım vaxtlardan.

– Balaca Revveka ağlayır, – İnger onun sözünü kəsərək dedi və ona bir yumaq yun verdi.

Olina ağzından alqış yağdırdı:

– Bax görürsən, məgər mən elə indicə Varvaraya demədimmi ki, pay verməkdə İngerin tayı-bərabəri yoxdur, o qədər verir ki, az qalır barmaqları döyənək olsun, heç vaxt da adamın başına qaxmaz. Get, get öz mələyinin yanına, mən heç vaxt Revveka qədər anasına bənzəyən uşaq görməmişəm. Yadındadır, İnger, bir dəfə heç vaxt uşağın olmayacağını demişdin? Bax görürsən! Uşaqları olmayan qocalara qulaq asmaq lazım deyil, çünki Tanrının iradəsi heç kəsə məlum deyil, – Olina dedi.

O, ayaqlarını sürüyə-sürüyə Yeliseyin arxasınca meşəyə girdi; qocalıqdan büzüşüb cılızlaşmış, bozarmışdı, o həm də maraqlıdan çatlayan, məğlubedilməz bir tip idi. Qoca Sivertin yanına yollandı ki, Yeliseyi məhz özünün – Olinanın dilə tutub gətirdiyini söyləsin.

Ancaq Yeliseyi məcbur etməyə, dilə tutmağa elə də lüzum yoxdu. Əslində o, göründüyündən daha yaxşı oğlanmış. Özü-nə görə diribaş, ürəyiyumşaq, təbiətə fəhmlı. Bir az bədəncə zəif idi. Şəhərdən kəndə qayıtmaq istəməməsinin də öz səbəbləri vardı; o, anasının uşaq ölümünə görə həbsxanada olduğunu yaxşı bilirdi, şəhərdə bunu heç kəs bilmirdi, amma kənddə hamının yadındaydı. Ona ciddi və ədəbli olmağı öyrədən yoldaşlarıyla bir neçə ili boş yerə birlikdə keçirməmişdi ki. Məgər o bütün günü kron və ere yazmırdı? Burada isə hələ də hər şeyi köhnə qaydayla dalerlə hesablayırlar. Odur ki, həvəslə aşırımın o tayına yollandı – axı evdə öz üstünlüyünün cilovunu əlində saxlamalıydı. O, başqalarıyla dil tapmağa çalışır və buna nail olurdu, ancaq daim ehtiyatlı olmaq lazım gəlirdi. Məsələn, iki həftə öncə Sellanroya gələndə yayın ortası olsa da, özüylə açıq-boz rəngli yaz paltosunu da gətirmişdi. Otaqda onu mıxdan asarkən, təbii ki, venzelli ipək astarını çevirə də bilərdi; amma bunu etmədi. Eyni şeyi əl ağacı haqda demək olar. Doğrudur, əl ağacı milləri qopardılmış yağış çətirinin sapından ibarət idi və Yelisey onu şəhərdəki kimi necə gəldi yellətmir, qoltuğunun altına sıxaraq sakitcə gəzirdi.

Yox, Yeliseyin o tərəfə keçməsində təəccüblü heç bir şey yox idi. O, dülgərliyə yaramırdı, ancaq hərfləri yaxşı yazırdı; bunu da hər kəs bacarmır, ancaq evdə anasından savayı heç kəs ondakı bu istedadı və bacarığı qiymətləndirmirdi. O, sevinə-sevinə Olinanın qabağına düşüb gedir, buzov kimi qaçaraq onu təpənin başında gözləyir, tələsirdi. Yelisey müəyyən mənada evdən gizlicə əkilmişdi, qorxurdu ki, birdən onu görərlər, ona görə də paltosu ilə əl ağacını da özüylə götürmüşdü. Ümid edirdi ki, aşırımın o tayındakı adamlara özünü göstərə biləcək, bəlkə, kilsəyə də gedə biləcəkdə. Odur ki yaz paltosunu lüzum olmadan əyninə çəkib özünü günün altında qovururdu.

Tikintidə də heç kəs ona görə heyifsilənmirdi, əksinə, atası Siverti geri qaytarmışdı, Sivert isə ondan qat-qat işəya-

rayan idi, səhərdən-axşamadək işləyirdi. Onlar daxmanı tikməkdən ötrü o qədər də əlləşmədilər, daxma deyəndə ki, üç divardan ibarət əlavə tikiliydi. Tirləri kəsib-doğramağa ehtiyac yox idi, onları sexdə mişarlayırdılar; şalbanların aşağı hissəsini kəsdikdən sonra yerdə qalan yuxarı hissəsindən çatı üçün yaxşı tir alınır. Günlərin bir günü daxma hazır oldu; döşəməsi döşənmiş, pəncərələri salınmışdı. Tarla işləri başlayanadək bundan artığını edə bilmədilər, ensiz taxtalarla haşiyə çəkib rəngləmək qaldı sonraya.

Bu vaxt İsveç tərəfdəki dağların arxasından Heysler başının dəstəsiylə peyda oldu. Heyslerin yanındakılar at üstündəydilər, atlar çox gözəl idi, yəhərləri sarı rəngdəydi – deyəsən, varlı ağalar idi, hamısı elə şişmandılar ki, atlarının beli əyilmişdi; mühüm ağaları özüylə gətirən Heyslersə piyadaydı. Cəmi dörd nəfərdilər, beşinci adam Heysler idi, bir də iki yük atının yüyənindən tutmuş iki mehtər.

Süvarilər həyətdə atdan endilər, Heysler dedi:

– Bu, İsaakdır, o, markqrafdır. Salam, İsaak! Görürsən, dediyim kimi, yenə qayıdıb gəldim.

Heysler elə həmin kimi idi. Piyada gəlsə də, özünü heç də başqalarından pis hiss etmirdi; nimdaş paltosu arıq çiyinlərində yazıq-yazıq yellənirdi, ancaq üzünün ifadəsində amiranəlik və lovgalıq vardı. O dedi:

– Biz bu ağalarla qayalığı bir az dolaşmaq istəyirik, onlar elə yağlanıblar ki, bir az piylərini əritmək istəyirlər.

Amma ağalar nəzakətli və təvazökar idilər, onlar Heyslərin sözlərinə gülümsünüb, İsaakdan onun xutoruna yaraqlı-yasaqlı gəldiklərinə görə üzr istədilər. Onlar özləriylə yeməyə azuqə gətiriblər, ancaq gecələməyə yer olsa, olduqca minnətdar olurlar. Bəlkə, onları yeni evə yerləşdirsinlər?

Qonaqlar dincəldikləri vaxt Heysler İngərin yanına keçib uşaqlarla söhbətləşdi, sonra isə hamısı birlikdə meşəyə gətdilər və axşamadək dolaşdılar. Arabir qayalıqdan qəribə atəş səsləri gəlirdi, axşamçağı qonaqlar kisələrə doldurulmuş

yeni daş nümunələriylə geri döndülər. Mis filizidir – deyə onlar kisəyə işarə edərək dedilər, sonra uzun-uzadı elmi söhbət apararaq cızıqları xəritəyə baxdılar. Onlardan biri dağ mühəndisi, biri mexanik, üçüncüsü vilayət rəisi, digəri isə mülkədar idi. Tez-tez hava yolu, kanat yolu sözlərini işlədirdilər. Heysler arada nəsə deyərək, sanki, söhbəti istiqamətləndirir, onlarsa olduqca diqqətlə qulaq asırdılar.

– Göldən cənubdakı torpaqlar kimindir? – vilayət rəisi İsaakdan soruşdu.

– Dövlətidir, – Heysler cəld cavab verdi. O, çox ayıq-sayıq idi, əlində İsaakın bir vaxt imzaladığı sənədi tutmuşdu. – Mən sənə dedim axı dövlətidir, sənə yenə soruşursan! – o dedi. – Məni yoxlamaq istəyirsənsə, buyura bilərsən!

Axşamdan xeyli keçmiş Heysler İsaakı başqa bir otağa çağıraraq dedi:

– Mis qayalığı sataq?

İsaak cavab verdi:

– Axı siz qayalığı bir dəfə məndən alıb, pulunu da veribsiniz.

– Doğrudur, – Heysler dedi, – mən qayamı almışam. Ancaq məsələ belədir ki, sənin hasilatda və satışda payın var, onlardan imtina etmək istəyirsən?

Bunu İsaak başa düşmədi, odur ki, Heysler izah etməli oldu: İsaak filizi çıxara bilməz, o, əkinçidir, torpağı təmizləyir və şumlayır; Heysler də filiz çıxara bilməz. Pul – kapital deməkdir, doğrudur? Burada da çoxlu kapital var! Onun bura gəlib-gətməyə vaxtı yoxdur, çünki cənubdakı və şimaldakı torpaqlarına nəzarət etməlidir. Ona görə də qərara gəlib ki, qayalığı isveçli ağalara satsınlar; onlar Heyslerin arvadının qohumlarıdır, özləri də zəngin adamlardır, öz işlərini yaxşı bilirlər və qayalıqdan mis çıxara bilərlər. İndi başa düşdünmü, İsaak?

– Siz necə istəyirsinizsə, elə də olsun! – İsaak dedi.

Çox gözəl, İsaakın ona bu dərəcədə etibar etməsi, deyəsən, Heysleri məmnun etdi:

– Yaxşı, heç bilmirəm necə edim, – o dedi və fikrə getdi.
– Əgər sən mənə sərbəst hərəkət etmək azadlığı versən, mən bu işi sənin edə biləcəyindən də yaxşı edərəm.

İsaak dedi:

– Hm. Siz lap əvvəldən bizə o qədər yaxşılıqlar etmişiniz ki...

Heysler qaşqabağını töküüb onun sözünü kəsdi:

– Yaxşı, yaxşı!

Səhər erkəndən ağalar yazıb-pozmağa başladılar. Onlar ciddi şeylər yazdılar: birincisi, qayalıq üçün qırx min kron dəyərində şəhadətnamə yazdılar, sonra Heyslerin bu pullardan son skillinqinədək arvadının və uşaqlarının xeyrinə imtina etməsi barədə sənəd imzalandı. İsaak və Sivert də bu sənədlərə şahid qismində imza atdılar. Bundan sonra ağalar İsaakdan onun faizlərini beş yüz krona satın almaq istədilər. Heysler onları saxladı:

– Zarafatı kənara qoyun!

İsaak məsələnin nə yerdə olduğunu anlamırdı, o artıq bir dəfə satıb pulunu da necə lazımdırsa almışdı. Üstəlik, söhbət kronlardan gedirdisə, yəqin ki, bu xırda-xuruş idi, daler olsaydı, yenə başqa məsələ. Sivert daha çox şey anlayırdı, danışqların tonu onu təəccübləndirirdi: burada ailə məsələsinin həll olunduğu şübhəsiz idi. Ağalardan biri dedi:

– Əziz Heysler, təəssüf ki, sənin gözlərin qırmızıdır!

Heysler buna sərt, ancaq qeyri-müəyyən bir cavab verdi:

– Doğrudan da, təəssüf. Ancaq bu dünyada hər kəsə xidmətinə görə verilir!

Deyəsən, məsələ beləydi ki, xanım Heyslerin qohum-qardaşı onun ərini satın almaq, eyni zamanda, onunla qohumluqdan canlarını birdəfəlik qurtarmaq istəyirdilər. Doğrudur, qayalığın qiymətli olduğunu heç kəs inkar etmirdi; bəli, uzaqda yerləşir və ağalar deyirdilər ki, onu başqasına satmaq üçün alırlar. Həmin adamların qayanı istismar etmək imkanları daha böyükdür.

Burada anlaşılmayan heç bir şey yox idi. Onlar açıq deyirdilər ki, indiki halında qayanın nə qədər gəlir gətirəcəyini

bilmirlər: istismara başlayandan sonra, bəlkə, heç qırx mini ödəmədi, əgər qaya elə belə də qalacaqsa, demək, pullarını çölə atıblar. Amma hər ehtimala qarşı, işə başlamaq üçün İsaaka beş yüz kron verirlər.

– Mən İsaakın vəkiliyəm, – Heysler dedi, – və mən onun haqqını satış qiymətinin on faizindən aşağı sata bilmərəm.

– Dörd min? – ağalar ucadan soruşdular.

– Dörd min, – Heysler dedi. – Qayalıq İsaakındır və o, dörd min almalıdır. Mənim olmaya-olmaya mən qırx min alıram, amma o... Sizə bu barədə yaxşı-yaxşı düşünməyi təklif edirəm!

– Hə, amma dörd min!

Heysler ayağa qalxıb dedi:

– Əks halda heç bir satış-filan olmayacaq!

Onlar düşündülər, pıçıldıdılar və həyəətə çıxıb vaxtı uzatmağa başladılar.

– Atları yəhərləyin! – mehtərlərə qışqırdılar. Ağalardan biri İngərə yaxınlaşıb centlmencəsinə qəhvənin, bir neçə yumurtanın və gecələmənin haqqını ödədi.

Heysler laqeyd görkəm alaraq gəzişsə də, yenə ayıq-sayıq idi:

– Suvarma keçən il necə oldu? – o, Sivertdən soruşdu.

– Bütün məhsulu xilas etdi.

– Mən axırıncı dəfə burada olanda siz o yaş yeri şumlayırdınız, eləmi?

– Hə.

– Sizə bir dənə də at lazımdır, – Heysler dedi. Ancaq hər şeyə göz qoyurdu!

– Gəl bura, işi qurtaraq! – mülkədar onu çağırırdı.

Hamısı təzədən içəri girdi və İsaaka dörd min kron ödədilər. Heysler kağız alıb cibinə qoydu, elə bil, adi kağız idi.

– Yaxşı gizlət! – Ağalar ona dedilər, – bir neçə gündən sonra arvadın bank kitabçası alacaq.

Heysler qaşqabağını töküüb dedi:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Yaxşı!

Ancaq onlar hələ Heyslerlə qurtarmamışdılar. O, ağzını açıb heç bir xahiş-filan etmədi, sadəcə, dayanıb baxırdı, onlar da onun necə durub baxdığını görürdülər; bəlkə, o, özü üçün də bir az pul vermələrini xahiş edəcək. Mülkədar ona bir dəstə kağız pul uzadanda Heysler, sadəcə, başını tərپətdi və yenə dedi:

– Yaxşı.

– İndisə gəlin Heyslerlə bir qədər içək, – mülkədar dedi. İçdilər və hər şey bitdi. Sonra Heyslerlə vidalaşdılar.

Bu zaman Brede Olsen peyda oldu. Ona nə lazım idi? Brede, əlbəttə, dünənki partlayışları eşidib qayalıqda nəsə baş verdiyini başa düşmüşdü. Odur ki dağ satmağa gəlmişdi. O, Heyslerin yanından keçib ağalara yaxınlaşdı: o, əla daş növləri kəşf edib. Ecazkar daşlardır; bəzisi qan kimi qıpqırmızı, bəzisi də gümüşü rəngdə. O, buradakı qayaların hər qarışını tanıyır və onların üstündə döşəmədə gəzdirdiyi kimi gəzir. O, tərkibində ağır metal olan uzun filizlər görüb – görəsən, nə metaldır elə?

– Səndə nümunələr var? – mədənçi soruşdu.

– Hə. Ancaq siz özünü qayalara getsəniz, daha yaxşı olar. O qədər də uzaq deyil. Nümunələri deyirsiniz? Hə, çoxdur, neçə kisə, neçə yeşik, ancaq Brede onları özüylə gətirməyib, evdədir, o, evə qaçıb gətirə bilər. Ancaq ağalar gözləməyə razı olsalar, ən yaxşısı dağlara getməkdir.

Ağalar başlarını bulayıb getdilər. Brede incik-incik onların ardınca baxdı. İçində bir dəqiqəlik də olsa yanan ümid işığı yenə söndü. Elə hey uğursuzluğa düçar olurdu, heç bir şeydə bəxti gətirmirdi. Yaxşı ki, xarakteri yüngül idi və ona bu cür həyata dözməyə imkan verirdi; o, atlıların arxasınca baxıb, nəhayət, dedi: Xoş gəldiniz!

Ancaq bu dəfə öz keçmiş lensmanı Heyslerlə daha nəzakətli davrandı, onunla salamlaşaraq sən deyil, siz deyə müraciət etdi. Heysler nəsə bəhanə edib pul kisəsini çıxarıb göstərdi – ağzınadək pulla doluydu.

– Mənə bir az köməklik göstərə bilərsiniz, lensman? – Brede dedi.

– Get evinə və öz bataqlığını şumla! – Heysler cavab verdi və ona bir qəpik də vermədi.

– Mən, əlbəttə, özümle bir kisə nümunə də gətirə bilərdim, amma bir halda ki, buradaydılar, özləri dağlara gedib baxsaydılar, daha yaxşı olmazdımı?

Heysler onun sözlərini qulaqardına vurub İsaakdan soruşdu:

– Sən görmədin ki, mən o sənədi hara qoydum? Çox vacib sənəd idi, minlərlə kron qiyməti var. Aha, budur, pul dəstəsinin içindədir!

– Bu adamlar kim idi elə? Sadəcə, gəzməyə gəlmişdilər? – Brede soruşdu.

Deyəsən, Heysler bayaqdan bəri çox həyəcanlı olduğundan acığı indi-indi soyuyurdu. Buna baxmayaraq, bəzi işləri görməyə gücü və həvəsi qalmışdı: o, Siverti də özüylə qayalığa aparıb böyük bir ağ kağızı yerə sərdi və gölün cənubundakı sahənin xəritəsini çəkməyə başladı – nəyinə lazım idi, görəsən? Bir neçə saatdan sonra xutora qayıdanda Brede hələ də buradaydı, ancaq Heysler onun sorğu-suallarına cavab vermədi, o yorulmuşdu, ona görə də ancaq əlini yellətdi.

O, daş kimi yatıb səhər erkəndən günəşlə birlikdə oyandı. Özünü gümrah hiss edirdi. Sellanro! – o dedi və həyəətə çıxıb ətrafa boylandı.

– Aldığım pulların, – İsaak dedi, – yəni hamısı mənimdir?

– Boş şeydir! – Heysler dedi. – Məgər sən başa düşmürsən ki, daha çox almalıydın? Əslində, bizim danışığımıza görə, sən o pulları məndən almalıydın; ancaq gördüyün kimi, başqa cür alındı. Nə qədər aldın? Köhnə pulla cəmisi min daler. Mənə elə gəlir ki, sənə bir at da almaq lazımdır.

– Hə.

– Mən bir at gözaltı etmişəm. Lensman Heyerdalın indiki şahidi öz malikanəsini başlı-başına buraxıb: deyəsən, bazar-

ları gəzmək onun daha çox xoşuna gəlir. O, öz mal-qarasını satıb, indi də atını satmağa hazırlaşır.

– Mən onunla danışaram, – İsaak dedi.

Heysler qarşıdakı əraziyə işarə edərək dedi:

– Buralar hamısı markqrafındır! Sənin evin, mal-qaran və məhsuldar torpağın var, heç kəs səni acından öldürə bilməz!

– Yox, – İsaak cavab verdi, – Allah yaradan hər şey varımızdır!

Heysler həyətdə gəzişib birdən İngerin yanına getdi:

– Mənə bu gün də bir az ərzaq verməzsən ki? – soruşdu.

– Bir neçə dənə vafli, yağsız və pendirsiz, onsuz da yağlı olur. Yox, necə deyirəmsə, elə də et, artıq heç bir şey götürməyə-cəyəm.

Yenidən bayıra çıxdı. Deyəsən, beyninə yenə nəsə girmişdi, odur ki, otağa girib yazmağa başladı. Yəqin ki, hər şeyi əvvəlcədən ölçüb-biçmişdi, çünki çox az yazdı.

– Bu, dövlətə ərizədir, – ciddi tərzdə İsaaka dedi, – daxili işlər departamentinə, – davam etdi. – Mənim işim-gücüm çoxdur.

Yemək xurcununu götürüb sağollaşarkən, birdən, sanki, nəsə xatırladı:

– Hə, yaxşı yadıma düşdü, axırncı dəfə gedərkən, deyəsən, unutmuşam – bumajnikimdən kağızı çıxarıb sonra jiletimin cibinə qoymuşam. Sonradan tapmışam. Başım elə qarışıqdır ki. – Bunları deyib İngerin ovucuna nəsə basdı və getdi.

Beləcə, Heysler çıxıb getdi, gedərkən elə də pis görünürdü. Hələ tam düşməmişdi, odur ki çox yaşadı. O, Sellanroya hələ çox gəlib-getdi və uzun müddət yaşadıqdan sonra öldü. Hər dəfə xutordan gedəndə onunçün darıxırdılar; İsaak onunla Breydablik barədə məsləhətləşmək istəyirdi, ancaq alınmadı. Yəqin ki, Heysler də Yelisey kimi həris bir kontorçuya işlənməmiş xam torpaq almağı məsləhət görməyəcəkdi.

XVIII

Amma Sivert dayı öldü. Yelisey onun yanında üç həftə qaldı və axırda kişi öldü. Dəfn mərasimi ilə də Yelisey məşğul oldu, bu işin öhdəsindən bacarıqla gələrək qonşulardan bir neçə dibçək küpəçiçəyi və bayraq alıb aşağı endirilmiş ştanqdan asdı, dükançıdan aşağı salınmış pərdələr üçün qara tafta da aldı. İsaakın və İngerin dalınca adam göndərdilər və onlar da dəfnə gəldilər. Yelisey ev sahibi kimi çıxış edərək dəvət olunanlar üçün ehsan təşkil etdi, mərhumu evdən çıxaranda isə tabutun başında elə təsirli nitq söylədi ki, anası rıqqətə gəlib cib dəsmalını çıxarmalı oldu. Hər şey yaxşı keçdi.

Evə qayıdarkən Yelisey yaz paltosunu əlində gətirməli oldu, ancaq əl ağacını paltonun qolunda gizlətdi. Qayıqla gəli keçənədək hər şey yaxşıydı, ancaq birdən atası ehtiyatsızlıq edərək ayağını paltonun üzərinə basdı və nəse şaqqıldadı.

– O nəydi elə? – o soruşdu.

– Heç nə, – Yelisey cavab verdi.

Ancaq qırılmış əsanı atmadı, evə qayıdanda onu necə düzəltmək barədə düşünməyə başladı.

– Onu birtəhər bitişdirmək olar? – böyük hoqqabaz Sivert dedi. – Bəlkə, hər iki tərəfdən möhkəm taxta qoyub qatranlı iplə bağlayaq?..

– İndi mən sənə özünü qatranlı iplə bağlayacağam, – Yelisey cavab verdi.

– Ha-ha-ha. Yaxşısı budur, sən onu qırmızı iplə bağla.

– Ha-ha-ha, – Yelisey də güldü, sonra anasının yanına gedib ondan köhnə üskük aldı, üsküyün altını kəsib yondu və əsasına səliqəli bir pərçim düzəltdi. Hə, Yeliseyin ağ və uzun əlləri elə də bacarıqsız deyilmiş!

Qardaşlar daim bir-birinə sataşırdılar:

– Görəsən, Sivert dayıdan qalanlar mənə çatacaq? – Yelisey soruşdu.

– Çatacaq? Orda nə qədərdir ki? – Sivert soruşdu.
– Ha-ha, sən bəri başdan nə qədər olduğunu bilmək istəyirsən, simicin biri.

– Hamısını götür, halal xoşun olsun! – Sivert dedi.

– Beş-on min olar.

– Daler? – Sivert qışqırdı. O, özünü saxlaya bilmədi.

Yelisey heç vaxt dalerlə hesablamırdı, amma bu dəfə sərfəli olduğu üçün başıyla təsdiqlədi və Siverti ertəsi günədək inandırmağa nail oldu.

Ertəsi günü yenidən həmin mövzuya qayıtdı:

– Yəqin ki, dünənki hədiyyənə görə peşmansan? – o dedi.

– Sən axmaqsan! – Sivert cavab verdi, ancaq beş min daler də beş min dalerdir, az pul deyil; əgər qardaşı fırıldaqçı və qaraçı deyilsə, yarısını ona verməlidir.

– Sənə bir şeyi demək istəyirəm, – nəhayət, Yelisey diləndi, – bu mirasla varlanacağımı düşünmürəm.

Sivert təəccüblə ona baxdı:

– Necə yəni?

– Yəni o qədər də varlanmayacağam!

Axı Yeliseyin haqq-hesabdan başı çıxır; dayısı mücrüsünü – məşhur şərab sandıqçasını ona da göstərmişdi, o, bütün kağızlara baxmalı, nəticələri yoxlamalı və kassanı hesablamalıydı. Sivert dayı bacısı oğlunu torpaq işlərinə, ya da anbardakı torları yamamağa yönəltməmişdi, o, Yeliseyin başını müdhiş rəqəmlər xaosu və hesabatlarla dumanlandırmışdı. Məsələn, hansısa vergi ödəyicisi öz borcunu on il bundan qabaq keçdi, ya da quru treskayla ödəyib, amma həmin keçdi və qurudulmuş balıq siyahıya salınmayıb. Amma qoca Sivert yaddaşını qurdalayıb deyirdi: bu verib! Ona görə də bu rəqəmi silək.

Yelisey bu işdə özünü əsl insan kimi göstərdi. O, mehriban davranır, vəziyyətin çox yaxşı olduğunu deyib qocanı ruhlandırır. Onlar bir-biriylə çox yaxşı yola gedir, hətta zarafatlaşırdılar da. Bəzi məsələlərdə Yelisey küt olsa da,

qoca da onun kimiydi. Onlar sənədləri yalnız Sivertin deyil, həm də qocanın otuz il xidmət etdiyi kənd icmasının xeyrinə düzüb-qoşurdular. Güzəl günlər idi!

– Səndən yaxşısını, Yeliseycan, mən heç vaxt tapa bilməzdim, – Sivert dayı deyirdi.

O, qoyun cəmdəyi almağa adam göndərirdi – bu, yayın ortasında olmuşdu – balıqı ona dənizdən tutub təzə-təzə gətirirdilər. Yeliseyə demişdi ki, pulu sandıqçadan ödəsin. Yaxşı yaşayırdılar. Olinanın da başını tovlayıb gətirmişdilər, qonaqlıqda iştirak etmək və qoca Sivertin son günlərinin təmtəraq və əzəməti barədə gurultulu xəbərlər yaymaq üçün ondan yaxşısını tapmaq mümkün deyildi. Hər iki tərəf bundan məmnun idi.

– Mənə elə gəlir ki, bir az Olinanın da qayğısına qalmaq lazımdır, – Sivert dayı dedi, – o, duldur, həm də ehtiyacı var. Kiçik Sivertə onsuz da xeyli çatacaq.

Bunu etmək Yeliseyin əlində heç nəydi, pero ilə qərara bir neçə sətir əlavə etməklə Olina da varislər siyahısına düşdü.

– Mən sənin qayğına qalacağam, – qoca Sivert ona deyirdi. – İşdir, birdən sağalmasam və həyatı tərək etsəm, çalışacağam ki, ac qalmayasan.

Olina səslənərək dedi ki, deməyə söz tapmır, amma hər halda tapdı – o kövrəlmişdi, ağlayır və təşəkkür yağdırırdı; heç kəs Olina kimi dünyəvi və axirətdəki böyük mükafat və cəza arasında belə uğurlu əlaqə tapa bilməzdi. Yox, o, natiqlik qabiliyyətini itirməmişdi.

Bəs Yelisey? Əvvəlcə o, bəlkə də, dayısının durumu haqda parlaq təsəvvürə malik deyildi, amma sonradan bu barədə düşünməyə və danışmağa başladı. Axı kassada hər şey qaydasında deyil, – o dedi.

– Hə, bir də ki, məndən sonra nə qalsa, o! – qoca cavab verdi.

– Sənin, yəqin ki, hansısa bankda da pulun var? – Yelisey soruşdu; çünki belə şeyiələr dolayırdı.

– Darıxma, onu də biləcəksən, – qoca dedi. – Bəs torlar, malikanə və binalar, sürü, qırmızı inəklər, hələ ala inəklər! Sən nəşə qarışdırırsan, Yelisey can!

Yelisey torların neçəyə olduğunu bilmirdi, ancaq mal-qaranı görmüşdü: bütün naxır yalnız bir inəkdən ibarət idi. İnek ala-qırmızı rəngdəydi. Sivert dayı, deyəsən, sayıqlayırdı. Qocanın hesablarından da Yelisey o qədər baş açə bilmirdi, hamısı qarışmışdı bir-birinə, xüsusən də hesablamalar dalərdən krona keçdikdən sonra; vilayət xəzinədarı tez-tez xırda kronları iri dalərlər kimi hesablayırdı. Onun özünü varlı sayması heç də təəccüblü deyildi! Ancaq Yelisey ondan qorxurdu ki, hər şeyi hesabladıqdan sonra çətin ki yerdə çox şey qalsın, çox güman ki, heç bir şey. Bəlkə də, heç borcları ödəməyəcək.

Hə, Sivert heç bir tərəddüd etmədən dayıdan qalanları ona verə bilərdi.

Qardaşlar bu barədə lağlağı edərək gülürdülər, Sivert zərrə qədər də məyus olmamışdı, əksinə, əgər o, beş min dalərə sahib olmaq fürsətini, həqiqətən də, əldən qaçırmış olsaydı, buna, yəqin ki, daha çox üzülərdi. O, yaxşı başa düşürdü ki, adının dayısının şərəfinə Sivert qoyulması sırf fayda güdmək məqsədilə olmuşdur. Əslində isə, onun dayısından nəşə götürməyə haqqı yoxdur. Odur ki, Yeliseyi mirasa yiyələnmək üçün dilə tuturdu.

– Aydınadır ki, sən mirası götürməlisən, gəl yazılı şərt kəsək! – o dedi. – Mən sənə varlanmağa imkan verirəm. Firsəti əldən vermə!

İkilikdə vaxtları şən keçirdi. Sivert buradakı həyata qatlaşmaqda Yeliseyə kömək edirdi; onsuz Yeliseyə çox çətin olardı.

Amma Yelisey yenə də korlanmağa başlamışdı; aşırımın o tayında keçirdiyi üç həftəlik avaralığın ona heç bir xeyri olmamışdı, orada kilsəyə getmiş, modabazlıq edərək qızlarla görüşmüşdü. Yeni qulluqçu Yensinanı saymasaq, Sellanroda qız-filan yox idi. O da sadə qulluqçuydu və daha çox Sivertə uyğun gəlirdi.

– Breydablikdən olan Varvaranı görmək istəyirəm, görəsən, böyüyüb necə olub? – o dedi.

– Aksel Stremin yanına get, bax! – Sivert cavab verdi.

Bir dəfə bazar günü Yelisey getdi. O, camaat arasına çıxaraq, onlarla danışib kefini açdı, sonra Akselin qazmasına gedərək oraya da canlanma gətirdi. Varvara elə qadınlardan idi ki, ona etina etməmək mümkün deyildi; hər halda o, bu yiyəsizlikdə tək qadın idi ki, gitarada çalır, iti danışır, üstəlik, ondan biryucına iyi deyil, əsl ətir və odekolon qoxusu gəlirdi. Yelisey izah etdi ki, o, evə, sadəcə, məzuniyyətə gəlib və tezliklə şəhərə öz kontoruna qayıdacaq. Buna baxmayaraq, evdə, köhnə atababa yurdunda olmaq xoşdur, evin yuxarısındakı balaca otaq da təkcə onun ixtiyarındadır. Ancaq bura yenə də şəhər deyil!

– Hə, bu barədə danışmağına belə dəyməz, kənd, əlbəttə, şəhər deyil! – Varvara onu dəstəklədi.

Aksel iki şəhərlinin yanında özünü itirərək darıxdı və torpağa baxmağa getdi. Onlar ikilikdə qalıb özlərini daha sərbəst hiss etdilər. Yeliseyin ürəyi tamamilə açıldı. O, qonşu kənddə olmasından, dayısını dəfn etməsindən ağızdolusu danışdı, hətta matəm nitqi söyləməsini deməyi də unutmadı.

Gedərkən Varvaradan onu bir qədər ötürməsini xahiş etdi. Amma bağışlayasan, olmaz!

– Məgər şəhərdə xanımların bəyləri yola salması məqbul sayılır? – o soruşdu.

Yelisey qızardı və onu təhqir etdiyini anladı.

Növbəti bazar günü o, yenidən Ay İşığına yollandı və bu dəfə əl ağacını da özüyə götürdü. Onlar keçəndəfəki kimi söhbət etməyə başladığında Aksel yenə də çıxılmaz vəziyyətdə qaldı:

– Sənin atanın böyük malikanəsi var və o, çox gözəl binalar tikib, – o dedi.

– Hə, hə, o, elə indi də tikir. Atama nə var! – Yelisey cavab verdi və lovğalanaraq əlavə etdi: – Amma bizə bunun nə xeyri!

– Necə yəni?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Bəyəm eşitməmişiniz? Bu yaxınlarda İsveç milyonçuları ondan mis qayalığı alıblar.

– Nə danışırsan?! Demək, çoxlu pul alıb, hə?

– Olduqca çox. Elə bilmə ki, lovğalanıram, bir ətək pul alıb. Hə, onu deyirdim axı. Deyirsən ki, tikir? Görürəm ki, səndə də şalbanlar var, sən haçan tikəcəksən?

Varvara onun yerinə cavab verdi:

– Heç vaxt!

Heç vaxt! – bu, sadəcə, şişirtməydi. Aksel hələ keçən payızdan daş qırmağa başlamış, qışda onları daşıyıb xutora gətirmiş, tarla işlərinə ara verəndə zirzəmi-filanı olan daxmanın özülünü qoymuşdu, qalırdı ancaq çatını qurmaq. Payızda daxmanı yekunlaşdırmağa ümid edirdi, odur ki, Siverti də bir neçə günlük köməyə çağırmaq istəyirdi, Yelisey buna nə deyir?

– Nə deyirəm? Məni də çağıra bilərsən, – Yelisey gülümsəyərək cavab verdi.

– Sizi? – Aksel birdən sizə keçərək ehtiramla soruşdu.

– Sizin istedadınız başqa işləredir.

Sayımaq həтта çöllükdə də xoşmuş!

– Qorxuram ki, mənim əllərim buna o qədər də qadir olmasın, – Yelisey ədayla dedi.

– Göstər görüm! – Varvara dedi və onun əlini əlinə aldı.

Yenidən söhbətdən kənarda qalan Aksel eşiyə çıxdı və onlar yenə ikilikdə qaldılar. Onlar həmyaş idilər, məktəbdə bir yerdə oxumuş, bir yerdə oynamış, öpişmiş və qaçışmışdılar. İndi onlar buna böyük məna verərək uşaqlıq xatirələrini təzələyirdilər. Varvara nazlanırdı. Əlbəttə, Yelisey Börgendəki eynəkli və qızıl saat taxan hörmətli kontorçulardan deyildi, amma burada, çöllükdə o, cənab idi və bunu təkzib edə bilməzdi! Varvara Börgendə çəkdirdiyi fotosəklini çıxarıb ona göstərdi; o zaman gör bir necəymiş, amma indi!

– İndi sənə nə olub ki? – o soruşdu.

– Səncə, o qədər də kifirləşməmişəm?

– Kifirləşmişən! Sənə düzünü deyəcəyəm, məncə, sən ikiqat gözəlləşmişən, – o dedi, – hər halda, kökəlmisən. Kifirləşmişən? Yox, bu əladır!

– Görürsən, burada mənim əynimdə yaxası açıq, arxası yarıqlı paltar yoxdur! Mənim gümüş boyunbağım da vardı – indi sən onu görürsən? O, çox bahalıydı, onu mənə xidmət etdiyim kontorçulardan biri bağışlamışdı. Amma mən onu itirdim, daha doğrusu, mənə yolpulu lazım olduğu üçün satdım.

Yelisey soruşdu:

– Bu şəkli mənə verərsən?

– Sənə? Bəs əvəzində nə verəcəksən?

Ah, Yelisey necə cavab verəcəyini yaxşı bilirdi, amma cürəti çatmadı.

– Mən də şəhərə gedən kimi şəkil çəkdirib sənə göndərərəm, – deyər cavab verdi.

Qız şəkli gzlədid dedi:

– Yox, bu, məndə qalan yeganə şəkildir.

Bu zaman onun gənc qəlbi quşsəylə doldu və əlini şəkllə uzatdı.

– Hə, mənə onun əvəzində bir şey ver, elə indicə! – qız gül-gülə dedi. O, qızı qucaqlayıb bərk-bərk öpdü.

Aralarındakı pərdə yoxa çıxdı, Yelisey gül kimi açılmış, utancaqlığı geridə qalmışdı. Onlar dilxoşluq edir və güldürdülər.

– Sən mənim əlimdən tutanda qu quşu kimi məlahətliydin, – o dedi.

– Hə, hə, tezliklə sən şəhərə gedəcəksən və bir də buralara qayıtmayacaqsan, – Varvara cavab verdi.

– Yəni sən mənim haqqımda belə pis fikirdəsən?

– Hə də, məgər səni orda saxlayacaq birisi yoxdur?

– Yox. Öz aramızda qalsın, amma mən heç kəslə adaxlanmamışam.

– Ola bilməz! Yəqin ki, adaxlanmısan.

– Deyirəm ki, yox, bu, həqiqətdir.

Onlar xeyli dilxoşluq etdilər, Yelisey əməlli-başlı vurulmuşdu:

– Mən sənə məktub yazacağam, – o dedi, – olar?

– Hə, – qız cavab verdi.

– Bunu icazəsiz edib zəhləni tökmək istəmirəm. – Qəfil onu qışqandı və soruşdu: – Eşitmişəm, Aksellə nişanlanmışsan, doğrudur?

– Onunla, Aksellə?! – qız elə ikrahla dedi ki, onun ürəyi sakitləşdi. – Qoy öz işiylə məşğul olsun! – qız dedi, amma anındaca peşman olub əlavə etdi: – Belə baxanda pis oğlan deyil bu Aksel. O, mənimçün qəzet yazdırıb, mənə tez-tez hədiyyə də verir, bunu etiraf etməliyəm.

– Tanrı köməyi olsun, – Yelisey razılaşdı, – o, özünə görə çox gözəl və canlara dəyən bir oğlan ola bilər, amma məsələ bunda deyil.

Lakin Varvara, deyəsən, Aksel barədə dediyi fikirlərə görə narahat olmuşdu, odur ki, ayağa qalxıb dedi:

– İndisə get, çünki mən heyvanlara baş çəkməliyəm!

Növbəti bazar günü Yelisey əvvəkilərə nisbətən xeyli gec getdi, özüylə məktub da aparırdı. Məktub da məktubdu ha! Üzərində bir həftə baş sındırıb məftunedici bir namə yazmışdı; öz təfəkkürünün məhsulu olduğundan məktubu əzbər bilirdi: Fröken Varvara Bredsen, artıq mənə səni görmək kimi böyük səadət bir neçə dəfə nəşib olub...

Artıq axşamdan xeyli keçdiyindən, yəqin ki, Varvara mal tövləsindən canını qurtarmış, bəlkə də, hətta yatağına uzanmışdı. Eybi yoxdur, bu, daha da yaxşı.

Ancaq Varvara yatmayıb qazmada oturmuşdu. Görkəmindən zərrə qədər də nəvaziş göstərənə oxşamırdı. Yelisey elə gəldi ki, Aksel onu yaxşıca sıxıb, hətta danlayıb da.

– Buyur, bu da sənə söz verdiyim məktub!

– Sağ ol! – deyib məktubu açdı və sevincini büruzə vermədən oxudu. – Mən də sənə kimi belə yaxşı yazmaq istədim! – o dedi.

O, məyus oldu. O, nə etmişdi? Qıza nə olub? Aksel haradadır? Gedib. Bəlkə, bu bazar təşrifləri onu bezdirib, ona görə də evdən çıxıb gedib, yoxsa vacib iş dalınca dünəndən kəndə gedib.

– Belə gözəl axşamda qazmada niyə oturmusan? Gedək gəzək! – Yelisey dedi.

– Mən Akseli gözləyirəm, – o cavab verdi.

– Akseli? Nə olub, Akselsiz yaşaya bilmirsən?

– Bilərəm, amma gələndə ona yemək vermək lazımdır.

Vaxt boş yerə keçib gedir, amma onların arasında yaxınlıq baş tutmurdu. Varvara naz edirdi. O, yenə qonşu kənddəki macərələrindən danışib, matəm nitqini də yaddan çıxarmadı: – O qədər də çox danışmadım, amma bəzilərinin gözləri yaşardı.

– Bəs sonra? – Varvara dedi.

– Bazar günü də kilsəyə getdim.

– Orda nə işin vardı?

– İşim vardı də. Sadəcə, baxmağa getmişdim. Məncə, keşiş o qədər də yaxşı moizəçi deyil, üslubu xoşuma gəlmədi.

Vaxt ötürdü.

– Səncə, Aksel səni bu vaxt burada görsə, nə düşünər? – birdən Varvara dedi.

Ah, əgər Varvara onu sinəsindən itələsəydi, bu qədər sarsılmazdı. Yəni o, keçən dəfəki görüşlərini unudub? Məgər onlar bu gün axşam görüşəcəkləri barədə şərtləşməmişdilər? O, çox məyus oldu və mızıldandı.

– Mən gedə də bilərəm!

Görünür, qızın heç vecinə də olmadı.

– Mən sənə nə etdim axı? – o, dil-dodağı titrəyərək soruşdu. Olduqca kədərliydi, əzab çəkirdi.

– Mənə nə etmişən? Yox, heç bir şey etməmişən.

– Onda bu gün sənə nə olub?

– Mənə? Ha-ha-ha. Aksel acıqlansa, mən buna heç də təəccüb etmərəm.

– Mən gedərəm! – Yelisey təkrar etdi. Ancaq bu, yenə qızın vecinə olmadı, o, gənc oğlanın öz hissləriylə çarpışmasına əhəmiyyət vermirdi. Sanki, daşdan idi.

Yelisey artıq əsəblərini cilovlaya bilməyib mümkün qədər nəzakətli tərzdə dedi ki, o, zərif cinsin o qədər də valehedici nümayəndəsi deyil! Ancaq bu kömək etmədi – kaş ki susub dözüydü, – qız özünü daha da pis apardı. O da dözməyib dedi:

– Sənin belə olduğunu bilsəydim, bu gün bura gəlməzdim.

– Nə olsun ki? – o cavab verdi. – Uzaqbaşı, öz əl ağacının havasını dəyişməyəcəkdin.

Varvara Börgendə olarkən əsl əl ağaclarını görmüşdü axı, ona görə də onun bu köhnə çətir sapıyla lovğalanmasına eyham vura bilərdi.

Buna dözdü.

– Yəqin ki, şəklini geri almaq istəyirsən, hə? – o dedi.

Əgər bu da təsir etməsə, onda heç bir şeyin təsiri olmayacaq, bu, kənd yerində tətbiq oluna biləcək ən ifrat variantdır – hədiyyəni geri qaytarmaq!

– Mənimçün fərqi yoxdur, – qız qeyri-müəyyən cavab verdi.

– Çox gözəl, – o, kobudcasına dedi, – mən ilk fürsətdə onu sənə göndərəm. Mənim məktubumu qaytar!

O qalxdı.

Nə etmək olardı, qız məktubu qaytardı, ancaq bu zaman gözləri yaşla doldu, hə, hə, o dəyişdi, ev qulluqçusu mütəəssir olmuşdu, dostu onu tərk edirdi, həmişəlik, əlvida!

– Getmə, – o dedi, – Aksel nə istəyirsə, qoy fikirləşsin.

Ancaq Yelisey bu zaman öz üstünlüyündən istifadə edib “Bağışlayasınız” deyərək vidalaşdı.

– Xanımlar özlərini belə, sənin kimi aparanda, mən onlardan uzaqlaşırım, – o dedi.

O, sakitcə qazmadan çıxaraq fit çala-çala və əsasını yellədə-yellədə evə yollandı, özünü tox tutmuşdu. Lənət şeytana! Bir dəqiqə sonra Varvara da çıxıb onu iki dəfə çağırırdı. Nə edə

bilərdi ki, o dayandı, amma niyə? O, yaralı aslan kimi idi. Qız süpürgə kolunun üzərində oturub süpürgə çöpü oynatmağa başladı. Yavaş-yavaş o da yumşaldı və axırını dəfə öpmək istədi. Yox, qız istəmədi.

– Ah, keçən dəfəki kimi ağıllı olsan, nə olar?! – o, istədiyinə çatmaq üçün qızın sağına-soluna keçərək yalvardı.

Ancaq qız ağıllı olmaq istəməyərək ayağa qalxdı və dayan-
dı. Yelisey dinməzəcə başını tərpedib uzaqlaşdı.

O, görünməz olduqda kolların arxasından birdən Aksel pırtlayıb çıxdı. Varvara diksinib soruşdu.

– Bu nədir, sən göydən düşdün?

– Yox, yerdən çıxdım, – o cavab verdi. – Ancaq sizin burada gəzişdiyinizi gördüm.

– Ah, deməli gördün! Nə olsun ki, əlin bala batdı? – o dərhal əsəbiləşərək qışqırdı. Varvara indi bayaqkindan az nazlanmırdı: – Niyə bizi güdürsən? Sənə nə var?

Akselin də əhvalı xoş deyildi:

– Hə, o, bu gün də bura gəlmişdi?

– Nə olar ki? Nə istəyirsən ondan?

– Ondan nə istəyirəm? Yox, de gördüm, sən ondan nə istəyirsən? Utanmırsan?

– Utanmaq? Daha buna sözüüm yoxdur, – Varvara cavab verdi. – Mən sərhəd dirəyi kimi sənə qazmanda durmalı deyiləm, bunu bil! Nədən utanmalıyam ki? Özüənə yeni təsərrüfat müdiri tapan kimi çıxıb gedəcəyəm. Dilini dinc saxla. Budur mənim sənə cavabım. İndisə evə gedib sənə yemək və qəhvə hazırlayacağam, sonra isə nə istəsəm, onu da edəcəyəm.

Onlar tam küsülü halda evə gəldilər.

Yox, Aksel və Varvara həmişə mehriban deyildilər. Varvara artıq iki il idi ki, onun evində yaşayırdı, hərdən bir onların arasında dava-dalaş olurdu, ən çox da Varvaranın tez-tez çıxıb getmək istəməsinə görə. Aksel ondan həmişəlik onun yanına köçərək burada qalmasını, həyatı onunla paylaşmasını istəyirdi; axı o, yalqız və köməksiz olmağın çətinliyini bilirdi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Varvara da dəfələrlə qalacağını vəd etmişdi, hətta nəvaziş dəqiqələrində buradan getməsinə təsəvvür belə etmədiyini söyləyirdi. Ancaq dalaşan kimi dərhal gedəcəyi ilə hədələyirdi. Deyirdi ki, həmişəlik olmasa da, dişlərini müalicə etmək üçün şəhərə gedəcək, dişləri tamamilə xarab olub. Getmək, getmək! Onu nə iləsə bağlamaq, buxovlamaq lazım idi.

Buxov? Varvara bütün buxovlara dodaq büzərək gülürdü.

– Nədir, sən yenə getmək istəyirsən? – o dedi.

– Necə bəyəm? – qız soruşdu.

– Məgər gedə bilərsən?

– Niyə getmirəm ki? Elə bilirsən qabaqdan qış gəlir deyə getməyə yerim yoxdur, mən Börgəndə istədiyim vaxt yer tapa bilərəm.

Bunu eşidən Aksel yetərinə sərt şəkildə dedi:

– Artıq əvvəlkiyək ola bilməz. Məgər sən uşaq gözləmirsən?

– Uşaq? Yox. Sən hansı uşaqdan danışırsan?

Aksel gözlərini ona doğru bərlətdi. Başına hava gəlib bunun?

İşin başqa bir tərəfi, bəlkə də, Akselin özünün çox səbirsiz olmasındaydı: onu bu bağlarla bağlaya biləcəyinə həddindən artıq ümid bəsləyirdi, bu, doğru deyildi, onunla bu qədər mübahisə etmək, onu hirsəndirmək mənasız iş idi, yazda ona kartof əkdirmək lazım deyildi, bunun öhdəsindən uzaq-başı tək də gələ bilərdi. O, öz hakimiyyətini evləndikdən sonra da göstərə bilərdi, amma hələlik ağılla hərəkət etmək və güzəştə getmək tələb olunurdu.

Bu bəlağətli danışıq və əsasıyla əl-ayağa dolaşan kontorçu Yeliseylə olan xoşagəlməz hadisə də bu yandan çıxdı. Məgər adaxlanmış qıza belə hərəkətlər yaraşar, özü də bu vəziyyətdə! Bundan pis nə ola bilər ki? İndiyədək bu kimsəsiz yerdə Akselin rəqibi olmamışdı, indisə vəziyyət dəyişmişdi.

– Al, bu da son qəzetlər, – o dedi. – Bunu da sənə almışam. Bax gör xoşuna gəlir?

Bu, Varvaranın halına təfəvüt etmədi, hər ikisi qaynar qəhvə içsələr də, olduqca soyuq tərzdə dedi:

– Mərc gələrəm ki, bu, sənin mənə bir ildən çoxdur ki, vəd etdiyən qızıl üzükdür.

Ancaq o səhv edirdi, çünki bu, doğrudan da, üzük idi. Ancaq qızıl deyildi və belə bir şeyi Aksel heç vaxt vəd də etməmişdi, Varvara bunu özündən uydururdu. Ancaq üzərində qızıl suyu ilə çəkilməmiş iki əl rəsmi və əyarı olan gümüş üzük də pis deyildi. Ah, onun bu bəşibəlalı Börgənə getdiyi günə daş düşəydi! Varvara orada əsl nişan üzükləri görmüşdü, indi onun başını aldat görüm, necə aldadırsan?

– Bu üzüyü özünə saxla, – o dedi.

– Bunun nəyi pisdır ki?

– Pisdır? Qətiyyəən, pis deyil, – o cavab verdi və qalxıb masanı yığışdırmağa başladı.

– Hələlik bunu götür, – Aksel dedi, – bir az pul yığıb başqasını alarıq. – Bu sözlərdən sonra Varvara susdu.

Hər şeyə rəğmən, bu axşam Varvara çox acıqlıydı. Yəni təzə gümüş üzüyə bir sağ ol düşmürdü? Görünür, bu moda-baz qızın başını xarab edib. Aksel özünü saxlaya bilmədi:

– Sən mənə de görüm, o Yeliseyin burada nə işi var? Nə istəyir səndən?

– Məndən nə istəyir?

– Hə də, yəni sənin hansı vəziyyətdə olduğunu görmür? Yəni sənə baxanda bunu anlamır?

Varvara qəfil ona tərəf dönüb dedi:

– Aha, sən elə bilirsen ki, məni özünə bağlamısan, görürsən, bundan bir şey çıxmayacaq.

– Belə?! – Aksel dedi.

– Hə. Görəcəksən, mən gedəcəyəm!

Aksel buna qımışdı, ancaq onu qıcıqlandırmamaq üçün bunu çox astadan etdi. Sonra körpə uşağa müraciət edirmiş kimi sakitcə dedi:

– Varvara, sən ağıllı qızsan axı, biz ki səninlə bilirik.

Nəhayət, gecədən xeyli keçmiş Varvara sakitləşdi, hətta yuxuya gedəndə gülmüş üzük barmağındaydı.

Yenə hər şey yoluna düşdü.

Qazmadakı iki nəfər üçün hər şey qaydasına düşsə də, Yeliseyin ovqatı təlx idi, onun yarası heç cür sağalmaq bilmirdi. İsteriya haqqında anlayışı olmadığı halda qərara gəldi ki, ona qarşı açıq-aşkar qərəzli rəftar olunub, Varvara özünü olduqca ədəbsiz aparıb, qoy Börgəndə lap on dəfə olsun!

Fotoşəkli bir gecə özü aparıb xəlvətə Varvaranın yatdığı samanlığın içinə soxdu. Amma bunu o qədər də kobud və nəzakətsiz formada etmədi: Varvaranı oyatmaq üçün qapıyla xeyli əlləşdi, qız dirsəklənib nədi?! “Yenə yolu tapa bilmirsən?” – soruşanda isə sualın ailədaxili xarakterdə olması ürəyinə ox kimi sancıldı, ancaq səsini çıxarmadı, sadəcə, şəkli döşəməyə atıb öz yoluyla getdi. Getdi? Əslinə qalsa, bir neçə addım irəlilədikdən sonra qaçmağa başladı. O, elə həyəcanlanmış, elə diltor olmuşdu ki, ürəyi parçalanırdı. Kolluğun yanında ayaq saxlayıb geriyyə baxdı; yox, o çıxmıdı. O isə demək olar ki, buna ümid edirdi! Heç olmasa, az da olsa, nəvaziş göstərsəydi! Guya, təkcə köynəkdə və tumanda onun ardınca qaçıb həyəcanlı və olduqca məyus halda sırf ailə məsələlərinə görə belə etdiyini desəydi, dünya dağılmazdı ki.

O, əsasız və fıstırıqlamadan evə gəldi, artıq məğrurluğundan əsər-ələmət qalmamışdı. Zarafat deyil, xəncər düz ürəyinə saplanmışdı.

Bununla hər şey bitdimi?

Bazar günlərinin birində o yenə getdi, ancaq baxmağa. Əzab çəkə-çəkə və qeyri-adi səbirlə kolların arasına uzanaraq qazma tərəfə baxıb dinşəməyə başladı. Nəhayət, orda həyat və hərəkət, sanki, onun axırına çıxmaq məqsədilə özünü göstərməyə başladı. Aksel və Varvara birlikdə qazmadan çıxaraq tövləyə sarı getdilər. Bu gün onlar çox mehribandılar, bir-birinə sarılaraq gedir, xoşbəxt anlar yaşayırdılar, Aksel tövlədə Varvaraya kömək edəcəkdə. Buyurun, rica edirəm!

Yelisey onlara elə baxdı ki, sanki, hər şey məhv olmuşdu. Bəlkə də, düşünürdü: o, Aksel Stremle əl-ələ tutub, bu dərəcəyə necə gəlib çatıb, bilmirəm, bir vaxtlar məni də qucaqlamışdı! Budur, onlar pəyəyə girdilər.

Demək, belə oldu? Cəhənnəmə ki! Qoy rədd olsun! Kolların arasında uzanıb nə vaxtadək onlara tamaşa edəcək? Bircə bu çatmırdı, burnunu yerə dirəyib, dərd çəksin. Kimdir ki o? O özü, hər halda, necədirsə, elədir. Bir daha rədd olsun!

Ayağa qalxdı. Üst-başını çırpıb təmizlədi, qamətini düzəltdi və dayandı. Qəzəbi və ehtirası ədəbsizliklə nəticələndi. Ümitsiz halda yetərincə ədəbsiz bir mahnı oxudu. Mahnının ən nalayiq yerlərini daha ucadan oxumağa çalışdıqda üzündə bənzərsiz bir ifadə vardı.

XIX

İsaak kənddən yeni atla qayıtdı.

Hə, o, lensmanın şahidinin atını almalı oldu. At, Heyslerin dediyi kimi, əldən düşmüşdü, ancaq iki yüz qırx kron pul tutdu, təxminən qırx daler. İndi atlara ağla gəlməyən qiymət qoyurlar; İsaak uşaq olarkən ən gözəl atı əlli dalerə almaq mümkün idi.

Görəsən, niyə özü at yetişdirmirdi? O, bu barədə düşünür, cins dayça yetişdirməklə bağlı xəyallar qururdu – ancaq bunun üçün ən azı bir, bəzənsə iki il gözləmək lazım gəlirdi. Bu iş əkin-biçindən macalı olanlar üçün əlverişliydi, o isə atı yoxdur deyə bataqlıqdakı xam torpağı şumlamağı gecikdirə bilməzdi, ona buradan məhsul götürmək lazım idi. Şahid elə belə də demişdi: Atı yemləmək mənə sərf etmir; mən iş dalınca orabura qaçdığımından otu arvadlarım çiyinlərində daşıyırlar.

Yeni at İsaakın köhnə, çoxillik arzusuydu, bunu onun beyninə Heysler yeritmişdi. Odur ki, atın gəlişinə hazırlıq da görmüşdü: tövlədə ayrıca axur, yaza yeni qayıq; arabası və kirşəsi vardı, payızda birini də qayıracıqdı. Başlıca olan yem haqda da düşünmüşdü; bəs keçən il axırncı bataqlığı şumla-

maq nədən ötrüydü? – Əlbəttə, inəklərin yemini azaltmamaq və qışda atlar üçün ehtiyat görmək üçün. Budur, artıq bataqlığa yonca səpib. Onu boğaz inəklər üçün nəzərdə tutur.

Bəli, hər şey düşünülmüşdü. İngərin yenə də əski çağlarda olduğu kimi, heyrtlənməsi və əllərini bir-birinə vurməsi üçün səbəb vardı.

İsaak kənddən xəbərlə gəlmişdi: Breydablik satılır, bu barədə kilsədə elan etdilər. O qədər də məhsuldar yer deyil, az-maz ot və kartof da çıxarılır satışa, mal-qara da ki, bir neçə qoyun-keçidən ibarətdir.

– Yəni o, hər şeyini satıb lüt qalmaq istəyir? – İngər bərkəndən dedi. – Bəs o, nə edəcək?

– Kəndə gedəcək.

Belə də oldu; Brede kəndə qayıtdı. Amma əvvəlcə Aksel Stremmin yanına sığınmaq istədi, çünki Varvara hələ də oradaydı. Ancaq alınmadı. Brede qızıyla Akselin arasının dəyməsini qətiyyənlə istəmirdi, odur ki, onu təngə gətirməkdən qorxurdu, ancaq, hər halda, bu, onun bütün niyyətlərini altüst etdi. Axı Aksel payızadək yeni daxma tikməyi planlaşdırır, əgər o, Varvarayla ora köçəcəksə, nədən Brede ailəsi qazmada məskunlaşsın? Yox. Elə məsələ də bundaydı ki, Brede təsərrüfatçı kimi düşünmürdü, o başa düşmürdü ki, Aksel daxmaya ona görə köçür ki, qazmada günü-gündən artan heyvanlarını saxlasın; o, qazmanı tövləyə çevirmək istəyirdi. Hətta ona hər şeyi izah edəndə də anlamaqda çətinlik çəkdi: Axı insanlar heyvanlardan vacibdir – Brede dedi. Amma Aksel tamamilə ayrı cür düşünürdü: mal-qara daha vacibdir, çünki insanlar həmişə özlərinə sığınacaq tapmağa qadirdirlər.

Bu zaman Varvara söhbətə qarışdı:

– Demək belə, səninçün mal-qara bizdən, insanlardan önəmlidir, hə? Yaxşı ki, bunu dedin!

Əlbəttə, Aksel yer vermədiyi üçün bütün ailəni özünə qarşı qoymuşdu. Ancaq o təslim olmurdu. Üstəlik, o, qətiyyənlə axmaq və sadələvh deyildi, əksinə, getdikcə daha qənaətcil

olurdu; o, çox gözəl başa düşürdü ki, bu köç bir neçə artıq ağız deməkdir ki, onları da o yemləməlidir.

Brede qızını sakitləşdirdi ki, o özü kəndə qayıtmaq istəyir; dedi ki, çöllükdə yaşaya bilmir, torpağı da elə ona görə satdı.

Əslində, torpağı satan heç də Bredenin özü deyil, bankla dükançıydı. Bredenin onlara borcu vardı. Satışı Bredenin həyata keçirməsi isə görüntüdən başqa bir şey deyildi. O, elə düşünürdü ki, bununla rüsvayçılıqdan xilas olacaq. Ancaq Brede qətiyyənlə ruhdan düşməmişdi, İsaaka rast gələndə o, əvvəlki teleqraf xəttinin inspektoru olduğunu xatırlayaraq təsəlli tapırdı; bu, stabil gəlir demək idi, tezliklə o, yəqin ki, kənddəki mövqeyini də bərpa edəcək və ən gərəqli adam, lensmanın sağ əli olacaq. Buna baxmayaraq, Brede müəyyən qədər mütəəssir olmuşdu; axı hər necə olsa da, uzun illər yaşayıb-ışlədiyi, sevdiyi yerdən ayrılmışdı! Ancaq sevgili Brede ruhdan düşməyi heç vaxt özünə rəva görməzdi. Bu, onun ən üstün məziyyətiydi. Günlərin bir günündə onun beyninə torpaqda yurd-yuva salmaq düşsə də, o, uğursuzluğa düşər oldu. O, bütün məsələlərə bu cür yüngül yanaşırdı: nə bilmək olardı, bəlkə, bir gün topladığı daş nümunələrindən böyük bir iş çıxdı! Götürək elə Ay İşığında yerləşdirdiyi Varvaranı, artıq o heç bir zaman Aksel Stremdən ayrılmayacaq, buna başıyla cavabdehdir, zətən bu, gün kimi aydındır.

Yox, işlər hələ o qədər də pis deyil, nə qədər ki, canında can var, işləyib başını və uşaqlarını saxlaya bilər! – Brede Olsen deyirdi. Hə, uşaqlar da artıq böyüyüblər, artıq özləri öz başlarını girələyə bilərlər. Bax Helge artıq siyəmək ovla- mağa düzəlib, Katerina isə həkimliyə hazırlaşır. Yerdə qalır yalnız iki balaca – hə, hə, tutaq ki, üçüncüsü də olacaq.

İsaak kənddən bir xəbər də gətirmişdi: lensmanın arvadı uşaq doğmuşdu. İnger dərhal maraqlandı: oğlandır, yoxsa qız?

– Bunu bilmədim, – İsaak cavab verdi.

Demək, lensmanın arvadının uşağı olub! – Məgər qadın dərniyində daim yoxsul ailələrdə uşaqların həddindən artıq

çoxalmasına qarşı çıxan o deyildi: qadınlara səsvermə və talelərini müəyyənləşdirmək haqqı verin! – o deyirdi. İndisə özü də ilişdi! Hə, – keşişin arvadı dedi, – nə oldu, öz təsirini işə sala bilmədi, ha-ha-ha, taleyindən qaça bilmədi! Xanım Heyerdal haqda kənddə gəzən söz-söhbəti çoxları başa düşürdü; deyəsən, İnger də anlayırdı, təkcə İsaak heç bir şey anlamırdı.

İsaak yalnız işləməyi, təsərrüfatı idarə etməyi bilirdi. Artıq o varlıydı, böyük torpaq sahəsi və əla malikanəsi vardı. Lakin təsadüfən əlinə keçən böyük pullardan düzgün istifadə etməyib onları gizlədirdi. Onu yalnız torpaq cəlb edirdi. Əgər İsaak kənddə yaşasaydı, insanlarla ünsiyyət, bəlkə də, ona müəyyən qədər təsir edərdi. Orada çoxlu şirnikdirici şeylər, incəliklər vardı, odur ki, o da çoxlu lüzumsuz şeylər alar, adi günlərdə də qırmızı bayram köynəyində gəzərdi. Burada, kimsəsizlikdə isə o, bu cür israfçılıqdan sığortalanmışdı. O, təmiz hava udur, bazar günləri göldə yuyunur və çimirdi. Min daler isə Tanrının qismətidir: məgər pu pulu son skillinqinədək gizləmək lazım deyildi? Nə üçün? Torpaqdan və mal-qaradan aldığı məhsulları satmaqdan əldə etdiyi gəlir İsaakın zəruri xərclərinə bəs edirdi.

Yelisey daha anlayışlıydı, o, atasına pulu banka qoymağı məsləhət bildi. Bəlkə də, bu, daha ağıllı təklif idi, ancaq buna baxmayaraq, İsaak elə hey təxirə salırdı, bəlkə də, heç vaxt verməyəcəkdi. Demək olmazdı ki, İsaak oğlanlarının məsləhətlərinə heç vaxt qulaq asmır. Yelisey o qədər də səfeh deyildi, o, bunu sonralar da sübut etdi. İndi də biçin vaxtı istədi ki, ot biçsin – amma bu işi bacarmadığından daim Sivertin yaxınlığında olmağa çalışırdı ki, tez-tez dəryazını itilətsin; ancaq Yeliseyin qolları çox uzun idi, odur ki, ot qotmanlamağı adamın xoşuna gəlirdi. Sivert, o, Leopoldina və qulluqçu Yensina ilk biçindən sonra otu qotmanladılar. Yelisey özünə rəhm etmədən dırmıqla o qədər işlədi ki, əlləri tamamilə suluq-suluq oldu, odur ki, əllərini əskiyə sarımalı oldu. O, iki həftə

hamıyla bərabər işləsə də, yaxşı yemirdi. Deyəsən, oğlana nəsə olmuşdu, görünür, məlum sevgi məsələsindəki müəyyən uğursuzluq onun xeyrinə işləmişdi, ya da bunabənzər bir şey – o, az da olsa əbədi kədəri, yaxıd ümitsizliyi dərk etmişdi. O həm də şəhərdən gətirdiyi son tütününü də çəkib qurtarmışdı; bu hal başqa şəraitdə başqa kontorçuları qapını çırpıb dışının dibindən çıxanı deməyə məcbur edərdi; amma yox, Yelisey buna dözdü, davam gətirdi, hətta iradəsi də möhkəmləndi, bir sözlə – əsl kişi kimi. Bəs hoqqabaz Sivert onu qıcıqlandırmaq üçün nə oyun çıxardı? Hər iki qardaş daşın üzərinə əyilib çaydan su içirdilər, Sivert ehtiyatsızlıq edib qardaşına təklif etdi ki, hansısa mamırı qurudub tütün yerinə çəkə bilər. Bəlkə, elə yaş da çəkə bilərsən? – o dedi.

– Mən indi sənə göstərərəm dediyin tütünü! – Yelisey cavab verdi və qardaşının başından tutub çiyinlərinədək suya basdı. – Ha-ha, al payını! – Sivertin üstü-başı tamam islandı.

Deyəsən, Yeliseydən yavaş-yavaş adam olur! – hərdən İsaak oğlunun işlədiyini görərəkən düşünürdü.

– Hm. Necə düşünürsən, Yelisey həmişəlik qalacaq evdə? – İsaak soruşdu.

İnger oğluna maraq və ehtiyatla baxırdı:

– Heç bilmirəm, nə deyim. Yox, qalmayacaq.

– Bəs sən onunla danışmısan? – İsaak soruşdu.

– Yox. Bir az danışmışıq. Ancaq mənə elə gəlir.

– Hə, bəlkə, özünün bir parça torpağı olsa?

– Necə yəni?

– Torpaqda işləyərmisən?

– Yox.

– Hə, demək, soruşmusan?

– Soruşmusan, soruşmusan! Məgər onun dəyişdiyini görmürsən? Mən Yeliseyi başa düşmürəm.

– Onu pisləməyə gərək yoxdur, – İsaak qərəzsiz dedi. – Mən ancaq bir şeyi görürəm ki, o, işinin öhdəsindən əla gəlir.

– Hə, bu, doğrudur, – İnger könülsüz razılaşdı.

– Başa düşmürəm, uşaqdan nə istəyirsən, – İsaak dilxor halda dedi. – O, günü-gündən yaxşı işləyir, daha nə istəyirsən?

İnger donquldandı:

– O, əvvəlki kimi deyil. Sən onunla jilet barədə bir danışsana.

– Jilet barədə? Hansı jilet?

– Deyir ki, yayda şəhərdə ağ jiletlə gəzirmiş.

İsaak xeyli düşünsə də, heç bir şey başa düşmədi.

– Məgər o ağ jilet geyə bilməz? – o soruşdu. İsaak karıxmışdı, bütün bunlar, təbii ki, arvadların başıboşluğundandır, o düşündü ki, oğlunun ağ jilet geyməyə ixtiyarı var, hə, bundan başqa, işin nə yerdə olduğunu anlamaqda çətinlik çəkirdi, odur ki söhbəti dəyişdi:

– Bəlkə, onu Bredenin sahəsinə göndərək işləməyə, nə deyirsən?

– Kimi? – İnger soruşdu.

– Kimi olacaq, Yeliseyi.

– Breydablikə? – İnger soruşdu. – Ağına belə gətirmə.

Məsələ burasındaydı ki, o, bu planı Yeliseylə müzakirə etmişdi; Sivert dözməyib bu barədə anasına danışmışdı. Üstəlik, Sivert niyə atasının ona məsləhətləşmək üçün dediyi bu plan haqda danışmamalıydı? Sivertdən vasitəçi kimi birinci dəfə istifadə etməirdi ki. Yaxşı, bəs Yelisey nə demişdi? Əvvəlki kimi, əvvəllər şəhərdən yazdığı məktublarda necə demişdिसə, elə: Yox, mən öz elmimi buraxıb yenidən miskin bir varlığa çevrilə bilmərəm! O məhz belə demişdi. Anası ona cürbəcür tutarlı dəlillər saysa da, Yelisey rədd cavabı vermiş və başqa planları olduğunu demişdi. Gənc qəlbin öz sirləri var, bəlkə, baş verənlərdən sonra Varvara ilə qonşu olmağı mümkün saymırdı. Bunu heç kəs bilmirdi. O, məğrur görkəm alaraq anasıyla razılaşmırdı ki, guya, şəhərdə əvvəlkindən də yaxşı iş tapa bilər, amtmanın, yaxud vilayət hakiminin kontoruna düzələ bilər, orada isə yüksələr və bir neçə ildən sonra lensman və ya dəniz nəzarətçisi ola bilər, ya da gömrüyə düzələr. Oxumuş adamın perspektivi böyükdür.

Hər necə olsa da, o, anasının fikrini dəyişmiş, başını toplamışdı, odur ki İnger o qədər də qətiyyətli deyildi, dünyanın onun üzərindəki təsiri böyük idi. Qışda hələ Tronheyimdə həbsxanadan çıxarkən ona hədiyyə olunan məşhur dua kitabını oxumuşdu; indisə!.. Yəni Yelisey lensman ola bilər?

– Əlbəttə, – Yelisey cavab vermişdi, – Heyerdal kim idi? – amtmannın kontorunda xidmət edən ən adi kontorçu.

Nəhəng perspektivlər. Anası az qala Yeliseyə həyatını dəyişdirib özünü məhv etməyi məsləhət görəcəkdə. Belə bir adam bu kimsəsiz yerdə nə edə bilərdi?!

Belədirsə, onda niyə Yelisey birdən-birə atasının torpağında səylə çalışmağa başladı? Allah bilir, bəlkə də, onun hansısa gizli niyyəti varmış. Yəqin ki, burada kişilik qeyrəti də rol oynayıb və o, başqalarından geri qalmaq istəməyib; bundan başqa, evdən getməzdən öncə atasıyla dostlaşmaq istəyə də bilər; düzünə qalsa, onun şəhərdə xırda-para borcları vardı ki, onları ödəmək heç də pis olmazdı, bu isə ona yenidən böyük yardım edilməsinə səbəb ola bilərdi. Söhbətsə hər hansı yüz krondan deyil, daha mühüm məbləğdən gedirdi.

Yelisey nəinki axmaq deyil, əksinə, özünə görə yetərincə bic idi. O, atasının gəldiyini görür, həmin dəqiqələrdə otaqda oturub pəncərədən tarlaya baxdığını bilirdi. Əgər bu zaman Yelisey işə can yandırsa, bundan yalnız uda bilər, bundan heç kəsə ziyan da gəlməz.

Yelisey nəşə birtəhər idi, Allah bilir, niyə: bilinmirdi yoxsa, yoxsa ruhdan düşüb; o, axmaq olmasa da, ərköyün idi. Son illər ərzində korlanmamışdı ki? İndi anası onun üçün nə edə bilərdi? Ancaq onu dəstəkləyə bilərdi, vəssalam. O, özünü oğlunun parlaq gələcəyinə inanan kimi göstərərək, ərinin qulağını doldura bilərdi, bunu edə bilərdi.

Ancaq İsaak, nəhayət, İngerin Breydabliklə bağlı mənfi münasibətinə hirsələndi; onun fikrincə, bu heç də pis plan deyildi. Bu gün evə gələrkən o hətta atı saxlayıb yiyəsiz qal-

mış sahəni atüstü nəzərdən də keçirmişdi; pirkar əlinə düşsə, yaxşı xeyir götürmək olar.

– Niyə bu barədə düşünməyim? – o, İngerdən soruşdu.

– Yeliseyə yazığımı gəlir, ona kömək etmək istəyirəm.

– Əgər Yeliseyə yazığın gəlirsə, bir də Breydablikin adını çəkmə! – o cavab verdi.

– Belə de-e.

– Ona görə ki, onun fikirləri bizimkindən daha genişdir.

İsaak özü də tam əmin deyil, ona görə də qəti söz deyə bilmir, ancaq onu əsəbiləşdirən odur ki, ehtiyatsızlıq edib planının üstünü açıb, sözünü geri götürə bilmir. O mənim istədiyim kimi edəcək! – İsaak birdən deyir və hədələyici tonda səsini qaldırır ki, İnger yaxşı-yaxşı eşitsin.

– Mənə yaxşı-yaxşı bax, daha heç nə deməyəcəyəm. Orada məktəb var, ora mahalın mərkəzində yerləşir və sairə, onun nə fikri ola bilər ki? Onun kimi oğulla acından ölərsən, bu yaxşıdır? İndisə soruşuram, bəs mənim ətim-qanım necə olsun, bunun əksinə gedə bilər... mənim ətimin və qanımın əleyhinə?

İsaak susdu. Başa düşdü ki, çox danışdıqca, işlər daha da pisləşir. O geyinib kəndə getdiyi bayram paltarını dəyişməyə hazırlaşdı, sonra fikrini dəyişib həmin geyimində qaldı – yenə nə gəlmişdi ağılına?

– Yeliseylə bir də danış, – o dedi.

İnger cavab verdi:

– Özün danışsan yaxşıdır. Mənə qulaq asmır.

Hə, əlbəttə, İsaak ailənin başçısıdır, bunu o özü də bilir, qoy hələ Yelisey özü danışsın görüm! Ancaq dərhal da məğlub olacağından qorxaraq geri çəkilir və deyir:

– Bunu, təbii ki, mən, mən özüm də deyə bilərəm. Ancaq mən başqa şeylər barəsində də düşünməliyəm.

– Belə de! – İnger heyrətlə dedi.

İsaak gedir, ancaq sahənin o başına, hər halda, gedir. Onun ürəyi sirlə doludur, ancaq gizlədir. Məsələ belədir: axı o, kənddən üçüncü xəbər də gətirib – digərlərindən daha

mühüm, tayı-bərabəri olmayan bir xəbər – və onu meşənin kənarında gizlədib. Budur o, parusinə və kağıza bükülüb. İsaak onu açır, sən demə, yekə bir maşın imiş. Oho, bu qırmızı-göy rəngdə, əla və çoxlu dişləri, bıçaqları, dəstəyi, təkəri, vintləri olan otçalan maşındır ki. Yəqin ki, təzə atı da məhz bu gün gətirməsi elə buna görəymiş.

O, qeyri-adi dərəcədə dərin fikrə getmiş halda durub dükançının ona oxuduğu əlamətləri başdan-ayağadək yadına salır; əvvəlcə polad yayı bərkidir, sonra mili tərpedir, daha sonra hər bir çarxı və dəliyi yağlayır, bütünü mexanizmi nəzərdən keçirir. İsaak heç vaxt belə anlar yaşamamışdı. Əlinə qələm alıb sənəddə öz soyadını yazmaq da çox təhlükəli və çətin işmiş. Bu, elə dişləri hey əyilən dırmıqla xam yeri şumlamaq kimi bir şeydir, yaxud da sexdəki böyük dəyirmi mişar kimidir, gərək düz mərkəzdən keçsin, nə qərbə, nə şərqə qaçmasın, nə də tavana sıçramasın! Ancaq otçalan polad çubuqlardan, qarmaqlardan, hər növ cihaz və yüzlərlə vintdən ibarət bir maşındır, İngerin tikmiş maşını bunun yanında heç nədir!

Budur, İsaak özünü dişləyə qoşub maşını yoxlayır. Bu, ən təntənəli andır. Ona görə də xəlvətə çəkilib atı özü əvəz edir. Bəlkə, maşın düzgün yığılmayıb, heç işləməyəcək, birdən şaqıldayıb para-para olar ha! Bu baş vermədi, maşın otu çalmağa başladı. Başqa cür ola da bilməzdi, axı İsaak neçə saatdır ki, onu öyrənməklə məşğuldur. O, yenidən qoşulub yoxlayır, maşın otu biçir. Gəlsin bir biçməsin də!

Qızmar gündən sonra şəh düşəndə, Sivertlə Yelisey dəryazlarını itiləyərək sabaha hazırlıq görərkən İsaak onlara yaxınlaşıb dedi:

– Bu gündən dəryazları yerindən asın. Təzə atı götürün və meşənin kənarına aparın!

İsaak bunu dedikdən sonra evə girib hamı kimi şam etmədi, həyətdə vurnuxub yenə getdi.

– Arabanı qoşacaq? – Sivert onun ardınca soruşdu.

– Yox, – o dedi və yoluna davam etdi.

O, elə sirli və məğrur addımlayırdı ki, az qalırdı, hər addım-başını dizləri bükülsün. O, ölümə və edama gedən adam kimi cəsərfliydi, əlində özünü qorumaq üçün heç bir şeyi yox idi.

Oğlanlar atla gəlib maşını görəndə dayandılar. O, buralarda ilk otçalan maşın idi, qırmızı-göy rəngdə, adamın gözlərini oxşayırdı. Ata, ailənin başçısı adı tərzdə laqeydcəsinə dedi:

– Otçalanı qoşun!

Onlar atları qoşdular. Ata sürməyə başladı. Maşın “trr!” edərək otu biçir, oğlanlar heç bir şey etmədən gülərək onun dalınca qaçırdılar. Ata dayanıb dala baxdı: bundan təmiz çalmalıydı! O, bıçaqları bir az aşağı salmaq üçün iki vinti burub yənidən yoxladı. Yox, yer hamar deyil, yaxşı deyil, odur ki ling və bıçaqlar yerə dəyib maşını tullandırır, ata və oğulları bir neçə kəlməylə deyişirlər, Yelisey maşının təlimatını tapıb oxuyur:

– Burada yazılıb ki, işə salarkən oturacaqda oturmaq lazımdır, onda daha möhkəm olur, – o deyir.

– Hə, – ata deyir. – Mən özüm də bilirəm, hər şeyi oxuyub-öyrənmişəm. – O, oturacağa oturub sürür, maşın sabit gedir. Birdən maşın biçmir, dərhal bütün bıçaqlar dayanır. – Dübrrr! Bu nədir? – Ata oturacaqdan tullanıb yerə düşür, artıq lovğalıqından əsər-ələmət qalmayıb, o qorxmuş və suallı baxışlarla maşının üzərinə əyilir. Ata və oğulları baxırlar: nəyə düzgün deyil, Yelisey təlimata baxır.

– Baxın, burada otun içində balaca bolt var! – Sivert onu götürərək deyir.

– Hə, yaxşı ki onu tapdın, – ata deyir, guya ki, hər şeyin qaydasında olması təkcə bu vintdən asılıymış. – Mən də elə onu axtarırdım.

Amma onlar boltu bağlamağa dəlik tapa bilmirlər, hara yoxa çıxıb, görəsən, zəhrimara qalmış?

– Burdadır! – Yelisey deyir və dəliyi göstərir. Bu zaman, deyəsən, Yelisey öz gücünü hiss etməyə başladı, onun kitabda yazılanları anlamaq qabiliyyəti şübhəsizdi, o, lüzumsuz yerə boltun dəliyini uzun-uzadı göstərərək dedi:

– Şəklə əsasən, boltu buraya bağlamaq lazımdır!

– Aydın dır ki, bura, – atası dedi, – elə burdan açılıb də. – Və fors etmək üçün Sivertə əmr etdi ki, yerə yaxşı-yaxşı baxsın, bəlkə, yenə də bolt var. – Burda biri də olmalıdır, – qeyri-adi ciddi görkəm alaraq dedi, sanki, hər şeyi əzbər bilirdi. – Daha yoxdur? Hə, yəqin ki, indi hər şey yerindədir!

Və ata yenidən sürmək istəyir.

– Yox, dayan, doğru deyil, – Yelisey qışqırır. Bəli, Yelisey əlində şəkilli təlimat dayanıb, odur ki, ona qalib gəlmək mümkün deyil: – Bax bu yay yuxarıda olmalıdır.

– Hə-ə? – atası soruşur.

– Səndə o aşağıdadır, sən onu aşağıya bağlamısan. Bu, polad yaydır, odur ki, yuxarıda olmalıdır, yoxsa bolt yenidən açılacaq və bıçaqlar dayanacaq. Burda şəkildə göstərilib.

– Eynəyimi götürmədiyimə görə şəkilləri görmürəm, – ata tabe olaraq deyir. – Yayı götür və necə lazımdırsa təzədən bağla. Ancaq çalış düz olsun. Uzaqda olmasaydı, gedib eynəyimi gətirərdim.

Hər şey qaydasındadır, ata yenidən oturacağı oturur. Yelisey qışqırır:

– Bir az iti sür, onda bıçaqlar yaxşı kəsir. Burda elə yazılıb.

İsaak sürür, sürür, hər şey yaxşı gedir. Maşın “tır” edərək biçir. Arxasınca çalınmış enli və səliqəli ot cərgəsi buraxır, sanki sapa düzülüb, qurutmağa və yığmağa hazırdır. Budur, artıq evdəkilər də onu görürlər, qadınlar hamısı çıxıb onlara tərəf gəlir, İnger balaca Revvekanı qucağına alıb, halbuki o artıq çoxdan özü yeriyyir. Budur, onlar gəlib çatırlar, dörd qadın bir yerdə sıx dayanıb gözlərini bərəldərək möcüzəyə baxır. Ax, indi İsaak necə də qüdrətli və məğrurdur! O, yüksək oturmaqda əyləşib, bayram paltarında geyinib-kecinib, qan-tərə batsa da, gödəkçəsini və şlyapasını çıxarmayıb. O, böyük sahənin dörd bir tərəfini dövrə vuraraq, otərəf-butərəfə sürür, döndərir, ot çalır, qadınların yanından keçirdi; onlarsa, sanki, göydən gəlmiş kimi heç nə anlamırdılar; maşın işə tırlıdaydı: Tır!

Nəhayət, İsaak dayanır və aşağı düşür. O, yerdəki insanların nə danışdığına qulaq asmaq istəyir ki, görsün nə deyirlər. O, səssiz nidaları eşidir, onlar ona mane olmaq istəmirlər, onlar, insanlar, öz yüksək məqamında ona maneçilik törətmək istəmirlər, onlar qorxa-qorxa bir-birinə suallar verirlər və o, bu sualları eşidir. Budur, hamıya mehriban və ata kimi qayğıkeş görünmək, hamını şənləndirmək məqsədilə o deyir:

– Görürsüz, indi mən bu sahəni biçəcəm, sabahsa siz qotmanlayacaqsız!

– Yəni sən şam da etməyəcəksən? – İnger təsirlənərək soruşur.

– Yox. İndi mənim başqa işlərim var, – o cavab verir.

Sonra o, yenidən maşını yağlayır və göstərmək istəyir ki, bu, sadə məsələ deyil, əsl elmdir. Sonra yenə də gedib ot biçir. Xeyli sonra qadınlar evə gedir.

Xoşbəxt İsaak! Sellanronun xoşbəxt sakinləri.

O, əmin idi ki, tezliklə qonşular gələcəklər, Aksel Strem bütün yeniliklərlə maraqlanacaq, bəlkə də, elə günü sabah gəldi. Breydablikli Brede isə elə gecəynən gələ bilər. İsaak otçalan barədə onlara məlumat verməyin, ondan necə istifadə etmək lazım olduğunu göstərməyin əleyhinə deyil. O, belə düz və hamar yerdə dəryazın heç kəsə gərək olmadığını göstərəcək. Bəs bu cür mükəmməl qırmızı-göy rəngdə otçalan nəyə lazımdır – bu barədə danışmağına belə dəyməz!

Xoşbəxt İsaak!

Ancaq o, üçüncü dəfə maşını saxlayıb yağlayanda cibindən eynəyi düşür. Ən pisi də odur ki, uşaqlar bunu görürlər. Görəsən, bunda ona çox lovğalanmamasını xatırlatmaq istəyən ilahi qüvvənin əməli yoxdu ki. Axı eynək daim özündə olmuşdu, kənddən qayıdarkən onu taxıb təlimatı oxumağa çalışmış, ancaq bir şey alınmamışdı, odur ki Yelisey işə qarışmalı olmuşdu. Eh, İlahi, savadlı olmaq necə də yaxşıdır! Özü-nü cəzalandırmaq üçün İsaak qərara aldı ki, Yeliseyi əkinçi

etmək fikrindən əl çəksin, daha bu barədə danışmayacaq. Ona görə yox ki, uşaqlar eynəklə bağlı uğursuz əhvalata görə ona ilişdilər, əksinə. Doğrudur, yaramaz Sivert özünü saxlaya bilmədi və Yeliseyin qolundan tutaraq dedi: “Hə, gedək evə, dəryazlarımızı yandıracaq, atamız bizim əvəzimizə də ot biçəcək!” Bu zarafat olduqca yerinə düşdü.

İkinci fəsil

I

Artıq Sellanro çöl-biyaban deyil, burada böyüklü-küçüklü yeddi nəfər yaşayır. Biçin vaxtı qısa müddətdə otçalan maşına baxmağa xeyli adam yığışdı; ilk gələndə, təbii ki, Brede oldu. Aksel Strem və demək olar ki, aşağıdakı kəndə bitişik qonşular da gəlmişdi. Bir yandan da, aşırımın o tərəfindən Olina təşrif buyurmuşdu. Bircə o çatmırdı.

Olina bu dəfə də öz kəndindən yeni xəbərlər gətirmişdi, o, heç vaxt əliboş gəlməzdi: nəhayət, qoca Siverti təftiş etmişdilər və ondan sonra heç bir miras-filan qalmamışdı! Sanki, heç bir şey olmaybmış!

Burada Olina dodaqlarını dişləyib hamını bir-bir nəzərdən keçirdi: bu nədir, niyə heç kəs ah çəkmədi? Niyə tavan uçub yerə tökülmədi? – İlk olaraq Yelisey gülümsədi.

– Bu necə olur? Axı sənin adını Sivert dayının şərafinə qoyublar? – o, astadan soruşur.

Kiçik Sivert bərkdən cavab verir:

– Hə. Ancaq mən ondan qalanların hamısını sənə bağışlamışdım.

– Nə qədər qalmışdı ki?

– Beş mindən on minədək.

– Daler? – Yelisey qəfil səslənib hiddətlə Sivertə baxdı.

Deyəsən, Olina başa düşdü ki, zarafat vaxtı deyil, axı o özü də aldadılmışdı, hər halda, o da qoca Sivertin tabutu başında bütün kövrək duyğularına güc vermiş, acı göz yaşları axıtılmışdı. Yelisey özü də yaxşı bilirdi ki, o filan qədər Olinanın, qoca vaxtı ona dayaq və dəstək olması üçün yazmışdı. Nə oldu bəs dayaq? Ağacı dizlə qıran kimi sındırdılar!

Zavallı Olina, kiçicik miras onun karına gələrdi; bu onun həyatında yeganə ümid işığıydı! Tale onun üzünə gülmədi. O, şəər və yamanlıq içində bişib-bərkimişdi – bu, beləydi! Hər gün rastlaşdığı müxtəlif hiylələrə və xırda kələklərə alışmışdı, yalnız şayiə yaymaqda, diliylə ürəklərə qorxu salmaqda güclüydü – bu da doğruydü! Ancaq heç bir şey onun kefini poza bilməzdi, miras isə qanını heç qaraltmamışdı. O, bütün ömrü boyu çalışmış, uşaq doğmuş, onlara öz bildiyi kələkləri öyrətmiş, onları saxlamaq üçün dilənçilik, bəlkə də, oğurluq etmişdi, ancaq qayğılarına qalmışdı – bu qədər yoxsul və kasıb olmasına rəğmən, əsl ana olmuşdu. Onda olan qabiliyyət hər hansı siyasi xadimdəkindən heç də az deyildi; o, özü və özünükülər üçün çalışırdı, müvəqqəti maraqlarla yaşayır və daim öz canını qurtarmağın qayğısına qalırdı. Bununla o, bir baş pendir, bir çəngə yun əldə edər, döyüşə bayağı və süni şəkildə hazır görünərək yaşaya və öl bilirdi. Olina... bəlkə də, qoca Sivert bir anlıq onu gənc, gözəl və yanaqları allanmış şəkildə xatırlayıb, indisə o, qoca və eybəcər küpəgirən qarıdır, indiyə gərək çoxdan öləydi. Görəsən, onu harada basdıracaqlar? O, heç qəbiristanlıqda özünə yer də almayıb, yəqin ki, onu harda gəlmişdi, tamamilə özgə və yad sümüklərlə birlikdə basdıracaqlar, orda da rahatlıq tapacaq. Olina... doğuldu və öldü. Haçansa o da gənc olub. Ona da miras qalacaq! İndi, bir ayağı gorda olanda? Hə də, yeganə parlaq şey, qəbir-qazanlar bir dəqiqəlik əl saxlayardılar. Haqq-ədalət gec də olsa, onu mükafatlandırdı, yəqin ki, uşaqlarını saxlamaq üçün dilənçilik etdiyinə, bəlkə də, onlarçün oğurluq etdiyinə görə, bütün hallarda onları qoruduğuna görə. Bir an keçəcək və yenidən onun içinə qaranlıq çökəcək, gözləri yenə çəpələcək, barmaqları nəsə axtaracaq: Nə qədər? Elə bu? – o deyəcək və yenə haqlı olacaq. O, çoxlu uşaq doğmuşdu, neçə-neçə insan məxluquna həyat vermişdi, bunun mükafatı böyük olmalıdır.

Hər şey məhv oldu. Yelisey yoxlayarkən qoca Sivertin sənədlərində əməlli-başlı əyər-əskik vardı, ancaq malikanə və

inək, saray və balıq torları kassadakı əskiyyə artıqlamasıyla ödəyə bilirdi. Ancaq ümumilikdə hər şeyin yaxşı qurtarması qismən Olinanın sayəsində oldu, çünki Olina xırda-para qalıqların ona qalmasında maraqlıydı, ona görə də gəlirlər və xərclərlə bağlı ona məlum olan unudulmuş maddələri, yaxud da müfəttişlərin nüfuzlu həmkəndlilərini rüsvay etməmək üçün bilərəkdən buraxdıqları maddələri köhnənin xəbərçisi kimi yada salmağa kömək etdi. Hiyləgər Olina! O, indi də qoca Siverti söymürdü, əlbəttə, o, öz mirasından Olinaya sidq-ürəklə vəsiyyəət etmiş və ondan əməlli-başlı kapital qalmışdı, ancaq inzibati idarədən işi apararı iki qoçaq onun başını tovladılar. Bir gün qurban olduğum hər şeyi yoluna qoyacaq! – Olina hədə biçdi.

Qəribəydi, Olina adının vəsiyyətnaməyə düşməsində güməli heç bir şey görmürdü; hər şeyə rəğmən bu, böyük şərəf idi, vəsiyyətnamədə ona tay olan kimsənin adı hallanmamışdı!

Sellanronun sakinləri bu bədbəxtliyi sakit qarşıladılar, demək olar ki, onlar buna qismən hazır idilər. Doğrudur, İnger bunu heç cür anlaya bilmirdi:

– Mənim qardaşım Sivert ömrü boyu varlı olub! – o dedi.

– O həm qohumlarının, həm də dövlətin qarşısında haqlı və zəngin qala bilirdi, ancaq onu qarət etdilər. – Olina cavab verdi.

İsaak sahəyə getməyə hazırlaşdı, bunu görən Olina dedi:

– Heyif ki, gedirsən, İsaak, demək, mən otçalanı görməyəcəm. Axı sən otçalan almısan, doğrudur?

– Hə.

– Hə, hə, elə deyirlər. Deyilənə görə, o, yüz biçinçini əvəz edir. Sən öz vəsaitin və qızılınla nələrə qadir deyilsən, İsaak! Bizim keşiş də yeni cütgavahınlı kotan gətirib, ancaq sənin yanında kimdir ki, bu keşiş! Mən bunu onun üzünə deyəcəm.

– Sivert sənə maşınla ot çalmağı göstərər, o, məndən qat-qat yaxşı sürür, – İsaak dedi və getdi.

İsaak getdi. Günortaya Breydablikdə hərrac təşkil olunmuşdu, İsaak da oraya getdi, hələlik yalnız buna qərar verdi. Ona görə yox ki, o hələ də xutoru almaq istəyirdi, sadəcə,

bu yerlərdə ilk dəfə hərrac təşkil olunduğundan onu buraxmaq günah idi.

Ay Işığının yanından keçəndə Varvaranı görüb salam verərək keçmək istərkən, Varvara onunla danışaraq aşağı gedib-getməyəcəyini soruşur.

– Hə, – o cavab verir və getmək istəyir. Axı hər necə olsa, qızın uşaqlığını keçirdiyi yer satışa çıxarılıb, ona görə də qısa cavab verir.

– Sən hərraca gedirsən? – o soruşur.

– Hərraca? Yox, sadəcə, aşağı gedirəm.

– Bəs Aksel hardadır?

– Aksel? Doğrusu, bilmirəm. Yəqin, hərraca gedib, o da nəsə müftə bir şey əldə etmək istəyir.

Nə çox kökəlib Varvara, həm də nə tikanlı danışır!

Hərrac başlayır, o, lensmanın səsini eşidir və çoxlu adam görür. Yaxına gəldikdə hamını tanıya bilmir, burada çoxlu yad adam da var, ancaq Brede şıq geyinib ortalıqda gəzişir və boşboğazlıq edir:

– Salam, İsaak! Çox sağ ol ki, mənə hörmət və ehtiram göstərib hərracıma təşrif buyurmusan. Biz uzun illər məhriban qonşu və dost olmuşuq və bu illər ərzində bir-birimizdən yamanlıq görməmişik! – deyə Brede rıqqətə gəlir. – Bir vaxtlar yaşadığın, işlədiyən və sevdiyən yeri tərk etmək çox qəribədir; ancaq nə etmək olar, tale belə gətirib.

– Bir azdan sənincün daha yaxşı olacaq, – İsaak təsəlli verir.

– Hə, bilirsən, – Brede göydə tutur, – mən özüm də belə düşünürəm. Mən zərrə qədər də peşman deyiləm, qətiyyənlə. Burdan mən heç bir xeyir görmədim, sonradan, yəqin ki, daha yaxşı olacaq, uşaqlar böyüyür, yavaş-yavaş yuvanı tərk edirlər, hə, hə, arvadım bu yaxınlarda birini də gətirəcək, amma fərqi yoxdur! – Birdən Brede yeri gəldi-gəlmədi deyir: – Mən teleqrafdan da imtina etdim.

– Nə? – İsaak soruşur.

– Mən teleqrafdan imtina etdim.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Teleqrafdan imtina etdin?

– Yeni ildən. Nəyimə lazımdır?! Bir halda ki, vəzifəyə durub lensmanla və həkimlə ora-bura gedəcəyəm, teleqrafın mənimçün birinci yerdə olmasına nə gərək var? Yox, belə davam edə bilməz! Bu, vaxtı çox olanların işidir: hansısa teleqraf xəttinə görə cüzi məvacib müqabilində, demək olar ki, müftə, dağı-dərəni dolaşmaq Bredeyə yaraşmaz! Bundan başqa, rəhbərliklə də dolanmıram, elə hey mənə sataşırlar.

Lensman xutorun bir neçə yüz krona çatan qiymətini elan etməkdə davam edir, ümumi rəyə görə, bu qiymət ədalətlidir, ona görə də heç kəs beş-on krondan çox əlavə etmir.

– Deyəsən, Aksel artırdı! – Brede qəfildən deyir və maraqlıdan çatlayaraq ona doğru cumur: – Sən mənim sahəmi almaq istəyirsən? Özününkü sənə azdır?

– Mən başqa adam üçün alıram, – Aksel mücərrəd cavab verir.

– Hə, hə, mənimçün fərqi yoxdur, mən ona görə soruşmadım.

Lensman çəkici qaldırır, birdən-birə kimsə yüz kron artırır, heç kəs bundan artıq təklif etmir, lensman məbləği bir neçə dəfə təkrar edir, bir dəqiqə gözləyir və çəkici endirir.

– Məbləği kim təklif etdi?

– Aksel Strem. Başqası üçün...

Lensman protokol tərtib edir: Aksel Strem, vəkalətnamə əsasında.

– Sən kiminçün alırsan? – Brede soruşur. – Mənə dəxli yoxdur, amma hər halda...

Bu zaman lensmanın masasının arxasında əyləşən cənablar başlarını bir-birinə tərəf əyirlər. Burada bankın nümayəndəsi, dükançı öz satıcısıyla iştirak edir, deyəsən, nəsə olub, kreditorların borcu qapanmır. Bredeni çağırırlar, yelbeyin və arsız Brede yalnız başını tərpedir ki, razıdır, ancaq kim inandı ki, malikanəyə bundan artıq verməzlər! – o deyir. Birdən ucadan elan edir:

– Bir halda ki, burada hərrac keçirilir və mən lensmanı narahat etmişəm, fürsətdən istifadə edib mənə məxsus olan başqa şeyləri də satıram: arabamı, heyvanlarımı, yabaları, bülöv daşını. Daha onlara ehtiyacım yoxdur, odur ki, dəyər-dəyməzinə satıram!

Xırda təkliflərdir. Bredenin arvadı da özü kimi arsız və yelbeyindir, qarnı burnunda olsa da, stol qoyub qəhvə satır; alverçi rolunu oynamaq onun xoşuna gəlir, o gülümsəyir və hətta Brede özü də qəhvə üçün yaxınlaşanda zarafat edərək ondan pul istəyir. Brede isə, həqiqətən, yağa bulaşmış pul kisəsini çıxarıb pul verir.

– Siz bir mənim arvadıma baxın, – o, ətrafdakılara deyir.
– O, başını saxlayacaq!

Araba çox baha deyil, o, açıq havada həddindən artıq çox qalıb, ancaq axıra yaxın Aksel Strem beş kron artıraraq onu da alır. Bundan sonra Aksel heç bir şey almasa da, bu cür ehtiyatlı adamın bu qədər şey alması hamını təəccübləndirir.

İndi də növbə mal-qaranındır. Əl altında olsun deyə heyvanları öyrüşə buraxmayıblar. Bir halda ki, torpağı yoxdur, mal-heyvan Bredenin nəyinə lazımdır! Onun inəyi yoxdu. Heyvan saxlamağa iki keçiyə başlamışdı, indi dörd keçisi və altı qoyunu vardı. Atı da yoxdu.

İsaak məşhur palazqulaq qoyunu aldı. Bredenin uşaqları qoyunu pəyədən çıxaran kimi İsaak dərhal məbləği artırmağa başladı. Bu diqqəti cəlb etdi, axı Sellanrolu İsaak zəngin və hörmətli adam idi, qoyun onun nəyinə lazımdır? Bredenin arvadı qəhvə alverini bir dəqiqəlik dayandırır deyir:

– Hə, bu qoyunu almağa dəyər, İsaak, o, qoca olsa da, hər il iki-üç bala verir.

– Bilirəm, – İsaak cavab verdi və ona baxdı, – mən bu qoyunu tanıyıram.

Geri qayıdarkən o, öz qoyununun ipindən tutaraq Aksel Stremlə birlikdə addımlayır. Aksel danışqan adam deyil, ancaq

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

ona, sanki, nəşə əzab verir. Onun məyus olması üçün xüsusi səbəb olmamalıdır, – yəqin ki, İsaak düşünür, – taxılı yaxşıdır, yem tədarükünü, demək olar ki, görüb və daxma tikməyə başlayıb. Hər şey necə lazımdırsa, elə də gedir, yavaş-yavaş, ancaq düzgün. Artıq atı da var.

– Sən Bredenin sahəsini aldın, – İsaak dedi, – onu əkib-becərəcəksən?

– Yox, mən onu başqası üçün almışam.

– Hə.

– Səncə, çox baha almadım ki?

– Yox. Əgər yaxşı məşğul olsan, oranın bataqlığı yaxşıdır.

– Mən oranı Helholandda yaşayan qardaşlarımdan biri üçün aldım.

– Hə.

– İndisə düşünürəm ki, bəlkə, onu dəyişim?

– Dəyişmək? Niyə dəyişirsən ki?

– Deyirəm, bəlkə, Varvara üçün orada daha yaxşı olar.

– Nə bilim, – İsaak dedi.

Onlar bir müddət sakitcə addımlayırlar. Sonra Aksel deyir:

– Teleqrafa görə məndən əl çəkmirlər.

– Teleqrafa görə? Hə, eşitmişəm ki, Brede imtina edib.

– Hə, – Aksel gülərək cavab verir, – bu heç də elə deyil,

Brede imtina etmir, ondan imtina edirlər.

– Hə, hə, – İsaak öz-özlüyündə Bredeyə haqq qazandırır, – teleqrafa çox vaxt gedir.

– Ona özünü düzəltmək üçün Yeni ilədək vaxt veriblər.

– Hə.

– Necə bilirsən, bu yeri götürüm, ya yox?

İsaak xeyli fikirləşib dedi:

– Hə, hə, əlbəttə, hər necə olsa, puldur.

– Mənə çox verəcəklər.

– Nə qədər?

– İkiqat.

– İkiqat? Hə, onda sən bu barədə ciddi düşünməlisən.

– Ancaq məsafəni bir az artırılar. Heç bilmirəm, nə edim. Sənə nisbətən mənim satlıq meşəm azdır, təsərrüfat üçün də müəyyən şeylər almalıyam, amma əlimdə, demək olar ki, heç nəyim yoxdur. Pul və nağd vəsait həmişə lazımdır, mal-qaranın verdiyi işə özümüzə güclə çatır. Belə çıxır ki, başlanğıc üçün gərək bir il teleqrafda işləyim...

Heç birisinin ağına gəlmədi ki, Brede düzələ bilər və yerində qalıb işləyər.

Onlar Ay Işığına gəlib çatdıqda məlum oldu ki, Olina da buradadır. Olina qeyri-adi dərəcədə yoğun və piylidir, soxulcan kimi sürünür, yetmiş haqlasa da, bir dəqiqə bir yerdə durmur. O, qazmada oturub qəhvə içir, ancaq kişiləri görəndə kimi, hər şeyi buraxıb cəld həyəətə çıxır:

– Salam, Aksel, hərracdan xoş gəlmisən! Yəqin ki, Varvarayla sənə baş çəkməyimə acığın tutmur, eləmi? Sən də, məşallah, elə hey çalışırsan, daxma tikirsən, varlanırsan! Bu nədir, qoyun almısan, İsaak?

– Hə, – İsaak cavab verir, – tanıdın onu?

– Tanıdım? Yox...

– Görürsən, o palazqulaqdır?

– Palazqulaqdır, necə yəni? Hə, nə olsun? Hə, nə deyəcəkdin. Bredenin torpağını kim aldı? Mən də Varvaraya elə onu deyirdim: indi sənə qonşun kim olacaq? Yazıq Varvara işə elə hey ağlayır, neyləməlidir ki? Ancaq Qadir Tanrı ona Ay Işığında yeni ev qismət elədi. Palazqulaq – mən həyatım boyu çox palazqulaq qoyun görmüşəm. Ancaq doğrusunu deyim ki, İsaak, sənənin məşinin çox əntiqə şeyidir. Neçəyə alıbsan, mən heç soruşmaq belə istəmirəm, onsuz da hesablaya bilməyəcəyəm. Əgər sən onu görmüsənsə, Aksel, eynilə İlyas peyğəmbərin odlu cəng arabasına bənzəyir, Tanrı günahımdan keçsin...

Ot yığımından sonra Yelisey şəhərə qayıtmağa hazırlaşır. Öz mühəndisinə yazdı ki, gəlir. Ancaq qəribə cavab aldı ki, vəziyyət ağır olduğu üçün mühəndis qənaət etməyə məcburdur, odur ki, onun vəzifəsini ləğv edib və katibliyi özü edəcək.

Zəhrimara qalasan! Ancaq düzünə qalsa, dairə mühəndisinin kontorçu nəyinə lazımdır? O, yeniyetmə Yeliseyi xutordan götürüb aparanda, yəqin ki, çöllükdə özünü böyük adam kimi qələmə vermək istəmişdi. Onu konfirmasiya yaşınadək yedirib-geydirmişdisə də, əvəzində yazı işlərində onun köməyindən istifadə etmişdi. İndisə oğlan böyüyüb və hər şey dəyişib.

Ancaq mühəndis yazırdı ki, əgər gəlsən, səni başqa kontora düzəltməyə çalışaram, doğrudur, bu, çox çətin olacaq, çünki burda iş axtaran çoxlu gənc var. Salamət qal.

Əlbəttə, Yelisey şəhərə qayıtmaq istəyirdi, buna heç şəkksübhə də ola bilməzdi. Axı özünü məhv edə bilməz. Ona adam arasına çıxmaq lazım idi. Odur ki, Yelisey evdəkilərə yeni durumla bağlı heç bir söz demədi, bunun əhəmiyyəti də yoxdu, bundan başqa, o, bir qədər süstləşmiş, həvəsdən düşmüşdü. Sellanrodakı həyat ona öz təsirini göstərmişdi, buradakı həyat sadə və boz olsa da, sakit və darıxdırıcıydı, bu həyat insanı xəyalpərəst edirdi, burada özünü gözə soxmağa, süni davranışlara ehtiyac yox idi. Şəhər həyatı onu ikiyə parçalamış, duyğusallaşdırmışdı, başqalarına nisbətdə xarakteri zəifləmişdi, özünü hər yanda yad hiss edirdi. Bir-uyğunanın qoxusu yenidən onun xoşuna gəlməyə başlamışdı – bu hələ yaxşıydı. Ancaq anasının və qızların axşamlar inəkləri və keçiləri sağmasının kəndli oğlan üçün heç bir mənası qalmamışdı. Artıq o, bu mənzərənin təsiri altında xəyallara dalmırdı: onlar sağirlar, yaxşı-yaxşı dinlə, axı bu, çox gözəldir, hər bir şırnaq sanki nəğmə oxuyur, bu nəğmə nə şəhərdəki nəfəslə musiqiyə, nə xilaskar ordunun mahnılarına, nə də gəmi fitinə bənzəyir. Nəğmə şırılıyla axıb sərnicə tökülür...

Sellanro ona o qədər də təsir göstərə bilmədi, ancaq Yelisey ayrılıq anıdadək səbir etdi. İndi o, yaxşı təchiz olunmuşdu, ona yenə də mələfə üçün yeni parça vermişdilər, hətta atası üçüncü şəxs vasitəsilə cibinə pul da qoymuş, bu zaman özü otaqdan çıxmışdı. Pul! Necə oldu ki, İsaak öz pullarıyla vidalaşmağa razı oldu? Başqa cür ola bilməzdi, İngər onu

inandırdı ki, bu, sonuncu dəfədir, bundan sonra Yelisey öz başını özü saxlayacaq.

– Yaxşı, – İsaak demişdi.

Əhvalları yüksəlmişdi, evdə sakitlik idi, son şam yeməyinə hərəyə bir əzilmiş yumurta da verilmişdi. Sivert həyəətə düşmüş və qardaşının şeylərini daşıyaraq onu yola salmağa hazırlaşmışdı. Artıq Yelisey vidalaşmağa başlaya bilərdi.

O, Leopoldinadan başladı. Leopoldina “yaxşı yol” dedi və özünü əla apardı. Yun darayan qulluqçu Yensina da “yaxşı yol” dedi; ancaq ikisi ona dörd gözlə baxdı, çünki onun göz qapaqları nədənsə qızarmışdı. O, əlini anasına uzatdı, o da təbii ki, göz yaşlarını gizlətməyə çalışaraq ağladı.

– Tanrı yolunu açıq etsin! – deyə o hiçqırdı.

Atasıyla xeyli çətin oldu, sözsüz ki, bir çox səbəblərdən. O, elə qocalmış və elə sadələvh olmuşdu ki, uşaqları qucağına alması, onlara qağayılar, başqa quşlar, heyvanlar və dünyadakı digər möcüzələr haqda danışması, sanki, dünən, cəmişi bir neçə il bundan öncə olmuşdu... İsaak pəncərənin qabağında dayanmışdı, sonra qəflətən dönərək oğlunun əlindən yapışdı, tez və əsəbi dedi:

– Hə, oldu, yaxşı yol! Yoxsa aygır indi açılacaq! – Bunu deyib dərhal döndü və otaqdan çıxdı.

Amma aygırı o özü bir az bundan qabaq qəsdən açmışdı, atasının arxasınca baxan hoqqabaz Sivert isə bunu dərhal başa düşüb gülümsünmüşdü. Həm də aygır hələ otlayırdı.

Budur, Yelisey hazırdır.

Onun ardınca anası da artırmaya çıxdı və yenidən hiçqıraraq dedi: Tanrı səni qorusun! – və ona nəsə verdi. – Al bunu, atana təşəkkür etməyə ehtiyac yoxdur, o, bunu istəmir. Tez-tez məktub yaz.

İki yüz kron.

Yelisey yamac boyu aşağı baxdı: atası ip bağlamaq üçün var gücylə yerə mıx çalmaq istəyirdi, ancaq deyəsən, heç cür alınmırdı, halbuki yer yumşaq və çəmənlik idi.

Qardaşlar yola çıxıb Ay İşığına çatdılar, Varvara artırmada dayanmışdı, onları içəri dəvət etdi:

– Bu nədir, sən gedirsən, Yelisey? İçəri gəl, heç olmasa, bir fincan qəhvəmizi iç!

Onlar qazmaya girirlər, artıq məhəbbət ona əzab vermir və o, pəncərədən bayıra tullanıb zəhər içmək istəmir. O, açıq rəngli yay paltosunu dizlərinin üstünə elə qoyur ki, ipək astarı görünsün, sonra dəsmalı ilə saçlarına sığal çəkərək, nəhayət, əsilzadələr kimi deyir:

– Klassik hava var!

Varvara da borclu qalmır, o, bir əlində gümüş, digərində isə qızıl üzüyünü oynadırdı (axır ki, qızıl üzük aldirmışdı), əynində bütün bədənini başdan-ayağadək öndən örtən önlük vardı, sanki bu qədər şişmanlayan heç o deyildi. Qəhvə hazır olandan sonra qonaqlar içməyə başlayanda o, əvvəlcə ağ dəsmal tikməyə, sonra millə yaxalıq toxumağa və başqa qadın əl işləriylə məşğul olmağa başladı. Onların gəlişi Varvaranı həyəcanlandırmamışdı və bu, yaxşıdır, təbiidir, odur ki, Yelisey yenə fors edə bilərdi.

– Akseli neyləmişən? – Sivert soruşur.

– Buralardadır, – o, qamətini düzəldərək cavab verir. – Doğrudur ki, sən bir də heç vaxt kəndə qayıtmayacaqsan? – o, Yeliseydən soruşur.

– Bu, yüksək dərəcədə həqiqətə uyğun deyil, – o cavab verir.

– Buralar şəhərə öyrəşmiş adamın yeri deyil. Mən də sənənlə getmək istərdim.

– Yəqin ki, bunu ciddi demirsən, hə?

– Ciddi demirəm? Mən şəhərdə də, kənddə də yaşamağın dadını bilirəm, mən həm də sənə nisbətən daha böyük şəhərdə yaşamışam. Necə ola bilər ki, burada darıxmayım?

– Mən onu demək istəmirdim, axı sən Börgenin özündə olmusan, – Yelisey tələsik dedi, – ora daha cəlbədidir axı!

– Bilirəm, əgər qəzətlər olmasaydı, çoxdan buradan qaçıb gedərdim, – o dedi.

– Bəs Aksel və başqa şeylər nə olacaqdı?

– Akselin mənə dəxli yoxdur. Bəs sənin özünü necə, şəhərdə gözləyən yoxdur?

Bu zaman Yelisey bir qədər lovğalanmaqdan özünü saxlaya bilməyib gözlərini yumdu və dilini şaqquldatdı ki, tamamilə doğrudur, şəhərdə onu gözləyirlər. Əgər Sivert burda olmasaydı, o, bu fürsətdən başqa cür istifadə edə bilərdi, indi isə bunları deməklə kifayətləndi:

– Ağzına gələni çərənləmə!

– Ah, – Varvara incik tərzdə dedi və deyingən qarılar kimi yolverilməz tərzdə, – Çərənləyirəm, – deyə təkrar etdi. – Hə, burada, Ay İşığında bizdən başqa nə gözləmək olar? Biz elə də kübar adamlar deyilik.

Təbii ki, Yelisey ondan ötrü ölmürdü, üstəlik, son zamanlar xeyli kifirləşmişdi də, hamilə olduğunu isə artıq uşaq da hiss edərdi.

– Gitarada bizə bir şey çal, – Yelisey xahiş etdi.

– Yox, – Varvara onun sözünü kəsdi. – Gör nə deyirəm, Sivert, sən sabah kənddən qayıdanda gəlib yeni daxmanı tikməkdə Akselə kömək edərsən?

Sivert düşündü:

– Yaxşı. Ancaq yanımda iş paltarım yoxdur.

– Mən bu axşam qaçıb onları gətirərəm, sən gələndək iş paltarların da burda olar.

– Nə deyirəm ki, – Sivert dedi, – olsun.

Varvara birdən-birə canlandı:

– Hə, bu, yaxşı oldu! Yoxsa, yay qurtarır, daxmanı isə payızın yağışınadək örtmək lazımdır. Aksel neçə dəfə səndən xahiş etmək istəsə də, alınmayıb. Bizə kömək etsən, çox yaxşı olar!

– Əlimdən gəldiyi qədər kömək edərəm, – Sivert dedi.

Bunu da vədələşdilər.

İnsafən, bu zaman Yeliseyin inciməyə haqqı vardı. O, əlbəttə, başa düşür: halaldır Varvaraya, özünün və Akselin belə qayğısına qalır, tikinti üçün köməkçi tapmağa çalışır, bu, lap

ağ oldu. O ki hələ burada ev sahibəsi deyil, onun Varvaranı elə buradaca öpməsinin üstündən yüz il keçməyib ki. Nə utanmaz qızıdır?

– Hə, – birdən o deyir, – mən hələ bura xaç mərasiminə gələcəyəm.

Varvara ona göz atıb pərt-pərt cavab verir:

– Xaç mərasimi? Hələ deyirsən ki, çərənlayirəm. Yaxşı yadıma saldın, mənə xaç atası lazım olanda sənin dalınca adam göndərəcəm.

Yeliseyin utana-utana gülümsəməkdən və qazmadan çıxmaqdan savayı çarəsi qalmadı.

– Qəhvəyə görə sağ ol! – Sivert dedi.

– Hə, qəhvəyə görə sağ ol! – Yelisey təkrar etdi, nə ayağa qalxdı, nə də təzim etdi, çox elə lazım idi, yaramaz qadın!

– Göstər görüm! – Varvara dedi. – Hə, evlərində yaşadığım kontorçuların paltolarında da gümüş lövhəcik vardı, ancaq qat-qat enli və uzun, – o dedi. – Hə, deməli, gələcək-sən, hə, Sivert, gecəni də bizdə qalarsan, hə? Mən də sənin paltarlarını gətirərəm.

Bununla da vidalaşdılar.

Qardaşlar getdi. Yeliseyin ondan zəhləsi gedirdi, bundan başqa, cibində iki iri əsginas vardı. Qardaşlar kədərli mövzulara toxunmaq istəmirdilər; nə atalarının qəribə tərzdə vidalaşmasına, nə də analarının göz yaşlarına; Breydabliki bir az kənardan keçdilər ki, kimsə onları ləngitməsin, sonra bu kələkbazlıqlarına qəhqəhəylə güldülər. Ancaq irəlidə kənd görünəndə və Sivertin atın başını döndərməsinin vaxtı çatanda ikisi də bir az məyus oldular. Hətta Sivert dedi:

– Amma sənsiz çox darıxdırıcı olacaq!

Yelisey fit çala-çala çəkmələrinə baxmağa başladı, barmaqları gicişməyə başladı, odur ki, əllərini cibinə salıb eşələdi:

– Əsginaslar, – o dedi, – necə olub, görəsən?

– Əgər Sivert onların hər ikisini çıxarıb verməsəydi, heç də yaxşı olmayacaqdı.

– Salamət qal! – o qışqırır bərklə qardaşının sinəsinə vurdu və qaçır getdi. Bu kömək etdi, onlar uzaqdan-uzağa bir-birinə vida sözləri deyib, hərəsi öz yoluyla getdi.

Tale, yoxsa təsadüf? Hər şeyə rəğmən, Yelisey şəhərə, artıq olmayan vəzifəsinə qayıtdı, Aksel Strem isə gözlənilmədən kömək tapmış oldu. Onlar avqustun 21-də daxmanı tikməyə başladılar, on gündən sonra isə artıq daxmanın damı örtülmüşdü. Düzdür, daxma elə də böyük deyildi, hündürlüyü bir neçə qulac həmin olardı; əsas oydu ki, ağacdən idi, qazma deyildi, həm də indiyədək insanların yaşadığı əla sığınaq yeri qışda heyvanların olacaqdı.

II

Sentyabrın 3-də Varvara yoxa çıxdı. Birdəfəlik getməsə də, nə evdə, nə də həyətdə görünürdü.

Aksel var gücüylə işləyir, yeni daxmanın qarı-pəncərəsini qoymaq istəyirdi, odur ki çox məşğuldu; günorta yeməyinin vaxtı çatanda gördü ki, onu yeməyə çağıran yoxdur, özü qazmaya getdi. Heç kəs yoxdu. Yeməyə bir şey tapıb masanın arxasına keçəndə Varvaranın paltarının yerində asıldığını görüb düşündü ki, yəqin, harasa çıxıb. İşinin başına qayıdıb bir müddət çalışdıqdan sonra yenidən qazmaya baş çəkdi – yox, yenə kimsə yoxdu. Bəlkə də haradasa uzanıb. Getdi axtarmağa.

– Varvara! – o çağırır. Yoxdur. Tikililərin ətrafını, sahənin kənarındakı kolluqların dalını xeyli axtarır, təxminən bir saat çağırır, amma yoxdu ki, yox. Onu çox uzaqdan tapır, kolların arasında yerə uzanıb, ayaqlarının altından çeşmə axır, ayaqyalın və başıaçıqdır, üstəlik kürəyi də yaşdır.

– Burda niyə uzanmısan? – o deyir. – Niyə məni çağırmadın?

– Çağır bilmədim, – xırıltıdan güclə eşidiləcək dərəcədə pıçıldadı.

– Bu nədir, sən suya düşmüşsən?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

- Hə. Ayağım büdrədi. O-of!
- Özünü yaxşı hiss etmirsən?
- Hə. Artıq hər şey bitdi.
- Bitdi? – o soruşdu.
- Hə. Mənə evə getməyə kömək et.
- Bəs hanı?..
- Nə?
- Bəs uşaq yoxdur?
- Yox. O öldü.
- Öldü?
- Hə.

Aksel astagəldir, ağır-ağır düşünür, hərəkətsiz durub baxır.

- Hanı o? – Aksel soruşur.
- Sənə dəxli yoxdur, – o cavab verir. – Məni evə apar. O ölü idi. Qolumdan tutmasan, özüm gedəcəyəm.

Aksel onu evə aparıb kürsüyə oturdur. Ondan su süzülür.

- O ölü idi? – Aksel soruşur.
- Dedim axı, – o cavab verir.
- Onu nə etdin?
- Onu iyləmək istəyirsən? Mən olmadığım müddətdə yeməyə bir şey tapdın?

- Çayın yanında nə işin vardı?
- Nə işim vardı? Ardic kolu axtarırdım.
- Ardic kolu?
- Qab yumaq üçün.
- Orda ardic kolu yoxdur, – o deyir.
- Get işini gör! – əsəbi və xırıltılı səslə onun sözünü kəsir. – Çayın yanında nə işim vardı. Mənə qazanları sürtmək üçün qumotu lazım idi. Səndən soruşuram, yemək yeyibsən?

- Yemişəm? – o təkrar edir. – Özünü çox pis hiss edirsən?
- Yox.
- Məncə, həkim çağırmaq lazımdır.

– Bircə bu çatmırdı! – o cavab verir və qalxıb özünə quru paltar axtarır ki, dəyişsin. – Pullarını xərcləməyə yer tapmırsan?

Aksel yenidən işinə qayıdır, ancaq işi ləng gedir, buna baxmayaraq, Varvara eşitsin deyər arabir taqıldadır və yonur; axır ki, çərçivəni qoyub qıraqlarını mamırla doldurur.

Axşam Varvara şam yeməyinə oturmayaq ev işləriylə əlləşir, keçiləri və inəkləri sağır; ancaq həmişəkinə nisbətən bir qədər ehtiyatla. Həmişəki kimi, samanlıqda uzanıb yatır, gecə iki dəfə Aksel onu yoxlamağa gedəndə bərk yatmışdı. Gecəni yaxşı keçirdi.

Ertəsi günü Varvara həmişəki kimiydi, yalnız səsi elə batmışdı ki, danışa bilmirdi, odur ki, boğazına uzunboğaz corab dolamışdı. Onlar danışa bilmirdilər. Günlər keçir, baş vermiş hadisə unudulur, başqa hadisələr ön plana keçirdi. Yeni daxma bir az qalıb qurumalıydı, ağacların aralarını kərtikləmək lazım idi ki, hava və su buraxmasın, ancaq buna vaxt olmadığından dərhal köçməli və tövləni qaydaya salmalıydılar. İşləri qurtarıb köçdükdən sonra kartof yetişdi, daha sonra isə arpayla məşğul oldular. Həyat öz axarıyla davam edirdi.

Ancaq Aksel bir çox irili-xırdalı əlamətlərdən başa düşürdü ki, vəziyyət dəyişib, artıq Varvara özünü heç bir bağlılığı olmayan yad qulluqçu kimi aparır, uşağın ölümü Akselin onun üzərindəki hakimiyyətini sarsıtmışdı. Amma o, bir dayan, qoy uşaq dünyaya gəlsin! – deyər düşünürdü. Fəqət uşaq doğulsa da, yaşamadı. Varvara həтта üzükləri də barmağından çıxarmışdı, heç birini taxmırdı.

– Bu nə deməkdir? – Aksel soruşdu.

– Nə deməkdir? – Varvara başını silkələyərək cavab verdi.

Əlbəttə, bunun mənası xəyanət və məkrdən başqa bir şey ola bilməzdi.

Körpənin cəsədini axır ki, tapdı. Ona görə yox ki, israrla axtarırdı, cəsədin yerini, demək olar ki, təxminən bilirdi, ancaq toxunmurdu. Körpəni yaddan çıxmağa qoymayan təsadüflər

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

İstənilən qədər idi: həmin yerin üzərində quşlar toplaşmağa başladı, qarıldayan qarğalar və dolaşalar, az sonra başgicəlləndirici yüksəklikdə iki qartal da peyda oldu. Deyəsən, əvvəlcə bir qarğa uşağına nəsə qoyulduğunu görmüş və bu sirri elə insanlar kimi saxlaya bilməyib səs-küy qaldırmışdı. Bu zaman Aksel də qəflət yuxusundan ayılıb gizlicə oraya getmək üçün münasib vaxt gözləmişdi. O, mamırın və budaqların arasından üstünə iki daş qoyulmuş kiçik bir vücut tapdı; o, böyük əskiyə bükülmüş torbadaydı. Aksel maraqla və qorxa-qorxa parçanı araladı: yumulu gözlər, qara saçlar, oğlan uşağı, ayaqları çarpaz – başqa heç bir şey görmədi. Torba yaş imiş, ancaq qurumağa başlamışdı, odur ki, yuyulduqdan sonra qırıxan mələfəni xatırladırdı.

Aksel onu belə, açıqda qoya bilmədi. Ürəyinin dərinliklərində o, bəlkə də, özünə və torpağına görə qorxurdu; evə qaçıb bel gətirdi və daha dərin bir çuxur qazdı, ancaq yer çeşmənin yaxınlığında olduğundan su çuxura sıza bilərdi, odur ki, məzarı təpəliyə daşımalı oldu. Cəsədi göməndə Varvaranın gəlib onu iş başında yaxalayacağı qorxusu canından çıxdı, əksinə, o, zarafatsız-filansız ciddi əsəbiləşmişdi, qoy gəlsin, onu uşağı əməlli-başlı büküb-bələməyə məcbur edər, fərqi yoxdur, ölü doğulub, yoxsa yox! O, yaxşı başa düşürdü ki, uşağı itirmək onun üçün ikiqat ölümdür: o, yenidən öz xutorunda köməksiz qala bilər, həm də mal-heyvanın üç qatdan da artıq artdığı bir vaxtda. Olsun, buyursun gəlsin, hətta gəlməsi çox yaxşı olardı! Varvara, bəlkə də, onun nəylə məşğul olduğunu bilirdi, ancaq hər halda, gəlmədi, odur ki, cənazəni özü büküb yeni qəbirçiyə qoymalı oldu. Çuxuru çimlə doldurub əvvəlki vəziyyətinə qaytardı və bütün izlərin üstünü elə örtüdü ki, kolların arasındakı yaşıl təpəcikdən başqa heç nə bilinmədi.

Evə qayıdanda həyətdə Varvaraya rast gəldi.

– Sən hardaydın? – o soruşdu.

Deyəsən, hirsli soyumuşdu, odur ki dedi:

– Heç yerdə. Bəs sən özün hardaydın?

Lakin Varvara, deyəsən, onun üzündə nəsə qeyri-adi bir ifadə sezib heç bir söz demədən sovuşub getdi.

Aksel də onun ardınca getdi.

– Bu hardan çıxdı, – o başladı və kəsə soruşdu. – Niyə daha üzükləri barmağına taxmırsan?

Görünür, Varvara onun qəzəbləndiyini sezib güzəştə getməyi lazım bildi və gülümsünərək cavab verdi:

– Sən elə acıqlısan ki, mənim gülməyim gəlir. Əgər üzükləri adi günlərdə də taxmağımı istəyirsənsə, baş üstə! – bunu deyib üzükləri çıxartdı və barmağına taxdı.

Ancaq onun küt-məmnun sifətini görüb qaba tərzdə soruşdu:

– Sən yenə nədənsə narazısan?

– Heç bir şeydən narazı deyiləm, – o cavab verdi. – Həmişə belə ol, əvvəl olduğun kimi, təzə gələndə necəydinsə, elə.

– Həmişə eyni qalmaq elə də asan iş deyil.

O davam etdi:

– Mən sənin atanın torpağını alanda, elə düşündüm ki, sən orada yaşamaq istərsən və biz ora köçərik. Nə deyirsən?

Paho, bununla da o uduzdu; aha, o, köməkçisini itirməkdən, təsərrüfat və mal-qarayla tək qalmaqdan qorxurdu – Varvara bunu əla başa düşürdü:

– Hə, sən əvvəllər belə deyirdin, – o, qeyri-müəyyən cavab verdi.

– Hə, amma cavab almadım.

– Cavab? – Varvara dedi. – Bu barədə eşitmək belə istəmirəm!

Akselə elə gəldi ki, Varvara həddini aşır: o, Breydabliki və torpaq sahəsiylə bərabər bütün məhsulu alsa da, Brede ailəsinə orada yaşamağa icazə vermiş, özünə bir neçə qucaq ot gətirmiş, kartofu isə onlara saxlamışdı. Varvaranın əsəbiləşməsi olduqca ədalətsizdi, ancaq o heç bir şeylə hesablaşmadan, sanki, təhqir olunmuşcasına soruşdu:

– Biz Breydablikə gedək, mənim doğmalarım da çölə tökülsünlər!

Yanlış anlamadı ki? Əvvəlcə təəccübdən ağzını aralayıraq oturdu, sonra nəşə donquldandı, sanki, ətraflı cavab verməyə hazırlaşdı, ancaq bir şey çıxmadı, odur ki soruşdu:

– Məgər onlar kəndə köçməyəcəklər?

– Bilmirəm, – o cavab verdi. – Bəlkə, sən onlara kənddə ev tutmusan?

Aksel hələ də onunla höcətləşmək istəmirdi, ancaq Varvaranın onu təəccübləndirdiyini, bir az təəccübləndirdiyini içinə sindirə bilmədi:

– Sən getdikcə tərs və deyingən olursan, – o dedi.

– Mən nə deyirəmsə, ciddi deyirəm, – Varvara cavab verdi. – Niyə mənim valideynlərim bura köçə bilməzlər, deyə bilərsən? Hər halda anam mənə müəyyən qədər kömək edə bilərdi. Əlbəttə, sən fikirləşirsən ki, mənim o qədər də çox işim yoxdur, mənə köməkçi lazım deyil.

Ola bilsin ki, bu sözlərdə müəyyən həqiqət vardı, amma çox şey adamın ağına batmırdı; axı Brede ailəsi qazmada yerləşsə, Aksel yenə də heyvanlarını salmağa yer tapmayacaq. Bu, nə düşünür, yəni bunun heç ağı-zadı yoxdur?

– Mən sənə bir məsləhət verə bilərəm, – Aksel dedi, – yaxşısı budur, özünə bir köməkçi götür.

– İndi üzü qışadır, onsuz da işlərim azalacaq. Yox, köməkçini vaxtında götürmək lazım idi.

Varvara yenə də qismən haqlıydı: köməkçini o, hamilə və xəstə olanda götürmək olardı. Ancaq Varvara heç vaxt işdə ağırlaşmamış, daima zirək və diribaş olmuş, nə lazımdırsa özü etmiş, köməkçi sözünü dilinə belə gətirməmişdi. Ancaq ona köməkçi tutmaq lazım olmuş.

– Onda mən səni başa düşürəm, – o, qəmli-qəmli dilləndi. Sükut.

Varvara soruşdu:

– Eşitdiyimə görə, atamdan sonra teleqrafa girəcəksən?

- Necə yəni? Bunu kim dedi?
- Eşitmişəm.
- Hə, – Aksel dedi, – ola bilər.
- Belə de.
- Niyə soruşdun?
- Ona görə soruşdum ki, – Varvara cavab verdi, – sən mənim atamın evini-əşiyini aldın, indi də çörəyini əlindən alırsan.
- Sükut.
- Ancaq bu zaman Aksel artıq güzəştə getmək istəmədi:
- Sənə bir şey deyəcəyəm, – o qışqırdı, – sən mənim sənə və doğmalarına etdiyim yaxşılıqlara layiq deyilsən!
- Eləmi? – Varvara dedi.
- Yox! – o bağırdı və yumruğunu masaya vuraraq ayağa qalxdı.
- Elə bilmə ki, məni qorxudursan! – qız zingildəyərək divara tərəf çəkildi.
- Qorxuduram səni?! – o təkrarladı və nifrətlə fisıldadı.
- İndisə səndən ciddi soruşuram, uşağın başına nə oyun gətiribsən? Sən onu suda boğmusan?
- Boğmuşam?
- Hə. O, sudaydı.
- Ah, demək sən onu görmüsən? – o çımxırdı. – Sən gedib... – az qalmışdı desin ki, iyləmişən, ancaq cürət etmədi, çünki Aksel elə haldaydı ki, onunla zarafat etmək təhlükəli ola bilərdi. – Sən gedib baxıbsan?
- Mən onun islandığını gördüm.
- Hə, – Varvara dedi, – elədir, o, suda doğuldu, mən ayağa qalxa bilmədim, ayağım sürüşdü.
- Demək, ayağın sürüşdü?
- Hə. Elə həmin anda da uşaq doğuldu.
- Belə, – Aksel dedi. – Ancaq sən evdən torba da götürmüşsən. Yəqin, hər ehtimala qarşı ki, birdən sürüşüb yıxılırsan?
- Torba? – Varvara təkrar etdi.
- Böyük ağ əski, mənim köynəklərimdən birini kəsibsən.

– Hə, – Varvara dedi, – o əskini götürmüşdüm ki, ardic kolunu onunla bağlayım.

– Ardıc?

– Hə də, ardic. Mən sənə demədim ki, ardic gətirməyə getmişdim?

– Necə yəni? Bəlkə, qumotu?

– Hə də, nə fərqi var ki...

Hətta belə böyük dava-dalaşdan sonra belə onların münasibətləri qaydasına düşdü, daha doğrusu, bir az babatlaşdı. Varvara ağıllı və üzüyolaydı, o, təhlükə hiss etmişdi. Ancaq bu şəraitdə Ay İşığındakı həyat daha gərgin və xoşagəlməz, inamsız, fərəhsiz, daim səksəkəli idi. Günlər bir-birini əvəz edir, həyat hələlik birtəhər davam edirdi, Akselin buna qatlaşmaqdan başqa çarəsi yoxdu. O, bu qızı ona ehtiyacı olduğu üçün yanına götürmüşdü, həm də onun sevgilisiydi, həyatını ona bağlamışdı, axı özünü və həyatını dəyişmək elə də asan deyil. Varvara onun təsərrüfatını da yaxşı bilirdi: kasaların və qazanların harada olduğunu, keçilərin və inəklərin haçan doğacağı, qışda yem bolmu olacaq, yox, gücləmi çatacaq; bu süd-pendirə, bu isə yeməyə yararlar; yad adam bunların heç birini bilmir, bir də ki yad adamı hələ tapmaq lazımdır.

Buna baxmayaraq, Aksel Strem dəfələrlə Varvaranı başqa işçilə dəyişdirmək barədə düşünmüşdü, hərdənbir o, əsl küpəgirən qarıya çevrilirdi və demək olar ki, Akseli qorxudurdu. Hətta onunla keçirdiyi xoşbəxt (bəlkə də, bədbəxt) dəqiqələrdə belə qızın qeyri-adi qəddarlığı və qaballığı bəzən onu qorxudurdu, ancaq o, gözəl idi, nəvazişli vaxtları da olurdu, bu anlarda onu elə hərərətlə köksünə sıxırdı ki. Bu, əvvəllər idi, artıq hər şey arxada qalmışdı. Yox, bağışlayasınız, o, yenidən əvvəlki hala düşmək istəmir! Ancaq özünü və həyatını dəyişmək elə asan iş deyil.

– Gəl elə indi kəbinimizi kəsdirək! – Aksel dedi və əl çək-mədi.

– Elə indi? – o cavab verdi. – Yox, əvvəlcə şəhərə gedib dişimi düzəltməliyəm, yoxsa tezliklə hamısı töküləcək.

Beləcə, hər şey əvvəlki kimi qaldı, Varvara həтта maaşını da almırdı, ancaq bir xeyli məvacibi yığılmışdı, odur ki nə vaxt pul istəsə, alır və hədiyyə aldığı vaxtlarda olduğu kimi, təşəkkür edirdi. Aksel onun pulları haraya xərclədiyini başa düşmürdü, çöllükdə pul nəyə lazımdır? Yoxsa yığır? Nəyə görə yığır ki, illiyini birdən ala bilməzmi?

Aksel çox şeyləri başa düşə bilmirdi: məgər ona nişan üzüyü bağışlamamışdı, həтта qızıl üzük bağışlamamışdı? Doğrudur, sonuncu böyük hədiyyədən sonra onların münasibətləri uzun müddət yaxşı oldu, amma daimi olmadı – necə ola bilərdi ki? Axı o, daim Varvaraya üzük ala bilməzdi. Bir sözlə, o, Varvaranın xoşuna gəlirdimi? Bu arvadlar da qəribə məxluqlardır! Sanki, onu haradasa mal-qarası və hər cür avadanlığı olan ər gözləyirdi! Arvad səfehliyindən və şiltaqlıqlarından dilxor olan Aksel tez-tez özündən çıxıb yumruğunu masaya vururdu.

Görünən oydu ki, Varvaranın beyninə Börgendəki şəhər həyatından başqa heç nə girmirdi. Olsun. Onda niyə, lənət şeytana, bura, şimala gəlmək eşqinə düşdü? Atasının teleqramı, təbii ki, onun tükünü də tərپətməzdi, yəqin ki, nəşə başqa bir səbəb var. İndisə ildən-ilə səhərdən-axşamədək narazı-narazı gəzir. Qazanlar da ağacdandır, nə tənəkədir, nə də mis, qazança əvəzinə bardaقدan istifadə edir. Gəzə-gəzə fermaya getmək əvəzinə ayağında uzunboğaz kişi çəkmələri daim sağında. Bir də boz sabun və başında ot dolu kisə; nə hərbi musiqi var, nə də adamlar. Beləcə yaşayır...

Böyük dava-dalaşdan sonra onlar tez-tez dalaşırdılar, lap tez-tez.

– Hay da yaman, vay da yaman! – Varvara deyirdi. – Atamla rəftarını, yəqin ki, unutmusan, hə?

Aksel soruşdu:

– Mən neyləmişəm ki?

– Özün yaxşı bilirsən, – Varvara dedi. – Hə, yeri gəlmişkən, səninçün inspektor olmaq elə də əhəmiyyətli deyil.

– Sənə elə gəlir?

– Hə, görməsəm, inanmaram.

– Səncə, buna mənim aqlım çatmaz?

– Sənin xoşbəxtliyin ondadır ki, aqlın var, amma yazıb-oxumaq bilmirsən və heç vaxt əlinə qəzet almırsan.

– Mən özümçün yazıb-oxumağı bilirəm, – o dedi, – sən-sə, sadəcə, tələxsən!

– Başlangıç üçün al gəldi! – deyər Varvara gümüş üzüyü çıxarıb stolun üstünə atdı.

– Bəs o biri? – Aksel bir dəqiqə gözləyib soruşdu.

– Əgər üzüklərini geri almaq istəyirsənsə, buyurub ala bilərsən, – deyib qızıl üzüyü çıxarmağa başladı.

– Sən hörmətə layiq deyilsən! – Aksel dedi və çıxdı.

Söz yox ki, bir azdan Varvara üzükləri yenidən barmağına taxdı.

Son zamanlar o, Akselin uşağın ölümüylə bağlı şübhələrindən də utanıb-çəkinmirdi. Əksinə, rişxənd edərək daha da dözülməz olurdu. Birbaşa etiraf etməsə də, deyirdi:

– Nə olsun ki? Turalım, lap elə boğmuşam onu! Sən çölün düzündə yaşadığın üçün başqa yerlərdə nələr baş verdiyindən xəbərin yoxdur.

Bir dəfə onlar bu məsələni müzakirə edərkən Varvara onun beynini doldurmağa çalışırdı ki, guya, Aksel bu məsələyə həddindən artıq ciddi yanaşır. O özü uşaq öldürməyə lazımı əhəmiyyət vermirdi. Hətta Börgəndə öz körpəsini öldürən iki qız da tanıyırdı; onlardan biri bir neçə aylıq həbsxanaya düşmüşdü, çünki səfəhliyi ucbatından uşağı öldürməkdənsə küçüyə qoyub, o da soyuqdan donub. İkinciyə isə bəraət veriblər.

– Yox, indi qanunlar əvvəlkitək sərt deyil, – Varvara dedi.

– Bundan başqa, belə şeylərin üstü həmişə açılır. Börgəndə mehmanxanada işləyən bir qız öz uşaqlarını öldürmüşdü, o, Kristianiyadan idi, şlyapa qoyur, hətta lələk də taxırdı.

Sonuncu uşağa görə ona üç ay vermişdilər, birincinin isə heç üstü də açılmadı, – Varvara deyirdi.

Aksel qulaq asır və getdikcə ondan daha çox qorxmağa başlayırdı. O, bu dəhşətləri az da olsa, anlamağa, dərk etməyə çalışırdı, amma əslində Varvara haqlıydı: o, bu məsələləri özü-nəməxsus şəkildə qəbul edirdi, həm də olduqca ciddi. O, öz bayağı və pozğun xarakteriyə heç bir ciddi fikrə layiq deyildi. Uşaq öldürməyə bu cür yanaşması onun bütün ideyalardan məhrum olması deməkdi, bu, qulluqçudan gözlənilə biləcək ən murdar mənəviyyatsızlıq və əxlaqsızlıqdır. Son vaxtlar bu, özünü daha da açıq şəkildə bürüzə verirdi: o, bircə dəqiqə belə fikrə getmir, heç bir şey olmayıbmiş kimi sakit və təbii davranır, əvvəlkiyə mənəviyyatsız və cəfəng şeylər çərənləməkdən yorulmurdu.

– Mənə şəhərə gedib dişlərimi düzəltməyə lazımdır, – o deyirdi, – sonra isə mənə mütləq sak almaq lazımdır.

Sak – bir neçə il bundan öncə dəbdə olan qısa və gen qadın paltosu idi, Varvara ondan istəyirdi.

Əgər Varvara hər şeyi bu cür açıq soyuqqanlılıqla qəbul edirdisə, Aksel neyləyə bilərdi? Aksel heç vaxt ondan şübhələnərdi, Varvara isə heç bir şeyi boynuna almaz, əksinə, həmişə günahını boynundan atardı, əsəbiləşmədən, tərslik etmədən, amma iblis soyuqqanlılığıyla – necə ki, qulluqçu sındırdığı qabı sındırmadığını iddia edir. İki həftə keçdi, ancaq Aksel artıq dözə bilmədi və bir dəfə otağın ortasında qəflətən dayanıb açıq şəkildə dedi:

– Aman, Tanrım, axı biz onun vəziyyətini görmüşdük, görmüşdük ki, o, hamilədir və bu gün-sabah doğacaq, o, yəni-dən arıqladı, amma ortada uşaq yoxdur! Birdən camaat axtarmağa gəldi? Haçansa izahat tələb olunacaq, ya yox! Əgər pis bir şey baş verməmişdisə, uşağı qəbiristanlıqda da basdırma bilərdik. Onda uşaq kolluqda, Ay İşığında olmazdı...

– Yox, onda mən çətin vəziyyətə düşərdim, – Varvara dedi. – Uşağı çıxarıb məni sorğu-suala tutacaqdılar. Mən bunu qətiyyənlə istəmirəm.

– Təki sonradan pis olmasın, – o dedi.

Varvara sevincək dedi:

– Niyə elə hey fikirli-fikirli gəzirsən? Qoy qalıb kolluqda!

– O həтта gülümsünərək əlavə etdi: – Yəqin, ayağa qalxıb dalınca düşəcəyini fikirləşmərsən, hə? Ancaq çənəni möhkəm saxla, heç kəsin yanında ağzından qaçırma.

– Nə danışırısan?

– Mən ki uşağı boğmamışam! Mən yıxılarkən o özü suda boğulub. Adam heyrət edir, sənin ağılına nələr gəlmir! Bundan başqa, bunu bilmək mümkün deyil, – o dedi.

– Ancaq deyilənə görə, Sellanrolu İngeri biliblər, – Aksel etiraz etdi.

Varvara düşündü:

– Mənimçün fərqi yoxdur. – o dedi. – İndi qanun dəyişilib, əgər qəzet oxusaydın, özün görərdin. İndi o qədər qadın doğduğu uşağını öldürür ki, heç kəs də onlara gözünün üstündə qaşın var demir.

Varvara öz geniş dünyagörüşünü nümayiş etdirərək ona hər şeyi açıq şəkildə izah etdi, axı o, boş yerə gəzib-dolaşmamış, görüb-götürməmişdi. O, Akseldən qat-qat səviyyəliydi. Onun daim istifadə etdiyi üç arqumenti vardı: birincisi, o, bu işi görməmişdi. İkincisi, əgər etmişdisə belə, bu, o qədər də qorxulu bir iş deyildi. Üçüncüsü isə – onsuz da heç bir şey bilinməyəcək.

– Məncə, hər şey bilinəcək, – Aksel etiraz edirdi.

– Hm... yox, hər şey deyil! – Varvara cavab verir və onu son dərəcə heyrətləndirmək, yaxud ürəkləndirmək, ya da sadəcə, lovğalıq və ya şöhrət üçün bomba kimi partlayaraq deyirdi:

– Mən özüm elə bir şey etmişəm ki, hələ də üstü açılmayıb.

– Sən? – o, şübhəylə soruşdu. – Nə etmişən ki?

– Nə etmişəm? Öldürmüşəm!

Bəlkə də, Varvara bu qədər dərinə getməyi nəzərdə tutmamışdı, indisə artıq geriyə yol yox idi, axı Aksel gözələrini bərəldib ona baxırdı. Ah, bu həтта nəhəng və məğlubedilməz

bir həyasızlıq da deyildi, bu, sadəcə, şuluqluq, özündən deməkdi, Varvara onu dəhşətə gətirmək istəyirdi:

– İnanmırsan? – o qışqırdı. – Yadındadır, şəhərdəki körfəzdən tapılan uşaq meyiti? Onu mən atmışdım ora!

– Nə? – o dedi.

– Hə, həmin meyit. Sənin heç bir şey yadında deyil. Biz bu haqda qəzətdən oxumuşduq.

O, bir qədər susub birdən qışqırdı:

– Sən dəli olmusan!

Onun çaşqınlığı, deyəsən, Varvaranı daha da qızışdırdı, elə bir xüsusi güc verdi ki, hadisəni təfərrüatıyla danışmağa başladı:

– Mən onu yeşiyə qoymuşdum, o ölmüşdü, mən onu doğulan kimi öldürmüşdüm. Və şəhərdəki körfəzə çıxanda onu suya atdım.

O, qaşqabaqlı və dinməz oturmuşdu, Varvara hələ də danışdı: bu, çoxdan olub, bir neçə il bundan qabaq Ay İşığına gələndə. Yəni görürsən ki, hər şeyin üstü açılmaz. O, necə düşünür: insanların törətdiyi bütün əməllərin üstü açılsaydı, nələr olardı? Hələ şəhərdəki ərli arvadlar nə hoqqalardan çıxırlar? Onlar uşaqları dünyaya gəlməmiş öldürürlər, bunun üçün xüsusi həkimlər də var. Orada heç kəs bir uşaqdan artıq istəmir, uzaqbaşı ikisini, odur ki, həkim onların uşaqlığına bir balaca müdaxilə edir. Yəni Aksel ona tam inana bilər – oralarda bu, adi şeydir.

Aksel soruşdu:

– Demək, belə çıxır ki, sən sonuncu uşağını da öldürübsən?

– Yox! – o, həddən artıq laqeydcəsinə dedi. – Buna heç ehtiyacım da yoxdu, – o dedi. Ancaq bunun o qədər də qorxulu olmayacağını vurğulamağı da unutmadı. Çox güman ki, bu cür şeylər artıq onun üçün adiləşmişdi, ona görə də belə laqeyd idi. Bəlkə də, ilk dəfə, hər halda, ona uşaq öldürmək bir qədər dəhşətli, qeyri-adi gəlmişdi; bəs ikincidə? O, bu hərəkətə hansısa tarixi nöqtəyi-nəzərdən yanaşırdı: belə şeylər bir vaxtlar olub, ona görə də yenə olur.

Aksel başı şişmiş halda daxmadan çıxdı. Varvaranın öz birinci uşağını öldürməsi onu maraqlandırmırdı – bunun ona dəxli yoxdu. O ki qaldı onun həmin uşağı necə doğmasına, bu barədə xüsusi izahata ehtiyac da yoxdu, çünki o, bakirə deyildi və özünü elə qələmə də vermirdi, əksinə, təcrübəli olduğunu gizlətmirdi, hətta ona bəzi haram sayılan əyləncələr də öyrətmişdi. Yaxşı. Ancaq sonuncu uşağı o, qətiyyən, itirmək istəmədi, balaca oğlan uşağı, ağappaq bədəni əskiyyə bükülmüşdü. Əgər bu uşağın ölümündə onun günahı varsa, o, Akselə böyük pislik etmişdi, onunçün çox qiymətli olan bağı qırmışdı, həm də elə bir bağı ki, heç vaxt yenidən bağlaya bilməyəcəkdi. Amma, bəlkə də, onu nahaq yerə ittiham edirdi: ola bilsin ki, o, doğrudan da, çeşməyə yıxılıb və ayağa qalxa bilməyib. Axı özüylə əski də götürüb, köynəyin yarısını cırıb götürüb...

Vaxtsa keçirdi, günorta oldu, sonra axşam. Aksel yerinə girdi, gözlərini qaranlığa zilləyib xeyli uzandı, nəhayət, yuxuya getdi və səhərədək yatdı. Sabah açıldı, yeni gün gəldi və günlər bir-birini əvəz etdi.

Varvara necə vardısıa elə də qalmışdı. O, dünyada baş verən çox şeyi bilir, kənddə qorxu və dəhşət ifadə edən xırda məsələlərə laqeyd yanaşırdı. Bu, bir tərəfdən yaxşıydı ki, o hər ikisinin əvəzinə şən və dərdsizdi. Ümumiyyətlə, onda qorxunc bir şey yox idi. Varvara canavar idimi? Qətiyyən. Əksinə, gözəl qız idi, mavigözlü, fındıqburun, əlləri də qızıldır, əlindən hər iş gəlir. O, daim darıxırdı, xutor da, çətin yuyulan kənd bardaqları da onu bezdirmişdi. Bəlkə, Akselin özü də. Hələ bu zəhrimara qalmış dustaq həyatı, ancaq o heç bir canlı məxluqu öldürməmiş və gecələr bıçağı yuxarı qaldıraraq Akselin başının üstündə durmamışdı.

Onlar meşədəki uşaq meyiti haqqında bir dəfə də danışdılar. Aksel yenə dedi ki, onu qəbiristanlıqda basdırmaq daha yaxşı olardı, ancaq Varvara yenə əvvəlki kimi israr etdi ki, belə daha yaxşıdır. Bundan sonra özünün də bu barədə

düşünüb-daşındığı, ağıl işlətdiyi, balaca, miskin zənci beynini işlətdiyi barədə nəşə dedi:

– Əgər üstü açılsa, mən lensmanla danışıram, mən onlarda işləmişəm, xanım Heyerdal mənə kömək edər. Belə tanış hamıda yoxdur, onlar bəraət ala bilərlər. Bundan başqa, atamın da bütün vəzifəliylərlə yaxşı münasibəti var, özü də şahiddir və sairə.

Aksel ancaq başını buladı.

– Sən inanmırsan?

– Səncə, sənın atan nə edə bilər ki?

– Bu, sənın işın deyil! – o, hiddətlə bağırdı. – Elə bilirsən ki, onun evini və çörəyini əlindən almaqla məhv etmişən?!

Görünür, Varvara elə düşünürdü ki, son zamanlar atasının nüfuzu bir qədər laxlayıb və bu, ona ziyan gətirə bilər. Aksel buna nə deyə bilərdi ki? O susurdu. O, sülhsevər və işgüzar bir adam idi.

III

Qışın əvvəlinə doğru Aksel Strem yenidən Ay İşığında tək qaldı, Varvara getdi. Bəli, hər şey bitdi.

Varvara deyirdi ki, şəhərə səfəri uzun sürməyəcək, axı o, Börgenə getmir, amma burada da qalıb dişlərini bir-bir itirmək istəmir.

– Bu, neçəyə başa gələcək?

– Hardan bilim? – o cavab verdi. – Hər halda, bunun sənincün əhəmiyyəti yoxdur, mən əvəzini çıxacağam.

O, bu səfərə niyə məhz indi çıxdığını açıqladı: hazırda iki inəyimiz sağılır, yazadək ikisi də doğacaq, üstəlik, iki keçi də balalayacaq, sonra isə tarla işləri başlayacaq, iyunadək iş boğazdan olacaq.

– Necə istəyirsənsə, elə də et, – Aksel dedi.

Bunun onunçün heç bir əhəmiyyəti yox idi, tamamilə heç bir əhəmiyyəti. Ancaq Varvaraya pul lazımdır, o qədər də

çox istəmir, yola, diş həkiminə, bir də sak və bəzi xırda-xuruş şeylər almağa. Yox, əgər razı deyilsə, bunsuz da keçinə bilər.

– Sən onsuz da çox pul alıbsan, – Aksel dedi.

– Yaxşı, nə etmək olar, – Varvara cavab verdi. – Amma onlar xərclənib gedib.

– Bəs sən yığmırdın?

– Yığdım? İstəsən, sandığımı axtara bilərsən. Mən heç Börgəndə də yığmırdım, orda bundan qat-qat çox alırdım.

– Mənim sənə veriləsi pulum yoxdur, – o dedi.

O, Varvaranın bu səfərdən geri qayıdacağına inanmırdı, bundan başqa, Varvara öz şiltaqlıqlarıyla ona çox əzab vermişdi, odur ki, ondan soyumuşdu. Odur ki bu dəfə çoxlu pul qopara bilmədi, ancaq Aksel Varvaranın özüylə həddindən artıq çoxlu ərzaq götürməsinə əhəmiyyət verməyərək onu sandığıyla birlikdə gəmiyə apardı.

Bu da sonu.

Onunçün xutorda tək qalmaq çətin deyildi, o, buna alışmışdı, tək-cə mal-qara onun əl-qolunu bağlayırdı, çünki bir yerə çıxanda onlara baxan olmurdu. Dükənçi ona məsləhət gördü ki, qışa Olinanı yanına götürsün, hər halda bir vaxtlar Sellanroda bir müddət yaşayıb. Düzdür, indi qocalıb, buna baxmayaraq, çalışqandır, işləkdir. Aksel Olinanın dalınca adam göndərdi, ancaq o nə gəldi, nə də ondan bir soraq çıxdı.

Aksel gözləyə-gözləyə odun doğrayır, kiçik arpa tayalarını döyür və mal-qaraya baxırdı. Kimsəsizlik və sakitlik idi. Hərdən bir Sivert yolüstü kənddən gəlib Sellanroya, ya da Sellanrodan gəlib kəndə gedir, odun, dəri, ya da süd məhsulları daşıyır, qayıdanda isə, demək olar ki, boş gedirdi, çünki xutordakılara kənddən o qədər də çox şey lazım olmurdu.

Hərdən Brede Olsen də Ay İşığınının yanından keçirdi, həm də əvvəlkinə nisbətən son zamanlar daha tez-tez – görə-sən, nə səbəbə? Son həftələr o, teleqraf xəttində tez-tez görünməklə faydalı olduğunu sübut etmək, bununla iş yerini əlində saxlamaq istəyirdi. Varvara gedəndən bəri o, bir dəfə də

Akselə baş çəkməmiş, yalnız evinin yanından keçmişdi. Odur ki bu, onun tərəfindən edilmiş böyük dikbaşlıq sayılırdı, axı o, hələ də Breydablikdə yaşayırdı, hələ də oradan köçməmişdi. Bir dəfə hətta salam vermədən ötüb keçmək istər-kən Aksel onu saxlayıb soruşdu ki, yeri nə vaxt boşaldacaq.

– Necə oldu ki, Varvara ilə ayrıldınız? – Brede cavab vermək əvəzinə soruşdu. – Sən ona heç bir şey vermədən yola salıbsan, o, Börgenə güclə gedib çıxıb.

– Belə de, demək o, Börgendədir?

– Hə, yazır ki, nəhayət, gedib çıxıb ora, ancaq sənin köməyin olmadan.

– Sənin özünü də atacağam Breydablikdən bayıra, – Aksel dedi.

– Zəhmət çəkmə! – Brede rişxəndlə dedi. – Yeni ildən sonra özümüz köçəcəyik, – o dedi və çıxıb getdi.

Demək belə, Varvara Börgenə gedib, deməli, Akselin düşündüyü kimi olub. O qüssələnmədi. Niyə qüssələnməliydi ki? O, həyasızın biri olsa da, hələ də onun qayıtmasına ümid bağlayırdı. Lənətə gəlsin görüm onu! Görünür, bu yaramaz qadına yaman bağlanıbmuş. Ancaq onlar unudulmaz xoş dəqiqələr də yaşamışdılar, odur ki, ayrıldıqlarında məhz xəsislik etdiyinə görə Varvara Börgenə qaçıb. Düzdür, bəzi paltarları asılıqanda qalıb, rəfdə kağıza bükülü həsir şlyapası var, ancaq onların dalınca gəlməyəcək. Hə, o, bəlkə, bir az kədər-lənirdi də. Onun qəzetinin hələ də gəlməsi isə lap gülməliydi, yəqin ki, Yeni ilədək kəsilməyəcəkdi.

Amma hər necə olsa, Aksel başqa şeylər haqda da düşü-nürdü – kişi olmaq lazımdır.

Yaz gələndə daxmasının şimal divarına kiçik anbar artırmaq istəyirdi; qısa ağacları kəsib onlardan taxta çəkməliydi. Akselin xalis tikintiyə yararlı meşəsi yox idi, ancaq sahəsinin bəzi yerlərində tək-tük yoğun şam ağacları vardı. O, Sellan-roya gedən yolun üstündəki ağacları kəsdi ki, ağac sexinə yolu qısa olsun.

Bir dəfə o, sabah-sabah mal-qaranı yaxşı-yaxşı yemlədi ki, axşamacan dözsünlər, sonra qarını bağlayıb meşəyə getdi; balta və yemək dağarcığından başqa özüylə qarı təmizləmək üçün bel də götürdü. Hava sakitdi, dünən güclü tufan olmuşdu, bu günsə sakitlikdi. O, lazım olan yerə çatanadək teleqraf xətti boyunca getdi, sonra gödəkçəsini çıxarıb ağacları baltalamağa başladı. Ağacı kəsir, sonra budaqlarını vurub şalbanə çevirir, yuxarısını və budaqlarını isə bir yerə toplayırdı.

Bu vaxt Brede Olsen gəlib çıxır, demək, dünənki borandan sonra xətdə nizamsızlıq yaranıb. Bəlkə də, Brede elə-belə gəlib, son vaxtlar öz işinə məsuliyyətlə yanaşmağa başlayıb, pah, gör necə də düzəlib! Onlar bir-birinə nə bir söz dedilər, nə də salamlaşdılar.

Aksel hava dəyişdiyini, küləyin daha da bərkidiyini hiss etsə də, işi dayandırmır. Gün günortadan xeyli keçib, amma o hələ də yeməyib. Budur, o, böyük şam ağacını kəsir, ağac aşarkən ona toxunaraq yerə yıxır. Bu necə oldu? Fəlakət uzaqda deyilmiş. Böyrü üstə düşən ağac öz kötüyünün üzərində yellənir, insan onu bir tərəfə, küləksə digər tərəfə yıxmaq istəyir, ancaq insanın gücü çatmır. Yer qarlı örtülməsəydi, bəlkə də, onu aşırmaq olardı. Aksel büdrədi, ayağını yana atanda yarığa düşdü və ağacın basıb əzdiyi qar qalağının içinə batıb qaldı.

İşə düşdük! O, yenə də öhdəsindən gələ bilirdi, ancaq elə çəmsiz yıxılmışdı ki, bu nəhəng ağırlığın altından heç cür çıxa bilmirdi. Aradan bir müddət keçdikdən sonra əlinin birini xilas etdi, o biri əli isə altında qalıb və baltaya heç cür çatmır. O, ətrafa baxır və düşünür, tələyə düşmüş heyvan kimi ətrafa boylanaraq düşünür, ağacın altında çapalayır.

– Yəqin, bir azdan Brede geri qayıdacaq, – o düşünür və tövşüyür.

Əvvəlcə başına gələn hadisəyə ciddi yanaşmır, ancaq hirs-lənir ki, işi yarımçıq qaldı. O, öz sağlamlığına, xüsusən də həyatına görə zərrə qədər narahat olmur. Doğrudur, o, altında

qalan əlinin uyuşduğunu, yarığa düşmüş ayağının isə donub keyləşdiyini hiss edir. Eybi yoxdur, yəqin, bir azdan Brede gələr.

Ancaq Brede yox idi.

Tufan güclənir, qar düz Akselin üzünə vurur. – Hə, indi əməlli-başlı başladı! – deyə yetərincə laqeydcəsinə düşünür və qarın arasından gözlərini qırpır, bax, indi diqqətli olmaq lazımdır, artıq məsələ ciddiləşir! Bir müddətdən sonra qışqırır köməyə çağırmağa başlayır. Tufan onun səsinə çox uzağa getməyə qoymur, ancaq xətt boyunca Bredeyə çatır. Aksel uzandığı yerdə boş-boş xəyallara dalır: əgər əli baltaya çatsaydı, qurtula bilərdi! Heç olmasa, əlini çıxara bilsəydi. Əli nəyə iti bir şeyin, daşın üstündəydi, daş da kamali-ədəblə əlinə girirdi. Bu lənətə gəlmiş daş əl çəksəydi, ancaq indiyədək hələ heç kəs daşdan belə mərifət görməyib.

Vaxt ötür, qar amansızcasına sovrularaq Akseli altına alır, o, tamamilə köməksizdir, qar məsumcasına və düşünmədən onun üzünə qonur, əvvəlcə əriyir, sonra üzünü soyuyur və daha qar ərimir. Hə, artıq, doğrudan da, başladı!

O, iki dəfə bərkədən bağırır dinləyir.

Baltanı da qar örtüdü, artıq yalnız bir hissəsi görünür. Yaxınlıqda ağacdan yemək çantası asılıb, əli çatsaydı, bir tikə yeyər, iri bir tikə qoparardı! Bir halda ki, o, öz tələblərində israrlıdır, gödəkçəsini də ələ keçirəydi, yaxşı olardı, soyuqdan donurdu. Yenidən bərkədən qışqırır.

Budur, Brede qarşısındadır. O durub qışqıran adama baxır, bir saniyə dayanıb gözlərini bərəldir, sanki, nə baş verdiyini anlamaya çalışır.

– Yaxın gəl, baltanı mənə ver! – Aksel yazıq-yazıq deyir.

Brede gözlərini yayındırır, o, nə baş verdiyini anlayır və başını qaldıraraq teleqraf xəttinə baxır və sanki, fit çalmağa hazırlaşır. Dəli olub, nədir!

– Yaxın gəl, baltanı mənə ver! – Aksel bərkədən təkrar edir, – mən ağacın altında qalmışam!

Brede dəhşətli dərəcədə dəyişmiş və öz işinə çox məsuliyyətli yanaşmağa başlamışdı, o ancaq xətlərə baxırdı və deyirdin, elə bu dəqiqə fıstırqlamağa başlayacaq. Onun həm də sən və kinli tərzdə fitləyəcəyinə diqqət edin.

– Nədir, məni öldürmək istəyirsən, hətta baltanı da mənə verməyəcəksən?! – Aksel bağırır.

Bu zaman, sən demə, Bredeyə xətt boyunca bir az aşağı enib naqillərə baxmaq lazım olur. O, çovğuna qarışıb yoxa çıxır.

Belə, bəli, bəli. İndi Aksel özü birtəhər qurtulub baltanı götürsəydi, nə olardı! O, üzərinə çökən nəhəng ağırlığı qaldırmaq üçün qarnı və sinəsi ilə güc verir, ağacı itələyir, silkələyir, ancaq bu, onunla nəticələnir ki, ağacın üstü daha çox qarla örtülür. Bir neçə əbəs cəhddən sonra sakitləşir.

Hava qaralmağa başlayır. Brede getdi, ancaq uzağamı? O qədər də yox, Aksel yenə bağırır və birnəfəsə deyir:

– Nədir, məni elə buradaca qoyub gedəcəksən, qatilin biri? – o qışqırır, – yəni səninçün vicdanın və daimi qəlb rahatlığın önəmli deyil? Sən bilirsən ki, məni buradan qurtarsan, sənə inək verəcəyəm, ancaq sən itin birisən, Brede, məni məhv etmək istəyirsən. Ancaq onu bil ki, mən sənin bu əməlin barədə həqiqəti açıb deyəcəyəm, mənim sözlərimi unutma! Yəni yaxınlaşıb baltanı mənə vermək elə çətin işdir?

Sükut. Aksel yenə ağacın altında çapalayır, onu qarnıyla bir az qaldırır, ancaq ağacın üstü daha çox qarla örtülür. Sonra təslim olaraq dərindən nəfəs alır, o yorulub və yatmaq istəyir. İndi mal-qara qazmada movuldayır, heyvanlar səhərdən bəri heç nə yeyib-icməyib, artıq Varvara onları yemləmir, o aradan çıxıb, iki üzüyü də götürərək əkilib. Qaranlıqlaşır, hə, qabaqdan axşam və gecə gəlir, nə etmək olar, olsun, amma çox soyuqdur, saqqalı donub, yəqin ki, gözləri də bir azdan donacaq, gödəkçəsinə əli çatsaydı, yaxşı olardı, mümkündürmü? Ayağı ombasına qədər donub. Hər şey Tanrının əlindədir! – o deyir və bu, elə səslənir ki, sanki, o, kefi nə vaxt istəsə, ilahi mövzuda danışa bilər. Qaranlıq çökür, nə etmək

olar, o, lampa yandırılmadan da ölə bilər! O, elə mülayim və mehriban olur ki, hətta daha da itaətkar olmaq üçün pis havaya mehribancasına və gic-gic gülümsəyir, bu, Tanrının yağdırdığı qardır, günahsız qar! O hətta Brededən də şikayət etməyəcək.

O sakitləşir, getdikcə onu daha çox yuxu basır, o, rəhm-dilliyindən tam zəifləyib, gözlərinin qarşısında çoxlu ağ şeylər peyda olur, meşələr və düzənliklər, böyük qanadlar, ağ pərdələr, ağ yelkənlər, ağ, ağ – bu nədir belə? Boş şeydir, yaxşı bilir ki, bu qardır, o, torpağın üstündə yıxılıb qalıb, ağacın altına dəfn olunub və burda heç bir cadugərlik-filan yoxdur.

O bəxtəbəxt, yenə də qışqırır, fəryad edir; onun güclü və tükü sinəsi qarın altında qalıb, o elə güclü fəryad qoparır ki, qazmasının yanında da eşidilsin, heyvanları da eşitsin, durmadan bağırır.

– Məgər sən donuzsan, yoxsa vəhşisən, – o, Bredeyə bağırır, – nə etdiyini başa düşürsən, məni ölümün pəncəsində qoyub gedirsən? Yəni sən baltanı mənə verə bilməzsən, səndən soruşuram, alçağın biri, sən həşəratsan, ya insan? Əgər, doğrudan da, məni burada qoyub gedəcəksənsə, yolun açıq olsun.

Deyəsən, o yatdı, tamam donmuş və cansızlaşmışdı, ancaq gözləri açıqdı, buz bağlarsa da, açıqdı, kirpiklərini qırpa bilmirdi; bu nədir, məgər o, gözüaçıq yatmışdı? Kim bilir, bəlkə də, o, cəmisi bircə dəqiqə, yoxsa bir saat mürgüləmişdi, birdən gözlərinin qarşısında Olina peyda oldu. O, Olinanın səsinə eşidir:

– İsa köməyin olsun, sən sağsan, yoxsa yox? – Bir də soruşur, bura niyə uzanıb, dəli olub, nədir? Hər halda, Olina başının üstünü kəsdirib.

Olina it kimi, çaqqal kimi iy bilir, harada bədbəxtlik baş verirsə, dərhal iyini duyur. Əgər o hər yeri sülənməsəydi və güclü iyilmə duyumu olmasaydı, həyatda qala bilməzdi. Budur, o, yenə Akselin onun dalınca adam göndərməsindən xəbər tutub gəlib, yetmiş yaşında olsa da, aşırımdan keçib

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

gəlib. Dünənki tufanda Sellanroda, isti evdə dincini alıb, bu günsə Ay İşığına gəlib çıxıb, evdə heç kəsi tapmayanda malheyvanı yemləyib, artırmada dayanaraq qulaq kəsilib, axşam inəkləri sağıb, yenidən dinşəyib, – nəşə çox qəribədir.

Birdən qışqırıq eşidərək başını bulayır: bu Akseldir, yoxsa cəhənnəm ruhları? Hər iki halda meşədən gələn bu həyəcanlı səsdə Qadir Tanrının əbədi müdrikliyini iyləyib tapmaq lazım idi. Mənə O, heç bir şey etməz, çünki mənə Onun ayaqqabısının bağını bağlamaq əmr olunmayıb.

Budur, o, Akselin başının üstündə dayanıb.

– Balta? Olina qarın içində eşələnir, ancaq baltanı tapa bilmir. O, baltasız keçinmək istəyir, ağacı qaldırmağa çalışır, amma onun balaca uşaq qədər gücü yoxdur, odur ki, ancaq baş tərəfdəki budaqları silkələyə bilər. O, yenə baltanı axtarmağa başlayır, qaranlıq düşdüyündən heç nə görmür, ancaq əlləri və ayaqlarıyla eşib qazır; Aksel göstərə bilmir, o, baltanın yerini ancaq söyləyə bilər, ancaq balta əvvəlki yerində yoxdur.

– Heyif ki, Sellanro çox uzaqdadır! – Aksel deyir.

Olina özü bildiyi kimi axtarmağa başlayır, lakin Aksel qışqırır ki, orda ola bilməz.

– Yox, yox, – Olina deyir, – mən, sadəcə, hər yeri axtarmaq istəyirəm. Bəs bu nədir? – O dedi.

– Yəni tapdın? – Aksel soruşur.

– Hə, Qadir Tanrının köməyilə! – Olina təntənəli şəkildə cavab verir.

Ancaq Akselin əhvalı o qədər də yüksəlmiş, ona elə gəlir ki, bəlkə də, o tam başa düşmüş, o, demək olar ki, ölmüşdü. Baltayla nə edə bilirdi ki? O, artıq hərəkət edə bilmirdi, odur ki, Olina özü kəsməli oldu. Olina baltayla çox çalışmalı oldu, o, bütün ömrü boyu çox belə odun şələləri doğramışdı.

Aksel yeriyə bilmirdi, bir qıçı ombasınadək tamam donmuş, kürəyi keyləşmişdi, o, dəhşətli sancıdan bağırdı, ümumiyyətlə, özünü yarımcan hiss edirdi, sanki, bədəninin bir parçası ağacın altında qalmışdı.

– Nəsə, çox qəribədir, – o dedi, – başa düşə bilmirəm!

Olina hər şeyi başa düşür və qeyri-adi tərzdə ona izah edir, hə də, axı o, insan həyatını ölümdən xilas etmişdi və bunu yaxşı başa düşürdü: Qadir Tanrı, sadəcə, ondan vasitə kimi istifadə etmək istəmiş, səmavi əsgərlərini göndərməmişdi. Yəni Aksel Onun bu müdrik qərarını dərk etmir? Əgər O istəsəydi, yerlə sürünən soxulcanı da göndərə bilərdi.

– Hə, mən bunu bilirəm, – Aksel deyir, – ancaq özümü nəsə qəribə hiss edirəm.

Qəribə? Bir az gözləmək lazımdır, hərəkət etmək, əyilib-düzəlmək, bax belə, yavaş-yavaş əl-ayağı keyləşib quruyurdu, gərək gödəkçəsini geyinib bir az qızınsın. Tanrının mələkləri bayaq onu artırmaya çağırırdı və birdən meşədən səs eşitdi, o gözəl çağlarda olduğu kimi, mələklər Yüksək divarların üstünə çıxıb kərənaşaylardılar.

Möcüzədir. Olina bu sözləri deyərkən Aksel özünə gəlir, bədənini düzəldib yeriməyə başlayır.

Sonra onlar tələsmədən evə doğru gedirlər, Olina xilas-
kar roluna girərək Akselin qolundan tutur. İşlər yoluna düşür. Az sonra onlar Bredeyə rast gəlirlər.

– Bu nədir? – Brede deyir. – Naxoşlayıbsan? Kömək lazım deyil ki?

Aksel sərt şəkildə susur. O, Tanrıya söz vermişdi ki, Brede-dən intiqam almayacaq, ondan şikayət etməyəcək, ancaq bununla da kifayətlənmişdi. Görəsən, Brede niyə geri qayıtmışdı? Yəqin, Olinanın Ay Işığına gəldiyini görüb və başa düşüb ki, köməyə çağıranın haraylarını eşidəcək.

– Hə, bu, sənsən, Olina? – Brede danışmaq xətrinə deyir. – Onu hardan tapdın? Ağacın altından? Hə, o, bizimlədir, insanlarladır, qəribə deyil! – o qışqırır. – Mən teleqrafa baxmağa getmişdim, birdən çığırta eşitdim. Kim ayaq saxlamaz ki, harada kömək lazımdırsa, Brede həmişə hazırdır. Birdən məlum olur ki, bu, sənsən, Aksel! Sən ağacın altında qalmışdın?

– Sən aşağı gedəndə bunu gördün və eşitdin, – Aksel cavab verdi, – ancaq keçib getdin.

– İlahi, keç günahımdan! – deyə Olina bu zalımlıqdan dəhşətə gələrək səslənir.

Brede izahat verir:

– Mən səni görmüşəm? Görməyinə gördüm. Ancaq sən çağırmadın, niyə çağırmadın? Mən səni çox yaxşı görürdüm, amma elə bildim ki, uzanıb dincəlirsən.

– Kəs səsin! – Aksel onun sözünü kəsir, – sən mənim orda qalmağımı istəyirdin!

Bu zaman Olina başa düşür ki, Brede işə qarışmamalıdır, bu, onun xidmətinə kölgə salar, xilaskarlığının əhəmiyyətini azalda bilərdi, odur ki Bredenin kömək etməsinə mane olur, hətta ərzaq çantasını və baltanı götürməyə belə imkan vermir. Ah, bu dəqiqələrdə o, tamamilə Akselin tərəfindədir; ancaq sonradan Bredegilə gedib bir fincan qəhvə içəndə o birinin tərəfinə keçəcəkdə.

– Heç olmasa, baltayla beli ver, mən aparım, – Brede deyir.

– Yox, – Olina Akselin əvəzinə cavab verir, – özü də aparar.

Brede davam edir:

– Sən məni çağıra bilərdin, axı biz elə düşmən deyilik ki, sən mənə söz deyə bilməyəsən. Sən çağırıdın? Hə? Bir az bərkdən çağırmaq lazım idi, başa düşməliydin ki, çovğundur. Bundan başqa, sən əlini də yellədə bilərdin.

– Əl yellətməyə-filana gərək yox idi, – Aksel cavab verdi, – sən yaxşı gördün ki, ağac məni yerə yapışdırıb.

– Yox, mən bunu görmədim. Heç vaxt belə cəfəngiyat eşitməmişəm. Yaxşı, ver əlindəkiləri aparım, eşidirsən?

Olina deyir:

– Akseli rahat burax, o, özünü yaxşı hiss etmir.

Ancaq birdən Akselin beyni işləməyə başlayır. O, Olina qarı haqqında eşitmişdi; anladı ki, gələcəkdə bu, ona çox baha başa gələcək və əgər Olina onu təkbaşına xilas etdiyini hesab

etsə, zəhləsini tökəcək. Ona görə də triumfu bölüşdürmək qərarına gəlir. Brede dağarcığı və alətləri alır. Aksel həтта bundan sonra yüngülləşdiyini, özünü yaxşı hiss etdiyini deyir. Lakin Olina bununla barışmaq istəmir, dağarcığı dartışdıraraq deyir ki, nə lazımdırsa, özü daşıyacaq, heç kəsə də ehtiyac yoxdur. Hiyləgər səfehlik əsl müharibəyə çevrilir, Aksel bir müddət köməksiz qalır, bu zaman Brede torbanı əlindən buraxıb Akseli tutur, halbuki o artıq səndələmirdi.

Daha sonra onlar belə gedirlər: Brede zəifləmiş Akseli tutur, Olina isə yükü aparır. Aparmağına-aparır, ancaq qəzəbi aşır-daşır, gözləri alov püskürür: ona xilas əməliyyatının ən kiçik və ən ağır hissəsini sırımışdılar. Bu Brede hansı cəhənnəmdən gəlib çıxdı?

– Bura bax, Brede, – o deyir, – deyilənə görə, sənın xutorunu əlindən alıb satıblar?

– Məni sorğu-suala tutursan? – Brede kobud cavab verir.

– Sorğu-suala tuturam? Bunu gizli saxlamaq istədiyini bilmirdim.

– Heyif ki, Olina, sən özün gəlib xutorun satılmasında iştirak etmədin.

– Mən? Kasıba gülürsən, hə?

– Niyə, məgər sən varlanmamısan? Deyilənə görə, Sivert dayının sandığı sənə qalıb, he-he-he.

Gülüş obyektinə çevrilmiş mirasın xatırlanması Olinanın təmkinini poza bilmədi:

– Hə, qoca Sivert mənə yaxşılıq etmək istəmişdi, bundan başqa heç nə deyə bilmərəm. Ancaq öləndə onu dünyəvi nemətlərdən məhrum etdilər. Özün yaxşı bilirsən, Brede, məhrum olunmaq və başqasından asılı vəziyyətə salınmaq nə deməkdir; indi qoca Sivert cənnət çəmənliklərində kəfə baxır, bizsə səninlə, Brede, yerdə ayaqlarımız üstə gəzirik.

– Mən sənə hörmət etmirəm, – Brede deyir və Akselə müraciət edir: – Şadam ki, vaxtında yetişib evə getməkdə sənə kömək edə bildim. Çox iti yerimirəm ki?

– Yox.

Olinayla mübahisə etmək, höcətləşmək? Mümkün deyil! O heç vaxt təslim olmazdı və heç kəs yerlə göyün eyni kökdən – yaxşılıqdan və yamandan, cəfəngiyat və zəhərdən törədiyini quraşdırmaqda ona çata bilməzdi. Budur, o, həmin Breddenin evə getməkdə Akselə şəxsən kömək etdiyini eşidir!

– Onu deyirdim axı, – o başlayır: – Hə! Bu yaxında Selanroda olan möhtərəm ağaları deyirəm – sən onlara öz daş kisələrini göstərdin?

– Aksel, istəyirsənsə, səni dalıma alıb aparım, – Brede deyir.

– Yox, – Aksel cavab verir. – Sağ ol!

Onlar gedirlər, evə çatmalarına az qalıb, Olina başa düşür ki, nəyəsə nail olmaq üçün vaxt qazanmalıdır.

– Akseli ölümdən sən xilas etsəydin, yaxşı olardı, – o deyir. – Necə oldu ki, Brede, sən onun tələf olduğunu görə-görə, ölüm fəryadlarını eşidə-eşidə yanından ötüb keçdin?

– Dilini dinc saxla, Olina! – Brede cavab verdi.

Bu, Olina üçün də çox yaxşı olardı, o, qarın içində eşələnir, yükü aparmaq çətin olduğundan təngnəfəs olurdu; ancaq qətiyyəən susmaq istəmirdi. Görünür, yağlı tikəni – təhlükəli mövzunu axıra saxlamışdı, görəsən, onu işə salsınmı?

– Bəs Varvara, – o deyir, – qaçıb getməyib ki?

– Hə, – Brede laqeydcəsinə cavab verir. – Onun sayəsində qısa özüne iş tapdın.

Ancaq bunu deməklə Olinanın işinə yaradı, o, hamının onu axtardığına, kənddə üstündə dava düşdüyünə eyham vurdu: bəyəm o, iki yerdə, hətta üç yerdə birdən işləyə bilməzdi? Onu keşş də çağırtdırmışdı. Bundan başqa, o, Akselə bir şeyi də eşitirdi: ona qısa filan-filan qədər donluq, hələ üstəlik, müddət bitəndə yeni başmaqlar və bir qoyun da söz vermişdilər. Ancaq o bilirdi ki, Ay İşığında yaxşı adamın yanında işləyəcək və bu adam ona qarşı səxavətli olacaq, ona görə də buraya gəldi. Yox, qoy Brede narahat olmasın, səmavi

atası dəfələrlə onun üzünə bir-birinin ardınca qapılar açaraq içəri dəvət edib. Görünür, onu Ay Işığına göndərəndə də, sanki, Tanrının xüsusi niyyəti olub və bu axşam o, insan həyatını xilas edib.

Bu zaman Aksel dəhşətli zəiflik hiss etməyə başlayır, ayaqları tamamilə sözünə baxmır. Çox qəribədir, buraya qədər əzalarına istilik və həyat əlamətləri qayıtdıqca o, getdikcə daha da gümrəhləşir, canlanırdı, indi isə ayaq üstə durmaq üçün Bredenin köməyinə ciddi ehtiyacı vardı! Bu, sanki, Olina öz donluğu haqqında danışandan sonra başladı, onun həyatını xilas etdiyini bir də təkrarlayandan sonra isə halı tamam xarablaşdı. Yəni o, Olinanın fədakarlığının əhəmiyyətini azaltmaq istəyirdi? Tanrı bilir, ancaq onun beyni, deyəsən, əməlli-başlı işləməyə başlamışdı. Evə çatmağa lap az qalmış o dayandı və dedi:

– Yox, deyəsən, mən evə çata bilməyəcəyəm!

Brede heç bir söz demədən onu dalına alır. Beləcə, onlar yollarına davam edirlər, Olina hirsindən partlayır, Aksel bütün yol boyu Bredenin dalından asılı qalır.

– Bu, necə olur, – Olina soruşur, – bəyəm, Varvara uşaq gözləməirdi?

– Uşaq? – deyə Brede ağır yükün altında inildəyir.

Bu, olduqca qəribə bir yürüş idi, ancaq Aksel istəyirdi ki, onu evə aparıb artırmaya qoysunlar.

Brede qorxunc şəkildə ləhləyir.

– Hə, bəyəm onun uşağı yox idi? – Olina soruşur.

Aksel tələsik onun sözünü kəsərək Bredeyə müraciət edir:

– Bilmirəm, sən olmasaydın mən evə necə sağ-salamat gəlib çıxardım? – Ancaq o, Olinanı da yaddan çıxarmır: – Sən də çox sağ ol, Olina, məni sən tapdın. Hər ikiniz sağ olun!

Bu əhvalat Akselin ölümdən döndüyü həmin axşam baş verdi...

Sonrakı günlər Olina bu böyük hadisədən başqa heç bir şey haqqında danışmaq istəmirdi. Aksel onu dayandıra bil-

mirdi. Olina köməyə çağırən səsləri eşitməkçün Tanrı mələyinin onu artırmaya çağırdığı zaman otaqda dayandığı yeri göstərir. Akselin başında isə başqa fikirlər dolaşır, o, özünü kişi kimi aparmalıdır. O, meşədəki işini bərpa edir, ağacları kəsəndən sonra Sellanrodaki ağac sexinə aparır.

Sakit və hələ ki, yorucu olmayan qış işi: şalbanları apar – çəkilməmiş taxtaları gətir. Ancaq Yeni ilədək, şaxtalar düşənə və ağac sexi buz bağlayanadək qurtarmaqçün gərək tələsəydi. İş irəliləyir, hər şey yaxşıdır: Sellanrolu Sivert kənddən boş qayıdanda şalbanlardan kirşəsinə ataraq qonşusuna kömək edir. Bu zaman onlar söhbət edərək zarafatlaşırlar da.

– Kənddə nə eşitmişən? – Aksel soruşur.

– Heç, boş şeylər, – Sivert cavab verir. – Bura, çöllüyə təzə adam gələcək.

Təzə adam – bu, qətiyyən boş şey deyil, sadəcə, Sivertin danışdığı tərz belədir. Təzəbinələr çöllükdə il ərzində məskunlaşdılar; hazırda Breydablikdən aşağı beş xutor vardı, yuxarı, dağlara doğru məskunlaşma ləng gedirdi, halbuki cənuba doğru torpaq bataqlıqdan qaratorpağa keçirdi. Hamıdan yuxarıda Sellanronun əsasını qoyan İsaak idi, o, hamıdan cəsur və ağıllıydı. Ondan sonra Aksel Strem gəlmişdi; indisə, deyəsən, yeni alıcı peyda olmuşdu. Yeni alıcı Ay İşığından aşağı böyük və məhsuldar bataqlıq ərazini qamarlamışdı – qamarlamağının yeri də vardı.

– Eşitməyibsən ki, kimdir? – Aksel soruşur.

– Yox, – Sivert cavab verir. – O, özüylə inşaat hissələri gətirib, onları bircə dəqiqənin içində quracaq.

– Belə. Demək – varlıdır?

– Yəqin ki. Ailəsiylə gəlib, arvadı və üç uşağıyla. Atları, mal-heyvanları da var.

– Hə, demək ki, varlıdır, – Aksel deyir, – başqa heç bir şey eşitməmişən?

– Yox. Onun otuz üç yaşı var.

– Adı nədir?

– Deyirlər, Arondur. Öz torpağını isə Böyük Torpaq adlandırır.

– Hə, Böyük Torpaq. Doğrudan da, balaca tikə deyil.

– O, əslən sahil boyundandır. Deyilənə görə, balıqçılıqla məşğul olub.

– Demək, bütün iş də elə bundadır ki, ondan əkinçi çıxacaq, ya yox, – Aksel deyir. – Sən bu barədə bir şey eşidibsən?

– Yox. Küpçəyə nağd pul sayıb. Başqa heç bir şey eşitməmişəm. Deyilənə görə, balıqdan özünü yaxşı tutub. Bura da ona görə gəlib ki, ticarətlə məşğul olsun.

– Nə, ticarətlə məşğul olacaq?

– Hə, elə deyirlər.

– Deməli belə – ticarətlə məşğul olacaq!

Bu ən mühüm xəbər idi və hər iki qonşu Sellanroya qalan yolu bu xəbərin bütün təfərrüatlarını müzakirə etdilər. Bu yenilik buralar bina olandan haqqında danışılacaq ən böyük xəbər idi. Təzə gələn adam kiminlə alver edəcəkdi? Dövlət torpağındakı səkkiz xutorla? Yoxsa o, kənddəki alıcılara ümid edir? Hər halda, ticarət yerinin əhəmiyyəti böyükdür, bəlkə də, bu, əhalinin artımını sürətləndirəcək, torpağın qiyməti yüksələcək, kim bilir.

Onlar hər şeyi eninə-uzununa müzakirə etdilər, ancaq yenə də danışmaqdan doymadılar! Bu iki adamın maraqları və məqsədləri başqa insanlarınkı qədər vacibdi; çöllük onların dünyasıydı, zəhmətiydi, ilin fəsilləri və məhsul – onların yaşadığı olaylar və macərələr. Elə bilirsiniz ki, belə həyatın həyəcanlı vaxtları olmur? O qədər! Tez-tez bir gözü açıq yatmalı olurdular, başları işə elə qarışırdı ki, yemək yeməyi belə unudurdular. Onlar bu işlərin öhdəsindən gəlirdilər, sağlamlıqları yeddi saat ağacın altında qalmağa imkan verirdi, bu, onların həyatını zədələmirdi, yetər ki, əllərinə, ayaqlarına bir şey olmasın. Geniş imkanlar və perspektivlər vəd etməyən bir dünya! Belə. Bəs çöllüyün ortasında ticarət köşkü açan bu Böyük Torpaq hansı perspektivlər vəd edirdi?!

Camaat bu hadisəni Milad bayramınadək müzakirə etdi...

Aksel dövlətdən məktub almışdı, üzərində şir təsviri olan böyük bir məktub: ona təklif olunurdu ki, Brede Olsendən teleqraf xətlərini və teleqrafı, materialları və alətləri təhvil götürsün, Yeni ildən etibarən xəttə nəzarəti öz üzərinə götürsün.

IV

Bataqlıq boyu araba karvanı uzanıb gedir, bu karvan günlərlə çöllüyə köçən təzəbinələrin yüklərini daşıyır. Yüklər gələcəkdə Böyük Torpaq adlanacaq əraziyə boşaldıldı; tədricən o, elə adına layiq olacaq: indidən dörd fəhlə dağlarda işləyərək hasar və iki anbar üçün daş seçirlər.

Yüklər isə daşındıqca daşınır. Şalbanlar və tirlər əvvəlcədən gətirilib, qalır yazda onları bir yerə yığmaq, hər şey ölçülüb-biçilib, incəliyində hesablanıb, şalbanlar nömrələrlə işarələnib, heç bir qarı, heç bir pəncərə, eyvan üçün heç bir rəngli şüşə yaddan çıxmayıb. Bir dəfə isə çoxlu paya gətirdilər. Bunlar nəyə lazımdır? Breydablikdən aşağıdakı qonşulardan biri yaxşı bilir, o, əslən cənubludur, orada belə şeylər olur:

– Bu, bağça çəpəridir, – o dedi.

Deyəsən, bu təzəbinə çöllükdə bağ salmaq istəyir, böyük bağ.

Bataqlıqla heç vaxt bu qədər gəliş-gediş olmamışdı, bu, yaxşı əlamət idi, kimin ki atı vardı, yük daşımaqdan yaxşı qazanc götürdü. Bunu müzakirə edirdilər: yeni qazanc növləri meydana çıxmışdı, gələcəkdə tacir yerli və xarici mal alacaqdı, demək, malları dənizdən daşıyıb gətirməyə çoxlu araba lazım olacaqdı.

Görünür, burada hər şey geninə-boluna yoluna qoyulurdu. Yukdaşımaya nəzarət edən bir cavan rəis, ya da müvəkkil gəldi, o, sıq geyinmişdi, elə hey deyirdi ki, atlar azdır, halbuki o qədər də çox yük qalmamışdı.

– Elə də çox yük qalmayıb, – ona dedilər.

– Bəs mallar? – o cavab verdi.

Sellanrolu Sivert həmişə olduğu kimi evə boş gedirdi, müvəkkil ona səslandı:

– Sən boş gedirsən? Niyə Böyük Torpaq üçün yük götürmədin?

– Götürərdim, amma xəbərim olmayıb, – Sivert cavab verdi.

– O, Sellanrodandır, onların iki atı var, – kimsə pıçıldadı.

– Sizin iki atınız var? – müvəkkil soruşdu. – Onları buraya gətir, bizə yük daşı, yaxşı pul qazanarsan.

– Pis olmazdı, – Sivert cavab verdi, – ancaq hazırda boş vaxtımız yoxdur.

– Pul qazanmağa vaxtınız yoxdur? – müvəkkil ucadan dedi.

Hə, Sellanroda vaxtdan həmişə gen-bol istifadə etmək mümkün deyildi, evdə o qədər iş vardı ki. İndisə onlar ilk dəfəydi ki, hətta fəhlə də tutmuşdular, iki isveçli ağıl üçün daş qırırdı.

İsaak uzun illər ağıl tikmək arzusunda olmuşdu, qazma artıq heyvanlar üçün yaramır, darlıq edirdi, ikiqat divarı və peyin saxlamaq üçün zirzəmiyi olan daş ağıla ehtiyac vardı. Sırada o qədər iş vardı ki, biri o birininin dalınca gəlir, inşaatın sonu görünmürdü. Onun ağac sexi, dəyirmanı və yay pəyəsi vardı, bəs dəmirçixana lazım deyildi? Hər ehtimala qarşı, heç olmazsa, balaca bir dəmirçixana; bir gə görürsən gavahının ağı əyilir, ya da bir cüt nala ehtiyac olur – kənd isə uzaqdadır. Görünür, bunları da qayıрмаğın vaxtıydı; kürə və kiçik dəmirçixana.

Bir sözlə, Sellanroda çoxlu irili-xırdalı tikinti işləri yığılıb qalmışdı.

Təsərrüfat getdikcə böyüyür, işçi olmadan keçinmək mümkün deyil, Yensina da yay-qış onlardadır. O, dəmirçinin qızıdır, dəmirçi hərdənbir qızının nə zaman qayıdacağını soruşsa da, çox dərinə getmir. O, çox yolayovuşdur, ancaq

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

nəsə gizli bir niyyəti də olmamış deyil. Sellanro yüksəklikdə dağların qoynunda, bütün xutorlardan yuxarıda yerləşir, günü-gündən də inkişaf edir, çiçəklənir, tikintilər, əkilib-becərilən torpaqlar çoxalır, adamlarsa elə həminkilərdir. Artıq loparlar buralara gəlmir, malikanədə lövbər salmırdılar, buna artıq çoxdan son qoyulmuşdu. Loparlar ayda-ildə bir gəlir, gələndə də dolama yolla gedərək malikanədən aralı keçir, bütün hallarda heç vaxt evə girmir, ayaq saxlasalar da, bayırda gözləyirdilər. Loparlar kənarlarda və qaranlıqda gəzirdilər, onlara işıq və hava verən kimi saralıb-solurlar, onlar soxulcan və əcinnə kimidirlər. Hərdənbir meşənin uzaq kənarlarındakı örüşdən buzov, ya da quzu yoxa çıxırdı. Amma bunun qarşısını tam olaraq almaq mümkün deyildi. Görünür, Sellanro itkilərə də dözməliydi. Sivert güllə atmağı bacarsaydı belə, tufəngi yox idi, ancaq heç atmağı da bilmirdi, o, qətiyyənlə davakar deyildi, kefcilin və hoqqabazın biriydi:

– Yəqin ki, loparlar tilsimlənmiş adamlardır, – o deyirdi.

Sellanro xırda-para mal-qara itkisinə tab gətirə bilərdi, çünki o, böyük və güclüydü, ancaq burada da qayğısız və qəmsiz keçinmək mümkün deyildi, qətiyyənlə! İnger bütün il boyu özündən və həyatından eyni dərəcədə razı qala bilmirdi; bir vaxtlar etdiyi böyük səyahət, görünür, ona hikkəli sıxıntılar yaşamağı öyrətmişdi. Bu sıxıntılar keçib getsə də, sonradan yenə qayıdırdı.

İnger kefi yerində olanda səylə çalışır, öz əri, bu dəyirman daşı üçün qəşəng və sağlam arvad olur, ancaq o, Tronheyim xatirələrini necə unuda bilərdi? Necə ola bilərdi ki, onları heç vaxt arzulamasın? Əlbəttə, xüsusən də qışda. Arabir o, son dərəcə şənələnir, həvəsə gəlir, ancaq təkbəşinə rəqs edə bilməzdi ki. Ona görə də heç bir bal-filan alınmırdı. Qaranlıq fikirlər və dua kitabı? Hə də, əlbəttə! Ancaq həyatda başqa gözəl şeylərin olduğu da Tanrıya məlumdur. O, qeyri-tələbkar olmağı da öyrənib, isveçli fəhlələr, necə olsa da, yad adamlardır, malikanədə yad səslərdir, ancaq onlar yaşlı və

fağır kişilərdir, həm də oyun oynamır, iş götürlər. Amma hər halda heç bir şey olmamasından, bu, yaxşıdır. Onlardan biri daşın üstündə oturub gözəl səslə oxuyur. Bəzən İnger çıxıb qulaq asır. Onun adı Yalmardır.

Bunlardan başqa da Sellanroda hər şey yaxşı və yağ kimi deyil. Məsələn, Yeliseyin işlərinin yolunda olmaması. Ondan məktub gəlmişdi ki, mühəndisin yanındakı yeri ləğv olunub, ancaq o, başqa yerə düzəlməlidir, sadəcə, gözləmək lazımdır. Sonra bir məktub da gəldi ki, kontorda boşalacaq yeri gözləyərkən Müqəddəs Ruhun ümidinə qala bilməz, odur ki ona yüz kron göndərdilər, o isə bu pulun xırda borclara güclə çatdığını yazdı.

– Hə, – İsaak dedi. – İndi bizdə fəhlələr işləyir, odur ki, xərcimiz çoxdur, Yeliseydən soruş, gör evə qayıdıb bizə kömək etmək istəmir ki?

İnger yazdı, ancaq Yelisey evə qayıtmaq istəmirdi, yox, o, səyahətini ikinci dəfə zay etmək istəmirdi, ona görə də ac qalmağa üstünlük verdi.

Ancaq deyəsən, şəhərdəki bütün kontorlarda boş yer yox idi, bəlkə, heç Yelisey özü istədiyinə çatmaqda naşıydı. Kim bilir, bəlkə də, o, heç yaxşı işçi də deyildi. Yazı işində bacarıqlı və hövsələliydə, doğrudur, bəs ağıl-dərrakəsi necə, vardı mı? Əgər yoxdursa, onda aqibəti necə olacaq?

Evdən cibində iki yüz kronla qayıdanda şəhər onu köhnə borclarla qarşıladı, borclarını ödəyəndən sonra o, çətir sapı əvəzinə əl ağacı almalydı. Başqa şeylər almağa da ehtiyac vardı: qısa dostlarının qoyduğu xəz papaqdan almaq, şəhərdəki buz meydançasında sürüşmək üçün bir cüt konki, dişlərini qurdalamaq üçün və bir stəkan şərab içib söhbət edərkən əlində oynatmaq üçün gümüş dişqurdalayan. Nə qədər ki varlıydı, imkanı daxilində qonaq edirdi; qayıtması münasibətilə verdiyi qonaqlıqda yarım düjün pivənin ağzını açdırmalı oldu. Bu, nədir, sən xanıma iyirmi ere verirsən? – ondan soruşurdular, – biz on ere veririk. Xırdaçılıq etmək lazım deyil! – Yelisey cavab verirdi.

O, xırdaçı deyildi, bu, ona yaraşmazdı, çünki o, varlı mülkədarın, torpaq sahibinin oğludur, onun atası markqrafdır, ucsuz-bucaqsız nizami meşə sahəsinin sahibidir, onun dörd atı, otuz inəyi və üç otçalan maşını var. Yelisey yalançı deyildi və Sellanrodakı malikanə barədə nağılları da o deyil, mahal mühəndisi uydurmuşdu. Ancaq Yelisey də insanların bu həppəyə inanmasının əleyhinə deyildi. O özü bu barədə heç bir söz deməsə də, varlı valideynlərin oğlu olmaq ona kredit almaqda, çətin vəziyyətlərdən çıxmaqda kömək edirdi. Lakin bu, çox davam edə bilməzdi, borcları ödəmək lazım idi, ona görə də bir gün ilişdi. Yoldaşlarından biri onu öz atasının yanına – hər cür xırdat satılan kənd dükənina işə düzəltdi, bu, hər halda, heç bir şey olmamasından daha yaxşıydı. Lensman vəzifəsini tutmağa hazırlaşan bu yaşda cavan oğlan üçün, əlbəttə, kiçik xırdat dükənində cüzi məvəcibə əlaltı işləmək uyğun deyildi, ancaq bu iş bir parça çörəkpuşulu qazanmaq üçün müvəqqəti çıxış yolu kimi fəna sayılmazdı. Yelisey burada da özünü diribaş və sadə apararaq dükən sahibinin və müştərilərin rəğbətini qazanmışdı, ona görə də evlərinə yazdı ki, ticarətlə məşğul olmaq qərarına gəlib.

Anasını məyus edən də elə buydu. Əgər Yelisey xırdat dükənində xidmət edirsə, bu, o deməkdir ki, kənd dükənində işləyən satıcıdan bir tük də artıq deyil; əvvəllər o, müqayisəolunmaz dərəcədə üstün idi: ondan savayı hələ heç kəs şəhərə gedib kontorda işləməyib. Yəni o, öz yüksək məqsədlərindən vaz keçib? İngər axmaq deyildi, o bilirdi ki, adi ilə qeyri-adi arasında mütləq məsafə var, ola bilsin ki, bu məsafəni həmişə dəqiqləşdirə bilmirdi. İsaaksa daha küt və sadəlövhdü, o, getdikcə Yeliseyə daha az əhəmiyyət verirdi, böyük oğlu onun əlindən çıxmışdı, artıq öləndən sonra Sellanronun oğlanları arasında necə bölüşdürüləcəyini təsəvvüründə canlandırmırdı.

Yazın ortasında İsveçdən yol çəkmək, baraklar tikmək, dağları partlatmaq, ərzaq məhsulları tədarükçüləriylə, arabaçılarla,

sahilboyundakı torpaq sahibləriylə əlaqə yaratmaq və Allah bilir, daha nələr etmək üçün mühəndis və fəhlələr gəldilər. Bütün bunlar nəyə lazım idi, görəsən? Məgər biz hər tərəfin sükuta qərq olduğu çöl-biyabanda yaşamırıq? Sonra isə mis qayalıda kəşfiyyat işlərinə başladılar.

Demək, hər şeyə rəğmən, iş alındı, Heyslerin dil-boğaza qoymaması boş yerə deyilmiş.

Bunlar ilk dəfə təşrif buyuran möhtərəm ağalar deyildi, yox; hakim yoxdu, mülkədar da yoxdu, ancaq qoca mədənçi ilə qoca mühəndis gəlmişdi. Onlar İsaakın satmağa razı olduğu bütün mişarlanmış taxtalarını aldılar, ərzaq aldılar və yaxşı da pul verdilər, sonra isə xoş sözlər deyərək Sellanronu təriflədilər.

– Kanat yolu! – onlar dedilər, – qayanın zirvəsindən dənizə doğru hava yolu! – dedilər.

– Bataqlıqdan keçəcək? – heç bir şey anlamayan İsaak soruşdu.

Hamı gülüşdü.

– O biri tərəfdən, – onlar dedilər, – bu tərəfdən deyil, bu tərəfdən cəmisi bir neçə mildir, yox, o biri tərəfdən qayalar düz dənizə doğrudur, orada şaquli eniş var, uzununa isə, demək olar ki, heç bir şeydir. Biz filizi hava ilə dəmir badyalarda endirəcəyik, görəsən, bu nə əntiqə bir şey olacaq; ancaq başlanğıc üçün filizi aşağı endirib yola qoyacaq və arabalarla daşıyacağıq. Bu da pis deyil. Həm də biz sizin gördüyünüz qədər deyilik. Biz nəyik ki? Heç nə! O biri tərəfdən hazır baraklarla, təchizatla, alətlər və maşınlarla böyük bir dəstə gələcək, – onlar dedilər, – biz onları zirvədə qarşılacağıq. Görəsən, burada nə işlər dönəcək, milyonlar, filiz isə Cənubi Amerikaya gedəcək.

– Bəs hakim bu işdə iştirak etmir? – İsaak soruşdu.

– Hansı hakim? Hə, o. Yox, o satdı.

– Bəs mülkədar?

– O da satdı. Demək, onları xatırlayırsan? Yox, onlar satıblar. Hələ onlardan alanlar da satıblar. İndi mis qayalığ böyük bir cəmiyyətə məxsusdur, onlar çox varlıdırlar.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

- Bəs Heysler indi haradadır? – İsaak soruşdu.
- Heysler? Belə adam tanımıram.
- Lensman Heysleri deyirəm, dağı sizə satan.
- Hə, onu deyirsən. Demək, onun adı Heyslerdir? Allah bilir, o, indi hardadır. Sən onu da xatırlayırsan?

Beləcə, böyük fəhlə dəstəsi bütün yayı qayalıqda işlədi. Onlar bu yerlərdə böyük canlanma yaratdılar; İnger süd və süd məhsullarıyla yaxşı alver etdi, mal satmaq və bu qədər adamın qarşısında girələnmək ona şən ovqat bəxş edirdi; İsaak öz gurultulu addımlarıyla addımlayaraq öz torpağını əkib-becərirdi, heç bir şey ona mane ola bilməzdi; Sivert hər iki daşyonanla birlikdə ağıl tikirdi. Ağıl çox böyük götürüldüyündən iş ləng gedirdi, bu iş üçün üç nəfər olduqca azdı, həm də Sivert tez-tez atasına kömək etməyə gedirdi. Biçin vaxtı otçalan maşının və üç zirək arvadın olması çox yaxşıydı.

Hər şey yaxşıydı, çöllük canlanır, çiçəklənir, pullanırdı.

Bəs ticarət qəsəbəsi olan Böyük Torpaq, elə bilirsiniz ki, orada işlər irəliləmədi? Bu Aron, güman ki, bic-vələdüzzinanın biridir, o, mädəndə nəzərdə tutulan işi haradansa iyləyib-öyrənmiş və tələm-tələsik öz xırdavatçı dükanıyla buraya cummuşdu. O alver edirdi, lap dövlətin özü kimi, kral kimi. Əvvəla və ən başlıcası, o, hər cür təsərrüfat malları və fəhlə geyimləri satırdı; mädən fəhlələri isə pulları olanda qəpik-quruşa fikir vermədən nəinki özlərinə lazım olanı, hər şeyi alırdılar. Xüsusilə də, şənbə günləri axşamlar Böyük Torpaqda xalq qaynaşır, Aron pulu kisəylə yığırdı. Piştaxta arxasında ona müvəkkili və arvadı kömək edirdi, o özü də imkanı daxilində satıcılıq edirdi, ancaq dükan gecə düşənədək boşalmırdı. Atı olan kəndlilər haqlıymışlar, Böyük Torpağa, doğrudan da, həddindən artıq çox mal daşınıbmış, bəzi yerlərdə yolu döşəyib lazımı qaydaya salmışdılar, artıq bu, İsaakın çöllükdə açdığı ilk dar cığırdan çox fərqliydi. Öz ticarəti və çəkdiyi yol sayəsində Aron bu yerlərin əsl hamisi olmuşdu.

Yeri gəlmişkən, onu Aron deyə çağırırdılar, bu, sadəcə, onun adıydı, soyadı isə Aronsen idi, o, özü-özünü belə adlandırmışdı, arvadı da onu belə çağırırdı; ailə bununla lovğalanır, iki işçi və bir mehtər saxlayırdılar.

Böyük Torpaqda bir müddət torpağa toxunmadılar, əkinçiliklə məşğul olmağa vaxt çatmırdı, bataqlıqda eşələnən kim idi! Amma Aronsen qarağat kolu, astra çiçəkləri, quşarmudu və digər ağacları olan çəpərli bağ salmışdı. Bağın içiyə enli xiyaban salınmışdı, bazar günləri Aronsen uzun çubuğunu tüstüləderək həmin xiyabanda gəzişirdi; bağın içərilərində qırmızı, sarı və mavi pəncərələri olan eyvan görünürdü. Üç qəşəng uşaq bağda o yan-bu yana qaçışırdı. Qızciğazi əsl tacir qızı kimi tərbiyə etmək lazımdır, oğlanlar da ticarəti seçəcəkdilər, oho, gələcəkləri parlaq olacaqdı!

Əgər Aronsen gələcək haqqında düşünməsəydi, heç buraya gəlməzdi də. O, öz balıqçılığını, bəlkə də, uğurlu şəkildə davam etdirər, yaxşı pul qazana bilərdi, ancaq bu iş ticarət kimi nəcib iş deyildi, adama hörmət gətirmirdi, heç kəs səni görəndə şlyapasını çıxarmırdı. Aronsen hələ də avarlı qayıqla üzürdü, gələcəkdə isə yelkənli qayıqda üzmək istəyirdi. Onun bir sözü vardı: bum konstant. Deyirdi ki, onun uşaqları bum konstant şəraitində yaşmalıdır, bununla demək istəyirdi ki, onlara ağır zəhmət tələb etməyən rahat həyat təmin etmək istəyir.

Beləcə, işlər yaxşıydı, insanlar ona, arvadına, hətta uşaqlarına təzim edirdilər. Əgər insanlar uşaqlara təzim edirlərsə, bu əhəmiyyətsiz şey deyil. Qayalıqdan uşaqları çoxdan görməyən mədənçilər gəldilər; onları həyətdə Aronsenin uşaqları qarşılıdı, mədənçilər dərhal onları mehribancasına danışdırmağa başladılar, elə bil, üç pudel görmüşdülər. Onlar uşaqlara pul vermək istədilər, ancaq biləndə ki, bunlar tacirin uşaqlarıdır, bunun əvəzində onlara dodaq qarmonu çaldılar. Şlyapasını yan qoymuş gənc hoqqabaz Qustav şən zarafatlarıyla onları sevindirdi. Uşaqlar hər dəfə onu tanıyır və qaba-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

ğına qaçırdılar, Qustav onların üçünü də dalına alıb rəqs edirdi. Qustav “hu!” deyə qışqırır və oynayırdı. Sonra dodaq qarmonunu çıxarıb mahnılar və rəqslər çalırdı, hər iki işçi evdən çıxıb Qustava baxdılar və onun ifasını göz yaşları içində dinlədilər. Hoqqabaz Qustav isə nə etdiyini yaxşı bilirdi!

Az sonra o, dükana girdi, pullarını sağa-sola sovuraraq bir kisə ayın-oyun aldı, bir sözlə, qayalığa qayıdanda kürəyində əməlli-başlı xırdavat dükanı daşıyırdı; Sellanroda o, kisəsini açıb hamıya göstərdi. Orada üzərində gül şəkli olan poçt kağızı, yeni çubuq-müştük, təzə köynək, saçaqlı şərf vardı; aldığı nabatı qadınlara payladı. Bundan başqa, kompaslı saat zənciri, cib bıçağı da vardı; daha nələr vardı, fişəngdən belə nə desən, vardı; bunları bazar günü özünü və başqalarını şənləndirmək üçün almışdı.

İnger onu südə qonaq etdi, o, Leopoldina ilə zarafat etdi və balaca Revvekanı atıb-tutdu.

– Ağılı nə vaxt qurtaracaqsınız? – o, bəna yerlilərindən soruşdu və onlarla dostcasına söhbətləşdi.

– İki nəfər azdır axı, – bənnalar dedilər.

– Onda məni də götürün, – Qustav zarafat etdi.

– Nə yaxşı olardı! – İnger dedi, – çünki ağıl payızadək hazır olmalıdır ki, qışda heyvanları sala bilək.

Qustav bir fişəng atdı, ikincisini buraxandan sonra qərəra gəldi ki, hamısını – altısını da alırdırsın. Qadınlar və uşaqlar nəfəs çəkmədən bu cadugərliyə və cadugərə baxdılar. İnger əvvəllər heç vaxt fişəng görməmişdi, odur ki, bu sarsaq parıltılar ona dünyada nələrin olmasını xatırlatdı. Tikiş maşını bunların yanında nədir ki! Nəhayət, Qustav dodaq qarmonunda çalanda İnger bundan o qədər rıqqətə gəldi ki, hətta məmnuniyyətlə onun ardınca gedərdi də...

Mədənin istismarı öz axarıyla davam edir, filizi atlara yükləyib dənizə göndərirdilər. Artıq bir gəmini yükləyib Cənubi Amerikaya yollamışdılar, yerinə ayrısı gəlmişdi. Nəhəng iş idi. Ərazinin ayağı yer tutan bütün sakinləri qayalığa gəlib

bu möcüzəyə tamaşa edirdilər, Brede Olsen də öz nümunələriylə gəlmişdi, ancaq nümunələri ondan götürmədilər, çünki mədənci İsveçə qayıtmışdı. Bazar günləri kənddən qayalığa əməlli-başlı ekspedisiya təşkil olunurdu, hətta boş vaxtı olmayan Aksel Strem belə teleqraf xəttini yoxlamağa gedəndə yolunu iki dəfə qayalıqdan salmışdı. Tezliklə bu möcüzəni görməyən kimsə qalmayacaqdı. Onda, sözsüz ki, Sellanrolu İnger də təzə libasını geyinib, qızıl üzüyünü taxıb qayalığa yollanacaqdı.

Orada ona nə lazım idi, görəsən?

Ona heç bir şey lazım deyil, heç qayanın necə partladılmasına baxmaq da onu maraqlandırmır, o, sadəcə, özünü göstərmək istəyir. Görəndə ki, başqa qadınlar qayalığa baxmağa gedirlər, hiss etdi ki, o da getmək istəyir. Başqalarının gənc olması onu məyus etsə də, onlarla bəhsə girməyə çalışırdı, o, hələ piylənməyib, boyu hündürdür, bədəni biçimli və gözəldir, odur ki, özündən arxayındır. Söz yox ki, ağbəniz və alyanaq deyil, dərisinin qızılı rəngli tərəvəti çoxdan solub, ancaq qoy baxsınlar, əmindir ki, başlarını tərpətib deyəcəklər: “Hələ işə yarayar!”

Onu çox mehriban qarşıladılar, fəhlələr İngerin neçə küp südünü içmişdilər, odur ki, onu tanıyırdılar. Mədəni, barakları, at tövlələrini, mətbəxi, anbarı, zirzəmini ona göstərirlər, cəsarətli olanlar yaxınlaşıb ehmalca əlindən də tuturlar; İnger özünü yaxşı hiss edir, ona xoşdur. Daş pillələrlə qalxıb-enərkən tumanını bir xeyli yuxarı qaldırıb baldırlarını göstərir, ancaq bu zaman o, təmkinlidir, sanki, tamamilə heç bir şey etmir. Fəhlələr, doğrudan da, düşünürlər: “Hələ işə yarayar!”

Qoca qarı olduqca həssasdır: göründüyü kimi, qızmış kişilərin alovlu baxışları onunçün gözələnilməzdir, o, bu baxışlara görə minnətdardır, odur ki eyni baxışlarla cavab verir. Aha, macərəlarla yaşamaq onu əyləndirir, onun başqa qadınlardan heç bir fərqi yoxdur. Yolunu azmasını nəzərə almasaq, ürəyi yuxadır.

Qoca qarı.

Qustav gəlđi. Buraya gəlmək üçün kənddən olan iki qızı dostuna vermişđi. Qustav nə etdiyini çox yaxşı bilirdi, o, qeyri-adi dərəcədə alovlu və incə tərzdə İngerin əlini sıxıb keçəndəfəkilərə görə təşəkkürünü bildirdi, ancaq asılmadı.

– Hə, Qustav, nə oldu, ağılı tikməyə kömək etməyəcəksən? – İnger deyir və pion kimi qızarır.

Cavabında Qustav deyir ki, əlbəttə, tezliklə gələcək. Yol-daşları onu eşidirlər və deyirlər ki, bu yaxında hamısı birlikdə gələcək.

– Necə yəni, bəyəm qışı burda qalmayacaqsınız? – İnger soruşur.

Fəhlələr təmkinlə cavab verirlər ki, yox, oxşamır.

Qustav daha cəsarətlidir, o, gülə-gülə deyir ki, onlar tezliklə buradakı misin hamısını çıxarıb aparacaqlar.

– Nə danışırsan? – İnger ucadan səslənir.

– Yox, – o biri fəhlələr dedilər, – Qustav doğru demir.

Ancaq Qustav belə düşünmür, odur ki, gülümsəyərək bir az da basıb-bağlayır; o ki qaldı İngərə, asılmasa da, onun ürəyini çalmağa çalışırdı. Başqa bir oğlan tuluq qarmonda çalmağa başladı, ancaq bu, Qustavın çaldığı dodaq qarmonuna çata bilməzdi; modabazın biri olan üçüncü oğlan da qarmonun müşayiətilə mahnı oxuyaraq İngerin diqqətini çəkməyə çalışır, ancaq bu, o qədər də yaxşı alınmır, halbuki pəhləvan səsiylə oxuyurdu. Bir dəqiqədən sonra artıq Qustav İngerin çəçələ barmağına qızıl üzük taxmışdı. Əgər asılmırdısa, onda bu nə demək idi? Eh, asılmırdı da sözdür, lap qır-saqqız olmuşdu, amma bunu İnger kimi altdan-altdan edirdi. Onlar bu barədə danışmırdılar, İnger özünü bilməzliyə vurmuşdu, Qustav onun əlini sıxdıqda, guya, heç bir şey hiss etməirdi. Bir azdan barakda oturub qəhvə içəndə İnger bayırda səs-küy qalxdığını eşidib başa düşdü ki, bu, necə deyər-lər, onun şərəfinədir. O, bundan həzz alırdı, qoca ördək otu-rub acgözlüklə bayırdakı ləzzətli səs-küyə qulaq asırdı.

Görəsən, bu axşam o, qayalıqdan evə necə qayıtdı? Olduqca kefikök, necə getmişdisə, eləcə də məmnun qayıtdı, nə az, nə çox. Onu çoxlu kişi yola saldı, bu kişiler onu Qustavla tək buraxmaq, təslim olmaq istəmirdilər. İnger heç Tronheyimdə də belə şənlənməmişdi.

– Görəsən, İnger heç bir şey itirməyib ki? – axırda onlar soruşdular.

– İtirmişəm? Yox.

– Bəs qızıl üzük? – onlar dedilər.

Bundan sonra Qustav üzüyü qaytarmalı oldu, ona qarşı bütöv bir ordu dayanmışdı.

– Nə yaxşı oldu, yaxşı ki, tapdın onu! – İnger dedi və onu yola salanlarla vidalaşmağa tələsdi.

O, Sellanroya yaxınlaşır və aşağıda tikililərin damları görünür; bura onun evidir. O, yenidən özünü yaxşı arvad və ev sahibəsi kimi hiss edir, necə vardsa eləcə. İstəyir yay ağılına girib mal-qaraya baş çəksin, oraya gedərkən yolüstü ona tanış olan yerin yanından keçir: haçansa burada körpə uşağını basdırıb, torpağı əlləriylə basdalayaraq balaca xaç da qoymuşdu. Ancaq bu, lap çoxdan olub. Görəsən, qızlar inəkləri və keçiləri sağıb, həyət-bacanı səliqəyə salıblar?

Mədəndə də iş öz qaydasında gedir, deyilənə görə, qayalıqda gözlənilən qədər filiz yoxdur. Evinə qayıdan mədənçi yenidən gəlib, bu dəfə özüylə başqa bir mədənçini də gətirib, onlar qazır, partladır, hər şeyi əsəşli şəkildə yoxlayırlar. Bəs problem nədədir? Mis yaxşıdır, amma azdır, dərinə getdikcə azalır, cənuba doğrusa filizin qalınlığı artır, sahənin hüdudlarına çatanda daha çox və keyfiyyətlidir, daha sonra isə yenə dövlət torpaqlarıdır. İlk müştərilər buna o qədər də əhəmiyyət verməmişdilər, onlar bunu alver məqsədilə alan bir neçə qohum-əqrəbadan ibarət ailə icmasıydılar, ona görə də ən yaxındakı vadiyədək uzanan qayalığın hamısını almamışdılar, yox, onlar Sellanrolu İsaakdan və Heyslerdən kiçik bir ərazini alıb sonradan satmışdılar.

Bəs indi necə olsun? Rəislər, podratçılar və mədəncilər bunu çox gözəl anlaşırlar, dərhal dövlətlə danışıqlara başlamaq lazımdır. Budur, onlar İsveçə məktub və xəritəylə çapar göndərilər, özlərisə aşağıya lensmanın yanına gedirlər ki, göldən cənuba doğru bütün qayalığın müqaviləsini bağlasınlar. Ancaq bu zaman çətinliklər başlayır: qanun iş qarışır, onlar əcnəbi olduqları üçün birbaşa ala bilməzlər. Onlar bunu öyrənib tədbir görürlər. Ancaq qayalığın cənub hissəsi artıq satılıb, bunu isə onlar bilmirdilər.

– Satılıb? – cənablar deyirlər.

– Lap çoxdan, neçə illər bundan əvvəl.

– Kim alıb, görəsən?

– Heysler.

– Hansı Heysler? Hə, o.

– Şəhadətnamə tinqlə təsdiqlənib, – lensman deyir. – Oralar boş qayalıqdır, o, demək olar ki, oraları havayı aldı.

– Lənət şeytana, bu Heysler necə adamdır, elə hey onun barəsində eşidirik? Hardadır o?

– Allah bilir, hardadır!

Ağalar İsveçə başqa bir çapar yollamalı olurlar. Təbii ki, bu Heyslerin kim olduğunu öyrənmək istəyirlər. Hələlikəsə, onlar artıq fəhlələrin hamısını işlədə bilmirlər.

Ona görə də Qustav şələ-şüləsini dalına çatıb Sellanroya gəldi və dedi ki, gəlib! Hə, Qustav şirkətdən ayrılmışdı, daha doğrusu, sonuncu bazar günü o, mis qayalıq haqda danışarkən bir qədər ehtiyatsızlığa yol vermişdi. Kimsə onun sözlərini mühəndisə və podratçıya çatdırmış, o da üzülüşmüşdü. Sağlıqla qalın, hə, yeri gəlmişkən, bu, onunçün göydəndüşmə oldu; indi onun Sellanroya gəlişi heç kəsdə şübhə doğurmuyacaqdı. Ona ağılın tikintisində işləmək üçün dərhal iş verildilər.

Onlar divar hörürlər, çox keçmədən qayalıqdan bir nəfər də gəlir, onunçün də tikintidə iş tapılır, beləcə iki növbə əmələ gəlir və iş sürətlənirdi. Payızadək ağıl mütləq hazır olacaq.

Getdikcə dağdan daha çox fəhlə axışmağa başlayır, ancaq onlar rədd cavabı aldıklarından öz vətənlərinə – İsveçə yollanırlar; kəşfiyyat işləri dayandırılıb. Kənddə, sanki, bütün sinələrdən kədərli bir ah qopmuşdu; eh, adamlar səfehdiilər, onlar başa düşməülər ki, sınaq kəşfiyyatı elə sınaq üçün aparılan kəşfiyyat deməkdir. Belə də oldu. Kənd camaatını ümidsizlik və axmaq fikirlər məşğul etmişdi, pul qıtlamış, məvaciblər azalmışdı, Böyük Torpaqdakı dükanda sakitlikdi. Bütün bunlar nə deməkdi? Hər şey elə yaxşı gedirdi ki, Aronsen artıq bayraq ağacı və bayraq, qışda kirşənin üstünə örtmək üçün ağ ayı dərisindən örtük gətirmiş, ailəsini yaxşıca geyindirib-kecindirmişdi. Bunlar hamısı, söz yox ki, xırda şeylərdi, ancaq böyük hadisələr də baş verirdi: iki təzə adam Ay İşığı ilə Sellanro arasındakı dağın başında torpaq sahəsi almışdı, bu isə balaca və tənha bir yer üçün əhəmiyyətsiz deyildi. Hər iki təzəbinə özünə qazma tikmiş, torpağı təmizləmiş, bataqlığı şumlamışdı. Onlar zirək adamlardı və qısa müddət ərzində çox iş gördülər. Bütün yayı Böyük Torpaqdan ərzaq aldılar, axırncı dəfə gələndə isə, demək olar ki, heç bir şey tapmadılar. Bir halda ki, mədəndə iş dayanıb, Aronsenin malları nəyə lazımdır? Mahalda hamıdan çox Aronsen narazıydı, onun hesablamaları özünü doğrultmamışdı. Nəhayət, biri ona torpaq əkib-bercərməyi məsləhət biləndə Aronsen cavab verdi:

– Torpaqda eşələnmək? Biz bura ondan ötrü gəlməmişik!

Axırda Aronsen dözmədi, özü gedib mədənə baş çəkdi ki, görsün, iş nə yerdədir. Bazar günüydü. Sellanroya çatan da İsaakı da çağırıldı. İsaak isə istismar işləri başlanandan bir-cə dəfə də olsun, qayalığa getməmişdi. İnger işə qarışmalı oldu.

– Səninçün Aronsenlə getmək belə çətindir, axı o, sən-dən xahiş edir, – o dedi.

İnger İsaakın getməsini istəyirdi, bazar günü olduğundan onu bir-iki saatlıq başından etmək istəyirdi. İsaak getdi.

Qayalıqda çoxlu qəribə şeylər gördülər, İsaak baraklardan, əl və at arabalarından, ağzıaçıq çuxurlardan ibarət bu şəhərcikdən baş açə bilmədi. Onlara mühəndisin özü bələdcilik edirdi. Bəlkə də, ağıllı mühəndisin özü də narahət idi, ancaq o, xutorluların və kənd sakinlərinin dərdlərini dağıtmağa çalışırdı. Belə fürsət ələ düşməzdi; Sellanrodan markqrafın özü, Böyük Torpaqdan isə tacir gəlmişdi.

O, gələnlərə daş növlərinin adını sadaladı: Kolçedan, mis kolçedan, tərkibində mis, dəmir və kükürd var. Hə, onlar dağlarda hansı qiymətli metalların yatdığını incəliyinə qədər bilirilər, bu dağlarda hətta bir az qızıl və gümüş də var. Axı necə ola bilər ki, mədənçiliklə məşğul olasan və bunları bilməyəsən?

– Bəs işlərin dayandırılacağı doğrudur? – Aronsen soruşdu.

– Dayanacaq? – deyə mühəndis təəccüblə təkrarladı.

– Bunu Cənubi Amerika bizə bağışlamaz. Bir müddət kəşfiyyat işləri dayandırılacaq, bu, doğrudur, siz ki gördünüz, burada nə qədər işlər görülüb, sonra isə hava yolu salınacaq və cənub tərəfdən başlayaraq bütün qayalıq istismar olunacaq. Bəlkə, İsaak bu Heyslerin harda olduğunu bilir?

– Yox.

– Hə, axtarıyıq. Tapan kimi işlər ciddiləşəcək. Əcəb uydurublar – işlər dayandırılacaq!

İsaak ayaqla işə salınan balaca maşını gördükdə xeyli təəccübləndi və həyəcanlandı, bunun nə olduğunu anlamaq üçün dərhal gözlərini ona zillədi. Məlum oldu ki, bu, arabada daşınan və istənilən yerdə qoyula bilən kiçik dəmirçi kürəsidir.

– Bu nə maşındır belə? – İsaak soruşur.

– Bu? Səyyar dəmir kürəsini deyirsən? Bahalı deyil. – Onlarda bundan bir neçə dənədir, başqa növ maşınlar və dəzgahlar da var, sahildə lap nəhəngləri var. İsaak özü də başa düşür ki, qayalıqdakı dərin dərələri və uçurumları dırnaqla qazımaq mümkün deyil, ha-ha-ha!

Onlar gəzib baxmağa davam edirlər, sevgili mühəndis deyir ki, bu günlərdə İsveçə hazırlaşır.

– Siz, yəqin ki, qayıdacaqsınız? – Aronsen soruşur.

– Təbii. – Əgər vətəninə onu dövlət və ya polis saxlamasa.

İsaak elə etdi ki, bir də balaca dəmir kürəsinin yanından keçdilər.

– Belə bir kürə neçəyə olar, görəsən? – o soruşdu.

Neçəyə olar? Bunu mühəndis, doğrusu, xatırlamırdı. Yəqin ki, bir xeyli qiyməti var, ancaq böyük mədən işində bu, xırda bir şeydir. Zavallı mühəndis, bəlkə də, bu dəqiqələrdə onun kefi o qədər də yerində deyildi, ancaq gözdən pərdə asmaq üçün özünü axıradək ciddi və səxavətli göstərdi:

– İsaaka səyyar kürə lazımdır? Bunu götür! Onun şirkəti çox varlıdır, səyyar kürəni də ona hədiyyə edir.

Bir saatdan sonra Aronsenlə İsaak evə gedirlər. Aronsen bir qədər sakitləşib, qəlbində ümid şərtləri əmələ gəlib. İsaak isə qiymətli səyyar kürəni dalına çataraq qayadan aşağı enir. Köhnə gəmi ağırlıq daşınmağa öyrəncəlidir! Mühəndis dedi ki, bu qiymətli xəzinəni sabah fəhlələrdən biriylə Sellanroya göndərər, ancaq İsaak təşəkkür edib, narahat olmamağı xahiş etdi. O, yalnız evdəkilər barədə düşünürdü ki, dalındakı nəhəng kürə ilə həyəətə girəndə onlar necə də heyrətlənəcəklər.

Ancaq İsaak özü heyrətlənməli oldu.

Bu zaman həyəətə olduqca qərribə yüklə yüklənmiş at arabası girdi. Arabaçı kənddən idi, onunla yanaşı İsaakın heyrətinə səbəb olan bir cənab da addımlayırdı: bu, Heysler idi.

V

İsaakın başqa şeylərə heyrətlənməyi üçün səbəb də vardı, ancaq o, bir dəfəyə çox şey haqda düşünməkdə mahir deyildi.

– İnger hanı? – o, mətbəxin yanından keçərkən soruşdu. Düşündü ki, Heysleri yaxşıca yedirib-ıçırtmək lazımdır.

İnger? O, giləmeyvə yığmağa gedib, İsaak qayalıq yola düşəndən, o da isveçli Qustavla birlikdə giləmeyvə yığmağa gedib. Qarının başı tamam xarab olmuşdu, o vurulmuşdu,

payız qapını kəsdirsə də, o, yenə istidən alışıb-yanır, yenə gül kimi açılmışdı.

– Gedək mənə göstər görüm, hardadır sizdə sarı böyütkən? – Qustav dedi.

Burda necə dayanmaq olardı? O, anbara qaçıb, bir neçə dəqiqə dayandı və dindarcasına düşündü, amma o, pəncərənin altında gözləyirdi axı; külli-ələm onu arxadan qovurdu. Nəhayət, saçlarını darayıb, diqqətlə güzgüyə baxdı və çıxdı. Nə etmək olar, məgər başqaları eynilə bu cür etməzdimi? Qadınlar kişilərə fərqli qoymurlar, amma bu həmişə belə olmur.

Onlar kolların arasıyla addımlayaraq giləmeyvə dəriylər, bataqlıqdan sarı böyütkən yığırlar, təpəciyə adlayırlar, o, tumanını yuxarı qaldıraraq öz qəşəng baldırlarını göstərir. Ətraf sakitlikdir, kəklik balaları böyüyüblər, artıq qaqqıldayırlar, bataqlıqda kiçik kolluqlar olan yumşaq yerlər var. Bir saat keçməmiş dincəlmək üçün oturlar.

– Hə, sən beləysənmiş! – İnger deyir.

Ah, İnger ona elə valeh olub ki, xoşbəxt-xoşbəxt gülümseyir, çünki təpədən-dırnağa aşıq olub. Aman Tanrım, bu dərəcədə vurulmaq necə də şirin və ağırlıdır, həm şirindir, həm də ağırlı! Əlbəttə, ənənələr və əxlaq qaydaları özünü qorumağı tələb edir. Amma İnger elə dəlicəsinə vurulub ki, onun yolunda hər şeyə hazırdır, o, olduqca nəvazişkar və mehribandır.

Qoca qarı.

– Ağıl hazır olandan sonra sən gedəcəksən, – o deyir.

Yox, o getməyəcək. Təbii ki, günlərin birində getməli olacaq, ancaq hələ iki həftə buradadır.

– Evə getmək vaxtı deyil? – İnger soruşur.

– Yox.

Onlar giləmeyvə yığırlar, bir azdan yenə yumşaq yer rast gəlir və İnger deyir:

– Sən dəli olmusan, Qustav!

Vaxt keçir, dədəm vay, ola bilməz ki, kolluqda yuxuya getsinlər! Yəni yuxuladılar? Bu, lap ağ oldu, çölün ortasında, cənnətdə. Birdən İnger qalxır, dinşəyir və deyir:

– Deyəsən, yolla kimsə gedir.

Günəş qürub edir, süpürgə kollarıyla örtülmüş təpələrə yüngülcə kölgə düşür və onlar evə yollanırlar. Yolüstü çoxlu yumşaq yerlərə rast gəlirlər, Qustav onları görür, İnger də görür, ancaq elə hey düşünür ki, onların qabağınca kimsə gedir. Hə, gəl indi bütün yolboyu bu zırramadan özünü qoru! İnger elə zəifdir ki, ancaq gülümsəyir və deyir:

– Yox, sənin kimisini mən heç vaxt görməmişəm!

Evə tək qayıdır. Yaxşı ki, vaxtında gəlib çıxdı, əla oldu, bir dəqiqə də geciksəydi, yaxşı olmayacaqdı. Bu zaman İsaak da öz kürəsi və Aronsenlə həyəətə girdi; evin qabağında isə at-araba dayanmışdı.

– Salam! – Heysler deyir və İngərlə salamlaşır.

Hamı durub bir-birinə baxır. Bundan yaxşı heç cür alınma bilməzdi...

Heysler yenə gəlmişdi. Bir neçə ildi ki, ondan xəbər-ətər yoxdu, budur, o yenidən peyda olmuşdu, qocalmış və saçları çallaşmış, ancaq həmişəki kimi gümrəh və qıvrıq. Bu dəfə şıq geyinmişdi, əynində zəncirli jilet vardı. Bu adamdan şeytan da baş açmaz!

Yoxsa mis qayalıqda işlərin qaydasında getmədiyindən xəbər tutmuş və işdən agah olmağa gəlmişdi? Səbəbindən asılı olmayaraq, o burdaydı. Olduqca gümrəh görünürdü, o, başını azca əyib gözlərini dolandıraraq ətrafa və torpağa göz gəzdirir, böyük dəyişikliklərin şahidi olur. Markqraf öz ərazisini genişləndirmişdi. Heysler məmnunluqla başını tərpədir.

– Bu nədir daşıyırsan? – o, İsaakdan soruşur. – Atla gətirə bilməzdin?

– Dəmirçi kürəsidir, – İsaak izahat verir. – Xutorda mənə çox lazım olacaq, – axır ki, Sellanronu xutor adlandıraraq deyir.

– Hardan tapmısan onu?

– Qayalıqdan, mühəndis özü onu mənə hədiyyə etdi.
– Bəyəm orada mühəndis var? – Heysler soruşur, guya ki, bilmir.

Heysler qayalıqdakı hansısa mühəndisi tanıdığını boy-nuna almayacaqdı ki!

– Eşitmişəm ki, otçalan məşının var, ona görə də sənə taxıl-biçən gətirmişəm, – o deyir və əliylə gətirdiyi yükü göstərir.

Bu, qırmızı-göy rəngdə nəhəng şana və ata qoşulan ot dır-mığından ibarət bir məşın idi. Taxılbiçəni arabadan düşürüb baxdılar, İsaak onu özünə qoşub yoxladı. Əlbəttə, onun ağız açıla qaldı, gör Sellanroda nə qədər möcüzə toplanmışdı!

Mis qayalıq və mədən haqda söhbət etdilər:

– Onlar sizi soruşurdular, – İsaak dedi.

– Kim soruşurdu?

– Mühəndis və bütün ağalar. Deyirdilər ki, mütləq sizi axtarıb tapmalıdırlar.

Deyəsən, İsaak həddindən artıq dərinə getmişdi, görünür, bu, Heyslerin xoşuna gəlmədi, o, başını yuxarı qaldıraraq dedi:

– Əgər onlara bir şey lazımdırsa, mən burdayam!

Ertəsi gün hər iki kuryer İsveçdən qayıdaraq gəldi, onlarla birlikdə mədənin iki sahibi də gəlmişdi, onlar at üstündəy-dilər, ikisi də lovğa və şişman ağalardı; görkəmlərindən çox varlı olduqları bəlliydi. Onlar, demək olar ki, Sellanroda dayanmadılar, atlardan enmədən yolu soruşub qayalıqə doğ-ru çapdılar. Elə bil, heç Heysleri görmədilər, halbuki o lap yaxında dayanmışdı. Kuryerlər yük atları ilə bərabər bir saat dincəldilər, ağılı tikən bənnalarla söhbətləşdilər, qızıl zəncirli ağ jilet geyinmiş yaşlı cənabın Heysler olduğunu bilib qaya-lığa yollandılar. Lakin kuryerlərdən biri elə həmin axşam geri qayıdaraq Heysleri qayalıqə, cənabların yanına dəvət etdi.

– Əgər onlara bir şey lazımdırsa, mən burdayam! – Heys-ler cavab verdi.

Deyəsən, o, çox ciddi olmuşdu, sanki, dünyanın hakimiy-di, ona görə də şifahi dəvəti saymazlıq kimi qiymətləndirdi.

Görəsən, necə olmuşdu ki, o məhz lazım olduğu anda Sellanroda peyda olmuşdu? Demək, o, hər şeydən xəbər tutmağı bacarır, çox şey bilirdi. Hə, qayalıqdakı cənablar isə Heyslerin cavabını aldıqdan sonra narahat olub özləri Sellanroya təşrif buyurdular. Onları mühəndis və iki mədənçi müşayiət edirdi.

Hə, deyəsən, görüş baş tutmazdan əvvəl çox konspirasiyalar oldu. Bu, yaxşı heç nə vəd etmirdi, Heysler özünü çox dartırdı.

Bu dəfə cənablar olduqca nəzakətliyidilər, onlar dünən axşam adam göndərdiklərinə görə üzrxahlıq edib bildirdilər ki, yol yorğunluqlu olublar. Heysler də üzr istədi və cavab verdi ki, o da yorulubmuş, yoxsa gələrdi.

– Hə, indisə iş keçək: o, gölün cənub tərəfindəki qayalığı satmaq istəmir ki?

– Siz alıcılarımsınız? – Heysler soruşdu, – yoxsa mən vasitəçilərlə danışıram?

Bunu soruşmaqla Heysler ətiacılıq edirdi, o, bu lovğa və şişman cənabların vasitəçi olmadıqlarını dərhal anlamalıydı. Davam etdilər:

– Neçəyə deyirsən? – onlar soruşdular.

– Neçəyə? – Heysler dedi və fikrə getdi. – İki milyona, – dedi.

– Belə de, – ağalar dedilər və gülümsündülər.

Heysler gülmədi.

Mühəndislə mədənçilər dağı ötəri nəzərdən keçiriblər, bir neçə buruq quyusunu qazmağa başlayıblar, bəzi yerlərdə süxurları partladılar, bu da nəticələri: yataq vulkan mənşəlidir, kələ-kötür relyefə malikdir, ilkin kəşfiyyat göstərir ki, ən yüksək qalınlıq şirkətin sahəsiylə Heyslerin sahəsi arasındadır, sonra isə tədricən azalır. Sonuncu yarım mildə istismara yararlı mədənlərə rast gəlinmir.

Heysler bu məruzəni böyük etinasızlıqla dinlədi. Sonra cibindən müəyyən sənədlər çıxarıb diqqətlə baxdı, ancaq

bunlar xəritə deyildi, ümumiyyətlə, bu kağızların mis dağa aid sənədlər olub-olmadığını təkcə Allah bilirdi.

– Siz yetərinəcə dərin qazmamısınız – o dedi, sanki, bunları kağızlardan oxuyurdu.

– Bu, doğrudur, – ağalar dərhal razılaşdılar; mühəndis isə soruşdu:

– Heysler bunu hardan bilir? Axı siz heç qazmayıbsınız?

Bu zaman Heysler gülümsündü, sanki, bütün yer kürəsini iki yüz metr dərinlikdə qazımış, sonra isə quyuları səpələmişdi.

Onlar günortayadək qalıb hərtərəfli danışdılar, axırda yorulub saatlarına baxmağa başladılar. Onlar Heysleri qiyməti dörd-dəbir milyonadək endirməyə məcbur etdilər, ancaq bundan bir tük qədər də aşağı mümkün olmadı. Deyəsən, Heyslerin xətrinə əməlli-başlı dəymişdilər, onlar hesab edirdilər ki, o, buna məcburdur və həvəslə satacaq. Ancaq bu, heç də belə deyildi, ha-ha, məgər onlar görmürlər ki, Heysler də, demək olar ki, eynilə onlar kimi ciddi və varlı adamlarsayağı oturub.

– On beş, iyirmi min də yaxşı puldur, – cənablar dedilər.

Heysler bunu inkar etmirdi, xüsusən də bu pullar hava və su kimi lazım olanda, amma iki yüz əlli min daha çox idi.

Bunu görən cənablardan biri Heysleri bir az yumşaltmaq üçün dedi:

– Yeri gəlmişkən, biz sizə xanım Heyslerin İsveçdəki doğmalarından salam gətirmişik.

– Təşəkkür edirəm! – Heysler cavab verdi.

– A propos¹, – heç bir şeyin kömək etmədiyini görən o biri cənab dedi. – Dörddəbir milyon! Axı bu, qızıl deyil, adi filizdir.

Heysler təsdiq etdi:

– Bu, filizdir.

Bundan sonra bütün ağaların səbri tükəndi, beş saatın qapağı birdən açıldı, sonra isə yenidən örtüldü, artıq zarafat etməkdən keçmişdi, nahar vaxtıydı. Ağalar Sellanroda nahar

¹ Burada: lənət şeytana

etmək istəməyib mədəyə qayıtdılar ki, öz gətirdikləri yeməklərdən yesinlər.

Görüş beləcə başa çatdı.

Heysler tək qaldı.

Görəsən, o, nə barədə düşünürdü? Bəlkə də, heç bir şey barədə düşünmür, heç bir şeyi vecinə almırdı. Yox, qətiyyənlə, o düşünürdü, ancaq narahatlığını bürüzə vermirdi. Nahardan sonra İsaaka dedi:

– Mənə qayalığa getmək lazımdır, keçəndəfəki kimi, Siverti də özümlə götürmək istəyirəm.

– Yaxşı, – İsaak dərhal dedi.

– Yox, onun başqa işləri var.

– O, elə bu dəqiqə sizinlə gedər. – İsaak dedi və Siverti çağırırdı.

Heysler əlini yuxarı qaldıraraq konkret dedi! Yox.

O, həyəti başdan-başaya gəzdi, bir neçə dəfə bənnalara yanaşıb onlarla qızğın söhbət etdi. Fikirlərini bu cür ciddi məsələ məşğul etdiyi halda, görəsən, özünü necə ələ alırdı? Bəlkə də, bütün həyatını Tanrıya təvəkkül edərək yaşadığı üçün heç bir şey onun üçün riskli deyildi, hər halda, o, bir də heç vaxt qəfil iflasa uğramayacaqdı.

Hər şey təsadüfi idi. Kiçik mədən yatağını arvadının qohumlarına satdıqdan dərhal sonra ona bitişik qayalıq almışdı. Bunu niyə etmişdi? Onlara qonşu olmaqla sahibkarları hirsələndirməkmi istəmişdi? Yəqin, ilk əvvəl fikirləşmişdi ki, gölün cənub hissəsində xırda bir torpaq sahəsi olsun. Əgər filizin istismarına başlanılsa, mədən qəsəbəsi burada salınar; ona görə bütün qayalığın sahibi olmaq istəyirdi ki, bu qayalığın, demək olar ki, heç bir dəyəri yoxdu, o həm də çoxlu vaxt aparacaq sərhəd bölgüsüylə məşğul olmaq istəmirdi. O, öz laqeydliyi ucbatından dağlar kralına çevrilmişdi, barakların və maşınların yerləşdiyi kiçik sahə dənizədək uzanan böyük çarlığa çevrilmişdi.

Kiçik mədən sahəsi İsveçdə əldən-ələ keçmişdi, Heysler isə daim onun taleyiylə maraqlanmışdı. Şübhəsiz, ilk sahiblər

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

buranı alarkən kütbeyinlik etmişdilər, dəhşətli kütbeyinlik, ailə şurası mədən işindən heç bir şey anlamırdı, onlar kifayət qədər qayalıq sahə almamışdılar, onlar, sadəcə, bu Heyslerin fidyəsinə verib canlarını ondan qurtarmaq istəyirdilər. Yeni sahiblər də məzəli və olduqca zəngin adamlardılar, onlar qonaqlıqda zarafatlaşarkən əylənmək xətrinə də qayalıq sahəni ala bilərdilər, Allah bilir! Ancaq kəşfiyyata başlayanda iş ciddi-ləşdi və onların qarşısına maneə çıxdı: Heysler.

Onlar uşaqdır! – bəlkə də, Heysler düşündü və başını dik tutaraq ürəkləndi. Doğrudur, ağalar onu ruhdan salmağa çalışdılar, onlar düşüncüydülər ki, qarşılarında dayanan lütün biridir, ona görə on beş-iyirmi minə işi həll edəcəklər, amma onlar uşaqdır, Heysleri hələ yaxşı tanımırlar. Budur, o razılaşmır.

Həmin gün ağalar bir daha gəlmədilər, yəqin ki, həddindən artıq marağ göstərməməyin daha ağıllı hərəkət olduğunu düşünmüşdülər. Ertəsi gün gəldilər, yanlarında yük atları vardı, geri qayırdılar. Ancaq məlum oldu ki, Heysler gedib.

– Məgər Heysler gedib?

Ağalar atdan düşmədən qərar qəbul edə bilmədilər, məcbur olub atlardan endilər və gözləməyə başladılar. Görəsən, Heysler hara getmişdi? Heç kəs bilmirdi, o hər tərəfi gəzir, Sellanrodakı işlərlə ciddi maraqlanırdı, axırını dəfə onu ağac sexinin yanında görmüşdülər. Onun ardınca kuryer göndərdilər, lakin Heysler, deyəsən, çox uzağa getmişdi, çünki çağırışa hay vermədi. Ağalar saatlarına baxdılar və əvvəlcə əsəbiləşərək dedilər: buralarda səfeh-səfeh dolaşub onu gözləməyəcəyik ki! Əgər Heysler satmaq istəyirsə, o zaman yerində olmalıdır! Ancaq çox keçmədən ağaların hirsə soyudu, onlar gözləməyə, hətta zarafatlaşmağa başladılar; belə getsə, hardasa sərhəd qayalıqlarında gecələməli olacaqlar. Əladır! – onlar dedilər, – ailələrimiz nə vaxtsa sümüklərimizi tapacaq!

Axır ki, Heysler gəlib çıxdı. O, gəzməyə çıxıbmiş, indi birbaşa yay ağılından gəlirdi.

– Görünür, yay ağılı da sənin üçün azlıq edəcək, – o, İsaaka dedi. – İndi sən nənə qədər heyvanın var?

Hə, o beləydi, ağalar əllərində saat onu gözlədikləri vaxtda belə danışı bilərdi! Heyslərin sifəti hiss olunacaq dərəcədə qızarmışdı, sanki, içmişdi:

– Vay, gəzməkdən necə də yanmışam! – o dedi.

– Biz sizi evdə tapacağımızdan, demək olar ki, tam əmin idik, – ağalardan biri dedi.

– Siz bununla bağlı mənədən xahiş etməmişdiniz, – Heyslər cavab verdi, – yoxsa mən heç yerə getməzdim.

– Bəs alverimiz necə olsun? Bu gün Heyslər ağıllı qərar verməyə hazırdır? Axı adama hər gün on beş-iyirmi min kron təklif etməirlər, elə deyil?

Bu eyham Heyslərə möhkəm toxundu. Bu, nə ədaydı belə? Doğrudur, ağalar əsəbi olmasaydılar, belə danışmazdılar, Heyslər də gəzintiyə çıxıb özünü günəşdə yandırmasaydı, həmən rəngi qaçmazdı. Onun rəngi ağardı və soyuq cavab verdi:

– Mən ağaların münasib sayaraq ödəmək istədikləri məbləği demək istəməsəm də, almaq istədiyim məbləği çox gözəl bilirəm. Artıq qayalıq haqda uşaq söhbətlərinə qulaq asmaq istəmirəm! Dünən söylədiyim qiymət qüvvəsində qalır.

– Dördəbir milyon kron?

– Bəli.

Ağalar atlarına mindilər.

– İndisə mən Heyslərə bunları demək istəyirəm, – onlardan biri başladı.

– Biz iyirmi beş minədək qaldırmışıq.

– Siz zarafatınızdan qalmırsınız, – Heyslər cavab verdi. – Ancaq mənim sizə çox ciddi bir təklifim var: öz kiçik mədəninizi satmaq istəmirsiniz ki?

– Hə, – ağalar bir qədər özlərini itirərək cavab verdilər, – bu barədə düşünmək olar.

– Mən onu alıram, – Heyslər dedi.

Hə, bu Heysler beləydi! Həyət adamla doluydu və hamı eşidirdi, Sellanronun bütün sakinləri, bənnalar, ağalar, kur-yerlər. O, yəqin ki, mədəni almaq üçün bir qara qəpik də tapa bilməzdi, Allah bilir, bəlkə də, tapa bilirdi, ondan heç şeytan da baş açmaz. Hər halda o, bir neçə kəlməylə ağaları tamam çaşdırmışdı. Bu, nə idi – yoxsa tələydi? Yoxsa o, bu üsulla öz dağının əhəmiyyətini daha da artırmaq istəyirdi?

Ağalar düşünürdülər, onlar öz aralarında sakitcə danışma-ğa başladılar, yenidən atlardan endilər. Bu zaman mühəndis işə qarışdı; qəfil dönüş, deyəsən, onun xoşuna gəlməmişdi, ola bilsin, onun da müəyyən haqları, bəlkə də, səlahiyyəti vardı.

– Biz satmırıq! – o dedi.

– Yox? – ağalar soruşdular.

– Yox.

Onlar bir az da pıçıldadılar, sonra ciddi şəkildə atlarına mindilər.

– İyirmi beş min! – ağalardan biri qışqırdı.

Heysler cavab vermədi, üzünü çevirib bənnalara doğru getdi.

Son görüş də belə başa çatdı.

Heysler işin belə qurtarmasını laqeydliklə qarşıladı, otərəf-butərəfə var-gəl edərək gah onunla, gah da bununla danışdı, bu dəqiqələrdə ona bənnaların yoğun çatını necə qoymalarına baxmaq maraqlıydı. Onlar tikintini bu həftə qurtarmaq istəyirdilər, çatını müvəqqəti qoyurdular, sonradan onun üstünə yem saxlamaq üçün xüsusi yer artıracaqdılar.

İsaak Siverti işdən azad etmişdi; bunu ondan ötrü etmişdi ki, Heysler nə vaxt qayalığa getmək istəsə, Sivert istənilən anda hazır olsun. Boşuna zəhmət çəkmişdi, deyəsən, Heysler ya bu səfərindən vaz keçmişdi, ya da tamam unutmuşdu. O, İngerdən yeməyə bəzi şeylər alıb çöllüyə yollandı və axşamədək oralarda dolaşdı.

O, Sellanrodan aşağıdakı iki yeni xutora baş çəkərək onların sahibləriylə söhbətləşdi, sonra Aksel Stremın bu illər ərzində nələrdə etdiyini öyrənmək arzusuyla Ay İşığına getdi.

Akselin işləri o qədər sürətlə irəliləməsə də, torpağa yaxşı qulluq etmişdi. Heysler bu xutorla da maraqlanaraq Akselə dedi:

– Sənin atın var?

– Hə.

– Mənim cənubda otçalanım və kotanım var, qət-təzədirlər, onları sənə göndərəcəyəm.

– Necə? – deyə Aksel bu comərdliyi anlamayaraq soruşdu və o dəqiqə ödəniş haqda düşündü.

– Onları sənə hədiyyə edəcəyəm, – Heysler dedi.

– Məgər bu mümkündür?

– Ancaq sən iki qonşuna da kömək etməli, onların da xam yerlərini əkib-becərməyə yardım etməlisən.

– Təbii ki, bu, öz yerində, – Aksel dedi, amma Heysleri hələ də tam anlaya bilməmişdi: – Demək, sizin cənubda malikanəniz və maşınlarınız var?

Heysler cavab verdi:

– Orda mənim çox işlərim var.

Əlbəttə, Heyslerin işi-zadı yox idi, ancaq özünü elə göstərirdi ki, guya, var. Otçalanı və kotanı isə o, sadəcə olaraq, hansısa şəhərdən alıb şimala göndərə bilərdi.

O, Aksellə söhbətə girişdi, ondan düzəngahdakı o biri xutorlular, Böyük Torpaqdakı ticarət köşkü, Akselin yeni evlənmiş və bu yaxında Breydablikə gələrək bataqlığı qazıb suyunu qurudan qardaşını soruşdu. Aksel işçi tapa bilməməsindən şikayətləndi, dedi ki, Olina adlı qoca qarının ümidinə qalıb, ondansa fayda azdır, ancaq buna da şükür, heç olmasa o var. Bir vaxtlar yayda Aksel gecə-gündüz işləməyə məcburmuş. Əlbəttə, vətəmindən – Helholanddan işçi gətirdə bilərdi, ancaq ona donluğundan əlavə yolpulu da ödəməli olacaqdı. Hara baxırsan – xərc-xəsərdir. Sonra Aksel teleqraf xəttinə nəzarətçi düzəlməsi haqda danışdı və bir az peşman olduğunu dedi.

– Belə şeylər Brede kimilərin işidir, – Heysler dedi.

– Düz sözə nə deyəsən! – Aksel razılaşdı. – Hər şey puldan ötrüdür.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Neçə inəyin var?

– Dörd inək və bir öküz. Yoxsa inəkləri uzağa, Sellanroya öküz yanına aparmalı olurdum.

Akselin ürəyində daha mühüm fikirləri vardı və çox istəyirdi ki, onları Heyslərlə bölüşsün: Varvaranın əleyhinə cinayət işi qaldırmışdılar. Deyəsən, hər şeyin üstü açılmışdı: Varvara hamiləydi, ancaq gedəndə, sanki, heç bir şeyi yoxmuş kimi, uşaqsız getdi, bu, necə ola bilərdi? İşdən agah olan Heyslər qısaca dedi:

– Gedək!

O, özünü rəhbər kimi ciddi apararaq, Akseli tikililərdən uzaqlaşdırdı. Onlar meşənin kənarında oturdular və Heyslər dedi:

– İndi səni eşidirəm!

Əlbəttə, hər şeyin üstü açılmışdı, başqa cür ola da bilməzdi! Çox adam maraqlanmışdı, üstəlik Olina da burdaydı. Olinanın buna nə dəxli vardı ki? Axı o... Üstəlik, Brede Olsen də onunla dalaşmışdı. Olinanı nəzərə almamaq heç cür mümkün deyildi, o tam hadisə yerində məskunlaşmış və hər şeyi xırdaxırda Akselin özündən soruşub öyrənmişdi, axı o, qara işlər üçün yaşayır, müəyyən mənada onlarla qidalanırdı, bir də ki, onun xüsusi iyilmə qabiliyyətini necə unutmaq olardı? Əslində, Olina evə və mal-qaraya baxmaq üçün artıq çox qocalmış və zəifləmişdi, odur ki, gərək işdən imtina edəydi, ancaq o, bunu edərdimi? Məgər o, cavabı tapılmamış böyük bir tapmacanın olduğu yeri sakitcə tərk edə bilərdi? Qışı birtəhər yola verdi, bütün yayı əziyyətə qatlaşdı, artıq gücü qalmamışdı, ancaq Breddenin qızlarından birini ifşa etmək üçün dözürdü. Yazda hələ qar əriməmiş Olina hər tərəfi imsiləməyə başladı, çeşmənin yanındakı balaca yaşıl təpəciyi tapıb ətrafının səliqəylə kəsilmiş çimlə döşəndiyini dərhal gördü; o hətta bir dəfə Akseli orada tutmaq xoşbəxtliyinə də nail oldu, Aksel ayaqlarıyla balaca məzarın üstünü hamarlayırdı. Deməli, Aksel hər şeyi bilir. Olina ağ başını yırğaladı – hə, indi onun növbəsidir!

Akselin yanında yaşamağın pis olduğunu demək olmazdı, o, olduqca xəsis idi, pəndirləri sayır, hər bir yun kələfini tanıyırdı; Olinanın əlləri qətiyyənlə düz deyildi. O ki qaldı ötən il onu xilas etməsinə, elə bilirsiniz, Aksel özünü əsl sahibkar kimi apararaq ona necə lazımdırsa, təşəkkür etmişdi? Əksinə, o, elə hey cidd-cəhdlə Olinanın qəhrəmanlığını azaltmağa çalışırdı: Hə, – o deyirdi, – əgər Olina gəlib çıxmasaydı, bütün gecəni meşədə qalıb donacaqdı. Ancaq Brede də onu evə gətirməklə çox kömək etmiş oldu! Bütün təşəkkür bundan ibarətdi. Olinaya elə gəlirdi ki, Tanrının, yəqin ki, insanlara acığı tutub! Sanki, Aksel inəyin birinin ipindən tutub Olinanın yanına gətirərək deyə bilməzdi: Al, Olina, bu inək sənin-dir! Amma etmədi!

İndisə sual olunur: bu ona bir inəkdən baha oturmayacaqmı?

Olina bütün yayı xutorun yanından keçənləri güddü, onlarla pıçılşaşdı, başını bulayaraq sirlərini onlara açdı. Ancaq heç kəsə demə ha! – deyirdi. Olina iki dəfə kəndə də getmişdi. Beləcə, bütün mahalda şayiələr dolaşmağa başladı, bu şayiələr duman kimi yayılaraq üzlərə qondu, qulaqlara doldu, hətta Breydablikdə məktəbə gedən uşaqlar da bu sirdən agah oldular. Axırda lensman da hərəkətə gəlib raport tərtib etdi və əmr aldı. Beləliklə, bir dəfə şahidli-protokollu Ay İşığına gəldi, istintaq apardı, nə lazımdırsa yazdı və getdi. Üç həftədən sonra yenə gəldi, daha çox adamı sorğu-suala çəkərək daha çox şey yazdı və bu dəfə çeşmənin yanındakı kiçik yaşıl təpəciyi qazıb ordakı uşaq cəsədini çıxardı. Bu işdə Olina ona əvəzsiz xidmət göstərdi, bunun qarşılığında isə lensman onun çoxsaylı suallarına cavab verməli oldu və bu arada qeyd etdi ki, ola bilər ki, Akselin həbs olunması barədə məsələ qaldırılsın. Bu zaman Olina düşdüyü rəzalətdən dəhşətə gələrək əllərini bir-birinə vurdu və buradan çox-çox uzaqlarda olmamasından olduqca təəssüfləndi.

– Bəs Varvara? – o pıçıldadı.

– Varvara Börgendə həbs olunub, – lensman dedi, – məhkəməsi olacaq. Sonra uşaq cəsədini də götürüb getdi...

Şübhəsiz, Aksel böyük həyəcan keçirdi. O, hər şeyi lensmana danışdı və heç bir şeyi danmadı: onun günahı nədəydi, əlbəttə, uşağın ölümündə, üstəlik öz əliylə ona qəbir də qazmışdı. Budur, o, Heyslerdən özünü bundan sonra necə aparması barədə soruşurdu. Yəqin ki, onu şəhərə aparıb orada daha ciddi sorğu-suala tutacaqlar, hə?

Heysler artıq özünü əvvəlki kimi cəsarətli aparmırdı, uzun hekayə onu yormuşdu, o süstləşmişdi – Allah bilir, niyə – bəlkə də, səhərki ruh yüksəkliyi uçub getmişdi. O, saatına baxıb ayağa qalxdı və dedi:

– Gərək bu barədə yaxşı-yaxşı düşünüm, bir şey fikirləşərəm. Gedənədək sənə cavab verərəm.

Heysler bunları deyib getdi.

Axşam Sellanroya qayıdıb yüngülvarı şam etdi və yerinə girdi. Uzun müddət yatıb-dincəldi, deyəsən, İsveç mədənciləri ilə görüş onu çox yormuşdu. Yalnız iki gündən sonra o, getməyə hazırlaşdı. O, yenə ciddi və vüqarlıydı, haqq-hesabı səxavətlə ödəyib balaca Revvekaya qəttəzə kron bağışladı.

İsaaka əməlli-başlı nitq söylədi:

– Alverin indi baş tutmamasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur, yavaş-yavaş onun da vaxtı gələcək; hələlik mən qayalığa işi saxlayacam. Bu adamlar uşaqdır, mənə dərs keçmək istəyirlər! Eşitdin də, mənə iyirmi beş min təklif etdilər?

– Hə, – İsaak cavab verdi.

– Hə, – deyə Heysler bütün qanqaraldıcı təkliflərə başını bulayaraq davam etdi, – işi dayandırmam bu mahala ziyan vurmayacaq, əksinə, insanlara öz torpaqlarının qədrini bilməyi öyrədəcək. Ancaq kəndə təsiri olacaq. Çünki yayda oraya xeyli pul axıb, hamısının pal-paltarı təzələnilib, yeməkləri çoxalıb; daha belə olmayacaq. Hə, əgər kənd mənə yaxşı münasibət göstərmiş olsaydı, başqa cür də ola bilərdi. İndi hakimiyyət mənim əlimdədir!

Lakin gedərkən, heç kəs ona baxıb deməzdi ki, hakimiyyət adamıdır, əlində ərzaqla dolu balaca bir xurcun vardı, əynindəki jileti isə qar kimi bəyazlıqdan və təmizlikdən çox uzaqdı. Bəlkə də, onu bu səfərə qayğıkeş arvadı hazırlamışdı, haçansa aldığı qırx mindən qalan pullarla. Allah bilir, bu, doğrudanmı, belə olmuşdu. İndisə o, evə əli ətəyindən uzun qayıdırdı!

Yolüstü Akselə baş çəkməyi və cavab verməyi də unutmadı:

– Mən düşündüm, – o dedi, – istintaq aparılır, yəqin ki, sən indi heç bir şey edə bilməzsən. Səni dindirməyə çağıracaqlar və sən ifadə verməlisən...

Sadəcə olaraq, adı bir söhbət etdilər. Heysler, yəqin ki, bu iş barədə qətiyyəni düşünməmişdi.

Aksel hər şeyə məyus-məyus “hə” dedi.

Axırda Heyslerin içindəki ciddi ağa obrazı yenidən baş qaldırdı, o, qaşlarını çatıb dalğın halda dedi:

– Kaş ki məhkəmə zamanı şəhərdə olaydım və məhkəmədə iştirak edəydim!

– Ah, kaş ki bu, mümkün olaydı! – Aksel ucadan dedi.

Heysler anidən qərar verdi:

– Baxaram, görün çatdırı bilərəmmi, cənubda o qədər işlərim var ki. Ancaq çalışaram, vaxt tapım. Görüşənədək, hələlik! Maşınları sənə göndərəcəyəm.

Heysler getdi.

Görəsən, bu, onun bu yerlərə son gəlişiydi?

VI

Qalan fəhlələr də qayalıqdan enirdilər, işlər dayandırılmışdı. Qayalıqda yenə sakitlik idi.

Sellanrodakı ağıl da hazır oldu. Qısa doğru ağılın damını çimlə örtüdü. Böyük tikilini otaqlara böldülər, işıqlı otaqlara, ortada böyük qonaq otağı, hər iki qıraqda isə böyük kabinetlər. Bir vaxtlar İsaak burada çim qazmada keçilərlə

birlikdə yaşamışdı: indisə Sellanroda bir dənə də olsun çim qazma yox idi.

Novdanı, burdağı və daqqanı qurdular. İşi sürətləndirmək üçün hər iki bənnanı da cəlb etdilər. Qustav dedi ki, əlindən xarratlıq gəlmir, ona görə də getmək istəyir. Qustav bənnanı kimi əla işləyir, tirləri ayı kimi oyan-buyana çevirirdi; axşamlar isə dodaq qarmonunda çalır, hamını əyləndirir və şənəndirirdi, bundan başqa, qadınlara çaydan və çaya ağır vedrələri daşımaqda kömək edirdi; ancaq artıq o getmək istəyir. Deyir ki, xarratlıq onun işi deyil. Görünür, nə olursa olsun, buradan çıxıb getmək istəyir.

– Sabaha qədər qalsaydın, – İngər xahiş edir.

Yox, artıq onluq burada bir iş yoxdur, üstəlik, sərhəddəki qayalıqlaradək yolüstü axıra qalan mədənçilərə rast gələ bilər.

– Bəs mənə vedrələri daşımağa kim kömək edəcək? – İngər deyir və qəmli-qəmli gülümsəyir.

Bu suala diribaş Qustavın cavabı həmən hazırdır: o, Yalmarın adını çəkir. Yalmar isə iki bənnadan yaşca kiçik olanıdır, ancaq onlardan heç biri Qustav qədər gənc deyil və heç birisi ona bənzəmir.

– Hə, Yalmar! – İngər həqarətlə cavab verir. Ancaq birdən nəsə yadına düşür və Qustavı qızışdırmaq üçün deyir: – Hə, hə, Yalmar heç də pis deyil. İşləyərkən necə də yaxşı oxuyur.

– Qancıq! – Qustav deyir, amma hirsələnir.

– Yəni sabahadək qala bilməzsən?

Yox. Onda mədənçilər onsuz çıxıb gedəcəklər.

Hə, görünür, bütün bunlar artıq Qustavı darıxdırırdı. İngəri bütün yoldaşlarının gözü qarşısında qamarlayıb iki həftə kef çəkmək olduqca maraqlıydı; indisə o biri fəhlələrin, bəlkə də, vətəninə, sevgilisinin yanına getməyin vaxtı çatmışdı, artıq onun başqa planları vardı. İngərə görə burda qalıb avaralana bilməzdi axı. Ayrılmaq üçün olduqca tutarlı səbəblər

vardı, İnger də onu başa düşməliydi; ancaq İnger elə cəsarətli və abırsız olmuşdu ki, heç bir şeyə fikir vermirdi. Onların məhəbbəti çox da uzun sürmədi, yox, amma daş işlərinin sonunadək davam etdi.

İnger məyus idi, o, öz ehtiraslarında o qədər səmimiydi ki, bundan əzab çəkirdi. O, riyakarlıq etmədən, naz-qəmzə satmadan dəlicəsinə vurulmuşdu və bundan qətiyyənlə utanmırdı. İnger zərifliklərdən xali olmayan güclü qadındır, onu əhatə edən təbiətə boyun əyir, onda payıza xas coşğunluq var. O, Qustava yol üçün yemək-icmək hazırlayır, ürəyi isə həyəcanından tir-tir titrəyir. Onu buna haqqının olub-olmaması, onu təhlükə gözləyib-gözləməməsi narahat etmir, o, sadəcə, öz hisslərinə tabe olur, hərisliklə ləzzət, həzz almaq istəyir. İsaak yenidən onu tavana qaldırıb döşəməyə çıxır bilərdi – nə olsun, o, heç özünü müdafiə də etməzdi.

O, əlində bağlama çıxır və onu Qustava verir.

O, çaya aparmaq üçün paltar ləyəncəsi hazırlayaraq pirləkənin yanına qoyub, görəsən, Qustav sonuncu dəfə ona kömək etməz ki? Bəlkə, İnger ona nəsə demək, ya da ovucuna nəsə basmaq istəyir, ola bilsin ki, qızıl üzüyünü, Allah bilir, o, indi hər şey edə bilər. Ancaq gec-tez ayrılmaq lazımdır, ya yox, Qustav bağlamaya görə təşəkkür edib vidalaşır və gedir.

O isə dayanıb.

– Yalmar! – o, bərkdən çağırır, ah, tam lüzumsuz yerə belə bərkdən. Sanki, bədbəxtliyinə sevinir, ya da ümitsizlik içində çabalayır.

Qustav gedir...

Payızda kəndə qədər uzanan çöllükdə adi iş gedir, kartof çıxarılır, arpa səpilir, iribuynuzlu mal-qara örüşə buraxılır. Səkkiz xutorun hamısında tələsirlər, ancaq Böyük Torpaqdakı ticarət yerində nə mal-qara var, nə də yaşıl tarla, orada yalnız bağ var; indi heç ticarət də yoxdur, odur ki orada heç kəs tələsmir.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Sellanroda turneps adlanan yeni meyvəköklü bitki əkmışdilər, onun hündür və yaşıl gövdəsi vardı. İnəkləri onun daim yellənən yarpaqlarından uzaqlaşdırmaq mümkün deyildi, onlar bütün çəpərləri yıxaraq böyürür və hücum çəkirdilər. Turneps tarlasını qorumaq Leopoldina ilə balaca Revvekaya tapşırılmışdı, odur ki, Revveka əlindəki yekə ağaclarla oyan-buyana gəzərək inəkləri qovalayırdı. Yaxınlıqda işləyən atası arabir ona yaxınlaşıb əllərinə və ayaqlarına baxır, üşüyüb-üşümədiyini soruşur. Artıq böyüməkdə olan Leopoldina da çobanlıq etməklə yanaşı, qışa corab və əlcək toxuyur. O, Tronheyndə doğulmuş, Sellanroya beş yaşında gəlmişdi, onun böyük şəhər, insanların çoxluğu və gəmiylə uzunmüddətli səfəri barədə xatirələri getdikcə daha çox arxa plana keçirdi. O, tarlaların, zəmilərin övladıydı, kənddən başqa heç bir yad dünyayla tanış deyildi, kənddə də cəmi bir neçə dəfə olmuş və keçən il elə orada da konfirmasiya olunmuşdu...

Bir də müəyyən xırda-para işlər qalmışdı, məsələn, aşağıda iki yerdə yol, demək olar ki, keçilməz olmuşdu. Bir dəfə, hələ torpaq donmamış İsaakla Sivert yolu təmir etməyə getdilər. Orda iki bataqlıq var, onları qurutmaq lazımdır.

Bu işdə Aksel Strem də onlara kömək etməyə söz vermişdi, çünki artıq onun da atı vardı və yoldan istifadə edirdi, ancaq Aksel təcili şəhərə getməli olmuşdu, bilinmirdi niyə, yalnız vacib iş dalınca getdiyini söyləmişdi. Lakin öz yerinə Breydablikdə yaşayan qardaşını göndərmişdi. Onun adı Frederik idi.

Frederik gənc idi, bu yaxında evlənmişdi, zarafatçı oğlandı, sinəsi sözlə doluydu; onlar Sivertlə bir-birinə oxşayırdılar. Səhər-səhər bura gələrkən Frederik öz yaxın qonşusu böyük-torpaqlı Aronsenə baş çəkmişdi, odur ki, indi tacirin ona dediklərinin təsiri altındaydı. Hər şey Frederikin bir qutu tütün istəməsindən başladı.

– Olanda mən sənə bir qutu tütün hədiyyə edərdəm, – Aronsen demişdi.

– Məgər indi sizdə tütün yoxdur?

– Yoxdur, heç olmayacaq da, çünki alan da yoxdur. Sən-cə, bir qutu tütündən mən nə qədər qazanıram?

Aronsenin kefi heç yerində deyildi, hesab edirdi ki, İsveç şirkəti onu aldadıb: o, kəndə alver etmək üçün gəlmişdi, onlarsa işi dayandırdılar.

Frederik Aronseni lağa qoyaraq onun fikrinə heç də şərik olmur:

– Axı o, öz torpağına heç əl də vurmayıb! – o deyir, – onun heç mal-qarası üçün yemi də yoxdur, satın alır. Məndən ot almaq istəyirdi, ancaq məndə satlıq saman hardaydı. – Bəs sənə pul lazım deyil? – Aronsen dedi. Ona elə gəlir ki, pul hər şeydir, piştaxtanın üstünə yüzlük kron qoyub deyir: – Pul! – Hə, pul yaxşı şeydir! – mən deyirəm. – Bu, bum konstantdır! – o deyir. O, deyəsən, bir balaca o söz, aqlını itirib, arvadı isə adi günlərdə də saat taxır. Onun hansı vaxtı dəqiq bil-mək istədiyini təkcə Allah bilir.

Sivert soruşur:

– Bəs Aronsen Heysler adlı bir adamdan danışmadı?

– Bəs necə. O, öz qayasını satmaq istəməyən adam deyil? – o dedi. – Aronsen onun əlindən yaman qəzəblənib: qovulmuş lensman, deyir, bəlkə də, onun cibində heç beş kronu da yoxdur, onu, deyir, güllələmək lazımdır! – Bəlkə, siz bir az gözləyəsiz, mən deyirəm, bəlkə, sonradan satdı. – Yox, – Aronsen deyir, – bunu heç aqlına da gətirmə. Mən axı ticarətçiyəm və anlayıram ki, əgər bir tərəf iki yüz əlli istəyirsə, o biri tərəf isə iyirmi beş verirsə, burada fərq çox böyükdür, ona görə də heç bir alver-filan baş tutmayacaq. İşləri avand olsun! – Aronsen dedi, – mənim ayağım bu lənətə gəlmiş çöl-biyabana dəyməşəydi, daha yaxşı olardı! – Amma siz torpağınızı satmaq istəmirsiniz axı. – deyirəm. – Hə, – o cavab verdi, – mən də elə bunu etməyə hazırlaşırım. Of, bu bataqlıq, bu çöl-biyaban, bu cəhənnəm məni təngə gətirib! Mən gündə bir kron belə qazanmıram, – o dedi.

Onlar Aronseni masqaraya qoyub güldülər və ona zərrə qədər də acımadılar.

– Səncə, o satar? – İsaak soruşdu.

– Hə, o özü belə deyirdi. O artıq işçisini də sərbəst buraxıb. Hə, demək olar ki, bu Aronsen çox nəzakətli və qəribə bir adamdır! Ona qışa odun tədarükü görəcək və öz atında ot daşıyacaq adamı buraxır, amma müvəkkilini saxlayır. Ancaq, doğrudan da, o, indi bir kron belə qazanmır, çünki dükanında malı yoxdur, onda bəs müvəkkil nəyinə lazımdır? Yəni sırf nüfuz və lovgalıq üçün: guya ki, onun kontorunda bir adam oturub böyük kitablarda qeydiyyat aparır. Ha-ha-ha, yox, bu Aronsen, sadəcə olaraq, bir az başını üşüdüb!

Üç kişi naharadək işləyir, dağarcıqlarındakı azuqələrdən yeyir və bir az söhbətləşirlər. Onların danışmağa sözü var, tarladakı və xutordakı qayğılarından, nəşələrindən danışirlər, bunlar xırda şeylər deyil, ancaq onlar sağlam mühakimə yürüdərək dərdləşirlər, onlar sakitdirlər, əsəbləri yerindən oynamaıyıb və heç bir artıq hərəkət etmirlər. Artıq payız gəlir, meşələr sakitləşir, dağlar da, günəş də öz yerindədir, axşam ay və ulduzlar da çıxacaq, hər şey möhkəm və bərkdir, yumşaq qucaqtək nəvaziş doludur. Burada adamların süpürgə kollarının üzərinə uzanıb əllərini yastıq yerinə başlarının altına qoyub dincəlməyə vaxtı var.

Frederik Breydablik barədə danışır: hələ orada çox iş görməyib.

– Yox, – İsaak deyir, – sən çox iş görübsən, mən oradan keçəndə görmüşəm.

Mahalın ağsaqqalından, bu nəhəng adamın özündən tərifi eşitmək Frederikin kefini açır, o, ehtiramla soruşur:

– Siz elə düşünürsünüz? Yox, bir azdan daha yaxşı olacaq. Bu il çox çətinliklərim oldu, daxmanı kərtikləməli oldum, tamam uçub-dağılmışdı, damı da axıdırdı, samanlığı təzədən qurmalı oldum, pəyə də çox balacaydı, axı mənim inəyim və buzovum var, Bredeninsə yoxuydu, – deyər Frederik lovgalanır.

– Buralar xoşuna gəlir? – İsaak soruşur.

– Hə, xoşuma gəlir, arvadımın da xoşuna gəlir, niyə gəlməsin ki? Yerimiz açıq yerdir, yolun aşağısı da, yuxarısı da görünür. Tikililərin arxasındakı meşəlik sahə çox gözəl görünür, orada tozağacı və pişpişə var, əgər vaxt eləyə bilsəm, həyatimin o biri tərəfinə onlardan əkəcəyəm. Adam təəccüb qalır, yazdan bu yana mən bataqlığı qazıyandan sonra nə qədər quruyub, maraqlıdır, görəsən, indi nə bitirəcək? Niyə də xoşumuza gəlməsin? Bir halda ki, öz evimiz, öz ocağımız və torpağımız var!

– Hə, siz elə iki nəfər olacaqsınız? – İsaak bic-bic soruşur.

– Yox, bilirsən, ola bilər ki, çoxalaq da, – Frederik sevinçək cavab verir. – Bir halda ki, burada yaxşı yaşamağımızdan danışdıq, onu da deyim ki, arvadım indiyədək heç vaxt belə şişmanlamayıb.

Onlar axşamadək işləyirlər; hərdənbir qamətlərini düzəldib söhbətləşirlər:

– Yaxşı, de görək, tütün tapdın, ya yox? – Sivert soruşur.

– Yox, mənə tütün-filan lazım deyildi, – Frederik cavab verir. – Mən ki çəkən deyiləm.

– Çəkən deyilsən?

– Yox. Mən, sadəcə, Aronseni danışdırmaq istəyirdim ki, görüm nə deyir.

Hər iki hoqqabaz gülüşür.

Evə qayıdarkən yol boyu ata və oğul adətləri üzrə susqundurlar, ancaq İsaak birdən nəsə fikirləşib deyir:

– Qulaq as, Sivert.

– Nə? – Sivert cavab verir.

– Heç bir şey.

Onlar bir xeyli irəlilədikdən sonra ata yenidən deyir:

– Malı olmaya-olmaya, görəsən, Aronsen necə alver edir?

– Hə, – Sivert cavab verir. – Axı burada o qədər də çox adam yoxdur ki, onlara görə mal da gətirsin.

– Sən elə düşünürsən? Hə, hə, yəqin ki, elədir.

Sivert bu sözlərə təəccüb edir. Atası davam edir:

– Burada cəmisi səkkiz xutor var, bəlkə də, daha çox.

Yox, bilmirəm.

Sivert daha çox təəccüblənir: görəsən, atası nə düşünür? Heç bir şey? Ata və oğul yenə də xeyli irəliləyirlər və demək olar ki, gəlib evə çatırlar.

– Hm. Necə düşünürsən, Aronsen öz sahəsini neçəyə satar? – qoca soruşur.

– Belə de! – Sivert cavab verir. – Almaq istəyirsən? – zarafatyana soruşur. Ancaq dərhal da atasının nəyə eyham vurduğunu anlayır: qoca Yelisey barədə düşünür. Ah, yəqin ki, o, Yeliseyi heç vaxt yadından çıxarmayıb, anası kimi inadla, amma özü istədiyi kimi, torpağa yaxın, Sellanroya yaxın.

– Yəqin ki, qiyməti münasibdir, – Sivert deyir.

Sivertin bu sözlərindən atası belə nəticə çıxardı ki, onu başa düşüblər, odur ki, sanki, öz hədsiz səmimiyyətindən qorxub, dərhal başqa mövzuya keçir və yolun təmirindən danışmağa başlayır ki, yaxşı ki, onlar bu işi görüb qurtardılar.

İki gün Sivertlə anası bir-birinə yaxın oturub məsləhətləşdilər, pıçıladaşdılar, hətta məktub da yazdılar; şənbə günü isə qəflətən Sivertin beyninə girdi ki, kəndə getsin.

– Yenə nəyinə lazımdır kəndə getmək, yolu ağartmaq üçün? – atası dilxor halda soruşdu, onun üzündə süni əsəblik vardı: o, Sivertin poçta getdiyini əla bilirdi.

– Kilsəyə baş çəkmək istəyirəm, – Sivert cavab verdi.

– Bundan yaxşı bəhanə ola bilməz, – atası dedi. – Niyə də getməyəsən!

Əgər Sivert kilsəyə getməyə hazırlaşdırsa, onda qoy atı qoşsun və balaca Revvekanı da özüylə götürsün. Bu səfər balaca Revvekanın həyatında iz buraxar, ona böyük zövq verərdi; o elə ağıllı qızıdır ki, inəkləri turnepsə toxunmağa qoymur, bir sözlə, xutorda hamının sevimlisidir. Arabanı qoşdular, Revvekaya baxmaq üçün Yensinanı da onlara qoşdular. Sivert buna etiraz etmədi.

Onlar yola düşmək istəyəndə qəflətən Böyük Torpaqdan müvəkkil peyda oldu. Nə olub, görəsən? Heç bir şey, sadəcə, hansısa müvəkkil gəlib, Andresendir, nədir, qayalığa gedir, ağası göndərib... Vəssalam. Bu hadisə Sellanro sakinlərinin qətiyyənlə əl-ayağa düşməsinə səbəb olmur, yoxsa əvvəllər qonaq gələndə bu, xutorda nadir tamaşaya çevrilir, İngər az və ya çox dərəcədə həyəcanlanırdı. Yox, artıq İngər özünə gəlmiş və sakitləşmişdi.

Qeyri-adi şeymiş bu dua kitabı, lap yol göstərən ulduzmuş, boynuna sarınmış qolmuş! İngər öz-özüylə tək qalıb götür-qoy edəndə və giləmeyvə kolları arasında yolunu azanda öz otacağımı və dua kitabını xatırladı; indi o, yenidən özünü ələ alıb və dindar olub. O, tikiş tikdiyi və bəzən iynəni barmağına batıraraq lənətə gələsən dediyi keçən günləri xatırlayır. Bunları böyük dərzi masasının arxasında rəfiqələrindən öyrənmişdi. İndisə iynəni qan çıxanadək batırır və sakitcə qanını axıdır. Bu cür dəyişmək üçün öz-özünə az mübarizə aparmalı olursan. İngər isə daha dərinə getdi. Daş ağıl hazır olduqdan, bütün fəhlələr çıxıb getdikdən və xutor tam boşalıb sakitləşdikdən sonra İngər çox əzab çəkdi, çoxlu ağlayıb-sıtqadı. Ümidsizliyə düşdüyünə görə yalnız özünü qınayırdı. Bəlkə, İsaakla danışib özünü yüngülləşdirsin? Ancaq Sellanroda heç vaxt belə bir şey olmamışdı ki, kimsə öz hissləri barədə danışaraq peşman olduğunu desin. Ona görə də ərini qeyri-adi dərəcədə incə tərzdə nahara və şam yeməyinə çağırır, o evdə olmayanda isə yanına gedir, evin kandarından qışqırmırdı, axşamlar isə pal-paltarına baxır, düymələrini bərkidirdi. Ancaq İngər daha da dərinə getdi. Bir dəfə gecə dirsəklərinin üzərinə qalxaraq ərinə dedi:

– Qulaq as, İsaak!

– Nədir? – İsaak soruşdu.

– Sən yatmırsan?

– Necə bəyəm?

– Heç, elə-belə, – İngər deyir. – Ancaq mən lazım olduğum kimi olmamışam.

– Nə? – İsaak soruşur. O başa düşmədi, ona görə də dirsəkləndi.

Onlar uzandıqları yerdə söhbət etməyə başladılar. Hər halda o, əla qadındır, odur ki, vicdan əzabı çəkir:

– Mən sənə lazım olan kimi arvadlıq etməmişəm, – o deyir.
– Mən çox peşmanam!

Bu sözlər onu yumşaldır, dəyirman daşı yumşalır: o, İngəri sakitləşdirmək istəyir, işin nə yerdə olduğunu belə anlamır, ancaq onu bilir ki, onun kimisi yoxdur.

– Buna görə ağlamaq lazım deyil, – İsaak deyir, – heç kəs lazım olduğu kimi olmur.

– Ah! Yox, yox, – İnger minnətdarlıq hissiylə cavab verir.

Ah, İsaakın düşüncələri sağlamdır, o, əyiləni düzəltməyi bacarır. Bizlərdən kim lazım olan kimidir ki? İsaak haqlıydı; hətta Tanrı belə bəzən macərə səviyyəsinə enir və biz onun necə davakar olduğunu görürük: günlərin birində o, qızılgül topasının içində gizlənilib dodaqlarını yalayır, heç bir şeyi də unutmur, ertəsi gün isə ayağına batan tikanı üz-gözünü büzüşdürərək çıxarır. Nə olsun ki, ölmür ki? Qətiyyən, necə-disə, elə də qalır. Nə deyəsən, əgər ölsəydi, bundan yaxşı olardı!

İngerin məsələsi də ötüb keçdi, o, öz dərdini özü çəkdi və öz dini təsəvvürlərinə sadıq qaldı, onlarla təsəlli tapdı. İnger daim səylə çalışır, o, səbirli və mərhəmətlidir, İsaakı bütün kişilərdən üstün hesab edir və hər şeyə onun gözüylə baxır. Söz yox, o, üst-başına o qədər də fikir vermir, xoruzlanmır, ancaq hələ canı suludur ha! İnanmırsınızsa, İngerdən soruşun! Dindarlığın və aza qane olmanın insanı daha xoşbəxt etdiyi bir daha təsdiqlənir.

Beləcə, Böyük Torpaqdan gələn bu balacaboy müvəkkil, həmin Andresen peyda olur. O, Sellanroya bazar günü gəlsə də, İnger, qətiyyən, həyəcanlanmır, tam əksinə, hətta lütf edib süd parçını belə ona özü vermir, qulluqçular evdə olmadığından Leopoldinanı göndərir. Leopoldina isə süd parçını

əla uzadır, o, “bağışlayın” deyib qıpqırmızı pörtür, halbuki bayramsayağı geyinmişdi və üzr istəməyə də lüzum yox idi.

– Sağ ol, niyə zəhmət çəkirdin? – Andresen dedi. – Atan evdədir?

– Deyəsən, harasa çıxıb.

Andresen südü içib dəsmalıyla ağzını sildi və saatına baxdı.

– Mədən buradan çox uzaqdadır? – o soruşdu.

– Yox. Piyada bir saatlıq yoldur, bəlkə də, az olar.

– Mənə Aronsenin tapşırığıyla oraya getmək lazımdır, mən onun müvəkkiliyəm.

– Hə.

– Bəyəm, sən məni tanımadın? Mən Aronsenin müvəkkiliyəm. Sən bizdən bazarlıq etməmişən?

– Hə.

– Mən səni yaxşı xatırlayıram, – Andresen dedi, – sən iki dəfə gəlibsən və bizdən mal alıbsan.

– Məni xatırlayacağınızı gözləmirdim, – Leopoldina cavab verdi və hissələrinə hakim ola bilməyib özünü itirdi və stuldan yapışdı.

Andresen özünü itirmədi, o, bir ayağı üstə dönərək dedi:

– Heç səni xatırlamamaq olarmı? – və əlavə etdi: – Sən mənimlə qayalığa gedə bilərsən?

Bir dəqiqədən sonra Leopoldinanın gözlərinin önündə qeyri-adi qırmızı halqalar əmələ gəldi, yer ayağının altından qaçdı, müvəkkil Andresenin səsisiə lap uzaqlardan gəlirdi:

– Sənin vaxtın yoxdur?

– Hə, – Leopoldina cavab verdi.

Allah bilir, mətbəxə necə gəlib çıxdı. Anası ona baxıb soruşdu:

– Sənə nə olub?

– Heç nə.

Heç nə – hə, əlbəttə! Məsələ burasıdaydı ki, Leopoldinanın həyəcanlanan, gəncliyin dadını çıxaran vaxtı gəlib çat-

mışdı. O, buna tam hazır idi, boyu uzanmış, yaxşılaşmışdı, təzəcə konfirmasiya olmuşdu, əla qurbanlıq idi. Onun gənc köksünün altında bir quşcuğaz çırpınırdı, uzun qolları eynilə anasınınkına bənzəyirdi, o, incəlik və zəriflik mücəssəməsiydi. Elə bilirsiniz, rəqs edə bilmir? Hələ bir görəsiniz! Qəribədir, Sellanroda onlar rəqs etməyi haradan öyrənmişdilər, Sivert də, Leopoldina da yerli kənd rəqslərini, şotland rəqsini, mazurkanı, reynlenderi və valsı əla oynayırdılar. Bəs bəzənib-düzənməyi, aşıq olmağı və şirin xəyallara dalmağı – elə bilirsiniz, Leopoldina bunları bacarmırdı? Eynilə başqaları kimi! Kilsədə olanda anası qızıl üzüyünü taxmaq üçün ona vermişdi, burda günah olan nə var ki, üstəlik, bir gün sonra priçastiye ayinini icra edəcəkdi, odur ki, mərasimin sonunadək üzüyü taxmayacaqdı. Nədən qızıl üzüyünü kilsəyə taxa bilməsin, axı o, varlı adamın, markqrafın qızıdır.

Qayalıqdan geri dönərkən Andresen İsaakı evdə tapa bildi, onu içəri dəvət etdilər. Nahara və qəhvəyə qonaq etdilər. Evdəkilərin hamısı otaqdaydı və söhbətdə iştirak edirdilər. Müvəkkil dedi ki, Aronsen onu qayalığa mədəndəki durumu öyrənməyə göndərmiş ki, işlərin bərpa olunmasına ümid varmı. Allah bilir, bəlkə də, müvəkkil onu göndərdiklərini yalan deyirdi, bu gəzintiyə çıxmaq onun öz ağılına da gələ bilərdi, hər halda bu qədər qısa vaxt ərzində o, mədənə gedib, geri qayıda bilməzdi.

– Kənardan baxanda bilmək olmur ki, şirkət işləməyə hazırlaşır, ya yox, – İsaak dedi.

– Hə, – müvəkkil razılaşdı, ancaq onu Aronsen göndərmiş, həm də dörd göz iki gözdən daha yaxşı görür.

Bu zaman İnger özünü saxlaya bilməyib soruşur:

– Doğru deyirlər ki, Aronsen torpağını satmağa hazırlaşır?

Müvəkkil cavab verir:

– Hə, belə bir söz buraxıb. Ancaq o, elə adamdır ki, hər şey etməyə gücü çatır, onun hər şeyə pulu çatır.

– Demək, pulu çoxdur, hə?

– Hə, – müvəkkil cavab verir və başını tərpədir, – əlbəttə! İnger yenə özünü saxlaya bilməyib soruşur:

– Görəsən, neçəyə satmaq istəyir?

İsaak da söhbətə qoşulur, maraqlı ona, bəlkə də, İngerdən daha çox güc gəlir; ancaq Böyük Torpağı almaq fikri ondan çıxmamalıdır, odur ki, bu fikrə laqeyd yanaşaraq deyir:

– Nəyinə lazımdır, İnger?

– Heç, mən elə-belə soruşuram.

Hər ikisi müvəkkil Andresenə baxıb gözləyirlər. O, bunu görüb cavab verir.

O, çox ehtiyatla cavab verərək qiyməti bilmədiyini deyir, ancaq Aronsenin sözlərindən Böyük Torpağın ona neçəyə başa gəldiyini bilir.

– Neçəyə başa gəlib ki? – İnger dilini dinc saxlaya bilməyərk soruşur.

– Min altı yüz krona, – müvəkkil cavab verir.

– Ola bilməz! – İnger qəflətən əllərini yellədir, çünki elə məsələlər var ki, qadınlar onların mənasını anlamaqda çətinlik çəkirlər, bunlardan biri də torpaq sahələrinin qiymətidir. Ancaq min altı yüz kron kənd üçün xırda məbləğ deyil, odur ki, İnger bir şeydən qorxur: bu da İsaaki hürkütməkdir. Lakin İsaak daş kimi səssizdir, təkcə onu deyir:

– Ordakı tikintilər böyükdür!

– Hə, – müvəkkil Andresen razılaşıır, – böyük təsərrüfatdır!

Müvəkkil getməyə hazırlaşanda Leopoldina sivişib qarıdan çıxdı. Ona əl vermək çox maraqlı olacaqdı. O, özünə yaxşı yer tapdı: daş ağıla girib pəncərədən baxmağa başladı. Boynuna mavi rəngli lent dolamışdı, əvvəlcə belə bir şey yox idi, ən qəribəsi də buydu ki, bunu etməyə vaxt tapmışdı. Budur, o gəlib keçir, bəstəboylu, girdəşifət, qayışbaldır, sarışın saqqallı, ondan səkkiz-on yaş böyük. Pis deyil!..

Bazar ertəsi gecədən keçmiş Sivert, Revveka və Yensina kənddən qayıdırlar. Hər şey yaxşı keçib, evə çatacatda Revveka yatdığından, onu yuxulu halda arabadan götürüb evə

aparırlar. Sivert çox şey öyrənib, ancaq anasının “Təzə nə xəbər var?” – sualına cavab verir ki:

- Elə bir şey yoxdur. Aksel otçalan və mala gətirdib.
- Nə danışırsan? – atası maraqla soruşur. – Özün gördün?
- Gördüm. Körpüdədir.
- Aha, demək, şəhərə buna görə gedibmiş! – atası deyir.

Sivertdə isə daha maraqlı xəbərlər var, ancaq bundan artıq bircə söz belə demir.

Qoy atası, doğrudan da, Aksel Stremin şəhərə otçalan və mala almağa getdiyini düşünsün; qoy anası da elə fikirləşsin. Onlardan heç biri bu səfərin yaxınlarda onların yaşadığı ərazidə üstü açılmış uşaq ölümüylə əlaqədar olduğunu düşünmürdü, halbuki bu barədə dəfələrlə eşitmişdilər.

- Yaxşı, get yat! – nəhayət, atası deyir.

Sivert yatmağa gedir, ancaq eşitdiyi xəbərlər ona rahatlıq vermir. Akseli mühüm işdən ötrü istintaqa çağırıblar, lensman da onunla gedib. İş o qədər ciddi olub ki, lensmanın təzəcə uşağı olmuş arvadı da uşağı qoyub onlarla birlikdə şəhərə gedib. O, andlılara sözü olduğunu söyləyib.

Kənddə hər cür dedi-qodu və şayiə dolaşırdı, Sivert yaxşı başa düşürdü ki, bu hadisə köhnə uşaq ölümünü də camaatın yadına salıb. Kilsədəkilər onu görəndə dedi-qodunu kəsdilər, əgər o, Sivert olmasaydı, camaat, bəlkə də, ondan üz döndərərdi. Amma Sivert də Sivert idi: əvvəla, varlı adamın, böyük mülkədarın oğluydu, bundan başqa, özü də fərasətli oğlandı, zirək, işbacaran idi, onu nümunə göstərir və hörmət edirdilər. O, eyni zamanda, hamının məhəbbətini qazanmışdı. Kaş ki Yensina evə çatanadək bir şey eşitməyəydi! Sivertin də həyatda dəyər verdiyi şeylər vardı, axı kənd adamlarının da rəngi qızara və ağara bilər. O, Yensinanın balaca Revveka ilə birlikdə kilsədən necə çıxdığını gördü, qız da onu gördü, ancaq lal-dinməz yanından ötüb keçdi. Bir az gözlədikdən sonra Yensinanı və bacısını götürmək üçün dəmirçinin evinə getdi.

Hamı nahar masası ətrafında əyləşmişdi. Siverti də dəvət etdilər, amma o yeyib gəlib, sağ olun! Gələcəyini bildirdilər, odur ki bir az gözləyə də bilərdilər; amma Sellanroda gözləyərdilər, burada isə – yox!

– Hə, əlbəttə, bu, sənin evdə yediyin yeməklərdən deyil, – dəmirçinin arvadı deyir.

– Kilsədə nə eşitdin? – dəmirçi soruşur, halbuki özü də oradaydı.

Yensina ilə Revveka arabaya oturanda dəmirçinin arvadı qızına deyir:

– Hə, hə, Yensina, indi sənə tezliklə evə qayıtmaq lazımdır!

Söz ikibaşlı deyilmişdi, Sivert düz başa düşmüşdü, ona görə də qarışmadı. Bir az açıq desəydi, bəlkə də, cavabını verərdi! O, qaşlarını çatıb gözləyir, amma sözün dalı gəlmir.

Onlar evə gedirlər, balaca Revveka təkbaşına danışır, o, kilsədə gördüklərinin təsiri altındadır: gümüş xaçlı cübbə geyinmiş keşiş, kilsə çilçırağı, orqan. Uzun sürən sükutdan sonra Yensina deyir:

– Varvara nə pis iş görüb!

– Sənin anan tezliklə evə qayıtman lazım olduğunu deyəndə nəyə eyham vururdu? – Sivert soruşur.

– Nəyə eyham vururdu?

– Sən bizdən getmək istəyirsən?

– Nə vaxtsa evimizə qayıtmalıyam, ya yox?

– Dübrrr! – deyə Sivert atı saxlayır. – İstəyirsən, elə bu dəqiqə atın başını döndərim və səni ananın yanına aparım?

Yensina ona baxır, rəngi meyit rənginə dönür.

– Yox, – qız cavab verir. Bir dəqiqədən sonra o ağlamağa başlayır.

Revveka heyrətlə gah buna, gah da ona baxır. Ah, balaca Revvekanın burada olması necə də yerinə düşür, o, Yensinanın tərəfini saxlayır, onun saçlarını sığallayır və gülümsəməyə məcbur edir. Qardaşını isə arabadan tullayıb onu döymək üçün çubuq gətirəcəyi ilə hədələyəndə, Sivert də özündən asılı olmayaraq gülür.

– İndisə mən soruşuram: sən nəyə eyham vururdun? – Yensina deyir.

Sivert düşünmədən cavab verir:

– Demək istəyirdim ki, əgər bizdən çıxıb getmək istəyir-sənsə, biz sənsiz keçinməyə çalışarıq.

Uzun aradan sonra Yensina deyir:

– Hə, hə, Leopoldina artıq böyüyüb və mənim işlərimi görə bilər.

Qayıdanbaş yolboyu çox kədərli oldu.

VII

Çöllüklə bir adam irəliləyir. Hava yağışlı və küləklidir, payızın nəmişliyi başlayıb, ancaq bu, adamın vecinə deyil, o, üzdən şən görünür, onun qəlbi də şaddır, bu adam Aksel Stremdir, o, istintaqdan qayıdır, ona bəraət veriblər. Odur ki o, şaddır: əvvəla, körpüdə onu xam torpağı üçün otçalan və mala gözləyir, ikincisi isə ona bəraət veriblər. O, uşağın ölmündə iştirak etməyib. Bax dünyada belə şeylər də olur!

Ancaq elə ağır saatlar yaşadı ki! Məhkəmə qarşısında dayanıb ifadə verəndə bu, ona, yorulmaz zəhmətkeş insana ömrünün ən ağır işi kimi göründü. O, Varvaranın işini ağır-laşdırmaq arzusunda deyildi, odur ki artıq heç bir söz demək istəmirdi, o hətta bildiklərinin hamısını belə danışmadı, hər sözü ondan maqqaşla qoparmalı olurdular, o yalnız suallara hə və yox deməklə kifayətlənirdi. Məgər bu bəs deyildi? Məsələni şişirib böyütməyə nə hacət vardı? İş dəfələrlə ciddi şəkil almağa başlamışdı. Tünd-qara sürtük geyinmiş yüksək rütbəli rəislər elə zəhmlə baxırdılar ki, iş bir andaca təhlükəli məcraya yönələ bilər və o, mühakimə oluna bilərdi. Lakin onlar yaxşı adamlar olduqlarından onu məhv etmək istəmədilər. Bundan başqa, Varvaranı xilas etmək üçün böyük güclər də çalışırdılar, bu isə onun da xeyrinəydi.

Allah bilir, onu nələr gözləyirdi?

Ancaq Varvara özü də öz keçmiş ağasının və sevgilisinin əleyhinə ifadə verə bilməzdi, çünki o həm bu, həm də əvvəllər baş vermiş o biri hadisəni bilirdi, Varvara o qədər də axmaq deyildi. Yox, Varvara özünü kifayət qədər ağıllı apardı, o, Akseli təriflədi, dedi ki, o, hər şey bitənədək uşağın doğulması haqda heç nə bilməyib. O, bir az qərribə adam olduğundan aralarında bəzi anlaşılmazlıqlar olub, ancaq o, sakit adamdır, əla insandır. O ki qaldı onun yeni qəbir qazıb cənazəni oraya qoymasına, bu, çox sonralar olub və o, bunu əvvəlki qəbirə su sızdığını düşündüyü üçün edib, ancaq qəbir quru idi, sadəcə, Aksel bu cür qərribə adamdır.

Bir halda ki, Varvara günahın hamısını öz boynuna çəkmişdi, onda Aksel nədən qorxurdu? Varvaradan ötrü qüdrətli adamlar – lensmanın arvadı xanım Heyerdalın özü çalışırdı.

O, özünə əziyyət verərək yuxarıları da, aşağıları da ziyrət etmiş, Varvaranın şahid kimi dindirilməsini tələb etmiş və məhkəmədə böyük bir nitq söyləmişdi. Növbəsi çatanda ciddi xanım görkəmi alaraq kürsüyə qalxmış, uşaq qətləri haqqında məhkəməyə geniş bir mühazirə oxumuşdu; görünür, bunun üçün əvvəlcədən icazə almışdı. Lensmanın arvadı haqqında nə desən düşünmək olardı, ancaq o, danışmağı bacarırdı, həm siyasi, həm də ictimai problemlərdən çox yaxşı başı çıxırdı. Dəhşət idi, bu qədər sözü, görəsən, haradan tapırdı? Arabir sədrlik edənin onu mövzuya qayıtmağa dəvət etmək istəməsi sezilirdi, ancaq, deyəsən, ona mane olmağa və sözünü kəsməyə cürəti çatmırdı. Sonda o, iki praktik misal çəkərək məhkəməyə ictimai maraq kəsb edən iki təklif verdi.

O, qəsdən hüquqi incəlikləri gözardı edərək bunları söylədi:

– Biz, qadınlar, bəşəriyyətin bədbəxt və əzilən yarısıyıq. Qanunları kişilər yaradır, bu sahəyə biz qadınların heç bir təsiri yoxdur. Məgər kişi qadın üçün uşaq doğmağın nə demək olduğunu başa düşə bilər? O, qorxular keçiribmi, dəhşətli əzablar və ağrı-acılar yaşayıbmı, zarıyıb-inildəyərək fəryad

qoparıbmı? Hazırkı durumda uşağı doğan qulluqçu, muzdlu işçidir. O, ərđə deyil, ona görə də bətnində gəzdirdiyi körpəni daim gizlətməyə məcburdur. Axı o, niyə bunu gizlətməlidir? Cəmiyyətə görə. Cəmiyyət ərđə olmaya-olmaya uşaq gözləyən qadını qınayır. Cəmiyyət onu qorumaqdansa, ikrahla təcib və rüsvay edir. Məgər bu, dəhşət deyil? Axı bu, ürəyi olan hər bir insanı hiddətləndirməlidir! Qızın dünyaya uşaq gətirməsi bəs deyilmiş kimi, bunun özü yetərinə ağır bir işdir, üstəlik, onunla cinayətkar kimi rəftar edilir. Deməliyəm ki, müttəhimlər kürsüsündə əyləşən bu qızın uşağının bədbəxt hadisə nəticəsində çayda doğulması və boğulması nadir uğurdur. Nə qədər ki, cəmiyyət dəyişməyib, əri olmayan ananı, hətta öz uşağını öldürməsinə görə belə cəzadan azad etmək lazımdır.

Sədr tərəfdən zəif deyinmə səsləri eşidilir.

– Ya da bütün hallarda, ən kiçik cəza verilməlidir, – lensmanın arvadı davam etdi. – Yəqin, hamımız razı olarıq ki, uşaqların həyatını qorumaq lazımdır, – o deyirdi, – o halda niyə humanist qanunlardan heç biri bədbəxt analara şamil olunmamalıdır? – o sual etdi. – Onun hamiləlik dövründə nələr keçirdiyini, öz durumunu gizlətdiyi və gələcək körpəsinin taleyinin necə olacağını bilmədiyini üçün hansı əzablara dözdüyünü təsəvvür etməyə çalışın. Bunu heç bir kişi təsəvvürünə belə gətirə bilməz. Bütün hallarda o, öz körpəsinə onun yaxşılığını arzuladığı üçün öldürür. Ana özünə və əziz körpəsinə qarşı onu sağ buraxacaq qədər qəddar ola bilməz. Bu rüsvayçılığı daşımaq onun üçün olduqca çətin, elə bu səbəbdən də onda körpəni öldürmək fikri yaranır. Beləliklə, o, xəlvəti bir yer tapıb uşağını doğandan sonra iyirmi dörd saat ərzində elə bir vəziyyətdə olur ki, qətl anında ağı başında olmur. Onun halı elə bərbad olur ki, demək olar ki, nə etdiyini bilmir. Doğundan sonra onun bütün əzaları ağrıyır, sümükləri sızıldayır, o isə uşağı öldürməli, hələ meyiti də gizlətməlidir – özünü düşünün, bunu etmək üçün nə qədər gərginlik tələb olunur?! Ancaq təbii ki, biz hamımız uşaqların sağ-salamat qalmasını

istəyirik, biz onların bəzilərinin öldürüldüyünə görə ancaq heyifsilənə bilərik. Ancaq bu, bütün vasitələrlə ərsiz ananı boğmaq üçün daim pusquda dayanan küt, qəddar, dedi-qodu xəstəliyinə yoluxmuş, ittiham eşqiylə alışıb-yanan, kinli cəmiyyətin günahıdır!

Hətta cəmiyyətin bu cür münasibətindən sonra belə bu bədbəxt analar ayağa qalxmağa və özlərinə gəlməyə qadirdirlər. Məhz bu cür ictimai əhəmiyyət kəsb edən qəbahətlərdən sonra həmin qızların qəlbində çox zaman yaxşı və mərhəmətli duyğular baş qaldırır. Andlılar belə anaları və uşaqları qəbul edən yetim evlərinin müdirlərindən bunun doğru olub-olmadığını soruşa bilirlər. Təcrübədən məhz bu cür... cəmiyyətin öz uşağını öldürməyə təhrik etdiyi bu cür qızların nümunəvi dayələr olduğu məlumdur. Bizə elə gəlir ki, hər bir insanın düşə biləcəyi bu durum haqqında düşünmək lazımdır.

Məsələnin digər tərəfi isə belədir: niyə kişilər azadlıqda qalmalıdır? Uşağı öldürən ananı həbsxanaya salır, zülm edirlər, ancaq uşağın atasına, əsl yolunu azmışa, təhrikçiyə toxunurlar. Halbuki uşağın ana bətnində əmələ gəlməsində günahkar olanın uşağın ölümündə də müəyyən rolu vardır, hətta daha çox rolu vardır: o olmasaydı – bədbəxtlik də baş verməzdi. Belə olduğu halda, niyə o, toxunulmaz qalır, haqlı çıxarılır? Çünki qanunları kişilər yaradır. Bu da sizə cavab. Ona görə də bizim bu kişi qanunlarından qorunmamız üçün Tanrıya yalvarmaqdan başqa çarəmiz yoxdur! Nə qədər ki biz qadınlar, seçkilərdə və tinqdə səs vermə hüququna malik olmayacağıq, həmişə belə olacaq.

– Amma əgər, – lensman arvadı davam etdi, – bu acı tale uşağını öldürmüş günahkar, ya da çox günahkar ərsiz anaya zərbə vurursa, o halda günahsız, yalnız uşağını öldürməkdə şübhəli bilinən ana haqqında nə demək olar? Cəmiyyət bu fədakarlığın qarşılığını ödəyirmi? Qətiyyətlə! Mən sizi inandırırım ki, burada oturan müttəhim uşaqlığından tanıyıram, o, mənim evimdə xidmət edib, onun atası ərimin yanında şahid

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

işləyir. Biz – qadınlar, kişilərin ittihamlarının və təqiblərinin əksinə düşünə və hiss edə bilirik, bizim həyat haqqında şəxsi mülahizələrimiz də var. Burada oturan qız, əvvəla, gizlicə uşaq doğmaqda, sonra isə onu öldürməkdə şübhəli bilinərək həbs olunub və azadlıqdan məhrum edilib. Mən qətiyyənlə şübhə etmirəm ki, o, nə bunu, nə də o birini etməyib; andlılar özləri də gün kimi aydın olan bu nəticəyə gələcəklər. Doğumun gizlədilməsi? O, uşağını günün günorta çağında doğub. Doğrudur, o tək olub, ancaq onun yanında kim ola bilərdi ki? O, çölbiyabanın ortasında yaşayır, orada ondan başqa yaşayan yeganə insan isə kişidir, belə bir anda o, kişini necə çağırmağa bilərdi? Belə bir fikir biz qadınları hiddətləndirir. Guya ki, sonra uşağını öldürüb? O, uşağı çayın buz kimi soyuq suyunda doğub. O, necə olub ki, çaya düşüb? O, mızdılu işçidir, yəni quldur, hər gün müəyyən işlər görməlidir, bir gün də taxta qab-qasığı yumaq üçün meşəyə ardıc yığmağa gedib; çaydan keçəndə ayağı sürüşərək çaya yığılıb. O, ayağa qalxmaq gücündə olmayıb, ona görə də uşaq suda doğulub və boğularaq ölüb.

Lensmanın arvadı dayandı. O, andlıların və dinləyənlərin üzlərinin ifadələrindən anladı ki, qeyri-adi dərəcədə yaxşı çıxış edib, zalda tam sakitlik hökm sürürdü, yalnız Varvara həyəcanından arıbir gözlərini silirdi. Lensmanın arvadı sözlərini belə tamamladı:

– Biz qadınların ürəyi var. Mən öz uşaqlarımı yad adama ona görə tapşırıb gəlmişəm ki, burada əyləşən bu bədbəxt qıza dəstək olum. Kişilərin qanunları qadınlara düşünməyi yasaqlaya bilməz: mənə elə gəlir ki, bu qız heç bir qəbahət iş görmədiyi halda artıq kifayət qədər cəzalandırılıb. Ona bəraət verin, mən onu öz yanıma qəbul edəcəyəm. O, mənim uşaqlarım üçün ən yaxşı dayə olacaq.

Lensmanın arvadı qurtardı.

Sədr dedi:

– Şahidin sözlərindən belə çıxır ki, ən yaxşı dayələr məhz uşaq qatillərinin arasından çıxır?

Ancaq sədr, demək olmazdı ki, xanım Heyerdalla razı deyil, qətiyyətlə, sadəcə olaraq, o, olduqca humanist, keşis kimi rəhmdil idi. Sonradan prokurorun lensman arvadına ünvanladığı suallar zamanı sədr çox vaxt sakitcə oturub kağız üzərində qeydlər aparırdı.

Məhkəmə istintaqı səhər saatlarında keçirilirdi, şahid az idi, iş özü də mahiyyətə adi bir iş idi. Aksel Strem müsbət nəticəyə ümid edirdi, ancaq birdən lensman arvadı ilə prokuror sanki ona qarşı birləşərək, uşağın öldürülməsini xəbər verməkdənsə, onu basdırdığını bəyan etdilər. Onu çox ciddi şəkildə sorğu-suala tutmağa başladılar, bəlkə də, zalın arxa cərgələrində Heysleri görməsəydi, bu maddənin öhdəsindən gələ bilməyəcəkdi. Bu, Akselə bir qədər güc verdi və onu məhv etmək istəyən məhkəmə heyətinin qarşısında özünü tənha hiss etmədi. Heysler başıyla ona işarə etdi.

Hə, Heysler şəhərə gəlmişdi. O, şahid kimi çıxış etməyə gəlməsə də, məhkəmədə iştirak edirdi. Məhkəmənin başlamasına qalan iki günü işlə tanışlığa və Akselin Ay İşığında danışdıqlarından yadında qalanları yazmağa sərf etmişdi. Sənədlərin əksəriyyətini Heysler boş söz yığını və uydurma hesab etdi, bu lensman Heyerdal çox məhdud adammış, istintaq protokolunda o, Akseli uşağın öldürülməsində cinayət ortağı kimi xarakterizə etməyə çalışmışdı. Axmağın, zıramanın biri, o, kənd həyatı barədə heç nə bilmir, başa düşmür ki, uşaq Aksel üçün ona lazım olan köməkçini xutora bağlamaqda ən yaxşı vasitədir!

Heysler prokurorla danışdı, ancaq başa düşdü ki, buna ehtiyac yoxmuş: o, Akselə yenidən xutora qayıtmaqda kömək etmək istəyirdi, ancaq Akselin köməyə ehtiyacı yoxdur. Yox, ona görə ki, Varvaranın şansları ələydi və onun bəraət qazanmasıyla Akselin cinayət ortaqlığı da qüvvədən düşəcəkdi. Hər şey şahidlərin ifadələrindən asılıydı.

Bir neçə şahidi sorğu-sual etdilər – Olinanı çağırمامışdılar – lensmanı, Akseli, ekspert, kənddən olan iki qızı;

onların dindirilməsindən sonra nahar fasiləsi verildi və Heysler yenidən prokurora yaxınlaşdı. Yox, prokuror əvvəlki kimi işin Varvara üçün müsbət sonluqla nəticələnməyini gözləyirdi. Lensman arvadı Heyerdalın çıxışı çox tutarlı olmuşdu. Hər şey andlılardan asılıydı.

– Siz bu qızla çox maraqlanırsınız? – prokuror soruşdu.

– Qismən, – Heysler cavab verdi. – Daha çox kişiylə maraqlanıram.

– Demək, kişiylə. Bəs qız? Məhkəmənin rəğbəti qıza tərəfdir. O, sizdə də xidmət edib?

– Yox, məndə xidmət etməyib.

– Kişi daha çox şübhə doğurur, – prokuror dedi. – O, təkbaşına meşəyə gedib və uşağın cəsədini basdırıb. Bu, şübhəlidir.

– Yəqin ki, o, sadəcə, uşağı dəfn etmək istəyib, – Heysler dedi, – axı bu, birinci dəfə deyil.

– Hə, o, qadındır, onda qəbir qazımaq üçün kişi gücü yoxdur. Hansı vəziyyətdə olduğunu da nəzərə alsaq, çox şey edə bilməzdi. Bir sözlə, – prokuror dedi, – biz uşaqların öldürülməsiylə bağlı daha humanist görüşlərin mövcud olduğu bir dövrə gəlib çıxmışıq. Andlı olaraq mən bu qıza qarşı ittiham hökmü irəli sürməzdim, bundan əlavə, məhkəmədən də aydın olduğu kimi, mən onun ittiham olunmasını tələb etməyəcəyəm.

– Bu, çox sevindiricidir! – Heysler dedi və təzim etdi.

Prokuror davam etdi:

– Bir insan və şəxs olaraq mən daha da dərinə gedər və əri olmaya-olmaya uşağın öldürən heç bir ananı cəzaya məhkum etməzdim.

– Bu, çox maraqlıdır, – Heysler dedi, – cənab prokuror, siz və bu gün ifadə verən xanım eyni görüşləri paylaşırınsız.

– Hə, axı o!.. Bir sözlə, o, çox yaxşı çıxış etdi. Yox, doğrudan da, bu hökmlər nəyə lazımdır? Subay analar əvvəldən də çox böyük əzablar çəkirlər, insan kimi o qədər qəddarcasına və kobud şəkildə alçaldılırlar ki, bunun özü artıq yetərli cəzadır.

Heysler ayağa qalxdı və dedi:

– Bəs uşaqlar?

– Hə, – prokuror davam etdi, – uşaqlara gəldikdə, bu, olduqca kədərlidir. Ancaq hər şeyi hesaba alsaq, nəticə etibarilə bu, uşaqların özüyçün də Tanrının bir lütfüdür. Xüsusən də bu cür qeyri-qanuni doğulmuş uşaqlar – onların taleyi necə olacaq? Onlardan nə adam olacaq?

Heysler, yəqin ki, bu vəzifəli adamı cırnatmaq istəyirdi, yox, bəlkə də, özünü sufi və filosof kimi qələmə vermək istəyirdi. O dedi:

– Erazm da qeyri-qanuni doğulmuşdu.

– Erazm?

– Rotterdamlı Erazm.

– Nə danışırsınız?

– Leonardo da qeyri-qanuni doğulmuşdu.

– Leonardo da Vinçi? Belə de! Hə, yəqin ki, müstəsna da olur, əks təqdirdə heç qaydalar da olmazdı. Ancaq ümumilikdə və bütövlükdə...

– Biz quşları və heyvanları qoruyuruq, – Heysler dedi, – ancaq körpələri qorumamaq bir qədər qəribədir.

Prokuror söhbətin bitdiyini bildirmək üçün masanın üzərində kağızlara doğru üzərinə ağır-ağır və əzəmətlə gərnəşdi:

– Hə, – o, dalğın halda dedi, – hə, hm, doğrudur, əlbəttə.

Heysler son dərəcə ibrətəməz söhbət etmək şərəfinə layiq görüldüyü üçün təşəkkür edib çıxdı.

O, vaxtı gələndə çıxış edə bilmək üçün yenidən məhkəmə salonunda oturdu. Yəqin ki, öz gücünü bilmək onun üçün maraqlıydı: axı o... qumotu yığmaq üçün götürülmüş köynək cırığından, şəhərdəki körfəzdən tapılmış uşaq meyitindən xəbərdar idi, bunları söyləməklə məhkəməni axmaq vəziyyətə sala bilərdi, indi onun bir sözü min qılınca bərabər idi. Ancaq Heysler, görünür, xüsusə zərurət yaranmadan bu sözləri demək istəmirdi. Çünki hər şey əla gədirdi, ictimai ittihamçı da müttəhimin tərəfindəydi.

Zal adamlarla doldu və məhkəmə heyəti öz yerini tutdu.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Kiçik şəhər üçün maraqlı sayılacaq komediya başladı; prokurorun təhdid dolu həşəməti, müdafiəçinin həyəcan dolu bəlağətli nitqi. Andlılar oturub dinləyirdilər ki, Varvara və onun ölmüş körpəsi haqqında nə qərar çıxarsınlar.

Hə, onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu işdən baş açmaq o qədər də asan deyildi. Prokuror yaraşığı kişiydi və şübhəsiz ki, yaxşı da adamdı, ancaq, deyəsən, onu nəşə əsəbiləşdirirdi, ya da o, Norveç ədalət mühakiməsinin məlum mövqeyini müdafiə etməli olduğunu xatırlamışdı, Allah bilir! Bu, anlaşılmaz idi, ancaq onun səhərki mərhəmətindən əsər-ələmət qalmamışdı. O, bu cinayəti pisləyir, təbii ki, əgər baş veribsə, deyirdi ki, şahidlərin ifadələri belə düşünməyə əsas verirsə ki, belə bir nifrətəlayiq hadisə baş verib, bu, doğrudan da, olduqca qaranlıq bir səhifədir. Buna andlılar qərar verməlidir. O, üç maddəyə diqqət etməyi xahiş edir: Birinci maddə: körpənin doğumunun gizlədilməsi sübut olunurmu, bu məsələ hakimlər üçün aydındır? O, öz adından bir neçə irad bildirdi. İkinci maddə: müttəhim nə üçün köynəkdən cırılmış parçanı özüylə götürüb? Ondən istifadə etmək niyyətli mi? O, bu fikri ətrafı şərh etdi. Üçüncü maddə: ölüm haqda keşişə və lensmana xəbər vermədən tələsik və şübhəli dəfn. Burada əsas fəaliyyət kişiyə məxsus olmuşdur, odur ki, andlılar məhz bu məsələylə bağlı daha dəqiq nəticəyə gəlməlidirlər. Çünki kişinin cinayət ortağı olması aydındır, ona görə də uşağı öz təşəbbüsüylə dəfn edib, qulluğunun bu işi görməsi, kişininə onunla əlbir olması şübhəsizdir.

– Hımm! – zaldan uğultu qopdu.

Aksel Strem yenə təhlükədə olduğunu dərk etdi, o, başını qaldırıb baxdı, heç kəs ona baxmırdı, hamının gözləri natiqə zillənmişdi. Lakin zalın arxa tərəfində oturan Heyslerin görkəmi olduqca ciddi idi, lovğalığından, sanki, partlayacaqdı, alt dodağını irəli uzadaraq başını yuxarı qaldırmışdı. Bu, məhkəmənin hədələrinə qarşı qeyri-adi laqeydlilik idi. Yuxarı buraxılan “Hm!” Akseli canlandırdı və o, özünü bu dünyada yenidən tənha hiss etmədi.

Budur, hər şey yoluna düşməyə başladı; prokuror, deyəsən, qərara gəldi ki, artıq bəsdir, o, Akselin əleyhinə kifayət qədər inamsızlıq və qərəz toxumu səpəndən sonra dayandı. O hətta qəfildən çox sərt şəkildə valı çevirərək ittiham irəli sürmədi. Axırda açıq-aydın dedi ki, əldə olan dəlillərə əsasən, o, öz adından ittiham hökmü çıxarılmasında israr etmir.

– Hə, bu ki əladır! – yəqin, Aksel düşündü. – Demək, artıq bitdi!

Bu zaman hüquqşünas təhsili alan cavan bir oğlan müdafiəçi kimi çıxış etməyə başladı. O, elə çıxış etdi ki, günahsız adamı müdafiə edən bu cür nitqə əsrlər boyu rast gəlinməmişdi! Əslində, lensman arvadı Heyerdal səhər-səhər onun bir neçə arqumentini qabaqlamışdı, onun xoşuna gəlməyən oydu ki, qadın cəmiyyət amilindən sui-istifadə etmişdi – halbuki onun özünün cəmiyyətə deməyə çox sözü vardı. Onu vaxtında durdurmadığına görə cavan oğlanın sədrə də acığı tutmuşdu, əslində lensman arvadı replika şəklinə çıxış etmişdi, bu isə məhkəmə prosedurunun pozulması demək idi. Odur ki, o, başqa cür edə bilməzdi.

O, Varvara Bredsenin həyat karyerasının lap əvvəlindən başladı. Qız kasıb ailədən çıxmasına rəğmən işgüzar və sanballı valideynlərin övlədidir; yeniyetməlik çağlarında o, ehtiyac üzündən lensmanın ailəsində xidmət etməyə məcbur olub. Bu gün biz onun sahibəsi olmuş xanım Heyerdalın rəyini dinlədik, olduqca parlaq fikirlərdir. Varvara Börgenə köçüb. Müdafiəçi Varvaranın Börgendə etibarlı mövqeyə malik olduğu iki kontorçununun dərin təsirə malik zəmanətləri üzərində dayandı. Varvara uzaq xutorda subay kişinin yanında təsərrüfatı idarə etmək üçün yenidən evə qayıtmışdır. Bədbəxtlik də elə buradan başlamışdır.

– Bu subay kişidən də uşağa qalıb.

Möhtərəm prokuror ən ağıllı və ehtiyatlı şəkildə doğumun gizlədilməsini xatırlatdı. Məgər Varvara öz hamiləliyini gizlədirdi, məgər onu inkar edirdi? Onun doğma kəndindən olan

iki şahid qız ifadə verdilər ki, onu hamilə hesab edirlərmiş, ancaq Varvaradan soruşanda inkar etmədi və qulaqardına vurdu. Bu cür işlərdə adətən gənc qızlar belə edir, bu qulaqlarından alıb o birindən buraxırlar. Varvaradan daha heç kəs heç nə soruşmadı. O, öz sahibəsinin yanına gedib başına gələnləri ona danışdı mı? Amma onun sahibəsi yox idi, o özü sahibəydi. Onun yalnız sahibi vardı, ancaq qız bu cür sirlə kişiyə xeyləğının yanına getməyəcək, bu əzabı təkbaşına çəkəcək, o, şair deyil, odur ki, pıçıldamayacaq, o, trappistdir. O gizlənmir, sadəcə, xəlvəti yer axtarır.

Körpə doğulur; o, vaxtında doğulmuş və əl-ayağı yerində oğlan uşağıdır. Doğulduqdan sonra o yaşayır, nəfəs almırmış, amma boğulub. Bu doğumun hansı şəraitdə baş verdiyi andlılara bəllidir, ana çaya yıxılıb və bu zaman doğum baş verib, o, körpəni xilas etmək iqtidarında olmayıb, bir müddət suda qaldıqdan sonra sahilə çıxıb. Körpənin bədəninə də heç bir zorakılıq əlaməti aşkar olunmayıb, heç bir iz yoxdur, heç kəs onun ölməsini istəməyib, o, suda boğulub. Bundan təbii izahat vermək mümkün deyil.

Möhtərəm prokuror əskiyə eyham vurdu: bu, qaranlıq bir məsələdir. Niyə o, bu köynək cırığını özüylə götürmüşdü? Bu, olduqca müəmmalıdır: əskini arasına ardıc kolu yığmaqdan ötrü götürüb mü. O, deyək ki, yastıqüzü də götürə bilərdi, ancaq əski götürmüşdü. O, nəşə götürməliydi, ya yox, axı ardıcı elə-belə, əlində gətirə bilməzdi. Yox, andlılar bu məsələdən tamamilə arxayın ola bilərlər!

Lakin o qədər də aydın olmayan başqa bir məsələ də var: müttəhimə hamiləlik durumunda tələb olunan dəstək və qayğı göstəribmi? Ağası ona qarşı qayğıkeşlik göstəribmi? Yaxşı, deyək ki, belədir! İstintaq zamanı qız öz sahibi haqqında minnətdarlıq hissiylə danışmış, bu, onun nəcib və xeyirxah xarakterə malik olması deməkdir. Aksel Strem də öz ifadələrində günahı müttəhimin üzərinə atmır, onu pisləmir. Tutaq ki, bu halda o, doğru hərəkət edir. Məsələyə sadələvhəsənə

yanaşanda, guya, onu ancaq qız xilas edə bilər. Günahın hamısını qızın üzərinə yıxmaq onun mühakimə olunmasıyla nəticələnər, cəzadan kişiyə də pay düşərdi.

Atılmış və tənha gənc qızın yaşadığı iztirabları dərk etmədən işin materiallarına qapılmaq doğru olmazdı. Buna baxmayaraq, onun mərhəmətə deyil, ədalətə və anlayışa ehtiyacı var. O, öz sahibi ilə müəyyən mənada adaxlanıb da, ancaq xasiyyətlərinin uyğun gəlməməsi və maraqları arasındakı dərin uçurum onların evlənməsini mümkün edib. Bu qadın öz gələcək taleyini bu kişiylə bağlaya bilməz. Xoş olmasa da, yenidən götürülən əski məsələsinə qayıtmağa məcbur: açıq danışsaq, qız öz köynəklərindən birini deyil, sahibinin köynəyini götürüb. Biz əvvəldə öz-özümüzdən soruşduq: bu köynək ona verilmişdimi? Burada, bizə elə gəlir ki, kişinin, yəni Akselin oyunda iştirak etdiyini düşünmək olar.

– Hımm! Zəlin arxasından səs eşidildi. Bu səs elə yüksək və qətiydi ki, natiq öz çıxışını dayandıрмаğa məcbur oldu, hamı gözüylə bu səsin sahibini axtarmağa başladı. Sədr sərt baxışlarla baxdı.

– Lakin, – müdafiəçi özünü düzəldərək davam etdi, – mütəhəmin sayəsində biz bu maddəyə görə də arxayın ola bilərik. Baxmayaraq ki, ilk baxışda günahı bölüşdürmək onun maraqlarına uyğundur, amma o, bunu etmədi. O, çaya – bağışlayın, mən meşəyə demək istəyirdim – ardıc yığmağa gedərkən öz köynəyi əvəzinə sahibinin köynəyini götürməsindən Aksel Stremın xəbəri olduğunu qəti şəkildə inkar etdi. Mütəhəmin sözlərindən şübhələnməyə zərrə qədər də əsasımız yoxdur, onlar hər zaman tənqidə dözümlü olublar, indi də elədirlər: əgər o, köynəyi ərindən almış olsaydı, bu, körpənin qətlə yetirilməsinə hazırlıq olardı, ancaq mütəhəmin doğru danışaraq baş verməyən cinayətin suçunu bu adamın üzərinə yıxmaq istəmir. Bir sözlə, istintaq zamanı o, özünü səmimi və dürüst apararaq başqalarından zərrə qədər də şübhələnməyə əsas vermədi. Bu alicənablıq onun xarakterindədir. Beləliklə,

o, körpənin cənazəsini yaxşı-yaxşı bükmüş, buna ciddi səy göstərmişdir. Elə lensman da onu kiçik məzarçıqda bu şəkildə aşkar edib.

– Normativə əsasən, sədr sizin diqqətinizi lensmanın ikinci qəbri tapmasına yönəldir, orada isə uşağı Aksel dəfn edib.

– Hə, bu, belədir, cənab sədrə təşəkkürümü bildirirəm! – müdafiəçi ədliyyəyə ehtiramını bildirərək deyir. – Hə, bu, belə olub. Ancaq Aksel özü də etiraf etdi ki, o, yalnız cəsədi yeni məzara qoyaraq dəfn edib. Bu heç də qadının körpəni kişidən daha yaxşı bələməsinə şübhə oymur. Körpəni ən yaxşı kim bələyə bilər? Əlbəttə, ana, öz zərif ana əlləriylə!

Sədr başını tərpədir.

– Bundan əlavə, məgər qız körpəni bükmədən, çıpaq şəkildə basdırma bilməzdi? Mən onu da deməyə hazırım ki, həta zibil yeşiyinə belə ata bilərdi. Ağacın altında torpağın üzərinə də qoya bilərdi ki, donsun, əlbəttə, ölmüş olmasaydı. O həta macal tapıb körpəni qaynar sobada yandıra da bilər, Sellanrodakı çaya aparıb suya da ata bilərdi. Əgər o, səliqəylə bələnməmiş şəkildə tapılıbsa, demək, onu kişi deyil, qadın bələyib.

– İndi, – müdafiəçi davam etdi, – andlılar Varvaranın hansı cinayəti törətməsinə qərar verməlidirlər. İnsafla yanaşsaq, mənim dərin inancıma görə, o heç bir cinayət törətməyib. Doğrudur, andlılar onu ölüm aktı haqqında vaxtında xəbər verməməkdə suçlaya bilərlər. Lakin axı körpə artıq ölüb, bu çölün ortasında, gözdən uzaq bir yerdə, keşişdən və lensmandan neçə mil uzaqda, qoy o, meşədəki məzarında rahat uyusun. Əgər körpənin orada dəfn olunması cinayətdirsə, müttəhimin bu cinayətinə uşağın atası da şərikdir: ancaq bu cinayəti bağışlamaq da olar. Biz getdikcə cinayəti cəzalandırmaqdan daha çox uzaqlaşır, cinayətkarları islah etmək yolunu tuturuq. Bu, keçmişdə beləydi, nəyə görə gəldi, cəza verirdilər, Əhdi-Ətiqin qisasçı təliminin hökmran olduğu əyyamlarda: gözə göz, dişə diş! Lakin çağdaş qanunvericiliyin ruhu belə deyil. Müasir ədalət mühakiməsi insanpərvərdir,

o, müttəhimin bu və ya digər dərəcədə cinayətkar olan daxili aləminə uyğunlaşmağa səy göstərir.

– Bu qızı çox sərt ittiham etməyin! – müdafiəçi dedi. – Məsələ heç də cəmiyyətə bir cinayətkarı da qazanmaqda deyil, xeyirxah və faydalı bir insanı ona qaytarmaqdadır.

Müdafiəçi qeyd etdi ki, müttəhim ona təklif olunan yeni yerdə ən yaxşı nəzarət altında olacaq; lensman Heyerdalın xanımı Varvara ilə olan uzunmüddətli tanışlığına və öz zəngin analıq təcrübəsinə əsaslanaraq, öz evinin qapılarını onun üzünə taybatay açır; andlılar öz məsuliyyətlərinin ağırlığını dərk edərək ya onu mühakimə etməli, ya da bəraət verməlidirlər. Sonda müdafiəçi dərin və humanist anlayış göstərərək ittiham hökmündə israr etmədiyinə görə cənab prokurora minnətdarlığını bildirdi.

Müdafiəçi oturdu.

Prosesin qalan hissəsi o qədər də çox çəkmədi; sədrin xülasəsi artıq nəzərdən keçirilmiş iki məsələ ətrafında oldu; baş vermiş hadisənin bütün təfərrüatının qısa xülasəsi, həm də quru, darıxdırıcı və olduqca təmkinli. Çıxış çox sakit keçdi, çünki prokuror da, müdafiəçi də sədrin sahəsinə soxularaq onun işini yüngülləşdirmişdilər.

İşıqları yandırdılar, iki lampanın tavanı aydınladan sıxıca işığında sədr öz qeydlərini güclə sezirdi. O, körpənin ölümü haqda hakimiyyətə xəbər verilməməsini ciddi qınayırdı; lakin, – o dedi, – mövcud şəraitdə anadan çox ata məsuliyyət daşıyır, çünki ana çox zəif olub. Beləliklə, andlılar bu işdə doğumun gizlədilməsinin və uşağın öldürülməsinin olub-olmadığını aydınlaşdırmalıdılar. O, yenə hər şeyi başdan-ayağa izah etdi. Sonra məsuliyyət hissəsinin dərk edilməsiylə bağlı öyüd-nəsihətlər başladı ki, bu barədə andlılar əvvəldən də çox baş aparmışdılar. Nəhayət, fikirlərin haçalandığı təqdirdə müttəhimin lehinə qərar qəbul olunmasıyla bağlı məşhur qayda işə düşdü.

Artıq hər şey aydın idi.

Hakimlər zaldan çıxıb qonşu otağa keçdilər. Onlar özləriylə götürdükləri vərəqdə qeyd olunmuş məsələlərlə bağlı məsləhətləşməliyidilər. Beş dəqiqəlik müzakirədən sonra bütün suallara yox cavabıyla geri qayıtdılar.

Yox, Varvara öz körpəsini öldürməmişdi.

Sonra sədr bir neçə kəlmə də söyləyib Varvaranın azad olduğunu dedi.

Camaat zalı tərək etdi, komediya qurtardı...

Kimsə Aksel Stremın əlinə toxundu, bu, Heysler idi. O dedi:

– Hə, səni də bu işə qarışdırdılar!

– Hə, – Aksel dedi.

– Amma səni nahaq yerə işdən ayırdılar.

– Hə, – Aksel yenə cavab verdi. O artıq bir qədər özünə gəlmişdi, odur ki əlavə etdi:

– Ancaq canımın qurtardığına sevinirəm.

– Bircə bu çatışmırdı! – Heysler hər sözü xüsusi vurğuyla tələffüz edərək dedi.

Aksel bundan belə bir nəticə çıxardı ki, Heyslerin də işdə müəyyən rolunu olub və işə müdaxilə edib. Allah bilir, bəlkə də, Heysler, əslində, bütün prosesi idarə edərək istədiyi nəticəyə nail olub. Qaranlıq işdir.

Hər halda Aksel başa düşürdü ki, Heysler bütün günü onun tərəfində olub.

– Sağ olun, çox sağ olun! – o, əlini uzadaraq dedi.

– Nəyə görə? – Heysler soruşdu.

– Hər şeyə görə!

Heysler onu saxladı:

– Mən heç bir şey etməmişəm. Heç cəhd də etməmişəm, təşəkkürə ehtiyac yoxdur.

Ancaq buna baxmayaraq, Heysler heç də bu minnətdarlığa qarşı deyildi, o, sanki, bunu gözləyirdi də, budur, axırı aldı da.

– İndi mənim səninlə danışmağa vaxtım yoxdur, – o dedi.

– Sabah sən evə gedirsən? Bu, yaxşıdır. Yaxşı, sağ ol! – Heysler yolu keçdi...

Gəmidə Aksel lensman və onun arvadıyla, Varvara və iki şahid qızla görüşdü.

– Hə, – lensmanın arvadı dedi, – nəticəyə sevinirsən?

Aksel cavab verdi ki, hə, necə sevinməmək olar, – artıq, yəqin ki, hər şey bitdi.

Lensman da söhbətə girişərək dedi:

– Bu mənim dairəmdə ikinci uşaq qətlidir, birincini Selanrolu İnger törətmişdi, bu, ikincisidir. Yox, belə hallarda yumşaqlıq göstərmək olmaz, ədalət mühakiməsi özünü tam gücüylə göstərməlidir.

Ancaq lensmanın arvadı, deyəsən, dünənki ifadəsinə görə Akselin ona o qədər də minnətdar olmadığını anlayırdı, o, öz mövqeyini malalayaraq yumşaltmaq istədi:

– Yəqin ki, dünən nədən sənin əleyhinə danışdığımı başa düşdün?

– Hə. Bəs necə, – Aksel cavab verdi.

– Ümid edirəm ki, başa düşübsən. Yoxsa elə bilirsən, səni məhv etmək istəyirdim? Mən səni həmişə gözəl insan hesab etmişəm, istəyirəm bunu biləsən.

– Elədir, – Aksel yalnız bunları dedi, ancaq həyəcanlandı və şad oldu.

– Hə, – lensmanın arvadı davam etdi. – Mən günahın bir hissəsini sənin üzərinə atmağa məcburdum, əks təqdirdə Varvaranı mühakimə edəcəkdilər, onunla birlikdə sən də həbs olunacaqdın. Mən bunu xoş niyyətlə etdim.

– Elədir, elədir, buna görə çox sağ olun!

– Məhz mən, başqa heç kəs, şəhərdə İrodun və Pilatın yanına getdim, sizinçün əlləşib-vuruşdum. Sən ki özün gördün, biz çıxış edənlər, hamımız günahın bir qismini sənin üzərinə yıxdıq ki, hər ikinizə bəraət verilməsinə nail olaq.

– Hə, – Aksel dedi.

– Yəqin ki, bircə dəqiqə də mənim sənin əleyhinə olduğumu düşünməmişən, deyilmi? Sənin kimi gözəl insanın əleyhinə necə çıxmaq olar?

Bu qədər həqarətdən sonra bu münasibət necə də xoş idi. Hər halda, Aksel elə mütəəssir olmuşdu ki, lensmanın arvadına nəsə hədiyyə etmək istəyirdi, fərqi yoxdu, təki nəsə pay verərək öz minnətdarlığını bildirsən, payızda, ola bilsin ki, heyvan kəsib aparardı. Yaxşı bir cöngəsi vardı.

Lensman Heyerdalın arvadı sözünə əməl edib Varvaranı yanına qəbul etdi. Hətta gəmidə də onun qayğısına qalaraq üşüməsinə və ac qalmasına yol vermədi. Börgenli şturmanla laqçırtı vurmağa da ona imkan vermədi. Bunu ilk dəfə görəndə lensmanın arvadı heç bir söz demədi, ancaq Varvaranı yanına çağırırdı. Amma bir də baxanda Varvaranın yenə də başını yana əyərək şturmanla Börgen ləhcəsində danışığı güldüyünü gördü. Bu dəfə onu yanına çağıraraq dedi:

– Mənə elə gəlir ki, indi sənə kişilərlə söhbət etmək yaramaz, Varvara. Nələr yaşadığını və nədən qurtulduğunu yadına sal.

– Mən onun Börgendən olduğunu eşitdiyim üçün söhbət etdim, – Varvara cavab verdi.

Aksel onunla danışmadı. O, Varvaranın arıqladığına və zəiflədiyinə diqqət etdi. Ancaq dişləri düzəlmişdi. Üzüklərin heç birisi barmağında yox idi...

Beləcə, Aksel çöllüklə irəliləyir. Külək əsir, yağış yağır, ancaq o, şad-xürrəmdir, körpudə artıq ona məxsus olan otçaları və malanı görür. Ay səni, Heysler! Səhər bu nəhəng hədiyyə haqda bir söz belə demədi. Nə qəribə adamdır.

VIII

Aksel evdə çox dincələ bilmədi: payız fırtınalarıyla yeni qayğılar və xoşagəlməzlilər başlamışdı. Öz-özünü beləyə salmışdı; divardakı cihaz teleqraf xəttində problemlər olduğunu göstərirdi.

Bu ona görəydi ki, o, tamahkarlıq edərək bu işin altına girmişdi. Bu iş başdan bəri düz gətirməmişdi; teleqraf

ləvazimatlarının və cihazın dalınca gedəndə Brede Olsen onu hədələyərək demişdi:

– Səni xilas etdiyimi nə tez yadından çıxardın.

– Məni Olina xilas edib, – Aksel cavab verdi.

– Elədir, bəs səni öz bədbəxt kürəyində evinə daşıyan kim idi? Bu yaxşılığımıza görə sən işi elə düzüb-qoşdun ki, xutorumu yayın ortasında əlimdən alıb, üzü qısa doğru məni çöldə qoyasan! – Brede özünü təhqir olunmuş hiss edirdi, o dedi: – Buyur götür, teleqrafı da, bütün bu zirzibili də. Mən ailəmlə kəndə köçürəm, orada başqa işlə məşğul olacağam, bunun nə olduğu sənənin heç yuxuna da girməyib, mənim mehmanxanam olacaq, bir də elə bir yerim olacaq ki, adamlar ora qəhvə içməyə gələcəklər. Elə bilirsən, bacarmırıq? Arvadım hər cür yemək-İçmək satacaq, özüm sə müxtəlif işlərlə məşğul olub səndən qat-qat çox qazanacağam. Ancaq nə dediyimi eşit, Aksel, mən sənə çoxlu əngəllər törədə bilərəm, axı teleqraf işini incəliklərinə qədər bilirəm, dirəkləri aşırı, məfilləri qıra bilirəm. Sən də tez-tez işindən-gücündən olarsan. Sənə sözüüm budur, çalış yadından çıxarma...

Budur, Aksel körpüdən maşınları gətirə bilər – ah, onlar necə də qızılı, rəngbərəngdirlər, elə bil lövhədirlər, onları elə bu gün gətirə bilər, yaxşı-yaxşı baxıb ləzzət alar, istifadə etməyi öyrənərdi, amma hələ orada qalmalıdırlar. Belə vacib işi qoyub teleqrafın dalınca qaçmaq adama ağır gəlir. Amma ortada pul da var axı.

Qayanın başında Aronsenə rast gəlir. Tacir Aronsen durub harasa tufana baxır, elə bil, ruhdur. Ona buralarda nə lazımdır? Yəqin ki, rahatlıq tapa bilmir, qayalıq onu çəkib gətirir, mədənlərə özü baxmaq istəyir. Hə, tacir Aronsen narahatdır, həm özünün, həm də ailəsinin taleyinə görə. Budur, o, tam müflisləşmiş və düşkünləşmiş halda tərک edilmiş qayalıqda durub: atılmış maşınlar pas atır, materiallar, arabalar, çox şey açıq səma altındadır, hər şey baxımsız və sahibsizdir. Orda-burda, barakların divarlarında cəmiyyəyə məxsus alət-

lərin, miniklərin və tikililərin götürülməsini və xarab edilməsini yasaqlayan əllə yazılmış plakatlar nəzərə çarpır.

Aksel dayanıb başına hava gəlmiş tacirlə söhbətə girişir:

– Deyəsən, ova hazırlayırsınız?

– Hə, onu mütləq axtarıb tapmalıyam! – Aronsen cavab verir.

– Kimi tapmalısınız?

– Kimi? Məni və buralarda hamını müflis edəni. Öz qayasını satmaq istəməyəni, inkişafa əngəl olanı, insanları ticarətdən və puldan məhrum edəni.

– Siz Heysleri deyirsiniz?

– Bəli, məhz onu. Onu güllələmək lazımdır!

Aksel gülərək deyir:

– Bu günlərdə Heysleri şəhərdə gördüm, siz orada onunla görüşə bilərdiniz. Ancaq mən öz boş başımla düşünürəm ki, onunla görüşməsəniz, daha yaxşı olar.

– Niyə ki? – Aronsen qəfil soruşur.

– Qorxuram, o, sizə həddindən artıq müəmmal və yekəxana görünsün.

Onlar höcətləşdilər və Aronsen daha da qəzəbləndi. Axırda Aksel zarafatla soruşdu:

– Yəqin ki, siz bizi burada Tanrının ümidinə buraxıb getməyəcəksiniz?

– Səncə, qəlyanıma tütün alacaq qədər pul qazana bilmədiyim halda sizin bu bataqlıqda qalıb çürüməliyəm? – Aronsen hiddətlə bağırırdı. – Əgər mənə müştəri tapsan, torpağımı mütləq sataram.

– Müştəri? – Aksel soruşdu. – Əgər lazımı qaydada becəriləsə, sizin çox yaxşı torpağınız var; sizin torpağınız adamı heç vaxt ac qoymaz.

– Sən ki bilirsən, mən torpaqda eşələnmək istəmirəm! – deyə Aronsen yenidən üzü tufana doğru bağırırdı. – Mən daha yaxşı işlərlə məşğul olmaq istəyirəm!

Aksel ona müştəri tapa biləcəyini dedi, ancaq Aronsen bu sözlərə acı-acı güldü.

– Buralarda mənim torpağımı almağa qadir olan adam yoxdur.

– Yox, məhz burda var. Ancaq başqaları da tapıla bilər.

– Burda ancaq yaramazlar və dilənçilər yaşayır, – Aronsen qeyzlə davam etdi.

– Nə etmək olar? Amma Sellanrolu İsaak sizin torpağınızı istənilən an ala bilər, – Aksel incik halda dedi.

– İnanmıram, – Aronsen dedi.

– Sizin nə fikirləşdiyiniz mənimçün önəmli deyil, – Aksel cavab verdi və üzünü çevirib getdi.

Aronsen onun arxasınca qışqırdı:

– Dayan görün! Səncə, İsaak mənim canımı Böyük Torpaqdan qurtara bilər?

– Hə, – Aksel dedi, – həm də beş belə Böyük Torpaqdan, əgər söhbət vəsaitdən və puldan gedirsə!

Mədənə gedərkən Aronsen Sellanrodan aralı keçmişdi, onu görmələrini istəmirdi; qayıdarkən o, malikanəyə girib İsaakla söhbət etdi.

– Yox, – İsaak dedi və başını buladı, – mən bu barədə düşünməmişəm, heç düşünmək də istəmirəm.

Ancaq Milad bayramında Yelisey evə qayıdanda İsaak artıq o qədər də tərslik etmirdi. Doğrudur, o heç vaxt Böyük Torpağı almaqdan səfeh bir iş təsəvvür etmirdi, hər halda bu, onun fantaziyası deyildi; amma Yelisey hesab edirsə ki, dükan-da işləmək ona uyğundur, bu barədə düşünməyə dəyər.

Yelisey özü bu məsələyə elə-belə, barmaqarası yanaşırdı, tam əleyhinə deyildi, amma biganə də deyildi. Əgər burda, evdə qalsa, müəyyən mənada axırı çatmış olacaq; kənd şəhər deyil. Payızda şəhərdə buranın sakinlərini qeydiyyatı alanda, yerliləriylə görüş-məmək üçün qaçıb gizlənmişdi, çünki onlar başqa dünyanın adamlarıydılar. Necə ola bilərdi ki, yenidən həmin dünyaya qayıtsın?

Anası onu razı salmağa çalışırdı, Sivert də. Onlar Yeliseyi dilə tuturdular, odur ki, bir gün üçlükdə malikanəyə baxmaq üçün Böyük Torpağa getdilər.

Lakin torpaqdan məhrumolma perspektivi qarşısında qalan Aronsen birdən-birə başqa adam oldu: o satmaq istəmirdi!

Burdan getsə belə, torpaq onsuz da qala bilər, bura bum-konstant sahədir, bərəkətlidir, onu həmişə satmaq olar.

– Siz mənim istədiyim qədər verməyəcəksiniz, – Aronsen dedi.

Otaqları gəzildilər, ağıla, anbara baxdılar, malların miskin qalıqlarını gördülər: bir neçə dodaq qarmonu, saat zəncirləri, çəhrayı rəngli qutular, asma şüşə lampalar – heç birisinin xutorlular arasında müştərisi yox idi. Nəhayət, bir az pamazı parça və bir neçə yeşik mismar vardı.

Yelisey özünü çəkərək hər şeyi sərraf gözüylə nəzərdən keçirirdi.

– Bu mallar mənə gərək deyil, – o dedi.

– Onları götürməyə də bilərsən, – Aronsen cavab verdi.

– Torpağına isə bütün malları, mal-qarası və başqa şeylərlə birlikdə min beş yüz kron verə bilərəm, – Yelisey dedi. Onunçün nə deməyin fərqi yox idi, onun təklifi ərköynlükdən başqa bir şey ifadə etmirdi, o, özünü göstərmək istəyirdi.

Evə qayıtdılar. Alver baş tutmadı, Yelisey Aronsenə çox ucuz qiymət təklif etmiş, onu təhqir etmişdi:

– Sənə qulaq asmağı özümə təhqir sayıram, – Aronsen sənə keçərək demişdi, – şəhərli cızmaqaraçı, tacir Aronsenə alver etməyi öyrədənə bir bax!

– Mənə elə gəlir ki, sizinlə heç vaxt bir-birimizə sən deyəcək qədər səmimi olmamışıq, – özünü heç də ondan az təhqir olunmuş hesab etməyən Yelisey dedi. İşə bir bax, indi də aralarında ədavət başlayacaq.

Görəsən, Aronsen niyə ilk dəqiqədən tərslik edib satmaq istəmədi? Bunun səbəbləri vardı, Aronsendə yenidən müəyyən ümidlər baş qaldırmışdı.

Kənddə Heyslerin qayasını satmaması nəticəsində yaranmış vəziyyəti müzakirə etmək üçün yığıncaq olmuşdu. Bundan yalnız onların kəndi deyil, bütün mahal ziyan çəkirdi. Bəs

niyə insanlar mis qayalıq kəşf olunanadək yaşadıkları kimi, yaxşı, ya da pis yaşamaq istəmirdilər?

İstəmirdilər!

Onlar manna sıyığına və ağ çörəyə, fabrikanın parçasına, yüksək maaşa, israfçılığa, böyük pullara öyrəşmişdilər, adam olmuşdular. İndisə birdən-birə pullar dənizdəki siyənək sürüsü kimi yenidən yoxa çıxdı, özün kömək ol, ya Rəbbim, yenə də ehtiyac, nə etməli?

Sabiq lensmanın kənddən qisas almaq istəməsinə heç kəs şübhə etmirdi, çünki kənd camaatı amtmının onu işdən çıxarmasına kömək etmişdi, buna da şübhə yoxdu ki, kənd bu adamın qədrini bilməmişdi. Amma o getmədi. Ən sadə üsulla, dılığır bir qayaya görə utanmadan dördü bir milyon tələb etməklə kəndin inkişafını saxladı. Məgər o, güclü deyildi? Bunu Ay Işığında olan Aksel Strem də təsdiqləyə bilər, o, Heysleri bu yaxınlarda görüb. Varvara Bredenin şəhərdə məhkəməsi varmış və o, evə bəraət alaraq qayıdıb, prosesdə Heysler də iştirak edib. Onun dilənçi günündə dağlarda dolaşdığını düşünənlər gedib Akselə hədiyyə kimi göndərdiyi bahalı maşınlara baxsınlar.

Beləliklə, bu adam bütün mahalın taleyini həll edirdi, onunla hesablaşmaq lazım idi. O, öz qayasını ən yaxşı halda neçəyə satar? Bunu aydınlaşdırmaq lazımdır. İsveçlilər ona iyirmi beş min təklif ediblər, amma Heysler imtina edib. Əgər kənd, icma işin alınması üçün qalanını qoysa, onda necə? Əgər məbləğ bu qədər də ağıllıq olmazdı, bunu etməyə dəyərdi. Sahildəki tacir və tacir Aronsen də əlavə pul qoymaq barədə gizli razılığa gəlmişdilər: onların indi qoyduğu əlavə xərcin sonradan yavaş-yavaş əvəzi çıxacaqdı.

Nəhayət, Heyslərlə danışıq aparmaq üçün iki nümayəndə göndərdilər. İndi onların gəlişini gözləyirdilər.

Ona görə də Aronsendə müəyyən ümid yaranmışdı, ona elə gəlirdi ki, müştərilərə qarşı tərslik edə bilər. Amma tərslik uzun sürmədi.

Bir həftədən sonra nümayəndələr qəti rədd cavabıyla geri döndülər. İşə lap başdan pis başlamışdılar, çünki nümayəndələrin biri kim olsa yaxşıdır? Brede Olsen! Çünki onun çoxlu boş vaxtı vardı. Onlar Heysleri axtarıb tapdılar, o isə yalnız başını bulayaraq gülümsədi:

– Evə qayıdın, – o dedi və qayıdanbaş yol pullarını da verdi. Beləliklə, mahal məhv olurdu!

Özündən çıxan və bir müddət nə edəcəyini bilməyən Aronsen günlərin birində Sellanroya üz tutub torpağını satdı. Aronsen bunu etdi. Yelisey dediyindən dönmədi, torpaq sahəsini tikililəri, mal-qarası və digər mallarıyla birlikdə min beş yüz krona aldı. Doğrudur, təhvil-təslim zamanı məlum oldu ki, Aronsenin arvadı çitlərin çox hissəsini gizlədib, ancaq Yelisey kimi adamlar belə xırda şeylərə əhəmiyyət vermirlər. Xırdaçı olmaq lazım deyil – o dedi.

Ancaq Yelisey o qədər də sevinmirdi: artıq onun həyat karyerasının möhürü vurulmuş oldu, kənd onu məhv edəcək! O, öz parlaq planlarından imtina etməliydi. Artıq kontorçu deyildi, lensman da olmayacaqdı, heç şəhərli də olmayacaqdı. Atasının və evdəkilərin qarşısında lovğalanaraq deyirdi ki, Böyük Torpağı hansı qiymətə istəyirdisə, eləcə də aldı ki, onun hər şeydən necə yaxşı baş çıxardığını qoy görsünlər! Ancaq bu kiçik zəfər çox şey demək deyildi. Bundan başqa, müvəkkil Andreseni dükanla birlikdə almaq imkanının olması ona müəyyən təsəvvülük verirdi, – Aronsen öz yeni dükanını açanadək müvəkkilə ehtiyac duymurdu. Odur ki Andresen ondan işdən çıxarılmamasını xahiş edəndə bu, Yeliseyin olduqca xoşuna gəldi; o, ilk dəfə özünü ağa və sahibkar kimi hiss etdi.

– Qala bilərsən! – o dedi. – İş dalınca və əlaqələr qurmaq üçün Tronheymə və Börgenə gedəndə burada mənə müvəkkil lazım olacaq.

Andresen heç də pis müvəkkil deyildi, o, bunu dərhal sübut etdi; o, çox işləyir və Yelisey olmayanda hər şeyə

nəzarət edirdi. Ancaq buraya ilk gəlişində özünü mühüm şəxs kimi qələmə vermişdi, bunun günahı da ağası Aronsendəydi. Artıq hər şey dəyişmişdi. Yazda bataqlıq azca əriyəndə Sivert Sellanrodan Böyük Torpağa gəlib qardaşının torpağını toxalamağa başladı, bu zaman müvəkkil Andresen də çıxıb toxalamağa girişdi – niyə, səbəbi məlum deyildi, halbuki bu iş onun vəzifəsinə daxil deyildi, hər halda o, belə adamdı! Torpağın donu çox az açıldığından, yaxşı toxalamaq mümkün deyildi, ancaq hələlik işin yarısını görmüşdülər ki, bu da çox şey deməkdi. Bu fikir qoca İsaaka məxsusdu – Böyük Torpaqdakı bataqlığı qurudub, orada əkinçiliklə məşğul olmaq; xırda ticarət də qoy əlavə bir şey kimi olsun, sadəcə, ona görə ki, adamlar bir yumaq sapdan ötrü kəndə getməsinlər.

Budur, Sivert və Andresen yanaşı toxa vururlar, hərdən dayanıb nəfəslərini dərir və şən-şən söhbət edirlər. Andresen hardansa qızıl iyirmi kronluq əldə edib və Sivert çox istəyir ki, bu parlaq sikkədən onda da olsun, ancaq Andresenin onu verməyə heyfi gəlir, o, öz qızıl pulunu sandıqda, papiros kağızına büküb saxlayır. Sivert sikkə uğrunda güləşməyi təklif edir, kim qalib gəlsə, pul da ona qalsın, ancaq Andresen risk etməyə qorxdı; əgər Andresen sikkəni ona versə, Sivert iyirmi kronluq kağız əsginas, üstəlik, bütün bataqlığı təkbəşinə toxalamağı vəd etdi. Amma müvəkkil Andresen bundan incidi və dedi: – Sonra da evinizdə deyəsən ki, mən bataqlıqda işləyə bilmirəm! – Axır ki, onlar iyirmi beş kağız krona razılaşdılar və Sivert gecəylə Sellanroya qaçaraq atasından pul istədi.

Gəncliyin şıltaqlıqları, füsunkar gəncliyin! Yuxusuz gecə, bir mil o başa, bir mil də bu başa, gündüzü isə yenə də işləməlidir – güclü və cavan adam üçün heç nədir, qızıl sikkə isə çox qəşəngdir. Bu qəribə alverə görə Andresen Siverti lağa qoymaq istədi, ancaq bunun əvəzində Sivertin əlində əla bir şey vardı, onun Leopoldina haqda bircə kəlmə deməsi vəziyyəti dəyişdi:

– Hə, yeri gəlmişkən, Leopoldina sənə salam söylədi!
Bunu eşidən Andresen dərhal kiridi və qızardı.

Hər ikisi üçün şən və qayğısız günlərdi, onlar bataqlıqda dayanıb zarafatla deyisir, işləyir, yenə də zarafatlaşırdılar. Hərdənbir Yelisey də çıxıb onlara kömək edirdi, ancaq tez də yorulurdu, onun nə güclü bədəni, nə də güclü iradəsi vardı, yalnız yumşaq ürəyi vardı.

– Ora bax, Olina gəlir, – Sivert deyirdi, – get ona yenə yarım girvənkə qəhvə sat.

Yelisey həvəslə razı olurdu. Dükana gedib Olinaya xırda bir şey satırdı. Beləcə, bataqlığı qazımaqdan müvəqqəti azad olurdu.

Zavallı Olina isə hərdənbir Akseldən aldığı pula, ya da oğurladığı keçi pendirinin əvəzinə bir sıxma qəhvə almaq üçün gəlirdi. Olina haqda artıq demək olmazdı ki, o, dəyişən deyil, Ay Işığındakı işi qarı üçün, doğrudan da, ağır idi və onu əldən salmışdı. Amma o, qocaldığını və gücdən düşdüyünü qətiyyənlə boynuna almaq istəmirdi, ondan imtina olunsaydı, əməlli-başlı acıqlanardı. O, möhkəm və dözümlüydü, öz işini görür, hətta ürəyini boşaltmaq üçün qonşuları sülənməyə də vaxt tapırdı. Evdə danışmağa heç kəs yoxdu, Aksel heç danışqan deyildi.

O, prosesdən razı qalmamışdı, məhkəmə onu məyus etmişdi. Hamıya bəraət vermişdilər! Varvara Brede sudan quru çıxmışdı, amma Sellanrolu İngərə səkkiz il vermişdilər – Olina bunu anlamaqda çətinlik çəkirdi, ona yaxın adama qarşı yaxşılıq edilməsini tamamilə qeyri-nəsrani hiddətlə qarşılayırdı. Qurban olduğum hələ öz sözünü deməyib! – deyərək Olina, sanki, gələcəkdə baş tutacaq səmavi hökmü qabaqcadan görərək göz vururdu. Təbii ki, Olina prosesdən narazılığını içində saxlaya bilməzdi, xüsusən də Aksellə nəyə görə dalaşanda dərhal içini tökür, zəhərini boşaldırdı:

– Hə, hə, əlbəttə, indi qanunun əxlaqsız günahlara necə baxdığı bilinmir, amma mən Rəbbimizin buyurduğu kimi yaşayırım, necə də axmağam!

Ah, bu çərənçi qarı Akseli necə də canından bezdirmişdi, ondan elə canını qurtarmaq istəyirdi ki! Budur, yenə yaz gəldi və bütün işləri özü görməli oldu; sonra ot biçini başla-yacaq və o, tam köməksiz qalacaq. Breydablikdəki gəlinləri Helholanddakı qohumlarına yaxşı bir qulluqçu tapmalarını yazmışdı, amma hələ heç kəsi tapa bilməmişdilər. Amma bütün hallarda yol pulunu o ödəməli olacaqdı.

Yox, Varvara çox pis və alçaq iş gördü – uşağı öldürdü, özünə qaçıb getdi! O, iki qısqı və bir yazı Olinayla keçirməli oldu, görünür, belə də davam edəcək. Varvaranın isə vecinə də deyil, yaramaz qadın! Qışda kənddə bir dəfə onunla görüşüb-danışmışdı, heç olmasa, gözündən bir damcı yaş axıb yanağında quruyaydı.

– Sənə verdiyim üzükləri nə etmişən? – o soruşmuşdu.

– Üzükləri? – Varvara demişdi.

– Hə də, üzükləri.

– Onlar məndə deyil ki?

– Hə, onlar səndə deyil?

– Axı bizim aramızda hər şey bitib, – qız dedi. – Ona görə də onları taxa bilmərəm. Heç kəs belə etmir, əgər hər şey qurtarıbsa, üzüyü taxmırlar.

– Mən onları nə etdiyini bilmək istəyirəm.

– Sən onları geri almaq istəyirsən? – o dedi. – Mən səni belə xəsis bilmirdim.

Aksel bir az düşünüb dedi:

– Mən onların pulunu verərdim, səndən onları havayı götürməzdim!

Yox, Varvara üzüklərin başına daş salmış, satıb-sovmuşdu, odur ki, Akselə qızıl və gümüş üzüyü ucuz qiymətə geri qay-tarmaq qismət olmadı.

Ancaq buna rəğmən, Varvara qətiyyən kobud və acıdil deyildi, bunu demək olmazdı! Onun əynində ipləri və qırçın-ları olan uzun önlük vardı, yaxalığına isə ağ parça tikilmişdi, bu, olduqca qəşəng görünürdü. Deyilənə görə, o, kənddə özünə dost tapmışdı, bəlkə də, dedi-qoduydu, çünki lensma-

nın arvadı ona ciddi nəzarət edirdi, hətta Milad günlərində rəqs etməyə də buraxmırdı.

Hə, lensmanın arvadı, doğrudan da, ciddi nəzarət edir-di: çünki Aksel yolda dayanıb öz keçmiş qulluqçusuyla üzük barədə söhbət edəndə xanım birdən-birə onların arasında peyda olub dedi:

– Axı mən səni dükana göndərmişdim, Varvara!

Varvara getdi. Xanım Akselə müraciətlə dedi:

– Səndə satlıq heyvan əti yoxdur ki?

– Hm! – Aksel cavab verdi və təzim etdi.

Elə bu payız lensmanın arvadı onu tərifləyib demişdi ki, əla oğlandır, tanıdığı bütün oğlanların ən yaxşısıdır, odur ki, Aksel bunun əvəzində öz qabiliyyətini göstərməliydi. Aksel xalqın ağalarla rəftarına dair əski ənənələri bilirdi, ona görə də dərhal ağına qurban edə biləcəyi danası gəldi. Ancaq günlər keçdi, payız gəldi, aylar bir-birini əvəz etdi, dana isə toxunulmamış qaldı. Dananın gələcəkdə də onunla qalmasında heç bir pis şey yoxdu, ancaq versə, bir cöngə kasıblayacaqdı, cöngə isə qızıla bərabərdir.

– Hm. Salam! Yox, – Aksel dedi və başını buladı ki, onda ətlik heyvan yoxdur.

Xanım, sanki, dayanıb onun fikirlərini oxuyurmuş:

– Amma eşitdiyimə görə, sizin bir cöngəniz var, – o dedi.

– Olmağına var da, – Aksel cavab verdi.

– O sizə lazımdır?

– Hə, lazımdır.

– Yaxşı, – lensmanın arvadı dedi, – qoyununuz da yoxdur?

– Yox, indi yoxdur. Axı mənim yemləyə biləcəyim qədar heyvanım var.

– Yaxşı, yaxşı, hə, daha heç nə, – deyə xanım başını yırğalayıb getdi.

Aksel evə getdi, ancaq bu söhbəti xatırlayıb qorxuya düşdü; görəsən, axmaqlıq etməmişdi ki. Lensmanın arvadı vaxtilə mühüm şahidlərdən biri olmuşdu, o həm Akselin əleyhinə,

həm də lehinə ifadə vermişdi, ancaq yenə də mühüm şahid olaraq qalırdı. Ola bilər ki, indi bir qədər unudub, ancaq meşədə uşaq cəsədilə bağlı zibil işdən yaxasını qurtardığını unuda bilməz. Yaxşısı budur, bir qoyunundan keçsin.

Qərribə burasıydı ki, bu işin uzaqdan da olsa, Varvaraya dəxli vardı: sahibəsinə qoyun apardığını görəndə Varvara ona rəğbətlə yanaşacaqdı.

Günlər yenə keçdi, amma günlərin keçməsi heç bir sarsaq hadisəylə əlamətdar olmadı. Yenidən kəndə gedən Aksel özüylə qoyun aparmadı, amma son anda bir quzu götürdü. Ancaq quzu iriydi, arıq, ələngə-filan deyildi. Quzunu verər-kən Aksel dedi:

– Qoyunların əti çox bərkdir, düşündüm ki, sizə bunu hədiyyə etsəm, daha yaxşı olar.

Ancaq lensmanın arvadı hədiyyə barədə eşitmək belə istəmirdi:

– De görüm, girvənkəsini neçəyə verirsən? – o dedi.

Lovğa qadın, yox, sağ olun, o, xalqdan hədiyyə qəbul etmir! Axırda Aksel quzuya görə yaxşı pul aldı.

Varvaranı görə bilmədi. Yox, lensmanın arvadı gələrkən onu görmüş və Varvaranı harasa göndərmişdi. Eybi yoxdur, qoy getsin. Varvara onu düz ilyarım işçisiz qoymuşdu!

IX

Yazda olduqca gözlənilməz və ciddi bir hadisə baş verdi: mis mədəninin istismarını bərpa etməyə hazırlaşdılar, Heysler öz qayasını satmışdı. Yoxsa möcüzə baş vermişdi? Ah, bu Heyslerin işindən baş açmaq olmurdu, o sata da bilərdi, satmaya da, başını bulayıb yox da deyə bilərdi, yırgalayıb hə də deyə bilərdi. O, bütün kəndi yenidən gülümsəməyə vadar etmişdi.

Bəlkə, onun vicdanı axır ki oyanmışdı, artıq öz keçmiş mahalını sulu horra və pulsuzluqla çox cəzalandırmaq istəmirdi? Bəlkə, o, öz iki yüz əlli min kronunu almışdı? Yoxsa

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Heyslerin pula ehtiyacı yaranmış və qayanı dəyər-dəyməzinə vermişdi? İyirmi beş min, ya da əlli min də pul idi axı. Yeri gəlmişkən, söz gəzirdi ki, qayanı atasının adından onun böyük oğlu satıb.

Hər necə olursa-olsun, iş bərpa olunmuşdu, həmin mühəndis yenə də başının dəstəsiylə gəlib əvvəlki işlərə başlamışdı. Bəli, eyni işlərdi, ancaq əvvəlkinə nisbətən tamamilə başqa üsulla görülürdü, irəliyə doğru, amma dal-dalı.

Hər şey çox sadə görünürdü: isveçlilər gəlmişdilər; işçilərlə, dinamitlə və pulla. Nə baş verirdi? Hətta Aronsen də qayıtmışdı, tacir Aronsen nəyin bahasına olursa-olsun Böyük Torpağı geri almaq istəyirdi.

– Yox, – Yelisey dedi, – mən satmıram.

– Əgər yaxşı pul verən olsa, satarsınız?

– Yox.

Yox, Yelisey Böyük Torpağı satmaq istəmirdi. Məsələ burasındaydı ki, kənddəki tacirin durumu ona o qədər də acınacaqlı görünmürdü, onun rəngbərəng şüşəbəndi olan gözəl eyvanı, onunçün işləyən müvəkkili vardı, özüsə istədiyi vaxt səyahətə çıxmağa bilirdi. Ah, əsilzadə ağalarla birinci dərəcəli kayutlarda səyahətə çıxmaq necə də qiymətdir! Haçansa Amerikanın özünə getmək əla olardı, bu barədə tez-tez düşünürdü. Hətta ölkənin cənubundakı şəhərlərə tez-tez etdiyi işgüzar səfərlər belə ona zəngin təəssüratlar qazandırır ki, uzun müddət onların təsirindən qurtula bilmirdi. Ona görə yox ki, çox forslansın və öz şəxsi gəmisində səyahət etsin, ya da kef məclisləri düzənləsin. O və kef! Əslində, o, nəşə qəribə oğlan idi, artıq qətiyyənlə qızlarla maraqlanmırdı, onları buraxmışdı, onlara olan marağını itirmişdi. Ancaq təbiətə, o, marqraf oğluydu, birinci sinifdə səyahət edir, çoxlu mal alırdı. Hər dəfə səfərdən daha şıq geyinmiş və ciddi görkəmdə qayırdı, axırıncı dəfə qaloş geyinmişdi.

– Bu nədir, sən iki cüt çəkmə geyinirsən? – ondan soruşurdular.

– Hə, mənim ayaqlarım çox üşüyür, – Yelisey cavab verirdi.

Ayaqları üşüdüyünə görə hamı ona acıyırdı.

Xoşbəxt həyat, bar həyatı və bekarçılıq! Yox, Böyük Torpağı satmaq istəmirdi. Yenidən kiçik şəhəriyə qayıdaraq miskin dükanda oturmaq və əlinin altında müvəkkili olmamaq onun üçün ölümdən betərdi! Bununla belə, o, Böyük Torpaqdakı fəaliyyətini genişləndirmək istəyirdi. İsveçlilər qayıtmışdılar, mahalı yenə pulla dolduracaqdılar, hansı axmaq bu vaxt torpağını satar? Aronsen hər dəfə rədd cavabı aldıqca buranı tərک etdiyi üçün öz axmaqlığından daha çox dəhşətə gəlirdi.

Lakin Aronsen öz əzablarını, Yelisey isə hədsiz ümidlərini azalda bilirdilər; ən başlıcası isə xutorlular və kəndlilər az ümid bağlamalı, səadətdən həzz alan mələklər kimi əllərini bir-birinə sürtərək az gülümsəməliyidilər; xutorluların və kəndlilərin bu hərəkətləri tamamilə yersiz idi, çünki onları çox böyük xəyal qırıqlığı gözləyirdi: mədəndə iş başlamağına başlamışdı, doğrudur, ancaq qayalığın o biri başında, buradan iki mil uzaqda, Heyslerin qayasının cənub qurtaracağı başqa mahala aid idi, həm də çox uzaqdaydı. İş ordan yavaş-yavaş şimala, ilk mis qayalığa, İsaakın mis qayasına doğru irəliləməli, xutora və kəndə uğur gətirməliydi. Buna ən yaxşı halda onillər lazım olacaqdı.

Dinamit partlayışı effekti verən bu gurultulu xəbər hamının beynini dumanlandırdı, başını gicəlləndirdi. Kənd camaatı yasa batdı. Bəziləri Heysleri suçlayırdılar ki, bu şeytan Heysler yenə də onlarla oyun oynadı, bir başqaları bir yerə toplaşaraq yenidən nümayəndə heyəti göndərdilər, bu dəfə mədən şirkətinə, mühəndisin yanına. Bunun heç bir təsiri olmadı, mühəndis izah etdi ki, işi cənub tərəfdən başlamaq lazımdır, çünki ora dənizə yaxın olduğundan hava yoluna-filana ehtiyac olmayacaq, demək olar ki, daşımaya ehtiyac qalmayacaq. Yox, iş cənub tərəfdən başlamalıdır. Artıq bu həll olunub.

Bu zaman Aronsen yeni iş yerinə, yeni qızıl xəzinəsinə köçdü. O hətta müvəkkil Andreseni də özüylə aparmaq istəyirdi.

– Bu çöl-biyabanda nə edəcəksən? – o dedi. – Mənimlə gəlsən, səninçün bundan qat-qat yaxşı olar!

Ancaq müvəkkil Andresen heç vəchlə Böyük Torpağı tərək etmək istəmirdi; bu, ağlasığmaz idi, onu buraya nəsə bağlayırdı, görünür, buralar onun xoşuna gəlirdi, o, sanki, buralarda böyümüşdü. Yəqin ki, Andresen özü dəyişmişdi, çünki buralar elə əvvəlki kimi idi. İnsanlar və şərait eynilə qalmışdı: mədən işləri buradan uzaqlaşmışdı, ancaq buna görə heç bir xutorlu başını itirməmişdi, onların əkin-biçini, mal-qarası vardı. Düzdür, pul az idi, ancaq yaşamaq üçün hər şey vardı, hər şey. Hətta Yelisey də pul axınının ondan yan keçməsindən ümitsizləşmirdi, ən pisi oydu ki, ilk başda o, çoxlu getməyən mal almışdı, ancaq bu mallar hələlik dükanə bəzək verərək ona şöhrət qazandıra bilərdi.

Kəndli başını itirməmişdi. O hesab etmirdi ki, buranın havası ona düşmür, onun təzə paltarlarına tamaşa edən kifa-yət qədər insan vardı, o, brilyant xiffəti çəkmirdi, şərəbin sorağını Qaliley Kannında təşkil olunan nikahdan eşitmişdi. Kəndli ona məxsus olmayan gözəlliklərdən: incəsənətdən, qəzətdən, rahatlıqdan ötrü dərd çəkmir. Siyasətin qiyməti isə insanların ona ödədiyi məbləğ qədərdir, bundan çox ola bilməz; torpağın məhsulunu isə, əksinə, neçəyə istəsən sata bilərsən, hər şeyin yaradıcısı, yeganə mənbə həmin məhsullardır. Kəndlinin həyatı boş və kədərli-dir? Aman, nə deyirsiniz-deyin, bircə bunu deməyin! Onun öz fəvqəltəbii gücü, öz xəyalları, öz maraqları, öz möhtəşəm xurafatı var. Bir gün axşamçağı Sivert çayın sahiliylə gedərkən birdən ayaq saxlayır: suyun üzündə iki vəhşi ördək yırgalanır, erkək və dişi. Onlar Siverti sezdilər, insan övladını görüb qorxdular, biri nəsə deyir, qırıq-qırıq səs çıxarır, üçnotlu bir musiqi, o biri həmin ladda cavab verir. Həmin saniyə quşlar civildəşərək

suyun üzərində iki kiçik dövrə vurur və yenidən ətrafa səpələnmiş daşlar kimi yerə qonurlar. Bu zaman onlardan biri yenə nəsə deyir, o birisi isə cavab verir, yenə də əvvəlki həmin fraza, ancaq bu dəfə yüngüllük və məmnuniyyət ifadə edir: bu, iki oktava yuxarıdır! Sivert dayanıb quşlara baxır, quşların yanından harasa uzaqlara, xəyallar aləminə baxır. Qulağına bir səs gəldi, incə bir səs, içində haçansa yaşadığı, lakin unuttuğu coşqun və ecazkar bir duyğunun zəif və xəfif xatirəsi oyandı. O, evə gedir, o, sakitdir, bu barədə danışmır, boşboğazlıq etmir, bunlar dünyəvi sözlərə bənzəməirdi. Bu, Sellanrolu Sivert idi, cavan və sadə bir oğlan; bir dəfə axşamçağı o evdən çıxdı və nələr yaşadı!

Bu, onun yeganə macərası deyildi, başqaları da vardı. Belə bir əhvalat da baş vermişdi; Yensina Sellanronu tərک etmişdi. Bu hadisə Sivertin qəlbini alt-üst etmişdi.

Hə, belə çıxırdı ki, o özü istəyərək getmişdi. Eh, Yensina təsadüfi bir qız deyildi, bunu heç kəs deyə bilməzdi! Bir dəfə Sivert onu evlərinə aparmaq istərkən, təəssüf ki, ağlamışdı, ancaq sonradan göz yaşı tökdüyünə görə peşman olmuş və peşman olduğunu getməsilə sübut etmişdi. Hə, sadəcə, belə.

Sellanrolu İngərin isə artıq heç bir şey xoşuna gəlmirdi, belə ki, Yensina getdikdən sonra İngər öz qulluqçusundan narazılıq etməyə başladı. Qəribəydi, o, Yensinanı heç bir şeydə qınaya bilmir, ancaq görünür, ona nifrət edir, malikanədəki mövcudluğuna güclə dözürdü. Yəqin ki, bu, İngərin psixoloji durumuyla bağlıydı: onun bütün qışı özünü qəmgin və dindar aparması izzisiz ötüşməmişdi.

– Sən getmək istəyirsən? Yaxşı, – İngər dedi.

Bu, xoşbəxtlik idi, onun gecə duaları gerçəkləşmişdi. Malikanədə onsuz da iki yetkin qadın vardı, bu dəyib-sulanmış və ərə getmək vaxtı çatmış Yensina nəyə lazımdır? İngər onun həddi-buluğa çatmasına qısqançlıqla yanaşır və yəqin ki, düşünürdü: bir vaxtlar mən də eynilə beləydim!

Möminlik onu zəiflətməmişdi. Təbiət onu o qədər də qüsur-
lu yaratmamışdı, o, həyatın ləzzətini dadmış, ondan həzz
almışdı, artıq bu yaşında həmin şeylərlə məşğul olmaq istə-
mirdi, bu barədə danışmağa belə dəyməzdi, İnger bu fikirdən
vahimələnirdi. Mədəndə iş dayanmışdı, fəhlələr də yox idi
– İlahi, bu, necə də yaxşıdır! Ləyaqət nəinki vacib deyil, hətta
zəruridir, rifah qədər, mərhəmət qədər.

Dünya isə dəli dünyaydı. Siz bir Leopoldinaya baxın,
balaca Leopoldinaya, inci dənəsidir, körpədir, ancaq o da
başdan-ayağadək sağlam olduğu kimi, həm də günah içi-
ndədir; belini qucaqlayan kimi yerə uzanmağa hazırdır, tfu!
Onun üzündə sızanaqlar əmələ gəlmişdi, bu onun qanının
qaynamasını göstərirdi, ah, anası yaxşı xatırlayırdı, qanın
qaynaması belə başlayırdı. Ana öz qızını bu sızanaqlara görə
qınamırdı, ancaq qız onların qarşısını almaq istəyirdi, Leo-
poldina bu sızanaqların axırına çıxmalıydı. Bu müvəkkil
Andresen bazar günləri buralarda nə avaralanır? Bütün günü
İsaakla kənd təsərrüfatı haqda boşboğazlıq edir. Yəni onlar
ikisi də Leopoldinanın heç bir şey başa düşmədiyini zənn
edir? Ah, əvvəllər – otuz-qırx il bundan qabaq cavanların ağı
olmayıb, indisə çox pis olublar.

– Yaxşı, bəs necə olacaq, – onlar bu barədə danışanda
İsaak dedi. – Yaz qapını kəsdirib, Yensina da çıxıb gedib, yay
işlərini görməyə kimi götürək?

– Leopoldina ilə özüm işləyəcəyəm, – İnger dedi. – Mən
gecə-gündüz işləməyə hazırım! – o, həyəcanla və qəhərlənə-
rək dedi.

İsaak bu coşğunluğun mənasını anlaya bilmədi, onun öz
düşüncələri vardı, odur ki, belini və lomunu götürüb meşə-
nin qırağındakı daşı çıxarmağa getdi. Yox, insafən, İsaak qul-
luqçu Yensinanın getməsinin səbəbini bilmirdi, o, əla qız idi.
Ümumiyyətlə, İsaak ən sadə və aydın şeyləri başa düşürdü:
iş, qanuni və təbii hərəkətləri. Onun bədəni girdə və qüvvət-
liydi, ondan mistik adam tapmaq müşkül məsələydi, o, əsl

kəndli kimi yaxşı yeyir, bunun faydasını da görürdü, ona görə də çox nadir hallarda özündən çıxırdı.

Hə, indi də daşdan danışaq. Burada çoxlu müxtəlif daş vardı, ancaq birinci bundan başladı. Bir gün gələcək, İsaak burada balaca bir daxma tikəcək, İngərlə özünə kiçik bir bucaq, Sivertin Böyük Torpaqda olmasından istifadə edib buraları təmizləmək istəyirdi. Yoxsa oğlunun suallarına cavab verməli olacaqdı, o isə bunu istəmirdi. Yəqin ki, gün gələcək, malikanədəki bütün tikililər Sivertə lazım olacaq, ona görə də valideynlər özlərinə daxma tədarükü görməliydilər. Doğrusu, Sellanroda heç vaxt tikintiyə ara verilmirdi, odur, daş ağılın üstündəki böyük samanlıq hələ də tikilib qurtarmamışdı. Ancaq tirləri və taxtaları hazır idi.

Hə, indi də daşdan danışaq. O, torpağın üstünə çox da çıxmamışdı, amma zərbələrə təslim də olmurdu, demək, çox böyükdür. İsaak onun ətrafını qazıdı, sonra lomu altına salıb qaldırmaq istədi, daş tərənmədi. Bir az da qazıyıb yenidən yoxladı – yox. Torpağı təmizləmək üçün kürək dalınca evə qaçmalı oldu, yenə qazıdı, yoxladı – olmadı. Belə-belə işlər, əmican! – İsaak daşla bağlı səbirlə düşündü. O, xeyli müddət qazıdı, daş isə getdikcə daha çox torpağın dərinliyinə işləyirdi, yapışacaq yeri də yoxdu. Onu partlatmağa heyfi gəlirdi. Zərbə səsinə evdəkilər tökülüşüb gələcəkdilər. Qazımağa davam etdi. Ling dalınca getdi, gətirib yoxladı – yox! Yenə də qazıdı. Bir balaca əsəbiləşməyə başladı, qaşlarını çatıb daşa elə baxdı ki, sanki, bura daşları yoxlamağa gəlmişdi və bu daş da xüsusilə tərs çıxmışdı. Onu danladı, daş elə yumru və sarsaqdı ki, heç bir yerindən yapışmaq mümkün deyildi, İsaaka elə gəldi ki, o, elə səfeh yaradılıb. Partlatsın? Ona barıt sərf etsin? Yox, daşdan qorxub geri çəkilməzdi!

Qazımağa başladı. Dəhşətli dərəcədə yorulmuşdu, bəli, ancaq qorxusu çəkilməmişdi. Nəhayət, lingin ucunu daşın altına salıb bir də yoxladı – daş yerindən tərənmədi. Texniki baxımdan bu üsulun əvəzi yoxdur, ancaq bu da kömək etmədi. Bu,

nədir, məgər İsaak ilk dəfəydi, daş qırırdı? Qocalıb, yoxsa? Qəribədir, hı-hı. Gülməlidir. Doğrudur, bu yaxında gücünün azaldığını hiss etmişdi, daha doğrusu, hiss etməmişdi, hətta fikir də verməmişdi, sadəcə, ona elə gəlmişdi. Bax indicə o, yenə daşdan yapışacaq və güc verərək onu yerindən tərpədənəcəkdir.

Bu isə asan deyil, İsaak lingin üzərinə yıxılaraq var gücüylə basmağa çalışır. Budur, o əyilib basır, basır, dəhşətli, qorxunc, qasırga kimi, onun bədəni dizlərinədək uzanmış kimi görünür. O, möhtəşəm və əzəmətlidir, onun ekvatoru qeyri-adidir.

Ancaq daş yerindən tərpənmədi.

Nə etmək olar, yenə də qazımaq lazımdır. Daşı partlat-sınmı? Sükut! Yox, bir az da qazımaq lazımdır. Onun tərsliyi tutmuşdu, daşı mütləq çıxarmaq lazımdır! Bunun İsaaka məxsus anormal bir şey olduğunu demək olmazdı, yox, bu, əkinçinin torpağa olan çoxdankı məhəbbətindən irəli gəlirdi, ancaq bu sevgidə zəriflikdən əsər-əlamət yoxdu. İlk baxışdan bu, axmaq təsir bağışlayırdı, əvvəlcə o, üstünə basmamışdan qabaq hər tərəfdən daşın üzərinə əyildi, sonra ətrafını qazıdı və daşı qucaqladı, əlləriylə torpağını təmizlədi, bax bunları etdi. Amma bu hərəkətlərin heç birində nəvaziş yoxdu. Qızışmağın qızışmışdı, amma tərslikdən.

Bəlkə, yenə də linglə yoxlasın? Lingi asan yerdən daşın altına soxdu – yox. Bu daş niyə belə tərslik və inadkarlıq edir? Amma işlər, sanki, yoluna düşməyə başlayır, İsaak bir də yoxlayır və azacıq ümidi yaranır. Azacıq hiss edir ki, artıq daş məğlubedilməz deyil. Birdən ling sürüşür və İsaaki yerə cırpır. Lənət şeytana! – o qışqırır. Papağı yana qaçır, az qalır ki, yerə düşsün, lap ispan quldurlarına oxşayır. O tüpürür.

Budur, İnger gəlir.

– Gəl yeməyini ye, İsaak! – o, yumşaq və mehribanlıqla deyir.

– İndi gəlirəm, – o cavab verir, ancaq arvadının yaxına gəlib onunla danışmasını istəmir.

Ah, bu İnger də heç nə başa düşmür və yaxına gəlir:

– Yenə ağlına nə gəlib? – o soruşur və demək olar ki, hər gün qeyri-adi şeylər düşündüyünə eyham vurmaqla onu sakitləşdirmək istəyir.

Amma İsaakın kefi yoxdur, olduqca dilxordur, odur ki deyir:

– Heç nə bilmirəm.

İnger isə çox kütdür, of, elə hey soruşur, əl çəkmir, çıxıb getmir.

– Görürsən ki, – İsaak deyir, – mən bu daşı çıxarmaq istəyirəm!

– Nə, onu çıxarmaq istəyirsən?

– Hə.

– Mən sənə kömək edə bilərəm? – o soruşur.

İsaak başını bulayır. Ancaq, hər halda, İngerin ona öz köməyini təklif etməsi çox yaxşıdır, odur ki artıq ona dişlərini qıcaya bilmir:

– Yaxşı, bir az gözlə, – deyib, çəkcik və mil dalınca evə qaçır.

Əgər daşdan bir parça qoparsa, o, belə hamar və sürüşkən olmayacaq və lingi daha yaxşı dayaya biləcək. İnger mili tutur, İsaak isə vurur. Vurur, vurur. Aha, bir parça qopdu.

– Köməyə görə sağ ol, – İsaak deyir. – Və mən bu daşı çıxaranadək yemək deyib durma.

Ancaq İnger getmir. Əslində, onun burada olması və ərinin işləməsinə tamaşa etməsi İsaakın xoşuna gəlir, o, bunu cavanlığından xoşlayırdı. Budur, baxın lingi dirəmək üçün əla dayaq əmələ gəldi, o güc verir və daş tərənir!

– O tərənir! – İnger deyir.

– Yalan demirsən ki? – İsaak soruşur.

– Yalan deyirəm?! Bax, tərənir!

Hə, axır ki, onu yerindən tərətədi, lənətə gəlsin onu, onların arasında gərgin mübarizə başlayır. İsaak ağırlığını lingin üzərinə salıb hıqqanır, daşsa ancaq bir balaca tərənir. Bir neçə dəqiqə beləcə davam edir, amma heç bir şey alınmır.

İsaak başa düşür ki, iş yalnız onun bədəninin ağırlığında deyil; artıq əzəlki gücü qalmayıb, iş də elə bundadır, bədəni öz möhkəmliyini və elastikliyini itirib. O zəifləyib, elədir, məsələ bundadır. Bu, səbirli adamı kədərləndirir: kaş ki İnger burda durub baxmayaydı!

Birdən o, lingi yerə atıb çəkicə cumur. O, bərk hiddətlənib, ona görə də zorunu işə salmaq istəyir. Papağı yenə də əvvəlki kimi yanakı durub, quldura oxşayır, o, qeyzlə və iri addımlarla daşın həndəvərinə dolanır, sanki, ona həddini bildirmək istəyir və guya ki, bu dəqiqə onu çınqıla döndərəcək. Bunu niyə də etməsin? Dəhşətli nifrət etdiyin daşı xıncım-xıncım etmək yalnız işin formal tərəfidir. Birdən daş müqavimət göstərdi, əzilmək istəmədi? Baxarıq, kim bu döyüşdən salamat qurtaracaq!

İnger yavaş-yavaş qorxmağa başlayır, çünki ərinin içində nəyinsə qaynayıb-coşduğunu hiss edir; o deyir:

– Bəlkə, tirin üzərinə ikimiz də ağırlığımızı salaq? – Tir dedikdə o, lingi nəzərdə tutur.

– Yox! – İsaak hiddətlə bağırır. Ancaq bir dəqiqə düşündükdən sonra deyir: – Yaxşı, bir halda ki burdasan, başa düşmürəm, niyə evə getmirsən. Gəl yoxlayaq!

Budur, onlar daşı böyrü üstə çevirirlər. Alındı.

– Tfu-u! – İsaak deyir.

Ancaq bu zaman onların gözləri qarşısında qeyri-adi bir səhnə canlanır: daşın alt hissəsi yastıdır, olduqca genişdir, döşəmə kimi düz və hamardır. Bu daş başqa bir daşın yarısıdır, ikinci yarısı hardasa yaxınlıqdadır. İsaak əla bilirdi ki, eyni daşın ayrı-ayrı hissələri yerin müxtəlif laylarında ola bilər, yəqin ki, donmuş torpaq uzun bir dövr ərzində onları bir-birindən ayırmışdır; bu kəşf onu həm təəccübləndirir, həm də sevindirir, bu daş pilləkən üçün əladır. Burdan xəzinə çıxsaydı, xutorlunun qəlbini bu qədər sevindirə bilməzdi.

– Əla pilləkəndir! – o, qürurla deyir.

İnger avam-avam qışqırır:

– Başa düşmürəm, sən bunu hardan bildin?

– Hm! – İsaak cavab verdi, – elə bilirsən, mən boş yerə torpağı qazıram!

Onlar birlikdə evə gedirlər; İsaak gözləmədiyi tapıntıdan həzz alır, bu heç də gözləniləndən pis deyil. O, uzun müddət yaxşı pilləkən axtardığını və nəhayət ki, tapdığını deyir. Bundan belə ondan heç kəs şübhələnməyəcək, o, daşın digər yarısını tapmaq bəhanəsilə istədiyi qədər qaza bilər. Sivert qayıdandan sonra hətta onun köməyindən də yararlanıla bilər.

Ancaq iş burasındadır ki, artıq o, daşı torpağın altından təkbaşına çıxara bilmir, demək, çox şey dəyişib; bu yaxşı hal deyil, demək, işi sürətləndirmək lazımdır. Qocalıq İsaakı haqlamışdı, o artıq qocalar evinə hazırlaşmalıydı. Pilləkən üçün daş tapdıqdan sonra öyündüyü zəfəri günlər keçdikcə uçub gedirdi, çünki bu qələbə süni və davamsız idi. Artıq onun beli də bükülmüşdü.

Məgər onun həyatında elə dövrlər olmamışdı ki, kimsə daşlar və şum haqda danışanda diqqətini toplayaraq qulaq assın? Əlbəttə, olmuşdu, özü də elə bu yaxınlarda, cəmisini bir neçə il əvvəl. O zaman bataqlığa əyri-əyri baxana həddini göstərirdi. İndisə belə şeyləri nisbi sakitliklə qarşılayırdı, o-oh, Tanrım! Heç bir şey əvvəlki kimi deyildi, buralar tamam dəyişmişdi, meşədən keçən geniş teleqraf yolu yoxuydu, gölün sahilindəki dağlar eninə-uzununa partladılmamışdı. Bəs adamlar? Bəyəm onlar görüşərkən bir-birinə “salam!”, ayrılarkən isə “sağ ol!” deyirlər? Onlar, sadəcə, başlarını tərpedirlər, onu da tərپətsələr.

Amma əvvəllər Sellanro da yox idi, sadəcə, çim qazma vardı, fəqət indi gör nələr var! Əvvəllər heç markqraf da yox idi.

Hə, indi markqraf kimdi ki? Sadəcə, gününü-dövrünü sürmüş, kəderli bir adam. Əgər güc əmələ gəlmirsə, yemək yeməyin və sağlam bağırsaqlara malik olmağın nə faydası var? İndi güc Sivertdədir və şükürlər olsun ki, bu güc onda var; ah, ondan İsaakda da olsaydı! Əgər onun təkəri yavaşmağa başlayıbsa, bunda yaxşı nə ola bilər? O, əsl kişi kimi işləyirdi, onun

kürəyi yük öküzü kimi ağırlığa tab gətirirdi, bundan sonra isə dözümlülük göstərərək ağac stulda ona istirahət verir.

İsaak narazıdır, İsaak kədərlidir.

Odur, su keçirməyən köhnə şlyapası təpəlikdə çürüyür. Onu buraya, meşənin kənarına, yəqin ki, tufan diyirləyib, ya da uşaqlar balaca olanda gətiriblər. Neçə illərdi ki, burada qalıb dağılır, amma bir zamanlar əla şlyapaydı, sapsarı. İsaakın yadındadır, onu dükandan almış və başına qoyub gəlmişdi, İnger dedi ki, çox qəşəng şlyapadır. İki ildən sonra kənddə boyaqçının yanına girib şlyapanı qara, kənarlarını isə yaşıl rəngə boyamasını xahiş etmişdi. Evə qayıdanda İnger demişdi ki, şlyapa daha da gözəl olub. İngərin həmişə hər şeydən xoşu gəlirdi, ah, nə gözəl günlərdir! O, odun yarı, İngersə baxırdı, onun da yaxşı vaxtlarıydı. Mart və aprel ayları gələndə onlar İngərlə bir-birindən ötrü dəli-divanə olurdular, lap meşədəki heyvanlar və quşlar kimi, mayda o, arpa səpir, kartof əkir və bütün sutkanı əlləşib-vuruşurdu. O zaman iş də vardı, yuxu da, məhəbbət də, şirin xəyallar da... İndi hardadır belə may?

Yoxdur.

Bir neçə gün İsaak olduqca sıxıntılı gəzdi. Günləri çox kədərli keçirdi. Təzə samanlığı tikmək üçün nə gücü vardı, nə də həvəsi, qoy bu işlə Sivert məşğul olsun; yaxşı olar ki, rahatlıq tapmaq istədiyi daxmasını tiksən. Onsuz da meşənin kənarındakı yeri nə üçün təmizlədiyini Sivertdən uzun müddət gizli saxlaya bilməzdi, bir dəfə isə birbaşa dedi:

– Orda yaxşı bir daş var, nəsə tikmək istəsək, lazım ola bilər. Onun kimi bir dənə də yaxşı daş var.

Sivert heç qımıldanmadı da, ancaq dedi:

– Özülcün əla daşlardır!

– Bəs nə bilmişdin, – atası dedi, – biz neçə vaxtdır ikinci pilləkəndən ötrü buraları ələk-vələk edirik ki, yaxşı həyət düzəldək. Ancaq bilmirəm...

– Hə, bura həyət üçün pis deyil, – Sivert cavab verdi və ətrafa göz gəzdirdi.

– Hə, doğrudan da. Burada balaca bir daxma tikərik, bir adam gələndə də orda qalar.

– Hə.

– Otaq və anbar haqqında nə düşünürsən? Yadındadır, isveçli qonaqlarımız gələndə necə oldu, indi də onları yerləşdirməyə ayrıca yerimiz yoxdur. Yox, sən de görüm, mətbəx lazım deyilmi, hər ehtimala qarşı, birdən bir şey hazırlamaq istədilər?

– Hə, mənəcə də, onlar mətbəxsiz keçinə bilməzlər, lap gülməli olar, – Sivert dedi.

– Hə, sən belə düşünürsən.

Ata susdu. Ancaq bu Sivert qəribə oğlandır, hər şeyi tez başa düşür, komanın isveçli ağaların nəyinə lazım olduğunu heç soruşmayacaq da, özü isə birdən deyir:

– Sənin yerinə olsam, şimal divarının yanında balaca anbar da tikərdim, bilmək olmaz, bəlkə də, yaş paltar-filan qurutmağa lazım oldu.

Atası onun sözünü göydə tutur:

– Heç də pis olmazdı!

Hər ikisi susub daşla əlləşirlər. Bir dəqiqədən sonra ata deyir:

– Yelisey hələ qayıtmayıb, hə?

Sivert qeyri-müəyyən tərzdə:

– Yəqin, tezliklə gələr, – deyir.

Yeliseyin işi lap müsibətdir, gözü daima evdən qıraqdadır. Yəni özü gedib almaq əvəzinə, malları sifariş vermək olmazdı? Düzdür, özü alanda qat-qat ucuz başa gəlir, amma bunun bir əmək də yol xərci var axı! Qəribə oğlandır. Bilmi-rəm pamazılar, ləçək üçün cürbəcür ipək lentlər, qara və qırmızı həsir şlyapalar, qəlyan üçün uzun-uzun çubuqlar onun nəyinə lazımdır? Xutorlulardan heç kəs belə şeylər almayıb, kənddəki müştərilər isə Böyük Torpağa ancaq pulları olmayanda gəlirlər. Yelisey öz işində fərasətli oğlandır, onun kağız üzərində necə yazdığını, tabaşirlə necə haqq-hesab apardığını

bir görəydiniz! Kaş ki bizim də belə başımız olaydı! – adamlar ona deyirdilər.

Ancaq bunun xeyri yoxdur, çünki olduqca bədxərçdir. Axı kənddən olan müştərilər heç vaxt borclarını ödəmirlər, hətta Brede Olsen kimi lütlər də Böyük Torpaqdan keçərkən nisyə pamazı, qəhvə, patka və ağ neft alırdılar.

İsaak Yeliseyə ticarətlə məşğul olması üçün xeyli pul vermişdi; mis qayalıq üçün aldığı puldan lap az qalmışdı, yaxşı, bəs sonrası necə olacaqdı?

– Səncə, Yeliseyin işləri necə gedir? – birdən İsaak soruşur.

– İşləri? – Sivert vaxt udmaqçün sualı təkrar edir.

– Yaxşı gedənə heç oxşamır.

– O ümid edir ki, yaxşı olacaq.

– Belə de; sən bu barədə onunla danışmısan?

– Yox. Andresen deyirdi.

Ata düşünür, başını bulayır:

– Yox, yaxşı getməyəcək! – o deyir. – Yazıq Yelisey!

Atası getdikcə qaşqabağını daha çox sallayır, o heç əvvəllər də gülürüz deyildi.

Sivertdə təzə xəbərlər vardı:

– Buralara təzə adamlar gəlib.

– Necə yəni?

– İki təzəbinə. Onlar bizimlə üzbəüz torpaq alıblar.

İsaak lomu əlində sallayaraq dayanır, bu, böyük bir xəbərdir, yaxşı xəbərdir, çox yaxşı xəbərdir:

– Deməli, bundan sonra çöllükdə on ev olacağıq, – o deyir.

İsaak onların torpağı harda aldıklarını dəqiqliyinədək və ətraflı soruşur, başını tərpedir – buraları beş barmağı kimi tanıyır axı.

– Hə, düz ediblər, orda yaxşı odunluq meşə var, tikintiyə yarayan şam ağacları da olur. Torpaq cənub-şərqə doğru uzanır.

Hə, demək, təzəbinələri heç bir şey qorxutmayıb, tədricən insanlar çoxalır. Mədəndəki iş dayanıb, bu iş əkinçiliyin ancaq xeyrinədir; çöllükdə həyatın dayandığını demək olmazdı,

əksinə, qaynamağa başlamışdı, iki təzəbinə də gəlmişdi, dörd əlavə əl, tarlalar, çəmənliklər, evlər. Ah, meşənin dərinliyindəki yamyaşıl talalar, daxma, quyu, uşaqlar, mal-qara necə də yaxşıdır! Qanqallı bataqlıqlarda arpa zəmiləri dalğalanır, məzələrin arasında mavi zəngiçiçəkləri başlarını tərpedirlər, günəşin qızılı şüaları evlərin ətrafındakı qaymaççiçəklərini işıqlandırır. İnsanlar o yan-bu yana gedirlər, danışırlar, düşünlər, səmayla və torpaqla bütünləşirlər.

Budur, çöllüyə ilk gələn adam durub baxır. O, bir dəfə dizədək palçıqla bata-bata, süpürgəlikdə azaraq yamac tapdı və orada məskunlaşdı. Onun ardınca başqaları da gəldilər, çöllükdəki cığırı tapdaq etdilər, sonra yenə adamlar gəldi, cıdır yol oldu, indi onunla arabayla gəlib-gedirlər. İsaak özündən məmnun olmalıydı, onun qəlbi qürurla döyünməliydi: çünki buranın əsasını o qoymuşdu, o, markqraf idi.

– Hə, hə, əgər bu gün yem üçün samanlıq tikmək istəyiriksə, hamımız bu həyətdə vurnuxa bilmərik, – o deyir.

Bu sözləri ona, yəqin ki, yenidən alovlanan həyat eşqinin qəfil oyanan nəşəsi dedirdirdi.

X

Xam yerlə dağa bir qadın qalxır. Sakit yay yağışı yağır, o islansa da, vecinə almır, çox qayğılı və həyəcanlıdır. Bu, Varvaradır, məhz Varvara Brede.

Əlbəttə, o, həyəcanlıdır: bu işin axırının necə olacağını bilmir, o, lensmanın yanından ayrılıb və kəndi tərək edib. Belə-belə işlər.

O, çöllükdəki xutorlardan aralı gedir, çünki kimsənin gözüne görünmək istəmir; axı hamı onun hara getdiyini başa düşəcək – çiyində boğçası da var. Hə, o, Ay İşıqlına gedir və yenidən orda yaşamaq istəyir.

O, lensmanın yanında on ay xidmət etmişdi, əgər gecəyə və gündüzə çevirsək, bu heç də az vaxt deyildi, daim təzyiq

altında və sıxıntı içində olduğu nəzərə alınsa, uzun zaman sayılırdı. Əvvəlcə, hər şey yaxşı gedirdi, xanım Heyerdal çox qayğıkeş idi, ona bir neçə önlük bağışlamış, geyindirib-kecindirmişdi. Qəşəng paltarlar geyinib dükana getmək olduqca xoş idi. Axı Varvara hələ balaca qızcığaz ikən bu kənddə yaşamışdı, odur ki hamını küçədə oynadığı, məktəbə getdiyi, oğlanlarla öpüşdüyü, daş-daş, balıqqulağı oynadığı vaxtlardan tanıyırdı. İki ay işlər yağ kimi getdi. Getdikcə xanım Heyerdal qayğıkeşliyini daha da artırdı, milad şənlikləri yaxınlaşanda isə xanım Heyerdal, sadəcə olaraq, ciddiləşdi. Bu nəyə gətirib çıxara bilərdi, əlbəttə, xoş münasibətlərin pozulmasına. Əgər gecələr müəyyən saatlar onun ixtiyarında olmasaydı, Varvara belə həyata qətiyyənlə dözməzdi: saat ikidən səhər altıyadək müəyyən qədər sərbəst idi, bu saatlarda o, bir çox gizli əyləncələrlə məşğul olurdu. Ancaq necə ola bilərdi ki, dünyanın ən adi qadınlarından olan aşpaz onu ələ verməsin? O özü də heç kəsdən icazə-filan almadan çıxıb gedirdi. Onlar növbəylə çıxırdılar.

Amma bunun üstü o qədər də tez açılmadı. Çünki Varvara hər kəsin bunu onun alınından oxuyacağı qədər sadəlövh deyildi. Ondən hər hansı bir əxlaqsızlıqda şübhələnmək mümkün deyildi. Əxlaqsızlıq? O, necə lazımdırsa, müqavimət göstərirdi. Milad şənliklərində oğlanlar onu rəqsə dəvət etdikdə o, birinci və ikinci dəfə yox deyir, üçüncü dəfəsində isə cavab verirdi ki: ikidən altıyadək gəlməyə çalışsaram! Əlbəttə, öz dəyərini aşağı salmamaq üçün istənilən nəcib qadın lovğalanmadan və kobudluq etmədən belə edərdi. O isə qulluqçuydu, ömrü boyu qulluqçuluq etmişdi, ona görə də bu cür veyllənməkdən başqa əyləncə tanıyırdı. Bundan artığını o heç istəmirdi də. Lensmanın arvadı gəlib ona öyüd-nəsihət və oxumağa kitab verirdi – sarsaq qadın! Axı Varvara Börgəndə yaşamışdı, qəzet oxumuş, teatra getmişdi! O, səninçün yonulmamış kəndli qızı-filan deyil.

Amma lensmanın arvadı, deyəsən, şübhələnməyə başlamışdı. Bir dəfə gecə saat üçdə o, qızlar yatan otağın qapısına yaxınlaşaraq çağırdı:

– Varvara!

– Nə lazımdır? – aşpaz cavab verdi.

– Bəs Varvara yoxdur? Açı qapını!

Aşpaz qapını açıb şərtləşdikləri açıqlamanı verdi: Varvara evlərinə qaçmalı oldu.

– Evə, belə qaçaraq? Axı gecə saat üçdür, – xanım dedi və ətraflı şərh verdi.

Səhərisi uzun sorğu-sual başlanır, Bredeni çağırdılar və xanım soruşdu:

– Bu gecə saat üçdə Varvara sizdə olub?

Brede hazırlıqsızdır, amma cavab verir:

– Hə, saat üçdə? Bu axşam. Hə, hə, biz xeyli oturduq, bəzi məsələlər barədə danışmaq lazım idi, – Varvaranın atası cavab verir.

Lensmanın arvadı təntənəli surətdə bəyan edir:

– Varvara bir də gecələr evdən çıxmayacaq!

– Yox, yox, – Brede cavab verir.

– Nə qədər ki mənim evimdədir, olmaz!

– Yox. Eşidirsən, Varvara, mən sənə demişdim axı! – atası təsdiq edir.

– Valideynlərinin yanına ancaq hərdənbir səhərlər gedə bilərsən! – xanım qərar verir.

Ancaq qazdan ayıq lensman arvadı, yəqin ki, öz şübhələrindən tamamilə qurtulmadı, o, bir həftə gözlədikdən sonra yenidən gecə saat dördə kəşfiyata getdi.

– Varvara! – o çağırdı.

Bu dəfə aşpaz yoxdur, Varvara isə evdədir, görünür, qız günahkar deyil. Odur ki, əlüstü bir şey uydurmalı oldu:

– Dünən ağları evə gətirmisən?

– Hə.

– Düz etmisən, çünki güclü külək qalxıb. Gecən xeyrə qalsın!

Əslində lensmanın arvadı üçün bu, əziyyətli bir iş idi: lensmana gecələr onu oyatmasını yalvarmaq, sonra bütün evi ayaqlayaraq qızların otağına getmək, gizləndən onların evdə olub-olmamalarına qulaq asmaq. Qoy nə istəyirlər, etsinlər, artıq onları izləməyi dayandırmışdı.

Əgər xoşbəxtlik vəfa etsəydi, Varvara bu şəraitdə xanımının yanında bir il də qala bilərdi. Ancaq budur, bir neçə gün qabaq onların arasında əməlli-başlı qanqaraçılıq oldu.

Əhvalat səhər erkəndən mətbəxdə baş verdi. Əvvəlcə Varvara aşıpazla yüngülvarı söyüşdü, daha doğrusu, o qədər də yüngül olmadı; onlar hər şeyi ucadan qışqıra-qışqıra deyirdilər, ağıllarına da gəlməzdi ki, xanım eşidə bilər. Aşıpaz alçaqlıq etmiş, bu gecə növbədənkənar aradan çıxmışdı, çünki bazar günüydü. Özünü təmizə çıxarmaq üçün görək nə bəhanə gətirirdi? Guya ki, Amerikaya yola düşən sevimli bacısını yola salmış! Qətiyyən ola bilməz, o, özünü heç də haqlı çıxara bilmədi, çünki elə hey bu gecə yaxşıca şənlənməsindən danışdı.

– Sənin heç vicdanın, ləyaqətin yoxdur, heyvanın biri!
– Varvara dedi.

Xanım isə qapıda dayanıb qulaq asırdı.

Bəlkə də, o, qızların yanına bu bağırışmanın səbəbini soruşmağa getmişdi, ancaq qızların salamını aldıqdan sonra birdən-birə zənlə Varvaraya baxmağa başladı, əyilərək diqqətlə Varvaranın sinəsinə baxmağa başladı. Xoşagəlməz bir səhnə yarandı. Birdən xanım qışqıraraq qapıya tərəf qaçdı.

– İlahi, bu nədir? – Varvara düşündü və sinəsinə baxdı. İlahi, bit! Varvara qeyri-iradi gülümsəyir və fövqəladə hallarda özünü itirməməyə alışdığından üzərindəki bitı çırpır.

– Döşəməyə? – xanım çığırır. – Sən dəli olmusan! O mürdarı götür!

Varvara axtarmağa başlayır. Yenə diribaş tərپənərək özünü elə göstərir ki, guya, tapır və əl hərəkətiylə ocağa atır.

– O səndə hardandır? – xanım həyəcanlı surətdə soruşur.

– O məndə hardandır? – Varvara sualı təkrarlayır.

– Hə, mən bilmək istəyirəm ki, sən harda olmusan və onu hardan gətirmisən?

Varvara dəhşətli səhvə yol verməyib dükandan desəydi, bu cavabla hər şey bitmiş olacaqdı. Amma o, bitin hardan olduğunu bilmədiyini deyib, aşpazdan keçə biləcəyinə eyham vurdu.

Aşpaz dərhal yerindən hoppandı:

– Məndən? Sən özün də bit gətirməkdə pərgarsan!

– Hə, axı bu gecə sən getmişdin!

Yenə də səhv etdi, gərək bu barədə heç nə deməyəydi. Artıq aşpazın susmasının heç bir mənası yox idi, ona görə də zəhrimara qalmış gecə səyahətləri haqda hər şeyi açıb ortalığa tökdü. Lensmanın arvadı dəhşətə gəlmişdi, aşpazla onun işi yoxdur, ancaq Varvara onun çox yaxşı münasibət bəslədiyi qızıdır! Əgər Varvara başını qamış kimi aşağı salsaydı, diz çöküb yalvarsaydı, and-aman etsəydi ki, bir də belə şey olmayacaq, bəlkə də, hər şey yaxşı qurtarardı. Eləmədi. Ona görə də xanım bütün olub-bitənləri – onunçün nələr etdiyini öz qulluqçusuna xatırlatmağa məcbur oldu. Amma Varvara susmaq əvəzinə cavab qaytarmağa, etiraz etməyə başladı, necə də səfeh qızıdır. Bəlkə də, çox ağıllıdır və istəyir işi o yerə gətirib çıxarsın ki, burdan canını qurtarsın. Xanım dedi:

– Mən səni aslanların pəncəsindən qurtardım.

– Nə olsun, – Varvara cavab verdi, – mənimçün sizensiz də pis olmazdı.

– Budur sənin çoxsağolun?! – xanım qışqırdı.

– Hay da yaman, vay da yaman, – Varvara dedi. – Məni həbs etsəydilər də, bu, bir neçə aydan çox olmayacaqdı və bununla da hər şey qurtaracaqdı.

Bir anlığa xanımın dili tutulur, bir müddət ağzını açıb-yumur. İlk deyə biləcəyi sözü tələffüz edir: hesab!

– Hə, hə, bu, sizinçün yaxşı olar!

Sonrakı günləri Varvara valideynlərinin yanında qaldı. Ancaq orada qalmaq mümkün deyildi. Doğrudur, anası indi

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

qəhvə satırdı, yaxşı da müştərisi olurdu, ancaq Varvara buna qane olmaq istəmirdi, bəlkə də, onun daha yaxşı yaşamaq arzuları vardı. Odur ki bu gün yaylıqlı düyünçəsini çiyinə atıb yola düzəldi. İndi hər şey Aksel Stremmin onu qəbul edib-etməməsindən asılıdır! Ancaq işi elə qurmuşdu ki, keçən bazar kilsədə onların adlarını oxumuşdular.

Göydən yağış tökülür, yol palçıqdır, amma Varvara gedir. Axşam düşür, ancaq Müqəddəs Ulaf gününə çox qaldığından hələ işıqlıqdır. Biçarə Varvara özünə rəhm etmədən işinin ardınca gedir, o, müəyyənləşdirdiyi yerə çatıb növbəti mübarizəyə başlamalıdır. Əslində onun heç vaxt özünə rəhmi gəlməmiş, heç vaxt ərinməmişdi, buna baxmayaraq, o, çox qəşəngdir, bədəni də zərifdir. Varvaranın ağı çox çevikdir, ancaq bununla həmişə özünə ziyan edir, ondan başqa nə gözləmək olar ki? O, qaş qayırdığı yerdə göz çıxarmağa öyrəşib, ancaq onun xeyli yaxşı keyfiyyətləri də vardı, uşağını öldürmək onunçün heç bir şeydir, amma onun canlı uşağa konfet vermək qabiliyyəti də var. Onun əla musiqi duyumu da var, o, gitarada ürəkdən və düzgün dınqıldatmağı, xırıltılı səslə oxumağı da bacarır, onu dinləmək çox xoş, bir az da kədərli-dir. Özünə yazığı gəlmək, nə danışsınız? Ah, onun özünə o qədər az yazığı gəlirdi ki, çoxdan özünü təhlükəyə atmış və bununla heç bir şey itirmədiyini düşünürdü. Hərdən ağlayırdı da, həyatında baş vermiş bu və ya digər hadisəni xatırlayaraq əzab çəkirdi; görünür, bu, oxuduğu mahnıların təsirdən, qəlbinin poeziyaya vurğunluğundandı, ancaq bununla özünü də, başqalarını da aldadırdı. Əgər yanında gitarası olsaydı, bu gün axşam Aksel üçün də çalardı.

Qəsdən gec gəlib çıxdı, həyətə girəndə artıq Ay Işığında sakitlik idi. Aha, Aksel həyəti biçib qurtarıb və otun bir qismini də yığışdırıb! Varvara başa düşürdü ki, Olina artıq qocalıb, yəqin ki, otaqda yatır, Aksel isə samanlıqdadır, bir vaxtlar onun yatdığı yerdə. O, tanış qapıya yaxınlaşır, oğru kimi həyəcanlıdır, sonra sakitcə çağırır:

– Aksel!

– Bu nədir? – Aksel dərhal cavab verir.

– Heç bir şey, bu, mənəm, – Varvara deyir və içəri keçir. – Yəqin ki, gecə vaxtı məni içəri buraxmayacaqsan, hə? – o deyir.

Aksel ona baxır, o, çox ləng tərpənir, ağ mələfəyə bürünüb baxır:

– Səndən nə əcəb, – nəhayət, Aksel dillənir. – Hara belə?

– Bu, hər şeydən öncə yaya sənə köməkçi lazım olub-olmamasından asılıdır, – Varvara cavab verir.

Aksel bir dəqiqə düşünür, sonra soruşur:

– Bəyəm sən qaldığın yerdən ayrılmısan?

– Hə, lensmanla haqq-hesabı üzdüm.

– Mənə, yəqin ki, işçi lazım olacaq, – Aksel deyir. – Ancaq başa düşürəm, sən qayıtmaq qərarına gəlibsən?

– Yox, narahat olma, – Varvara cavab verir. – Sabah yolu-
ma davam edəcəyəm, mən Sellanroya gedirəm, ordan da aşı-
rımın arxasına, orada mənim yerim var.

– Orda səninçün iş var?

– Hə.

– Mənə, yəqin ki, işçi lazım olacaq, – Aksel təkrar edir.

Varvara tamam islanıb, ancaq düyünçəsində dəyişəyi var, odur ki üstünü dəyişmək istəyir.

– Sən mənə fikir vermə, – Aksel azca qapıya tərəf çəkilə-
rək deyir.

Varvara yaş paltarlarını soyunur, söhbət əsnasında Aksel tez-tez başını ona sarı döndərir.

– Hə, indisə bir dəqiqəliyə çıx! – Varvara deyir.

– Bayıra? – o cavab verir.

Həqiqətən də, bayıra çıxılması hava deyildi. O dayanıb qızın tədricən daha çox soyunmasına baxır, gözlərini ayırmır; Varvara isə elə dalgındır ki: o, təbii ki, yaş paltarlarını çıxarmazdan öncə üstədən quru paltarları geyinə bilərdi, ancaq bunu etmədi.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Olduqca nazik köynəyi bədəninə yapışib, çiyindəki ilgəyi açib üzünü çevirir, afərin ona! Bu an Aksel yerində donub qalır və görür ki, qız bir, yaxud iki hərəkət etməklə köynəyi sürüşdürüb aşağı salır. “Çox gözəldir” – o düşünür. Varvara isə heç bir şey olmamış kimi durub baxır.

Az sonra onlar uzanıb söhbət edirlər. Hə, ona işçi lazımdır, bu, doğrudur.

– Hə, mən eşitmişdim, – Varvara deyir.

O artıq otu çalmağa başlayıb, axı illik ot tədarükü görmək lazımdır, o isə yalqızdır. Onunçün necə çətin olduğunu Varvara, yəqin ki, başa düşür.

Hə, Varvara hər şeyi başa düşürdü.

Digər yandan, axı o dəfə Varvara özü aradan çıxıb onu işçisiz qoydu, o, bunu unutmamışdı, hətta üzükləri də özüylə aparmışdı. Hələ, üstəlik, bu Börqen qəzeti də gəlməkdə davam edir, sanki, onu ələ salırdı; o, bir ilin abunə pulunu ödəməyə məcbur olmuşdu.

– Vay səni sırtıq qəzet! – Varvara hər şeydə onunla razılaşaraq dedi.

Bu boyda güzəştədən sonra, təbii ki, Aksel özünü heyvan kimi apara bilməzdi; atasının teleqrafdakı işini əlindən aldığına görə Varvaranın ona hirsələnməsinə haqq qazandırdı.

– Yeri gəlmişkən, atan istəsə, yenidən öz teleqrafına qayıda bilər, – o dedi, – mənə lazım deyil, artıq vaxt itkisidir.

– Doğrudur, – Varvara razılaşdı.

Aksel bir dəqiqə düşündü, sonra birbaşa soruşdu:

– Sən ancaq yayı burada qalacaqsan?

– Yox, – Varvara dedi, – sən necə istəsən, elə də olacaq.

– Bunu ciddi deyirsən?

– Hə. Sən necə istəsən, mən də elə istəyəcəyəm. Daha məndən şübhələnmə.

– Eləmi?

– Hə, hə. Mən demişəm ki, bizim adımızı oxusunlar.

Demək, belə. Heç də pis alınmırdı. Aksel uzun müddət uzanaraq düşündü. Əgər bu dəfə məsələ, doğrudan da, ciddidirsə və o yenə alçaqcasına aldadılırsa, daimi işçisi və köməkçisi olacaq.

– Mən vətənimdən qadın gətirdə bilərdim, – o dedi, – o da mənə gəlməyə razı olduğunu yazmışdı. Ancaq o, Amerikadadır və gəlməsi üçün yol pulunu mən göndərməliyəm.

Varvara soruşur:

– Amerikadadır?

– Hə. Keçən il gedib, amma oralar xoşuna gəlmir.

– Yox, sən onun haqqında düşünmə! – Varvara deyir. – Onda bəs mən necə olacağam? – o soruşur və narahat olur.

Varvara, təbii ki, ondan geri qalmaq istəməyərək, boy-nuna alır ki, Börgəndə cavan bir oğlana ərə gedə bilərdi, o, böyük bir pivəxanada arabaçı işləyir, həm də böyük etibar qazanıb.

– Əlbəttə, o hələ də məndən ötrü qəm-qüssə çəkir, – Varvara xırıltılı səslə deyir. – Ancaq bilirsən, Aksel, səninlə aramızda çox şeylər olub və mən bunları unuda bilmərəm. Sənsə istəsən, məni unuda bilərsən!

– Kim, mən? – Aksel cavab verir. – Yox, bundan ötrü qüsilənmə, çünki mən səni heç vaxt unutmamışam.

– Doğrudan?

Bu etiraf Varvaraya çox gözəl təsir bağışlayır, o deyir:

– Belədirsə, bir halda ki, onsuz da keçinə bilərsən, onu Amerikadan gətirtmək nəyinə lazımdır?

Varvara onu bu fikrindən daşındırır, bu çox baha başa gələcək, bu ona heç lazım da deyil. Görünür, Varvaranın beyninə girmişdi ki, özü onu xoşbəxt edə bilər.

Gecə onlar razılığa gəldilər. Onlar axı bir-birinə yad deyildilər, əvvəllər də çox şeyləri müzakirə etmişdilər. Hətta gözlənilən nikah mərasimi də Müqəddəs Ulaf gününə və biçin vaxtnadək baş tuta bilərdi, onların riyakarlıq etməsinə heç bir lüzum yoxdur, hətta Varvara özü Akseli tələs-

dirirdi. Varvaranın israrı Akselə toxunmur, onu qətiyyənlə şübhələndirmirdi, əksinə, bu tələskənlik ona ləzzət verir, qızıdırırdı. Hə, elədir, o, torpaq adamıydı, çaxmaq daşıydı, o qədər də tələbkar deyildi, vasvasılığı da çox azdı, o hər şeylə barışmalı olurdu, öz xeyrini də bilən idi. Üstəlik, Varvara ona yenə təvəzül və qəşəng görünmüşdü, az qala, hətta əvvəlkindən də gözəl və sevimli. O, sanki, almayıdı və Aksel onu dişlərinə çəkdi. Həm də artıq kilsədə onların adlarını elan etmişdilər!

Uşağın və məhkəmənin üstündən hər ikisi sükutla keçdi.

Bunun əvəzində Olinadan danışdılar: görəsən, ondan canlarını necə qurtarsınlar?

– Hə, onu qovmaq lazımdır! – Varvara dedi. – Ona təşəkkür etməyinə də dəyməz. Söz gəzdirməkdən və ara vurmaqdan başqa heç nəyə yaramır.

Ancaq Olinanı qovmaq o qədər də asan olmadı.

İlk səhər Varvaranı görən Olina qarı, deyəsən, taleyinin həll olunacağından duyuc düşdü. O, dərhal əsəbiləşdi, ancaq bürüzə vermədi və özünü yazıq göstərərək stulu Varvaranın altına çəkdi. Ay Işığında həyat öz axarıyla irəliləyirdi, Aksel su və odun daşıyır, Olinanın yerinə ən ağır işləri görür, qalan işlərin öhdəsindən isə Olina özü gəlirdi. Zaman keçdikcə Olina öz-özlüyündə qərara gəlmişdi ki, ömrünün son günlərində burda qalsın, ancaq Varvaranın qəfil peyda olması onun bütün planlarını alt-üst etdi.

– Evdə bircə çimdik qəhvə olsaydı, onu sənə bişirərdim, – o, Varvaraya dedi. – Sən harasa gedirsən?

– Yox, – Varvara dedi.

– Belə de, bəs sən dağlara getmirsən?

– Yox.

– Hə də, bunun mənə dəxli yoxdur, – Olina dedi. – Demək, yenə aşağı?

– Yox, aşağı da getmirəm. Əvvəlki kimi burda qalacam.

– Belə de. Burda qalacaqsan?

– Hə, yəqin ki, elə olacaq.

Olina bir dəqiqə susdu, öz qoca kəlləsini işə saldı; aman, o, çox incə siyasətçidir:

– Hə, – o deyir, – belədirsə, demək, artıq mən sərbəstəm. Buna çox şad olacağam!

– Eləmi, – Varvara zarafatla deyir, – məgər Aksel sən ilə elə pis rəftar edir?

– Pis? O? Günahlarının bağışlanmasından başqa umacağı olmayan bədbəxt qarıya lağ eləmə! Aksel həmişə mənimlə ata və Tanrı elçisi kimi rəftar edib, başqa heç bir söz deyə bilmərəm. Məsələ bundadır ki, burada mənim doğmalarım dan heç kəs yoxdur, mən tək-tənha və atılmış bir vəziyyətdəyəm, qohumlarımların hamısı aşırımın o tayındadır.

Ancaq Olina qaldı. Onlar nikahlanmadan Olinanı buraxa bilməzdilər, odur ki Olina bu məsələdə də öz rolunu yaxşı oynadı, özünü çəkərək onları xahiş etməyə məcbur etdi və axırda onlar kəbin kəsdirənədək, evə, mal-qaraya baxmağa razı oldu. Bu, iki gün çəkdi. Fəqət ər-arvad evə qayıdandan sonra da Olina getmədi. O, vaxtı uzadırdı; bir gün naxoş olduğunu dedi, o biri gün yağışı bəhanə etdi. O, Varvaraya yaltaqlanırdı: indi Ay İşığında hər şey dəyişmişdi, yeməklər başqa cür idi, qəhvədən heç danışmağa dəyməzdi! Olina çox diqqətli davranırdı, Varvaradan daha yaxşı bildiyi hər şeyi onunla məsləhətləşirdi.

– Necə bilirsən, inəkləri sağımı, bir halda ki, onlar artıq pəyədəirlər, yoxsa əvvəl Bordelinadan başlayım?

– Necə istəyirsən, elə.

– Mən onu demirəm! – Olina qışqırdı. – Sən hər yerdə olmusan, varlı və məşhur adamlarla oturub-durmusan və hər şeyi öyrənmişən. Yoxsa biz biçarələr kimi!

Yox, Olina çox diqqətliydi, o, bütün günü siyasətbazlıq edir, Varvaraya onun atası Brede Olsenlə necə dostluq etdiyindən danışdı! Ah, onlar bir yerdə nə qədər xoş saatlar keçiriblər, o, elə hörmətli və nəzakətli adamdır ki, onun dilindən heç vaxt pis söz eşitmək mümkün deyil!

Amma belə davam edə bilməzdi; nə Aksel, nə də Varvara artıq Olinanı saxlamaq istəmirdilər, onun bütün işlərini də Varvara əlindən almışdı. Olina da şikayətlənmir, öz sahibsinə əyri-əyri baxmırdı, əksinə, danışıq tonunu da dəyişmişdi:

– Siz indi çox sanballı olubsunuz! – o deyirdi. – Keçən payız Aksel şəhərə getmişdi, o zaman siz orda görüşdünüz? Yox, sən o vaxt Börgendəydin. O isə hansısa işin dalınca getmişdi, gələndə otçalan və mala da alıb gətirdi. İndi Sellanronun sahibləri sizin yanınızda nədir ki? Müqayisəyə belə gəlməzlər!

O, xırda-xırda sancmağından da qalmırdı, ancaq bu da kömək etmədi; artıq ev sahibləri ondan qorxmurdular. Bir dəfə Aksel onun üzünə dedi ki, getsin.

– Getmək? – Olina soruşdu. – Necə? Sürünə-sürünə gedim?

Yox, o, tamamilə naxoş olduğunu və ayaqlarının sözünə baxmadığını bəhanə edərək getməkdən imtina etdi. Heç yaxşı olmadı: doğrudan da, onun işini əlindən alıb bütün fəaliyyətdən məhrum edən kimi dərhal ruhdan düşərək kefsizlədi. Hər halda o, bir həftə də boş-boş gəzdi. Aksel ona hiddətlə baxırdı, Olina isə acığından onlarla qalmaqda davam edirdi, axıra yaxın lap yorğan-döşəyə düşdü.

Budur, o, yatağa uzanmışdı və Tanrıdan günahlarının bağışlanmasını diləmək əvəzinə, saatlarla sağalacağı barədə danışırdı. O, bu çöl-biyabanda həkim, rahatlıq tələb edirdi.

– Həkim? – Aksel soruşdu, – sən dəli olmusan?

– Necə yəni? – Olina qısaca soruşdu, guya, heç bir şey başa düşmürdü.

O, özünü mülayim və yaltaq apararaq deyirdi ki, heç kəsə yük olmadığı üçün çox xoşbəxtdir və həkimin haqqını özü ödəyə bilər.

– Yəni ödəyə bilərsən? – Aksel soruşdu.

– Bəs necə! – Olina dedi. – Bundan başqa, burda uzanıb yiyəsiz heyvan kimi gəbərə bilmərəm ki.

Bu zaman Varvara araya girərək ehtiyatsızca soruşdu:

– Sənin nəyin çatmır ki? Məgər mən sənə yemək vermərəm? Qəhvənin isə sənə ziyanı var, ona görə vermərəm.

– Bu, sənsən, Varvara? – Olina deyir və baxışlarını ona sarı yönəldir; o, çox düşüb, bərəlməmiş gözləri onu qorxunc göstərir: – Bəlkə də, sən deyən doğrudur, Varvara, bir damcı qəhvənin mənə ziyanı olar, bir çay qaşığı qəhvənin.

– Sən mənim yerimdə olsaydın, qəhvə barədə deyil, başqa şeylər haqqında düşünərdin, – Varvara dedi.

– Bəs mən nə deyirəm, – Olina cavab verdi. – Sən heç vaxt insanın ölməsini istəməzsən, istəyərsən ki, o sağalsın, yaşasın. Bu nədir ki, bax, mən uzanıb baxıram, amma sənin kimi əzab çəkmirəm, Varvara!

– Mən? – Varvara qışqırır və hiddətlə deyir: – Sən bu dili nə görə peyinliyə atılmağa layiqsən!

Bu zaman xəstə bir dəqiqəliyə susur, ancaq dodaqları titrəyir, sanki gülümsəməyə çalışır, amma bacarmır.

– Bu gecə eşitdim ki, kimsə çağırır, – o deyir.

– O sayıqlayır! – Aksel pıçıldayır.

– Yox, mən sayıqlamıram. Sanki kimsə çağırırdı. Səs meşədən, ya da çaydan gəlirdi. Qəribədir, sanki, eynilə körpə uşaq səsiydi. Nə oldu, Varvara getdi?

– Hə, – Aksel dedi, – sənin cəfəngiyatlarından bezdi.

– Bu heç də cəfəngiyat deyil, mən sizin düşündüyünüz kimi, qətiyyənlə sayıqlamıram, – Olina deyir. – Yox, Qadir Tanrı mənim Ay Işığı haqda bildiklərimlə birlikdə Haqq Divanı qarşısında dayanmağıma yol verməz. Mən sağalıb ayağa qalxmalıyam. Sən mənə həkim çağırmalısən, Aksel, onda tez sağalaram. Sən inəklərinəndən birini mənə verərsən?

– Hansı inəkdən danışırsan?

– Mənə söz verdiyən inəkdən. Bəlkə, Bordelinanı verərsən?

– Sən özün də nə çərənlədiyini bilmərsən, – Aksel deyir.

– Sənin həyatını xilas edərkən mənə inək vəd etdiyini, yəqin ki, xatırlayırsan.

– Yox, xatırlamıram.

Bunu eşidən Olina başını qaldırıb ona baxır. Onun tamamilə çallaşmış-keçəlləşmiş və quş boynuna bənzər uzun boynunun üzərində əsən başı nağıllardakı əcaib-qəraib məxluqlar kimi qorxunc görünürdü; Aksel diksinib arxasındakı qapı dəstəyinə toxundu.

– Aha, – Olina dedi, – demək, sən beləymişsən! Hələlik biz bu barədə danışmayacağıq. Bu gündən etibarən mən ineksiz də yaşaya bilərəm, heç onun adını da çəkmərəm. Ancaq yaxşı ki, sən özünün iç üzünü açıb göstərdin, Aksel, bundan sonra sənin hansı yuvanın quşu olduğunu biləcəyəm!

Ancaq gecələrin birində Olina öldü, gecəyarısı; hər halda, səhər tezdən onun yanına girəndə bədəni artıq soyumuşdu.

Olina qarısı – doğuldu və öldü...

Aksel də, Varvara da onu əbədilik basdırdıqlarına şad idilər, artıq heç kəsdən çəkinməyəcəkdilər, onlar sevindilər. Varvara yenə diş ağrısından şikayətlənirdi, qalan şeylər qaydasındaydı. Ancaq ağzını daim yun dəsmalla sarıması və hər dəfə söz deyərkən açması əməlli-başlı zülm idi. Aksel insanın dişinin bu qədər uzun müddət ağrımamasını heç cür anlaya bilmirdi. Doğrudur, o, Varvaranın yeməyi daim ehtiyatla çeynədiyinə diqqət etmişdi, ancaq bütün dişləri salamat idi.

– Bəs sən özünə yeni dişlər qoydurmamışdın? – o soruşur.

– Hə.

– Onlar da ağrıyır?

– Sən elə hey özünü bilməzliyə vurur və yalan danışsan! – Varvara acıqlı cavab verir, halbuki o, səmimi soruşmuşdu. O, əsəbi halda daha tutarlı cavab verir:

– Mənə nə olduğunu sən çox gözəl başa düşürsən.

Ona nə olmuşdu? Aksel daha diqqətlə baxır və ona elə gəlir ki, sanki arvadının qarnı böyüyüb.

– Sən bəyəm ağırlaşmısan? – o soruşur.

– Mənə elə gəlir ki, özün hər şeyi yaxşı başa düşürsən,
– Varvara cavab verir.

Aksel bir qədər mənasız-mənasız ona baxır. Öz astagəliyinə uyğun olaraq uzun müddət oturur və sayır: bir həftə, iki həftə, üçüncü həftə.

– Elə bilirsən ki, mən bilirəm? – o deyir.

Varvara bu mübahisədən əsəbiləşib özündən çıxır və bərkədən, həm də incik tərzdə ağlamağa başlayır:

– Yox, yaxşısı budur, məni də basdır, onda canını mən-
dən qurtararsan! – o deyir.

Qəribədir, bu qadınlar hər şeyə ağlayırlar!

Amma Akselin qətiyyəni onu basdırmaq fikri yoxdu, o, öz xeyrini güdməyin böyük ustasıydı, onun yas saxlamağa qətiyyəni həvəsi yox idi.

– Hə, demək, sən yayda işləyə bilməyəcəksən? – o soruşur.

– Mən işləyə bilməyəcəyəm? – Varvara dəhşətlə bağırır.

Aman Tanrım, qadın necə də qəfildən gülümsəyə bilermiş! Varvara Akselin bu hadisəyə verdiyi reaksiyanı görəndə bir növ tarixi sevinc hissi yaşadı və qışqırdı:

– Mən ikimizin də əvəzinə işləyəcəyəm! Görəcəksən, Aksel, mən sənə istədiyini hər şeyi edəcəyəm, hətta bundan da qat-qat çoxunu. Mən dəridən-qabıqdan çıxacağam, tək sən razı qalasan!

Yenə göz yaşları axmağa başladı, təbəssümlər, nazlanmalar. Onlar bu çölün ortasında yalnız iki nəfərdilər, heç kəsdən qorxub-çəkinmirdilər, qapılar açıq, yayın istisi, milçəklərin vızıltısı. Varvara elə itaətkar və sadıqdi ki, hər şeyə onun gözüylə baxırdı.

Günəş batdıqdan sonra Aksel otcalanı qoşur, istəyir ki, sabaha kiçik çəmənliyi biçsin. Varvara, guya, iş dalınca tələsik çıxır və deyir:

– Qulaq as, Aksel, Amerikadan kimisə gətirtmək sənin hardan ağlına gəldi? Axı o, qışdan tez gəlib çata bilməzdi, ondan sonra o sənin nəyinə lazımdır?

Gör bir, Varvaranın ağlına nə gəlmişdi və bunu qaça-qaça gəlib elə deyirdi ki, sanki, çox vacibmiş.

Ancaq buna qətiyyən ehtiyac yoxdu, Aksel ilk dəqiqələrdən anlamışdı ki, Varvaranı götürsə, o yalnız yayda deyil, bütün il boyu işləyəcək. Bu adam boş-bekar gəzib xəyallara dalmağı sevmir. Elə ki etibarlı işçiyə sahib oldu, bir müddət teleqrafı da əlində saxlaya bilər. Teleqraf ildə xeyli gəlir gətirir və nə qədər ki torpaqdan çox məhsul sata bilmir, ona çox köməyi dəyir. Hər şey yaxşı gedir, tam reallığa uyğun. Artıq qayınatası olmuş Brededən isə qorxmağa dəyməz, o daha teleqrafa hücum çəkməyəcək.

Xoşbəxtlik Akselin üzünə gülməyə başlayır.

XI

Vaxtsa ötür, artıq qış arxadadır, yenidən yaz gəlir.

Günlərin birində İsaaka kəndə getmək lazım oldu. Ondan niyə getdiyini soruşdular.

– Heç özüm də bilmirəm, – cavab verdi.

Ancaq arabanı yaxşıca yuyub oturacağı sahmana saldı və yola düşdü. Təbii ki, özüylə Böyük Torpaqdakı Yeliseyə də cürbəcür ərzaq payı götürdü. Axı indiyədək heç kəs Yeliseyə sovqat götürmədən Sellanrodan ayrılmazdı.

İsaakın evdən çıxması qətiyyən adi hadisə deyildi, çünki o, çox nadir hallarda harasa gedər, adətən Siverti göndərərdi. İlk iki xutorun sahibləri qazmalarının qapısında durub bir-birinə deyirlər:

– Bu ki İsaakdır, bu gün o hara gedir, görəsən?

Ay İşığın yanında keçəndə pəncərənin qabağında dayanmış Varvara qucağında uşaq onu görür və düşünür:

– Bu ki İsaakdır!

O, Böyük Torpağa yaxınlaşıb dayanır:

– Dübrrr! Yelisey evdədir?

Yelisey çıxır. Hə, o, evdədir, hələ getməyib, ancaq yazda cənubdakı şəhərlərə səfərə hazırlaşır.

– Burda, anan sənə nəşə göndərib, – atası deyir, – nə olduğunu bilmirəm, yəqin, xırda-para şeylərdir.

Yelisey bardaqları çıxarır, təşəkkür edir və soruşur:

– Bəs məktubdan-zaddan bir şey yoxdur?

– Elə şey olar? – ata cavab verir və ciblərini eşməyə başlayır, – deyəsən, balaca Revvekadandır.

Yelisey məktubu alır, gözlədiyi də elə buydu, hiss edir ki, qalındır və atasına deyir:

– Heyif ki, erkən gəlmisən, kaş ki iki gün sonra gələydin. Bəlkə, bir az gözləyəsən, mənim çamadanımı da aparardın.

İsaak arabadan düşüb atı bağlayır. O, sahəni gəzməyə başlayır. Kiçik müvəkkil Andresen pis əkinçi deyil, əlbəttə, Yeliseyin hesabına; Sivert atla Sellanrodan ona köməyə gəlirdi, amma o özü də xeyli bataqlıq sahəni qurudub və xəndəklərin kənarına daş düzmək üçün adam tutub. Bu il Böyük Torpaqdakı mal-qara üçün yem almaq lazım olacaq, gələn il isə Yelisey at da saxlaya biləcək. Buna görə Andresenin maraqlarına və kənd təsərrüfatına minnətdar olmalıdır.

Aradan bir xeyli keçdikdən sonra Yelisey qışqıraraq çamadanları arabaya qoyduğunu və hazır olduğunu söyləyir. O, getməyə hazır vəziyyətdə artırmada dayanıb, əynində qəşəng göy kostyum var, boynunda ağ yaxalıq, ayağında qaloş, əlində isə əsa. Düzdür, onun gəmisinin yola düşməsinə hələ iki gün var, ancaq eybi yoxdur, kənddə də gözləyə bilər, onun üçün harda olmanın fərqi yoxdur.

Budur, ata-oğul yol gedirlər. Müvəkkil Andresen dükanın qapısında dayanıb deyir:

– Yaxşı yol!

Ata oğlunun qayğısına qalaraq oturacaqda tək oturmasına şərait yaratmaq istəyir, ancaq Yelisey dərhal bundan

imtina edib yanakı oturur. Onlar Breydablikin yanından ötür-lər, birdən Yeliseyin yadına düşür ki, bir şeyi unudub.

– Dübrrr! Nə olub? – atası soruşur.

Eh, çətir, Yelisey yağış çətirini unudub, ancaq deməyə cürət etmir və deyir:

– Eybi yoxdur, gedək!

– Bəlkə, qayıdaq?

– Yox, davam et.

Ancaq, hər halda, belə huşsuz olması ona son dərəcə ağır gəlir. Bu, atası sahədə gəzişərək gözlədiyi üçün tələsdi-yindən oldu. İndi Yelisey Tronheymə çatdıqda orada gəz-mək üçün ikinci çətiri almalı olacaqdı. Axı iki çətir nəyinə lazımdır? Özü-özünə elə əsəbiləşir ki, arabadan düşüb piya-da gedir.

Bu şəkildə çox söhbət edə bilmir, çünki atası hər dəfə arxaya çevrilib danışmalı olur. O soruşur:

– Sən uzun müddətə gedirsən?

Yelisey cavab verir:

– Üç həftəliyə, uzaqbaşı bir aylığa.

Ata təəccüblənir, necə olur ki, adamlar böyük şəhərlərdə azmırlar. Amma Yelisey cavab verir ki, əgər söhbət ondan gedirsə, o, şəhərlərə öyrəşib və bir dəfə də azmayıb, onun başına heç vaxt belə hadisə gəlməyib.

Atanın arabada tək oturmaq ayıbına gəlir, odur ki, deyir:

– İndi də sən otur, mən yoruldum!

Ancaq Yelisey atasının düşməsinə heç cür razı olmayıb onun yanına oturur. Amma əvvəlcə onlar İsaakın böyük dağar-cığından qəlyanaltı edib sonra yollarına davam edirlər.

Onlar aşağıdakı iki xutora yaxınlaşırlar, kəndə yaxınlaş-dıqları dərhal bəlli olur. Hər iki malikanənin yola baxan bala-ca pəncərələrində ağ pərdələr görünür, samanlığın başına isə bayraq üçün şüvül bərkidilib, On Yeddi mayın şərəfinə.

– Bu ki İsaakdır! – hər iki xutorun adamları yoldan keçən-lərə baxaraq deyirlər.

Nəhayət, Yeliseyin düşüncələri özündən və öz işlərindən ayrılır və o soruşur:

– Sən bu gün kəndə nəyə gedirsən?

– Hm! – atası cavab verir, – elə-belə! – Ancaq Yelisey getdiyi üçün ona demək də olar: – Hə, dəmirçinin qızı Yensinanın dalınca gedirəm, – ata etiraf edir.

– Buna görə özün niyə gəlirdin ki, Sivert gələ bilməzdi? – Yelisey soruşur.

Bu da sənə Yelisey, heç nə başa düşmür; ona elə gəlir ki, Yensina o cür yekəxanalıq edib Sellanrodan getdikdən sonra Sivert onun dalınca gedər!

Yox, keçən il ot biçini o qədər də yaxşı olmadı. Düzdür, İnger vəd etdiyi kimi yaxşı işlədi, Leopoldina da bacardığını etdi, hələ bundan başqa, atlar da dırmıq çəkirdilər. Ancaq otun bir hissəsi pişikquyuğuuydu, biçənək isə böyükdü. Artıq Sellanroda təsərrüfat çox böyüyüb, qadınların ot yığımından başqa işləri də çoxdur: bu qədər mal-qara, yeməyi vaxtlı-vaxtında bişirmək, pendir və yağ hazırlamaq, paltar yumaq, çörək bişirmək lazımdır; İngərlə Leopoldina tamam taqətdən düşürlər. İsaak yayın bir də belə keçməsinə istəmir, ona görə də Yensina qayıtmalıdır, təbii ki, boşdursa. Artıq İnger də etiraz etmir, o, yenə ağillanıb, ona görə də dedi:

– Mənə qalsa, nə istəyirsən, elə!

İngərin ağı başına gəlmişdi, aqlını itirmiş adamın yəni ağillanması zarafat deyil. Artıq İngərin içindəki yanğını söndürməyə ehtiyacı yoxdur, hansısa xüsusi ehtirası cilovlamaq gərək deyildi, qış onu soyutmuşdu, onda qalan istilik evdə istifadə etmək üçün idi, o, yavaş-yavaş kökəlməyə, qəşəngləşməyə başlamışdı. Çox qəribə qadındı: qətiyyənlə saralıb-solmur, tərəvətini itirmirdi; bəlkə də, bu ona görəydi ki, o, çox gec gül açmağa başlamışdı. Bunun nədən olduğunu bir Allah bilir, heç bir şeyin yeganə səbəbi yoxdur, bir çox səbəbləri var. Məgər dəmirçi ailəsi İngərə böyük hörmət bəsləməzdi? Onlar İngəri nəyə görə qınaya bilərdilər? Sifəti eybəcər oldu-

ğundan ömrünün baharı puç olmuşdu, daha sonra onu süni atmosferə salmış və ömrünün yayının altı ilini almışdılar; ancaq onun yaşamağa hələ vaxtı vardı, ömrünün payızında özündən asılı olmayaraq şiddətli ehtirasları olacaqdı. İnger bütün dəmirçi arvadlarından yaxşıydı. Bir az korlansa da, əyilsə də, mayası yaxşıydı, sağlam idi...

Ata və oğul Bredenin mehmanxanasına yaxınlaşıb atı samanlığa bağlayır və evə girirlər.

Brede Olsen bu evi kirayə götürmüşdü; bura tacirə məxsus qeyri-yaşayış sahəsiydi, indi burada iki balaca otaq düzəldilmişdi, ancaq pis deyildi, yeri də yaxşıydı, qəhvə həvəskarları və gəmi səfərinə hazırlaşan qonşu kəndlərin sakinləri buraya həvəslə gəlirdilər.

Deyəsən, bu dəfə Bredenin bəxti gətirmişdi, o, əsl yerini tapmışdı, buna görə arvadına minnətdar olmalıydı. Doğrudan da, qəhvəxana və mehmanxana ideyası Bredenin arvadına məxsusdu, Breydablikdə keçirilən hərəracda qəhvə satar-kən skillinqlər, nağd pullar əlinə dəyəndə alver ona ləzzət eləmişdi. Buraya gələndən bəri işləri əla gedirdi, arvadı ciddi şəkildə qəhvə satır və yeri olmayanlara sığınacaq verirdi. Yolçular ona alqış edirdilər. Əlbəttə, qızı Katerina da ona kömək edir, o artıq böyük qızıdır və əla xidmət edir; amma təbii, bu, müvəqqətidir, çünki Katerina uzun müddət valideynlərinin yanında qalıb xidmət edə bilməz. Hələliklə, alver yaxşıdır, əsas da elə budur. Əvvəli yaxşı başlamışdı, əgər dükançı qəhvə ilə yeməyə krendel və peçenye gətirməsəydi lap yaxşı olardı; yoxsa On Yeddi may bayramında hamı oturub qəhvə ilə yeməyə çörək və peçenye tələb edəcəkdii! Bu işə dükançıya bayramlarda peçenye ehtiyatı görməyi öyrətdi.

Bredenin ailəsi və özü, hər necə olsa da, öz müəssisələrilə dolanırdılar. Naharları tez-tez qəhvə, quru çörək və peçenyedən ibarət olurdu, amma hər halda, yaşayırdılar, uşaqların görkəmi, üst-başı yaxşılaşmışdı, nəinki yaxşılaşmış, hətta gözəlləşmişdi. Qəhvə ilə yeməyə hər kəsin çörəyi yoxdur

kəndlilər deyirdilər. Bredenin ailəsi, görünür, yaxşı yaşayırdı, onlar hətta qonaqlara yalmanıb dadlı tikələr alaraq kökələn it də saxlayırdılar. Belə kök it mehmanxananın mətbəxini və yeməklərini reklam edən ən yaxşı vasitəydi!

Brede Olsen özü evdə ağa rolunu oynayırdı; o, eyni zamanda, öz ictimai mövqeyini də möhkəmləndirmişdi. O, yenidən lensmanın şahidi və daimi yol yoldaşı olmuşdu, eyni zamanda çoxları onun xidmətindən yararlanmaq istəyirdi; ancaq payızda Varvaranın lensmanın xanımıyla adi bir bitə görə arasının dəyməsindən sonra lensmanın evində Bredeni də xoşlamırdılar. Ancaq bu, Bredeni o qədər də narahat etmirdi, indi məhz lensmanın arvadının acığına ona müraciət edən kifayət qədər başqa ağalar da var; beləcə, o, həkimin sevimlisinə çevrilmişdi, pastorun arvadı isə bütün donuzlarını öldürməyə Bredeni çağırırdı.

Əlbəttə, Bredenin ailəsi tez-tez korluq da çəkirdi, onlar hamısı itləri kimi kök deyildilər. Amma Tanrıya şükürlər olsun ki, Brede yüngülxasiyyət adamdı: uşaqlar yavaş-yavaş böyüyürlər! – o deyirdi, halbuki yeni uşaqlar da dünyaya gəlməkdə davam edirdi. Böyüyərək uçub gedənlər özləri öz başlarının çarəsini qılır, hətta bəzən evə də nəsə göndərilirdilər: Varvara Ay İşığında ərdədir, Helge isə siyənək artelində işləyir; onlar imkan daxilində valideynlərinə də bir miqdar ərzaq və pul göndərirdilər. Hətta evdə xidmət edən Katerina da qışda atasının əli aşağı olanda ona beş kron vermişdi.

– Qız belə olar də! – Brede demiş və bu pulun onda hardan olduğunu, nəyin müqabilində qazandığını soruşmamışdı. Belə də olmalıdır, uşaqlar öz valideynlərini sevməli və onlara kömək etməlidirlər!

Bu mənada Brede oğlu Helgedən narazıydı. O, tez-tez xırdat dükanında adamları başına toplayaraq uşaqların valideynləri qarşısındakı öhdəlikləri barədə fikirlərini inkişaf etdirirdi.

– Götürək elə mənim oğlum Helgeni: əgər o, tütün çəkir-sə, bir qədər içki içirsə, mən bunun əleyhinə deyiləm, biz

hamımız cavan olmuşuq. Ancaq bizə məktubu məktub dalınca göndərməsi, özü də quru salamlı, heç də doğru deyil. Onun anasını ağlamağa məcbur etməsi qətiyyəən düzgün deyil. Bu, biabırçılıqdır. Əvvəllər belə deyildi, uşaqlar böyüməyə macal tapmamış işə düzəlir və valideynlərinə xırda-xırda kömək edirdilər. Belə də olmalıdır! Məgər ata-anaları onlara üreklərinin yağını yedirtməyib, onları yedirtmək, böyütmək üçün qan-tər içində çalışıb-çapalamayıblar? Onlarsa bunu unudurlar!

Sanki, Helge atasının bu çıxışını eşitmişdi, çünki qəflətən ondan məktub gəldi, içində də tam əlli kron. Brede ailəsi əməlli-başlı kef çəkməyə başladı, onlar ət və balıq, qonaq otağının girişi üçün asma lampa aldılar.

Gün keçdi, başqa nə lazımdır ki? Brede ailəsi kasıbçılığın davam etdi, ancaq çox çalışıb-vuruşmadı da. Başqa nə lazımdır ki?..

– Hə, qonaqlarımız gəlib! – Brede, İsaakla Yeliseyi asma lampalı otağa ötürərkən dedi. – Mən kimləri görürəm! Yəqin ki, sən getməyəcəksən, hə, İsaak?

– Yox, mənim dəmirçiylə işim var.

– Hə, deməli, Yelisey yenə cənuba, şəhərləri gəzməyə hazırlaşır?

Yelisey mehmanxanalara öyrəşib, özünü evdəki kimi hiss edir, paltosunu və əsasını divardan asıb qəhvə sifariş verir; atasının çantasında qəlyanaltı var. Katerina qəhvə gətirir.

– Yox, rica edirəm, pulu lazım deyil! – Brede deyir. – Selanroda məni o qədər qonaq ediblər ki, Yeliseyin dəftərində isə indi də adım var. Bir ere də götürmə, Katerina.

Ancaq Yelisey pul verir, pul kisəsini çıxarıb ödəyir, üstəlik, iyirmi erə də artıq verir. Zarafat deyil!

İsaak dəmirçinin yanına gedir, Yelisey isə qalır.

O, Katerinaya yalnız ən zəruri şeyləri deyir, başqa heç bir şey; onun atasıyla danışmağa daha çox üstünlük verir. Yox, Yelisey qızların dalınca qaçmır, haçansa onlardan uzaqlaşmış, o vaxtdan da maraqlı göstərmir. Belə yaşamasının səbəbi,

bəlkə də, heç vaxt aşıq olmamasıdır. O, kənddə nadir nüsxəydi; əlləri yazıcı əlinə bənzəyən, qadın kimi modaya düşgün, çətirli, əsalı və qaloşlu bir cənab! Bu müəmmalı subay oğlanı korlamışdırlarmı, dəyişdirmişdilərmi, bilinmirdi! Onun bıçları da istənilən kimi çıxmırdı. Bəlkə də, nəslin davamçısı kimi onun mayası, bünövrəsi əvvəldən düzgün yaradılmışdı, ancaq sonradan süni mühitə düşmüş və xədim olmuşdu. Yoxsa kontorda və xırdavat dükanında elə səylə çalışmışdı ki, bütün səmimi duyğuları yoxa çıxmışdı? Bəlkə də, beləydi. Hər halda, o, mehriban və ehtirassız, bir qədər zəif, bir qədər ruhsuz tərzdə yaşayır, öz yanlış yoluyla elə hey dərinə, dərinə gedirdi. O, kənddəki istənilən adama həsəd apara bilərdi, ancaq buna da qadir deyildi.

Katerina qonaqlarla zarafatlaşmağa öyrəşmişdi, odur ki, Yeliseyə də sataşaraq dedi ki, guya, o, yenə də cənuba, canciyərinin yanına gedir.

– Mən başqa şeylər haqqında düşünürəm, – Yelisey cavab verdi, – iş dalınca gedirəm, müqavilələr bağlayacağam.

– Boş-boş danışib hörmətli qonaqların baş-qulağını aparma, Katerina! – atası onu saxladı.

Ah, Brede Olsen Yeliseyə qarşı o qədər nəzakətlidir ki, adam heyrətə gəlir. Hə, o, belə davranmaq zorundadır, bu, çox ağıllı gedişdir, çünki onun Böyük Torpaqdakı dükana borcu var. Bəs Yelisey? Hə, bu mərifət onun da sümüyünə düşür, odur ki, Bredeylə xoş danışır, zarafatla ona zati-aliləri! deyə müraciət edir, əzilib-büzülür. Öz çətirini unutmasından danışır:

– Elə Breydablikin yanından keçəndə çətir yadıma düşdü.

Brede soruşur:

– Yəqin ki, axşam dükançının yanına gedib bir stəkan punş içəcəksiniz?

Yelisey cavab verir:

– Tək olsaydım, hə. Amma atam burdadır.

Bredenin kefi yaxşıdır, o davam edir:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Sabah yox, birisi gün bura bir adam gələcək, o, Amerikaya qayıdır.

– O, evə baş çəkməyə gəlmişdi?

– Hə. O, yuxarı kənddəndir. Allah bilir, neçə illiyə getmişdi, bu qışı isə evində qalıb. Çamadanını bir arabaçı gətirib, burdadır!

– Mən də Amerika barədə çox düşünürəm, – Yelisey açıqca deyir.

– Siz? – Brede səsələnir. – Sizin nəyinizə lazımdır bu?

– Mən, bəlkə də, orada həmişəlik qalmaram, bilmirəm. Ancaq mən çox gəzmişəm, odur ki orada da olmaq istərdim.

– Demək, belə. Amma ordakılar yaxşı pullar qazanırlar. Götürək elə haqqında danışdığım bu oğlanı: bütün qışı kənddə qonaqlıq, yemək-içmək təşkil etməklə məşğul olub, mənim yanıma gələndə də bir qəhvədən qəhvə, bütün peçenyelərdən sifariş edir. Onun çamadanına baxmaq istəyirsən?

Dəhlizə keçib çamadanı baxdılar. Əsl möcüzəydi, metaldan, hər tərəfi par-par yanırıdı, kilidindən başqa üç qayıışı da vardı.

– Qarmaqla açmaq mümkün deyil! – Brede dedi, elə bil, yoxlamışdı.

Onlar otağa qayıtdılar, ancaq Yelisey qəfildən susdu. Yuxarı kənddən olan bu amerikalı onu məhv etmişdi, o, öz səfərlərini ən mühüm məmurlar kimi həyata keçirmişdi; Bredenin bu subyektə vurulduğu da sirr deyildi. Yelisey yenə də qəhvə istədi və özünü varlı göstərmək üçün peçenye gətirib itə yedirdi, ancaq yenə də özünü miskin və ruhdan düşmüş hiss etdi. Bu möcüzənin qabağında onun çamadanı nədir ki! Qara müşəmbədən, kənarları sürtülərək ağarmış yol çantası, cənuba çatan kimi, Tanrıya and olsun ki, özünə təzə çamadan alacaq, görərsiniz!

– İtə görə nahaq narahat olub onu yemləyirsiniz, – Brede dedi.

Yelisey yenidən özünü müəyyən dərəcədə insan kimi hiss edərək əzilib-büzülməyə başladı.

– Nə kök itdir, adam lap heyrət edir, – o dedi.

Beynindəki fikirlər bir-birini qovurdu, o, Bredeylə söhbətini yarıda kəsib çıxdı və samanlığa, atın yanına getdi. Burada cibindəki zərfi çıxarıb açdı. Onu cibinə qoyanda içərisində nə qədər pul olduğunu baxmamışdı; əvvəllər də evdən belə məktublar alırdı və zərfin içində həmişə bir neçə kağız pul olurdu – səfər üçün cib xərcliyi. Bəs indi nə vardı? Revvekanın qardaşı üçün rəsm çəkdiyi böyük boz kağız, bir də anasından kağız. Bəs sonra? Heç bir şey? Başqa heç bir şey. Pul-zad yoxdu.

Anası yazırdı ki, atasından pul istəməyə cürət etmədi, çünki mis qayalıqdan aldıqları puldan, demək olar ki, heç nə qalmayıb, hamısını Böyük Torpağa, qalanlarını da mallara və Yeliseyin səfərlərinə veriblər. Bu dəfə özü birtəhər keçinməlidir, çünki yerdə qalan pullar bacılarına sərf olunmalıdır, yoxsa onlara heç bir şey qalmaz. Yaxşı yol, səni çox sevirik!

Pul-zad yoxdu.

Cənuba səfər etmək üçün Yeliseyin öz pulu az idi, o, dükan-dakı kassasında nə vardısı, silib-süpürmüşdü, ancaq bu çox az idi. Ah, Börgendəki mal göndərənə bu yaxınlarda pul yollamaqla nə böyük axmaqlıq etmişdi. O, gözləyə də bilirdi. Məktubu açmadan yola çıxmaqda, yəqin ki, yelbeyinlik etmişdi; o, öz uğursuz çamadanyla elə kənddəcə də bu səfərdən canını qurtara bilirdi. Bu heç də pis olmazdı...

Atası dəmirçinin yanından uğurla qayıdıb: sabah Yensinani ona verəcəklər. O heç tərslik-zad etmədi, minnətçi-filan düşməyə də məcbur etmədi, dərhal başa düşdü ki, yayda Selanroda köməkçi lazımdır və razı oldu. Yenə də düzgün hərəkət etdi.

Atası danışdıqca Yelisey oturub öz işləri barədə düşünürdü. O, amerikalının çamadanını atasına göstərüb deyir:

– Bu çamadanın gəldiyi yerlərə necə də getmək istərdim!

Ata cavab verir:

– Hə, heç də pis olmazdı!..

Səhər-səhər ata geri qayıtmağa hazırlaşır, atı arabaya qoşub Yensinin və onun sandığının ardınca dəmirçinin evinə yola düşür. Yelisey dayanıb elə hey onun ardınca baxır; araba meşənin kənarında gözdən itəndə o, mehmanxananın pulunu ödəyib, çaypulu verir:

– Qoy mən qayıdanadək çamadanım burda qalsın, – Kate-rinaya deyir və gedir.

Görəsən, Yelisey hara gedir? Hara gedəcək, onun getməyə yalnız bircə yeri var, odur ki, geri dönür: yenidən evə qayıtmaq zorundadır. Gəldiyi çöl yoluyla geri qayıdır, atasından və Yensinadan aralı gedir ki, onu görməsinlər. Beləcə, o gedir, gedir və getdikcə hər bir xutorluya həsəd aparır.

Zavallı Yelisey, o, tamamilə yolunu azmışdı!

Məgər onun Böyük Torpaqda mağazası yoxdur? Axı özünü ağa kimi göstərməyə, əlaqələr qurmaq üçün həddindən artıq səyahətə çıxmağa nə ehtiyac var, axı bu səfərlər çox baha başa gəlir.

– Xırdaçı olmaq lazım deyil, – Yelisey deyir və on ere ilə keçinmək mümkün olduğu halda, iyirmi verir. Ticarət bu bədxərc adamı dolandıra bilmir, ona evdən də əlavə nəşə gəlməlidir. Böyük Torpaqdakı sahə indi kartof, arpa və ot verir, qalan şeyləri isə Sellanrodan göndərilir. Elə bu? Sivert körpüdən malları Yeliseyə havayı gətirir. Vəssalam? Anası ona atasından pul alıb verməlidir. Bu qədəri də bəs eləmir?

Hələ bu harasıdır?

Yelisey dəli kimi hərəkət edirdi. Adamların kənddən Böyük Torpağa gəlib mal almasıyla lovğalanır, onlara nisyə mal verirdi; camaat bu barədə eşidəndə axışib gəlməyə və nə gəldi nisyə götürməyə başladı; Yelisey çox ürəyiyumşaqdı, kim nə istəyirsə, verirdi, dükən boşalır və yenidən dolurdu. Bunun hamısı puldur. Bəs bu pulu verən kimdir? Atası.

Əvvəllər anası onun etibarlı vəkilidi: Yelisey ailədə ən ağıllı adam sayılırdı, ona dəstək olmaq lazım idi; yadındadır, o, Böyük Torpağı necə ucuz qiymətə aldı və onun qiymətini

necə dəqiq qoydu? Atası onun ticarətinin boş şey olduğunu deyəndə anası cavab verirdi:

– Sənin nə başın çıxır! – O hətta bu kobud ifadələrə əsə-biləşdi də, belə çıxırdı ki, möhtərəm İsaak Yeliseyə hörmət-siz yanaşır.

Təbii, anası özü də səyahət etmiş, görüb-götürmüşdü, o, Yeliseyin kənddə məhv olduğunu əslində yaxşı başa düşürdü, bilirdi ki, o, yaxşı şəraitə alışıb, ünsiyyətçil və dinamik olub, buradakı cəmiyyət onun səviyyəsinə uyğun deyil. O, keyfiyyətsiz adamlara həddindən artıq xərc çəkirdi, ancaq bunu pozulduğu, ya da valideynlərini var-yoxdan çıxarmaq üçün etmir, son dərəcə səxavətli və açıqürəkli olduğundan edirdi. O, özündən imkansız adamlara kömək etmək istəyirdi. İlahi, bütün mahalda təkcə onda hər gün yuyulan ağ burun dəsmalı vardı. Əgər insanlar ona ərək edib nisyə mal istədikdə yox cavabı versəydi, onlar onun, hamının düşündüyü kimi, yaxşı adam olmadığını zənn edərdilər. Bundan başqa, onun yerli şəhərli və dahi kimi, xüsusi vəzifələri vardı.

Anası bütün bunları nəzərə alırdı.

Amma bu işlərdən heç bir şey anlamayan atası bir dəfə onun gözlərini və qulaqlarını açdı.

– Bir bax gör mis qayalıqdan aldığımız pullardan nə qalıb!

– Hə, – İnger dedi, – bəs qalanı hanı?

– Yelisey götürüb.

İnger əllərini bir-birinə vuraraq qışqırdı:

– Yox, artıq o, ağılı başına yığmalıdır!

Zavallı Yelisey elə pozulub, elə vecsiz olub ki. O gərək elə kənd sakini olaraq da qalaydı, ancaq indi o, yazmağı bacaran adama çevrilib, amma təşəbbüskarlıq və dərinlik olmayandan sonra bunun nə faydası? Ancaq o, qətiyyənlə, cani deyil, cəhənnəmdən gəlmiş xortdan da deyil, o, aşıq də olmayıb, şöhrətpərəstlik azarına da tutulmayıb, o, demək olar ki, heç bir şeydir, hətta heç bir şeyin də lap balacasıdır.

Bu cavan oğlana, sanki, bədbəxtlik və məhkumluq damğası vurulub, sanki, daxilində çürümə gedir. Uşaqlıqda mahal mühəndisi onu görüb adam eləmək üçün özüylə şəhərə apar-masaydı, yəqin ki, daha yaxşı olardı; görünür, uşağın kökünü baltalamışdılar və o qurumuşdu. Etdiyi bütün hərəkətlər için-də gizlənən qüsuru, işıqlı gündüzdə qara ləkəni göstərirdi...

O, elə hey gedir, gedir. Araba Böyük Torpağın yanından keçir, Yelisey də Böyük Torpağa tərəf burulub evinin ətrafına dolanır; evdə, dükanda nə edəcək ki? Araba Sellanroya yaxın-laşır, Yelisey də onun ardınca. O, Sivertin həyətə çıxdığını və Yensinanı gördükdə təəccübləndiyini görür; onlar əl tutuşur və hər ikisi gülümsəyirlər, sonra Sivert atın cilovundan yapı-sıb tövləyə aparır.

Yelisey yaxına gəlməyə cürət etmir; ailənin fəxrinin yaxına gəlməyə cürəti çatmır. O, oğrun-oğrun gedir, tövlədə Sivertə yaxınlaşır.

– Bu mənəm, – o deyir.

– Sən də gəlibsən? – Sivert deyir və yenidən təəccüblənir. Qardaşlar arasında pıçıldaşma başlayır: görəsən, Sivert ana-sından yola bir qədər pul verməyi xahiş edə bilməz ki? Artıq belə davam edə bilməz, Yelisey yorulub, o çoxdan bu barədə düşünüb, bu iş elə bu gecə baş verməlidir, böyük səyahət, Amerika, elə bu gecə.

– Amerika? – Sivert bərkdən tələffüz edir.

– Sakit! Mən bu barədə çoxdan düşünürdüm, sən anamı yola gətirməlisən. Artıq belə davam edə bilməz, bu haqda çoxdan düşünürdüm.

– Ancaq Amerikaya, necə yəni? – Sivert deyir. – Yox, bunu etmək lazım deyil!

– Hökmən gedəcəyəm. Elə indicə gedəcəyəm, gəmiyə çataram.

– Sənə yemək lazımdır?

– Mən ac deyiləm.

– Bəs yatmaq?

– Yox.

Sivert qardaşını sevir və onu bu yoldan çəkəndirməyə çalışır, ancaq Yelisey israrlıdır, ömründə birinci dəfə israr edir. Sivert tamam çaşıb, əvvəlcə Yensinanı görüb həyəcanlandı, indisə Yelisey vətəni tərk etmək istəyir.

– Bəs Böyük Torpaq necə olsun? – Sivert soruşur.

– Qoy Andresenə qalsın, – Yelisey cavab verir.

– Andresenə niyə qalır ki?

– Məgər o, Leopoldina ilə evlənməyəcək?

– Bilmirəm. Hə, yəqin ki, evlənəcək.

Onlar pıçılıyla danışırlar və danışmaqdan doymurlar. Sivert atasını çağırmağı təklif edir ki, Yelisey özü onunla danışsın, amma... Yox, yox! – Yelisey pıçıldayır, o bacarmaz, onun heç vaxt belə təhlükələrlə üz-üzə gəlməyə cəsarəti çatmayıb, ona həmişə vasitəçi lazım olub.

Sivert deyir:

– Bəs anam, sən ki onu yaxşı tanıyırsan. Onun göz yaşlarından və yalvarışlarından canını qurtara bilməyəcəksən. O, bunu bilməməlidir.

– Hə, – Yelisey razılaşıır, – o bilməməlidir.

Sivert gedir, xeyli müddət yoxa çıxır, sonra əlində pulla, çoxlu pulla qayıdır.

– Al, onda olan budur. Necə bilirsən, bəs edər? Say, o saymadı.

– Bəs atam nə dedi?

– Elə bir şey demədi. Bir dəqiqə gözlə, əynimə bir şey geyinim, səni ötürüm.

– Lazım deyil, get yat.

– Hə, nədir, qaranlıqda tövlədə tək qalmaqdan qorxursan? – Sivert onu ürəkləndirməyə zəif cəhd edir.

O gedir və bir dəqiqədən sonra geyinib qayıdır, çiyninə atasının azuqə dağarcığını keçirmişdi. Tövlədən çıxanda ataları onların qarşısına çıxır:

– Eşitdim, çox uzaqlara hazırlaşmısan? – atası deyir.

– Hə, – Yelisey cavab verir, – ancaq qayıdacağam.

– Yaxşı, yaxşı, səni yoldan saxlamayım, – atası burnunun altında donquldandır və qəfil geri dönür. – Yaxşı yol! – sanki, qarıbə şəkildə hürür və tələsik çıxıb gedir.

Qardaşlar düzənliyə doğru aşağı düşürlər, bir az getdikdən sonra oturub çörək yeyirlər, sən demə, Yelisey acından ölmüş, o doymaq bilmirdi. Gözəl yaz gecəsidir, təpələrdən erkək tetra quşlarının dişiləri çağırın nəغمəsi eşidilir və bu doğma səs bir dəqiqəliyə sürgünə gedənin qəlbini sıxır:

– Nə gözəl havadır, – o deyir. – İndisə evə get, Sivert!

– Haydı! – Sivert deyir və yoluna davam edir.

Onlar Böyük Torpağın, Breydablikin yanından keçirlər, təpələrdən tetra quşlarının aramsız quruldama səsləri eşidilir, bu səslər şəhərdəki nəfəsli musiqiyə bənzəmir, yox, bu səslər baharın gəlişini müjdələyir. Birdən ağacın başından ilk oyanan quşcuğazın cikkiltisi eşidilir, o, digər quşcuğazı da oyadır, hər tərəfdən sorğu-suallar yağır, bu, nəغمədən üstün bir şeydir, bu, mədhi-sənadır. Deyəsən, sürgünə gedənin vətən həsrətinə bənzər bir şey hiss edir, nəse ümitsizliyə bənzər bir şey, o, Amerikaya gedir və heç kəs bu səfərə onun qədər hazır deyil.

– Hə, Sivert, sənin geri dönməyinin vaxtıdır! – o deyir.

– Yaxşı, yaxşı, – qardaşı cavab verir, – madam ki, belə istəyirsən.

Onlar meşənin kənarında otururlar, irəlidə kənd, ticarət meydanı, körpü və Bredenin mehmanxanası görünür; gəminin yanında bir neçə nəfər qurdalanaraq yola düşməyə hazırlaşır.

– Artıq mənim oturmağa vaxtım yoxdur, – Yelisey ayağa qalxıb deyir.

– Təəssüf ki, çox uzaqlara gedirsən, – Sivert deyir.

Yelisey cavab verir:

– Axı qayıdacağam. Onda artıq mən müşəmbə çamandanla gəzməyəcəm!

Vidalaşarkən Sivert qardaşının ovcuna kağıza bükülü nəşə basır.

– Bu nədir? – Yelisey soruşur.

Sivert cavab verir:

– Tez-tez yaz! – Və gedir.

Yelisey kağızı açıb baxır: bu həmin iyirmi kronluq qızıl pul idi!

– Yox, lazım deyil, sən neynirsən? – o qışqırır.

Sivert dayanmır.

Az sonra o, geri dönüb yenidən meşənin kənarında əyləşir. Aşağıda, gəminin yanında canlanma yaranır, o, adamların trapla yuxarı qalxdığını görür, budur, qardaşı da qalxır, gəmi sahildən aralanır və Yelisey Amerikaya gedir.

Elə o gedən də getdi.

XII

Sellanroya doğru qəribə bir dəstə irəliləyir, bəlkə də, ona dəstə demək bir qədər gülməliydi, ancaq iş təkcə gülməli olmaqda deyil: dəstə deyilən, çiyinlərində iri yüklər aparan, ön tərəflərindən isə kisələr asılan üç nəfərdən ibarətdir. Onlar bir-birinin ardınca gedir, arabir zarafatlaşırlar, ancaq yükləri ağırdır. Dəstənin qabağında kiçik müvəkkil Andresen gedir, yeri gəlmişkən, dəstəni də elə o təşkil edib: o, bu ekspedisiyaya özünü, Sellanrolu Siverti və Breydablikli Frederik Stremi cəlb edib. Bu müvəkkil Andresen olduqca məzəli oğlandır, onun bir çiyini az qalır, yerə dəysin, gödəkçəsinin yaxası kürəyinin ortasınadək siyrilib, amma o gedir və yükünü daşıyırdı.

Yelisey getdikdən sonra o, əslində, Böyük Torpağı və dükkanı satın almayıb, bununçün onun vəsaiti yoxdur; ancaq o, daha sərfəli vasitələrdən istifadə edərək səbirli davranırdı. Bəlkə, buranı ona müftə verəcəklər. Andresen, qətiyyətlə, axmaq deyil; hələlik o, torpaq sahəsini icarəyə götürüb, həm də yavaş-yavaş alver edir.

O, Yeliseyin mağazasındakı malları yoxlayıb çoxlu satılmayan mal aşkar etdi, məsələn, diş fırçaları, naxışsız süfrələr, hətta polad məftilə qonmuş və sıxanda cikkildəyən quşlar.

O, bu malların hamısını götürüb yola düzəldi, onları qayalığın arxasındakı mədənçilərə satmaq istəyirdi. Hələ Aronsenlə işlədiyi vaxtlardan bilirdi ki, mədənçilərin pulu olanda nə desən alırlar. İndi onu əsəbiləşdirən yalnız Yeliseyin axırıncı Börgen səfəri zamanı aldığı altı ədəd yırgalanan taxta atacağı özüylə götürə bilməməsiydi.

Karvan Sellanronun həyətinə girib yükləri yerə qoyur. Bir hovur dincəlirlər; süd içib, əylənmək üçün gətirdikləri mallardan xutor sakinlərinə təklif edir, zarafatlaşırlar. Sonra yükləri dallarına çatıb yollarına davam edirlər. Onlar meşəylə cənuba doğru irəliləyirlər.

Günortayadək yol gedib nahar edirlər, sonra axşamadək yol gedib şam edir və bir-iki saat yatıb-dincəlirlər. Sivert yumşaq kreslo adlandırdığı daşın üstündə oturduğu yerdə yatır. Oho, Sivert belə işlərdə çox ağıllıdır. Günəş gün ərzində daşı qızdırdığından onun üzərində oturmaq və yatmaq çox xoşdur, yoldaşları o qədər də təcrübəli deyil və məsləhətə qulaq asmayıb süpürgə kolunun üzərinə uzanırlar, odur ki, yuxudan üşümə-titrəməylə oyanırlar. Səhər yeməyini yedikdən sonra yenidən yola düşürlər.

Gedə-gedə partlayış səsi gəlib-gəlmədiyinə qulaq kəsirlər; onlar mədənlərə günün ortasında çatmaq istəyirdilər. Artıq işlər, çox güman ki, dənizdən Sellanroya sarı irəlilməyə başlamışdı. Partlayış səsləri eşidilmirdi. Onlar günortayadək getsələr də, heç kəsə rast gəlmirlər, ancaq ara-sıra kəşfiyyat məqsədilə qazılmış böyük çuxurların yanından keçirlər. Bu, nə deməkdir? Yəqin ki, qayalığın o biri başı filizlə daha çox zəngindir, onlar oradan xalis mis çıxardıqlarından dənizdən yuxarı qalxmırlar.

Günortadan sonra onlar bir neçə mədənə baş çəksələr də, heç kəsə rast gəlmirlər; axşamadək gedirlər, artıq aşağıda

dəniz görünür, düzənlikdəki quyuların yanından ötüb keçirlər, amma bir dənə də partlayış səsi eşitmirlər. Bu, heyrətamizdir, şam edib yatmaq lazımdır – açıq səma altında ikinci gecə. Onlar məsləhətləşirlər: görəsən, işlər başa çatmayıb ki? Bəlkə, yüklərini də götürüb geri qayıtsınlar?

– Bu barədə söhbət belə ola bilməz! – müvəkkil Andresen deyir.

Sübh tezdən gecəni keçirdikləri yerə rəngi ağarmış, yorğun bir adam yaxınlaşır, o, qaşlarını çatıb zənlə onlara baxır.

– Bu sənsən, Andresen? – adam deyir.

Bu ki Aronsendir, tacir Aronsen. O, karvan əhlinin isti qəhvəylə qəlyanaltı etmək təklifindən imtina etməyib oturur:

– Tüstü qalxdığımı görüb gəldim ki, görüm nə olub, – o izaht verir. – Düşündüm ki, yəqin, ağılları başlarına gəlib və yenidən işə başlayıblar. Demə, sizmişsiniz! Hara, Allah qoysa?

– Bura.

– Gətirdiyiniz nədir?

– Mallar.

– Mallar? – Aronsen bağırır. – Siz bura mal satmağa gəlibsiniz? Kimə? Burda heç kəs yoxdur. Şənbə günü hamı gedib.

– Kim gedib?

– Hamı. Burda heç kəs yoxdur. Olsa belə, məndə yetərincə mal var. Dükənım ağzınadək doludur. Əgər istəyirsinizsə, məndən mal ala bilərsiniz.

Aman, ya Rəbbim, tacir Aronsenin bəxti yenə gətirməmişdi: məndə iş yenə dayanmışdı.

Onlar ikinci fincan qəhvəni süzməklə Aronseni sakitləşdirib sorğu-suala tutdular.

Aronsen dilxor halda başını bulayır:

– Buna heç sözümlə yoxdur, sadəcə, anlamaq olmur! – o deyir. Hər şey yaxşı gedirmiş, o, öz mallarını satıb pul yığmış, qəsəbə də firavan həyat sürməyə başlayıbmış, manna sıyığı ilə, yeni məktəblə, asma lampalarla və şəhər ayaqqabısı ilə

təmin olunubmuş. Amma birdən ağalar qərar veriblər ki, artıq işləməyə lüzum yoxdur və işi dayandırılar. Niyə lüzum yoxdur? Bəs nə üçün indiyədək vardı? Məgər hər partlayışdan sonra mis filizi çıxmırdı? Bu, sadəcə olaraq, kələkdir.

– Bununla onlar elə düşünürlər ki, mənim kimi bir adamı çətin vəziyyətdə qoyacaqlar. Amma yəqin ki, yenə də onların dediyi kimi, hər şeyə görə Heysler günahkardır. Bura gələn kimi işlər dayandı. Zalım oğlu iy bilirmiş.

– Məgər Heysler burdadır?

– Gəlsin, hələ burda da olsun! Onu güllələmək lazımdır. Bir dəfə gəmiylə gəlmişdi, mühəndisdən soruşdu: İşlər necədir? Məncə, pis getmir – mühəndis cavab verdi. Heysler yenə də soruşdu: Hə! Deyirsiniz, yaxşıdır? Hə. Məncə, pis deyil – mühəndis cavab verdi. Sanki, nəşə bilirmiş, poçtu açanda məlum oldu ki, mühəndisə artıq işləməyə lüzum olmadığına və işlərin dayandırılmasına dair məktub və teleqram gəlib!

Karvan əhli bir-birinə baxır. Amma başçı, balacaboy Andresen, deyəsən, ruhdan düşməmişdi.

– Evə qayıdın! – Aronsen məsləhət verir.

– Biz bunu etməyəcəyik, – Andresen qəhvədanı yığışdıraraq deyir.

Aronsen hər üçünü bir-bir süzür:

– Siz dəli olmusunuz! – o deyir.

Ancaq müvəkkil Andresen öz keçmiş patronuna o qədər də əhəmiyyət vermir, artıq o özü də patrondur, bu ekspedisiyanı o təşkil edib, burdan, qayalıqdan əliboş geri dönməklə bütün nüfuzunu itirə bilərdi.

– Hara gedəcəksiniz ki? – Aronsen əsəbi halda soruşur.

– Bilmirəm, – Andresen cavab verir. Ancaq onun planı var, yəqin ki, yerli camaat haqda düşünür: axı gələndə özləriylə çoxlu şüşə muncuq və üzüklər də gətiriblər.

– Haydı, gedək, – o, yoldaşlarına deyir.

Əslində, bu səhər Aronsen bir az irəli getməyi planlaşdırmışdı, bəlkə də, o, bütün mədənlərin boşalıb-boşalmadığına,

hamının gedib-getmədiyinə əmin olmaq istəyirdi; ancaq bu çərçilər öz tərslikləriylə onun bütün planlarını alt-üst etdilər; o, nəyin bahasına olursa-olsun, onları fikirlərindən döndərməlidir. Aronsen azğınlaşır, o, karvanın qabağınca qaçaraq qışqırır, fəryad qoparır, öz sahəsini müdafiə edir. Beləcə, onlar baraklardan ibarət qəsəbəyə gəlib çıxırlar.

Boş və kədərli bir yer. Əsas dəzgahlar və maşınlar örtülü yerlərə daşınıb, ancaq şalbanlar, taxtalar, qırıq arabalar, yeşiklər və çəlləklər ortalıqda buraxılıb; bəzi tikililərin divarına girişin qadağan olduğunu bildirən lövhələr vurulub.

– Görürsünüz! – Aronsen qışqırır. – İns-cins yoxdur! Hara gedirsiniz? – O, karvanı böyük fəlakətlərlə və lensmanla qorxudur; onları qarabaqara izləyib baxacaq, görsün ki, qadağan olunmuş mallar satmırlar ki. – Buna görə sizi həbsxana və katorqa gözləyir, bum konstant!

Birdən kimsə Siverti çağırır. Qəsəbə tamamilə tərk edilməyib, büsbütün ölü deyil; evlərdən birinin qarşısında dayanan adam əlini yellədir. Sivert çiyindəki yüklə birlikdə ona doğru addımlayır və dərhal tanıyır: bu, Heyslerdir.

– Nə qəribə görüşdür! – Heysler deyir. Onun üzü qızarıb, sağlam görünür, ancaq gözləri, deyəsən, yaz günəşinin təsirindən qızarıb, o, qara eynək taxıb. Nitqi əvvəllər olduğu kimi canlıdır: – Əla görüşdür! – o deyir, – bu görüş məni Selanroya getməkdən azad etdi, o qədər işim var ki. İndi çöllükdə neçə xutor var?

– On.

– On xutor? Mən bunu alqışlayıram, bundan məmnunam! Bizə sənın atan kimi 32 igid adam lazımdır, mən hesablamışam.

– Sən gedirsən, Sivert? – karvandan qışqırırlar.

Heysler bunu eşidib sərt şəkildə cavab verir:

– Yox!

– Mən sizə çataram, – Sivert qışqırır və yükləri yerə qoyur.

Hər ikisi oturub söhbətə başlayırlar; Heyslərə, sanki, vəhy gəlib, o ancaq Sivertin qısaca cavab verdiyi anlarda susur, sonra yenidən qızıdır:

– Görünməmiş hadisədir, mən bunu unutmayacağam! Bütün səfərim əla keçdi, burda isə sənə rast gəldim, artıq mənə Sellanroya getmək lazım olmayacaq! Evdə hər şey yaxşıdır?

– Hə, sağ olun.

– Ağılın üstündə yeni samanlıq tikdiniz?

– Hə.

– Mənsə elə məşğulam ki, bu yaxında işim lap başımdan aşacaq. Görürsən də indi hardayıq? Şəhərin dağıntıları üzərində. İnsanlar onu lap öz bədbəxtlikləri üzərində qurublar. Əslində, bütün günahlar məndədir, daha doğrusu, mən taleyin kiçik oyunundakı vasitəçilərdən biri olmuşam. Hər şey ondan başladı ki, sən balaca olanda atan qayalıqdan bir neçə daş tapıb oynatmaq üçün sənə verdi. Hər şey də elə bundan başladı. Mən yaxşı bilirdim ki, bu daşların qiyməti insanların onlar üçün ödəyəcəyi qədərdir, odur ki qiymətini müəyyənləşdirib onları aldım. Sonra daşlar əldən-ələ keçdi və öz dağıdıcı rollarını oynadı. Vaxt keçdi. İndi mən buraya bir neçə gün bundan öncə gəlmişəm. Bilirsən, niyə? Mən bu daşları geri almaq istəyirəm!

Heysler susur və Sivertə baxır. O, kisəyə diqqət edir və birdən soruşur:

– Bu nədir aparırsan?

– Mallardır, – Sivert cavab verir, – onları kəndə aparırıq.

Deyəsən, cavab Heysləri maraqlandırmır, hə, bəlkə də, heç eşitmədi. O davam edir:

– Görünür, daşları geri almaq lazımdır. Axırıncı dəfə mən oğluma onları satmağı tapşırırdım. O, sən yaşda cavan oğlandır, vəssalam. Bizim ailədə o, şimşəkdir, mənsə duman. Mən o adamlardanam ki, nə etmək lazım olduğunu bildiyim halda bunu etmirəm. O isə şimşəkdir; o, indi sənayedə iş

düzəlib. Axırını dafə qayalığı mənim yerimə o satmışdı. Mən elə-belə bir adamam, amma onun haqqında bunu demək olmaz, o, şimşəkdir, çevikdir, müasir insandır. Ancaq şimşək öz-özlüyündə qısırdır. Götürək elə sizi, Sellanronun sakinlərini: siz hər gün hansısa göy qayaya baxırsınız, bunlar uydurma şeylər deyil, bunlar qədim qayalardır, kökləri keçmişə dərinədən bağlı qayalar; amma sizinçün onlar yoldaşdırlar. Siz torpaq və səmayla birlikdə yaşayırınsınız, onlarla qaynayıb-qarışib bütövləşmişiniz, bu genişliklə, durğunluqla. Sizə qılınc lazım deyil, siz həyatı böyük mərhəmətin ortasında boş əllərlə və açıq başla yaşayırınsınız. Bax bu təbiət sənindir, səninkilərinidir! İnsan və təbiət bir-birini top atəşinə tutmur, onlar bir-biri üçün zəruri olanı yaradırlar, rəqabət aparmırlar, bəhsə girmirlər, onlar bir-birinin ardınca gedirlər. Siz, Sellanro sakinləri bütün bunların ortasında hərlənərək mövcudsunuz. Qayalar, meşə, bataqlıq, çəmənliklər, səma və ulduzlar, bu, az deyil, bu, ölçülü də deyil, bu, sonsuzluqdur. Qulaq as, Sivert, rahat ol! Sizin yaşamaq, eyni zamanda, nəyinsə naminə yaşamaq, nəyəyə inanmaq üçün hər şeyiniz var; siz doğulursunuz, siz törəyirsiniz, artırırsınız, siz lazımsınız, yer üzünə lazımsınız. Siz həyatı davam etdirirsiniz. Siz öz qurucu fəaliyyətinizi nəsilədən-nəslə ötürürsünüz, bu dünyadan köçəndə yerinizə yeni qurucular gəlir. Bunun özü elə əbədi həyat deməkdir. Bunun əvəzində siz nə qazanırsınız? Ədalətli və güclü həyatı, hamıya münasibətdə sadə və dürüst olmağı. Axı siz bunun əvəzində nə əldə edirsiniz? Heç kəs sizə toxunmur, sizə əmr etmir, sizin hüzzurunuz və nüfuzunuz var, siz böyük bir qayğıyla əhatə olunubsunuz. Bax budur, sizin qazandıqlarınız. Siz ananızın qoynundasınız, onun isti əliylə oynayaraq düşündən süd əmirsiniz. Mən sənənin atan haqqında fikirləşirəm, o, otuz iki mindən biridir. Bəs başqaları nədir? Mən elə-belə bir adamam, dumanam, gah burdayam, gah da orda, mən üzürəm, hərdən yağış olub qurumuş torpaqlara yağırım. Bəs başqaları? Mənim oğlum şimşəkdir, o heç bir şey-

dir, qısır parılıtdır, amma fəaliyyətdədir. Mənim oğlum bizim əsrin tipidir, əsrimizin ona öyrətdiklərinə, yəhudilərin və yan-kilərin ona öyrətdiklərinə ürəkdən inanır; mən bütün bunlara başımı bulayıram. Məsələ bundadır ki, mənə islaholunmazlıq qabiliyyəti verilməyib. Əgər məndə bu qabiliyyət olsaydı, mən də şimşək ola bilərdim. İndisə mən dumanam.

Birdən Heysler, sanki, özünə gəlir və soruşur:

– Siz ağılın üzərində samanlıq tikdiniz?

– Hə. Atam hələ yeni daxma da tikib.

– Daxma da?

– Deyir ki, birdən qonağımız gələr, deyir, birdən Heysler gələr.

Heysler düşünür və qərar verir:

– Onda mən mütləq gələcəyəm. Hə, gələcəyəm, atana elə belə də söylə. Ancaq o qədər işim var. Bax buraya gəlib mühəndisə dedim: İsveçdəki ağalara deyir ki, onların müş-tərisi mənəm! Görək bundan nə çıxır. Mənimçün fərqi yoxdur, mən tələsmirəm. Kaş ki o mühəndisi görəydin: o, burda işləyir, adamlarla, atlarla, pullarla, maşınlarla uğraşır, buraları xaraba qoyurdu və əmindir ki, əsl işlə məşğuldur. Elə bilirdi ki, nə qədər çox daşı pula çevirsə, bir o qədər yaxşıdır; guya ki, bununla çox şərəfli bir iş görür, kəndə, ölkəyə pul qazandırır; başa düşmürdü ki, bununla uçurumun kənarına daha çox yaxınlaşır; ölkəyə pul lazım deyil, ölkənin pulu kifayət qədərdir; ölkəyə lazım olan sənin atan kimi adamlardır. Vasitəni məqsədə çevirib onunla fəxr etmək olmaz! Onlar xəstə və divanədirlər, onlar işləmirlər, kotanın nə olduğunu bilmirlər, onlar ancaq oyun zərlərindən anlayırlar. Məgər onlar özlərini hörmətdən salmırlar, məgər öz ağılsızlıqlarıyla özlərini məhv etmirlər? Sən onlara bir bax, axı onlar hər şeyi qumara qoyurlar! Yanlışlıq yalnız ondadır ki, bu oyun heç də ehtiras deyil, hətta igidlik də deyil, sadəcə, dəhşətdir. Heç bilirsən oyun nədir? Bu qorxudur, bu zaman sənin alnını soyuq tər basır, bax budur oyun. Yanlışlıq ondadır ki, onlar həyatın

ahəngini tuta bilmirlər, onu ötməyə çalışırlar, qaçırlar, həyatı iynələyib incidirlər. Ancaq bu zaman yanları onlara deyir: dayanın, nəse xırçıldayır, dərman tap, aman yanım! Həyatda onları sıxır, nəzakətlə, amma qətiyyətlə. Bu zaman həyatdan şikayətlər başlayır, həyata qarşı amansızlıq! Hərədə bir cür olur: birilərinin şikayətlənməyə əsası var, o birilərinin yoxdur, ancaq, əslində, heç kəs həyata qarşı kin bəsləməməlidir. Həyata qarşı sərt, ədalətli və qəddar olmaq lazım deyil, ona qarşı mülayim olmaq, onun qayğısına qalmaq lazımdır: gərək həyatda hansı oyunçularla uğraşmalı olduğumuzu unutmayaq!

Heysler bir dəqiqə susur, sonra deyir:

– Əşi, hər nə olur-olsun! – O, deyəsən, yorulmuşdu, odur ki əsnəməyə başlayır. – Sən aşağı gedirsən? – o soruşur.

– Hə.

– Tələsmək lazım deyil. Sən hələ qayalığı xeyli gəzib-dolaşmısan, yadındadır, Sivert? Mən hər şeyi xatırlayıram. Yadımdadır, yaşyarımında balaca bir oğlandı: Lomadakı Qarmo malikanəsinin ot sarayının taxta meydançasında durub səndələyirdim. Burnuma bir qoxu gəlirdi. O qoxunu indi də hiss edirəm. Eh, indi bunun əhəmiyyəti yoxdur; çiyində kisə olmasaydı, sənənlə qayalığı bir az dolaşardıq. Nə var sənənin bu kisəndə?

– Mallardır. Andresen onları satmaq istəyir.

– Hə, mən nə etmək lazım olduğunu bilən, amma etməyən bir adamam, – Heysler deyir. – Bunu olduğu kimi başa düşmək lazımdır. Mən dumanam. Ola bilər, bu günlərdə bu qayalığı alam, bu, mümkün deyil; ancaq mümkün olmasa belə, mən göyə baxıb “yolunuz açıq olsun, Cənubi Amerika!” deməyəcəyəm. Bu, oyunçuların işidir. Camaat elə bilir ki, burada iflas olduğunu bildiyim üçün, bəlkə də, iblisin özü elə mənəm. Ancaq burda gizli heç bir şey yoxdur, hər şey çox sadədir: yeni mis yataqları Montanadadır. Yankilər bizdən bic oyunçudurlar. Cənubi Amerikadakı rəqabətdə onlar bizi sıxışdırırlar; bizim filizimiz onlarınkindən çox kasaddır.

Dedim axı, mənım oğlum şımşəkdir, o, bundan xəbər tutmuşdu, odur ki mən bura üzdüım. Mən ısveçli ağaları bir neçə saat qabaqladım, vəssalam.

Heysler yenidən əsnəyərək deyir:

– Sənə aşığı getmək lazımdırsa, gedək!

Onlar aşığıya doğru gedirlər, Heysler arxada qalır, o yorulur. Karvan isə körpünün yanında dayanıb, itoynadan Frederik Strem elə hey Aronsenə sataşıb-sürtüşür:

– Məndə yaxşı tütün çıxıb, sizdə tütün var?

– Mən sənə göstərərəm tütünü! – Aronsen cavab verir.

Frederik gülərək onu sakitləşdirir:

– Siz heç də kefinizi pozmayın, hər şeyi ürəyinizə salmayın, Aronsen! Biz bu malları sizin gözünüzün qabağında satandan sonra evə qayıdacağıq.

– Sən get kirli üzünü yu! – Aronsen hiddətlə bağırır.

– Ha-ha-ha, niyə belə yəndəmsiz şəkildə tullanıb-düşürsünüz, siz rəsmdəki kimi dayanmalısınız.

Heysler yorulmuşdu, dəhşətli dərəcədə yorulmuşdu, hətta qara eynəyi də ona kömək etmirdi, onun gözləri yaz günəşinin parıltısından örtülmüşdü:

– Əlvida, Sivert! – o birdən dedi. – Yox, bu dəfə mənə Sellanroya getmək qismət olmayacaq, atana de ki, işim çoxdur. Ancaq sonra gələcəyəm!

Aronsen onun arxasınca tüpürür və təkrar edir:

– Onu güllələmək lazımdır!..

Üç günün içində karvan bütün malları yaxşı qiymətə satdı. İş əla alınmışdı. İflasdan sonra kəndlilərdə hələ xeyli pul qalmışdı, odur ki bu pulları tezliklə sovurmağa çalışırdılar; onlar hətta məftildəki quşları da aldılar, quşları otaqda kəmədin üstünə qoyacaqdılar; təqvim kəsmək üçün qəşəng bıçaqları da aldılar. Aronsen özündən çıxmışdı:

– Elə bil, mənım mağazamda belə gözəl mallar yoxdur!

Tacir Aronsen dəhşətli əzab çəkirdi, gərək bu çərçiləri yaxşı-yaxşı izləyəydi, ancaq onlar bir-birindən ayrılaraq kəndə

tək-tək girdilər, ona görə də o gah bunun, gah da onun ardınca qaçmalı oldu. İlk olaraq dildən pərgar olan Frederik Stremmin, sonra isə ağzını açıb danışmayan, yalnız öz işiylə məşğul olaraq mal satan Sivertin yaxasını buraxdı; o, öz keçmiş müvəkkilini müşayiət etməyi, onunla evlərdə mübarizə aparmağı qərara aldı. Amma müvəkkil Andresen keçmiş şefinin ticarətdən bixəbər olduğunu və qadağan olunmuş mallardan başı çıxmadığını yaxşı bilirdi.

– Hə-ə, demək, ingilis sapları qadağan olunmayıb? – deyərək Aronsen özünü çoxbilmiş kimi göstərərək soruşdu.

– Bəs necə, – Andresen cavab verdi. – Amma mən bura sap gətirməmişəm, onları çöllükdə də sata bilərəm. Məndə bircə dənə də sap yoxdur, inanmırsınız, baxın.

– Yaxşı, yaxşı. Sən ki mənim nəyin qadağan olunub-olunmadığını bildiyimi görürsən, məni öyrətmək lazım deyil!

Aronsen bir gün dözdü, sonra Andreseni də buraxıb evə getdi. Səyyar satıcılar nəzarətsiz qaldılar.

İşlərsə əla gedirdi. O vaxt qadınların süni saçlar taxması dəbdəydi və müvəkkil Andresen süni saçları satmaqda böyük ustalığ nümayiş etdirdi. O, bircə dəqiqənin içində sarışın saçları qarasaçlı qızlara satmağa müvəffəq oldu, bu zaman daha açıq rəngli, çal saçları olmadığına təəssüfləndi, çünki onlar daha yüksək qiymətləndirilirdi. Hər axşam şərtləşdikləri yerdə görüşərək yeni məlumatları və malları bölüşürdülər; sonra Andresen oturub yeyə ilə ovçu şeypurunun üzərindəki alman ticarət markasını sildi və sonra qələmdanın üzərindəki Faber damğasını qazıdı. Andresen bütün işlərdə ustaydı.

Ancaq Sivert o qədər də yüksək nəticə əldə edə bilmirdi. Ona görə yox ki o, tənbellik edir, ya da malları satmırdı, yox, o, hamıdan çox, amma ucuz satırdı.

– Sən az danışırısan, – Andresen dedi.

Yox, Sivert dilotu yemiş kimi çox çənə vurmurdu; o, xutorluqdu, azdanışan və sakit idi. Nə danışacaqdı ki? Bundan baş-

qa, o, bayramadək qurtarıb evə getmək istəyirdi, onu tarla işləri gözləyirdi.

– Onu Yensina çağırır! – Frederik Strem deyirdi.

Frederikin özünü də yaz işləri gözləyirdi, vaxt itirmək istəmirdi, buna baxmayaraq, sonuncu gün məzələnmək üçün Aronsenin yanına getdi!

– Boş kisələri ona satmaq istəyirəm, – o dedi.

Andresenlə Sivert də onunla birlikdə gedib kənardə gözlədilər. Onlar dükandan xoruz səsi eşitməmiş söyüşlər və arabir Frederikin qəhqəhələrini eşidirdilər; birdən Aronsen qapını açdı və qonağı bayıra çıxarmağa başladı. Ancaq Frederik getmirdi, yox, o tələsmir, danışmaqda davam edirdi. Axırda onlar Andresenin taxta atdığı Aronsenə necə sırımaq istədiyini eşitdilər.

Sonra karvan evə yola düşür – üç sağlam cavan oğlan. Onlar oxuya-oxuya gedirlər, qayalıqda bir neçə saat yatıb dincəldikdən sonra yollarına davam edirlər. Bazar ertəsi günü onlar Sellanroya çatanda artıq İsaak səpinə başlamışdı. Hava yaxşıydı: nəmişlik olsa da, hərdən günəş gülümsəyirdi, nəhəng göy qurşağı göy üzünə yayılmışdı.

Karvan dağılışır. Sağ ol, sağ ol...

İsaak dən səpir, o, dəyirman daşı tək ağır, köttük kimi yöndəmsizdir. O, öz qoyunlarının yunundan evdə toxunmuş paltar geyib, çəkmələri də öz danalarının və inəklərinin dərisindəndir. Onun başı açıqdır, əmgəyinin və təpəsinin tükləri tökülüb, aşağı tərəfləri isə dəhşətli dərəcədə qılıdır, saç-saqqalı onun kəlləsini çəpər kimi dövrəyə alıb. Bu, İsaakdır, o, markqrafdır.

O, nadir hallarda ayın neçəsi olduğunu bilirdi, nəyinə lazımdır ki! Onun qeydlər aparmaq üçün kağızı yoxdur: təqvimin üzərindəki işarələr inəklərinin balalama tarixini göstərirdi. Ancaq payızdakı Müqəddəs Ulaf gününü bilirdi, çünki bu tarixədək o, bütün otunu daşayıb qurtarırdı, yazdakı Blaqqveşşeniye bayramının da vaxtını bilirdi, çünki bu bayramdan

üç həftə sonra ayılar kahalarından çıxırdılar: bu vaxtdək səpin başa çatmalı, toxumlar torpaqda olmalıdır. Ona lazım olan hər şeyi bilirdi İsaak.

O, bütün canı-qanı və ruhuyla kənd adamıdır, yorulmaq nə olduğunu bilməyən əkinçidir. O, keçmişdən gəlib, gələcək üçün örnəkdir, əkinçiliyin əsasını qoyan adamdır, onun doqquz yüz yaşı var, buna rəğmən o, öz əsrinin oğludur.

Yox, onun mis qayalığa görə aldığı puldan heç bir şey qalmayıb, hamısı uçub gedib! Qayalıq boşalandan sonra kimdə pul qalıb ki? Amma çöllükdə on xutor əmələ gəlib və yüzlərcə başqaları da əmələ gələcək.

Məgər burada heç bir şey yetişmir? Burada hər şey yetişir: adamlar da, heyvanlar da, bitkilər də. İsaak səpir. Arpa dənələri axşam günəşinin şəfəqləri altında bərq vurur, onun əlindən çıxıb havada qövs cızaraq qızılı yağış şəklində torpağa düşürlər. Budur, Sivert gəlib mala çəkir, vərdənə sürür, sonra yenə malalayır. Meşələr və qayalar dayanıb baxırlar, hər şey uca və genişdir, burada rabbitə və hədəf var.

Zınc-zırınq! – yamacda zıncırovlar ucadan səslənir, tədricən səs yaxınlaşır: mal-qara axşamüstü evə gəlir. On beş inək və qırx beş xırdabuynuzlu – cəmişi altmış baş. Odur, qadınlar çiyinlərinə aşırıqları ağaclarda çoxlu sərnəc və badyalarla yay sağınına gəlirlər – Leopoldina, Yensina və balaca Revveka. Hər üçü ayaqyalındır. Markqraf xanımı onlarla deyil. İnger evdədir, o, nahar hazırlayır. O, evdə var-gəl edir, uca-boy, əndamlı, mətbəx pilotəsində odu qoruyan kahinə. Hə, İnger fırtınalı dənizdə üzdü, şəhərdə oldu, o, indi yenə evdədir; dünya böyükdür, o qaynayır, dalğalanır, İnger də qaynadı, coşdu. O, demək olar ki, insanlar arasında heç kim idi, əhəmiyyətsiz bir varlıq idi.

Axşam düşür.

Knut Hamsun NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

ACLIQ

(roman)

ACLIQ

(roman)

Birinci fəsil

O zaman mən adama öz damğasını həmişəlik basan bu qəribə şəhərin – Kristianıyanın küçələrində ac-yalavac dolaşırdım...

Evin çardağında yuxusuz halda uzanmışam, aşağıdakı saat altını vurur; hava tamamilə işıqlaşmış, pilləkəndə aşağı-yuxarı qaçaq düşür. Otağımın qapıya yaxın divarına “Səhər qəzeti”nin köhnə sayları yapışdırılıb. Qəzetdəki dəniz gözetçisi elanını aydın görürəm, azacıq solda isə çörəkçi Fabian Olsenin təzə bişmiş isti çörəyini tərifləyən yekə reklamı gözə girir.

Gözlərimi açar-açmaz köhnə adətım üzrə düşündüm ki, bu gün də ürəkaçan heç nə yoxdur. Son vaxtlar güzəranım lap ağırlaşmışdı; ev əşyalarını yavaş-yavaş “Zalım Daydım”ın mülkiyyətinə keçirdi, mən əsəbi və acıqlı olmuşdum, başım gicəlləndiyindən bir neçə gün idi yataqdan da qalxa bilmirdim. Hərdənbir, bəxtim gətirəndə qəzetlərin birində çap olunmuş məqaləmə görə beş kron alırdım.

Hava bir az da işıqlaşdı, qapının yanındakı elanları oxumağa başladım; artıq gözlərim ağarmış dişləri xatırladan xırda hərfləri də seçirdi, elanlardan birində yazılmışdı ki, ən yaxşı kafənlilik darvazadan sağ tərəfdə xanım Andersendədir. Bu elan məni xeyli düşündürdü. Ayağa qalxıb paltarlarımı geyinəndə aşağıdakı saat artıq səkkizi vururdu.

Pəncərəni açıb həyəətə baxdım. Paltar iplərindən və boşluqdan başqa, uzaqda yanan dəmirçixananın silueti görünürdü, orada kömür kürələyən adamlar ora-bura vurnuxurdular.

Məhəccərə dirsəklənib uzaqlara baxdım. Günün aydın olacağı şübhəsiz idi. Gözəl və sərin payız gəlmişdi, hər şey rəngini dəyişir, saralıb-solurdu. Küçədə qalxan səs-küy məni evdən çıxmağa sövq etdi; hər addımında döşəməsi cırıldayan boş otaq çürük və iyrenc tabutu xatırladırdı; burada nə qapının, nə də sobanın düz-əməlli cəftəsi yox idi; gecələr, adətən, corablarımı altına qoyurdum ki, səhərə qədər, heç olmasa, bir az qurusunlar. Yeganə təsəllim qırmızı rəngli yırğalanan kiçik kürsüyüdü ki, axşamlar həmin kürsüdə oturub mürgü döyür və düşüncələrə dalırdım. Güclü külək qopduqda və aşağıdakı alaqaçı açıq olduqda döşəmə və divarlar var gücüylə bərkdən cırıldayır, divardakı “Səhər qəzeti”ndə isə əl qalınlıqda çatlar əmələ gəlirdi.

Pəncərədən aralanıb küncdəki çarpayının yanındakı boğcanı axtardım ki, bəlkə, yeməyə bir şey tapım, ancaq heç bir şey tapa bilməyib yenidən pəncərəyə yanaşdım.

“Allah bilir, – düşündüm, – görəsən, özümə bir məşğuliyyət tapa biləcəyəmmi?!” O qədər rədd cavabı, yarımçıq vədlər, qəti yox cavabları, ümidlər və yalanlar, hər dəfə nəticəsiz qalan yeni-yeni cəhdlər olmuşdu ki, əzmkarlığımı tamamilə itirmişdim. Nəhayət, kassirliyə qəbul olunmağa cəhd etdim, amma gecikdim; bundan başqa, mən tələb olunan əlli kron girovu da qoya bilmədim. Həmişə nəsə mənə mane olurdu. Ondən sonra yanğınsöndürən olmaq istədim. Bu işə qəbul olunmaq istəyən əllidən çox adam vardı və onlardan hər biri sinəsini qabardaraq güclü və cəsur olması haqda təsəvvür yaratmağa çalışırdı. Sahibkar aramızda gəzişərək namizədləri gözdən keçirir, əzələlərini yoxlayır, sorğu-suala tuturdu. Mənim yanımdan keçəndə başını bulayıb mızıldandı ki, eynək taxanlar bu işə yaramırlar. Mən ikinci dəfə eynəksiz gəldim və baxışlarımı ülgüc kimi itiləməyə çalışaraq qaşqabağımı töküüb dayandım, o, yenə də yanımdan keçərək yalnız gülüm-sündü, çünki məni tanımışdı. Axırda paltarlarım elə köhnəlmişdi ki, sahibkarlar məni abırlı adam belə saymırdılar.

Mən durmadan yavaş-yavaş uçuruma yuvarlanırdım! Axıra yaxın heç bir şeyim qalmamışdı, hətta darağımı və kədərli anlarımda məni sakitləşdirən kitablarımı da satmışdım. Yayda bütün günü avaralanır, gah qəbiristanlığa, gah da qəsrin yerləşdiyi parka gedirdim. Orada oturub qəzetlərə sütun-sütun məqalələr yazırdım; bu məqalələrdə nələr olmurdu: əcaib-qəraib uydurmalar, fantaziyalar, mənim narahat xəyalımın şiltaqlıqları! Ümidsizləşəndə ən mücərrəd mövzulara müraciət edirdim, bu məqalələrə uzun və əzablı vaxt sərf etsəm də, heç kəs onları çap etmək istəmirdi. Birini qurtarıb, dərhal ikincisinə keçir, redaktorların rədd cavabından nadir hallarda ümidsizləşirdim. Özümü inandırmağa çalışırdım ki, bəlkə də, vaxt gələr, bəxtim gətirər. Həqiqətən də, hərdənbir bəxt üzümə güləndə və işə yarayan bir şey quraşdıranda, yarım gün sərf etdiyim işə görə mənə beş kron ödəyirdilər.

Pəncərədən aralanıb yenə əlüzyuyana yanaşdım, şalvarımın parıldayan dizlərini suyla islatdım ki, qara rəngdə, həm də, guya, təzə görünsün. Bunu edəndən sonra, adətim üzrə, cibimə kağız və qələm qoyub qapıdan çıxdım. Pilləkənləri sakitcə endim ki, ev sahibəsinin diqqətini cəlb etməyim; kira-yənin vaxtı bir neçə gün öncə tamam olsa da, pulum yox idi.

Saat doqquzu vurdu. Arabaların uğultusu, insanların səsləri havada uçuşaraq piyadaların addım səsləri və arabaçılardan qamçılarının şaqqıltısı altında səslənən çoxsəsli xoru xatırladırdı. Bu səs-küylü hərəkət məni dərhal canlandırdı və özümü inamlı hiss etməyə başladım. Mən ən azı səhərin təmiz havasında, sadəcə olaraq, gəzməyə hazırlaşırıdım. Təmiz hava nəyimə gərək idi? Özümü pəhləvan kimi yenilməz hiss edirdim, çiyrimi arabanın qabağına verib onu saxlaya bilərdim. Qəribə və ecazkar bir duyğu, xoş bir məmnunluq hisslərimə hakim kəsilmişdi. Mən qarşıdan gələnlərə baxır, evlərin divarlarındakı lövhələri oxuyur, yaxınlıqdan keçən karetalardan mənə tuşlanan baxışları havadaca tutur, hər cür əhəmiyyətsiz şeylərə fikir verir, yolüstü qarşıma

çıxan və dərhal da yox olan ən cüzi təsadüfləri belə gözdən qaçırmırdım.

Olduqca gözəl gün idi, bir azca da yemək olsaydı! Mən bu fərəhli səhərə ürəkdən vuruldum, qəlbim sevinclə doldu və birdən-birə oxumağa başladım. Ət dükanının qabağında əlində səbət tutan bir qadın dayanıb, nahara kolbasa seçirdi; onun yanından keçəndə dönüb mənə baxdı. Ağzında bircə dənə diş vardı. Son günlər elə əsəbi və həssas olmuşdum ki, qadının sifəti mənə olduqca iyrənc göründü; uzun və sarı diş ağzından çıxan çeçələ barmağa bənzəyirdi, göz qapaqlarını qaldırıb mənə baxanda da fikri kolbasanın yanında idi. Dərhal yemək istədim, acından ödüm ağzıma gəlirdi. Bazara çatanda krandan su içdim; sonra başımı qaldırıb Xilaskar məbədinin zəng qülləsinə baxdım – saat onu göstərirdi.

Heç bir şey düşünmədən şəhərin küçələrini uzun müddət dolaşdım, sonra heç bir lüzum olmadan bir tində dayandım və köndələn küçəyə döndüm, baxmayaraq ki orada heç bir işim yox idi. Mən xoşbəxt səhərin axını istiqamətində üzür, digər şəhər insanların arasında qayğısız dolaşırdım.

Bir axsaq qoca on dəqiqəydi ki qabağımca addımlayırdı. Əlində bağlama vardı və bütün vücudu addımlarını yeyinlətməyə gərilmişdi. Mən onun necə ağır nəfəs aldığıni eşitdim və düşündüm ki, bağlamanı aparmağa ona kömək edə bilərəm; amma ona çatmağa cəhd etmədim. Qrensen yaxınlığında Hans Pauliyə rast gəldim, o, başını tərpedərək tez keçib getdi. Görəsən, niyə belə tələsir? Mən ki ondan bir kron belə istəmək barədə düşünmürdüm, hətta imkan düşən kimi bir neçə həftə öncə ondan aldığı yorğanı geri qaytarmaq istəyirdim. Elə ki bu çətin vəziyyətdən qurtuldum, heç kəs deyə bilməz ki, yorğanı qaytarmamışam; elə günü bu gün gələcəkdə cinayətin rolu haqqında, ya da iradə azadlığı və yaxud da, ümumiyyətlə, digər ciddi bir mövzuda məqalə yazıb ən azı on kron alacağam... Qəflətən, dərhal işə başlamaq ehtiyacı hiss etdim, çünki ağıma müəyyən ideyalar gəlmişdi; parkda

münasib yer axtarmaq qərarına gəldim və məqaləni bitirməyəndək dincəlmək barədə düşünmürdüm də.

Şikəst qoca isə yöndəmsiz şəkildə əyilərək hələ də qabağımca irəliləyirdi. Qocanın elə hey məndən qabaqda getməsi, nəhayət, məni acıqlandırdı. Deyəsən, bunun sonu olmayacaq; bəlkə, o da elə mən gedən yerə gedir, belədirsə, gözümlün qabağında sürünməkdə davam edəcək. Elə həyəcanlandım ki, onun, sanki, hər yolayrıcında addımlarını yavaşdib hara dönəcəyimi gözləyəcəyini düşündüm. Sonra o, boğçasını yuxarı qaldıraraq məni ötmək üçün addımlarını yeyinlətdi. Mən bu bədbəxt şikəstə diqqətlə baxaraq addımlayır və getdikcə daha amansızcasına ona doğru can atırdım; hiss edirdim ki, o, mənim şən ovqatımı yavaş-yavaş korlayır və bununla bərabər, sanki, öz idbarlığıyla bu gözəl və saf səhərə xələl gətirirdi. O, öz görkəmiylə inad və ısrarla harasa can atan və bütün səkini tutan şikəst olmuş nəhəng həşərəta bənzəyirdi. Biz təpənin başına çatanda mən artıq dözməyərək vitrinin önündə dayanıb onun hara gedəcəyini gözlədim. Bir neçə dəqiqədən sonra yerimdən tərpənəndə bu adam yenidən qarşımda peyda oldu və dayandı. Çox düşünmədən üç-dörd addım ataraq onu haqladım və əlimi çiyinə şappıdatdım.

O, yerə mıxlanmış kimi dayandı. Biz diqqətlə bir-birimizə baxdıq.

– İmkan varsa, süd almaq üçün bir az pul verin! – nəhayət, o dedi və başını yana əydi.

Əcəb yerdə axşamladım! Mən ciblərimi eşələyib dedim:

– Hə, süd almaq üçün... Hm!.. Bu zamanda pul çölə tökülməyib, həm də mən bilmirəm sizin, həqiqətənmi, ehtiyacınız var?

– Dünəndən Drammendən çıxandan bəri dilimə heç nə dəyməyib, – o dedi. – Cibimdə bir ere belə yoxdur, hələ iş də tapmamışam.

– Siz sənətkarsınız?

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Hə, mən kürkcüyəm.

– Necə?

– Kürkcüyəm, amma çəkmə də tikə bilirəm.

– Bu başqa məsələ, – mən dedim. – Bir dəqiqə burada gözləyin, gedim pul gətirim, sizə bir neçə ere verə bilərəm.

Var gücümlə Pilestredetə doğru götürüldüm, oradakı evlərin birində ikinci mərtəbədə sələmçi vardı; amma mən onun yanında heç olmamışdım. Darvazadan içəri girən kimi tələm-tələsik jiletimi soyunub bürmələdim və qoltuğumun altına soxdum; sonra pillələri qalxıb qarını döydüm. İçəri girib salam verdim və jileti piştaxtanın üstünə atdım.

– Kron yarım, – sələmçi dedi.

– Yaxşı, təşəkkür edirəm, – mən cavab verdim. – Əynimə dar olmasaydı, mən, əlbəttə ki, ondan ayrılmazdım.

Pulları və qəbzı alıb geri döndüm. Əslində, jileti girov qoymaq əla ideya idi; mənim hələ səhər yeməyinə əməlli-başlı pulum da qalacaqdı, axşama isə cinayətin gələcəkdəki rolu haqqında məqaləm hazır olacaqdı. Dərhal mənə elə gəldi ki, həyat o qədər də kədərli deyil. Qocanın yanına tələsdim ki, canımı ondan qurtarım.

– Buyurun! – ona dedim. – Şadam ki, ilk olaraq mənə müraciət etmişiniz.

O, pulları alıb məni süzməyə başladı. Görəsən, gözlərini niyə zilləmişdi? Mənə elə gəldi ki, o, xüsusi diqqətlə dizlərimə baxır. Onun sırtıqlığı məni hiddətləndirdi. Yəni bu avara elə düşünür ki, geyimimə görə məni yoxsul hesab edə bilər? Axı mən artıq on kronluq məqaləmi, demək olar ki, yazmağa başlamışam. Ümumiyyətlə, mən öz gələcəyimdən qorxmuram, qismətdən artıq yemək olmaz. Nə olsun ki bu gözəl gündə tanımadığım adama bir az pul verdim. Onun baxışları xoşuma gəlmədi, odur ki getməzdən qabaq ona öyüd-nəsihət verməyi də unutmadım. Çiyinlərimi çəkərək dedim:

– Əzizim, çox pis adətiniz var, gözlərinizi bərəldib sizə tam bir kron verən adamın dizlərinə baxırsınız.

O, divara söykəndi, başını qaldırıb ağzını açdı. Bu diləncinin ağlına nəşə gəlmişdi, əlbəttə, düşünürdü ki, onu ələ salıb gülmək istəyirəm, ona görə də pulu geri qayıtardı.

Mən ayaqlarımı yerə döyüb tələb etdim ki, pulu özündə saxlasın. Bəlkə, fikirləşir ki, mən boşuna zəhmət çəkmişəm? Əslinə qalsa, mən, sadəcə olaraq, bu kronu ona borcluyam, mən köhnə borcu xatırladım, o bilməlidir ki, mən təpədən-dırnağadək namuslu və təmiz adamam. Bir sözlə, bu pul onunkudur... Ah, təşəkkür etməyə lüzum yoxdur, mən çox şadam. Görüşənədək!

Oradan uzaqlaşdım. Axır ki, bu zəhlətökən total yaxamdan əl çəkdi, indi heç kəs mənə mane olmur. Yenidən Pilestredetə gedib ərzaq mağazasının qarşısında dayandım. Vitrin yeməli şeylərlə doluydu və mən qərara gəldim ki, içəri keçib yeməyə nəşə alım.

– Bir parça pendir və fransız çörəyi! – dedim və yarım kronu piştaxtanın üstünə tulladım.

– Hamısına çörək və pendir? – satıcı mənə baxmadan istehzayla soruşdu.

– Hə, əlli erenin hamısına, – təmkinlə cavab verdim.

Ərzaqları alıb, qoca və gəmbul satıcıya ehtiramla baş əyərək cəld parkın yerləşdiyi təpəyə doğru addımladım. Orada bir skamyaya tapıb acgözlüklə yeməyə girdim. Dərhal yüngülləşdim: çoxdan idi belə zəngin süfrə açmırdım; yavaş-yavaş sakitləşməyə başladım, özümdə yüngüllük hiss etdim, adətən, göz yaşların quruyanaqək ağlayanda belə olur. Tezliklə, tamamilə ruhlandım; artıq mənə cinayətkarlığın gələcəkdəki rolu kimi bəsit bir mövzuda yazı yazmaq az görünürdü, həm də istənilən şəxs, sadəcə, tarixə bir qədər nəzər yetirsə, bunu özü də müəyyənləşdirə bilər; mən ki özümü daha böyük işlər görməyə qadir hiss edirdim, istəyirdim ki, qeyri-adi çətinlikləri rəf edim. Qərara gəldim ki, fəlsəfi dərkətmə haqqında üç hissədən ibarət məqalə yazım. Söz yox ki, Kantın bəzi sofizmlərini darmadağın etmək fürsətini də əldən ver-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

məyəcəkdım... Yazı ləvazimatını çıxarıb işə başlamaq istədim, amma birdən aydın oldu ki, qələmim yoxdur, onu sələmçinin yanında qoymuşdum, axı qələm jiletin cibindəydi.

İlahi, mənim bəxtim niyə gətirmir?! Öz-özümə bir neçə dəfə söydüm, ayağa qalxıb var-gəl etməyə başladım. Ətrafda sakitlik idi; bir az aralıda kral köşkünün yanında bir neçə dayə uşaq arabalarını yırgalayırdı, onlardan başqa heç kəs yox idi. Əhvalım tamam pozulmuşdu, skamyanın ətrafında dəli kimi dövrə vururdum. Elə bil, zavala gəlmişdim! Mən üçhissəli fəlsəfi məqaləni yazma bilməyəcəkdım, çünki cibimdə balaca bir karandaş qırığı belə yox idi! Bəlkə, Pilestredetə qayıdıb qələmimi alım? Qələmim olsa, gəzintiyə gələnlər parka doluşanadək məqaləmi yazıb qurtara bilərəm. Axı fəlsəfi idrak mövzusunda yazacağım bu məqalədən çox şey asılı ola bilərdi – kim bilir, bəlkə də, bəşəriyyətin taleyi. Mənə elə gəlirdi ki, bu məqalə bir çox gənc insan üçün çox faydalı olacaq. Əgər yaxşı-yaxşı düşünsək, Kanta hücum etmək qətiyyənlə lazımdır: bunu etmək asandır, söhbət zaman və məkandan getdikdə isə yalnız bir balaca kənara çıxmaq lazımdır; əvəzində Renanın, bu qoca keşişin günahından keçməyəcəyəm... Elə, ya da belə, nə olursa-olsun, zəruri olan sütunları yazıb-doldurmaq lazımdır; kirayə pulunu ödəməmişəm, ev sahibəsi hər səhər məni diqqətlə süzür və onu pilləkəndə görmək bütün günü mənə əzab verir, heç bir qara fikir məni kədərləndirməyəndə belə, bütün sevincli anlarım uçub gedir. Buna son qoymaq lazımdır. Mən tez-tələsik parkdan çıxıb qələmimi almaq üçün sələmçinin yanına yollandım.

Təpəni enəndə iki xanımı ötüb-keçdim. Bilmədən qolum onlardan birinə toxundu, ona tərəf baxdım, qadının dolu və solğun sifətini gördüm. Birdən o qızardı, gözəlləşdi, bilmirəm niyə, bəlkə, yanından keçənin dediyi söz ona təsir etdi, bəlkə, hansısa sirlə fikir? Onun qabarıq sinəsi həyəcanla qalxıb-ənməyə başladı, çətirin dəstəyini bərk-bərk sıxdı. Görəsən, nə oldu ona?

Mən dayanıb onu yenidən irəli buraxdım, çünki artıq irəli gedə bilmirdim; bütün bunlar çox qəribəydi. Dilxor olmuşdum, qələm əhvalatına görə özümü söyürdüm və uzunsürən aclıqdan sonra yediyim yemək məni acıqlandırmışdı. Əcaib şeylər düşünməyə başladım, hiss etdim ki, ürəyimdən bu qadını qorxutmaq – arxasınca düşüb onu narahat etmək kimi qəribə bir arzu keçir. Yenidən ona çatıb yanından keçdim, sonra qəflətən ona baxmaq üçün geriyyə döndüm və baxışlarımız toqquşdu. Mən onun gözlərinə baxıb dərhal ona heç vaxt eşitmədiyim rəvan və həyəcanlı bir ad uydururam: İlayali. O, lap yaxınıma gəlib çatanda başımı qaldırıb bərkdən deyirəm:

– Kitabınızı salarsınız, freken.

Bunu deyərkən ürəyimin döyündüyünü eşidirəm.

– Kitabı? – o, rəfiqəsindən soruşur və yoluna davam edir.

Lakin tərsliyim məni tərk etmir və onun arxasınca gedirəm. Əlbəttə, həmin anda axmaqlıq etdiyimi başa düşürdüm, ancaq özümlə bacara bilmirdim; həyəcan məni irəli aparır, mənasız hərəkətlərə sövq edirdi, artıq özümü idarə edə bilmirdim. Öz-özümə səfehlik etdiyimi nə qədər təkrarlasam da, bir şey alınmırdı və mən qadının arxasınca öz axmaq sifətimi əyir, onu keçərək bərkdən öskürürdüm. İndi mən ondan bir neçə addım qabaqda yavaş-yavaş gedirdim, onun baxışlarını kürəyimdə hiss edirdim. Ona qarşı belə davrandığım üçün utandığımdan qeyri-iradi olaraq başımı aşağı dikmişdim. Yavaş-yavaş mənə qəribə bir hiss hakim kəsilirdi, sanki, buralardan çox-çox uzaqlardayam və daş plitələrin üstüylə başını aşağı dikərək addımlayan mən deyiləm, bir başqasıdır.

Bir neçə dəqiqə sonra xanım Paşanın kitab mağazasına yaxınlaşanda mən artıq birinci vitrinin qarşısında dayanmışdım. Ona doğru addımlayıb təkrar etdim:

– Kitabınızı salarsınız, freken.

– Axı hansı kitabı? – o, hürkmüşcəsinə dedi. – Hansı kitabdan danışırsınız?

O dayanır. Onun gözlərindəki çaşqınlığı görüb həyasızcasına sevinirəm. O, mənim çılgınlığımı başa düşmək iqtidarında deyil; onda heç bir kitab-filan yoxdur, heç bir vərəq də yoxdur, amma buna baxmayaraq, ciblərini qurdalayaraq nə isə axtarır, başını bulayır, arxaya baxır, öz zərif başını işlədərək mənim hansı kitab haqqında danışdığımı başa düşmək istəyir. Rəngi gah qızarır, gah ağarır, sifətindəki bir ifadə o birini əvəz edir, mən onun necə çətinliklə nəfəs aldığını eşidirəm; hətta paltarının düymələri də qorxudan bərəlməmiş gözlər kimi mənə baxır.

– Ona fikir vermə, – rəfiqəsi deyir və onun əllərindən tutub çəkir. – Görmürsən, sərxoşdur!

Həmin anda qərribə və gözəgörünməz qüvvələrin təsiri altında özümdən nə qədər uzaqlaşmış olsam da, ətrafdakı heç bir şey diqqətimdən yayınmırdı. Bax, böyük sarı köpək küçəni keçərək bulvara doğru, oradan da Tivoli tərəfə qaçdı; boyunda ensiz melxior xalta vardı. Bir az o tərəfdə, elə bu küçədə ikinci mərtəbənin pəncərəsi açıldı və qulluqçu bədənini eşiyə çıxarıb qollarını çırmaladı, pəncərələri bayır tərəfdən silməyə başladı. Heç bir şey diqqətimdən yayınmırdı, ağılım və yaddaşım yerindəydi, ətrafdakı hər şey parlaq işıq şüası təkə canıma və beynimə həkk olunurdu. Qarşımdakı hər iki xanımın şlyapasında göy rəngli lələk vardı, boyunlarına isə ipək şotland şərfi bağlamışdılar. Mənə elə gəldi ki, onlar bacıdır.

Onlar bir qədər kənara çəkilib Sislerin musiqi dükanının yanında dayandılar və danışmağa başladılar. Mən də dayan-dım. Sonra hər ikisi arxaya dönüb gəldikləri yolla geri qayıtmağa başladı, yanımdan keçib Universitet küçəsinə döndülər və Müqəddəs Ulaf meydanına yollandılar. Mən onları addımbaaddım izləməyə çalışırdım. Bir dəfə qanrılıb ürək-ürkək və maraqla mənə baxdılar, ancaq qaşqabaqlı deyildilər, sifətlərində qəzəbli ifadə də yox idi. Onlar mənim həyasızlığıma elə dözümlü yanaşırdılar ki, utandığımdan gözlərimi yerə dikdim. Artıq onları təngə gətirmək istəməirdim, odur

ki elə indicə harasa girərək yox olacaqlarını gözləyə-gözləyə minnətdarlıq hissiylə arxalarınca baxdım.

Üzərində iki rəqəmi yazılmış böyük dördmərtəbəli evin qarşısında onlar yenidən dönüb baxdılar, sonra içəri girdilər. Mən fontanın yanındakı qaz fənərinə söykənib onların pillələri çıxmasına qulaq asıram. İkinci mərtəbədə addımlar susur. Mən fənərdən aralanıb yuxarıya – pəncərəyə baxıram. Bu zaman möcüzə baş verir: orada – yuxarıda pərdələr tərpnir, sonra pəncərə açılır, oradan bir nəfər çölə baxır və onun çəşəng gözləri mənim üzərimdə dayanır. İlayali! – mən pıçıldayıram və qızardığımı hiss edirəm. Niyə o, heç kəsi çağırmadı? Niyə gül dibçəyini mənim tərəmə tolazlamadı, ya da məni qovmaq üçün heç kəsi göndərmədi? Biz qımıldanmadan bir-birimizin gözlərinə baxırıq; bu, bir dəqiqə çəkir; pəncərədən səkiyə fikirlər axır, amma biz heç nə demirik. O, üzünü döndərir, ürəyim yerindən oynayır, titrəməyə başlayıram; mən onun çiyinlərini, sonra isə kürəyini görürəm və o, otaqda qeybə çəkilir. Asta-asta çəkilərək, sanki, çiyinlərinin hərəkəti ilə mənə işarə verir; mən bu ecazkar işarəni bütün varlığım ilə hiss edirəm; sevincimdən yerə-göyə sığmıram. Bir az dayandıqdan sonra mən geri dönüb küçəylə addımlamağa başlayıram.

Arxaya baxmağa cürət etmədim, odur ki onun pəncərəyə bir də yanaşib-yanaşmadığından xəbərim olmadı; bu barədə düşünərək, getdikcə daha çox narahat olur və özümə yer tapa bilmirdim. Ola bilsin ki, elə bu andaca o, mənim hər bir hərəkətimi izləyirdi, amma bunu bilmək mənim üçün dözülməz idi. Mən qamətimi mümkün qədər dik tutmağa çalışır və durmadan addımlayırdım; ayaqlarım əsirdi, yerişim səlis deyildi, bütün bunlar ona görə baş verirdi ki, mən mümkün qədər gözəl yeriməyə çalışırdım. Özümü sakit və laqeyd göstərməyə çalışdığım üçün əllərimi mənasızcasına havada oynadır, tüpürür, burnumu dik tutaraq lovğalanırdım; amma əbəs yerə. Arxamda daim kiminsə sınaıçı baxışlarını hiss edirdim və bədənimdən soyuq gizilti keçirdi. Nəhayət, böyürdəki

küçədə gizləndim, oradan isə qələmimi almaq üçün Pilestredetə yollandım.

Qələmi geri almaq o qədər də çətin olmadı. Sələmçi özü jileti mənə gətirdi və xahiş etdi ki, elə onun gözüünün qabağında ciblərimi qurdalayım; mən bir neçə girov qəbzi də tapıb cibimə soxdum və nəzakətli cənaba xoşrəftarlığına görə təşəkkür etdim. O, mənim həddindən artıq xoşuma gəldi və istədim ki, onda yaxşı təəssürat oyadam. Çıxışa doğru bir neçə addım atıb nəşə unutmuş kimi yenidən geriyə döndüm və piştaxtaya yaxınlaşdım; mənə elə gəldi ki, baş verənlər haqqında ona ətraflı danışmalıyam, ona görə də diqqəti cəlb etmək üçün astadan zümzümə etməyə başladım. Sonra əlimdə tutduğum qələmi yuxarı qaldırdım.

– Heç ağılıma da gəlməzdi ki, bu şoğərib qələmin dalınca belə uzaq yol gəlim, – mən dedim, – amma məsələ bir az başqa cürdür. Bu qələm qırığının görünüşü miskin olsa da, onun sayəsində mən adam olmuşam, necə deyərlər, həyatda öz yerimi tapmışam...

Mən susdum. Sələmçi gəlib düz piştaxtanın yanında durdu.

– Belə de! – o dedi və maraqla mənə baxdı.

– Bu qələmlə, – mən təmkinlə davam etdim, – mənim fəlsəfi idrak haqqında üç cildlik əsərim yazılıb. Bu haqda eşitməmiş olmanız.

Sələmçiyə elə gəldi ki, o, belə bir şey eşidib.

– Hə, – dedim, – bu, mənim əsərimdir! Ona görə də mənim bu qələm qırığını geri almağım qəribə görünməməlidir: o, mənimçün çox qiymətlidir, sanki, mənim balaca dostumdur. Sizə bu cür mülayim rəftarınıza görə təşəkkür edirəm, mən unutmuyacağam; hə, hə, həqiqətən, unutmuyacağam, doğru sözündür, mən belə adamam, siz isə buna tamamilə layiqsiniz. Sağ olun!

Mən qapıya tərəf elə tərzdə yönəldim ki, sanki insanların taleyini həll edə bilərdim. Sələmçi arxamca iki dəfə təzim etdi, mən bir daha geri dönüb: “Sağ olun!” – dedim.

Pilləkəndə qarşıma əlində çamadan tutmuş bir qadın çıxdı. O, mənə ciddi görkəmə qarşısında hürkərək kənara çəkildi, mən ona nəşə vermək üçün qeyri-iradi əllərimi ciblərimə salıb qurdalamağa başladım: ancaq heç bir şey tapmayıb məyuscasına başımı aşağı dikdim və keçib-getdim. Bir az gözləyərək onun sələmçinin qapısını necə döydüyünü eşitdim; qapıda polad barmaqlıq vardı, ona insan əli toxunanda çıxartdığı cingilti səsinə dərhal tanıdım.

Günəş cənubdan işıq saçırdı, günortaya yaxın idi. Küçələrdə adamlar getdikcə çoxalırdı. Artıq gəzinti vaxtı yetişmişdi, insanlar çöhrələrində təbəssüm bir-biri ilə salamlışırdılar, Karl Yuhan küçəsi, sanki, dalğalanırdı. Mən elə hey kiminsə toqquşur, adamların arasında sıxılırdım. Universitetin yaxınlığında dayanıb gözlərini kütləyə zilləmiş tanışlarımın yanından birtəhər sivişib keçdim. Sonra tərədəki saray parkına gəlib çıxdım və burada dərin düşüncələrə daldım.

Rast gələnlər başlarını necə də şən və yüngülcə tərpedirlər, fikirləri necə də aydındır, onlar həyatda da bal salonunun parket döşəməsi üzərində olduğu kimi necə də sərbəst şütüyürlər! Heç birinin gözlərində kədər yoxdur, çiyinlərində ağır yük gəzdirmirlər, ürəkləri sakitdir, dərd-qəm, əzab-əziyyət çəkmirlər. Mən də bu adamların arasında dolaşıram, gəncəm, həyatım təzəcə başlayır, ancaq xoşbəxtliyin nə demək olduğunu artıq unutmuşam! Bu fikir məni tərk etməirdi və qorxunc ədalətsizliyin qurbanı olduğumu hiss edirdim. Görəsən, niyə son zamanlar mənə üçün bu dərəcədə dözülməz və ağır keçir? Mənim sevinc dolu qəlbimi, sanki, dəyişdiriblər, acı kədər və ümitsizlik hər yerdə məni izləyir. Bir skamyada oturan kimi, ya da bir addım atan kimi dərhal hansısa miskin və mənasız cəfəng şeylər üstümə tökülür. Onlar daxili dünyama soxularaq məni boş yerə enerji sərf etməyə zorlayırlar. Yanımdan qaçan it, hansısa cənabın yaxasına sancqlanmış gül məni düşündürür və uzun müddət vaxtımı alır. Görəsən, mənə nə olub? Yəni Tanrının qəzəbinə gəlmi-

şəm? Niyə, məsələn, Cənubi Amerikada yaşayan başqa birisi yox, məhz mən? Nə qədər çox fikirləşsəm də, inadçı qəzavü-qədərin qurbanı olaraq Tanrının məhz məni seçməsinə anlaşılmaz və ağlasığmaz sayırdım! Nə qədər qərribə olsa da, o, bütün dünyada məhz məni seçib; axı məndən başqa kitab taciri Paşa, pəroxod agenti Hennehen də var. Bu barədə düşü-nərək gedir, heç bir qərara gələ bilmirdim, hamının günə-hinə görə mənimlə haqq-hesab çəkən Tanrının ədalətsizliyi-nə qarşı ən tutarlı etirazlar tapırdım. Boş skamya tapan kimi oturdum, ancaq bu məsələ məni hələ də rahat buraxmır, baş-qa şey haqqında düşünməyə mane olurdu. Həmin may günün-dən etibarən işlərim tərs gətirməyə başlayanda hiss etdim ki, tədricən taqətsizləşirəm. Elə süstləşmişdim ki, iradəmi və məqsədyönlüyümü itirmişdim, sanki hansısa xırda yırtıcı sürüsü canıma daraşib məni içəridən didib-parçalayırdı. Bəl-kə, Tanrı, sadəcə olaraq, məni məhvə məhkum edib? Ayağa qalxıb skamyanın yanında vurnuxmağa başladım.

Bu zaman varlığıma son dərəcə dözülməz bir izzirab hakim kəsildi, əllərim elə sızıldayırdı ki, onlarla nə edəcəyimi bil-mirdim. Bir az əvvəl möhkəm yediyimə görə də özümdə deyildim, deyəsən, görməmişlik etmişdim, ona görə özümə yer tapa bilmir, skamyanın ətrafında ayaqlarımı yerə tappıl-dadırdım; adamlar yanımdan şütüyərək keçirdilər, onlar öncə kabus kimi peyda olur, sonra isə qeybə çəkilirdilər. Nəhayət, mənim skamyama iki kişi əyləşdi, onlar siqarlarını tüsdülə-dərək ucadan danışmağa başladılar; hirsələndim, onlara irad tutmaq istədim, ancaq fikrimdən daşınaraq parkın o başına üz tutdum və başqa bir boş skamya tapıb oturdum.

Tanrı haqqında düşüncələr yenidən güc gəldi. Hiss etdim ki, Tanrının işinə hər addımbaşı qarışmaq onun tərəfindən yüksək dərəcədə bağışlanmazdır, mən iş tapmaq istəyirdim, amma hər şey bərhad oldu, mən ancaq yeməyə bir qarın çörək istəyirdim. Mən, xüsusilə, ona diqqət yetirmişdim ki, haçan bir neçə gün dalbadal ac qalırım, sanki, beynim axıb getməyə

başlayır və başım boşalır. O yüngülləşir, qeyri-maddiləşir, mən artıq onu çiyinlərimdə hiss etmirəm, mənə elə gəlir ki, kiməsə baxıram, gözlərim inanılmaz dərəcədə bərəlir.

Skamyada oturub bütün bunlar haqqında düşünür, çəkdiyim aramsız əzablara görə Tanrıya acı-acı şikayətlənirdim. Əgər o, məni sınağa çəkərək, qarşıma maneə dalınca maneə çıxarmaqla məni özünə yaxınlaşdırmaq, qəlbimi təmizləmək istəyirsə, onu əmin edə bilərəm ki, səhv edir. Mən üzümü göyə tutub, hiddətimdən az qala ağlayaraq, yüngülləşmək üçün birdəfəyə hər şeyi ona dedim.

Uşaqlıqda mənə öyrədilənlər yadıma düşdü, qulaqlarıma İncili oxuyan həzin səs gəldi, başımı istehzayla bulayaraq öz-özümə danışmağa başladım. Nə üçün mən yemək-içmək dərdi çəkməli, bu fani cismimi geyindirməliyəm? Məgər Səməvi Atam quşları yemlədiyi kimi, məni də qidalandırmır? Məni öz qulu seçərək xüsusi mərhəmət göstərmir? Tanrının barmağı mənim əsəb tellərimə astaca, hiss olunmadan toxunub. Barmağını çəkdiədən sonra üzərində əsəblərimin telləri və parçaları qalıb. Beynimdə isə onun – Tanrının barmağının toxunduğu yerdə yekə bir dəlik, yara qalıb. Amma o, sağ əlinin barmağıyla mənə toxunduqdan sonra bir daha mənə dəyməyib, pislik etməyib. O, məni bu böyük yara ilə başlı-başına dünyaya buraxıb. Beləcə mən Tanrıdan heç bir pislik görməmişəm, çünki o – Tanrı əbədi olaraq bizimlədir...

Külək musiqi və tələbələrin oxuma səsini gətirdi, demək, saat artıq üçə işləyirdi. Qələmi cibimdən çıxarıb nəsə yazmaq istəyirdim ki, birdən cibimdən arasında bərbər talonları olan dəftərçəm düşdü. Talonları saydım: altısı qalmışdı.

– Şükür Tanrıya! – qeyri-iradi bağırdım. – Hələ iki həftə bərbərdə üzümü qırxdıra və abırlı görünə bilərəm!

Əhvalım dərhal düzəldi; talonlara diqqətlə baxıb cibimə basdım.

Ancaq yazı bilmədim. Bir neçə sətir quraşdırandan sonra ağıma heç bir şey gəlmədi; xəyalım çox uzaqlara uçmuş-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

du, ona görə də fikrimi cəmləşdirə bilmirdim. Hər şey mənə mane olur, fikirlərimi dağıdırdı, yeni təəssüratlar hər tərəfdən üstümə tökülürdü. Ağcaqanad və mığmığalar kağızın üzərinə qonub mənə mane olurdular; mən onları qovmaq üçün üfürürdüm, özü də var gücümlə üfürürdüm, amma əbəs yerə. Bu həşəratlar çevrilir, kağıza yapışaraq elə müqavimət göstərirdilər ki, az qalırdı nərmə-nazik pəncələri qırılın. Onlardan can qurtarmaq, sadəcə olaraq, mümkün deyildi. Bu həyasız məxluqlar yapışmağa həmişə yer tapırlar, onlar kağızın üzərində kələ-kötür və nahamar yer tapıb kefləri harasa uçmaq istəyəndək oturdular.

Bu xırda qansoranlar məni bir müddət məşğul etdilər, mən bir çıxımı o birinin üstünə aşıraraq onları bir xeyli müşahidə etdim. Sonra qulağıma klarnet səsi gəldi, odur ki düşüncələrim başqa istiqamətə yönəldi. Başa düşdüm ki, məqaləni yaza bilməyəcəyəm, ona görə də kağızı cibimə soxub, skamyanın söykənəcəyinə söykəndim. Belə anlarda başım o qədər ayıq olur ki, ağılıma ən gözəl fikirlər gəlir və bu, məni zərrəcə yormur. Mən arxaya söykənərək oturub arabir sinəmə, ayaqlarıma baxıram və görürəm ki, ayağım damarlarımdakı qanın təzyiqi altında necə titrəyir. Başımı qaldırıb elə hey baxıram və məni nə isə qəribə, qeyri-adi hiss bürüyür; sinirlərimdə hey-rətəməz dalğalar qaçışır, içimdə, sanki, titrək bir işıq alovlanır. Ayaqqabılarıma baxıram, sanki köhnə dostumla görüşürəm, sanki, vücudumun bir hissəsi yenidən geri qayıdır; bütövlük duyğusu ürəyimi doldurur, gözlərim yaşla dolur, sanki ayaqqabılarım içimdə sakitcə inildəyir. “Bu, zəiflikdir! – öz-özümə ciddi deyirəm və yumruqlarımı düyünləyərək təkrar edirəm: – Zəiflikdir”. Bu axmaq hisslərə rişxənd edib gülməyə başladım, özümü bilə-bilə ələ salırdım; sərt və ağıllı sözlər söyləyir, göz yaşlarını kəsmək üçün gözlərimi bərk-bərk yumurdum. Elə bil ki, ayaqqabılarımı heç vaxt görməmişdim, onlara baxmağa başlayıram, görüm necə görsənirlər, ayağımın hərəkətləri zamanı necə dəyişirlər, onların forması necədir, dərisi necə

sürtülüb. Görürəm ki, qırıqları və ağarmış tikiş yerləri onlara özünəməxsus ifadə verir, sanki, onların da sifəti var. Vücudumun bir hissəsi ayaqqabılarıma keçib, onların olduqca doğma həmirini alıram, sanki, bu, mənim nəfəsimin həmiridir...

Bir xeyli bu duyğuların təsiri altında düşündüm, təxminən, bir saat. Sonra skamyanın o biri başında balacaboy bir qoca oturdu; o, ağır-ağır nəfəs alaraq dedi:

– Hm-m-m, belə-ə-ə!

Onun səsinə güclə eşitdim, başımda, sanki, burulğan qopdu, ayaqqabılarıma rahat buraxdım. Mənə elə gəldi ki, elə indicə yaşadığım həyəcanlı ovqat lap çoxdan olub, elə bil üstündən bir və ya iki il keçib, indisə yaddaşımdan yavaş-yavaş silinib gedir. Qocaya baxdım.

Bu büzüşmüş qocanın mənə nə dəxli ola bilərdi? Demək olar ki, heç bir! Məni yalnız onun əlindəki qəzet maraqlandırırdı, elan səhifəsi olan köhnə qəzet, göründüyü kimi, ona nəşə bükülmüşdü. Marağ məni bürüdü, gözlərimi qəzətdən ayıra bilmirdim; ağıma axmaq bir fikir gəldi ki, guya, bu qəzet taybərəbəri olmayan olduqca nadir bir qəzətdir; marağım getdikcə artırdı, artıq yerimdə qurcuxmağa başlamışdım. Orada hansısa arxivdən oğurlanmış sənədlər, təhlükəli kağızlar ola bilərdi. Mən qeyri-müəyyən gizli plan, qəsd haqqında düşünməyə başladım.

Qoca sakitcə əyləşib nəşə düşünürdü. Niyə o, qəzeti hamı kimi tutmayıb, bürmələyib? Bu nə fitnə-fəsaddır? O, yəqin ki, bu qəzet dürməyini nə olursa-olsun, əlindən buraxmazdı. Onu heç cibinə qoymağa da cürət etməyib. Başımın cavab verərdim ki, bu, sadə kağız dürməyi deyil.

Uzaqlara baxdım. Bu sirli-müəmmalı işin içinə girməyə kiçicik bir imkanım olmadığından marağım daha da artırdı. Ciblərimi eşələdim ki, bu adama nəşə təklif edib onunla söhbətə girişim. Arasında talonlar olan dəftərçəni çıxarıb tez də gizlətdim. Birdən ürəkləndim, əlimi boş yan cibimə şappıldadıb dedim:

– Siqaret istəmirsiniz ki?

– Təşəkkür edirəm, çəkən deyiləm, gözlərim xəstə olduğu üçün tərgitməyə məcbur oldum, demək olar ki, görmürəm. Çox sağ olun!

– Gözləriniz çoxdan xəstədir? Yəqin ki, sizə oxumaq da olmaz. Hətta qəzet də?

– Hə, təəssüf ki, heç qəzet də.

O, mənə sarı döndü. Gözlərinin qarasına ağ ləkə düşmüşdü, ona görə də, sanki, şüşədəndi; baxışları ikrah doğuracaq dərəcədə boz idi.

– Siz buralı deyilsiniz? – o soruşdu.

– Hə... Siz yəni heç əlinizdəki qəzetin adını da oxuya bilmirsiniz?

– Çətinliklə... Amma dərhal anladım ki, buralı deyilsiniz: ləhcənizdən başa düşdüm. Bu, çox sadədir, axı mən çox yaxşı eşidirəm. Gecələr hamı yatanda qonşu otaqdakı tənəffüs səsinə belə eşidirəm... İstəyirdim soruşam: harada yaşayırsınız?

Ağıma dərhal yalan söyləmək fikri gəldi. Qeyri-iradi olaraq, düşünmədən yalan danışdım:

– Müqəddəs Ulaf meydanında, ev iki.

– Doğrudan? Mən Müqəddəs Ulaf meydanındakı hər daşa bələdəm. Orada fəvvarə var, bir neçə fənər, ağaclar, hər şeyi xatırlayıram...

Bu zəhlətökən qəzet əhvalatına son qoymaq üçün ayağa qalxdım. Bu sirr hökmən açılmalıydı.

– Bir halda ki sizə qəzet oxumaq olmaz, onda niyə...

– Deyəsən, dediniz ki, mənzil ikidə yaşayırsınız, – o, mənim həyəcanlandığımı hiss etmədən davam etdi. – Bir vaxtlar bu evdə yaşayanların hamısını tanıyırdım. Ev sahibinizin adı nədir?

Bu söhbətə son qoymaq üçün ağıma gələn ilk soyadı uydurdum ki, ondan yaxamı qurtarım.

– Həppolati, – dedim.

– Hə, Həppolati, – deyə o, bu çətin soyadı səlis tələffüz edərək başını tərpətdi.

Mən təəccüblə ona baxdım; o, olduqca ciddi görkəmdə oturmuşdu, üzündə dalğın ifadə vardı. İlk ağılıma gələn bu sarsaq soyadı deyər-deməz, bu adam onu göydə qapdı və elə görkəm aldı ki, guya, əvvəllər eşidib. Eyni zamanda əlindəki dürmələnmiş qəzeti skamyanın üstünə qoydu və hiss etdim ki, maraqdan az qalır bağrım çatlasın. Qəzetdə iki yağlı ləkənin olduğu diqqətimi çəkdi.

– Sizin ev sahibi dənizçi deyil ki? – qoca soruşdu, səsin də iztehzə-filan yox idi. – Yadıma düşür, o, dənizçidir!

– Dənizçi? Bağışlayın, siz, yəqin ki, onun qardaşını tanıyırsınız, o isə agent Y.A.Happolatidir.

Mən bunu deməklə onu sarsıtmaq istəyirdim; amma o, dediklərimə həvəslə inanırdı.

– Eşitmişəm ki, o, bacarıqlı adamdır, – qoca sorğu-sualı davam etdirdi.

– Hə, fərsətlidir, əla işbazdır, – mən cavab verdim, – xırda-xuruş alveriylə məşğul olur: Çin mərsini, rus quş tükü, dəri, ağac, mürəkkəb...

– He-he, lənətə gəlsin onu! – deyə qoca tələsik sözümlü kəsdi.

Çox gülməli bir vəziyyət yaranmışdı. Mən bu əyləncəyə aludə olaraq bir-birinin ardınca yalanlar uydurmaqda davam edirdim. Yenidən oturdum, qəzeti, sirli kağızları unudub özümdən çıxmağa, qocanın sözünü kəsməyə başladım. Qocanın sadələvhlüyü məni azğınlaşdırmışdı, onu qəddarcasına yalanlar içində batırmaq, müqavimətini qırmaq istəyirdim.

– Siz Happolatinin icad etdiyi elektrikli dua kitabı haqqında eşitməmişiniz ki?

– Elektrik... necə dediniz?

– Qaranlıqda işıq saçan elektrik hərfləri olan dua kitabı haqqında! Bu, bir neçə milyon kronluq kapital tələb edən nəhəng bir işdir, bu işlə yüksək maaş alan hərftökənlər və çapçılar, yüzlərcə mexanik məşğul olur: eşitdiyimə görə, yeddi yüz nəfər.

– Bəs mən nə deyirəm! – qoca sakitcə dedi.

Və susdu; o düşünmədən mənim hər sözümə inanırdı. Bu, məni bir qədər məyus edirdi, ümid edirdim ki, yalan-palanlarımı onu hiddətləndirib özündən çıxaracaq.

Mən daha iki nağıl uydurdum, qızıışaraq ona pıçıldadım ki, Happolati düz doqquz il İranda nazir olub.

– Siz heç təsəvvür edirsinizmi, İranda nazir olmaq nə deməkdir? – soruşdum. – Orada nazir olmaq bizdə kral olmaqdan daha mühümdür. Bu, təxminən, elə sultan olmaq kimi bir şeydir, əgər siz bunun nə demək olduğunu bilirsinizsə. Amma Happolati yüksəkdə qərar tutmuşdu və heç vaxt səhv etmirdi.

Mən onun üç yüz kənizi olan, sarı rəngli qızılgüllərdən hörülmüş yataqda yatan gözəl qızı, şahzadə İlayali haqqında danışdım; o, mənim yer üzündə gördüyüm ən gözəl varlıqdır, Tanrı günahımdan keçsin, həyatım boyu onun tayı-bərabəri olan kimsəni görməmişəm!

– Yəqin ki, o, çox gözəlmiş? – qoca gözlərini yerə dikərək dalğın halda soruşdu.

– Gözəl? Olduqca gözəl, heyrətamiz dərəcədə incə idi! Gözləri elə bil məxmər, əlləri sanki kəhrəbadandı! Onun bir-cə baxışı, sanki, bir öpüş kimi insanı yoldan çıxarır. O, məni çağıranda səsi şərab şırnağı tək ruhumu sərxoş edirdi. Axı niyə də bu qədər gözəl olmasın? Məgər, sizcə, o, hansısa kontorçu, yaxud yangınsöndürən idarəsinin xidmətçisidir? Sizə deyirəm ki, o, nağıllardakı ilahi varlıq kimidir.

– Hə, əlbəttə, – o, demək olar ki, laqeydcəsinə dedi.

Onun arxayınlığı məni təngə gətirmişdi; artıq öz səsimdən sərxoş olmuşdum və tamamilə ciddi danışırıdım. Artıq heç bir oğurlanmış sənəd, hansısa xarici dövlətin xeyrinə sui-qəsd haqqında düşünmürdüm; balaca, nazik bürmələnməmiş kağız skamyanın üstündə, ikimizin arasındaydı, ancaq artıq nə onun içinə baxmağa, nə də orada nə olduğunu öyrənməyə həvəsim qalmışdı. Mən öz uydurmalarımın elə aludə

olmuşdum ki, gözlərimin önündən qəribə obrazlar keçirdi, qan beynimə vurmuşdu. Mən ehtirasla uydururdum.

Qoca, deyəsən, getməyə hazırlaşır. O, bir az dikəlib söhbəti qəflətən kəsməmək üçün soruşdu:

– Yəqin ki, bu Həppolati çox varlıdır?

Necə ola bilərdi ki, bu kor və iyrənc qoca mənim uydurduğum yad soyadına bu cür marağ göstərsin. Halbuki bu soyada şəhərin hər tinindəki lövhələrdə rast gəlmək olardı.

Bircə dəfə də olsun dili dolaşmadı, bir səsi belə buraxmadı; soyad onun beyninə həkk olunaraq möhkəm kök atdı. Mən pərt olmuşdum, heç bir şeydən çaşmayan və ruhdan düşməyən bu adama çox qəzəblənmişdim.

– Bilmirəm, – qəfildən cavab verdim. – Qətiyyəyən xəbər yoxdur. Amma biləsiniz ki, onun tam adı Yuhan Arndt Həppolatidir.

– Yuhan Arndt Həppolati, – deyə qoca əsəbiləşdiyimi görüb bir nədərsə çaşqınlıqla təkrar etdi.

Və susdu.

– Hələ siz onun arvadını görsəydiniz, – mən özümdən çıxaraq davam etdim. – Gonbulun biridir... Bəlkə də, siz onun gonbul olmasına inanmırsınız.

Yox, bunu heç cür inkar edə bilməz; belə bir cənabın arvadının kök olması tamamilə mümkündür...

Qoca mənim hər bir çıxışıma qısa və sakit cavab verirdi, sözlərini yaxşıca ölçüb-biçirdi, artıq danışib məni qəzəbdirməkdən qorxduğu şəksizdi...

– Lənət şeytana, siz, yəqin, düşünürsünüz ki, mən sizin başınızı xarab edirəm? – özümdən çıxaraq qışqırdım. – Yəqin, fikirləşirsiniz ki, yer üzündə Həppolati adında adam belə yoxdur? İlk dəfədir belə inadkar və tərs qocaya rast gəlirəm! Sizə nə olub belə? Siz hələ mənə bayramsayağı geyinmiş, amma cibində siqareti belə olmayan dilənçi kimi baxırsınız? Mən belə şeylərə öyrəşməmişəm, inanın ki, Allaha and olsun, belə şeylərə görə heç kəsi bağışlamıram, bunu bilin!

Bu arada qoca yerindən qalxdı. O, ayaq üstə dayanıb ağzını ayıraraq sakitcə mənim tiradamı dinlədi, sonra isə skamyanın üzərindəki bağlamasını götürüb, demək olar ki, xırda qocafəndi addımlarla qaçaraq uzaqlaşdı.

Mənsə oturub onun necə uzaqlaşmasına və uzaqlaşdıqca belinin daha da bükülməsinə tamaşa etdim. Bilmirəm haradan ağıma gəldi, amma mənə elə gəldi ki, ömrümdə arxadan bu qədər iyrənc və idbar görünən adama rast gəlməmişəm, ona görə də onu arxadan söydüyümə görə zərrəcə utanmadım...

Artıq qaş qaralır, günəş əyilirdi, ağacların yarpaqları xəfifcə xışıldayırdı, hasarın o üzündə oturub kəndirbazların çıxışına tamaşa edən dayələr uşaqları evə aparmağa hazırlaşmışdılar. Mən sakit və soyuqqanlı idim. Bir az əvvəlki həyəcanım yavaş-yavaş çəkilməmişdi, bədənim boşalıb-süstləşmişdi, yuxum gəlirdi; bu gün çoxlu çörək yesəm də, nəticəsi artıq o qədər də hiss olunmurdu. Məmnunluq içərisində skamyanın söykənəcəyinə söykənib gözlərimi yumdum; getdikcə yuxu güc gəlirdi, mən mürgüləyərək az qalmışdı yuxuya gedim, bu zaman gözətçi əlini çiynimə qoyub dedi:

– Burada yatmaq olmaz.

– Hə, əlbəttə, – mən dərhal cavab verib ayağa qalxdım.

O dəqiqə də ümitsizliyə qapıldım. Nəsə etmək, nəsə fikirləşmək lazım idi! Hələ də iş yeri tapa bilməmişdim; təqdim etdiyim zəmanətlər köhnə idi, odur ki onların altına imza atan adamları heç kim tanımırdı, ona görə də onlara ümid etməyinə dəyməzdi; bundan başqa, bu yay mənə o qədər rədd cavabı vermişdilər ki, artıq ümidimi tamamilə itirmişdim. Amma bunlara baxmayaraq, mənzilin kirayə haqqını vaxtında ödəmişdim, çünki bu pulu haradan olsa, tapmalıydım. Qalan şeylər hələlik əvvəlki kimi də qala bilərdi.

Qeyri-ixtiyari qələmi və kağızı yenidən əlimə alıb səhifənin hər küncünə 1848 yazdım. Kaş ki, heç olmasa, ilhama gəlib kağıza bircə söz yazsa biləydim! Axı əvvəllər belə şeylər

olmuşdu, elə olmuşdu ki, heç bir çətinlik çəkmədən uzun və parlaq məqalə yazmışdım.

Mən skamyada oturub elə hey kağızın üzərinə 1848 yazıram, bu rəqəmi uzununa, eninə, min cür formada yazaraq xilaskar ilhamımın gəlməsini gözləyirəm. Qarmaqarıışıq qırıq fikirlər beynimi qurdalayır, batmaqda olan günəş kədər və məyusluq gətirir. Artıq payız gəlmiş, hər şey yuxuya getməyə başlamışdı, milçəklər və həşəratlar onun nəfəsini hiss etmişdilər, ağacların yarpaqları arasında və torpaqda xışiltı eşidilirdi – bu, o demək idi ki, həyat təslim olmaq istəmir, o narahatdır, səs-küy salır, şıltaqlıq edir, ölümə qarşı mübarizədə əlindən gələni əsirgəmir. Bütün sürünən məxluqlar öz sarı başlarını yenə də mamırların arasından çıxarıb əl-ayaqlarını tərpedir, uzun bığlarıyla torpağı imsiləyir, sonra isə qəfildən yıxılır, arxası üstə çevrilərək çapalayırırlar. Ot-ələf soyuğun ilk nəfəsini duyaraq xüsusi və təkrarolunmaz çalar alır; saralmış gövdəciklər günəşə doğru can atır, ağaclardan tökülmüş xəzəl yerdə ipəkqurdu təki xışıldayır. Payız fəslı saralıbsolma mərasimidir; qızılgüllərin qan-qırmızı ləçəkləri quru-yaraq misilsiz çalara bürünüb.

Özümü bu yuxu aləminə qapılanlar arasında məhv olmuş qurd kimi hiss etdim. Anlaşılmaz bir qorxu içində yerimdən sıçrayaraq iri addımlarla səkiylə qaçmağa başladım. “Yox! – qışqırdım və yumruqlarımı düyünlədim. – Belə davam edə bilməz!” Yenidən oturdum, qələmi götürüb, nəyin bahasına olursa-olsun, məqaləni yazmaq qərarına gəldim. Əllərimi sallayıb otura bilməzdım; mənzilin kirayə haqqı gözlərimin önündən çəkilmirdi.

Yavaş-yavaş, olduqca yavaş-yavaş düşüncələrim qaydasına düşürdü. Tələsmədən fikrimi cəmlədim, hər bir sözü ölçüb-biçərək iki giriş cümləsi yazdım; bu cümlələr nəyin desən girişi ola bilərdi – yol qeydlərinin, siyasi şərhin, nəyi lazım bilsəydim. Bu, hər bir yazı üçün gözəl başlanğıc idi.

Sonra münasib məzmun axtarmağa başladım, amma heç nə tapa bilmədim. Əbəs yerə sərf etdiyim səylərim fikirlərimi yenidən qarışdırdı, hiss etdim ki, beynim işləmək istəmir, başım elə hey boşalır, boşalır və mən yenidən onu çiyinlərimdə hiss etmirəm. Başımdakı bu açıq-aydın boşluğu bütün varlığımlla hiss edirəm, mənə elə gəlir ki, tərədən-dırnağadək bomboşam.

– İlahi, pərvərdigara! – həyəcanla bağırırdım, sonra bu harayı dönə-dönə təkrarladım, artıq başqa söz söyləməyə gücüm qalmamışdı.

Külək yarpaqları xışıldatdı, hava tutqunlaşdı. Mən dalğın-dalğın kağıza baxaraq bir az da oturdum, sonra onu tələsmədən cibimə qoydum. Üşüdüm, artıq jiletim də yox idi; gödəkçəmin düymələrini axıradək düymələdim, əllərimi cibimə soxdum. Sonra ayğa qalxıb getdim.

Heç olmasa, bu dəfə bəxtim gətirəydi, təkcə bu dəfə! Ev sahibəsi artıq iki dəfə pul tələb edən baxışlarla səssiz-səmirsiz mənə baxmışdı, məcbur olub xəcalət çəkə-çəkə salam verərək onun yanından sivişib keçmişdim. Artıq belə olmaz; əgər bir də o, mənə belə baxsa, hər şeyi dürüstcə etiraf edib mənzildən imtina edəcəyəm, onsuz da bu cür davam edə bilməz.

Parkın çıxışına çatanda qəzəbimdən hürküb qaçan qocanı yenə gördüm. Sirləli dürməyi açaraq yanında skamyanın üstünə qoymuşu, sən demə, onun içində yemək varmış və o, nəşə gəvələyirdi. İstədim yaxınlaşıb bayaqkı davranışına görə üzrxahlıq edim, ancaq bacarmadım, o, elə iyrənc şəkildə yeyirdi ki; qırışmış qoca barmaqları, on dənə kirli dırnaqları ilə yağlı buterbroda girişmişdi, hiss etdim ki, ürəyim bulanır, odur ki ötüb-keçdim. O, məni tanımadı, gözləriylə məni süzsə də, sifətinin bir əzələsi belə qımıldanmadı.

Yoluma davam etdim.

Adətim üzrə, hər qəzet lövhəsinin qarşısında dayanıb iş elanlarını nəzərdən keçirərkən münasib bir iş yeri tapıb sevindim: Qrönlansleretdən olan bir tacir axşamlar iki saat işləmək

üçün hesabdar axtarırdı; əməkhaqqı razılaşma yoluyla idi. Ünvanı yazıb Tanrıya razılıq etdim; mən ən kiçik maaşla işləməyə belə razıydım, mənə əlli, hətta qırx ere də bəs idi; istənilən şərtə razı idim, tək iş olsun.

Evə qayıdanda masamın üzərində kağız vardı. Ev sahibə-sindən idi, tələb edirdi ki, ya mənzilin kirayəsini ödəyim, ya da onu tezliklə boşaldım. O xahiş edirdi ki, qəzəblənməyim, çünki başqa yolu yoxdur. Dərin hörmətlə, madam Hunnersen.

Qrönlansleret–31 ünvanına, tacir Kristiyə məktub yazıb zərfə qoydum və tindəki qutuya saldı. Sonra evə qayıdıb yırğalanan kürsüdə oturaraq fikrə getdim, qaranlıq getdikcə qatılışdı. Yamanca yorulmuşdum.

*

Səhər erkən oyandım. Gözlərimi açanda hələ qaranlıq idi, yalnız aradan bir müddət keçdikdən sonra aşağıdakı saatin beşi vurduğunu eşitdim. Yenidən yuxuya getmək istədim, ancaq yuxum gəlmədi, hətta mürgüləyə də bilmədim, ağılıma min cür fikir gəldi.

Birdən ağılıma oçerk və ya felyeton üçün bir neçə yaxşı fikir gəldi, gözəl ədəbi tapıntıydı, indiyədək bu cür fikirləri heç vaxt qələmə almamışdım. Uzandıığım yerdə bu fikirləri öz-özümə təkrarladım, hiss etdim ki, çox gözəl fikirlərdir. Ardınca başqa fikirlər də gələcəkdi. Tamamilə oyandım, ayağa qalxıb, çarpayımın ayaq tərəfindəki masanın üstündən kağız-qələmi götürdüm. Sanki, içimdə bulaq qaynamağa başlamışdı, söz-sözə, cümlə-cümləyə calanaraq kağıza tökülür, süjet yaranırdı; epizodlar dəyişir, beynimdən replikalar və hadisələr gəlib-keçirdi, özümü olduqca xoşbəxt hiss edirdim. Qələmi kağızdan ayırmadan qalibcəsinə səhifəni səhifə ardınca yazıb doldururdum. Fikirlər elə sürətlə gəlir, elə səxavətlə üstümə tökülürdü ki, var gücümlə çalışsam da, bir çox təfərrüatları

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

yazıb çatdıra bilmirdim. Mövzunu tamamilə cilovlamışdım, yazdığım hər bir söz, sanki, öz-özünə axıb gəlirdi.

Bu qeyri-adi dərəcədə fəvqəladə hal sonsuzluğadək uzanır, uzanırdı; nəhayət, dayanıb qələmi kənara qoydum, dizlərimin üstündə on beş, cəmisi isə iyirmi yazılı vərəq vardı. Əgər bu səhifələr, doğrudan da, nəyəsə dəyərdilərsə, mən xilas olmuşdum! Yataqdan sıçrayıb geyindim. Getdikcə daha da işıqlaşır, artıq, demək olar ki, qapının yanındakı dəniz gözətçisi elanını oxumaq mümkündür, pəncərənin yanı o qədər işıqlıdır ki, yazmaq, sadəcə, ləzzət verir. Dərhal kağızları ağlamaya köçürməyə başlayıram. Fantaziyalarım işıqdan və rəngdən hörülmüş qeyri-adi dərəcədə qalın, fəqət zərif dumanla bürünüb; mən öz uğuruma güclə inanıram, öz-özümə indiyədək bundan yaxşı heç bir şey oxumadığımı söyləyirəm. Xoşbəxtlikdən başım dumanlanır, qəlbim fərəhlə dolur, kağız dəstəsinin ağırlığını əlimlə yoxlayaraq qələbəmi qeyd edirəm. Təxmini hesablamama görə, onlara beş kron qiymət qoyuram. Çünki beş krona görə heç kəs bazarlıq etmək fikrinə düşməz, əksinə, cəsarətlə demək olar ki, əlyazmanın məzmununu nəzərə alsaq, hətta on kron da çox cüzi məbləğdir. Mən bu dərəcədə müstəsna bir işi havayı yerə yazmam; bilirəm ki, belə əsərlər küçyəyə tökülməyib. Qərara gəldim ki, on kron istəyim.

Otaq getdikcə daha da işıqlaşırıdı, qapı tərəfə baxıb xüsusi səy göstərmədən “Ən yaxşı kəfənlik darvazadan sağ tərəfdə xanım Andersendədir” fikrini ifadə edən skeletə bənzər arıq hərfləri oxudum; üstəlik, aşağıdakı saat da çoxdan yedini vurmuşdu.

Pəncərədən aralanıb otağın ortasında dayandım. Əgər hər şeyi yaxşıca ölçüb-biçsək, xanım Qunnensen məni qovmaqda düz edir. Bu otaq qətiyyən mənə görə deyil; burada pəncərələrə elə bəsit yaşıl pərdələr asılıb, divarlara elə az mıx vurulub ki, paltarları asmağa yer də tapa bilmirəm. Yırğalanan kürsü küncə qoyulub, mahiyyətə bu, yırğalanan kürsünün

miskin parodiyasıdır, gülüncüdür. Bundan başqa, böyük adam üçün çox alçaqdır və o qədər ensizdir ki, özünü ondan çəkib çıxarmaq dar çəkmədən ayağını çıxarmaq qədər əzablıdır. Bir sözlə, bu otaq zehni əmək üçün yararsızdır, odur ki mən burada qalmaq istəmirəm. Qətiyyənlə istəmirəm! Yetər artıq susduğum, dözdüyüm və bu toyuq hinində əzab çəkdiyim.

Sevincdən və ümiddən qanadlanaraq tez-tez cibimdən çıxarıb təkrar-təkrar oxuduğum əla məqalənin təsiri altında vaxt itirmədən əşyalarımı toplamaq qərarına gəldim. Qırmızı burun dəsmalına bükülü iki yaxalıqdan ibarət düyünçəni və arasında evə çörək gətirdiyim əzik qəzet kağızını götürüb yorğanıma bükdüm, bütün ehtiyat yazı kağızlarımı götürdüm. Sonra heç bir şeyi unutmadığıma əmin olmaq üçün bütün künc-bucağı ehtiyatla aradım, heç nə tapmadıqda pəncərədən bayıra baxdım. Səhər tutqun və şəhliydi; yanan dəmirçixanada inni-cinni də yox idi, həyətdəki islanmış ip isə divardan-divara tarım çəkilmişdi. Bütün bunları mən əvvəllər də görmüşdüm, ona görə də pəncərədən kənara çəkildim, yorğanımı qoltuğumun altına soxub, dəniz gözətçisi elanına, həmçinin xanım Andersenin kəfənliliyinə təzim edib qapını açdım.

Buradaca ev sahibəsini xatırladım; axı ona getməyim barədə xəbər verməliydim, qoy bilsin ki, mən namuslu adamam. Bundan başqa, istəyirdim ki, otaqdan müddətindən bir neçə gün artıq istifadə etdiyimə görə ona təşəkkür edim. Müəyyən müddətə təmin olunacağımla bağlı təəssüratım o qədər güclüydü ki, hətta yaxın günlərdə ona beş kron gətirəcəyimi də vəd etdim; istəyirdim onun evində necə alicənab bir adamın yaşadığını bilsin.

Məktubu masanın üstünə qoydum.

Qapının kandarında yenidən dayanıb geriye qanrıldım. Həyata dönməyimlə bağlı işıqlı duyğular məni canlandırdı, Tanrıya və bütün dünyaya minnətdar idim, çarpayının yanında diz çöküb böyük Yaradana bu səhər mənə göstərdiyi mərhəmətə görə ucadan minnətdarlığımı bildirdim. Bilirdim,

bilirdim ki, bu, mənim elə indicə yaşadığım və kağıza köçürdüyüm ilham pərisidir. Bu, mənim dünənki yalvarışlarıma cavab olaraq qəlbimdə baş qaldıran ilahi bir möcüzəydi. “Tanrı var! Tanrı var!” – deyə ucadan səslənərək ağlayır, öz sözlərindən sevinclə mütəəssir olurdum; hərdən yuxarıdan kiminsə gəlib-gəlmədiyini bilmək üçün susub qulaq asırdım. Nəhayət, ayağa qalxdım, uzun pillələri səssizcə aşağı endim, kimlənin diqqətini cəlb etmədən giriş qapısından bayıra çıxdım.

Səhər erkən yağan yağışdan sonra daş döşənmiş küçələr par-par parıldayırdı, ağır və alçaq səma şəhərin üzərində asılıb qalmışdı, günəş buludların arasından boylanmırdı. Görəsən, saat neçədir? Adətım üzrə bələdiyyə binasına tərəf getdim və saata baxıb gördüm ki, doqquzun yarısıdır. Demək, hələ iki saat veyllənməliydim, çünki saat onadək, hətta on birədək redaksiyaya getməyin heç bir mənası yoxdur, ona görə də küçələri dolaşib arada yeməyə bir şey tapmaq barədə düşünmək lazım gələcəkdi. Buna baxmayaraq, bu axşam ac qalacağımdan qorxmurdum; o vaxtlar, şükür Tanrıya ki, arxada qalmışdı! Artıq bunları yaşadım, bəd yuxu kimi bitdi; artıq işlərim yaxşılığa doğru gedir!

Qoltuğumun altında yaşıl rəngli yorğan olduğundan özümü naqolay hiss edirdim: belə bir bağlamanı hamının gözü önündə daşımaq, sadəcə, ağlasığmaz idi. Camaat nə fikirləşər? Onu müvəqqəti qoymağa yer axtarmağa başladım. Birdən ağılıma gəldi ki, Sembın yanına gedib yorğanı kağıza bükməsinə xahiş edə bilərəm; bağlamam dərhal sanballı görkəmə düşər və mən də utanıb-eləməərəm. Mağazaya daxil olub satıcılardan birinə müraciət etdim.

O, əvvəlcə yorğana baxdı, sonra da mənə; mənə elə gəldi ki, bağlamanı qəbul edərkən o, həqarətlə çiyinlərini çəkdi. Bu, mənə toxundu.

– Ehtiyatlı olun, lənət şeytana! – mən qışqırdım. – Onun arasında iki qiymətli vaza var. Bu bağlamanı mən Smirnaya göndərəcəyəm.

Kələyim gözlədiyimdən də yaxşı baş tutdu. Artıq satıcı günahkar görkəm alaraq, sanki, bağlamanın qiymətli olduğunu əvvəlcədən başa düşmədiyinə görə onu bağışlamağımı xahiş edirdi. O, işini başa çatdırdıqda mən təşəkkürümü elə tərzdə bildirdim ki, sanki Smirnaya dəfələrlə belə qiymətli şeylər göndərmişəm; satıcı məni hətta qapıyadək ötürüb qapımı da açdı.

Bazar meydanına yollandım, dibçəkdə güllər satan qadınlara yaxın olmağa çalışaraq izdihamin arasında dolaşmağa başladım. Rütubətli səhər havasında şehlənib qızaran ağır və qıpqırmızı qızılgüllər məni tamahsızlandırır, bir çiçək dərmək üçün başdan çıxarırdı. Yaxınlaşmaq bəhanəsiylə qiyməti soruşdum. Pulum olsaydı, heç düşünmədən qızılgül alar, bu xərcin yerini doldurmaq üçün isə nəyəsə qənaət etməli olardım.

Saat ondur, artıq mən redaksiyaya gedirəm. Əlində qayçı olan adam köhnə qəzet yığınının arasında eşələnir, redaktor sa hələ gəlməyib. O, mənə koppuş əlyazmamı burada qoymağı təklif edir, mənsə ona bunun sadə bir əlyazma olmadığını izah edirəm və təkidlə xahiş edirəm ki, şəxsən redaktorun özünə təqdim etsin. Bir azdan cavab üçün özüm gələcəyəm.

– Yaxşı! – Qayçı-Adam dedi və yenidən qəzetlərin arasında eşələnəkdə davam etdi.

Mənə elə gəldi ki, o, məsələyə çox sakit yanaşdı, mənsə susdum və guya, laqeydcəsinə baş endirib çıxdım.

Artıq boş vaxtım istənilən qədərdir. Heç olmasa, hava açılaydı! Hava olduqca pis idi: nə külək əsir, nə də şaxta vardı; xanımlar çətilərini ehtiyatla açmış, kişilərin başındakı şlyapaları isə gülməli və pərişan görünürdü. Yenidən bazara gedib bitkilərə və güllərə tamaşa edirəm. Birdən kimsə əlini çiynimə qoyur, mən çevrilib baxıram; bu, Qızibidir, mənə sabahın xeyir deyir.

– Sabahın xeyir? – mən yarısual tərzində təkrar edib, ondan canımı qurtarmağa çalışıram. Qızibidən heç xoşum gəlmirdi.

O, qoltuğumun altındaki böyük və səliqəli bağlamaya maraqla baxır və soruşur:

– Bu nədir?

– Sembini yanına getmişdim, özümə pal-paltar almışam, – deyə saymazyanı cavab verirəm. – Nimsdaş paltarda gəzməkdən bezmişəm. Üst-başa bu qədər fikir verməmək də düz deyil.

O, təəccüblə mənə baxır.

– Ümumiyyətlə, işlər necədir? – o, bir qədər susduqdan sonra soruşur.

– Əladır!

– Özünə bir iş-güc tapa bilmisən?

– İş-güc? – deyə qəsdən təəccüblənərək təkrar edirəm.

– Məlumunuz olsun ki, Kristinin topdansatış firmasında hesabdar işləyirəm.

– Belə de! – o, daldalı çəkilərək deyir. – İlahi, necə də şad oldum. Baxın, pulunuzu hər yoldan ötənə dağıtmayın. Salamət qalın.

Bir az aralandıqdan sonra o, yenidən geri qayıdır və əlindəki əsəylə bağlamayı göstərərək deyir:

– İcazənizlə, sizə öz dərzimi məsləhət bilərdim. İsaksendən yaxşı dərzini tapa bilməyəcəksiniz. Deyin ki, mən göndərmişəm.

Mənim işlərimə burnunu soxmaq, görəsən, onun nəyinə lazımdır? Onun nəyinə gərəkdir ki, mən hansı dərziyə gedəcəyəm? Əsəbiləşdim; bu boşboğaz və ədabaz adam məni hirsələndirdi, ona görə də məndən borc aldığı on kronu ona kobudcasına xatırlatdım. Amma o cavab verməmiş, mən borcu istədiyimə görə peşman oldum, utandığımından başımı aşağı dikdim; bu zaman yanımdan bir xanım keçirdi, ona yol vermək üçün bir addım geri çəkildim və fürsətdən yararlanaraq uzaqlaşdım.

Görəsən, hara gedim, harada gözləyim? Boş ciblə qəhvəxanaya gedə bilməzdim, günün bu vaxtında tanışların da

evinə getmək olmazdı. Avara-avara şəhərdə – bazarla Qrensen arasında dolaşdım, lövhəyə yenicə vurulmuş “Axşam xəbərləri”ni oxudum, Karl Yuhan küçəsində gəzişdim, sonra istiqaməti dəyişib Xilaskar məbədinə tərəf yollandım, orada qəbiristanlıqda, kiçik kilsənin yanında sakit bir yer tapdım.

Buranın havası nəmişlik idi, sakitlikdə oturub düşündüm, mürgülədim və üşüdüm. Vaxt keçdi. Görəsən, felyetonumun, kiçik də olsa, ilhamımın şah əsəri olduğuna əmin ola bilərəmmi? Allah bilir səhvi var, ya yox! Əgər yaxşı-yaxşı fikirləşsək, onu qəbul etməyə də bilərlər, sadəcə olaraq, qəbul etməzlər! Ola bilsin ki, ortabab, bəlkə də, pis bir yazıdır, kim zəmanət verə bilər ki, artıq onu zibil qutusuna atmayıblar?.. Əhvalım pozuldu, mən qəfil ayağa qalxdım və qəbiristanlıqdan uzaqlaşdım.

Akersqatendə vitrindən mağazanın içərisinə boylandım və gördüm ki, saat yenicə birə işləyir. Bu, kefimi tamam pozdu, axı mən əmindim ki, artıq günortadan xeyli keçib, redaktorun yanına saat dördədən tez getmək mənasız idi. Felyetonumun taleyi ilə bağlı qara fikirlər məni ağuşuna almışdı; bu barədə nə qədər çox düşünürdüm, ani bir müddət ərzində, demək olar ki, yarıyuxulu halda, beynimin əsəbi, fikirlərimin dolaşmaq vaxtında babat bir şey yazdığuma inana bilmirdim. Bu, əlbəttə, sadəcə, öz-özünü aldatmaq idi və mən bütün səhəri boş yerə sevinmişdim! Başqa cür ola da bilməz!.. Cəld Ullevollsveyen küçəsi ilə Müqəddəs Henrix təpəsinin yanından, bomboş xiyabanlardan keçdim, taxta-şalban zavoduna bitişik ensiz və qəribə küçələrlə addımladım, tikinti və bostanların yanından ötərək, nəhayət, sonu görünməyən böyük bir küçəyə gəlib çıxdım.

Burada dayanıb, geri dönməyi qərara aldım. Yerimək bədənimi isitmişdi, geri qayıdarkən burnumu sallayaraq yavaş-yavaş gedirdim. Quru ot yüklənmiş iki arabaya rast gəldim. Arabaçılar dalı üstə otun üstünə uzanaraq oxuyurdular, hər ikisi ayaqyalındı, üzləri girdə və qayğısızdı. Onlara

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

doğru gedərkən düşündüm ki, mənə nəsə deyəcəklər, söz atacaqlar, yaxud güləcəklər. Lap yaxına gəldikdə onlardan biri ucadan qoltuğumun altındakının nə olduğunu soruşdu.

– Yorğandır, – mən cavab verdim.

– Saat neçədir? – o soruşdu.

– Dəqiq bilmirəm, yəqin ki, üç olar.

Bu zaman hər ikisi hırıldadı və yollarına davam etdilər. Lakin birdən qulağım qamçı zərbəsindən yandı, şlyapam başımdan uçdu; oğlanlar mənimlə zarafat etməkdən özlərini saxlaya bilməmişdilər. Özümdən çıxaraq qulağımı tutdum, şlyapamı xəndəyin qırağından götürərək oradan uzaqlaşdım. Müqəddəs Henrix təpəsinin yanında rastlaşdığım adamdan saati soruşdum, o cavab verdi ki, beşə işləyib.

Beşə işləyib! Artıq beşə işləyib! Addımlarımı yeyinlətdim, demək olar ki, qaça-qaça redaksiyaya tələsdim. Yəqin ki, redaktor çoxdan oradadır, hətta, bəlkə də, gedib! Mən gah yavaş-yavaş gedir, gah qaçır, təkərlərin altına düşməkdən güclə yayınaraq yoldakı adamları ötüb-keçir, atların arxasından dəli kimi çaparaq, var gücümə çalışırdım ki, vaxtında çata bilim. Binaya girib bir neçə sıçrayışla pillələri qalxdım və qapını döydüm.

Cavab gəlmədi.

“O gedib! Gedib!” – düşündüm. Qapını çəkdim, bağlı deyildi, bir də döydüm və içəri girdim.

Redaktor masanın arxasında üzü pəncərəyə tərəf əyləşib əlində qələm nəsə yazırdı. Salam verdim, o, çətinliklə öz ələmindən ayrılıb başını döndərirdi, mənə baxaraq başını buladı.

– Sizin oçerkinizə baxmağa hələ vaxtım olmayıb.

Mən şadam ki, o, heç olmasa, hələlik mənim işimi rədd etmir, odur ki dedim:

– Əlbəttə ki, mən başa düşürəm. Mən tələsmirəm. Bəlkə, iki və ya üç gündən...

– Hə, əlbəttə, mən baxacağam. Yeri gəlmişkən, sizin ünvanınız məndə var.

Mən artıq heç bir ünvanımın olmadığını deməyi unuttum. Audiensiya bitdi, mən təzim edərək geri çəkildim və çıxdım. Qəlbim yenə ümidlə dolmuşdur: hələ heç nə itirilməyib, iş ki belə oldu, mən hələ çox şeyə nail ola bilərəm. Ağlıma yeni-yeni fikirlər, fantaziyalar gəlir, mənə elə gəlir ki, felyetonum Haqq-Taalanın hüsurunda on kronla mükafatlandırılır...

Bircə bu gecəni bir sığınacaq tapa bilsəydim! Düşünürəm ki, harada gecələsəm yaxşı olar; bu sual məni elə məşğul edir ki, küçənin tən ortasında donub qalırım. Harada olduğumu unuduram, dənizdəki tənha bəkentək durmuşam, ətrafımda isə dalğalar coşaraq şahə qalxır. Qəzətsatan “Vikinq”i mənə uzadır. Maraqlıdır, çox maraqlıdır! Başımı qaldırırım və diksinirəm – yenə Sembın mağazasının önündəyəm.

Mən cəld üzümü döndərüb bağlamayı gizlətməyə çalışır, özümü itirərək kilsəyə tərəf götürülürəm, qorxuram ki, pəncərədən məni kimsə görər. İncəbretin yanından keçirəm, teatrı arxada qoyaraq Logenin qarşısından dönüb sahilə, istehkama doğru yollanıram. Boş skamyaya tapıb yenidən düşüncələrə dalıram.

Bu gecəlik haradan sığınacaq tapım? Yəni səhərədək başımı soxmağa bir dəlik tapmayacağam? Qürurum yenidən əvvəlki otağıma qayıtmağa imkan vermir; sözümdən dönmək barədə düşünmək belə istəməirdim, bu fikri hiddətlə özümdən uzaqlaşdırdım, yalnız qırmızı rəngli kiçik kürsünü xatırlayıb pərt-pərt gülümsündüm. Xəyalən əvvəllər Heqdehaugendə yaşadığım ikipəncərəli böyük otağa düşdüm: masanın üstündəki sinidə çoxlu iri buterbrod vardı, sonra onlar biftəksə çevrildilər – adamı tamaha salan biftəkslərə, yanında ağappaq salfətlər, bir qalaq çörək, gümüş çəngəl peyda oldu. Qapı açıldı: sahibəm içəri girdi, o, mənə bir fincan çay da gətirdi...

Boş xəyallar və qarabasmalar! Özümü inandırmağa çalışdım ki, əgər indi yemək tapsam, beynim yenə pozulacaq və

yenidən düşüncələrimdəki cəfəng xəyallarla mübarizə aparmalı olacağam. Belə bir şey artıq olmuşdu; yemək mənə ziyan vurmuşdu; bu, mənim qəribəliyim, özünəməxsusluğum idi.

Ola bilər ki, bir az gec, axşama doğru özümə daldalanacaq tapım. Hara tələsirəm ki: bəd ayaqda meşədə bir yer taparam, şəhərin bütün ətrafı mənim ixtiyarımdadır, şaxta da yoxdur.

Dəniz də ağır hərəkətsizlik içində donub qalmışdı, gəmilər də ləng hərəkət edirdilər, enliburun yedək gəmiləri dənizin qurğuşun səthində şırımlar açır, bortlarının hər iki tərəfindəki suyu köpükləndirərək irəliyə doğru üzürdülər, borulardan çıxan tüstü pərqu tək uçur, maşınlar taqqıldayaraq boğuc səslərlə korlanmış havanı silkələyirdilər. Göy üzünü buludlar örtmüşdü, hava küləksiz, arxamdakı ağaclar yaş, altındakı skamya isə nəm və soyuq idi. Vaxt ötürdü; mən mürgü döyməyə başladım, yorğunluq hiss etdim, soyuq kürək əzələlərimdə gəzdi; tezliklə hiss etdim ki, gözlərim tamamilə yumulur, gicgahlarımı ovuşdurmağa başladım...

Oyananda artıq qaranlıq idi; göziyuxulu, ağıl çəşmiş və donmuş halda yerimdən sıçradım, bağlamamı götürüb oradan uzaqlaşdım. İsinmək üçün yeyin-yeyin addımlayır, əl-qol atır, artıq hiss etmədiyim ayaqlarımı ovuşdururdum. Bir də gördüm ki, yanğınsöndürmə qülləsinin yanında yəm. Saat doqquz idi; mən bir neçə saat yatmışdım.

Görəsən, nə edim? Gecələmək üçün yer tapmaq lazımdır. Dayanıb yanğınsöndürən deposuna baxa-baxa düşünü-rəm ki, görəsən, gözətçi oyan-buyana baxanda qapıların birindən birtəhər içəri keçə bilərəmmi. Pillekənlə yuxarı qalxıb onunla danışmağa çalışıram, o isə dərhal baltanı götürüb əlində hazır tutaraq məni dinləməyə hazır olduğunu bildirir. Yuxarı qaldırılmış və soyuq tiyəsi mənə doğru tuşlanmış balta, sanki, sinirlərimi doğrayır, silahlı adamın qarşısında qorxudan dilim tutulur, odur ki qeyri-ixtiyari geri çəkilirəm. Sakitcə yalnız gəriyə doğru çəkilir, çəkilirəm; qürurumu qoruyaraq

Əlimi alnıma qoyuram ki, guya, nəyisə unutmuşam. Ayağım yenidən səkiyə dəyəndə yüngüllük hiss edirəm, sanki, həqiqətən, ciddi təhlükədən xilas olmuşdum. Oradan uzaqlaşmağa tələsirəm.

Ac və donmuş halda getdikcə daha da ümitsizləşərək Karl Yuhan küçəsiylə ağır-ağır addımladım; kiminsə eşitməsindən ehtiyatlanmadan ucadan söyüş söydüm. Storting binasının yanındakı birinci aslan heykəlinin yanında yenə də xəyal gücümü işə salaraq tanış rəssamı xatırlayıram. Bu cavan oğlanı bir dəfə Tivolidə sillədən xilas etmişdim, sonralar bir dəfə evində də olmuşdum. Sevinclə çırıma çalaraq Turdenskyoldqatənə yollanıram, üzərində K.Zaxariya Bartel yazılmış lövhəni tapıb qapını döyürəm.

Qapını o özü açdı; ondan iyərənc pivə və tütün qoxusu vururdu.

– Axşamınız xeyir! – dedim.

– Axşamınız xeyir! Bu, sizsiniz? Lənət şeytana, belə gec vaxtda buraya gəlmək haradan ağılnıza gəldi? Axı lampa işığında mənim rəsmimdə heç bir şey görsənmir. Sizin keçən gəlişinizdən sonra mən onun yanına ot tayası da əlavə etmişəm və bəzi şeyləri dəyişdirmişəm. Gündüz gəlin, indi baxmağın heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

– Hər halda, icazə verin, baxım! – mən dedim. Ancaq söhbətin hansı rəsmdən getdiyini bilmirdim.

– Bu, mümkün deyil! – o cavab verdi. – Hər şey sarı rəngdə görünəcək! Bundan başqa... – o, səsini qısaraq, lap yaxına gəldi. – Evdə qız var, ona görə də bağışla.

– Elə isə, sözüüm yoxdur, bu, başqa məsələ.

Mən daldalı çəkildim, “gəcən xeyrə qalsın” deyib getdim.

Yalnız bir yolum qalmışdı, o da meşəyə getmək. Ah, kaş ki yer belə yaş olmayaydı. Əlimlə yorğanımı sığalladım və yavaş-yavaş özümü gecə açıq havada yatmaq fikrinə alışdırmağa başladım. Şəhərdə gecələmə yeri axtarışları o qədər uzun və üzücü olmuşdu ki, yorulub əldən düşmüşdüm, hər

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

şeyə nifrət edirdim; qismətinə boyun əyərək rahatlanmaq, bütün fikir və qayğılardan azad olaraq küçədə ayaqlarını sürümək necə də şirin idi. Universitetin yanından keçəndə başımı qaldırıb saata baxdım: on birə işləyirdi. Şəhər kənarına yollandım. Hegdehaugendə ərzaq mağazasının vitrini qarşısında dayandım. Fransız bulkalarının yanında bir pişik xumarlanırdı, onun yanında tənəkə qabda donuz piyi və içərisində yarma olan şüşə bankalar vardı. Bir az durub bu bolluğa tamaşa etdim, ancaq pulum olmadığından geri dönüb yoluma davam etdim. Olduqca asta gedirdim, qarovulxananın yanından keçib bir az da irəlilədim, bir neçə saat getdikdən sonra, nəhayət, şəhər kənarındaki meşəyə çatdım.

Burada yoldan çıxıb, dincəlmək üçün əyləşdim. Sonra azacıq da olsa münasib yer axtarmağa başladım, süpürgə və ardıc kolları toplayıb azca quru olan kiçik təpəciyin üstündə özümə yataq düzəltdim. Bağlamamı açıb, yorğanımı çıxardım. Uzun yolun dəhşətli yorğunluğu altında dərhal yerimə uzandım. Yerimi rahatlayanadək dəfələrlə oyan-buyana çevrildim, eşələndim. Qulağım qamçı zərbəsindən bir az şişmiş və ağrıyırdı, ona görə də ancaq bir tərəfim üstə uzana bilirdim. Çəkmələrimi çıxarıb Sembdən aldığım kağıza bükərək başımın altına qoydum.

Ətraf zülmətə bürünmüşdü, hər tərəf sakitlik idi, tam sakitlik. Yalnız yüksəklikdə təbiətin əbədi nəğməsi eşidilirdi: heç vaxt susmayan uzaq, monoton uğultu. Mən uzun-uzadı bu sonsuz, kədərli səsə qulaq kəsildim, halım daha da fənalaşdı; axı bu, gözən dünyaların mahnısı, ulduzların melodiyası idi...

– Yox, bu, yəqin ki, şeytan vəsvəsidir! – dedim və özümə ürək-dirək vermək üçün bərkdən güldüm. – Bu, Kanaan torpağında ulayan yapalaqlardır!

Qalxdım, uzandım və yenə qalxdım, çəkmələrimi geyinib qaranlıqda var-gəl etməyə başladım, sonra yenidən uzandım və sübh açılanadək qorxu və dəhşətlərlə mübarizə apardım, yalnız səhərə yaxın yuxu məni apardı.

Gözlərimi açanda hava işıqlaşmışdı, hiss etdim ki, artıq gün günortaya yaxınlaşır. Ayaqqabılarımı geyinib yorğanımı yenidən kağıza bükdüm və şəhərə qayıtdım. Dünənki kimi, günəşin qabağını yenə də buludlar örtmüşdü, mən it kimi donmuşdum; ayaqlarım soyuqdan keyləşmişdi, gözlərim isə, sanki, günəşin işığından qamaşaraq yaşarmışdı.

Sən demə, saat artıq üçmüş. Aclıq getdikcə daha çox əziyyət verirdi, özümü çox zəif hiss edirdim. Arabir ürəkbulanması hiss edərək irəliləyirdim. Sonra ictimai yeməxanaya tərəf döndüm, lövhədən asılmış menyunu oxudum və mənəli tərzdə çiyinlərimi çəkdim, guya ki, mal və donuz ətinə nifrət edirdim; buradan vəğzal meydanına yollandım.

Başım bərk gicəllənirdi; buna əhəmiyyət verməyərək bir az da irəlilədim, amma getdikcə başım daha çox hərələnirdi, nəhayət, pilləkəndə oturmali oldum. İçimdə hər şey dəyişmişdi, sanki hər şey yerindən tərpənmişdi, yaxud sanki beynimdə hansısa pərdə cırılmış, hansısa toxuma partlamışdı. İki dəfə az qaldı ki, boğulum. Təqətsiz halda oturdum. Amma huşumu itirmədim, dünəndən bəri qulağımın ağrıdığını hiss edirdim, yanımdan ötən bir tanışımı gördükdə ayağa qalxıb ona təzim etdim.

Bu da təzə çıxdı, bircə bu çatmırdı! Bəlkə, nəmişlik yerdə yatdığım üçün belə olmuşam? Yoxsa səhər yeməyi yemədiyim üçün özümü belə hiss edirəm? Ümumiyyətlə, bu cür miskin həyat sürməyin mənası yoxdur; Allah bilir ki, bu əzab-əziyyətlərin mənə nə üçün göndərildiyini qətiyyənlə başa düşürəm! Fikirləşdim ki, sadəcə olaraq, fırıldaqçılıq edib yorğanı girov qoya bilərəm. Onun müqabilində bir kron alaram ki, bu da üç dəfə əməlli-başlı nahar etməyə yetər, ancaq başqa bir çıxış yolu tapılmayanadək dözəcəyəm; Hans Paulini isə birtəhər aldadaram. Sələmçinin yanına yollandım, ancaq qapının kandarında dayanıb, tərəddüd içərisində başımı bulayaraq geri döndüm.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Oradan uzaqlaşdıqca nəfsimə qalib gəldiyim üçün daha da çox sevinirdim. Düşünürdüm ki, hələ də təmiz adamam, möhkəm iradəm var, qəzaya uğramış gəmi qırıqlarının üzdü-yü bulanıq insan dənizi üzərində işıq saçan parlaq mayakam; bu, məni fərəhləndirirdi. Nahar etmək üçün başqasının əşyasını girov qoymaq, hər tikəni ağzına alanda vicdan əzabı çəkmək, özünü fırlıdaqçı hesab etmək, öz-özündən utanıb-xəcalət çəkmək – yox, heç vaxt! Heç vaxt! Belə bir fikir ciddi ola bilməz, belə şey heç olmayıb da; təsadüfi və ötəri düşüncələrə görə insanı qınamaq olmaz, xüsusən də başın dözülməz dərəcədə ağrıyorsa, həm də özgəsinin yorğanını daşımaqdan yorulub-əldən düşübsənsə.

Gec-tez mütləq bir çıxış yolu tapılacaq! Məsələn, elə bu Qrönlansleretdəki taciri götürək, mən ona məktub vasitəsilə öz xidmətimi təklif etmişəm, amma qapısını bir dəfə də olsun döyməmişəm. Heç səhərdən axşamadək zəng edib rədd cavabı da almamışam. Sadəcə olaraq, onun yanına getmədiyim üçün cavabından xəbərim yoxdur. Bəlkə, bundan bir şey çıxdı, bəlkə, bu dəfə xoşbəxtlik üzümə güləcək; xoşbəxtliyin yolları həmişə anlaşılmazdır. Qrönlansleretə yollandım.

Son zərbə məni əməlli-başlı əldən salmışdı, ayaqlarımı yerlə güclə sürüyərək tacirə nə deyəcəyimi düşünürdüm. Yəqin ki, onun ürəyi yumşaqdır; əgər kefi yaxşı olsa, hətta qabaqcadan bir kron da verər, heç istəməyə lüzum da qalmaz; bu cür adamlarda tez-tez xoşagələm qəribəliklər olur.

Darvazadan sivişib içəri keçdim, tüpürcəyimlə şalvarımın dizlərini islatdım ki, bir az yaxşı görünsün, yorğanı qaranlıq bir küncdəki yeşiyin arxasına soxdum, küçəni keçib dükanə girdim.

İçəridə bir adam köhnə qəzetləri bir-birinə yapışdıraraq paket düzəldirdi.

– Mən cənab Kristini görmək istərdim.

– Bu, elə mənəm, – deyə o cavab verdi.

Deməli, belə! Mən filankəsəm, sizə məktubla müraciət edərək öz xidmətimi təklif etmək şərəfinə nail olmuşdum. Bilmək istəyirəm ki, nəyəsə ümid edə bilərəm, ya yox?

O, mənim adımlı bir neçə dəfə təkrarlayaraq güldü.

– Lütf edib deyə bilərsinizmi, cənab, siz rəqəmlərdən necə istifadə edirsiniz? Siz öz məktubunuza min səkkiz yüz qırx səkkizinci il tarixi qoyubsunuz.

O, qəhqəhə çəkərək ürəkdən güldü.

– Hə, bu, o qədər də yaxşı olmayıb, – pərt halda cavab verdim. – Etiraf edirəm ki, bir az dalğınam, diqqətsizəm

– Məlumunuz olsun ki, mənə elə bir adam lazımdır ki, rəqəmlərdə heç vaxt səhv etməsin, – o dedi. – Amma, təəssüf, sizin çox gözəl xəttiniz var, ümumiyyətlə, məktubunuz xoşuma gəlmişdi, amma...

Bir az gözlədim; inana bilmirdim ki, bu, onun son sözüdür.

O, yenidən öz paketləri ilə məşğul olmağa başladı.

– Bəli, bu, təəssüf doğurur, çox təəssüf edirəm, amma inanın ki, belə şey bir də heç vaxt təkrar olunmayacaq, axı kiçik bir səhvə görə məni hesabdarlığa yararsız hesab etmək doğru deyil!

– Mən belə hesab etmirəm, – o cavab verdi. – Buna əhəmiyyət verdiyim üçün işə dərhal başqasını götürdüm.

– Belə çıxır ki, artıq yer tutulub? – soruşdum.

– Hə.

– Aman Tanrım, demək, heç bir şey etmək mümkün deyil!

– Tamamilə doğrudur. Çox təəssüf edirəm, amma...

– Xudahafız! – mən dedim.

Hirsimdən cilov gəmirirdim. Qapının yanından yorğanımı qapıb, dişlərimi bir-birinə sıxaraq yoldan keçənləri itələy-itələy və üzr istəmədən gedirdim. Bu zaman bir cənab məni saxlayaraq irad tutdu, mən ona tərəf dönərək düz qulağına bərkdən bağırdım, yumruqlarımı düz onun burnunun ucunda düyünlədim, cilovlaya bilmədiyim qəzəbimdən gözlərim qızaraq yoluma davam etdim. O, polis çağırırdı, bu zaman çox

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

istədim ki, polislə dava edəm, addımlarımı bilərəkdən yavaşıtdım ki, mənə çata bilsinlər; amma polis yox idi. Nəsə etmək üçün göstərdiyin bütün ən qızğın və ən qəti səylər uğursuzluqla nəticələnirsə, bu nə deməkdir? Niyə məhz 1848 yazmışam? Bu zəhrimara qalmış il haradan ağılıma gəlib? Elə acmışdım ki, bağırsaqlarım ağrıyırdı, amma ümid edirdim ki, bu gün yeməyə nəsə tapacağam. Getdikcə tamamilə məhv olurdu: həm ruhən, həm də cismən; hər keçən gün dürtülüyümü də itirirdim. Həyasızcasına yalan danışmışdım, zavallı qadının kirayə haqqını ödəməmişdim, hətta özgənin yorğanını oğurlamaq fikrinə düşmüşdüüm – heç bir abır-həya etmədən. Mən içimdən çürüyürdüm, daxilimi qarqara kif basmışdı. Orada, göylərdə əyləşən Tanrı isə gözünü məndən çəkmir, izləyirdi ki, mənim məhvim bütün qaydalara uyğun şəkildə baş versin, yavaş-yavaş, tədricən və labüdən. Cəhənnəmdə isə acıqlı iblislər saçlarını yolurdular ki, niyə bu qədər uzun vaxtda ölümümə haqq qazandıran günah işlətməmişəm ki, Tanrı məni haqq-ədələtlə cəhənnəmə tullasın...

Addımlarımı yeyinlətdim, demək olar ki, qaçırdım, qəfildən sola buruldum və qəzəbdən boğula-boğula gur işıqlı gözəl qapı girişinin önünə gəlib çıxdım; bircə dəqiqə də olsun dayanıb özümə gəlmədim; lakin giriş qapısının son dərəcə gözəl görünüşü ani surətdə beynimə həkk olundu, pilləkənlə yuxarı qalxanda bütün təmtəraq və dəbdəbə xırdalığınadək içimə hopdu. İkinci mərtəbədə qəfildən zəngi basdım. Görəsən, niyə məhz ikinci mərtəbədə dayandım? Niyə pilləkəndən ən uzaqda olan düymədən yapışdım?

Qara naxışlı boz paltar geyinmiş gənc qadın qapını açdı; bir müddət təəccüblə üzümə baxdı, sonra başını bulayıb dedi:

– Yoxdur, bu günə heç nə yoxdur.

Sonra qapını örtmək istədi.

Mənim qarşıma çıxmaq niyə məhz onun qismətinə düşmüşdü? O, məni dilənçiyə oxşatdı, mənə birdən laqeyd və sakit görkəm aldım. Şlyapamı çıxarıb, guya, onun sözlərini

eşitmircəsinə ehtiramla təzim edib olduqca nəzakətli tərzdə dedim:

– Zəngi bərkdən çaldığım üçün üzr istəyirəm, xanım, sizin zənginizə öyrəşməmişəm. Deyəsən, burada bir xəstə yaşayır, onu arabada gəzdirmək üçün adam axtarır.

O, bir anlığa, sanki, uydurduğum yalanı götür-qoy etmək üçün duruxdu, nəhayət, mənimlə bağlı qəti qərara gələ bil-məyərək,

– Yox, – dedi. – Burada xəstə-zad yaşamır.

– Nə danışırsınız? Yaşlı bir adamdır, onu gündə iki saat gəzdirən adama ehtiyacı varmı, saati qırx ərəyə.

– Yox.

– Eləysə, bir daha üzr istəyirəm, – dedim. – Yəqin ki, o, birinci mərtəbədə yaşayır. Ona bir adamı məsləhət görmək istəyirdim, öz tanışımı, onun taleyi məni narahat edir. Mənim adım Vedel-Yarlsberqdir.

Yenidən baş endirib bir addım geri çəkildim; gənc qadın qıpqırmızı qızardı, utandığından yerindən tərpənə bilmədi, pillələri enəndə hələ də yerində donub arxamca baxırdı.

Artıq özümə gəlmişdim, düşüncələrim aydınlaşmışdı. Gənc qadının bu gün heç bir şey verə bilməyəcəyini deməsi soyuq duş effekti vermişdi. Artıq elə bir vəziyyətə düşmüş-düm ki, hər kəs mənə baxıb düşünə bilərdi: “Dilənçiyə baxın, insanlardan çörək pulu dilənir!”

Möllerqatəndə aşxananın qarşısında dayanıb qızardıl-mış mal ətinin dadlı qoxusunu iyləməyə başladım; artıq qapı-nın dəstəyindən tutub səbəbini özüm də bilmədən içəri gir-mək istəyirdim ki, birdən ayıldım və geri çəkildim. Meydana çıxıb, dincəlmək üçün yer axtarmağa başladım, amma bütün skamyalar dolmuşdu. Oturmağa sakit yer tapmaq üçün kil-sənin ətrafını yaxşı-yaxşı dolaşdım. “Əlbəttə ki! – qaşqaba-ğımı sallayıb öz-özümə deyindim. – Əlbəttə! Əlbəttə ki!” Və yoluma davam etdim. Bazarın tinindəki fəvvarənin yanında dayanıb su içdim, ayaqlarımı sürüyə-sürüyə yenidən davam

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

etdim, hər vitrinin qarşısında uzun-uzadı durdum, yoldan ötən arabaların ardınca baxdım. Başım alışıb-yanırdı, gicgahlarımda qəribə səs əmələ gəlmişdi; içdiyim su işini görürdü, tez-tez öyüməyim gəlirdi, qusmaqdan özümü güclə saxlayırdım. Nəhayət, Xilaskar məbədinin yanındakı qəbiristanlığa gəlib çatdım. Çöməlib dirsəklərimi dizlərimə dayadım və başımı əllərimin arasına aldım; bu şəkildə qıvrılarda halım yaxşılaşırdı, artıq köksümdə sancı hiss etmirdim.

Məndən azca aralıda bir daşyonan qranitin üzəri ilə sürünərək yazı həkk edirdi; gözündə qara eynək vardı, birdən o, mənə, demək olar ki, unuttuğum bir tanışımı xatırladı. O, bankda işləyirdi, mən onunla qəhvəçidə tanış olmuşdum.

Kaş ki utanmayıb ona müraciət edə biləydim! Ona həqiqəti, vəziyyətimin necə çətin olduğunu, yemək tapa bilmədiyimi deyə biləydim! Hətta arasında talonlar olan dəftərçəmi də ona verərdim... Lənət şeytana, bu dəftərçə tamam yadımdan çıxmışdı! Orada təxminən bir kronluq talon vardı! Həyəcanlanaraq öz xəzinəmi axtarmağa başlayıram. Tapa bilməyib, yerimdən sıçrayıram, qorxudan məni soyuq tər basır, ciblərimi eşləyirəm, onları, nəhayət, yan cibimin dibində heç bir dəyəri olmayan ağ və yazılı vərəqlərlə bir yerdə tapıram. Altı ədəd talonu əvvəldən-axıra və axırdan-əvvələ bir neçə dəfə sayıram; onlar mənə o qədər də lazım deyil, – artıq üzümü qırmaq istəmirəm, kefim belə istəyir. Bunların əvəzinə yarım kron əldə edə bilərəm, Könqsberq gümüşündən hazırlanmış parlaq sikkə! Bank saat altıda bağlanır, mən öz tanışımı qəhvəçinin önündə gözləyə bilərəm: o ya saat yeddidə, ya da səkkizdə gələcək.

Bu fikrə görə bir xeyli sevindim. Vaxt keçirdi, külək şabalıd ağaclarının yarpaqlarını xışıldadır, gün əyilirdi. Görəsən, altı talonla bankda işləyən cavan oğlanın yaxasından yapışmaq ayıb deyil ki? Kim bilir, bəlkə də, onun cibində arası talonla dolu iki dəftərçə var, talonlar da mənimkilərdən təmiz və qəşəngdirlər. Ciblərimi yenə də eşlədim ki, bəlkə,

ona təklif etməyə yenə nəşə tapım, amma heç nə tapmadım. Bəlkə, ona öz qalstukumu təklif edim? Mən onsuz da keçinə bilərəm, gödəkçəmin düymələrini möhkəm-möhkəm bağlayaram, vəssalam, onsuz da jiletim olmadığı üçün belə edirəm. İri bantla bağladığımı və təxminən sinəmin yarısını tutan qalstukumu açıb, səliqəylə təmizlədim və dəftərçəmlə birlikdə ağ kağıza бүkdüm. Sonra isə qəbiristanlığı tərk edib şəhərə üz tutdum.

Bələdiyyə binasının saati yeddini göstərirdi. Qəhvəçi dükanının yanında dayanıb dəmir barmaqlıqlar boyunca var-gəl edərək girib-çıxanları diqqətlə izləməyə başladım. Nəhayət, səkkizə qalmış təmiz və səliqəli geyinmiş cavan oğlanın qəhvəçi dükanına doğru gəldiyini gördüm. Onu görəndə ürəyim quş ürəyi kimi döyündü, salamlaşmadan onun üzərinə atıldım.

– Yarım kron verin, köhnə dost! – sırtıqcasına dedim. – Bunu da girov qoyuram. – Və kiçik bağlamamı onun ovucuna basdım.

– Verə bilmərəm! – o dedi. – Allah şahiddir ki, yoxumdur! – o, pul kisəsini gözümə soxaraq astarını çevirdi. – Dünən axşam əylənmişəm deyə vəziyyətim ağırdır. İnanın, heç nəyim yoxdur.

– Eybi yoxdur, dostum! – mən ona inanaraq cavab verdim.

Əlbəttə ki, o, belə boş şeydən ötrü yalan danışmazdı; hətta mənə elə gəldi ki, ciblərini axtarıb heç bir şey tapmadıqda, hətta qonur gözləri də yaşardı. Mən kənara çəkildim.

– Elədirsə, bağışlayın! – dedim. – Sadəcə olaraq, bəzi çətinliklərim var.

Bir xeyli aralanmışdım ki, o, məni səsləyib bağlamamı xatırlatdı.

– Qoyun qalsın, qoyun sizdə qalsın! – mən cavab verdim. – Mənim xətrimə, götürün! Orada bir neçə dəyərsiz şey var, elə bir şey deyil – bu dünyada elə olanım odur.

Öz sözlərimdən mütəəssir oldum, bu sözlər axşamın toranında elə çarəsizcəsinə səsləndi ki, mən ağladım...

Külək əsdi, buludlar səmada dağıldılar, axşamın gəlişiylə hava daha da soyudu. Mən küçəylə gedərək özümə daha çox acıyır və ağlayırdım, bu zaman köksümdən qopan bir neçə söz və fəryad qurumaqda olan göz yaşlarımı yenidən sel kimi axıtdı:

– Ya Rəbbim, mənə necə də ağırdır! İlahi, necə də çətindir!

Bir saat keçdi, elə gec keçdi ki, sanki, sonu yox idi. Bir xeyli Torvqatendə qaldım, qapıların kandarında oturdum, yanımdan kimsə keçəndə darvazaların altında gizləndim, işıqlı vitrinlərdən mağazalarda vurnuxan alıcılara mənasız-mənasız baxdım, nəhayət, kilsəylə bazarın arasında taxta qalağının arxasında rahat bir yer tapdım.

Ölsəm də, meşəyə gedə bilməzdim, keçən axşam tam taqətdən düşdüm, yol da elə uzun idi ki. Qərara gəldim ki, heç bir yerə getmədən gecəni birtəhər burada keçirim; əgər soyuq güc gəlsə, kilsənin ətrafında dolaşaram, burada utanmalı heç bir şey yoxdur. Taxtalara söykənib mürgülədim.

Yavaş-yavaş ara sakitləşdi, dükanlar bağlandı, yoldan keçənlərin addım səsləri seyrəkləşdi, nəhayət, pəncərələrdə işıqlar söndü...

Gözlərimi açanda qarşımda bir adam dayanmışdı; diymələrinin parıltısı gözümə düşdü, başa düşdüm ki, bu, polisdir; üzü görünmürdü.

– Axşamınız xeyir! – o dedi.

– Aqibətiniz xeyir! – qorxa-qorxa cavab verdim və birtəhər ayağa qalxdım.

O, bir müddət hərəkətsiz dayandı.

– Harada yaşayırsınız? – soruşdu.

Köhnə adətım üzrə, düşünmədən, çardaqdakı balaca hücrədə yaşadığım əvvəlki ünvanımı dedim.

O, bir az da səssiz dayandı.

– Nəsə axmaq hərəkət etmişəm? – qorxa-qorxa soruşdum.

– Nə danışırsınız, qətiyyən! – o cavab verdi. – Amma evə getsəniz, yaxşı olar, burada donarsınız.

– Hə, doğrudur, bu gün soyuqdur.

Mən ona xeyirli gecə arzulayıb qeyri-ixtiyari köhnə mənzilimə yollandım. Ehtiyatla hərəkət edərək heç kəsi narahat etmədən yuxarı qalxa bilərdim; pilləkənin cəmi-cümlətəni səkkiz pilləsi vardı, onlardan yalnız yuxarıdakı iki pillə cırıl-daya bilərdi.

Astanada ayaqqabılarımı soyunub içəri keçdim. Evdə sakitlik idi; ikinci mərtəbədə saatın asta çıxqılıtısını və zəif uşaq ağlamağını eşitdim; başqa heç bir səs gəlmirdi. Öz qapımı tapıb cəftəsini qaldırdım, həmişə olduğu kimi, açarsız otağa daxil oldum və səssizcə qapımı bağladım.

Otaqda heç bir dəyişiklik yoxdu, pəncərələrdəki pərdələr açılmışdı, çarpayı boşdu. Masanın üstündə bir kağız vardı, yəqin ki, mən yazandı; mən gedəndən sonra sahibə buraya heç baxmayıb da. Əlimlə ağ kağıza toxunuram və heyrət içində hiss edirəm ki, məktubdur. Kimdəndir, görəsən? Pəncərəyə doğru gedib üzərindəki cızma-qaraları oxuyuram, nəhayət, öz adımlı tapıram. “Aha! – düşünürəm. – Yəqin ki, sahibəyəndir, geri qayıtmaq fikrinə düşəcəyim təqdirdə mənə otağa girməyi qadağan edir!”

Astaca, olduqca asta-asta, bir əlimdə ayaqqabılarım, o birində məktub, qoltuğumda isə yorğan yenidən çıxıram. Dışlərimi bir-birinə bərk-bərk sıxaraq barmaqlarımın ucunda cırıldayan pillələri uğurla keçib giriş qapısına düşürəm.

Başmaqlarımı yenidən geyinib bir xeyli iplərini bağlamaqla əlləşirəm, bir müddət oturub əlimdə məktub mənasız-mənasız irəliyə doğru baxıram.

Sonra ayağa qalxıb çıxıram.

Küçədə qaz fənerinin işığı səyrişir, işığa yaxınlaşıb bağlamamı dirəyə söykəyir, olduqca asta-asta zərfi açırım.

İçimdən alov püskürür, öz zəif səsimi, qeyri-ixtiyari, şən nidamı eşidirəm. Məktub redaktordandır, felyetonum qəbul olunub və artıq mətbəəyə göndərilib! Bir neçə xırda düzəliş... iki-üç mexaniki səhv... böyük istedadla yazılıb... sabah çap olunacaq... on kron.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Gülə-ağlaya küçəyə çıxıb qaçmağa başladım, sonra dayandım, diz çöküb bütün müqəddəslərə dua etdim... Vaxtsa keçirdi.

Gecəni səhərədək sevincimdən ağılımı itirərək küçələri dolaşdım və təkrar etdim:

– İstedadla yazılıb, demək, kiçik şedevrdir, dahiyanədir.
On kron!

İkinci fəsil

İki həftədən sonra axşamüstü evdən çıxdım.

Yenidən qəbiristanlıqda oturub qəzetlərdən birinə məqalə yazırdım; saat onadək işlədim, hava qaralmağa başladı, tezliklə qarovulçu qapını bağlayacaqdı. Aclıq mənə əziyyət verirdi, dəhşətli aclıq. On kron, təəssüf ki, çox tez qurtardı; artıq iki, həтта, demək olar ki, üç gün idi heç nə yeməmişdim, özümü o qədər zəif hiss edirdim ki, qələmi kağızın üzərində sürüşdürməyə də gücüm yox idi. Cibimdə qırıq cib bıçağından və açar bağlamasından başqa heç bir şey yox idi.

Beləliklə, qəbiristanlığın qapıları bağlandı, mən, əlbəttə ki, evə getməliydim; lakin tərک edilmiş dəmirçi emalatxanasının qabağındakı boş və qaranlıq mənzilimə qarşı qeyri-şüuri qorxudan – burada, nəhayət, mənə müəyyən müddət qalmağa icazə vermişdilər – hara gəldi getməyə başladım. Bələdiyyə binasının yanından keçib sahilə, oradan da vağzala gəldim, axırda skamyada oturdum.

Qara fikirlərim bir andaca yoxa çıxdı, axşamın sakit və ecazkar əlaqaranlığında dənizin səthinə baxaraq bütün iztirablarımı unutdum. Adətim üzrə, bu yaxınlarda yazdığım və mənim xəstə təxəyyülümə görə, məqalələrimin ən yaxşısı hesab etdiyim yazını oxumaq istədim. Əlyazmanı cibimdən çıxardım, yaxşı görmək üçün düz gözümlə önünə tutdum və səhifə-səhifə oxumağa başladım. Nəhayət, yorulub kağızları cibimə soxdum. Ətraf sakitlik idi; dəniz göy sədəf rəngindəydi, ətrafdakı quşlar ora-bura uçuşurdular. Bir az aralıda polis işçisi gəzişirdi, başqa heç bir ins-cins yox idi, bütün liman sükuta qərқ olmuşdu.

Yenidən öz varidatımı nəzərdən keçirdim: sınıq cib bıçağı, açar bağlaması, amma bir quruş da yoxdur. Birdən əllə-

rimi cibimə dürtüb yenidən kağızları çıxarıram. Bu, mexaniki hərəkətdir, qeyri-şüuri əsəbi coşqunluq. Təmiz, yazılmış vərəq taparaq – Allah bilir, bu fikir haradan ağılıma gəldi – kağızdan torba düzəldirəm, qıraqlarını səliqəylə qatlayıram ki, guya, içində nəsə var və onu uzağa, körpüyə tərəf tullayıram; küləyin istiqamətində bir qədər uçduqdan sonra kağız torba yerə düşüb hərəkətsiz qalır.

Acılıq dözülməz dərəcəyə çatdı. Şişirdilmiş ağ torbaya baxdım, sanki içi gümüş pullarla doluydu, mənə elə gəldi ki, o, doğrudan da, boş deyil. Sevindim, istədim orada nə qədər pul olduğunu tapım, əgər düz tapsam, pullar mənim olacaq! Torbanın dibindəki xırda ecazkar on erelik sikkələri, onların üstündə isə çoxlu şax kronları gözlərimin önünə gətirdim; ağzınadək pulla dolu kisə! Gözlərimi bərəldərək ona baxdım, istədim onu çırpışdırım.

Birdən polis işçisinin öskürək səsi gəlir, ağılıma gəlir ki, öskürüm. Skamyadan qalxıb üç dəfə öskürürəm ki, məni eşitsin. Necə edim ki, yaxınlaşanda özünü kisənin üstünə atmasın! Bu zarafata sevindim, şadlığımdan əllərimi bir-birinə sürtərək həyəcanımdan söyüş söydüm. Gör sənin başına nə oyun açacağam, köpək! Bu xəlvəti fırıldaqına görə tələyə düşəcəksən! Acılıqdan sanki keflənib sərxoş olmuşdum.

Bir neçə dəqiqədən sonra polis ətrafa göz gəzdirə-gəzdirə yaxınlaşır, çəkməsinin nalları körpünün döşəməsini döyəcləyir. O tələsmir, hələ bütün gecə qabaqdadır; lap yaxınlaşdıqda kağız torbanı görür. Budur, dayanıb torbaya baxır. Kisə isə körpünün üstündə elə cəlbedici şəkildə parıldayı ki, elə bil, içərisində böyük məbləğdə pul var. Böyük məbləğdə gümüş pullar. O, torbanı qaldırır. Hm! Nədənsə, yüngüldür, çox yüngüldür. Bəlkə, içində şlyapa üçün bahalı sancaq var... O, iri əlləriylə ehtiyatla torbanı açıb içərisinə baxır. Mənsə dəli kimi qəhqəhəylə gülərək əllərimi dizlərimə vururam. Amma qətiyyəən səsim çıxmır; gülüşüm səssizdir, gizli hıçqırıq kimi...

Körpüdə yenidən addım səsləri eşidilir, polis sahil boyunca yoluna davam edir. Mən gözləri yaşarmış halda oturub şadlığımın tənitiyirəm. Sonra başlayıram bərkdən danışmağa, öz-özümü torba haqqında söhbət edirəm, zavallı polisi yamsılayıram, boş ovuclarıma baxıb, dönə-dönə təkrar edirəm: “Torbanı tullayanda o öskürdü! Öskürdü torbanı tullayanda!” Bir az gözlədikdən sonra bu ifadəyə daha bir neçə kəskin sözcük əlavə edirəm, onu dəyişdirirəm və indi o daha da məzəli səslənir: “O, bircə dəfə öskürdü – öhö-öhö!..”

Söz oyunu məni əldən saldı, artıq axşamdan xeyli keçmişdi, odur ki, şadlığım da uçub getdi. Yavaş-yavaş mürgüləməyə başladım, əzginlik və yorğunluq xoş təsir bağışladığından müqavimət göstərmədim. Qaranlıq qalınlaşırdı, yüngül meh əsdi, dənizin sədəf səthi ləpələrlə örtüldü; gəmilərin dor ağacları səmada aydın görünürdü, onların qara nəhəng gövdələri isə sanki səssizcə qabararaq gizləniib məni güdən əjdahalara bənzəyirdilər. Soyuq kədərimi dağıtdı; indi içimdə ləzzətli boşluq hiss edirdim, heç bir şey məni narahat etmirdi və mən öz tənhalığıma sevinirdim. Skamyanın üstünə çıxıb rahatca çöməldim ki, yalqızlığımdan ləzzət alım. Heç bir dərd qəlbimi kədərləndirmirdi, heç bir qəm-qüssə hiss etmirdim və mənə elə gəlirdi ki, bütün arzu və istəklərim çin olmuşdur. Sanki öz-özümdən uzaqlaşaraq gözləri açıq uzanıb fikrən xoşbəxt gələcəyə uçmuşdum.

Əvvəlki təkə heç bir səs rahatlığımı pozmurdu; xəfif alaqranlıq bütün dünyanı məndən gizlətməmişdi və mən dərin sakitliyə qərq olmuşdum – yalnız səssizliyin xışılıtsı qulaqlarıma dolurdu. Gecə yetişəndə bu qara əjdahalar məni udaraq uzaqlara, dənizlərin arxasına, heç kəsin yaşamadığı yad ölkələrə aparacaqlar. Onlar məni şahzadə İlayalının sarayına gətirəcəklər, orada mənimçün elə cah-calal təşkil olunacaq ki, ruzigarın gözü belə bir şey görməyib. Şahzadə özü hər şeyin amestirdən düzəldildiyi parlaq salonda qızıl güllərdən hörülmüş taxtda əyləşəcək, içəri girəndə əlini mənə uzadacaq, yaxınlaşıb

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

diz çökəndə uca səslə məni salamlayacaq: “Öz sarayımda və ölkəmdə səni salamlayıram, mənim cəngavərim! Mən səni düz iyirmi il gözləmişəm, bütün bu bəyaz gecələri səni səsləmişəm, sən əzab çəkəndə ağlamışam, yatanda isə sənə gözəl yuxular göndərmişəm!..” Gözəl qız əlimdən tutaraq mənə yol göstərir, böyük izdihamın “ura!” nidaları altında uzun dəhlizlərlə, üç yüz gənc qızın oynayıb-güldüyü çiçəkli bağçalarla parlaq zümrüddən düzəldilmiş başqa bir salona aparır. Burada hər şeyə günəş işığı düşür, qalereya və portiklərdə şirin nəğmələr oxunur, burnuma xoş rəyihəli ətir qoxusu gəlir. Mən onun əllərindən yapışmışam və hiss edirəm ki, məftunedici qədəhlər qanımı coşdurur; mən onu qucaqlayıram, o pıçıldayır: “Burada olmaz, o tərəfə gedək!” Biz yaqutdan düzəldilmiş al-qırmızı zala daxil oluruq, mən işıq saçan dəbdəbəli aləmə düşürəm. Onun qollarının boynuma dolandığını, nəfəsinin üzümə toxunduğunu hiss edir, pıçılısını eşidirəm: “Səni salamlayıram, sevgilim mənim! Öp məni! Bir də... bir də...”

Skamyadan ulduzları görürəm, xəyallarım işıq burulğasına qoşulub gedir...

Skamyaya uzanaraq yuxuya getdim. Çox keçmədən polis məni oyatdı. Dilənçi həyatını davam etdirmək lazım idi. İlk olaraq açıq havada yatdığım üçün küt-küt heyrətləndim; az sonra heyrətim acı kədərlə əvəz olundu; hələ də sağ qaldığım üçün dilxor idim, ağlamaq istəyirdim. Yatdığım zaman yağış yağmış, paltarım tamamilə islanmışdı, əzalarım da soyuqluq hiss edirdim. Qaranlıq bir az da qatlaşmışdı, polisin üzünü çətinliklə görürdüm.

– Be-lə-ə! – o dedi. – İndisə qalxın.

Dərhal ayağa qalxdım; əgər o, yenidən oturmağı əmr etsəydi, yenə itaət edərdim. Mən sarsılmış və tamamilə gücdən düşmüşdüm, üstəlik, aclıq da yenidən əzab verməyə başlamışdı.

– Ey, axmaq, dayan görüm! – polis işçisi məni çağırırdı. – Şlyapanı unutmusan. Hə-ə-ə, indi gedə bilərsən!

– Mənə də elə gəldi ki, nə isə... nə isə yadımdan çıxıb...
– rabitəsiz kəkələdim. – Sağ olun. Gecəniz xeyrə qalsın.

Zorla yeriyərək yoluma davam etdim.

Ah, heç olmasa bir tikə çörək olsaydı! Elə küçədə gedə-gedə gəmirməyə bir parça gözəl ətirli qara çörək! Düşündüm ki, xüsusi dadı olan qara çərəklər olur ki, bir az yemək heç də pis olmazdı. Aclıq əhədimi kəsmişdi, mən ölmək istəyir, kövrəlib ağlayırdım. Kədərim sonsuz idi. Birdən küçənin ortasında dayandım, ayaqlarımı yerə döyüb söyüş yağdırmağa başladım. “O, məni necə adlandırdı? “Axmaq”? Mən ona göstərərəm axmaq kimdir?” Dərhal dönüb geriye cumdum. Qəzəbimdən alışıb-yanırdım. Yolda ilişib yıxıldım, amma vecimə də almadım, qalxıb yenidən götürüldüm. Vağzal meydanına çatanda elə yorulmuşdum ki, körpüyədək qaçmağa belə təqətim qalmamışdı; bundan başqa, hirsim də soyumuşdu. Nəhayət, dayanıb nəfəsimi dərdim. “Nə olsun ki, hansısa polis nəsə deyib! Hə, amma mənim buna dözmək fikrim yoxdur! Əlbəttə! – öz-özümün sözümlü kəsdim. – Amma gedib ona nə deyim?..” Bu fikir mənə ağlabatan göründü; öz-özümə təkrar etdim: “Gedib ona nə deyim?” Yenidən geri döndüm.

“İlahi, bu, əsl cəzadır, – kədərlə düşündüm. – Gecənin qaranlığında dilini bir qarış çıxarıb islah küçələrlə qaçmaq kimin ağına gələr!” Aclıq dözülməz dərəcədə əzab verir, məni rahat buraxmırdı. Aclığımı öldürmək üçün tez-tez ağız suyumu udurdum, sanki bu, bir az kömək edirdi. Artıq neçə həftəydi yarıac-yarıtox yaşayırdım, ona görə də təqətimin tükəndiyini hiss edirdim. Hərdənbir birtəhər əldə etdiyim beş kron çox tez qurtardığı üçün mən yeni aclığa qədər özümə gələ bilmirdim. Ən pisi o idi ki, çiyinlərim və kürəyim sözümlü baxmırdı; köksümdəki ağrı o qədər də güclü deyildi, onu yaxşıca öskürərək və ya bədənimə irəliyə əyərək birtəhər dəf edə bilirdim; amma kürəyim və çiyinlərim mənim üçün əsl işgəncəydi. Niyə tale bu qədər amansızdır? Məgər mənim

əntiqçi Paşa, ya da gəmi agenti Hennehen kimi yaşamaq haqqım yoxdur? Məgər mənim güclü çiyinlərim və iki güclü işlək əllərim yoxdur, məgər mən gündəlik ruzimi qazanmaq üçün Möllərqatəndə, heç olmasa, odunçu işləməyə razı deyiləm? Məgər mən tənbeləm? Məgər mən iş axtarmamışam, mühazirə dinləməmişəm, məqalələr yazmamışam, oxumamışam, dəli kimi gecə-gündüz işləməmişəm? Məgər mən qənaət etməmişəm, işlərim yaxşı gedəndə süd-çörəklə kifayətlənməmişəm, işlərim pisləşəndə quru çörəyin umuduna qalmamışam, heç pulum olmayanda aclıq çəkməmişəm? Məgər mən mehmanxanada, ya da birinci mərtəbədə böyük mənzildə yaşamışam? Yox, mən çardaqda, qar basdığı üçün keçən qış tərk edilmiş dəmirçi emalatxanasında yaşamışam. İndi isə heç bir şey başa düşə bilmirəm.

Bütün bunları düşünərək addımlayırdım, qəlbimdə qəzəbdən, paxılıqdan və kədərdən əsər-ələmət yox idi.

Boya mağazasının qarşısında dayanıb vitrinə baxmağa başladım; istədim qutuların üzərindəki təmtəraqlı yazıları oxuyum, amma ətraf çox qaranlıq idi. Yeni hoqqabazlığım kefi mi pozdu, demək olar ki, bağlı qutuların içərisində nə olduğunu öyrənə bilmədiyim üçün hirsələndim, vitrini taqıldadıb aralandım. Sonra küçədə polis işçisini gördüm, addımlarımı yeyinlədib ona yaxınlaşdım və heç bir səbəb olmadan dedim:

– İndi saat ondur.

– Yox, indi ikidir, – o, təəccüblə etiraz etdi.

– Yox, ondur, – mən təkid etdim. – İndi saat ondur. – Mən qəzəbimdən inildəyərək bir neçə addım da qabağa gedib yumruqlarımı düyünlədim və dedim: – Qulaq asın, sizə deyirəm ki, indi saat ondur.

O, bir müddət nəsə anlamağa çalışdı, bir xeyli diqqətlə mənə baxdı. Sonra sakitcə dedi:

– Hər halda, sizə evə getmək lazımdır. Bəlkə, sizi ötürüm?

– Yox, təşəkkür edirəm. Deyəsən, qəhvəxanada çox oturmuşam. Çox sağ olun.

Mən aralananda o, rəsm-təzim etdi. Onun bu nəzakəti mənə tamamilə tərksilah etdi, ona vermək üçün beş kronum olmadığına görə hirsimdən ağladım. Dayandım, gözlərimlə onu bir xeyli müşahidə etdim, onun arxasınca baxıb əlimi alnıma şap-pıldadaraq göz yaşlarında boğuldum. Öz-özümü yoxsulluğuma görə lənətlədim, ən ağır söyüslərlə söydüm, ən alçaq ayamalarla təhqir etdim, öz-özümə xoruz səsi eşitməyən küfrlər yağdırdım. Alapaqıya çatanda məlum oldu ki, açarları itirmişəm.

“Aydındır! – acıqlı-acıqlı dedim. – Necə ola bilərdi ki, açarları itirməyim? Mən at tövləsinin yerləşdiyi həyətdə yaşayıram, yuxarıda isə dəmirçi emalatxanası var; gecələr darvazanı bağlayırlar, odur ki heç kəs, heç kəs onu açma bilməz, necə ola bilərdi ki, açarları itirməyim? Mən cüce kimi islanmışdım, acmışdım, dəhşətli dərəcədə acmışdım, dizlərimdə qəribə bir taqətsizlik vardı, necə ola bilərdi ki, açarları itirməyim? Niyə mənə içəri girmək lazım olduğu halda bütün sakinlər çıxıb getməyib?..” Aclıqdan və taqətsizlikdən hiddətlənərək qəhqəhəylə güldüm.

Tövlədə atların nallarını yerə döymələrinin səsinə eşitdim, yuxarıdakı pəncərəmə baxdım; ancaq qapını açıb içəri girə bilmədim. Yorulmuş və dilxor halda körpüyə qayıdıb açarları axtarmaq qərarına gəldim.

Yenə yağış tökdü, mən suyun kürəklərimin arası ilə üzüşəyi axdığını hiss etdim. Bələdiyyənin qarşısında ağıma əla bir fikir gəldi: qərara aldım ki, polisdən qapını açmasını xahiş edirəm, ondan təkidlə, əgər mümkünsə, mənimlə birlikdə gedərək qapını açmasını xahiş etdim.

Əgər bu, mümkün olsaydı, əlbəttə! Amma onda kilid açan qarmaq yoxdur. Kilidaçan yalnız cinayət-axtarış şöbəsinin əməkdaşlarında olur.

– Bəs mən nə edirəm?

– Nə etmək olar, mehmanxanada gecələməli olacaqsınız.

– Mehmanxanada gecələyə bilmərəm: çünki pulum yoxdur.

Bilirsiniz, evdən ancaq qəhvəxanaya getmək üçün çıxmışdım...

Biz bir müddət bələdiyyə binasının pilləkənlərində dayanıdım. O düşündü, götür-qoy etdi və mənə baxdı. Yağış, elə bil, vedrədən tökülürdü.

– Siz növbətçi hissəyə gedib qalmağa yerinizin olmadığını deməlisiniz, – o dedi.

– Deyim ki, qalmağa yerim yoxdur? Bu barədə heç düşünməmişdim. Doğrudan da, əla fikirdir! – Məsləhətə görə polisə təşəkkür etdim. – Deməli, mən, sadəcə olaraq, içəri girib deyə bilərəm ki, qalmağa yerim yoxdur?

– Hə, əlbəttə!..

– ...Soyadınız? – növbətçi soruşdu.

– Tangen... Andreas Tangen.

Özüm də bilmirdim ki, niyə yalan danışırım. Fikirlərim başımda nizamsız şəkildə vurnuxur, məni qeyri-ixtiyari olaraq kələkbazlığa vadar edirdilər; bu özgə soyadımı ani olaraq uydurdum və dərhal dedim. Heç bir lüzum olmadan yalan söylədim.

– Məşğuliyyətiniz?

Çıxılmaz vəziyyətə düşdüm. Hm! Əvvəlcə istədim deyəm ki, dəmirçiyəm, amma risk etmədim; axı elə bir soyad demişdim ki, dəmirçiyə qətiyyənlə uyğun gəlmirdi, bundan başqa, gözümdə eynəyim də vardı. Ona görə də sırtıqlıq edib bir addım irəliyə yeridim və təntənəli surətdə, qətiyyənlə dedim:

– Mən jurnalistəm.

Növbətçi diksindi, ancaq dediklərimi yazdı, mən onun qarşısında, sanki, sığınacaqsız qalmış nazir kimi dayanmışdım. Cavabı ləngitməyim növbətçidə şübhə oyandırmadı. Amma çox təəccüblüydü, bələdiyyə binasının qarşısında dayanmış jurnalist, başını soxmağa yeri də yox!

– Bəs siz hansı qəzetdə işləyirsiniz, cənab Tangen?

– “Səhər qəzeti”ndə, – cavab verdim. – Təəssüf ki, evdən bu axşam çıxmışam...

– Hə, əlbəttə! – o, sözümlə kəsərək təbəssümlə əlavə etdi:

– Cavanlar evdən çıxanda... Başa düşürük. – O, ayağa qalxıb

ehtiramla təzim etdi, sonra isə polislərdən birinə dedi: – Cənabı ehtiyat kameraya ötürün. Gecəniz xeyrə qalsın.

Ədəbsizlik etdiyimə görə bədənimə vicvicə düşdü, yumruqlarımı sıxaraq özümü ələ almağa çalışdım.

– Qaz ancaq on dəqiqə yanacaq, – polis işçisi qapının kandarında xəbərdarlıq etdi.

– Sonra sönəcək?

– Hə, sonra sönəcək.

Çarpayıda oturanda kiliddə açarın çevrildiyini eşitdim. Kamera işıqlı və rahat idi; başımın üstündə damın olduğunu hiss etdikdə məmnuniyyətlə yağışın səsinə qulaq asmağa başladım. Kaş ki həmişə belə rahat otağım olaydı; bundan artıq istəmirdim! Ürəyim xeyli sakitləşdi. Şlyapam əlimdə çarpayıda oturub divarın döşündəki qaz lampasına baxaraq, öz-özümə polislə ilk qarşılaşmamın təfərrüatlarını təkrarladım. Hə, ilk dəfəydi onlarla qarşılaşmışdım, demək, onları aldatmaq nə qədər asanmış! Jurnalist Tangen, buyurun! Səhər qəzetindən! Mən “Səhər qəzeti” ilə bu cənabın düz ürəyindən vurdum. Vəssalam! Necə? Gecə saat ikiyədək kilsənin yanında oturmuşam, açarları və içində bir neçə min kron olan pul kisəsini evdə unutmuşam! Cənabı ehtiyat kameraya ötürün...

Budur, artıq qaz lampası sönür, anidən sönür, heç bir xəbərdarlıq-filan olmadan; mən zülmət qaranlıqda oturmuşam, heç nəyi, hətta öz əllərimi, kameranın ağ divarlarını belə görmürəm. Yatmaqdan başqa çarə qalmır. Mən soyunuram.

Ancaq yuxuya gedə bilmədim, yuxum gəlmədi. Bir müddət gözümlü qalın, qatı, dibsiz, anlaşılmaz qaranlığa zilləyə-rək uzandım. Düşüncələrim onu dərk etməkdə aciz idi. Qaranlıq çox qatı olduğundan məni boğurdu. Gözlərimi qıyaraq pəsdən oxumağa başladım, qəm-qüssəmi dağıtmaq üçün çarpayını yellətdim, amma əbəs yerə. Zülmət bütün düşüncələrimi udmaqda davam edir, geri çəkilmirdi. Birdən mən özüm də bu qaranlığa qarışıb yox olaram. Çarpayıdan sıçrayıb, əllərimi havada oynatdım.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Əsəblərim bütün varlığımı əsarət altına almışdı, onlara hakim olmağa nə qədər çalışsam da, xeyri olmurdu. Tər içində oturub əcaib xəyallara qapılaraq özümə layla çalır, ağı deyir, özümdə bütün bunlara qarşı güc tapmağa çalışırdım. Mən qaranlığa diqqətlə baxırdım, bu cür zülməti ömrüm boyu görməmişdim. Zərrə qədər şübhə etmirdim ki, bu, tamamilə başqa bir qaranlıqdır, heç vaxt qarşılaşmadığım qorxunc fəlakətdir. Ağıma ən cəfəng fikirlər gəlir, ətrafdakı hər şeydən qorxurdum. Budur, çarpayının üstündəki divarda balaca dəlik var, fikrimi ondan ayıra bilmirəm. Dəliyi əlimlə yoxlayır, sonra üfürürəm. Dərinliyini müəyyənləşdirməyə çalışıram. Yox, necə olsa da, bu, sadə dəlik deyil; bu, çox hiyləgər və sirlili bir dəlikdir, ondan qorunmaq lazımdır. Bu düşüncənin təsiri altında qorxudan və maraqdan çatlayaraq, nəhayət, çarpayıda qalxdım, qırıq bıçağımı tapıb qonşu kameraya çıxıb çıxmadığını öyrənməkdən ötrü dəliyin dərinliyini ölçdüm.

Sonra yenidən yerimə uzanıb yatmağa çalışdım, ancaq yuxuya getmək əvəzinə, yenə qaranlıqla mübarizəyə başladım. Bayırda yağış kəsmişdi, səs-səmir gəlmirdi. Bir xeyli qulaq verdim, küçədəki addım səsləri kəsilməyənədək sakitləşə bilmədim. Çox güman ki, bu, polis işçisiydi. Sonra barmaqlarımı şıqqıldatmağa və gülməyə başladım. Ha-ha! Lənət şeytana! Ağıma yeni, qeyri-adi söz gəldi. Mən çarpayıda dikəlib deyirəm: "Kuboa". Dildə belə bir söz yoxdur, onu mən özüm uydurmuşam. Allah şahiddir ki, o da bütün sözlər kimi hərflərdən ibarətdir. Hə, qardaş, sən yeni söz yaratdın... "Kuboa"... bu söz qrammatika üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bu söz qaranlıqda, gözümdən qarşısında aydın əks olundu.

İndi mən çarpayıda oturub gözlərimi bərəldərək öz tapıntımdan vəcdə gəlir və şadlığımın gülürəm. Pıçılıyla deyirəm: "Axı mənə eşidə bilərlər, mənə öz ixtiramı gizli saxlamaq istəyirəm. Acından dəli kimi şənlənirəm: ağırlar mənə hökm edə bilmir, düşüncələrim dayanmaq bilmir. Onlar qeyri-adi sıçrayışla uydurduğum yeni sözün mahiyyətini aydınlaşdırmağa

çalışırlar. Yox, bu, qətiyyən nə Tanrı, nə də Tivoli mənasını daşıyır, eyni zamanda niyə heyvanxana mənasını daşımalıdır?” Yumruqlarımı düyünləyərək təkrar edirəm: “Nə üçün heyvanxana mənasını daşımalıdır? Əgər dərindən düşünsək, o, asma qıfıl və ya günəşin doğması mənasını da verə bilər. Amma onun mahiyyətini axtarıb tapmaq o qədər də çətin deyil. Mən gözləyəyəm, işi zamanın ixtiyarına buraxaram. Hələlikə yatmaq olar”.

Mən çarpayıda uzanıb sakitcə gülümsəyirəm, heç nə demirəm nə hə, nə də yox. Ancaq bir neçə dəqiqədən sonra həyəcanlanmağa başlayıram, yeni söz mənə rahatlıq vermir, o, yenidən geri qayıdır və ən nəhayət, bütün düşüncələrimə hakim kəsilir, bu, məni xeyli ciddiləşdirir. Qəti qərara gəlirəm ki, o, nəyi ifadə etməlidir, amma buna baxmayaraq nə mənə daşıyaçağını müəyyənləşdirmirəm. “Bu, əhəmiyyətsiz məsələdir! – ucadan öz-özümə deyirəm, əllərimi cütləşdirərək təkrarlayıram: – bu, əhəmiyyətsiz məsələdir. Söz, Tanrının köməkliyi ilə tapılmışdır, əsas məsələ də budur”. Lakin onun hansı mənə daşıya biləcəyi fikri məni rahat buraxmır, yuxuya getməyə mane olur; bu dərəcədə nadir sözün qarşısında mən gücsüzəm. Nəhayət, yenidən çarpayıya əyləşib başımı əllərim arasına alıb sıxaraq deyirəm: “Yox, tamamilə mümkündür ki, bu söz emiqrasiya, ya da tütün fabriki mənasını versin! Əgər o, bu qəbildən olan bir mənə kəsb etmiş olsaydı, mən çoxdan onun üzərində dayanar və müvafiq nəticəyə gələrdim. Yox, bu söz məxsusi olaraq ona görə doğmuşdur ki, nəşə mənəvi bir mənə daşısın: duyğular, əhvali-ruhiyyə. İndiyədək niyə bunu anlamamışam?” Mənəvi məfhum tapmaq məqsədilə yaddaşımı qurdalayıram və birdən mənə elə gəlir ki, kiminsə səsini eşidirəm, guya, kimsə mənim mülahizələrimə müdaxilə edir. Mənsə səbəbi tonda deyirəm: “Bu nə deməkdir? Sarsağın biri! Necə ola bilər ki, o, iplik mənası versin? İtil buradan! Hansı səbəbə mən onun iplik mənası daşmasına razı olmalıyam, halbuki bəri başdan bunun əleyhinə olmuşam? Sözü mən

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

tapmışam, ona istədiyim adı qoymağa da tam haqqım çatır. Amma hələlik öz rəyimi bildirməmişəm...”

Getdikcə daha da özümdən çıxırdım. Nəhayət, yataqdan sıçrayıb su kranını axtarmağa başladım. Su içmək istəyirdim, başım alışıb-yanır və məni suya doğru çəkirdi. Su içib, nəyin bahasına olursa-olsun, yuxuya getmək məqsədilə yerimə uzandım. Gözlərimi yumub özümü sakitləşdirməyə çalışdım. Bir neçə dəqiqə hərəkətsiz uzandım. Tamamilə tər içindəydim, damarlarımda qanımın coşduğunu hiss etdim. Yox, işə bir bax, nə gözəl alındı, o, kağız kisənin içərisində pul axtarmağa başladı! Bir dəfə öskürdü. Yəqin ki, hələ də oralarda avaralanır. Mənim skamyamda oturub... Göy sədəf... Gəmilər...

Gözlərimi açdım. Yuxuya gedə bilmirəmsə, onları yummağın nə mənası var! Zülmət qaranlıq məni yenə dövrəyə almışdı, yenə də fikirlərimin yarıb keçə bilmədiyi həmin intəhasız əbədi zülmət. Onu nəylə müqayisə etmək olar? Bu zülmətə bədnam bir ad qoymaq üçün ümidləsizcə səy göstərdim, elə bir bədnam ad ki, onu tələffüz edərkən ağızım qapqara qaralsın. Aman Allah, necə də qaranlıqdır! Yenə də liman, gəmilər, məni güdən qara əjdahalar haqqında düşünməyə başlayıram. Onlar mənim başımı tovlayaraq tutub dənizlərin arxasındakı qara, heç kəsin görmədiyi ölkələrə aparmaq istəyirdilər. Mənə elə gəlir ki, elə bil, gəmidəyəm, üzüb uzaqlaşmışam, buludlara yüksəlmişəm və yıxılıram, yıxılıram... Ümidləsizcəsinə bağırıram və əllərimlə çarpayının kənarlarından yapışıram; bu, təhlükəli uçuş idi, mən viyılıyla daş dolu kisə kimi aşağıya düşürdüm. Əllərim çarpayının möhkəm kənarlarına toxunanda özümü xilas olunmuş hiss etdim. “Ölüm bu imiş, – öz-özümə dedim. – İndi öləcəksən!” Bir müddət öz labüd ölümüm barədə düşündüm. Sonra yataqda dikəlib ciddi-ciddi soruşdum: “Kim deyir ki, sən ölməlisən?” Bir halda ki mən söz icad eləmişəm, demək, tam haqqım var ki, onun hansı mənə daşıyacağını həll edim... Öz səsini, uydurmalarını eşitdim. Bu, zəiflikdən və tükənməkdən doğan divanəlik,

sayıqlama idi, lakin hisslərimdən məhrum olmamışdım. Birdən mənə elə gəldi ki, dəli olmuşam. Qorxuya düşərək çarpayından sıçradım. Səndələyə-səndələyə qapıya tərəf gedib onu açmaq istədim, qapını qırmaq üçün bədənimlə bir neçə dəfə zərbə endirdim, sonra alnımı divara dayadım, barmağımı dişləyərək bərkdən zarıdım, ağladım, lənətlər yağdırdım...

Ətrafda sakitlik idi; kamerada yalnız mənim divarları yarıb keçmək istəyən gücsüz səsim vurnuxurdu. Artıq ayaqlarım sözümə baxmır. Yerə yığılıram. Başımın üstündə, divarın lap yuxarısında dumanlı şəkildə ağ rəngə çalan boz kvadrat görürəm, hiss edirəm ki, bu, gün işığıdır. Ah çəkərək köks ötürdüm. Döşəməyə sərilərək işığın parıltısına sevinib ağladım, bu göz yaşları minnətdarlıq əlamətiydi və mən pəncərəyə öpüşlər göndərərək dəlilik edirdim. Məhz bu zaman nə etdiyimi dərk etdim. Bütün məyusluğum dərhal ötüb-keçdi, ümitsizlik və ağrı-acı yox oldu, artıq mənə heç nə lazım deyildi, heç bir arzu barədə düşünə bilmirdim. Əllərimi sinəmdə çarpazlaşdıraraq döşəmədə oturub səbirsizliklə günəşin çıxmasını gözlədim.

“Necə də dəhşətli gecəydi! Qəribədir ki, heç kəs səsimi eşitmədi”, – təəccüblə düşündüm. Mən ki digərlərindən qat-qat yüksək səviyyəli ehtiyat kameradaydım. Belə demək mümkündürsə, küçədə qalmış nazir. Artıq kefim əlaydı, diqqətlə pəncərədən dan yerinin ağarmasına tamaşa edirdim, özümü mühüm şəxs hesab edərək dilxoşluq edir, cənab Tangen hesab edərək, yüksəkrütbəli əyan kimi aparırdım. Zəhrimara qalmış huşsuzluq, onun ucbatından pul kisəmi evdə unutmuşam. Cənab nazir müsaidə edərmi ona ağ yorğan-döşək təklif edir? Qeyri-adi ciddiyyətlə, olduqca təntənəli şəkildə çarpayıya yaxınlaşıb uzandım.

Elə işıqlaşmışdı ki, artıq kameranın divarlarını görə bilirdim, az sonra gözüm qapının ağır dəstəyini seçməyə başladı. Bu, məni əyləndirdi; yekrəng qaranlıq o qədər qalın idi ki, özümü belə görə bilmirdim; damarlarımda qanım ahəngdar axmağa başladı, tezliklə hiss etdim ki, gözlərim yumulur.

*

Qapının döyülməsinə oyandım. Tez qalxıb geyindim; paltarlarım hələ də qurumamışdı.

– Zəhmət olmasa, aşağı, növbətçinin yanına, – polis dedi.

Demək, yenə də rəsmi çək-çevir olacaq! – qorxa-qorxa düşündüm.

Aşağıya – böyük otağa endim, burada otuz-qırx evsiz adam vardı. Onları siyahı üzrə çağırır, nahar etmək üçün talon verir-dilər. Növbətçi tez-tez yanındakı polis işçisindən soruşurdu:

– Talon verildimi? Talon verməyi yaddan çıxarmayın, onlar, yəqin ki, acdırlar.

Mən talonlara baxaraq arzu edirdim ki, birini də mənə versinlər.

– Andreas Tangen, jurnalist!

Mən irəli yeriyib təzim etdim.

– Bura baxın, necə olub ki, buraya düşmüşünüz?

Mən işin nə yerdə olduğunu anladım, dünən danışdığım hadisəni yenidən təkrarladım, gözümlü qırpmadan yalan danışdım: qəhvəxanada oturmuşdum, açarlarımı itirdim...

– Deməli belə, – o dedi və gülümsündü. – Belə dee! Yeriniz necə idi?

– Lap nazir kimi, – cavab verdim. – Lap nazir kimi!

Çıxdım.

Kaş ki mənə də talon verəydilər! Üç gün idi dilimə heç nə dəymirdi! Heç olmasa, bir tikə çörək olaydı! Heç kəs mənə talon-filan təklif etmədi, mənə istəmədim. Bu, dərhal şübhə doğurardı. Mənim şəxsi işimi araşdırar, kim olduğumu öyrənməyə çalışar və yalan məlumat verdiyimə görə həbs edərdilər. Başımı dik tutaraq əllərimi ciblərimə qoydum və milyonçu kimi məğrur-məğrur bələdiyyə binasından çıxdım.

Artıq gün qızmışdı, saat on idi, meydan arabalar və piyadalarla dolmuşdu. Hara gedim, görəsən? Ciblərimi qurdalayaraq əlyazmalarımı yoxladım. Saat on birdə redaktora baş

çəkərəm. Sürahibəndin yanında dayanıb aşağıda həyatın necə qaynamasına tamaşa etdim: paltarımndan buğ çıxırdı. Aclığım yenidən baş qaldırılmışdı. Köksüm ağrı içində qıvrılır, bədənim micildəşir, zəif, ancaq hiss olunacaq dərəcədə əziyyət verirdi. Yəni mən dostdan-tanışdan birini tapıb, dərdimi deyə bilmərəm? Yaddaşımı qurdalayıram, mənə on ere verə biləcək birini tapmağa çalışıram, amma tapa bilmirəm. Amma gün çox gözəldir! Ətraf istilik və işıqla doludur; göy üzü dağ silsiləsini yuyub aparən dəniz kimi başımın üstündən axıb gedir...

Özümdən asılı olmayaraq evə getdim.

Dəhşətli dərəcədə ac idim, yerdən ağac yonqarı tapıb sormağa başladım. Köməyi oldu. Necə olub ki, bu, əvvəllər ağılıma gəlməyib! Alaqarı açıq idi, mehtər, həmişə olduğu kimi, mənə xoş sabah arzuladı.

– Bu gün hava yaxşıdır! – o dedi.

– Hə, – mən cavab verdim.

Deməyə başqa söz tapmadım. Görəsən, ondan beş kron xahiş etsəm, nə olar? Əgər pulu olsaydı, həvəslə verərdi. Həm də onun xahişi ilə bir dəfə məktub da yazmışdım.

O, sözlü adam kimi durub baxırdı.

– Hə, hava çox yaxşıdır. Hm... Mənsə bu gün kirayə haqqı ödəməliyəm, sizdə mənə borc verməyə beş kron olmaz ki? Ancaq bir neçə günlüyə. Siz mənə bir dəfə də kömək etmişdiniz.

– Doğrusu, verə bilmərəm, Yens Olay, – mən dedim. – İndi yoxumdur. Bəlkə, bir azdan, axşam tərəfi...

Pilləkənlərlə otağıma qalxdım.

Özümü yatağa tullayıb gülməyə başladım. Nə yaxşı oldu ki, o, məni qabaqladı! Qürurum xilas oldu. Beş kron, Tanrı köməyin olsun, əzizim! Sən bu yolla məndən ictimai yeməxanaya və yaxud şəhərkənarı istirahət evinə beş aksiya da xahiş edə bilərdin.

Beş kron barədə düşünərək ucadan güldükcə-güldüm. Afərin mənə! Beş kron! Bu da adam tapıb! Varlığımı çulğamış şadlığımıza hakim kəsilə bilmirdim, o, vücudumu tamamilə zəbt

etmişdi. Tfu, necə də yemək qoxusu gəlir! Nahar vaxtı gələrgəlməz qızartma qoxusu, tfu. Bu iyrenc qoxunun çıxması üçün pəncərəni açıram. “Ay qardaş, yarım dənə bifşteks!” Masaya, yazı yazanda dizlərimlə saxladığım qırıq masaya müraciətlə təzim edərək deyirəm:

– Mən Tangenəm, nazir Tangen. Təəssüf ki, çox oturmuşam... və açarları unutmuşam...

Azadlığa çıxan fikirlərim yenidən dəlilik etməyə başladı. Dərk etdim ki, rabitəsiz danışırım, ona görə də sözlərimə diqqətlə qulaq asmağa başladım. Öz-özümə dedim: “Yenə rabitəsiz danışırısan!” Buna baxmayaraq özümlə bacara bilirdim. Yatmasam da, sayıqlayırdım. Başımda yüngüllük vardı: nə ağrı, nə də ağırlıq hiss etmirdim, heç bir şey ovqatımı korlamırdı. Sanki qeyri-ixtiyari uçurdum.

“Buyurun! Gəlin! Gördüyünüz kimi, burada hər şey yaqutdan düzəldilib. İlayali, İlayali! Gözəl, cazibədar ipək taxt! Onun köksü necə də həyəcanla qalxıb-enir! Öp məni, əzizim! Bir də! Bir də! Sənin əllərin qızıla çalır, kəhrəba kimidir, dodaqların od tutub yanır... Ay qardaş, mən bifşteks sifariş vermişdim...”

Günəş pəncərəyə düşdü, aşağıdan atların xırçıldadaraq gövşəmələrinin səsi gəlirdi. Ağac yonqarını gəmirib uşaq kimi ürəkdən sevindim. Eyni zamanda əlyazmama toxundum; onun barəsində heç düşünməmişdim, amma intuisiyam mənə onun burada olduğunu dedi, onu mənə qan yadlaşım xatırlatdı.

Əlyazma islanmışdı, onu açıb günün altına sərdim. Sonra otaqda var-gəl etməyə başladım. Ətrafımda necə də cansızlıq mənşərə vardı! Döşəmədə əzik-üzük dəmir qırıntıları vardı, nə bir kürsü, nə də boş divarlarda bir dənə mıx yox idi. Hər şey sələmçiyə daşınmış, satılıb yeyilmişdi. Əmlakım yalnız masanın üstündəki toz basmış bir neçə vərəqdən ibarət idi; çarpayının üstündəki köhnə yaşıl yorğanı mənə bir neçə həftə bundan öncə Hans Pauli borc vermişdi. Hans

Pauli! Dərhal ona müraciət etmədiyim üçün, əlbəttə, məndən inciyəcək. Tez-tələsik şlyapamı başıma qoyub, yazılı kağızları yığışdırdım və pilləkənlə qaçaraq aşağı endim.

– Qulaq asın, Yens Olay, – tövlənin qapısından içəri çıxdım. – Axşam hökmən sizə kömək edəcəyəm!

Bələdiyyə binasına çatanda on ikiyə işlədiyini görüb dərhal redaksiyaya yollanmağı qərara alıram. Redaksiyanın qapısında dayanıb əlyazmanın səhifələrinin ardıcılığını yoxlayıram. Onları səliqəylə hamarlayıb yenidən cibimə qoyaraq qapını döyürəm. İçəri girəndə ürəyimin döyüntüsünü eşidirəm.

Qayçı-Adam adəti üzrə öz işiylə məşğul idi. Qorxa-qorxa redaktoru xəbər aldım. O cavab vermədi. O, başqa şəhərlərdə nəşr olunan qəzetlərdən xırda xəbərləri kəsib götürürdü.

Yaxına gəlib sualımı təkrar etdim.

– Redaktor hələ gəlməyib, – nəhayət, Qayçı üzümə baxmadan cavab verdi.

– Bəs nə vaxt gələcək?

– Deyə bilmərəm, qətiyyənlə deyə bilmərəm.

– Redaksiya saat neçəyədək açıq olur?

Heç bir cavab almayıb çıxmağa məcbur oldum. Söhbət zamanı Qayçı-Adam bir dəfə də olsun mənə baxmadı; o, mənə səsimdən tanıyırdı. “Bura nə ağılla gəlmisən, – düşündüm, – burada sənə cavab belə vermək istəmirlər. Görəsən, redaktor belə tapşırıq verib?” Doğrudur, həmin on kronluq məşhur felyetondan sonra məqalələrlə onun zəhləsini tökmüşdüm, hər dəfə onun yanına qaçır, lazımsız cızmaqaralarını ona verirdim. O da oxuyub özümə qaytarırdı. Yəqin ki, buna son qoymaq qərarına gəlib və tədbir görüb... Şəhərin mərkəzinə doğru getdim.

Hans Pauli Pettersen kəndli tələbəydi, beşmərtəbəli evin çardağında yaşayırdı. O, çox güman ki, kasıb adam idi. Amma bir kronu olsaydı belə, əsirgəməzdi. Onun yanına gedə-gedə buna sevinirdim və əmin idim ki, verəcək. Giriş qapısı bağlıydı, zəngi basdım.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Mən tələbə Petterseni görmək istəyirəm, – dedim və içəri keçmək istədim. – Onun harada yaşadığını bilirəm.

– Tələbə Petterseni? – qulluqçu təkrar etdi. – Çardaqda yaşayanı deyirsiniz? Axı o köçüb.

Qulluqçu onun hara köçdüyünü dəqiq bilmirdi; amma xahiş edib ki, məktublarını Tollbodqatendə yaşayan Hermansenə göndərək, nömrəsi belədir.

Hans Paulinin ünvanını tapmaq ümidiylə Tollbodqatənə yollanıram. Başqa heç bir çıxış yolum qalmamışdı, son ümid yerim o idi. Dülgərlərin taxta yonmaqla məşğul olduqları inşaatın yanından keçdim. Yonqar topasının arasından iki təmiz ağac yonqarı seçib birini ağzıma saldım, ikincisini isə ehtiyat üçün cibimə qoyub yoluma davam etdim. Acından titrəyirdim. Çörək mağazasının vitrinində qeyri-adi böyük-lükdə çörək gördüm, on ərəyə, bu qiymətə alınması mümkün olan ən böyük çörək...

– Mən tələbə Pettersenin ünvanını bilmək istəyirdim.

– Bernt Anker küçəsi, ev on, çardaqda... Siz oraya gedirsiniz? Elə isə bu məktubları da ona apararsınız?

Gəldiyim yolla da geri qayıdıram, yenə də dülgərlərin yanından keçirəm, indi onlar yemək qazançalarını dizlərinin üstünə qoyaraq dadlı, isti nahar etməklə məşğuldurlar, çörək mağazasındakı iri kömbə də yerindədir. Nəhayət, Bernt Anker küçəsinə gəlib çıxıram, yorğunluqdan və zəiflikdən az qala yığılıram. Qapı bağlı deyil, mən uzun dik pilləkənlə çardağa qalxıram. İçəri girəndə Hans Paulini sevindirmək üçün məktubları cibimdən çıxarıram. O, durumumu söylədikdən sonra, əlbəttə, mənə kömək əlini uzatmaqdan imtina etməyəcək, əlbəttə yox, Hans Paulinin ürəyi yumşaqdır, mən həmişə belə hesab etmişəm...

Qapının üzərinə kağız yapışdırılmışdı: “H.-P.Pettersen, ilahiyyatçı-tələbə vətəninə gedib”.

Mən yerə çökürəm, quru döşəmənin üstündə otururam, yorğunluqdan qımıldanmağa belə halım yoxdur, tamamilə

əldən düşmüşəm. Qeyri-ixtiyari olaraq bir neçə dəfə təkrar edirəm: “Vətəninə gedib! Vətəninə gedib!” Sonra susuram. Gözlərim qırpırdur, heç nə düşünmür, heç nə hiss etmirəm. Məktublara çaşqınlıqla baxaraq hərəkətsiz oturmuşam. On dəqiqə keçir, bəlkə də, iyirmi, yaxud daha çox, amma mən hələ də hərəkətsiz oturub qalmışam. Yuxuda olduğu kimi, mənasızcasına donub qalmışam. Birdən pilləkəndə addım səsləri eşidirəm, ayağa qalxıb deyirəm:

– Burada tələbə Pettersen yaşayırdı, mən ona iki məktub gətirmişdim.

– O gedib, – qadın cavab verir. – Amma tətildən sonra qayıdacaq. İstəsəniz məktubları mənə də verə bilərsiniz.

– Çox sağ olun, siz çox nəzakətlisiniz, – mən dedim. – O zaman, qayıdanda sizdən götürər. Yəqin ki, məktublar çox vacibdir. Sağ olun.

Evdən çıxıb küçənin ortasında dayandım, yumruqlarımı düyünləyərək ucadan dedim:

– Bax, nə deyirəm sənə, mərhəmətli Tanrım, indi mən səni yaxşı tanıyram! – Quduzlaşaraq dişlərimi qıcaıyır, göy üzünü yumruğumla hədələyirəm. – Əgər bunu bilmirəmsə, lənət olsun mənə!

Bir neçə addım gedib yenidən dayanıram. Qəfildən səs tonumu dəyişib, fağır-fağır əllərimi yanıma salıram, başımı aşağı dikərək, riyakarcasına soruşuram:

– Bəs sən Ona dua etmisənmi, oğlum?

Bu, saxta səslənir.

– Ona, böyük hərflə, – mən davam etdim. – Kilsə zənginin qülləsi kimi nəhəng “O” hərfindən başlayaraq. Mən yenidən soruşuram: – Bəs sən Ona dua etmisənmi, oğlum? – Başımı aşağı əyərək kədərlə cavab verirəm: – Yox!

Bu da saxta səslənir.

Sən ikiüzlülük edə bilmirsən, sarsaq! Sən deməliydin ki: “Hə, mən Uca Tanrıya yalvarmışam!” Sən bu sözləri yazıqcasına, mümkün qədər məzlumcasına deməliydin. Hə, gəl bir

də! Hə, indi yaxşıdır. Ancaq bu zaman ah çəkmək lazımdır, əldən düşmüş at kimi lap dərindən. Bax belə!

Özümə nəsihət verə-verə addımlayıram, bu, zəhləmi tökəndə hirsələnib ayağımı yerə tappıldadır, özümü qanmaz adlandırırım, yoldan ötənlər isə təəccüblənərək mənə baxırlar.

Bu vaxt ərzində mən ağac yonqarını çeynəyə-çeynəyə, küçəylə dayanmadam irəliləyirdim. Özüm də hiss etmədən bir də gördüm ki, vağzal meydanındayam. Xilaskar məbədinin saati ikinin yarısını göstərirdi. Dalgın halda bir qədər dayan-dım. Alnımdan çıxan tər damcıları axıb gözlərimə doldu.

– Bəlkə, körpüyə gedim? – öz-özümə dedim. – Əlbəttə, əgər vaxtın varsa, get.

Öz-özümə təzim edib körpüyə yollandım.

Gəmilər reyddə dayanmışdılar, dəniz günəşin şüaları altında bərq vuraraq yırğalanırdı. Burada canlanma hökm sürürdü; gəmilər fit verir, yükdaşıyanlar dallarında yeşiklər ora-bura vurnuxur, barjlardan şən mahnı səsləri gəlirdi. Azca aralıda bir qadın piroq satırdı, o, qaralmış burnunu piroqların üstünə sallayıb mürgü döyürdü; onun qarşısındakı stol şirniyyatlarla doluydu. Nifrətlə üzümü çevirdim. Piroqların qoxusu bütün körpüyə yayılmışdı; tfu, sahilin havasını dəyişmək lazımdır! Yanımda oturan cənaba müraciət edərək sübut etməyə çalışıram ki, harada gəldi piroq satmaq doğru deyildir... “Siz razı deyilsiniz? Yaxşı, yəqin, siz mübahisə etməzsınız ki...” Lakin bu, cənabın xoşuna gəlmədi, o, sözümə axıradək qulaq asmayaraq qalxıb uzaqlaşdı. Mən də qalxıb onun arxasınca getdim ki, ona səhv etdiyini isbat edim.

– Bu, sanitariya qaydaları baxımından da yolverilməzdir, – deyə mən onun çiyininə vuraraq dedim.

– Bağışlayın, mən gəlməyəm və sanitariya qaydalarından da başım çıxmır, – deyə o, heyrətlə mənə baxdı.

– Əgər gəlməsinizsə, onda bu, başqa məsələ... Sizə nə qulluq edə bilərəm? Bəlkə, sizə şəhəri göstərim? Yox? Mən bunu təmənnəsiz olaraq məmnuniyyətlə edərdim...

Amma o, açıq-aydın yaxasını əlimdən qurtarmaq istəyirdi, ona görə də yolun o biri tərəfinə keçdi.

Öz skamyama qayıdıb yenidən oturdum. Olduqca pərişan idim, uzaqda çalınan şarmankanın gur səsi kədərimi bir az da artırırdı. O, qırıq-qırıq və cingiltili səsle Veberdən nəse çalırdı, onun müşayiəti altında balaca bir qızcığaz qəmli mahını oxuyurdu... Şarmankanın həzin və cır səsi iliyimə işləyir, əsəblərim titrəyir, səsləri təkrarlamağa və skamyaya söykənərək yanıqlı-yanıqlı oxumağa başlayıram. Ac adam nələ yaşamır?! Bu səslərin mənə hakim kəsildiyini hiss edir, onların içində əriyirəm, aydın surətdə dərk edirəm ki, sel kimi yüksəklərə can atıram, parlaq ənginliklər üzərində rəqs edərək yüksəkliklərdə ilhama gəlirəm...

– Bir ere verin! – şarmankanın müşayiəti ilə oxuyan qızcığaz metal qabı mənə uzadaraq deyir. – Yalnız bircə ere!

– Bu dəqiqə, – düşünmədən cavab verirəm və yerimdən sıçrayıb ciblərimi qurdalayıram.

Amma qıza elə gəlir ki, onu dolayıram, odur ki daha heç bir söz demədən uzaqlaşır. Bu sözsüz itaətkarlığa dözə bilmirəm; mənə söysəydi, bundan yaxşıydı; əzab çəkərək onu çağırıram:

– Mənim bir erem belə yoxdur, amma tezliklə səni yadıma salacağam, bəlkə də, elə günü sabah. Sənin adın nədir? Nə gözəl adın var, mən onu unutmayacağam. Deməli, saba ha qəder...

Lakin yaxşı başa düşürdüm ki, o, mənə inanmadı, ancaq susdu. Balaca qızcığaz mənə inanmadığı üçün naümidlikdən ağladım. Mən onu bir də səslədim, tez gödəkçəmin yaxasını açdım ki, jiletimi ona verim.

– Bircə dəqiqə, – dedim, – al, bu da sənə girov...

Amma jiletim əynimdə yox idi.

Jilet haradan yadıma düşdü? Axı neçə həftədir jiletsiz gəzirdim. Mənə nə olub? Qorxmuş qızcığaz daldalı çəkildi. Mən daha onu saxlaya bilmədim. Camaat başıma yığışdı,

hamı bərkdən gülürdü. Polis işçisi kütləni aralayaraq gəldi ki, görsün nə olub.

– Heç bir şey, – dedim. – Qətiyyən heç bir şey olmayıb. Mən, sadəcə olaraq, jiletimi ona bağışlamaq istəyirdim... daha doğrusu, atasına... siz nahaq yerə gülürsünüz. Mənim evdə biri də varımdır.

– Küçədə avaralanmaq lazım deyil! – polis dedi. – Rədd ol buradan! – o, məni itələdi. Sonra arxamca qışqırdı: – Dayanın, bu kağızlar sizindir?

– Hə, lənət şeytana, bu, qəzet üçün məqələdir, çox önəmli əlyazmadır! Necə olub ki, belə ehtiyatsızlıq etmişəm...

Əlyazmanı götürüb yoxlayıram ki, görün qaydasındadır, ya yox, sonra bir dəqiqə belə ləngimədən, hətta ətrafa boyanmadan redaksiyaya yollanıram. Xilaskar məbədinin saati dördü göstərir.

Redaksiya bağlıdır. Mən oğru kimi titrəyə-titrəyə pilləkənlə aşağı düşürəm və tərəddüd içində giriş qapısının kənarında dayanıram. Divara söykəlib, ayaqlarımın altındakı daşlara baxaraq düşünürəm. Ayaqlarımın altında parıldayan sancaq var, əyilib onu götürürəm. Görəsən, gödəkçəmin düymələrini kəssəm, onlara nə qədər verərlər? Yox, bunun əhəmiyyəti yoxdur. Düymələrdən bir şey çıxan deyil; buna baxmayaraq diqqətlə onlara baxıb gördüm ki, onlar, demək olar ki, təptəzədir. Hər halda, bu, yaxşı fikirdir, onları cib bıçağımla kəsib girov qoyacağam. Bu beş düymənin əvəzinə pul əldə etmək ümidi məni canlandırdı, öz-özümə dedim: “Bax, işlər qaydasına düşür!” Sevindim və dərhal düymələri bir-birinin ardınca kəsməyə başladım. Bu zaman səssizcə deyirdim:

– Hə, görürsünüzmü, bir az kasıblamışam, bunlar müvəqqəti çətinliklərdir... Deyirsiniz bunlar köhnədir? Tamamilə doğrudur. Sizi əmin edirəm ki, dünyada heç kəs düymələrini mənim kimi qorumur. Sizə deyim ki, gödəkçəmin yaxası daim bağlı olur, mən belə adət etmişəm, xasiyyətim belədir... Əgər mümkündürsə, nə etmək olar... Amma mənə bunların müqabilində,

heç olmasa, on ere... Yox, İlahi, kim deyir bunu? Əl çəkin, Allah xatirinə, məni rahat buraxın... Nədir, çox gözəl, polis çağırın. Siz polis çağırmağa gedin, mən gözləyəyəm. Qorxmayın, heç nəyinizi oğurlamaram... Yaxşı, sağ olun, sağ olun! Deməli, mənim adım, soyadım Tangendir, – mən bir az çox oturmuşam...

Pilləkəndə addım səsləri eşidilir. Mən dərhal gerçəkliyə qayıdıram; bu, Qayçı-Adamdır, onu görəni kimi düymələri cibimdə gizlədirəm. O, yanımdan ötüb-keçmək istəyir, heç salamımı da almaq istəmir, qəfildən cidd-cəhdlə dırnaqlarına baxmağa başlayır. Onu saxlayıb redaktoru xəbər alıram.

– O gəlməyib.

– Siz yalan danışsınız! – deyirəm. Sırtıqlığımdan özüm də heyrətlənərək davam edirəm: – Mənə onunla danışmaq lazımdır. Vacib işdir. Olduqca mühümdür.

– Mənə deyə bilməzsınız?

– Yox! – sözünü kəsərək onu başdan-ayağa süzürəm.

Bu, öz təsirini göstərir. O, dərhal məni yuxarıya dəvət edib qapını açır. Həyəcanımdan boğulurdum. Özümü ələ almaq üçün dişlərimi bərk-bərk sıxıb qapını döydüm və redaktorum otağına girdim.

– Salam! Bu, sizsiniz? – o, məni salamladı. – Buyurun, əyləşin.

Əgər o, mənə dərhal qapını göstərsəydi, bundan qat-qat yaxşı olardı; hiss etdim ki, gözlərim yaşla doldu və dedim:

– Üzr istəyirəm...

– Əyləşin, – o təkrar etdi.

Mən oturdum və izah etdim ki, yeni məqalə yazmışam və onun qəzetdə çap olunması mənim üçün olduqca vacibdir. Mən onun üzərində çox işləmişəm, o, mənə böyük zəhmət bahasına başa gəlib.

– Mən oxuyaram, – o dedi və məqaləni aldı. – Yazdıqlarınıza böyük əmək sərf edirsiniz, amma siz çox sərt yazırsınız. Əgər bir az soyuqqanlı olsanız! Yazdıqlarınız çox odlu-ələvoldür. Amma, hər halda, oxuyaram.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O, yenidən masanın üzərinə əyildi.

Mənsə hələ də oturmuşdum. Görəsən, ondan bir kron xahiş edə bilərəm? Bu daimi od-alovun məndə haradan olduğunu ona izah edəyəm. Əlbəttə, o başa düşər, mənə kömək edər; axı birinci dəfə deyil.

Ayağa qalxdım. Hm! Amma axırınıcı dəfə onun yanında olanda maddi çətinlikdən şikayətlənirdi, hətta kassiri mənə verəcəyi qəpik-quruşdan ötrü harasa göndərdi də. Yəqin ki, bu dəfə də belə olacaq. Bu, yolverilməzdir. Məgər görmürəm ki, o məşğuldur?

– Sizə yenə nəyə lazımdır? – o soruşdu.

– Yox! – mən səsime ötkəmlik verərək dedim. – Nə zaman gələ bilərəm?

– Yolunuz düşəndə baş çəkərsiniz, – o cavab verdi. – Deyək ki, iki gündən sonra.

Mən öz xahişimi dilə gətirə bilmədim. Mənə elə gəldi ki, bu adam həddindən artıq lütfkardır, ancaq mən bunu qiymətləndirə bilmədim. Yaxşısı elə acıdan ölməkdir. Redaksiyadan çıxdım.

Redaksiyadan bir kron belə istəmədən çıxmağıma təəssüflənmirdim, hətta qapının arxasında aclıq mənə yenidən əzab verəndə də. Cibimdən ikinci ağac yonqarını çıxarıb ağzıma saldım. Yenidən yüngüllük hiss etdim. Niyə bunu bayaqdan etmirəm?

– Biabırçılıq, rüsvayçılıq! – bərkdən dedim. – Sənin haradan ağlına gəldi ki, bu adamdan bir kron istəyib onu çıxılmaz vəziyyətdə qoyasan? – Bu həyasızlığıma görə özümü möhkəmcə danlamağa başladım. – Həyatım boyu bundan alçaq hərəkət eşitməmişəm, – dedim. – Adamın üstünə cumub az qala gözünü oyasan ki, nə var, nə var, sənə – mənəfur köpəyə bir kron lazımdır! Rədd ol buradan! Tez ol! Tez, axmaq! İndi sənə göstərərəm!

Özümü cəzalandırmaq üçün qaçmağa başladım, küçələri sürətlə keçdim, qaçmağım yavaş-yavaş fikrən özümü tələsdirir, dəli kimi bağırırdım. Bir də gördüm ki, artıq Pilestredətdəyəm. Dayananda qəzəbimdən ağlamaq dərəcəsinə

gəlmişdim, artıq qaça bilmirdim, bütün bədənım əsirdi. Daşın üstündə oturdum.

– Yox, dayan! – dedim. Özümü yaxşıca cəzalandırmaq üçün yenidən ayağa qalxıb durmağa məcbur etdim, sonra öz-özümə gülərək, gücsüzlüyümə sevindim. Nəhayət, bir neçə dəqiqədən sonra, baş endirərək özümə oturmağa icazə verdim; bununla belə, oturmaq üçün daşın üstündəki ən narahat yeri seçdim.

İlahi, istirahət etmək necə də şirin idi! Üzümün tərini silib təmiz havanı ciyərlərimə çəkdim. Necə də qaçırdım! Özümə zərrə qədər də yazığım gəlmirdi, mənə bu da azdır. Niyə pul istəmək ağıma gəldi? İndisə al, bu da sənə pul! Sonra yumşaldım, ana uşağına nəsihət vermiş kimi özümlə mülayim danışmağa başladım. Bu, mənı kövrəltdi, axı mən çox yorulmuşdum, taqətdən düşmüşdüm, ona görə ağladım. Bu, səs-siz, gizli hönkürtüdü, yaşsız daxili hıçqırırq...

Təxminən on beş dəqiqə, bəlkə də, bir az da çox bir yerdə oturub qaldım. İnsanlar mənə əhəmiyyət vermədən yanımdan ötüb-keçirdilər. Ətrafda uşaqlar oynayırdılar, küçənin o biri tərəfindəki ağacda hansısa quşun cəh-cəh səsi eşidilirdi.

Sonra polis işçisi mənə yaxınlaşdı.

– Niyə burada oturubsunuz? – o soruşdu.

– Niyə oturmuşam? – mən cavab verdim. – Elə-belə, kefim belə istəyir.

– Mən yarım saatdır sizi izləyirəm, – o dedi. – Siz düz yarım saatdır burada oturubsunuz...

– Hə, olar, – mən cavab verdim. – Nə olsun ki?

Yerimdən sıçrayıb uzaqlaşdım.

Meydana çatanda dayanıb küçə boyunca baxmağa başladım. “Kefim belə istəyir!” Məgər bu da cavabdır? Mümkün qədər mərhəmət doğuracaq tərzdə cavab vermək lazım idi: “Ona görə oturmuşam ki, çox yorulmuşam”. Axmağın biri, hiyləgərliyi nə vaxt öyrənəcəksən? Ona görə ki, yorulmuşam! Həm də qovulmuş at kimi ağır-ağır nəfəs almaq lazım idi.

Yanğınsöndürən deposuna çatanda yenidən dayandım, çünki ağılıma yeni bir xam xəyal gəlmişdi. Çırtma çalaraq bərkdən qəhqəhə çəkib yoldan keçənləri təəccübləndirdim. Sonra öz-özümə:

– Yox, sənə pastor Levinsonun yanına getmək lazımdır, – dedim. – Mütləq. Səndən bir şey getmir. İtiriləsi heç bir şey yoxdur. Hava da yaxşıdır.

Paşanın mağazasına girib ünvan kitabçasından pastor Levinsonun harada yaşadığını öyrəndim və oraya yollandım.

– İndi isə özünü ələ almalısan, – dedim. – Zarafat yetər. Vicdan deyirsən? Boş sözdür, bu qədər vicdanlı olmaq üçün sən olduqca yoxsulsan. Sən acsan, vacib işdən ötrü gedirsən: ən zəruri şeyi xahiş edəcəksən. Sən başını yana əyib açıq danışmalısan. İstəmirsən? Onda məndən sənə dost olmaz, bil və agah ol. Deməli belə: sən dəhşətli əzab-əziyyətə məruz qalmısan, gecələr qaranlıq qüvvələrlə, nəhəng dilsiz-ağızsız divlərlə çarpışırsan, acından gəbəyirsən, şərabin və südün üzünə həsrətsən, heç bir şeyin də yoxdur. İşlərin pis gedir. Bax bu dəqiqə sən lüt-üryansan. Amma, şükürlər olsun ki, Tanrının mərhəmətinə inanırsan, inamını itirməmişən! Tanrının mərhəmətinə sığınmaq üçün əllərini yanına salmalı və şeytanın özündən də hiyləgər olmalısan. Mammonaya isə iç üzünə görə nifrət edirsən; o, başqa məsələ ki, iki krona dua kitabı alırsan... Pastorun qapısı önündə dayanıb lövhəni oxudum: “Qəbul saatı: 12-dən 4-dək”.

– İndisə sarsaqlıq etmədən! – dedim. – Məsələ ciddidir. Beləliklə, başını çiyninə əy...

Qapının zəngini çaldım.

– Mən pastoru görə bilərəm? – qulluqçuya dedim; amma “Tanrı xatirinə” ifadəsini əlavə edə bilmədim.

– O gedib, – qulluqçu cavab verdi.

Gedib! Gedib! Bütün planlarım dərhal pozuldu, hazırladığım bütün sözlər nahaqmış. Bu qədər dərinə getmək əbəsmiş. Yerimə mıxlanıb qaldım.

– Sizin işiniz çox vacibdir? – qulluqçu soruşdu.

– O qədər də yox! – cavab verdim. – Boş şeydir! Sadəcə olaraq, bu gün hava elə gözəldir ki, mən bir az gəzdikdən sonra qərara aldım ki, pastora öz ehtiramımı bildirim.

Nə mən, nə də o yerimizdən tərpəndik. Mən qəsdən sinəmi qabardaraq irəli verdim ki, o, gödəkçəmin yaxasının sancaqla bağlandığını görsün; baxışlarımla ona yalvardım ki, niyə gəldiyimi başa düşsün; amma zavallı heç bir şey anlamadı.

– Hə, hava gözəldir. Bəs xanım da evdə yoxdur?

Xanım evdədir, amma yel xəstəliyi olduğu üçün divanda uzanıb, yerindən qalxa bilmir... İstəsəniz məktub qoya bilərsiniz.

– Ah, yox! Sadəcə olaraq, mən bəzən təmiz hava almaq üçün gəzməyə çıxıram. Bu gün də elə gözəl hava var ki.

Geri döndüm. Çərəncilik etməyin nə mənası vardı? Onsuz da başım gicəllənməyə başlamışdı; zarafat deyildi, yığıla bilərdim. Həm də qəbul 12-dən 4-ə qədər idi; düz bir saat gecikmişdim, mərhəmət saati bitmişdi!

Meydana çatanda kilsənin yanındakı skamyada oturdum. İlahi, gələcəyim necə də qaranlıq görünürdü! Mən ağlamırdım, buna gücüm qalmamışdı; aclıqdan və yorğunluqdan dəhşətli əzab içində qovrularaq məqsədsiz və hərəkətsiz oturmuşdum. Köksüm alışıb-yanır, içim dözülməz dərəcədə odlanırdı. Taxta yonqarını çeynəmək istədim, amma bu daha kömək etmirdi; boş-boş gövşəməkdən çənəm yorulmuşdu, odur ki ona əziyyət vermədim. Mən təslim olurdum. Küçədən tapdığım və dərhal çeynəməyə başladığım qaralmış portağal qabığı da ürəyimi bulandırırdı. Mən xəstəydim; əllərimdəki göy damarlar şişmişdi.

Nəyi gözləyirdim, görəsən? Bütün günü pul tapmağa çalışmışam ki, heç olmasa, bir neçə saat həyatda qalmağıma kömək etsin. Ən nəhayət, nə fərqi var ki, labüd olan gəc-tez baş verəcək. Mənim yerimdə olan hər bir tərbiyəli adam evə gedər, yerinə uzanar və taleyi ilə barışardı. Birdən fikirlərim aydınlandı. İndi mən ölməliyəm. Payız idi, hər tərəfdə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

sakitlik hökm sürürdü. Bütün vasitələrdən istifadə etmiş, bildiyim bütün mənbələrə baş vurmuşdum. Mən həmişə bu fikirlərlə yaşamış, içimdə ümid işığı yananda kədərlə pıçıldamışam: “Axmaq, sən ki ölürsən!” Qarşıda məktub-filan yazmaq, özümü qaydaya salmaq, hazırlaşmaq var idi. Yaxşıca yuyunmaq və yatağı səliqəyə salmaq lazım idi. Başımın altına iki ağ yazı kağızı qoyacağam – bunlar məndən qalacaq ən təmiz şeylər idi. Yaşıl yorğanla isə mən...

Yaşıl yorğan! Birdən səksəndim, qan beynimə vurdu, ürəyim tez-tez döyünməyə başladı. Skamyadan qalxıb irəliyə doğru can atdım, içimdə yenidən həyat eşqi baş qaldırmışdı. Qırıq-qırıq təkrarlamaya başladım: “Yaşıl yorğan! Yaşıl yorğan!” Mən tez-tez addımlayır, sanki kimisə ötməyə çalışırdım, tezliklə yaşadığım mənzilə – dəmirçi emalatxanasına gəlib çıxdım.

Ləngimədən və tərəddüd etmədən çarpayıma yaxınlaşb Hans Paulinin yorğanını bürmələməyə başlayıram. Ağılıma necə də gözəl fikir gəldi, artıq xilas oldum! Öz biabırçı qərar-sızılığımıza üstün gəldim və əlimi yelləyərk: “Cəhənnəmə ki! – dedim. – Mən ki müqəddəs deyiləm, səxavəti aşıb-daşan səfeh də deyiləm. Mənim ağılım hələ başımdadır...”

Yorğanı qoltuğumun altına qoyub Stenersqatendəki beş saylı evə yollanıram.

Qapını döyüb böyük yad otağa daxil oldum. Başımın üstündəki qapı zəngi bərkdən və həyəcanla cingildədi. Qonşu otaqdan ağzı yeməklə dolu bir adam çıxıb piştaxtanın arxasına keçdi.

– Bu eynəyin əvəzinə mənə yarım kron verin! – dedim.
– Bir neçə gündən sonra mən onu mütləq geri alacağam.

– Nə? Axı sağanağı, sadəcə, dəmirdəndir.

– Hə.

– Yox, onu götürə bilmərəm.

– Təbii. Mən, sadəcə, zarafat edirdim. Məndə yorğan da var, özü də lazımım deyil və ondan canımı qurtarmaq istəyirəm.

– Təəssüf ki, anbarım yorğanla doludur, – o cavab verdi, yorğanı açanda o, gözücu baxaraq ucadan səsləndi: – Xahiş edirəm götürün, buna mənim ehtiyacım yoxdur.

– Mən qəsdən sizə astarını göstərdim, üz tərəfi qat-qat yaxşıdır.

– Fərqi yoxdur, onsuz da götürməyəcəyəm, axı ona heç kəs on ere belə verməz.

– Məlum məsələdir, onun heç bir dəyəri yoxdur, – razılaşdım. – Amma mənə elə gəlir ki, onu başqa köhnə yorğanlarla birlikdə satmaq olar.

– Yox, yox, mümkün deyil.

– Bəlkə, heç olmasa, iyirmi beş ere verəsiniz?

– Yox, əzizim, mən onu götürə bilmərəm, o, mənə qətiyyən lazım deyil.

Yorğanı yenidən qoltuğumun altına soxub evə getdim.

Heç bir şey olmamış kimi yorğanı çarpayının üstünə sərtdim, səliqəylə hamarladım, sanki, heç bir yerə aparmamışdım. Bu avantüraya qərar verərkən, sanki ağılım başımda deyildi; bu barədə düşündükcə daha çox axmaq hərəkət etdiyimi zənn edirdim. Söz yox ki, bu, zəiflik əlamətiydi, hansısa daxili keyləşmədən irəli gəlirdi. Ancaq hiss etdim ki, bu, bir tələdir, başa düşdüm ki, ağılım itirirəm, odur ki ilk olaraq sələmçiyə eynəyimi təklif etdim. İndisə həyatımın son saatını zəhərləyəcək bu cinayəti törətmədiyim üçün şad idim.

Yenidən şəhərə avaralanmağa çıxdım.

Xilaskar məbədinin yanında yenidən skamyada oturdum, bir az əvvəlki həyəcandan üzülərək, xəstə və yorğun halda başımı köksümə dayadım. Vaxt isə keçirdi.

Açıq havada bir saat oturdum; bura evdəkindən daha işıqlıydı; bundan başqa, mənə elə gəlirdi ki, təmiz havada sinəmin sızılıtsı daha az əziyyət verir; evə qayıtmağa tələsmirdim.

Mürgü döydüm, düşünüb-daşındım, özümü çox pis hiss edirdim. Yerdən bir daş götürüb sildim, ağzıma qoyub sormağa başladım; bu zaman, demək olar ki, qımıldanmır, hətta

gözümü belə qırpmırdım. Qarşıdan adamlar keçir, arabaların gurultusu, at nallarının taqqıltısı, insan səsləri eşidilirdi.

Hər halda, niyə düymələrin bəxş edə biləcəyi xoşbəxtliyi sınamayım? Əlbəttə, bundan bir şey çıxmayacaq, həm də ki tamamilə xəstəyəm. Əgər yaxşıca götür-qoy etsəm, onsuz evə gedərkən tez-tez baş çəkməli olduğum həmin sələmçi dükanının yanından keçməli olacağam.

Nəhayət, ayağa qalxıb ağır-ağır və taqətsiz halda ayaqlarımı küçəylə sürüməyə başladım. Alnım yanırdı, qızdırmam qalxmışdı, mən tələsirdim. Yenə vitrinləri dopdolulı çörək mağazasının önündən keçdim.

– Hə, burada dayanaq, – süni qətiyyətlə dedim. – Bəlkə, içəri girib bir parça çörək istəyim? – Bu fikir ötəriydi, qılgıncım kimi parlayıb-söndü; amma həqiqətdə bunu düşünmürdüm. – Tfu! – deyər pıçıldadım, başımı bulayıb, öz-özümə gülərək yoluma davam etdim. Mən yaxşı başa düşürdüm ki, dükana girib belə xahişdə bulunmaq əbəsdir.

Dalanda iki sevgili alaqaşının yanında pıçıldırdı; bir az aralıda isə bir qız başını pəncərədən bayıra çıxarmışdı. Elə yavaş-yavaş gədirirdim ki, görün deyər ki, nəşə istəyirəm. Qız küçəyə çıxdı.

– Necəsən, qoca? Nə olub, xəstəsən? İlahi, sən ağappaq ağarmısan ki!

Qız cəld evə qayıtdı.

Mən dərhal dayandım. Bu nə deməkdir, ağappaq ağarmısan? Yəni mən ölürəm? Əlimlə yanağıma toxundum: hə, əlbəttə, çox arıqam. Yanaqlarım çuxura düşüb, onlar alma kimi puyyumruydular. İlahi, pərvərdigara! Yoluma davam etdim.

Sonra yenidən dayandım. Yəqin ki, dəhşətli dərəcədə arıqlamışdım. Gözlərim də çuxura düşmüşdü. Qəribədir, görəsən, nəyə oxşayıram? Bədbəxt taleyim, canlı insan acliqdan eybəcər hala düşüb! Yenidən hiddətləndim, bu, sanki, son qəzəb, qıcolma idi. Demək, ağappaq ağarmışam. Mənim yaxşı kəlləm var, ikincisini bütün ölkədə tapa bilməzsən, iki

yumruğum var ki, Allah qorusun! – adamı toza döndərə bilər, amma mən Kristianıyanın mərkəzində aclıqdan ölüürəm! Məgər bu mümkündür? Mən donuz damında yaşayırdım və səhərdən-axşamədək qara öküz kimi çalışırdım. Oxumaqdan gözlərim xarab oldu, aclıqdan beynim qurudu, əvəzində bəs nə oldu? Hətta küçə qadınları da məni görəndə qorxub “İlahi!” deyə qışqırırlar. Artıq mən buna son qoyacağam, aydındır? Son qoyacağam, lənət şeytana!.. Hiddətimdən titrəyir, dişlərimi xırçıldadırdım, zəiflik mənə əzab verirdi, gözlərim yaşarmış, dodaqlarım söyüş yağdırırdı. Beləliklə, ətrafdakılara fikir vermədən ayaqlarımı irəliyə doğru sürüdüüm. Yenə özümü incitməyə başladım, bilərəkdən başımı işıq dirəklərinə döydüm, dırnaqlarımı ovucularıma batırdım, dəli kimi dilimi dişlədim, rabitəsiz sözlər danışmağa başladım, ağrıdan dəhşətə gələrək qəhqəhəylə güldüm.

– Hə, nə edə bilərəm ki? – nəhayət, öz-özümə dedim. Ayağımı bir neçə dəfə yerə döyərək təkrar etdim: – Nə etməli?

Yoldan keçənlərdən biri gülümsəyərək dedi:

– Xahiş edin ki, sizi həbs etsinlər.

Mən onun arxasınca baxdım. O, Hersoq ləqəbli tanınmış ginekoloq idi. Hətta o da mənim vəziyyətimi başa düşmədi. Halbuki biz tanış idik və əl-ələ tutub görüşürdük. Mən sakitləşdim. Xahiş edirəm ki, məni tutsunlar? Bəli, o, haqlıdır, mən dəli olmuşam. Öz qanımda, beynimdə dəlilik işartıları hiss edirdim. Demək, sonum belə olacaqmı! Hə, hə! Ləng və hüznü addımlarla yoluma davam etdim. Deməli, məni belə bir tale gözləyir!

Birdən yenidən dayandım.

– Bircə həbsxanaya düşməyim! – dedim. – Bircə bu olmasın.

Qorxudan səsimi itirmişdim. Bütün müqəddəslərə yalvardım, xahiş etdim ki, məni həbsxanaya düşməkdən qorusunlar. Axı mən yenidən polis idarəsinə düşə bilərdim, məni işıq ucu belə görünməyən qaranlıq kameraya salardılar. Bircə

bu olmasın. Hələ sınımadığım başqa imkanlar da vardı. Onları da sınıyacağam, inadkar olacağam, vaxt itirmədən bütün ünvanları dolaşacağam. Məsələn, Sislerin musiqi mağazası var, hələ oraya baş çəkməmişəm. Niyə də vəziyyətdən çıxış yolu olmasın... Gedə-gedə burnumun altında mızıldandım, sonra özümə yazığım gəldi və ağladım. Nə olursa-olsun, yalnız məni həbs etməsinlər!

Sisler? Bəlkə, bu, bir vəhydir? Onun adı birdən-birə ağıma gəldi, lakin o, elə uzaqda yaşayırdı ki; amma ona baş çəkəcəyəm, yavaş-yavaş gedərək arada dincələrəm. O mağazanı tanıyıram, bir vaxtlar orada tez-tez olurdum, oradan not alırdım. Görəsən, ondan yarım kron istəsəm, nə olar? Amma bu, onu karıxdıra bilər; bir kron istəyəcəyəm.

Mağazaya girib sahibi görmək istədiyimi dedim; yolu mənə göstərdilər. Otaqda son dəbdə geyinmiş bir adam oturub kağızlara baxırdı.

Mən üzrxahlıq edərək mətləbi ona anlatdım. Düşdüyüm bu ağır vəziyyət məni ona müraciət etməyə vadar etdi... Tezliklə pulunuzu qaytaracağam... Qonorarımı alan kimi... O, mənə böyük yaxşılıq etmiş olacaq...

Sözümü qurtarmamış o, yenidən masaya dirsəklənib işinə davam etdi. Mən susduqda o, mənə çəpəki nəzər saldı və qəşəng başını bulayaraq dedi:

– Yox!

Sadəcə, yox. İzahatsız-filansız. Bir kəlmə demədən! Dzlərim titrəyirdi, laklanmış kiçik dolaba söykəndim. Bir də cəhd etmək istədim. Görəsən, ağıma niyə məhz o gəldi, axı mən çox uzaqda – Vaterlanda yaşayıram? Sol böyrüm arabir sancırdı, tər-suyun içindəydim.

– Hm... İnanın ki, çox zəifləmişəm, – dedim. – Son dərcə ağır vəziyyətdəyəm. Uzağı iki günə borcunuzu qaytarmaq imkanım olacaq. Sizdən çox xahiş edirəm.

– Əzizim, siz niyə məhz mənim yanına gəlibsiniz? – o dedi. – Mən sizi ilk dəfədir görürəm, siz mənimçün

küçədən keçənin birisiniz. Sizi harada tanıyırlar, oraya, qəzetə müraciət edin.

– Xahiş edirəm, yalnız bircə günlüyə! – dedim. – Artıq redaksiya bağlıdır, mənə çox acam.

O, inadkarlıqla başını buladı, elə hey başını bulayırdı, hətta mən qapının dəstəyindən tutanda da.

– Sağ olun! – mən dedim.

“Bu, göylərdən gələn vəhy deyilmiş, – deyə düşündüm və acı-acı güldüm. – İş ki belə oldu, bu cür yüksəklikdən mən elə özüm də vəhy göndərə bilərəm”. Bu kvartaldan o biri kvartala keçərək arada pillələrin üstündə oturub dincəldim. Yalnız məni həbs etməsinlər! Qaranlıq kamera qorxusu məni bir an da rahat buraxmırdı; hər dəfə polis nəfəri görəndə onunla qarşılaşmamaq üçün yan küçəyə dönürdüm.

– İndisə, yüz addım sayaq, – öz-özümə dedim, – və bəxtimizi yenidən sınayaq. Bir gün alınacaq...

Bu, əvvəllər heç vaxt girmədiyim balaca bir dikan idi. Piştaxtanın arxasında sadə görkəmli bir nəfər dayanmışdı, onun arxa tərəfində üzərində çini lövhə olan qapı vardı, mallar uzunsov rəflərə, taxçalara düzülmüşdü. Dükandan axırıncı müştəri çıxanadək gözlədim, bu, yanaqlarında batıqları olan gənc xanım idi. Necə də bəxtəvər görkəmi vardı! Onun diqqətini cəlb etmək istəmirdim, ona görə də üzümü çevirdim.

– Sizə nə lazımdır? – satıcı soruşdu.

– Mən mağaza sahibini görə bilərəm?

– Yox, o, dağlara gedib, Yotunheyinə, – o cavab verdi.

– Sizin işiniz çox vacib idi?

– Mənə çörək almaq üçün bir neçə ere lazımdır, – zorla gülümsünərək dedim. – Mən acam və ciblərim də boşdur.

– Belə olan surətdə mən heç də sizdən varlı deyiləm, – o dedi və əlindəki ipi dolamağa başladı.

– Belə ağır vəziyyətdə ikən, xahiş edirəm, məni qovmayın! – dedim. – İnanın, mən aclıqdan ölüürəm, artıq neçə gündür dilimə heç bir şey dəyməyib.

O heç bir söz deməyib çox ciddi şəkildə ciblərini çevirməyə başladı.

Yəni sözlə demək olmazdı ki?

– Mənə cəmisi beş ere lazımdır, – dedim. – İki gündən sonra on ere alacaqsınız.

– Əzizim, siz istəyirsiniz ki, mən kassadan oğurluq edim? – o, əsəbi şəkildə soruşdu.

– Hə, – mən dedim. – Kassadan beş ere götürün.

– Mən belə şeylər etmirəm, – o etiraz etdi. – Yeri gəlmişkən, dükanı bağlamalıyam.

Aclıqdan doğan dəhşətli əzab içində və xəcalət təri tökə-tökə oradan uzaqlaşdım. Yox, artıq yetər! Bu lap ağ oldu. Neçə illər dözmüşəm, belə anlarda ləyaqətimi qorumuşam, indisə birdən-birə dilənçi kimi primitivcəsinə alçaldım. Bir günün içində abırsızlıq edərək özümü ucalıqdan məhrum etdim, ruhumu çirkəbə bulaşdırdım. Utanıb-qızarmadan ağladım və bu miskin satıcıdan yalvarıb pul istədim. Nəticəsi nə oldu? Məgər yenə də bir parça çörəyə həsrət qalmadım? İndi özüm-özümə nifrət edirdim. Hə, buna son qoymaq lazımdır! Tezliklə, evimin qapıları da bağlanacaq, əgər polis şöbəsində bir gecə də keçirmək istəmirəmsə, tələsməliyəm...

Bu fikir mənə güc verdi; polis şöbəsində gecələmək istəmirdim. Sancılarımı bir az sakitləşdirmək üçün ağırdan qıvrıla-qıvrıla, sol böyrümü tutaraq sürünə-sürünə yoluma davam etdim, bu zaman gözüümü səkidən ayırmırdım ki, birdən pul istəmədiyim tanışlarımdan biri qarşıma çıxar; mən yanğınsöndürən deposuna doğru tələsirdim. Şükürlər olsun ki, bələdiyyə binasının saati yeddini göstərirdi, qapının bağlanmasına hələ üç saat vardı. Əbəs yerə qorxmuşdum.

Beləliklə, bütün üsulları sınađım, mümkün olan hər şeyi etdim. “Amma nə bədbəxt günmüş, səhərdən-axşamədək bircə dəfə də bəxtim gətirmədi”, – deyə düşündüm. Bu barədə kimə desəm, inanmaz, təsvir etsəm belə, deyəcəklər ki, uydururam. Bircə dəfə də! Heç nəyi bilmək olmur; gərək heç vaxt uğursuzluq

girdabına düşməyəsen. Tfu, nə iyrencdir, inan ki, məndə ikrah doğurursan! Bir halda ki ümid yoxdur, demək, yoxdur. Görəsən, tövlədən bir əlçim ot oğurlamaq olar? Bu fikir qılgılcım kimi, işıq şöləsi kimi işarıb-söndü, bilirdim ki, tövlə bağlıdır.

Bu, məni məyus etmədi, ayaqlarımı evə doğru sürüdüm. Xoşbəxtlikdən, gün ərzində yalnız indi su içmək istədim, odur ki su axtarmağa başladım. Bazardan xeyli uzaqdaydım, xüsusi evlərə isə girmək istəmirdim; bəlkə də, evə çatanadək dözə bilərdim; bu, on beş dəqiqə vaxt alacaqdı. Hələ bilmirdim ki, bir udum su mənə necə təsir edəcək; mədəm artıq heç bir şey qəbul etmirdi, hətta ağzımın suyunu udanda da ürəyim bulanırdı.

Bəs düymələr? Hələ düymələri sınaşamamışam! Gülüm-sündüm. Bəlkə, hələ də çıxış yolu var! Hələ hər şey itirilməyib! Şübhəsiz, onlara on ere verəcəklər, sabah da bir yerdən on ere də taparam, çərşənbə axşamı isə məqaləmin pulunu alacağam. Sadəcə, bir az dözümlü olmalıyam, yavaş-yavaş hər şey öz yoluna düşəcək. Necə olub ki, düymələri yaddan çıxarmışam? Onları tez cibimdən çıxarıb baxdım; sevincdən gözlərim dumanlandı, getdiyim küçəni bir anlığına görmədim.

Qaranlıq axşamlarda tez-tez qurtuluş aradığım böyük zirzəmini necə də yaxşı tanıyırdım, o, mənim qanımı soran dostum idi! Bütün əmlakım – ev əşyalarım, bütün kitablarım tədricən ona keçmişdi. Satış günlərində mən ora gedirdim və mənə elə gəlirdi ki, kitablarım etibarlı əllərə düşür. Saatımı artist Magelsen almışdı və mən, demək olar ki, bununla fəxr edirdim; ilk şerimin əks olunduğu təqvim bir tanışım qismət olmuşdu, paltomu isə bir fotoqraf alıb öz atelyesində kirayə verirdi. Bir sözlə, hər şey qaydasındaydı.

Düymələr əllərimdə içəri girdim. Sələmçi öz kontorunda oturub nəşə yazırdı.

– Mən gözləyə bilərəm, heç bir yerə tələsmirəm, – gəlişimlə ona mane olmaqdan və hirsələndirməkdən qorxaraq dedim. Səsim elə kal çıxdı ki, özüm də tanımadım, ürəyimsə elə döyündü ki, sanki ağır bir çəkici zindana döyəcləyirdilər.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

O, həmişəki təbəssümüylə mənə yaxınlaşdı, əllərini piş-taxtanın üzərinə qoydu və heç bir söz demədən üzümə baxdı.

– Mən bir şey gətirmişəm, istəyirdim göstərəm, bəlkə, lazım oldu... evdə əl-ayağıma dolaşırlar, onlardan canımı qurtarmaq istəyirəm... bax, bu düymələr.

– Bu nə düymələrdir belə? – deyə o, ovcuma baxdı.

– Onların əvəzində mənə bir neçə ere verə bilərsinizmi? Nəyə imkanınız çatırsa... Özünüz müəyyənləşdirin...

– Düymələrə? – deyə o, təəccüblə mənə baxdı. – Bu düymələrə?

– Siqaret pulu, ya da başqa bir şey. Buradan keçirdim, dedim bir baş çəkim...

Qoca sələmçi güldü və heç bir söz deməyib, kontoruna qayıtdı. Mən yerimdə dayanmışdım. Sözü düzü, ona o qədər də güvənmirdim, amma az da olsa ümidim vardı. İndisə onun bu qəhqəhəsi ölüm hökmü kimi səsləndi... Görəsən, eynəyimi də əlavə etsəm, bir şey alınar?

– Mən eynəyimi də verə bilərəm, elə-belə, əlbəttə, – deyib, eynəyimi çıxardım. – Mənə cəmi-cümlətəni on, ya da beş ere lazımdır.

– Siz yaxşı bilirsiniz ki, eynəyinizi götürə bilmərəm, – sələmçi dedi. – Bunu sizə demişəm.

– Amma mənə poçt markası lazımdır, – yavaşca dedim. – Mənə məktub göndərmək lazımdır, amma imkanım yoxdur. Heç olmasa, mənə on, ya da beş erelik marka verin.

– Allah xatirinə, gedin buradan! – o cavab verdi və əlini havada oynatdı.

“Hə, bundan sonra nə olursa olsun!” – öz-özümə dedim. Qeyri-iradi olaraq eynəyimi taxdım, düymələri götürüb ona “gecən xeyrə qalsın” dedim və həmişəki kimi qapını arxamca kip örtüb çıxdım. Artıq heç bir şey etmək mümkün deyil! Pilləkən meydançasında bir də dayanıb düymələrə baxdım.

– O, düymələri qətiyyən götürmək istəmir! – dedim. – Amma düymələr, demək olar ki, təzədir. Çox qəribədir.

Orada dayanıb düşündüyüm zaman yanımdan bir nəfər keçib zirzəmiyə düşdü. Tövşüyə-tövşüyə keçəndə yüngülcə mənə toxundu; hər ikimiz üzrxahlıq etdik, mən dönüb onun arxasınca baxdım.

– Qulaq as, bu sənsən? – birdən aşağıdan səsləndi.

Sonra o, yenidən yuxarı qalxdı və mən onu tanıdım.

– Aman Allah, bu nə görkəmdir?! – o dedi. – Burada nə işin var?

– Elə-belə. Balaca bir işim vardı. Deyəsən, sən də ora gedirsən.

– Hə. Sən ona nə gətirmişdin?

Dizlərim titrəyirdi, divara söykənib ovcumdakı düymələri ona göstərdim.

– Bu nədir?! – o qışqırdı. – Yox, bu artıq ağ oldu!

– Sağ ol! – dedim və getmək istədim, amma yaş məni boğmağa başladı.

– Yox, dayan! – o dedi.

Niyə gözləyim ki? Axı o, özü də sələmçinin yanına gəlib, bəlkə də, nişan üzüyünü gətirib, neçə gün ac qalıb, ev sahibəsinə də borcu var.

– Yaxşı, – dedim. – Əgər tez çıxacaqsansa...

– Əlbəttə ki, – o, əlimdən tutaraq dedi. – Amma, etiraf edirəm ki, sənə o qədər də inanmıram, səfehlin birisən, yaxşısı budur, birlikdə gedək.

Mən onun nə demək istədiyini başa düşdüm və özümü bir qədər təhqir olunmuş hiss etdim:

– Yox! Səkkizin yarısında Bernt Anker küçəsində olmalıyam, söz vermişəm və ...

– Səkkizin yarısında, həə! Amma artıq saat səkkizdir. Görürsən, saat əlimdədir, onu yalnız zirzəmiyə aparmaq qalır. Ardımca gəl, ac avara! Mən sənə ən azı beş kron tapacağam.

O, məni qapıya tərəf itələdi.

Üçüncü fəsil

Bir həftə bolluq və sevinc içində keçdi.

Mən fəlakətdən qurtulmuşdum, hər gün nahar edirdim, gümrəlaşmışdım, odur ki gündə bir hoqqa uydururdum. Eyni vaxtda üç-dörd məqalə üzərində işləyir və onlara bədbəxt başımdan keçən hər cür işıq və mənanı verirdim. Mənə elə gəlirdi ki, işlərim əvvəlkindən yaxşı gedir. Çoxlu əmək sərf etdiyim və böyük ümid bəslədiyim sonuncu məqaləmi artıq redaktor geri qaytarmışdı. Mən özümü təhqir olunmuş hiss edərək və hiddətlənərək təkrarən oxumadan onu dərhal cırıqladım. İndi manevr etmək üçün başqa qəzetə düzəlmək istəyirəm. Əgər alınmasa, ən pis halda matrosluğa gedəcəyəm: “Monax” körpüdə lövbər salıb və üzməyə hazırlaşır, mən onunla Arxangelskə, ya da hara üzsə, oraya gedə bilərəm. Bir sözlə, ümiddən çox ümid vardı.

Sonuncu fəlakət izsiz ötüşməmişdi; saçlarım tökülməyə başlamış, başım dəhşətli dərəcədə ağrıyırdı, əsəblərim pozulmuşdu. Gündüzlər əllərimi əsgiyə sarıyaraq yazırdım, çünki əllərimdə öz nəfəsimin təması belə hiss olunmasına dözə bilmirdim. Yens Olay altımdakı tövlənin qapısını bərkdən cırpanda, ya da arxa həyətdə it hürəndə, sanki, soyuq iliyimə işləyir, bütün bədənim tir-tir əsirdi. Səhhətim əməlli-başlı laxlamışdı.

Günü-gündən daha da gərgin işləyir, nahar etməyə belə vaxt tapa bilmirdim. Yalnız sınıq-salxaq masamın deyil, yatağımın üstü də yazılmış vərəqlərlə və qeydlərlə qalaqlanmışdı. Bu vərəqlərdə düzəlişlər edir, dəyişikliklər aparır, elə həmin gün ağlıma gələn yeni məqaləni qeyd edir, müəyyən şeylərin üstündən xətt çəkir, yəndəmsiz yerlərini daha mənalı ifadələrlə əvəz edir, çox çətinliklə cümlə-cümlə irəliləyirdim. Bir

axşam məqalələrdən biri, nəhayət ki, hazır oldu və mən sevinərək onu cibimə qoyub “Komandor”un yanına yolladım. Pul haqqında düşünməyin vaxtı çoxdan gəlib çatmışdı, çünki pulum çox az qalmışdı.

Komandor bircə dəqiqə gözləməyi xahiş etdi... O, nəse yazırdı.

Mən darısqal otağı nəzərdən keçirdim: büstlər, litoqrafiyalar, qəzetlərdən kəsilmiş parçalar, adamı belə uda biləcək nəhəng səbət. Daim açıq olan və rədd edilmiş işləri udmağa, insanların ümidlərini qırmağa hazır bu acgöz və azman əjdaha ağzı məni məyus etdi.

– Bu gün ayın neçəsidir? – birdən “Komandor” başını masanın üzərindən qaldırmadan soruşur.

– İyirmi səkkizi! – mən ona qulluq göstərdiyimə sevinərək cavab verirəm.

– İyirmi səkkizi. – O, yazmağa davam edir. Nəhayət, o, bir neçə məktubu möhürləyərək bəzi kağızları səbətə tullayır və qələmi yerə qoyur. Sonra kürsüdə çevrilərək mənə baxır. Görəndə ki mən hələ də qapının önündə dayanmışam, yarıciddi-yarızarafat əlinin işarəsi ilə stulu göstərir.

Əynimdə jilet olmadığını görməməsi üçün bir az yana dönərək gödəkçəmin yaxasını açıram və cibimdən əlyazmaları çıxarıram.

– Korreco haqqında balaca bir oçerkdir, – deyirəm. – Amma, təəssüf ki, tamamilə qeyri-adi yazılıb...

O, əlyazmaları alıb baxmağa başlayır və üzünü mənə tərəf çevirir. Bu adamın adını hələ yeniyetmə olarkən eşitmişdim, onun qəzeti uzun illər boyu mənə böyük təsir göstərmişdi, yaxından isə o, belə imiş. Dalğalı saçları və bir qədər narahat qara gözləri vardı; görkəmi pastor kimi mülayim olsa da, iti qələmiylə qan çıxanadək qamçılıya bilirdi. Ona baxanda qorxu və heyrət məni bürüyür, ağlamaqdan özümü güclə saxlayaraq qeyri-ixtiyari ona doğru bir addım atıram, istəyirəm ki, ondan öyrəndiyim hər şeyə görə öz sev-

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

gimi izhar edim, ondan mərhəmət diləyim – axı mən elə bunsuz da vur-tut miskin bir yoxsulam...

O, mənə baxaraq dalğın halda yavaş-yavaş əlyazmanı yerə qoyur. Rədd cavabı verməsini asanlaşdırmaq üçün əlimi uzadaraq deyirəm:

– Əlbəttə, bu, sizin qəzetə yaramır?

Gülümsünərək elə görkəm alıram ki, guya, buna çox sakit yanaşıram.

– Biz yalnız populyar məqalələri çap edə bilərik, – o cavab verir. – Siz ki bizim oxucuları tanıyırsınız. Bir qədər sadə yazmaq olmazmı? Ya da daha aydın, başa düşülən, başqa bir mövzuda.

Onun xoşrəftarlığı məni heyrətləndirir. Başa düşürəm ki, məqaləm rədd olunub, amma bundan nəzakətli rədd cavabı almaq mümkün deyildir. Onun vaxtını almamaq üçün tələsik cavab verirəm:

– Hə, əlbəttə, mümkündür.

Qapıya tərəf yönəlirəm. Öskürərək onu rahatsız etdiyim üçün üzr istəyirəm... Əyilərək qapının dəstəyindən yapışıram.

– İstəyirsinizsə, – o deyir, – mən sizə qabaqcadan pul verə bilərəm. Sonra işləyib əvəzini çıxarsınız.

O özü də görürdü ki, mən yazıçılığa yaramıram, ona görə də bu təklif mənə bir qədər alçaldıcı görünür, odur ki cavab verirəm:

– Yox, təşəkkür edirəm, indi birtəhər dolanıram. Yenə də sizə təşəkkür edirəm. Salamət qalın!

– Xoş gəldiniz! – “Komandor” cavab verir və dərhal da öz yazı masasına tərəf dönür.

Hər halda, mən bu cür mehriban münasibətə layiq deyildim, odur ki ona olduqca minnətdar idim; onun bu xoş niyyətini yüksək qiymətləndirirdim. Qərara gəldim ki, özümü tam razı salan məqalə yazmadan onun yanına getməyim; onda “Komandor” heyrətlənəcək və tərəddüd etmədən mənə on kron verəcək. Evə gəlib yenidən qələmə sarıldım.

Bu günlərdə axşam saat səkkizə yaxın fənərlər yandırıldıqda hər gün eyni hadisəylə üzləşirəm.

Bütün günü işləyib yorulduqdan sonra gəzişmək üçün küçəyə çıxanda görürəm ki, qapının ağzındakı fənərin yanında qara paltarlı bir qadın dayanıb, yanından keçərkən mənə tərəf dönərək gözləriylə məni ötürür. Onun əyində həmişə eyni paltar, üzünü örtərək sinəsinə qədər düşən eyni sıx hörülmüş örtük, əlində isə tutacağında fil sümüyündən halqa olan çətir olurdu.

Artıq üçüncü gündür ki onu burada – həmin yerdə görürəm; yanından keçən kimi astaca dönərək küçəylə əks istiqamətdə irəliləməyə başlayır.

Beynimdə fantaziyalarım dolub-daşmağa başlayır, ağılıma səfeh bir fikir gəlir ki, guya, mənə görə gəlir. Mən, demək olar ki, onunla söhbət etməyə, ondan kimi axtardığımı, ona köməyimin lazım olub-olmadığını, geyimim nə qədər nimdaş olsa da, evədək ötürə bilərəmmi, – deyə soruşmağa hazırım: birdən qaranlıq küçədən keçərkən ona kömək lazım olar. Ancaq birdən qorxuya düşürəm, bunun ardınca bir əmək xərc çəkmək – onu şəraba qonaq etmək, arabada gəzdirmək lazım olacaq, mənimsə heç pulum qalmayıb; ciblərim boşdur. Bu, mənə əzab verirdi, yanından ötəndə, heç olmasa, bir dəfə zənnlə üzünə də baxa bilmirəm. Aclıq yenə əziyyət verməyə başlamışdı, dünəndən heç nə yeməmişdim; bu, əlbəttə, o qədər də uzun müddət sayılmırdı, çünki əvvəllər dəfələrlə üç-dörd gün ac qalmışdım, lakin mən şübhəli şəkildə zəifləməyə başlamışdım, odur ki əvvəlkitək ac qala bilmirdim, bircə gün qidalanmadan yaşamaq məni taqətdən salırdı. Bir qurtum su içən kimi dəhşətli öyümə tuturdum. Bundan başqa, gecələr soyuqdan donurdum, yatağa soyunmadan girirdim, amma fərq etmirdi, yenə də donurdum. Üşütmədən keyiyir, hətta yuxuda da soyuqdan əziyyət çəkirdim. Köhnə yorğan məni otaqdakı yeldən qorumaqda aciz idi, səhər oyananda çöldən gələn buz kimi soyuq küləyin burnumu buz lüləsinə döndərdiyini göürdüm.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Küçədə addımlayaraq düşünürəm: “Nə edim ki, növbəti məqaləmi bitirənədək tamam taqətdən düşməyim? Şamım olsaydı, gecələr də işləyərdim; normal vəziyyətdə olsaydım, iki saata yazıb qurtarar və səhər “Komandor”un yanına gedə bilərdim”.

Çox fikirləşmədən qəhvəxanaya girib bankda işləyən tanışımı gözləyirəm ki, şam almağa ondan on ere borc alım. Mənə bütün otaqları, qonaqların yeyib-içdiyi bütün masaların ətrafını dolaşmağa icazə verdilər, qəhvəxananın qırmızı otaqdan belə hər yerini gəzsəm də, tanışımı tapa bilmədim. Dilxor və əsəbi halda yenidən küçəyə çıxıb saraya doğru yollandım.

Lənət şeytana, yəni bu əzab-əziyyətin bir sonu olmayacaq! Mən iri və əsəbi addımlarla irəliləyərək gödəkçəmin yaxalığını qaldırıb yumruqlarımı şalvarımın ciblərində düyünləmişdim. Gedə-gedə öz bədbəxt ulduzuma lənətlər yağdırırdım. Səkkiz ay ərzində bircə xoş dəqiqəm olmayıb, həftənin bütün günlərini aclıq içində qovrulur, ehtiyac içində qıvrılır və gücdən düşürəm. Buna baxmayaraq, bu qədər ac və yoxsul olmama rəğmən, yenə də namuslu adamam, he-he, hər zaman və hər yerdə dürüst davranıram! İlahi, mən nə qədər gülünc insanam! Hans Paulinin yorğanını sələmçinin yanına apardığım üçün vicdan əzabı çəkdiyim barədə burnumun altında mızıldandım. Öz xəstə vicdanıma nifrətlə qəhqəhə çəkərək güldüm, iyrənərək yerə tüpürdüm, ancaq öz axmaqlığıma lağ etmək üçün kifayət qədər kəskin sözlər tapa bilmədim. Ah, kaş ki indi elə bir şey olaydı! Əgər elə indicə küçədən məktəbli qızın itirdiyi və içərisində dul arvada məxsus son qəpiyin olduğu pul kisəsini tapsaydım, sakitcə götürüb cibimə qoyar, vicdanım ağrımadan oğurlar və bütün gecəni şirin-şirin yatarıdım. Əbəs yerə bu qədər əzab çəkmişəm, artıq səbir kasam daşılıb, hər şeyə hazırım.

Sarayın ətrafına bir neçə dəfə dolandım, sonra evə getmək istədim, bir az da parkda avaralandım, nəhayət, Karl Yuhan küçəsinə döndüm.

Saat on birə qalırdı. Ətraf yarımqaranlıqdı, hər tərəf iki-iki və səslı-küylü dəstələr şəklində gəzişən adamlarla doluydu. O böyük an – qəblərin gizli qovuşduğu, həyatın xoşbəxt nağıllara bənzədiyi məhəbbət anı yetişmişdi. Qadınların tumanlarının xışiltısı, qırıq-qırıq ehtiraslı gülüşlər, məftunedici sinələr, isti, titrək nəfəslər. Uzaqda, Qrandın yanında bir səs çağırırdı: “Emma!” Bütün küçə buğlanan bataqlığı xatırladırdı.

İstər-istəməz cibimi qurdalayıram ki, bəlkə, orada bir-iki kron tapıldı. İnsanların hərəkətlərində titrəyən ehtiras, hətta qaz fənərlərinin tutqun işığı, sakit, həyəcanlı gecə – bütün bunlar mənə öz təsirini göstərməyə başlayır, hava isə pıçıltıyla, qucaqlaşmalarla, titrək etiraflarla, yarımqıq sözlərlə, qırıq-qırıq çığırtılarla dolub; bir neçə pişik Blumkvist qapılarının altında ucadan miyovuldayaraq şənlik qurub. Mənimsə iki kronum belə yoxdur. Bu nə bəladır, nə dəhşətli bədbəxtlikdir ki, düşmüşəm! Böyük rüsvayçılıq, biabırçılıq! Yenə bədbəxt dul qadının oğurlaya biləcəyim son qəpiyi, məktəbli qızın heç bir tərəddüd etmədən cındırçıya aparacağım və puluna kef çəkəcəyim papağı və ya burun dəsmalı barədə düşünməyə başladım. Özümü və əsəblərimi sakitləşdirmək üçün yanımdan ötən bu bəxtəvər insanların bütün mümkün olan qüsurlarını eşib çıxarmağa başladım; onlar cüt-cüt bir-birinin ardınca yanımdan keçdikcə çiyinlərimi hirsələ çəkib ikrahla onlara baxırdım. Bu özündənrazi arvadbaz tələbələr isveçli bir qızın sinəsinə bir balaca toxunanda özlərini əsl avropalı lotu hesab edirlər! Bu cavan oğlanlar, bankirlər, tacirlər, qadın düşkünləri hətta matros arvadlarından, malqara bazarında işləyən və bir parçə pivəyə harada gəldi yatağa girən gonbul gözəlçələrdən belə iyrənmirdilər. Ayağısürtüşkənlər! Bunların yatağı yangınsöndürənin, ya da mehtərin ziyarətindən sonra hələ də soyumayıb... Taxt-tac daim boşdur, kim istəyirsə buyurub gəlsin, rica edirik!.. Kiminsə üstünə düşsə biləcəyini vecimə almadan var gücümlə tüpürdüm, bir-birinə yapışaraq gözümün qabağından keçən bu adamlara

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

qarşı nifrətim tüğyan edirdi. Başımı dik tutaraq təmiz adam olduğum üçün özümü xoşbəxt hiss etdim.

Stortinqin yanında bir qıza rast gəldim, o, diqqətlə mənə baxdı və biz yanaşı addımlamağa başladıq.

– Axşamınız xeyir! – mən dedim.

– Axşamınız xeyir!

Qız dayandı.

– Hm... Niyə belə gec vaxtda gəziirsiniz? Gənc qızın bu saatda küçədə təkbaşına gəzməsi riskli deyil? Yox? Məgər sizə heç vaxt söz atmayıblar, təhqir etməyiblər, evə dəvət etməyiblər?

O, təəccüblə üzümə baxdı, sifətimin ifadəsindən nə demək istədiyimi anlamağa çalışırdı. Birdən əlimdən tutub dedi:

– Hə, gəlin gedək!

Mən onunla getdim. Arabaçıların yanından aralandıqdan sonra dayanıb əlimi onun əlindən çıxardım və dedim:

– Qulaq as, gözəlim, mənim bir erem də yoxdur. Yaxşısı budur, öz yolumla gedim.

O, əvvəlcə inanmaq istəmədi; amma ciblərimi yoxlayıb heç bir şey tapmayan sonra qaşqabağını salladı, başını qovzayıb məni öküzlə adlandırdı.

– Gecəniz xeyrə qalsın! – mən dedim.

– Dayanın! – o qışqırdı. – Eynəyinizin sağanağı qızıldandır?

– Yox.

– Yaxşı, eybi yoxdur!

Mən aralandım.

O, arxadan mənə çatıb yenidən çağırırdı.

– Yaxşı, eybi yoxdur, gəlin gedək.

Zavallı küçə qızının bu təklifi mənə alçalıcı təsir bağışladı, mən bu təklifdən imtina etdim. Bundan başqa, həm də çox gec idi və mən başqa yerə tələsirdim; bir də ki bu cür fədakarlıq onun indiki durumuna uyğun deyildi.

– Ancaq mən sizinlə getmək istəyirəm.

- Mənsə belə şərtlərlə razılaşa bilmərəm.
- Siz, əlbəttə, başqasının yanına gedirsiniz, – qız dedi.
- Yox, – mən cavab verdim.

Belə şeylərə artıq həvəsim qalmamışdı, qadınlarla kişilər artıq mənim gözümdə eyni məxluqlar idi, ehtiyac canımı üzmüşdü. Bu qərribə qızcıqazın gözündə nə qədər miskin olduğumu hiss edərək, nəzakət xatirinə soruşdum:

– Sizin adınız nədir? Mariya? Deməli, belə! Qulaq asın, Mariya! – Mən ona öz əxlaq və davranışım barədə izahat verməyə başladım. Qız getdikcə daha çox təəccüblənirdi. Yəni o düşünürdü ki, mən gecələr küçələri dolaşaraq qızları ovlayanlardanam? Yəni o, mənim haqqımda bu cür axmaq fikirdədir? Məgər mən ona ədəbsiz bir söz dedim? Məgər pis şeylər haqqında düşünənlər mənim kimi hərəkət edirlər? Bir sözlə, söhbət edə-edə onu bir qədər ötürdüm, məndən ayrıldıqdan sonra nə edəcəyini öyrənmək istəyirdim. Xülasə, mənim adım filankəsdir, mən keşişəm. Gecəniz xeyrə qalsın! Gedin və bundan sonra günaha batmayın!

Ondan aralandım.

Öz dahiyənə uydurمامdan vəcdə gələrək əllərimi ovuşdurdum və öz-özümə danışmağa başladım. Küçələri dolaşib savab işlər görmək necə də xoşdur! Bəlkə də, mən bu bədnam məxluqa öz həyatını yenidən qurmaqda kömək etmiş oldum! Özünə gələndə mənim xeyirxahlığımı anlayacaq, hətta ölüm anında belə məni səmimi minnətdarlıq hissiylə xatırlayacaq. Ah, hər halda, namuslu, şərəfli və dürüst olmaq lazımdır!

Ovqatım ələydi, özümü güclü və cəsəətli hiss edir, hər şeyə hazır idim. Bircə şam tapa bilsəydim, məqaləmi yazıb qurtardım! Qapının yeni açarını əlimdə oynada-oynada addımlayıb, mahnı oxuyur, fit çalır, necə şam əldə etmək barədə düşünürdüm. Bircə şey ağılıma gəldi: küçədə qaz fənərinin işığında yazmaq. Küçə qapısını açıb kağızlarımin ardınca yollandım.

Yenidən çıxıb alaqağını bağladım və fənərin yanında özümə yer etdim. Ətraf sakitlik idi, yalnız qonşu dalanda polis

nəfərinin ağır və aydın addım səsləri eşidilirdi, uzaqdan – Müqəddəs Henrix təpəsinin yanından itlərin hürüşmə səsi gəlirdi. Heç bir şey mənə mane olmurdu, gödəkçəmin yaxalığını qaldırdım, fikrimi cəmləyərək düşünməyə başladım. Bu kiçik məqaləni yazıb bitirə bilsəydim, özümü olduqca xoşbəxt sayardım. Çətin yerdə qalmışdım, sezdirmədən yeni bir şeyə keçmək lazım idi, sonra isə titrək notlar üzərində qəfil açılan güllə səsi, ya da qar uçuqunu gurultusu kimi kəskin ifadəylə qırılan yumşaq, tədrici sonluq. Nöqtə.

Amma söz tapa bilmirdim. Məqaləni sözbəsöz ucadan tələffüz edərək başdan-ayağadək yenidən oxusam da, münasib ifadə tapmaq üçün fikrimi cəmləyə bilmədim. İşləyərkən polis nəfəri yaxınlaşdı, məndən bir az aralı küçənin tən ortasında dayanaraq iş ritmimi pozdu. Onun nə vecinədir ki, mən elə bu andaca Komandor üçün yazdığım məqaləyə əla bir ifadə fikirləşmişdim. İlahi, nədən yapışıramsa, əllərim boşa çıxır! Fənərin altında bir saat dayandım, polis getdi, soyuq daha çox kəsməyə başladığından orada qala bilmədim. Yeni uğursuzluqdan məyus və dilxor olaraq yenidən alaqağını açıb içəri girdim.

Mənzilim soyuq idi, qaranlıq otaqda pəncərəni güclə seçirdim. Əlimlə yoxlaya-yoxlaya yatağımı tapdım, isinsin deyə ayaqlarımı ovuşdurmağa başladım. Sonra soyunmadan yatağa uzandım. Artıq çoxdandı belə edirdim.

*

Ertəsi gün dan yeri ağarar-ağarmaz yatağымda oturub yenidən məqaləni davam etdirməyə başladım. Günortayadək beləcə oturdum və təxminən iyirmi səhifə yazdım. Amma bitirə bilmədim ki, bilmədim.

Qalxıb ayaqqabılarımı geyindim, qızınmaq üçün otaqda var-gəl etməyə başladım. Pəncərəni qırov basmışdı, küçəyə baxdım: qar yağırdı, bütün həyət, quyunun çatısı qarla örtülmüşdü.

Mən otaqda girələnir, şüursuz olaraq var-gəl edir, dırnaqlarımla divarı cızır, ehtiyatla alınımı qapıya sıxır, şəhadət barmağımı döşəməyə döyəcəyir, qulaq asırdım. Bütün bunları heç bir lüzum olmadan, lakin sakit və ciddi şəkildə edir, guya, nəsə əhəmiyyətli bir iş görürdüm. Eyni zamanda, özüm də eşitmək üçün uca səsle təkrarlayırdım: “Aman Tanrım, bu ki dəlilikdir!” Amma yenə də eyni şeyləri təkrarlamağa davam edirdim. Aradan bir xeyli keçdikdən sonra – bu, təxminən, iki saat davam etdi – özümü ələ aldım, dodağımı dişləyərək iradəmi toplamağa çalışdım. Buna son qoymaq lazımdır! Ağac yonqarını tapıb çeynədim və qələmi əlimə götürdüm.

Çox çətinliklə iki qısa cümlə yazmağa nail oldum, onlarca yararsız, çeynənmiş sözdən sıxaraq zorla bir neçə kəlmə çıxardım ki, tək iş bir az irəli getsin. Amma davam etdirə bilmədim, başım boşalmış, gücüm tükənmişdi. Mən qımıldana bilmir, gözlərimi bərəldərək sözlərə, yarımçıq səhifəyə, tüklərini pırpızlaşdıran heyvanlar kimi kağızın üzərindən gözlərini mənə zilləyən qəribə və əyri-üyrü hərflərə baxır, heç nə anlaya və düşünə bilmirdim.

Vaxt keçdi. Artıq küçədən səs-küy, təkərlərin və at nallarının taqıltısı gəlir, tövlədən atlarla danışan Yens Olayın səsi eşidilirdi. Mən tamamilə taqətdən düşmüşdüm, heç bir heyim, hərəkətim qalmamışdı, yalnız dodaqlarımı marçıldadırdım. Köksümdəki yangı güclənirdi.

Gözlərim qaralmağa başladı, yorulub əldən düşdüm və yenidən uzandım. Əllərimi qızdırmaq üçün saçlarımlı alınımdan boynumun ardına, bu gicgahımdan o biri gicgahıma doğru daradım; bu zaman saçlarım yolunaraq yastığın üzərinə tökülürdü. Bu məni o qədər də narahat etmirdi, çünki başımda hələ kifayət qədər tük vardı. Bədənimə duman kimi yayılan bu qəribə süstlüyü özümdən uzaqlaşdırmağa çalışdım; dikəlib ovuclarımı dizlərimə vurmağa başladım, köksümdəki ağrıya üstün gəlmək üçün çoxlu öskürdüm və yenə dəli üstə yıxıldım. Heç bir şey kömək etmədi; gözlərimi tava-

na zilləyib çarəsiz uzanmışdım, hiss edirdim ki, ölüərəm. Sonra şəhadət barmağımı ağızıma salıb sormağa başladım. Beynimdə nəşə tərpendi, axmaq və küt başım çıxış yolu axtarırdı. Bəlkə, barmağımı dişləyirəm? Çox düşünmədən gözlərimi yumub dişlərimi sıxdım.

Yerimdən sıçradım. Nəhayət, ayıldım. Barmağımdan qan axırdı, mən isə onu yalayırdım. Barmağım ağrıyırdı, yara da dərin deyildi; dərhal özümə gəldim; başımı buladım, pəncərəyə yaxınlaşıb əsgə tapdım və yaramı sarıdım. Bu zaman gözlərim yaşla doldu, qəhərləndim və öz-özümə acıyaraq ağlamağa başladım. Arıq və dişlənmiş barmaq necə də miskin idi. Pərvərdigara, gör nə günə qaldım!

Qaranlıq qalınlaşırdı. Şamım olsaydı, nəhayət, axşamədək məqaləni yazıb qurtaracaqdım. Beynim yenə açılmışdı, fikirlərim həmişəki kimi aydın idi, o qədər də əziyyət çəkmirdim; hətta aclıq da bir neçə saat əvvəlki kimi kəskin hiss olunmurdu, odur ki səhərədək dözə bilərdim. Əgər mağazaya gedib durumumu izah etsəm, yəqin ki, mənə şam verərlər. Orada mənə yaxşı tanıyırlar; yaxşı vaxtlarımda, kasıblayanadək bu dükandan tez-tez çörək alardım. Şübhəsiz, pulunu verəcəyimi vəd etmək şərtiylə mənə şam verəcəklər. Uzun zamandan bəri ilk dəfə qaranlıqda əlimlə paltarımı təmizlədim, gödəkçəmin yaxılığına tökülmüş saçlarımı çırpdım; sonra pilləkənlə aşağı endim.

Alaqağıdan çıxanda fikirləşdim ki, bəlkə, yaxşısı budur, çörək istəyirəm. Dayanıb fikrə getdim.

– Yox, qətiyyətlə! – nəhayət, öz-özümə dedim.

Axı indiki vəziyyətimdə mənə qətiyyətlə yemək olmazdı; əks təqdirdə yenə qarabasmalar, cəfəng duyğular, sayıqlamalar başlayacaq, məqaləmi bitirə bilməyəcəyəm. Mənə isə Komandorun yadından çıxmamış onun yanına getmək lazım idi. Qətiyyətlə! Qərara gəldim ki, şam istəyirəm. Bu düşüncəylə də mağazaya daxil oldum.

Bir qadın piştaxtanın qarşısında dayanıb alver edir; mağazada çoxlu xırda rəngbərəng bükülü şeylər var. Mənə tanıyan

və xatırlayan satıcı həmişə ondan alver etdiyim üçün, qadını qoyub heç bir şey soruşmadan bir ədəd çörəyi qəzetə büküb mənə uzadır.

– Yox, mənə, əslində, bu günlük şam lazımdır, – deyirəm. Bu sözləri olduqca sakit, ehtiramla deyirəm ki, birdən o qəzəblənərək şam verməz.

Sözlərim ona gözlənilməz təsir bağışlayır: ilk dəfədir ondan çörək yox, başqa bir şey istəyirəm.

– Onda bir az gözləməli olacaqsınız, – o deyir və yenidən qadının yanına qayıdır.

Qadın aldığı şeyləri götürüb ona beş kron uzadır, pulun qalığını alıb gedir.

Biz satıcıyla ikilikdə qalırıq.

O deyir:

– Demək, sizə şam lazımdır.

Şam bağlısını açıb oradan birini götürür. O, mənə, mənə ona baxıram, xahişimi dilə gətirməyə üzüm gəlmir.

– Hə, əlbəttə, axı siz pulu ödədiniz, – birdən o deyir.

Açıq-aydın deyir ki, pulu ödəmişəm; hər sözü dəqiqliklə eşidirəm. O, yeşikdən götürdüyü gümüş pulları, kronları, ağır və parlaq sikkələri saymağa başlayır və beş kronun qalığını mənə qaytarır, – bayaqkı qadının verdiyi beş kronun qalığını.

– Buyurun! – o deyir.

Bir anlıq pullara baxıram, başa düşürəm ki, o səhv edib, amma heç bir şey düşünmədən, qətiyyənlə baş işlətmədən və mənə uzadılan bu var-dövlətdən aqlımı itirərək qeyri-ixtiyari pulu alıram.

Heyrət içində, mat qalmış və məhv edilmiş halda piştaxtanın qabağında dayanıram; sonra qapıya doğru bir addım atıram və yenidən dayanıram. Diqqətlə divara baxıram; orada dəri ipdən zıncırov asılıb, onun altından isə kəndir bağlaması. Bir müddət dayanıb onlara baxıram.

Ləngidiyimi görən satıcı nəsə demək istədiyimi düşünür və piştaxtanın üstündəki bükmə kağızlarını səliqəyə sala-sala deyir:

– Qısa da bir şey qalmadı.

– Hm. Hə... – mən cavab verirəm. – Deyəsən, tezliklə qış gələcək. Belə görünür. – Az sonra əlavə edirəm: – Nə etmək olar, artıq vaxtdır. Belə görünür. Nə isə, artıq çoxdan vaxt yetişib.

Öz boşboğazlığımıza qulaq kəsilirəm, sanki bunları deyən mən deyil, başqasıdır.

– Sizə elə gəlir? – satıcı dedi.

Pulları cibimə qoyaraq qapını açıb eşiyə çıxdım; satıcıya “gecən xeyrə qalsın” dediyimi və onun cavabını eşitdim.

İki addım atmamışdım ki, qapı açıldı və satıcı məni çağırırdı. Mən təəccüblənmədən və qorxu hissi keçirmədən dönüb baxdım: ancaq pulları ovcumun içinə alıb qaytarmağa hazır saxladım.

– Siz şamı unutmusunuz, – satıcı dedi.

– Ah, təşəkkür edirəm! – sakitcə cavab verirəm. – Çox sağ olun!

Əlimdə şam yenidən küçəylə addımladım.

Bayaqdan bəri ilk dəfə şüurlu şəkildə pullar barədə düşüncələrə düşürəm. Küçə fənərinə yanaşaraq pulları sayıram, ovcumda onların ağırlığını yoxlayaraq gülümsəyirəm. Burada xeyli pul vardı və uzun müddətə, olduqca uzun müddətə çatardı! Pulları yenidən cibimə qoyub yoluma davam etdim.

Storqatendəki yeməcxananın qarşısında dayandım, soyuq-qanlıqla yemək yeyib-yeməmək barədə götür-qoy etdim; içəridən qabların cingiltisi, qaşıqların çıqqıltısı gəlirdi; tama-hım güc gələrək məni içəri saldı.

– Bifşteks! – əmr etdim.

– Bir bifşteks! – ofisiant qadın kiçik pəncərəyə səsləndi.

Qapının ağzındakı kiçik masanın arxasında oturub göz-ləməyə başladım. Bura yarımqaranlıq olduğundan özümü çox rahat hiss edirdim. Xəyala daldım. Ofisiant qadın arabir altdan-altından, maraqla mənə baxırdı.

Beləliklə, ilk şəərəfsiz addımı atdım, ilk oğurluğu etdim, əvvəlki hərəkətlərim bunun yanında boş şey idi; nə etmək

olar? Artıq gecdir. Doğrusu, hər şey özümdən asılıdır, dükançı ilə sonra da, imkan düşəndə hesablaşa bilərəm. Bu heç də o demək deyil ki, mən bundan sonra da bu yolla getməliyəm; bundan başqa, mən heç də hamıdan dürüst yaşamağa borclu deyiləm, buna and içməmişəm...

– Sizcə, bifşteks tez hazır olar?

– Hə, indi.

Ofisiant qadın kiçik pəncərəni açıb mətbəxə baxır.

Birdən bu işin üstü açılsa? Əgər satıcı şübhələnməyə başlasa, birdən çörək, beş kron, o qadına qaytardığı pulun qalığı barədə əhvalatı xatırlamağa başlasa... Tamamilə mümkündür ki, mən bir də bu mağazaya girəndə birdən hər şey onun yadına düşsün. İlahi, o zaman mən nə edərim?.. Yüngülcə çiyinlərimi çəkirəm.

– Buyurun! – ofisiant qadın nəzakətlə deyir və bifşteksi masanın üzərinə qoyur. – Bəlkə, qonşu zala keçəsiniz? Bura çox qaranlıqdır.

– Yox, sağ olun, burada qalsam yaxşıdır, – cavab verirəm.

Onun xoşrəftarlığı məni kövrəlti, mən dərhal bifşteksin pulunu verirəm, əlimi cibimə salıb pul çıxarıram və nə qədər olduğunun fərqi varmıdan onun ovcuna basıram. O gülümsünür, mənə gözlərim yaşara-yaşara gülümsünərək deyirəm:

– Çaypuluna özünüzə malikanə alarsınız... Təşəkkürə lüzum yoxdur!

Bifşteksə gərişib acgözlüklə yeyirəm, iri tikələri çeynəmədən diri-diri uduram. Mal ətini adamyeyən kimi dişlərimlə didib-parçalayıram.

Ofisiant qadın yenidən mənə yaxınlaşır.

– Bir şey içmək istəyirsiniz? – azca mənə tərəf əyilərək soruşur.

Mən ona baxıram: o, çox astadan danışır, demək olar ki, utanaraq; baxışlarımdan utanaraq gözlərini yerə dikir.

– Deyək ki, yarım şüşə pivə, ya da başqa bir şey... mənim hesabıma... bir də... əgər etiraz etmirsinizsə...

– Yox, təşəkkür edirəm! – cavab verdim. – Başqa bir vaxt. Yenə də gələcəyəm.

O aralanıb piştaxtanın arxasında oturdu; indi mən onun yalnız başını görürdüm. Nə qəribə qadındır!

Yeyib qurtaran kimi qapıya doğru getdim. Artıq ürəyim bulanırdı. Ofisiant qadın ayağa qalxdı. Mən işığa çıxmaqdan qorxurdum. Yoxsulluğumu ağına belə gətirməyən bu gənc qıza çox yaxınlaşmaqdan da qorxurdum, ona görə də tələsik ona “gecəniz xeyrə qalsın” deyib, baş əydim və çıxdım.

Yemək artıq öz təsirini göstərmişdi, mədəm bərk bulanır, öyüməkdən ürəyim ağzıma gəlirdi. Özümü qaranlıq künclərə verərək yüngülləşməyə, mədəmi yenidən boşaldacaq ürəkbulanmasının qarşısını almağa cəhd edirdim; yumruqlarımı düyünləyərək özümü saxlamağa çalışır, ayaqlarımı yerə döyür, ağzımdan çölə püskürmək istəyən qidamı acgözlüklə yenidən udurdum, amma hər şey əbədi! Nəhayət, qapılardan birinin altına yüyürərək qıvrıldım, gözlərim yaşla dolaraq görməz oldu və qusdum.

Məyus idim, küçəylə addımlayaraq ağlayırdım, mənə amansızcasına təqib edən bütün müdhiş qüvvələri lənətləyir, onlara cəhənnəm nifrinləri yağdırır, qəddarlıqlarına görə əbədi əzab arzulayırdım. Bu qüvvələrdə heç bir alicənablıq-filan yoxdur, artıq bu, dəqiqdir!.. Mən vitrinə baxan bir nəfərə yaxınlaşıb ondan xahiş etdim desin ki, uzun müddət ac qalmış adama nə vermək lazımdır.

– Bu, ölüm-qalım məsələsidir, – dedim. – O, biştekisi həzm edə bilmədi.

– Eşitdiyimə görə, süd daha faydalıdır, bişmiş süd, – o, xeyli təəccüblənərək cavab verdi. – Bəs söhbət kimdən gedir?

– Təşəkkür edirəm! Sağ olun! – dedim. – Bəlkə də, siz haqlısınız, bişmiş süd çox faydalı olar.

Ondan aralandım.

İlk qarşıma çıxan qəhvəçi dükanına girib bişmiş süd soruşuram. Mənə bişmiş süd verirlər, südü acgözlüklə içərək pulunu verirəm və çıxıram. Sonra evə yollanıram.

Bu zaman qeyri-adi bir hadisə baş verir. Görürəm ki, bizim darvazanın önündəki ən işıqlı yerdə fənər dirəyinə söykənmiş bir nəfər dayanıb. Yenə həmin qara paltarlı qadındır. Elədir ki var, həmişə buraya gələn qara paltarlı xanım. Qətiyyən yanılmamışam, o artıq dördüncü dəfədir ki eyni yerə gəlir və hərəkətsiz dayanır.

Bu, mənə o qədər qəribə görünür ki, istər-istəməz addımlarımı yavaşıtmalı oluram; düşüncələrim tamamilə aydındır, amma çox həyəcanlıyam, yemək sinirlərimi oyandırır. Hər dəfə olduğu kimi, onun yanından keçib, demək olar ki, darvazayadək gedirəm. Artıq içəri girmək üzrəyəm. Lakin birdən dayanıram. Məni şiddətli ehtiras bürüyür. Düşünmədən geri dönüb qadına tərəf addımlayıram, düz onun üzünə baxaraq təzim edirəm:

– Axşamınız xeyir, freken!

– Axşamınız xeyir! – o cavab verir.

– Bağışlayın, siz kimisə axtarırsınız? Mən sizi çoxdan görmüşəm, bir kömək lazımdırsa? Əks təqdirdə – üzr istəyirəm.

– Doğrusu, bilmirəm...

– Bu həyətdə məndən və bir neçə atdan başqa kimsə yaşamır, burada bir at tövləsidir, bir də dəmirçi emalatxanası. Əgər kimisə axtarırsınızsa, demək, yanılırsınız.

O, üzünü çevirərək deyir:

– Mən heç kəsi axtarmıram, burada da elə-belə dayanmışam.

Belə de, bu xanım burada elə-belə, kefi istədiyi üçün dayanıb, özü də birinci axşam deyil. Bir az qəribədir; bu barədə nə qədər düşündümsə də, ağılıma bir şey batmadı. Nəhayət, cəsarətli olmaq qərarına gəldim. Pulları cibimdə cingildəyib, çox fikirləşmədən ona bir yerə gedib bir stəkan şərab içməyi təklif etdim... qış da gəlib, havalar soyuyub, he, he... bu o qədər də çox çəkməz... əlbəttə, o razıdırsa.

Ah, yox, təşəkkür edirəm, bu, mümkün deyil. Yox, o heç cür razı ola bilməz. Amma, zəhmət olmasa, onu bir az ötür-

səm, o zaman... Artıq gecdir, bu saatda Karl Yuhan küçəsi ilə tək-tənha getmək yaxşı deyil.

– Böyük məmnuniyyətlə.

Biz yola düşdük; o, mənim sol tərəfimdə gedirdi. Mənə xoş və təkrar olunmaz bir duyğu hakim kəsilmişdi – gənc qadınla yaxınlıq duyğusu. Gözlərimi ondan çəkə bilmirdim. Saçlarından gələn ətir qoxusu, bədənindən yayılan istilik, ləzzətli qadın ətiri, hər dəfə mənə tərəf dönəndə canıma hopan zərif nəfəsi; bütün bunlar qəlbimin dərinliklərində işləyirdi. Mən yalnız onun üzündəki tor örtüyün arxasında qalan dolu və bir qədər avazımış üzünü, bir də örpəyi ilə qapadığı qabarıq sinəsini dumanlı şəkildə görürdüm. Örtüklərin arxasında gizlədilmiş bu əsrarəngiz cazibədarlıq məni həyəcanlandırır, eyni zamanda, səbəbini bilmədiyim xoşəxtlik hiss edirdim; dözməyib, onun əlinə, çiyinə toxundum və küt-küt gülümsədim. Bu zaman ürəyimin necə döyündüyünü eşitdim.

– Nə qərribə qızsınız! – dedim.

– Nəyə görə?

– Əvvəla ona görə ki, heç bir səbəb olmadan hər axşam gəlib at tövləsinin qapısının ağzında dayanırsınız, nə var, nə var, kefiniz belə istəyir...

– Amma bunun öz səbəbləri ola bilər. Həm də ki gecələr gəzmək çox gözəldir, bu, mənim həmişə xoşuma gəlib. Məgər siz saat on iki olmamış yatırsınız?

– Mən? Ən zəhləm gedən şey on ikidən əvvəl yatmaqdır. Ha-ha!

– Ha-ha, bax görürsünüz! Axşam gəzintisində ona görə çıxmışam ki, heç bir işim-gücüm yoxdur. Mən Müqəddəs Ulaf meydanında yaşayıram...

– İlayali! – qışqırdım.

– Nə dediniz?

– Mən, sadəcə olaraq, İlayali dedim... Davam edin!

– Mən Müqəddəs Ulaf meydanında anamla birlikdə yaşayıram, ancaq onunla danışmaq mümkün deyil, çünki

qulaqları kardır. Məgər mənim gəzməyi sevməyim qəribədir?

– Qətiyyən! – cavab verdim.

– Yaxşı, onda nə olub ki?

Səsindən onun gülümsədiyini hiss etdim.

– Bəs sizin bacınız yoxdur?

– Hə, məndən böyük bir bacım var, bunu haradan bilirsiniz? İndi o, Hamburqa gedib.

– Bu yaxınlarda?

– Hə, beş həftə olar. Bəs siz haradan bilirsiniz ki, mənim bacım var?

– Mənim bundan qətiyyən xəbərim yoxdur, elə-belə soruşdum.

Biz susduq. Yanımızdan bir adam keçdi, qoltuğunda bir cüt ayaqqabı vardı, ondan başqa göz işlədikcə kimsə görünmürdü, küçə bomboş idi. Uzaqda, Tivoli yaxınlığında sıralanmış rəngbərəng fənərlər işıq saçırdı. Qar kəsmişdi, göy üzü aydın idi.

– İlahi, bəs sizə paltosuz soyuq deyil? – o, qəfildən deyir və mənə baxır.

Görəsən, ona nə üçün paltom olmadığını deyim? Dərhal öz vəziyyətim barədə hər şeyi açıb ona danışım, sonradan qorxmağındansa, elə indidən hər şeyi bilsin? Ancaq heç bir şey bildirmədən onunla yanaşı addımlamaq o qədər şirin idi ki, yalandan dedim:

– Yox, zərrə qədər də soyuq deyil. – Söhbəti dəyişmək üçün soruşdum: – Siz Tivolidəki heyvanxananı görmüsünüz?

– Yox, – o cavab verdi. – Nədir, çox maraqlıdır?

Kaş ki ora getməyə razı olaydı! Ora elə işıqlı və qələbəlikdir ki! Amma yox, o utanardı, mənim dağılmış paltarımdan, iki gündür ki, yumadığım kirli və yorğun sifətimdən xəcalət çəkərək çıxıb gedərdi; həm də əynimdə jiletimin olmadığını görərdi. Ona görə də cavab verdim:

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Ah, yox, orada baxmalı elə bir şey yoxdur. – Xoşbəxtlikdən, olan-qalan natiqlik qabiliyyətimi köməyə çağırmaq mənə nəsisib oldu. – Bu miskin heyvanxanada nəyə baxasan? Ümumiyyətlə, mən heyvanlara qəfəsdə baxmağı xoşlamıram. Bu heyvanlar insanların onlara baxdığını anlayırlar, heyrətdən bərəlmiş yüzlərcə gözü üzərlərində hiss edirlər və bu, onlara pis təsir edir. Yox, mən heyvanlara hiss etdirmədən baxmağı xoşlayıram, onlar öz yuvalarında xumarlanırlar, yaşıl gözləri tənbel-tənbel parlayır, pəncələrini yalayaraq düşünürlər. Siz necə düşünürsünüz?

– Hə, siz, əlbəttə, haqlısınız.

– Yalnız heyvanlar öz vəhşi, acıqlı və yırtıcı xüsusiyyətləriylə maraqlı ola bilərlər. Onlar gecənin zülmət qaranlığında, meşənin vahiməli cəngəlliyində xəlvəti vurnuxanda quşların cikkiltisi, küləyin vıyılması, nəriltili və şaqqıltı səsləri eşidilir, qan qoxusu gəlir. Bir sözlə, heyvanları təbiətin vəhşi ruhu bürüyür.

Amma onu darıxdırmaqdan qorxurdum; yoxsul və miskin olduğumu yenidən hiss etdim və bu duyğu məni sındırdı. Əynimdə əməlli-başlı paltarım olsaydı, onu Tivoliyə gəzməyə dəvət edərdim! Çox qəribədir, görəsən, bu qadın üstü-başı cındır bir avaranın onu Karl Yuhan küçəsi ilə ötürməsindən nə ləzzət anlayır? Görəsən, nə fikirləşir? Mən nəyin naminə səfeh-səfeh, mənasızcasına gülümsəyərək onunla yanaşı addımlayıram? Bu uzaqlıqda yolu bu gözəlçənin arxasınca gəlməyin mənə nə faydası vardı? Məgər bu, mənə çətin deyil? Məgər üzümüzdə doğru əsən küləyin hər həmləsində soyuq iliyimə işləmir? Yoxsa bir neçə ayı dalbadal aclıq keçirdiyim üçün artıq dəlilik dərəcəsinə çatmağım keçib-gedib? Axı bu qızın ucbatından mən evə gedib boğazımı mədəmi sakitləşdirəcək bir udum südlə islada bilmədim. O, mənə nə üçün arxasını çevirmədi, niyə qovmadı?..

Mən ümitsizlik içindəydim; bu çarəsiz qəm-qüssə məni bu vəziyyətə son qoymağa sövq etdi, odur ki dedim:

– Əslinə baxanda, xanım, bizim bir yerdə getməyimiz doğru deyildir: elə təkcə mənim üst-başım sizi başqalarının yanında biabır edir. Bu, doğrudan da, belədir, zarafat etmirəm.

O, özünü itirdi. Tez üzümə baxıb bir müddət susdu. Sonra dedi:

– Ay Allah!

Başqa bir kəlmə də.

– Sizi necə başa düşək? – mən soruşdum.

– Ah, yox, belə danışmayın... Artıq o qədər də çox qalmayıb. O, tələsməyə başladı.

Biz Universitet küçəsinə döndük, Müqəddəs Ulaf meydanının işıqları görünməyə başladı. Bu zaman o, addımlarını yenidən yavaştdı.

– Üzlülük etdiyimə görə üzr istəyirəm, amma, bəlkə, ayrılmazdan öncə adınızı mənə deyəsiniz? Heç olmasa, örtüyü bir az qaldırardınız ki, üzünüzü bir anlıq da olsun görə bilim. Mən sizə, əlbəttə, hədsiz minnətdar olardım.

Araya sükut çökdü. Mən gözləyirdim.

– Siz artıq məni görmüsünüz, – o dedi.

– İlayali! – mən yenidən səslənirəm.

– Siz yarım gün məni izləmişiniz, evimizədək arxamca gəlmisiniz. Siz sərxoş idiniz?

Səsindən onun gülümsədiyini başa düşdüm.

– Hə, – mən dedim. – Hə, təəssüf ki, mən sərxoş idim.

– Ah, necə də iyrəncdir!

Mən məğlubcasına bunun, həqiqətən, iyrənc olduğunu etiraf etdim.

Biz fontana yaxınlaşdıq, orada dayanıb iki nömrəli evin işıqlı pəncərələrinə baxdıq.

– Buradan o yana sizə olmaz, – dedi. – Məni ötürdüyünüz üçün çox sağ olun.

Mən bir söz deməyə cəsarət etməyərək məyus-məyus başımı aşağı dikdim. Şlyapamı çıxarıb başıaçıq dayandım. Görəsən, əlini mənə uzadacaq?

– Bəs niyə xahiş etmirsiniz ki, sizinlə bir az da gəzəm? – deyər o, başmaqlarına baxaraq zarafat edir.

– İlahi, – mən deyirəm. – Kaş ki razı olaydınız!

– Yaxşı, ancaq bir azca.

Biz geri döndük.

Özümü tamamilə itirmişdim, bilmirdim ki, gedim, yoxsa dayanım; bu qadının ucbatından bütün düşüncələrim dolaşmışdı. Mən vəcdə gəlmişdim, nəşələnmişdim, sanki, xoşbəxtlikdən ölməyə belə hazır idim. O özü geri dönmək istədi, bunu mən təklif etmədim, bu, onun öz arzusuydu. Ona baxdıqca daha da cürətlənirdim, o isə məni həvəsləndirir, hər sözü ilə özünə çəkirdi. Bir anlıq yoxsulluğumu, miskinliyimi, ağır və çətin durumumu unuttum, əvvəlki güclü və enerjili vaxtlarımda olduğu kimi, qanımın isti dalğayla bədənimə yayıldığını hiss etdim. Ondən söz qoparmaq üçün xırda bir biclik işlətdim.

– Yeri gəlmişkən, o zaman mən sizi deyil, bacınızı izləyirdim, – deyirəm.

– Bacımı? – o təəccüblənərək təkrar edir.

O dayanıb mənə baxır və cavab gözləyir. Bu, elə-belə məsələ deyildi.

– Hə, – mən cavab verirəm. – Hm! Demək istəyirəm ki, məndən qabaqda gedən iki xanımdan daha gənc olanını.

– Daha gənc olanını? Oho! – O, birdən uşaq kimi ucadan və ürəkdən gülür. – Ay səni, kələkbaz! Siz bunu məni duvağı qaldırmağa məcbur etmək üçün dediniz. Məgər belə deyil? Hə, mən sizi sınaıyrdım. Ancaq bunu məndən gözləməyin. Siz cəzalanmalısınız.

Biz zarafatlaşıb-gülüşməyə başladığımız dil boğaza qoymadan laqqırtı vurduq, mən elə şadlanmışdım ki, nə danışdığımı heç özüm də bilmirdim. Qız dedi ki, məni lap çoxdan teatrda görüb. Mən üç nəfər tanışım ilə birlikdə olmuşam və özümü dəli kimi aparırammış; yəqin ki, mən o zaman da sər-xoş olmuşam.

- Niyə belə düşünürsünüz?
- Siz elə bərkdən qəhqəhə çəkirdiniz ki.
- Deməli, belə! Hə, o zamanlar mən tez-tez gülərdim.
- İndisə yox?
- Elə indi də. Amma o zaman həyat çox gözəl idi!
- Biz gəlib Karl Yuhan küçəsinə çatdıq. O dedi:
- Yaxşı, bəsdir!

Biz geri döndük və yenidən Universitet küçəsi ilə addımlamağa başladıq. Yenidən fontana yaxınlaşdıqda addımlarımı bir az yavaşdırdım. Bilirdim ki, mənə buradan o yana getmək olmaz.

- İndisə getməlisiniz, – o dedi və dayandı.
- Hə, getməliyəm, – cavab verdim.

Birdən düşünmədən onu giriş qapısındanək ötürməyimə icazə verdi.

- İlahi, axı bunda pis heç nə yoxdur. Doğrudur?
- Əlbəttə, yoxdur, – dedim.

Lakin biz giriş qapısında dayananda yenidən yoxsulluğumu kəskin şəkildə hiss etdim. Bu qədər bədbəxt olmuş bir adam necə ruhdan düşməsin? Kirli, əldən düşmüş, aclıqdan eybəcərləşmiş, cır-cındır içində, bu gənc qadının qarşısında xəcalətdən yerə girməyə hazır vəziyyətdə dayanmışdım. Özümü toparlayıb, belimi qeyri-ixtiyari bükərək dedim:

- Sizinlə bir də görüşəcəyik?

Mənim heç bir ümidim yox idi ki, onunla bir də görüşməyimizə razı olsun; mən hətta qəti rədd cavabı arzulayırdım ki, bu, özümü ələ almaqda mənə kömək etsin və yenidən biganələşim.

- Hə, – o dedi.
- Nə zaman?
- Bilmirəm.

Sükut.

– Siz, heç olmasa, bircə anlığa da olsa örtüyü qaldırarsınız mı? – soruşdum. – Qoyun üzünüzü gördüm. Yalnız bircə anlığa üzünüzü gördüm.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Sükut.

– Biz çərşənbə axşamı axşam çağı burada görüşə bilərik,
– o deyir. – İstəyirsiniz?

– Hə, əzizim, əgər mümkündürsə!

– Saat səkkizdə.

– Oldu.

Ona toxunmaq bəhanəsiylə əlimi örpəyinə çəkdim, örpəyin üzərindəki qarı çırpdım; onun yaxınlığını hiss etmək olduqca xoş idi.

– Demək, siz mənim haqqımda pis düşünməyəcəksiniz?

– o dedi və yenidən gülümsədi.

– Yox...

Birdən kəskin hərəkətlə duvağı qaldırdı; biz bir anlıq bir-birimizə baxdıq.

– İlayali! – mən dedim.

O, barmaqlarının ucuna qalxıb qollarını boynuma doladı və dodaqlarımdan öpdü. Yalnız bircə dəfə, cəld, başgicəlləndirici dərəcədə tez və düz dodaqlarımdan. Mən onun sinəsinin necə şiddətlə qalxıb-enərək qabardığını hiss etdim.

Dərhal qollarımın arasından çıxaraq boğuq pıçiltıyla “Gecən xeyrə qalsın!” dedi və əlavə heç bir şey söyləmədən, dönərək pilləkənlərlə yuxarıya doğru qaçdı...

Giriş qapısı çırpıldı.

*

Ertəsi gün qar gücləndi, amma sulu olduğu üçün yerə düşən kimi əriyir və palçığa çevrilirdi. Hava yaş və soyuq idi.

Mən çox erkən oyanmışdım, dünənki ruhi həyəcanlardan sonra fikirlərim beynimdə qarmaqarışq, qəlbim isə dünənki görüşün təsiri ilə fərəhlə doluydu. Bir müddət gözləri açıq şəkildə uzanaraq şirin-şirin ləzzət aldım, xəyalıma gətirdim ki, guya, İlayali də yanımdadır: öz-özümü qucaqlayıb havanı öpdüm. Nəhayət, ayağa qalxıb bir fincan süd içdim, bir az

gözləyəndən sonra bifşteks yeyib qarnımı doyurdum, ancaq əsəblərim yenə də gərgin idi.

Hazır paltar satan tacirin yanına yollandım. Ağlıma gəlmişdi ki, ucuz qiymətə nimdaş jilet ala bilərəm, təki gödəkçənin altından geyinməyə nəsə olsun. Pilləkənlə bazara qalxdım, özümə jilet bəyənilib gözdən keçirməyə başladım. Orada girələndiyim zaman bir tanışıma rast gəldim; o, baş endirib məni yanına çağırırdı, jileti yerinə asıb ona doğru getdim. O, texnik idi, işə gedirdi.

– Gedək pivə içək, – o təklif etdi. – Amma bir az tez, vaxtım yoxdur... Dünən axşam səninlə gəzən o xanım kim idi?

– Məgər bilmirsiniz, – onun qız barəsində düşünməsini belə qısqanaraq dedim, – o, mənim sevgilimdir?

– Ay səni, iblis! – o dedi.

– Hə, bu, dünən axşam olub.

Mən onu yerindəcə susdurdum, o, dərhal inandı.

Yaxamdan əl çəksin deyə ona yalan dedim; biz pivəmizi içib küçəyə çıxdıq.

– Görüşənədək!.. Yox, dayanın, – birdən o dedi. – Axı mən sizə bir neçə kron borcluyam, indiyədək qaytarmadığım üçün utanıram. Amma ən yaxın zamanlarda borcumu qaytaracağam.

– Sağ olun, – mən dedim. Lakin zərrə qədər şübhəm yox idi ki, bu pulları o heç vaxt mənə qaytarmayacaq.

Təəssüf ki, pivənin istisi dərhal başıma vurdu və ordan da bədənimə yayıldı. Ötən axşam haqqında düşünməyə və narahat olmağa başladım. Birdən çərşənbə axşamı gəlməz! Bəlkə, fikrini dəyişib, şübhələnməyə başlayıb?.. Birdən düşüncələrim pulun ətrafında dolanmağa başladı. Qorxdum, məni vahimə bürüdü. Etdiyim fırıldaqçılığımı bütün təfərrüatına qədər xatırladım; balaca dükanı, piştaxtanı, pulu qamarlayan arıq əllərimi gözümlün qabağına gətirdim, polisın gəlib məni həbs etməsini təsəvvür etdim. Əllərimdə və ayaqlarımda qandallar. Yox, ancaq əllərimdə, bəlkə də, yalnız bir əlimdə; dəmir barmaqlıq, protokol tərtib edən növbətçi, onun qələminin

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

cığltısı, baxışları, nifrətli baxışları. Həə, cənab Tangen! Sonra isə – təkadamlıq kamera, əbədi zülmət...

Hm! Yumruqlarımı sıxdım, gümrahlaşmağa çalışdım, addımlarımı yeyinlətdim və bir də gördüm ki, Stortovetdəyəm. Burada oturdum.

Yox əşi, mən uşaq deyiləm, zəhləmi tökməyin! Kim bunu mənə sübut edə bilər? Bundan başqa, satıcı, yadına düşsə belə, səs-küy qaldırmağa cürət etməz: onun üçün iş yeri olduqca qiymətlidir. Lütfən, səs-küyə və gurultulu tamaşaya ehtiyac yoxdur!

Ancaq pullar mənə ağırlıq edir, rahat buraxmırdı. Düşünüb-daşınmağa başladım və qəti qərara gəldim ki, əvvəllər, əzab çəkdiyim zamanlar təmiz vicdanımla indikindən daha xoşbəxt idim. Bəs İlayali! Məgər mən onu öz günahkar əllərimlə çirkəbə batırmadım! İlahi! Pərvərdigara! İlayali!

İndi öz-özümü iyrənc bir məxluq kimi hiss edirdim, birdən yerimdən sıçrayıb aptekin yanında oturan piroqsatanın yanına götürüldüm. Günahımı yumaq, bütün dünyaya nəyə qadir olduğumu göstərmək hələ də gec deyildi! Yolüstü pulları hazırladım, son qəpiyinədək ovcumda tutub piştaxtanın üzərinə dirsəkləndim, guya, nəsə alacaqdım və çox düşünmədən onları piroqsatanın ovcuna basdım. Heç bir söz demədən dərhal uzaqlaşdım.

Yenidən dürüst insan olmaq – nə gözəl şeymiş! Boş ciblərim mənə yüngüllük duyğusu aşılayırdı, yenidən təmiz olmaq qiyamət idi. Əgər dərindən fikirləşsək, bu pullar mahiyyətə daxilimdə gizli bir qüssə yaradırdı, hər dəfə onlar haqqında düşünəndə diksinirdim; axı mənim qəlbim islaholunmaz deyil, bu hərəkət mənim vicdanımı ləkələmişdi, bəli, bəli! Şükürlər olsun ki, özümü təmizə çıxardım.

– Məndən nümunə götürün! – ətrafdakı qələbəlik meydana göz gəzdirərək dedim. – Məndən nümunə götürün! Mən qoca və yoxsul küçə alverçisini sevindirdim, bax əsl comərdlik budur! Axı o, çıxılmaz vəziyyətdəydi. Bu axşam onun uşaqları ac-acına yatmayacaqlar...

Bu düşüncələrlə özümə ürək-dirək verir, hesab edirdim ki, hərəkətim ən yüksək təriflərə layiqdir. Şükür Tanrıya ki, bu pullardan canımı qurtardım.

Həyəcanlanmış və keflənmiş halda başımı dik tutaraq küçəylə addımlayırdım. Sevinirdim ki, İlayalının yanına təmiz və vicdanlı gedəcəyəm, onun gözlərinə dik baxa biləcəyəm; artıq heç bir şey mənə əziyyət vermirdi, fikirlərim aydınlaşmış, başımdakı ağrı keçib-getmiş, başım sanki şəffaf nurdan tökülmüşdü. Mən zarafatlaşmaq, görünməmiş oyunlar çıxarmaq, dəhşətli səs-küy qaldıraraq bütün şəhəri alt-üst etmək istəyirdim. Qrensendən dəli kimi keçdim; qulaqlarımda xəfif səs vardı, qəlbim fərəhlə dolmuşdu. Səfeh cəsarətin təsiri altında küçədə rastlaşdığım kuryerə neçə yaşım olduğunu dedim, amma o heç bir söz demədi, mənə onun əllərindən yapışıb, diqqətlə üzünə baxdım və öz hərəkətimə heç bir izahat vermədən yoluma davam etdim. Yoldan keçənlərin səslərinə və gülüşlərinə qulaq asdım, səkinin üstündə oynayan quşlara göz yetirdim, körpüdəki çay daşlarını gözdən keçirdim, onların düzülüşündə cürbəcür işarələr və qəribə fiqurlar kəşf etdim. Nəhayət, meydana – Stortinqə tərəf çıxdım.

Yerə mıxlanmış kimi dayanıb arabacılarla baxdım. Onlar meydanda var-gəl edir, söhbətləşirdilər, atlarsa pis havadan məyus olaraq başlarını yerə dikərək dayanıblar. “Haydı, irəli!” – öz-özümə dedim və dirsəklərimlə öz-özümü dümsüklədim. Cəld birinci arabaya yaxınlaşıb oturdum.

– Ullevolsveyen – otuz yeddiyə! – qışqırdım.

Biz yola düşdük.

Yolda arabacı dönüb mənə baxmağa başladı, mən qatranlanmış qalın kətanın altında oturmuşdum. Məgər şübhələnib? Nimdaş geyimimin onun diqqətini çəkməsinə zərrə qədər də şübhə yoxdur.

– Mən bir cənaba baş çəkməliyəm! – onun sorğu-suallarını qabaqlamaq üçün bağıra-bağıra dedim. Həmin cənabı gör-

məyin mənimçün necə vacib olduğunu ona inandırıcı tərzdə başa saldım.

Biz otuz yeddi nömrəli evin qarşısında dayandıq, mən tullanaraq arabadan düşdüm, qaçaraq pilləkənlərlə üçüncü mərtəbəyə qalxıb qapının zəngini basdım. Zəng həyəcanla cingildədi.

Qulluqçu qapını açır; mən onun qulaqlarındakı qızıl sığalara, boz rəngli üst köynəyinin qara düymələrinə, o da qorxa-qorxa mənə baxır.

Mən Hyerulfu soruşuram, Yoahim Hyerulfu, yun alverçisini, bir sözlə, onu heç kəslə səhv salmazsan...

Qulluqçu başını bulayır.

– Hyerulf burada yaşamır, – o deyir.

Qulluqçu mənə baxaraq qapını bağlamaq istəyir. O, bu soyadı olduqca səlis tələffüz etdi, dili zərrə qədər dolaşmadan, sanki, mənim axtardığım bu adamı o, doğrudan da, tanıyırdı, sadəcə olaraq, xatırlamağa ərinir. Qəzəblənərək arxamı ona çevirdim və pilləkənlə aşağı götürüldüm.

– O, burada yoxdur! – qışqıraraq arabaçıya dedim.

– Burada yoxdur?

– Yox. Zəhmət olmasa, Tomteqaten – on birə.

Həyəcanım qismən arabaçıya keçmişdi; o, yəqin ki, insan həyatını xilas etmək barədə düşünürdü. Ona görə də dərhal yerindən götürülüb, atları haylayaraq qovmağa başladı.

– Bu cənabın soyadı necədir? – deyə o, qozlada çevrilərək soruşdu.

– Hyerulf, yun alveriylə məşğul olur. Hyerulf.

Arabaçıya elə gəldi ki, bu adamı o da tanıyır.

– Açıq rəngli kostyum geyinmir ki?

– Nə dediniz? – mən qışqırdım. – Açıq rəngli kostyum?

Sizin ağılınız yerindədir? Nə danışırırsınız, mənimlə zarafat edirsiniz?

Açıq rəngli kostyum kefimi tamamilə pozdu, axı mən Hyerulfu tamamilə başqa cür təsəvvür edirdim.

– Onun soyadı necə oldu? Hyerulf?

– Hə də, – mən cavab verdim. – Burada qərribə nə var ki? Bu soyadında pis heç nə yoxdur.

– O, kürən deyil ki?

Tamamilə mümkündür ki, kürən olsun və arabaçı mənə bu barədə xatırlatdıqda, birdən qəti qərara gəldim ki, elədir ki var. Mən arabaçıya minnətdar idim və dedim ki, o, mənim kimi axtardığımı dərhal başa düşmüşdür; ümumiyyətlə, hər şey onun dediyi kimidir.

– Çox qərribə olardı, – qeyd etdim, – əgər o, kürən olmasaydı.

– Deyəsən, mən onu bir-iki dəfə aparmışam, – arabaçı dedi. – Onun əlində düyünlü əl ağacı da vardı.

Bu zaman artıq o adam gözlərimin qarşısında tamamilə canlandı, odur ki dedim:

– He-he, hələ heç kəs bu cənabı əlində düyünlü əsa olmadan görməyib. Bu dəfə artıq tam arxayın ola bilərsiniz. Tam arxayın olun.

Hə, şübhəsiz, bu, onun apardığı adam idi. Arabaçı onu tanımışdı...

Biz elə sürətlə gedirdik ki, atların nallarından qığılıcı çıxırdı.

Mən çox həyəcanlı olsam da, bir anlıq da olsa ruhdan düşmərdüm. Biz polis növbətçisinin yanından keçdik, mən onun nömrə nişanının 69 olmasına diqqət yetirdim. Bu rəqəm məni ürəyimin dərinliklərində dəhşətə gətirir, tikan kimi beynimə batır. 69, məhz 69, bunu heç vaxt unutmayacağam!

Oturacağı söykəndim, büsbütün vəhşi xəyalların təsiri altında qatranlanmış kətanın altında elə oturmuşdum ki, dodaqlarımın tərənəməsini heç kəs görməsin və olduqca səfeh bir şəkildə öz-özümə danışmağa başladım. Dəlilik beynimdə at oynadırdı, mən ona sərbəstlik vermişdim, tamamilə dərk edirdim ki, müqavimət göstərməyə gücümün yetmədiyini həmlələrin qurbanı olmuşam. Gülməyə başladım, səssiz və qəzəblə, heç bir səbəb-filan olmadan, iki parç pivədən şən-

lənmiş və sərxoş olmuşdum. Yavaş-yavaş ehtiraslarım səngiyirdi, getdikcə sakitləşirdim. Hiss edirdim ki, barmağım donur və isitmək üçün onu köynəyimin yaxasının altına soxdum. Artıq biz Tomteqatendəyik. Arabaçı dayanır.

Mən heç bir şey düşünmədən yavaş-yavaş arabadan enirəm, başım içinə qurğusun tökülmüş kimi ağırlaşır. Giriş qapısından keçib həyəətə daxil oluram, həyəti köndələninə keçib bir qapının astanasında dayanıram, qapını açıb görürəm ki, qarşımda dəhlizə açılan iki pəncərə var. Kündə üst-üstə iki sandıq qoyulub, divarın döşündə köhnə, rənglənmiş taxt var, üzərinə xalça salınıb. Sağ tərəfdəki qonşu otaqdan uşaq səsi gəlir, yuxarıda – ikinci mərtəbədə isə çəkiçindən səsi eşidilir. Bunların hamısına içəri girən kimi eyni anda diqqət yetirirəm.

Tam sakit halda mənzildən keçərək o biri qapıya doğru gedirəm, tələsmədən, qaçmaq barədə düşünmədən qapını açıb o biri küçəyə çıxıram. Başımı qaldırıb içərisindən keçdiyim evə baxıram və üzərindəki lövhəni oxuyuram: “Gəlmələr üçün pansionat”.

Nə qaçmaq, nə də məni gözləyən arabaçıdan gizlənmək fikrim yoxdur; heç bir şey olmamış kimi, qorxub-çəkinmədən asta-asta küçəylə addımlayıram. Düşüncələrimi uzun müddət məşğul edən yun alverçisi Hyerulf – mövcudluğuna həqiqətən inandığım və hökmən tapmalı olduğum bu adam qəfil yoxa çıxdı, qəfil meydana çıxan və sonradan yox olan digər çılğın hoqqabazlıqlarımla birlikdə buxarlandı; indi o, gözələrimin qarşısında tutqun surət, unudulmuş xatirə kimi dumanlı şəkildə canlanırdı.

İrəli getdikcə daha çox mühakimə yürüdür, ağırlıq və yorğunluq hiss edirdim, ayaqlarımı güclə sürüyürdüm. Qarhələ də iri lopalarla düşməkdə davam edirdi. Nəhayət, Qrönlana, düz kilsənin yanına çıxdım, dincəlmək üçün orada skamyada oturdum. Yoldan keçənlər təəccüblə mənə baxırdılar. Mən xəyala dalmışdım.

Ulu Tanrım, mən necə də bədbəxtəm! Bu miskin həyat məni elə hala salıb ki, artıq tamamilə yorulub əldən düşmüşəm, artıq mübarizə aparmağa, əlləşib-vuruşmağa lüzum da qalmayıb. Dəhşətli əzab-əziyyətlər axırıma çıxıb; mən tamamilə sınımışam, miskin kölgəyə çevrilmişəm. Çiyinlərim sısqalaşmış, əyilib, köksümdəki ağrını, heç olmasa, bir az azaltmaq üçün belimi bükərək ikiqat gəzirəm. İki gün öncə evdə bədənimə baxarkən göz yaşlarımı saxlaya bilmədim. Bir neçə həftəydi köynəyimi dəyişməmişdim, tərdən elə codlaşmış ki, göbəyimi qançır edib; qançır olmuş yerdən qan axırdı, buna baxmayaraq ağrı hiss etməmişdim, ancaq bu yarayla gəzmək olduqca ağır idi. Mən onu sağalda bilmirdim, öz-özünə də sağalmırdı; yaranı yuyub ehtiyatla quruladım, yenidən həmin köynəyi geydim. Başqa nə edə bilirdim ki...

Skamyada oturub bütün bunları götür-qoy edir, kədərlənirəm. Öz-özümdən iyənirəm; hətta əllərim də mənə iyərnc görünür. Bu, arıq, heç bir şeyə yaramayan zəif əllər qanımı tamamilə qaraldırdı; mən çöp kimi arıq barmaqlarıma baxaraq əsəbiləşir, sısqa bədənimə nifrət edirdim, düşünəndə ki bu müvəqqəti qılfı hiss etməli, gəzdirməliyəm, ürpanırdım. Allahım, bütün bunların bir sonu olacaqmı?! Mən necə də ölmək istəyirəm!

Öz gözlərimdə tamamilə əzilmiş, alçalmış və təhqir olunmuş halda qeyri-ixtiyari ayağa qalxıb evə yollandım. Yolüstü darvazanın üstündəki lövhəni gördüm: “Ən yaxşı kəfənlilik darvazadan sağ tərəfdə xanım Andersendədir”. “Əcəb xatirələrdir!” – öz-özümə dedim və Hammersberqdəki çardağ, balaca yırğalanan kürsü, qapının ətrafındakı qəzet-divar kağızları, dəniz gözətçisi elanı və çörəkçi Fabian Olsenin təzə bişmiş isti çörəyi yadıma düşdü. Ah, o zamanlar mən daha yaxşı yaşayırdım, nəinki indi; bir dəfə gecə felyeton yazdım və həmin felyetona görə mənə on kron verdilər. Ancaq indi heç bir şey yazma bilmirəm, artıq heç bir şey, işə başlayan kimi bütün fikirlərim uçub gedir. Artıq yetər! Mən durmadan addımlayırdım.

Bununla belə, xırdavatçı dükənına yaxınlaşanda həyəcan və təhlükə hissi hələ də sovuşmamışdı; amma hərəkətimi könüllü olaraq etiraf etməkdə qərarlıydım. Beləliklə, pilləkənlə sakitcə qalxıram, qapının kandarında əlində çanaq aparən balaca bir qızcıqazla qarşılaşıram, onu buraxıb qapını örtürəm. Satıcıyla yenidən üz-üzə, göz-gözə qalırıq.

– Hava pisdır, elə deyilmi? – o deyir.

Bu kələklərə nə ehtiyac var? Niyə məni dərhal yaxalamır? Qəzəbdən titrəyərək deyirəm:

– Mən hava haqqında çənə vurmağa gəlməmişəm.

Mənim əsəbiliyim onu karıxdırır, bu miskin alverçi heç bir şey anlamaq iqtidarında deyil, bu adamın ağılına belə gəlmir ki, mən onun beş kronunu oğurlamışam.

– Məgər sizi aldatdığımı bilmirsiniz? – əsəbi halda deyirəm və qəzəbdən titrəyir, tövşüyür, onu hərəkətə keçməyə məcbur etmək istəyirəm.

O zavallı isə heç bir şeydən şübhələnmir.

İlahi, bu cür mağmınların arasında necə yaşayasan?! Mən onu söyüb-biabır edirəm, məsələnin nə yerdə olduğunu ətraflı başa salıram, harada dayandığımı, onun harada dayandığını göstərirəm, hadisənin nə zaman baş verdiyini, pulları hara qoyduğunu, onları necə götürüb ovcumda sıxdığımı göstərirəm. Nəhayət, o başa düşür, amma heç bir tədbir görmür. Yalnız başını bulayır, divarın arxasındakı addım səslərini dinşeyir, mənə işarə vurur ki, yavaş danışım və nəhayət, deyir:

– Hə, siz yaxşı iş görməmişiniz!

– Yox, dayanın! – deyə mən tərslik edərək və onu hövsələdən çıxarmağa çalışaraq bağırıram. – Siz, miskin alverçi mənim o qədər də yaxşı iş görmədiyimi haradan başa düşəsiniz! Elə düşünməyin ki, mən bu pulları mənimsəmişəm, mənim o pullardan istifadə etmək ağılıma belə gəlməyib, çünki mən təmiz adamam və belə şeylər mənə iyrənc görünür...

O fikrə gedir, mənim təmiz adam olduğuma o qədər də əmin deyil. Nəhayət, soruşur:

– Bəs nə üçün pulları qaytarmadınız?

– Başa düşün, – mən həyasızcasına cavab verirəm. – Mən sizə pislik etmək istəmirdim və qərara gəldim ki, sizi bağışlayım. Bu da mənim yaxşılığımıza görə mükafatım. Mən buraya gəlib bayaqdan bəri sizə işin nə yerdə olduğunu izah edirəm, sizsə abır-həya etmədən mənimlə hesablaşmaq belə istəmirsiniz. Ona görə də mən bu işdə yoxam. Ümumiyyətlə, canınız cəhənnəmə. Sağlıqla qalın!

Qapını çırpıb çıxdım.

Lakin mənzilimə, qarın altında qalıb tamamilə rütubət basmış bu qaranlıq deşiyə qayıtdıqda davakarlığım büsbütün keçib-getmiş, yenidən ölüvaylaşmışdım. Zavallı satıcıya hücum çəkdiyim üçün heyifsilənir, ağlayırdım, əclafıq etdiyimə görə özümü cəzalandırmaq üçün boğazımdan yapışaraq özümü boğur, peşmançılıq keçirirdim. O, əlbəttə, yerini itirməkdən bərk qorxduğu üçün beş krona görə səs-küy qaldırmağa cürət etmədi. Mənsə onun qorxu hissindən sui-istifadə etdim, onun üstünə çığırdım, hər kəlməbaşı onu acıladım. Dükanın sahibi, əlbəttə, divarın o tərəfində idi və hər an çıxıb nə baş verdiyini görə bilərdi. Əlbəttə, bu, böyük rəzalət olardı!

Eh, niyə məni yaxalamadılar? O zaman hər şey bitmiş olardı. Qandalları özüm könüllü taxardım. Zərrə qədər də müqavimət göstərməzdim, əksinə, həbs olunmağıma kömək göstərərdim. Qadir Allah, bir anlıq xoşbəxtlik üçün mən həyatımı verməyə hazırım! Bir tikə çörəyə bütün həyatımı! Heç olmasa, bu dəfə mənim yalvarışlarıma cavab ver!..

Yaş paltarda yerimə girdim; başımda dumanlı bir fikir vardı ki, gecə ölə bilərəm, ona görə son gücümü toplayıb yatağımı səliqəyə saldım ki, səhər-səhər abırlı görünsün. Yerimə uzanıb əllərimi sinəmdə çarpazlaşdırdım.

Birdən İlayəli yadıma düşdü. Necə olub ki, bütün axşamı onun barəsində heç düşünməmişəm! İcimdə yenə işıq yanmağa başladı, zəif gün işığı. Bu işıqdan bədənimə xoş istilik yayıldı. Getdikcə bu zəif işıq daha çox parlayır, öz həlim,

zərif, nəvazişli şəfəqləriylə ruhumu oxşayır. Sonra günəş yandırmağa başlayır, gicgahlarımı qarsır, şiddətli atəşiylə bəlalı başımı yandırır-yaxır. Artıq gözlərimin önündə tonqal yanır, yer-göy alova qərç olmuşdur, qarşımda alışan adamlar və heyvanlar, yanar dağlar, alovlu iblislər, uçurum, səhra, bütün kainat alovlanır, Qiyamət gününün tüstülü alovu.

Daha heç bir şey görmədim, heç nə eşitmədim...

Ertəsi günü tər içində oyandım; qızdırma içində alışıb-yanırdım. Əvvəlcə nə baş verdiyini anlaya bilmədim, içimdə nəşə qəribə bir dəyişiklik hiss edərək, özümü unutmuşcasına təəccüblə ətrafa göz gəzdirdim. Əllərimə və ayaqlarıma toxundum, pəncərənin əks tərəfdə deyil, bu tərəfdə olmasına təəccübləndim; həyətdən at nallarının səsi eşidilirdi, amma mənə elə gəldi ki, bu səslər haradansa yuxarıdan gəlir. Üstəlik, ürəyim də bulanırdı...

Soyuq və yaş saçlarım alınma tökülmüşdü; dirsəklənilib yastığın üstünə baxdım: yaş saçlarım xırda çəngələrlə yastığa tökülmüşdü. Gecəni ayaqlarım başmaqlarımın içində elə şişmişdi ki, onları güclə tərpedə bildim.

Artıq axşam düşürdü, qaş qaralmağa başlamışdı, ona görə də yataqdan qalxıb otaqda var-gəl etməyə başladım. Mən xırda addımlarla ehtiyatla gəzirdim ki, müvazinətimi itirməyim və ayaqlarım ağrmasın. O qədər də bikef deyildim, ağlamaq da istəməirdim, əksinə, əhvalım yaxşı idi, artıq özgə tale arzulamırdım.

Sonra evdən çıxdım.

Məni üzən yeganə şey, yeməyə nifrət etsəm də, aclıq idi. Yaramaz iştaham məni yenə narahat etməyə başlamışdı, mədəmdəki sorucu hissiyyat getdikcə daha da güclənirdi. Ağrı köksümü amansızcasına didib-dağıdırdı, orada nəşə səsiz-səmirsiz və qəribə çarpışma gedirdi. Sanki onlarca xırda həşərat hər tərəfdən onun üstünə daraşır-gəmirirdi, arada sakitləşib, yenidən hücumu keçirdilər, sakitcə məni didib-dağıdır, iri tikələr qoparırdılar...

Xəstələnməmişdim, amma zəifləmiş və möhkəmcə tərləmişdim. Meydana gedib orada dincəlməyə ümid edirdim, ancaq yol elə uzaq, getməksə elə ağır idi ki; buna baxmayaraq özümü ora çatdırdım, meydana bitişik küçənin tinində dayandım. Tər axıb gözlərimə dolur, eynəyimin şüşəsini tutur, gözlərim görmürdü. Üzümlü silmək üçün dayandım. Harada dayandığımı görmürdüm, bu barədə heç düşünmürdüm də; ətrafda qulaqbatırıcı səs-küy vardı.

Birdən bağırtı eşidildi, bərk və qırıq-qırıq: “Özünü gözlə!” Mən bu bağırtını eşidirəm, əla eşidirəm və zəif ayaqlarımın gücü yetdiyi qədər cəld kənara tullanıram. Çörək furqonu qəzəbli əjdaha kimi gödəkçəmə əməlli-başlı toxunaraq yanımdan sürətlə ötüb-keçir, bir az çevik tərپənsəydim, hər şey yaxşı qurtarardı. Mən, əlbəttə, azacıq cəhd etsəydim, bir qədər də cəld tərپənə bilərdim: amma artıq gec idi, təkər ayağımın üstündən keçmiş və ayaq barmaqlarımı əzmişdi; hiss etdim ki, iki barmağım əzilib.

Furqonçu var gücüylə atları saxladı; o dönüb qorxa-qorxa mənə nə olduğunu soruşdu. Bundan da betər ola bilərdi... Allah eləməsin, necə də qorxdum... inanmıram ki, sınıq olsun... Ah, bağışlayın...

Mən mümkün qədər cəld şəkildə skamyaya doğru getdim; camaatın başıma yığılması xoşuma gəlmirdi. Axı furqon mənə basıb öldürməmişdi, bir halda ki olacağa çarə yoxdu, hələ mən yaxşı qurtarmışam. Ən pisi o idi ki, ayaqqabımın bir tayı ziyan çəkmiş, altı, demək olar ki, tamamilə qopmuşdu, corabım isə açıq ağıza oxşayırdı. Ayağımı qaldırıb gördüm ki, qan axır. Nə etmək olar, heç birimiz günahkar deyildik, furqonçu mənim onsuz da bərhad olan vəziyyətimi bir az da ağırlaşdırmaq istəməzdi. Amma ondan mənə balaca bir kökə atmasını xahiş edə bilərdim və o etiraz etməzdi. O, həvəslə belə bir xidməti göstərməyə razı olardı. Tanrı buna görə də köməyi olsun!

Aclıq mənə dözülməz dərəcədə əziyyət verirdi və mən bu zəhlətökən iştahamdan canımı qurtara bilmirdim. Skamyada

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

bir qədər qurdalandıqdan sonra dizlərimi qucaqlayaraq oturdum. Hava qaralanda ayaqlarımı bələdiyyə binasına tərəf sürüdüüm – Tanrı bilir ki, buraya necə gəlib çıxdım – sürahibəndin yanında oturdum. Tam şüursuz surətdə gödəkçəmin cibini qoparıb qaşqabağımı salladım, gözlərimi boşluğa zilləyərək heç bir şey görmədən çeynəməyə başladım. Ətrafımda oynayan uşaqların çığırtılarını eşidir, arabir qarşıdan keçənləri dumanlı şəkildə sezirdim; başqa heç bir şey dərk etmirdim.

Birdən ağılıma gəldi ki, bazara gedib bir parça çiy ət tapım. Ayağa qalxıb sürahibənd boyunca örtülü bazarın qurtaracağına doğru getdim və pilləkənlə aşağı düşdüm. Ət satılan cərgəyə çatmağa bir az qalmış geriyə qanrılıb hirsəlxəyalı itimə acıqlandım, guya ki, ona yerində qalmağı əmr edirdim, sonra isə ilk rast gələn qəssaba müraciət etdim:

– Mümkündürsə, xahiş edirəm, mənim itimə sümük verin!
– dedim. – Yalnız sümük olsun, ətsiz: sadəcə olaraq, itə gəmirməyə bir şey olsun.

Mənə sümük verdilər, əla sümük idi, üstündə bir az əti də vardı və mən onu gödəkçəmin altında gizlətdim. Qəssaba elə ürəkdən təşəkkür etdim ki, o, heyrətlə üzümə baxdı.

– Təşəkkürə ehtiyac yoxdur, – o dedi.

– Nə danışsınız, – mən mızıldandım. – Çox sağ olun.

Pilləkənlə yuxarı qalxmağa başladım, ürəyim çırpınırdı.

Xəlvəti bir dalan tapıb sınıq-salxaq alaqaqılardan birinin qarşısında dayandım. Bura tamam qaranlıq idi, mən bu qaranlığa sevinərək sümüyü gəmirməyə başladım.

Ət dadsız idi; ondan adamı iyrəndirən isti qan qoxusu vururdu, çox keçmədən ürəyim bulanmağa başladı. Bir az keçdikdən sonra sümüyü bir də sınađım; heç olmasa, bircə tikə də olsa, həzm edə bilsəydim, əlbəttə ki, bu öz təsirini göstərərdi, təki həzm edə biləydim. Amma yenə də ürəyim bulandı. Mən hirsələndim, qətiyyət göstərüb dişlərimlə bir tikə qopardım və güc-bəla ilə uddum. Amma bütün cəhdlərim əbəs idi; ət tikələri mədəmdə isinən kimi dərhal geri püskürdü.

Mən azğınlaşaraq yumruqlarımı düyünləyir, acizlikdən ağlayır və sümüyü qəzəblə gəmirirdim; göz yaşlarım sel kimi axıb sümüyü islatmış və çirkləndirmişdi, mən qusurdum, hiddətimdən bağıraraq lənətlər yağdırır, sümüyü yenidən gəmirir, ümitsizcəsinə ağlayırdım və yenidən qusurdum. Bağıraraq bütün dünyanı lənətlədim.

Araya sakitlik çökdü. Ətrafda heç kəs yox idi, hər tərəf qaranlığa və sükuta qərç olmuşdu. Ürəyim təşviş içindəydi, ağır və xırıltılı nəfəs alıram, göz yaşları və qəzəb içində boğularaq məni, heç olmasa, bir az doyura biləcək ət tikələrini ağzımdan çıxarıram. Nə qədər cəhd etsəm də, heç bir şey alınmır, acizliyin və gücsüzlüyün doğurduğu qəzəbdən qovrularaq sümüyü alaqaپیya tolazlayır, vəhşicəsinə bağırırım, üzümü göyə tutub söyüşlər yağdırır, xırıltılı və titrəyən səsimlə Tanrını məsxərəyə qoyuram, dırnaqları və barmaqları qıç olmuş əllərimi göyə qaldırıram... Hey, sən, böyük Xaliq, sən yoxsan, əgər olsaydın, mən səni elə lənətləyərdim ki, sənin səmənda cəhənnəm alovu zəbanə çəkərdi. Hey, sən, mən sənin qulun olmaq istəyirdim, amma sən məni rədd etdin, ona görə də səndən əbədilik üz döndərdim, çünki sən öz şansından istifadə etmədin. Hey, sən, mən bilirəm ki, tezliklə öləcəyəm, amma ölümün astanasında olsam belə, səni lənətləyirəm, böyük Apis. Sən məni güclə tabe etmək istədin, lakin bilmədin ki, məni sındırmaq mümkün deyil. Məgər sən bunu bilmirsən? Yoxsa məni yaradanda yuxulu olmusan? Hey, sən, mən bütün varlığım ilə sənə nifrət edirəm, mən qələbə çalmışam və sənin yaratdığın nemətlərə tüpürürəm. Bu gündən mən sənin hikmətindən və mahiyyətindən üz çevirirəm, əgər fikirlərim yenidən sənə müraciət etmiş olsalar, onları lənətləyəcəyəm, əgər ağzımdan sənin adın çıxsın, mən onu cıracağam. Hey, sən, əgər varsansa, sənə son sözüüm budur: bundan sonra və həmişəlik sənə əlvida deyirəm. Mən susuram və səndən üzümü döndərirəm, bundan sonra öz yolumla gedəcəyəm...

Sükut.

Həyəcandan və iztirabdan tir-tir titrəyirəm, yerimdən tər-pən-mədən pıçılıtyla nalə-nifrin yağdırır, acığımdan əzilmiş və heydən düşmüş halda hıçqıraraq zar-zar ağlayıram. Ah, lənətə gəlsin görüm bu axmaq kitab boşboğazlığını, belə miskin durumumda belə gözəl danışımağa çalışıram. Yarım saatdır ki, darvazanın önündə dayanıb dirəkdən yapışaraq gah pıçıldayır, gah da içimi çəkirəm. Birdən danışıq səsləri eşidirəm, iki nəfər yoldan ötən nəsə danışa-danışa mənə yaxınlaşır. Özümü darvazadan qoparıb evlərin arası ilə güc-bələyla irəliləyir, yenidən işıqlı küçəyə çıxıram. Yunqsbak-kenə doğru enəndə ağımda qəribə fikirlər dolaşmağa başlayır. Mənə elə gəlir ki, meydanın ətrafındakı miskin daxmacıqlar, saraylar və köhnədənqalma nimdaş paltar anbarları hər şeyi korlayır. Onlar meydanın görünüşünə xələl gətirir, bütün şəhəri eybəcərləşdirirlər; tfu, rədd olsun bu xarabazarlıq! Öz-özliyümdə coğrafiya institutunun buraya köçürülməsinin neçəyə başa gələ biləcəyini hesablamağa başladım. Gözəl binadır, hər dəfə yanından keçəndə heyran oluram. Belə bir işin qulpundan yapışmaq üçün gərək ən azı yetmiş və ya yetmiş iki min kron pulun olsun, böyük məbləğdir, zarafat deyil, başlanğıc üçün əməlli-başlı kapitaldır. Bunun başlanğıc üçün əməlli-başlı kapital olduğunu başımın hərəkətiylə təsdiqləyəndə başım, sanki, bomboş idi. Titrət-məm hələ də dayanmamışdı, hərdənbir hıçqırırdım.

Ruhuma belə bir duyğu hakim kəsilmişdi ki, həyat, demək olar ki, məni tərək edib, artıq kitabım bağlanıb. Amma, mahiyətə, bunun mənim üçün elə bir fərqi yox idi və məni zərrə qədər də rahatsız etmirdi. Əksinə, mən şəhərdən keçərək limana doğru gedir və mənzilimdən daha da uzaqlaşırıdım. Mən küçənin ortasına uzanıb ölə də bilərdim. İztirablar hissiyyatımı əlimdən almışdı; şikəst olmuş ayaq barmaqlarım ağrıyırdı, hətta mənə elə gəlirdi ki, ağrı ombama qədər yayılıb, ancaq bu da məni narahat etmirdi. Bundan qat-qat ağır iztirablar çəkmişdim.

Nəhayət, dəmir yolu körpüsünə çıxdım. Burada heç bir hərəkət, səs-küy yox idi, yalnız hərdənbir əli cibində avaralanan balıqçılar və matroslar gözə dəyirdi. Diqqətimi zənnlə mənə baxan axsaq bir adam çəkdi, yaxınlaşanda diqqətlə üzümə baxdı. Qeyri-iradi onu saxladım, şlyapamı azca qaldırıb “Monax”ın üzüb getdiyini bilib-bilmədiyini soruşdum. Bu zaman birdən dayandım, onun düz burnunun ucunda çırtma çalaraq dedim:

– Lənət şeytana, “Monax”! Onu tamam unutmuşdum!

Özümdən asılı olmayaraq çox vaxt bu gəmi haqqında düşünürdüm.

– Hə, təəssüf ki, Monax üzüb gedib.

– Deyə bilərsinizmi, hara?

O, şikəst ayağını bir az qaldıraraq fikrə getdi, sonra elə həmin ayağını azca yelləyərək:

– Yox, – dedi. – Onun yükünün nə olduğunu bilirsiniz?

– Yox, – mən cavab verdim.

Bu arada “Monax”ı unudub axsaqdan soruşdum ki, əgər köhnə ölçü ilə götürsək, coğrafi millə buradan Holmestrannaya nə qədər olar.

– Holmestrannaya? Çox güman ki...

– Ya da Veblunqsnəsə?

– Demək belə, deyəsən, Holmestrannaya, çox güman ki...

– Bircə dəqiqə, yadımdan çıxmamış... – onun sözünü kəsirəm. – Zəhmət olmasa, mənə bir çimdik tənbəki verin, bir çimdik olsa, bəsdir!

Tənbəkini alıb ürəkdən təşəkkür etdim və uzaqlaşdım. Tənbəkini çəkmədim, alan kimi cibimə qoydum. Axsaq adam arxamca baxırdı – ola bilsin ki, onu nə iləsə şübhəyə salmışdım; hara getdimsə, bu adamın şübhəli baxışlarını üzərimdə hiss etdim. Onun məni izləməsi xoşuma gəlmədi. Geri dönüb yenidən ona yaxınlaşdım, üzünə baxaraq dedim:

– Kürkçü.

Yalnız bircə söz: “kürkçü”. Başqa bir kəlmə də. Bunu deyərək diqqətlə onun üzünə baxdım, baxışlarımın dəhşətli

olduğunu özüm də hiss etdim; sanki mən ona o dünyadan baxırdım.

Bu sözü deyib bir müddət yerimdə dayandım. Sonra ayaqlarımı yenidən vağzala doğru sürüdüm. Axaqdan səs-səmir çıxmadı, o yalnız arxamca baxmaqla kifayətləndi.

Kürkcü? Birdən dayandım. Necə oldu ki, bunu dərhal başa düşmədim? Axı bu çolağa bir dəfə rast gəlmişəm. Qrensendə, səhər-səhər; o zaman jiletimi girov qoydum. Mənə elə gəldi ki, o vaxtdan uzun illər keçib.

Dayanıb bu barədə düşünürəm. Meydanın və Liman küçəsinin kəsişdiyi yerdə binanın divarına söykənib dayanmışam, birdən diksinərək gizlənməyə çalışıram. Amma buna nail ola bilmirəm, ona görə də bütün abır-həyamı kənara qoyub başımı qaldırıram və... “Komandor”la üz-üzə qalırım.

Nədənsə qabalığım tutur, hətta divardan bir addım aralanıram ki, məni yaxşı-yaxşı görsün. Bunu onda mərhəmət hissi oyatmaq üçün etmirəm, mən özümü alçaltmaq, rüsvay etmək istəyirəm; odur ki yerə uzanıb “Komandor”dan məni ayaqlamağı, sifətimi tapdalamağı xahiş etməyə hazır idim. Ona heç “axşamınız xeyir” də demədim.

“Komandor”, görünür, vəziyyətimin yaxşı olmadığını anlamışdı, o, addımlarını yavaşıtıdı, mənsə onu saxlamaq üçün deyirəm:

– Sizə bir şey gətirmək istəyirdim, amma heç cür başa çatdıra bilmirəm...

– Belə dee! – o, şübhəylə deyir. – Demək, hələ başa çatdırmamısınız.

– Yox, heç cür qurtara bilmirəm.

Mən “Komandor”un hüsn-rəğbətini hiss edirəm, gözlərim yaşla dolur, içimi tökə-tökə öskürürəm, özümü ələ almağa çalışıram. “Komandor” burnunu silir və diqqətlə mənə baxır.

– Bəs necə dolanırsınız? – o soruşur.

– Pis, – cavab verirəm. – Heç bir şeyim yoxdur. Mən bu gün heç nə yeməmişəm, amma...

– Allah sizi qorusun, dostum, heç belə də şey olar ki, siz acından öləsiniz?! – o deyir və dərhal ciblərini qurdalamağa başlayır.

Yalnız bu zaman içimdə xəcalət hissi baş qaldırır, səndələyərək yenidən divara doğru çəkilirəm və divardan yapışaraq “Komandor”un pul kisəsini qurdalmasına baxaraq susuram. O, mənə on kron uzadır. Heç bir şey düşünmədən, sadəcə olaraq, mənə on kron verir. Pulu verə-verə elə hey təkrarlayır ki, sizin acından ölməyinizə yol vermək olmaz.

Mən hıqqana-hıqqana puldan imtina edərək dərhal almaq istəmirəm.

– Mən, doğrusu, xəcalət çəkirəm... həm də bu, olduqca çoxdur...

– Tez olun, alın! – o deyir və saatına baxır. – Mən qatara tələsirəm, artıq onun yaxınlaşdığını eşidirəm.

Sevincdən dilim tutularaq pulu alıram, ancaq heç bir şey demirəm, hətta təşəkkür də etmirəm.

– Utanmayın, – “Komandor” sağollaşarkən deyir. – Axı siz əvəzini çıxacaqsınız.

O, bunu deyib gedir.

Onun arxasınca baxaraq birdən yadıma düşdü ki, köməyə görə ona təşəkkür etmədim. İstədim ona çatam, amma yerimdən tərpənə bilmədim, ayaqlarım sözümlə baxmırdı, getsəydim, hər addımbaşı yıxılacaqdım. O isə uzaqlaşdı. Onun arxasınca getmədim, istədim onu çağırım, amma dərhal qərar verə bilmədim, nəhayət, birtəhər özümü toplayaraq bir dəfə onu səsəldim, sonra bir də, amma o artıq uzaqdaydı, mənim səimsə çox zəif idi.

Küçədə tək qaldım, onun dalınca baxaraq həzin-həzin ağladım.

“Görünməmiş işdir! – öz-özümə dedim. – O, mənə on kron verdi!”

Bir az bundan əvvəl onun dayandığı yerə keçərək hərəkətlərini təkrar etməyə başladım. Kağız əsginası yaşla dolmuş

gözlərimin qabağına tutdum, hər iki tərəfinə yaxşı-yaxşı baxdım və and içdim – ucadan, hamının eşidəcəyi tərzdə and içdim ki, bu, həqiqətdir və mənim, doğrudan da, on kronum var.

Bir müddət sonra – bəlkə də, xeyli çox vaxt keçmişdi, çünki ətraf tamamilə qaranlıqlaşmışdı – qəfil özümü Tomteqatendəki on bir sayılı evin qarşısında gördüm. Məni gətirən arabaçını burada aldatmışdım, elə buradaca heç kəsə sezdirmədən həyətdən o biri küçəyə keçmişdim. Bir qədər yerimdə duruxdum, özümə gəldim. Öz-özümə təəccüblənərək yəni-dən əlaqapıdan içəri girdim və düz “Gəlmələr üçün pensionat”a üz tutdum. Burada gecələmək üçün yer xahiş etdim və mənə dərhal yataq verdilər.

*

Çərşənbə axşamı.

Hava günəşli, sakit və son dərəcə aydındır. Qar əriyib; hər yerdə canlanma, şadyanalıq, şən çöhrələr, təbəssümlər və gülüşlər. Fəvvarələrin üzərində su şırnaqları sürətlə üzü yuxarı qalxır; günəşin şəfəqlərindən qızılı rəngə çalan, səmanın göylüyünü özündə əks etdirən su şırnaqları ...

Günortaya yaxın “Komandor”un verdiyi on kron sayəsində rahat yaşadığım evdən Tomteqatənə çıxıb şəhərə yollandım. Kefim əlaydı, ona görə axşamədək ala-bəzək kütləyə tamaşa edə-edə ən qələbəlik küçələri dolaşdım. Axşam saat yeddiyə bir xeyli qalmış Müqəddəs Ulaf meydanında gəzişərək iki nömrəli evin pəncərəsinə gizli-gizli baxdım. Bir saatdan sonra onu görəcəyəm! Olduqca həyəcanlıydım. Görəsən, necə olacaq? Görəsən, pilləkənlərdən düşüb gələndə ona nə deyim? Axşamınız xeyir, freken? Yoxsa, sadəcə olaraq, gülümsəyim? Qərara gəldim ki, gülümsəməklə kifayətlənim. Əlbəttə ki, ehtiramla təzim də edəcəyəm.

Belə erkən gəldiyimə görə bir qədər utanaraq meydana uzaqlaşdıqca gözlərimi universitet saatından ayırmadan Karl Yuhan küçəsində avaralanmağa başladım. Saat səkkizdə

yenidən Universitet küçəsinə buruldum. Yolda birdən ağlıma gəldi ki, gecikirəm, ona görə də addımlarımı yeyinlətdim. Ayağım bərk ağrıyırdı, bircə bu olmasaydı, özümü tamamilə xoşbəxt sayardım.

Nəfəsini dərmək üçün fontanın yanında dayandım; bir xeyli dayanıb iki nömrəli evin pəncərəsinə baxdım; amma o hələ də görünmürdü. Nə etmək olar, gözləməliyəm, onsuz da heç yerə tələsmirəm; axı onu yubada da bilərlər. Mən gözləyirdim. Görəsən, bütün bunlar yuxu deyil ki? Bəlkə, ötəndəfəki görüşüm xəyaldır, axı bütün gecəni sayıqlamışam. Tərəddüd içində bu barədə götür-qoy etməyə başladım və məni şübhə bürüdü.

– Hm!

Arxamda kimsə öskürdü.

Öskürək səsini eşidirəm, xəfif addım səslərini də eşidirəm, amma üzümü geri çevirmədən gözlərimi iri pilləkənə zilləyib durmuşam.

– Axşamınız xeyir! – az sonra eşidirəm.

Gülümsəməyi unuduram, hətta şlyapamı da dərhal çıxarmıram, onun əks tərəfdən gəlməsinə elə təəccüblənirəm ki.

– Çoxdan gözləyirsiniz? – o, tez-tez nəfəs alaraq soruşur.

– Yox, günahımdan keçin, bir az əvvəl gəlmişəm, – mən cavab verdim. – Bir də ki çoxdan gözləsəydim nə olacaqdı ki? Həm də elə bilirdim ki, o biri tərəfdən gələcəksiniz.

– Mən anamı yola salırdım, bu gün onu qonaq çağırıblar.

– Belə dee! – mən deyirəm.

Biz gəzirik. Tində dayanan polis bizə baxır.

– Biz indi hara gedəcəyik? – o soruşur və dayanır.

– Hara istəsəniz.

– Axı mənim seçməyim çox maraqsız olardı.

Sükut.

Sonra mən nəsə demək xatirinə soruşuram:

– Sizin pəncərənin qaranlıqdır.

– Hə, əlbəttə! – o, cəld cavab verir. – Qulluqçu icazə alıb gedib. İndi evdə heç kəs yoxdur.

Biz dayanıb iki saylı evin pəncərələrinə baxırıq, elə bil, onları birinci dəfədir ki görürük.

– Onda, bəlkə, sizə gedək? – mən deyirəm. – İcazə versəniz, qapının ağzında oturaram...

Belə bir cəsarət nümayiş etdirdiyim üçün tir-tir titrəyir, peşmançılıq keçirirdim. Birdən inciyib gedər! Əgər onu bir də görməsəm, nə olar, görəsən! Ah, kaş ki cır-cındır içində olmayardım! Mən həyəcanla cavab gözləyirdim.

– Qapının ağzında oturmanız üçün heç bir səbəb yoxdur, – o deyir.

Biz pilləkənlə yuxarı qalxdıq.

Dəhliz qaranlıq idi, o, mənim əlimdən tutaraq arxasınca apardı. “Daim susmaq lazım deyil, – o dedi, – utanıb-çəkinmədən danışmaq olar”. Biz otağa daxil olduq. Lampanı deyil, şamı, məhz şamı yandıraraq və qırıq-qırıq gülərək dedi:

– Ancaq siz mənə baxmamalısınız. Ah, mən necə də xəcalət çəkirəm. Bir də heç vaxt belə şey etməyəcəyəm.

– Nəyi bir də etməyəcəksiniz?

– Mən heç vaxt... yox, İlahi... mən heç vaxt sizi öpməyəcəyəm.

– Öpməyəcəksiniz? – mən dedim və ikimiz də güldük.

Əlimi ona uzatdım, o isə kənara çəkildi, sivişib masanın o biri tərəfinə qaçdı. Bir müddət bir-birimizə baxdıq, aramızda şam yanırdı.

Sonra o, örtüyünü və şlyapasını çıxardı, parıldayan gözləri mənə zillənərək hər addımımı izləyirdi. O qorxurdu, qorxurdu ki, birdən onu qucaqlayaram. Mən yenidən onu yaxalamaq istədim, xalçanın üstündə bürəyib yıxıldım; artıq xəstə ayağımı yerə basa bilmirdim. Pərt halda ayağa qalxdım.

– Aman Allah, siz necə də qızarmısınız! – o dedi. – Sizi çox incidir?

– Hə, çox.

Biz yenidən masanın ətrafına dolanmağa başladıq.

– Deyəsən, siz axsayırsınız?

– Hə, azacıq axsayıram, lap az.

– Keçən dəfə barmağınız ağrıyırdı, indi isə ayağınız.

Başınıza nə çox iş gəlir!

– Bir neçə gün öncə məni az qala furqon basacaqdı.

– Az qala basacaqdı? Siz, yəqin ki, yenə də sərxoş olub-sunuz? İlahi, siz nə qədər sərsəri həyat sürürsünüz, cavan oğlan! – O məni barmağıyla hədələdi və ciddiləşdi. – Gəlin oturaq! – dedi. – Yox, ancaq qapının ağzında olmaz; siz çox utancaqsınız, bax orada oturun. Siz orada, mənə burada, bax belə... Ah, insan utancaq olanda necə də darıxdırıcı olur! Hər şeyi gərək özüm deyib, özüm də edəm, sizdən bir haray yoxdur. Bax, məsələn, siz əlinizi rahatlıqla mənim kürsümün arxasına qoya bilərsiniz, bunu gərək özünüz başa düşəydiniz. Amma bunu mən özüm sizə desəm, üstümə dirənəcəksiniz ki, guya, qulaqlarınıza inanmırsınız. Hə, hə, artıq mən bir neçə dəfə diqqət yetirmişəm, bax indi yenə də həmin şeylər. Amma məni inandıрмаğa çalışmayın ki, guya, siz həmişə belə ciddi olursunuz, hərdən olduqca üzli olursunuz. O zaman sərxoş halda evədək dalımca düşəndə çox cəsarətliyiniz, hətta məni izləyə-izləyə söz də atırdınız: “Kitabınızı salacaqsınız, freken, siz mütləq kitabınızı salacaqsınız!” Ha-ha-ha! Oy, siz necə də yaramaz idiniz!

Mən pərt halda ona baxırdım. Ürəyim bərk-bərk döyünürdü, qanım qaynar dalğayla bədənimə yayılırdı. Yenidən insan mənzilində oturub saatın çıqqıltısı altında gənc və şən bir qızla söhbət etmək nə qədər nəşəliydi; yoxsa burnunun altında nəşə mızıldanmaq...

– Niyə susursunuz?

– Siz çox gözəlsiniz! – mən dedim. – Siz məni məftun etdiniz, tamamilə məftun etdiniz, mən yerimdə donub qalmışam. Heç bir şey edə bilmirəm. Bəzən sizin gözləriniz elə parlayır ki, heç vaxt belə ecazkar parıltı görməmişəm, onlar çiçəklərə bənzəyir. Ah, yox, mən onları hətta çiçəklərlə də müqayisə etməzdim, ancaq... Mən sizə dəlicəsinə vurulmu-

şam, odur ki çox əzab çəkirəm. Sizin adınız nədir? Siz mütləq öz adınızı mənə deməlisiniz...

– Bəs sizin adınız nədir? İlahi, mən yenə də az qala unudacaqdım! Dünən bütün günü düşünmüşəm ki, sizdən nəyi soruşum. Yox, bütün günü deyil, mən bütün günü sizin barənizdə düşünməmişəm.

– Bilirsinizmi, mən sizə nə ad vermişəm? Mən sizə İlayali adı vermişəm. Bu, sizcə, necədir? Bu, çox romantik səslənir...

– İlayali?

– Hə.

– Bu hansısa xarici dildədir?

– Hm!.. Yox, qətiyyəən yox.

– Hə, pis deyil.

Uzun söhbətdən sonra bir-birimizə adlarımızı söylədik. O, kürsünü ayağı ilə kənara itələyib divanda mənim yanımda əyləşdi. Biz yenidən laqqırtı vurmağa başladıq.

– Siz bu gün hətta üzünüzü də qırxmısınız, – o dedi. – Ümumiyyətlə, keçən dəfəkinə nisbətən xeyli yaxşı görünürsünüz. Doğrudur, bir az boyunuz balacadır, amma fikir verməyin... Keçən dəfə görkəminiz, həqiqətən də, yaxşı deyildi. Üstəlik, barmağınızı da cındırıla sarıyırdınız. O kökdə hələ mənimlə haradasa oturub şərab içmək istəyirdiniz. Yox, əzizim, çox sağ olun.

– Demək, siz miskin görkəminə görə mənimlə getmək istəmədiniz? – soruşdum.

– Yox, – o dedi və başını aşağı dikdi. – Yox, Tanrı şahiddir ki, ona görə yox! Mən bu barədə heç düşünmürdüm də.

– Qulaq asın, – dedim. – Siz, əlbəttə, düşünürsünüz ki, mən müqəddəs ruh kimi yaşamalı, sizin istədiyiniz kimi geyinib-kecinməliyəm? Yox, mən bunu bacarmaram, mən çox, olduqca kasıbam.

O, mənə baxdı.

– Siz kasıbsınız? – deyə təkrar etdi.

– Hə, kasıbam.

Sükut.

– Aman Allahım, axı mən də yoxsulam, – o dedi və vüqarla başını qaldırıb baxdı.

Onun hər bir sözü ağılımı başımdan alır, şərab damlasıtək başımı dumanlandırır, baxmayaraq ki jarqonla danışan adi bir qız idi – kifayət qədər sırtıq və çərənci. Mən danışarkən başını yana əyərək diqqətlə qulaq asmaq vərdişinə valeh olurdum. Bu zaman üzümdə onun nəfəsinin hənirini duyurdum.

– Bilirsiniz, məsələ burasındadır... amma xahiş edirəm qəzəblənməyin... Dünən gecə yerimə uzananda əlimi sizə uzatdım... belə... sanki yanımda uzanmışdınız. Sonra yuxuya getmişəm.

– Belə dee! Çox təsirlidir. – Sükut. – Amma siz bunu yalnız uzaqdan-uzağa edə bilərsiniz, axı başqa cür...

– Siz düşünürsünüz ki, əks təqdirdə mən bunu edə bilməzdim?

– Mənə elə gəlir ki, yox.

– Məndən hər şey gözləmək olar, – dedim və bic-bic onun üzünə baxdım.

Onun belini qucaqladım.

– Elə bu? – o, yenidən soruşdu.

Onun məni həddindən artıq tərbiyəli adam hesab etməsinə əsəbiləşir və özümü təhqir olunmuş hesab edirdim; özümü çəkərək cəsarətimi topladım və onun əlindən yapışdım. Ancaq o, halını pozmadan əlini çəkdi və bir qədər aralandı. Bu, cəsarətimi yenidən aldı və utanaraq pəncərəyə baxmağa başladım. Onsuz da miskin və acınacaqlı vəziyyətdəydim, ona görə də lovğalanmağa heç bir lüzum yox idi. Əgər ona əvvəlki yaxşı günlərimdə, işlərimin babat getdiyi vaxtlarda rast gələydim, bu, başqa məsələ olardı. İndi isə ruhdan düşmüşdüm.

– Bax görürsünüz! – o dedi. – Görürsünüzmü, sizinlə bacarmaq necə asandır, yetər ki bir az alnını qırışdırıb, azacıq aralanasan, dərhal karıxıb qalırsınız.

O, işvəli-ışvəli gülümsünüb gözlərini bərk-bərk qıydı, sanki kiminsə ona baxmasına tab gətirə bilmirdi...

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

– Pərvərdigara! – ucadan səsləndim. – İndi mən sizə göstərərəm!

Onun çiyinlərindən tutub bərk-bərk qucaqladım. Dəli olub-nədir? Məni uşaq-muşaq hesab edir! Ha-ha, hələ buna baxarıq... Heç kəs mənim bu cür işlərdə başqalarından zəif olduğumu deyə bilməz. İş ki belə oldu, mən insan deyil, iblisəm...

Mənim, doğrudan da, əlimdən nəşə gəlirdi!

O, gözlərini açmadan sakitcə oturmuşdu, ikimiz də susurdun. Mən onu cəsarətlə özümə çəkib köksümə sıxdım, o, heç bir söz demədi. Ürəklərimizin ayaq tappılıtsı kimi bərkdən döyünməsinə eşitdim.

Onu öpdüm.

Sonra nə olduğu yadımda qalmayıb, mən nəşə boş-boş çərənləyib onu güldürür, dodaqlarımı onun dodaqlarına sıxaraq zərif sözlər pıçıldayır, üzünü sıgallayaraq öpüslərə qərğ edirdim. Köynəyinin düyməsini açdım, sonra o birini; köynəyin altından ağappaq, yupyumru döşləri göründü, onlar olduqca ecazkar idi.

– Ah, icazə verin baxım! – digər düymələri də açıb onu daha çox soyundurmağa çalışaraq dedim; ancaq elə həyəcanlanmışdım ki, aşağıdakı düymələri açma bilmirdim, ilgəklər çox dar idi. – Bir az da baxım... lap azacıq...

Bu zaman o, əliylə olduqca asta və incə tərzdə boynumu qucaqlayır; titrəyən burun pərələrindən çıxan gül qoxulu nəfəsi üzümə yayılırdı; o biri əli ilə özü düymələri açmağa başlayır, açır, açır. O, utana-utana qırıq-qırıq gülümsəyir və arabir mənə baxır, qorxduğunu hiss edib-etmədiyimi anlamaq istəyir. Sonra ipləri çözərək korsetini açır. Həyəcanlı və ürəkəkdir. Mən dodaqlarım və əllərimlə düymələrə, iplərə toxunuram...

Diqqəti yayındırmaq üçün o, sol əliylə çiyinlərimi sıgallayaraq deyir:

– Saçınız necə də tökülür!

– Hə, – dodaqlarımı onun sinəsinə yapışdırmağa çalışaraq pıçıldayıram.

Artıq o, tamamilə çılpaq şəkildə yanımda uzanıb. Ancaq birdən, sanki, ayılıraq dərk edir ki, çox ağ eləyib. Bədənini örtməyə çalışaraq dikəlir. Utancaqlığını pərdələyərək yenidən saçlarının çiyinlərimə tökülməsi barədə danışmağa başlayır.

– Saçlarınız niyə belə tökülür?

– Bilmirəm.

– Hə, əlbəttə, siz olduğca çox içirsiniz, yəqin, ona görədir... Tfu, adam deməyə belə utanır! Ayıbdır! Sizdən heç bunu gözləməzdim. Belə cavan ola-ola artıq keçəlləşirsiniz!.. İndisə mənə öz həyatınız haqqında danışın. Əminəm ki, o, sadəcə olaraq, dəhşətlidir! Amma yalnız düzünü deyin, başa düşürsünüz, necə var elə! Yeri gəlmişkən, əgər nəyisə gizlətsəniz, dərhal gözlərinizdən oxuyacağam. Di danışın!

Ah, mən necə də yorulmuşam! Riyakarlıq etməkdən və bu oyuna boş yerə güc sərf etməkdənsə, sadəcə olaraq, sakitcə oturub böyük həvəslə ona tamaşa edərdim. Mən heç nəyə yaramırdım, lazımsız adama çevrilmişdim.

– Başlayın da! – o təkid etdi.

Fürsətdən istifadə edib ona hər şeyi olduğu kimi danışdım. Vəziyyətin həqiqətdə olduğca ağır olduğu haqda təsəvvür yaratmağa çalışmadan, onda özümə qarşı mərhəmət hissi oyandırmağa cəhd etmədən; hətta bir dəfə beş kronu mənim sədiyimi də ondan gizlətmədim.

O, ağzını açıb qulaq asırdı. Rəngi avazımuş, qorxmışdu, onun parlaq gözlərində həyəcan vardı. Mən səhvimi düzəltməyə çalışaraq onun kefini açmağa çalışdım və özümü ələ alaraq dedim:

– Amma bütün bunlar keçmişdə qalıb, bu, bir də heç vaxt təkrar olunmayacaq: artıq mən xilas olmuşam...

Lakin o, tamamilə özünü itirmişdi.

– Aman Tanrım! – o dedi və susdu. Sonra yenidən təkrar etdi: – Aman Tanrım!

İstədim zarafat edəm, onu qıdıqlayaraq özümə tərəf çəkdim. Ancaq o artıq yaxasını düymələmişdi. Bu, məni əsəbi-

ləşdirdi. Düyməni bağlamaq niyə? Məgər artıq onun nəzərində alçalmışam, başqa cür olsaydım, daha yaxşı olardı? Saçlarımın sərsəri həyat keçirdiyim üçün töküldüyünü desəydim, dahamı yaxşı olardı? Yəni mən özümü əxlaqsız və pozğun birisi kimi qələmə versəydim, onun daha çox xoşuna gələrdim?.. Yetər boşboğazlıq etdiyim. Qəti qərara gəlmək lazımdır. O yerdə ki qəti addım atmaq lazımdır, mən bu işin öhdəsindən bacarıqla gəlirəm.

Yenidən hücumə keçmək vaxtıydı.

Mən artıq uzatmadan onu divana yıxdım. O müqavimət göstərdi, amma o qədər də güclü deyil, sanki təəccüblənmişdi də.

– Nə edirsiniz?.. Lazım deyil... – o dedi.

– Nə edirəm?

– Yox... lazım deyil...

– Hə, hə...

– Lazım deyil, eşirsiniz?! – o qışqırdı. Məni sancmaq üçün əlavə etdi: – Bilirsiniz, mənə elə gəlir ki, siz dəlisiniz.

Qeyri-ixtiyari dayanaraq dedim:

– Doğru deyil, siz belə düşünmürsünüz!

– Amma sizin elə qəribə görkəminiz var ki! O vaxt səhər-səhər məni izləyəndə də demək sərxoş deyilmirsiniz?

– Yox. Ancaq mən tox idim, yenicə yemişdim.

– Bu daha da pisdir.

– Siz mənim sərxoş olmağımı istərdiniz?

– Hə... Mən sizdən qorxuram! Allah xatirinə, buraxın məni!

Mən fikrə getdim. Yox, bu işi belə qoya bilmərəm, bu vaxtadək çox şey itirmişəm. Gecənin bu vaxtında divanın üstündə özünü axmaqlığa qoymaq yetər! Eh, belə anlarda adam hansı bicliklərə əl atmır. Guya ki, mən bunun, sadəcə, utancaqlıq olduğunu bilmirəm. Guya ki, bilmədən şamı aşırıdım, ətraf qaranlıq oldu, o isə şiddətli müqavimət göstərməyə başladı, hətta zəif səslə qışqırdı da.

– Yox, lazım deyil, lazım deyil! Əgər istəyirsinizsə, yaxşısı budur, sinəmdən öpün. Mənim əzizim, ağıllım!

Mən dərhal dayandım. Bu sözlər elə ürkək, elə çarəsiz səsləndi ki, mən, həqiqətən, çaşıb qaldım. O, sinəsini öpməyə icazə verməklə məni mükafatlandırmaq fikrinə düşmüşdü. Necə də mehriban və xoş, həm də sadəlövhcəsinə! Mən onun qarşısında diz çökməyə hazır idim.

– Ancaq, əzizim! – karıxmış halda dedim. – Mən heç cür başa düşə bilmirəm... həqiqətən, heç cür başa düşə bilmirəm ki, bu nə oyundur...

O qalxıb əlləri əsə-əsə şamı yandırdı; mən yenidən divana əyləşib hərəkətsiz oturdum. İndi nə edəcəyəm? Kefim tamam pozulmuşdu.

O, divar saatına baxıb səksəndi.

– Ah, tezliklə qulluqçu gələcək, – dedi.

Bu, onun ağılına gələn ilk fikir idi.

Onun eyhamını başa düşüb ayağa qalxdım.

O, örpəyini götürdü, guya ki, onu örtməyə hazırlaşdı, amma fikrini dəyişib yenidən yerinə qoydu və buxarıya doğru çəkildi. Onun rəngi ağarmışdı, olduqca narahat görünürdü. Mənə qapını göstərməyə məcbur olmaması üçün soruşdum:

– Atanız hərbiçi olub?

Özüm isə, eyni zamanda, qalxıb getməyə hazırlaşdım.

– Hə, hərbiçi olub. Haradan bilirsiniz?

– Bilmirəm, sadəcə olaraq, qəfil ağılıma gəldi deyə soruşdum.

– Qəribədir!

– Hə, intuisiyam mənə kömək edir. Ha-ha, boş yerə mənə dəli demirsən ki...

O, cəld üzümə baxdı və susdu. Hiss etdim ki, mənim burada olmamı ona əzab verir. Ona görə də buna son qoymağa qərar verdim. Qapıya doğru getdim. Yəni bir daha məni öpməyəcək? Hətta əl də verməyəcək? Dayanıb gözləməyə başladım.

– Siz artıq gedirsiniz? – o dedi, hələ də buxarının yanındaıdı.

Mən cavab vermədim. Alçaldılmış və özümü itirmiş halda heç bir söz demədən ona baxdım. Ah, hər şeyi korladım! Deyəsən, mənim getməyə hazırlaşmağım vecinə deyildi, artıq o, mənim üçün həmişəlik itirilmişdi. Ayrılmazdan öncə onu heyrətləndirmək üçün dərin mənalı sözlər demək haqqında düşünürdüm ki, bu sözlərlə onun gözündə yüksəlim. Ancaq qərarımın əksinə, dilxor, həyəcanlı və incimiş halda onunla məğrurcasına və soyuq şəkildə vidalaşmaq əvəzinə, boş-boş şeylər çərənləməyə başladım; lazımı sözləri tapa bilmədim, özümü olduqca düşük apardım. Yenidən boş və bayağı fikirlər ağılımı çaşdırdı.

“Görəsən, niyə açıq və qəti şəkildə üzümə demir ki, gedim? – öz-özümə soruşdum. – Hə, niyə? Utanmağa heç bir lüzum yoxdur. Tezliklə qulluqçunun gələcəyinə eyham vurmaqdan sa, sadəcə olaraq, belə deyə bilərdi: “Artıq sizin getmək vaxtınızdır, çünki anamın dalınca getməliyəm, odur ki məni ötürməyinizi istəmirəm”. Yəni bu, onun ağına gəlməyib? Ah, yəqin ki, elə onun ağına gələn bu olub. Belə də bilirdim. Axı mənə öz yerimi göstərmək çox asandı; örpəyi götürüb təzədən yerinə qoymaq kifayətdir ki, mən dərhal hər şeyi başa düşüm. Axı mən dedim ki, duyma qabiliyyətim güclüdür. Bunun üçünsə, əslində, dəli olmağa o qədər də ehtiyac yoxdur...”

– Allah xatirinə, sizi elə adlandırdığıma görə məni bağışlayın! Bu söz qəfil ağımdan çıxdı! – o, ucadan söylədi.

Ancaq hələ də uzaqda dayanmışdı və mənə yaxınlaşmırdı.

Mənsə inadkarcasına öz dediyimdən əl çəkmirdim. Biləbilə ki onu bezdirirəm, dediyim heç bir söz hədəfə çatmır, yenə də durmadan boşboğazlıq edirdim. Mənə elə gəlir ki, insan dəli olmasa da, həssas olmalıdır; elə adamlar var ki, ən xırda şeylərə belə reaksiya verirlər, onları kəskin deyilmiş bir sözlə də öldürmək mümkündür. Mən xarakterimin məhz belə olduğuna işarə vurdu. Məsələ burasındadır ki, yoxsulluq xasiyyətimdəki bəzi meylləri daha da gücləndirib, mən çox təəssüf

edirəm, həqiqətən, çox təəssüflənirəm... Amma bunun bəzi yaxşı cəhətləri də var və hərdən mənə köməyi olur. İntellektli kasıb intellektli varlıdan daha çox müşahidəçidir. Kasıb hər zaman ehtiyatlıdır, hər bir addımını ölçüb-biçir, eşitdiyi hər bir sözə şübhəylə yanaşır; onun hər bir addımı düşüncələrini və duyğularını gərilməyə, işləməyə vadar edir. O, bəsirətlidir, ayıq-sayıqdır, təcrübəlidir, onun qəlbi yaralıdır...

Mən yaralanmış ürəyim haqqında uzun-uzadı danışdım. Lakin nə qədər çox danışdımsa, həmsöhbətim olan qadın daha çox narahət olurdu; nəhayət, o həyəcanlanaraq kədərli-kədərli bir neçə dəfə dedi:

– Aman Tanrım! Aman Tanrım!

Ona iztirab verdiyimi yaxşı başa düşürdüm, amma bunu qətiyyənlə etmək istəmirdim, buna baxmayaraq, yenə də əzab verirdim. Nəhayət, artıq əsas məsələni ona dediyim qənaətinə gəldim. Onun ümitsiz baxışlarından təsirlənərək qışqırdım:

– İndisə mən gedirəm, gedirəm! Axı siz görürsünüz ki, mən artıq qapının dəstəyindən tutmuşam! Əlvida! Əlvida, eşirdirsiniz? Siz, heç olmasa, bir dəfə cavab verə bilərdiniz, bir halda ki mən sizinlə iki dəfə vidalaşmışam və qəti qərara gəlmişəm ki, gedim. Mən hətta sizinlə yenidən görüşmək üçün xahiş də etmirəm, çünki bunun sizə xoş olmayacağını bilirəm. Amma deyin: niyə mənə əzab verdiniz? Mən sizə nə etmişəm? Axı mən sizin yolunuza çıxmamışdım, doğrudur? Niyə siz birdən-birə məndən üz döndərirsiniz, sanki, biz heç tanış deyilik? Siz məni tamamilə ruhdan saldınız, indi mən büsbütün məhv olmuşam. Lakin Allah şahiddir ki, mən dəli deyiləm. Əgər özünü əziyyət verib düşünsəniz, mənim tam sağlam olduğumu anlayarsınız. Əlinizi mənə verin! Ya da icazə verin sizə yaxınlaşım! Olar? Mən sizə heç bir şey etməyəm, mən, sadəcə olaraq, bir anlıq sizin qarşınızda dizi üstə təzim edəcəyəm, diz çökəcəyəm, yalnız bir anlığa, icazə verərsiniz? Yaxşı, mən bunu etməyəcəyəm, görürəm ki, qorxursunuz, ona görə də etməyəcəyəm, eşirdirsiniz, etməyəcəyəm. Amma

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Tanrı xatirinə deyin, niyə belə qorxursunuz? Axı mən sakit dayanmışam, hətta qımıldanmıram da. Mən, sadəcə olaraq, xalçanın üstündə diz çökmək istərdim, bax, sizin ayağınızın altındakı o qırmızı naxışın üzərində. Amma siz qorxdunuz, mən sizin gözlərinizdən oxudum ki, qorxursunuz, ona görə də yerimdən tərpənmədim. Mən sizdən icazə almadan bir addım belə atmadım, məgər belə deyil? Mən sizə diz çökmək istədiyim bax o yeri, qızılgül təsvir olunan yeri göstərəndə də indiki kimi hərəkətsiz dayanmışdım. Mən hətta barmağımın işarəsiylə belə göstərmirəm, həqiqətən, sizi qorxutmamaq üçün hətta bunu da etmirəm, yalnız başımla göstərir və baxışlarımı bax beləcə oraya tuşlayıram, bax belə! Siz mənim hansı qızılgülü nəzərdə tutduğumu çox gözəl anlayırsınız, amma diz çökməyə izin vermirsiniz, siz məndən qorxursunuz, ona görə də yaxın gəlmirsiniz. Başa düşürəm, necə oldu ki, məni dəli adlandıracaq qədər daşürəkli ola bildiniz. Siz heç də belə düşünmürsünüz, deyilmi? Təkcə bir dəfə yayda, lap çoxdan ağılsızlıq etmişdim, o zaman çox işləməli olduğumdan vaxtında nahar etməyi unutmuşdum, çünki bütün fikrim işin yanında qalmışdı. Bu, hər gün təkrarlanmağa başladı: mən gərək yemək yeməyi yadıma salaydım, amma elə hey unudurdum. Tanrı bilir ki, bu, həqiqətdir! Əgər yalan danışırımsa, heç yerimdən tərpənə bilməyim. Sizsə mənim xətrimə dəyirsiniz, başa düşün. Məni bu cür işləməyə ehtiyac vadar etmirdi: İnqebretin və Gravesenin verdiyi kreditlərdən, böyük kreditlərdən istifadə etdiyim üçün mənim kifayət qədər pulum olurdu, amma buna baxmayaraq, özümə yemək almırdım, çünki yadımdan çıxırdı. Eşidirsiniz?! Siz susursunuz, cavab vermirsiniz, buxarının yanından aralanmırsınız, sadəcə olaraq, dayanıb mənim nə vaxt gedəcəyimi gözləyirsiniz...

O, cəld mənə yaxınlaşıb əlini uzatdı. Mən şübhə ilə ona baxdım. Görəsən, o, bunu ürəkdən edirdi? Yoxsa canını məndən qurtarmaq istəyir? O, qollarını boynuma doladı, gözləri yaşla doldu. Mənsə yerimdə donub ona baxırdım.

O, dodaqlarını üzümə dayadı, lakin mən ona inanmadım, bu, sadəcə olaraq, məndən canını qurtarmaq üçün verilən qurban idi.

O, nəşə dedi və mən, hər halda, “mən sizi sevirəm!” sözlərini eşitdim. O, bu sözləri olduqca yavaş və anlaşılmaz tərzdə dedi; bəlkə, mən yaxşı eşitmədim, bəlkə, o, tamamilə başqa bir söz demişdi; o, çılgıncasına atılıb boynuma sarıldı, hətta əllərinin çatması üçün barmaqlarının ucuna qalxdı və bir dəqiqəyə yaxın beləcə dayandı.

Mən qorxurdum ki, o, özünü mənimlə mehriban davranmağa məcbur edir, odur ki yalnız bunları dedim:

– Siz necə də gözəlsiniz!

Başqa heç bir söz demədim. Daldalı çəkilib qapını itələdim və otaqdan çıxdım. O isə qaldı.

Dördüncü fəsil

Qış gəldi, soyuq, rütubətli, demək olar ki, qarşız; dumanı-çəni əskik olmayan gecələr düşdü və demək olar ki, bütün həftəni yarpaqları tərpedən meh belə əsmədi. Küçələrdə bütün günü qaz fənərlərinin yanmasına baxmayaraq, adamlar yenə də dumanda bir-biri ilə toqquşurdular. Bütün səslər – kilsə zənglərinin zınqıltısı, fayton atlarının zınqırovlarının cingiltisi, insan səsləri, sanki, boğularaq sıxılmış havada dəfn olunurdu. Bir həftə keçdi, sonra biri də keçdi, amma hava yenə əvvəlki kimiydi.

Mən yenə həmin sığınacağımda qalırdım.

Getdikcə buraya – qonaqlar üçün nəzərdə tutulmuş, ancaq yoxsul olmama baxmayaraq, məskunlaşdığım bu məbelli otaqlara daha çox öyrəşirdim. Pulum çoxdan qurtarsa da, buraya gəlməkdə davam edirdim, sanki, buna haqqım çatırdı və guya ki, buraya doğmalaşmışdım. Ev sahibəsi hələlik heç nə demirdi; buna baxmayaraq, borcumu ödəmədiyim üçün əzab çəkirdim. Beləcə üç həftə keçdi.

Bir neçə gün idi mən yenə yazırdım, amma yazdıqlarım ürəyimə yatmırdı; mən səylə çalışırdım, səhərdən-axşama-dək əlləşirdim, amma xeyri yox idi. Nəyə əl atırdımsa, heç bir şey alınmırdı, uğursuzluq məndən əl çəkmirdi.

İkinci mərtəbədəki otaqda yazmağa cəhd etdim, bu, qonaq otaqlarının ən yaxşısı idi. O gecədən başlayaraq – o zaman hələ pulum vardı və hər şeyin pulunu ödəyə bilərdim – burada heç kəs məni narahat etmirdi. Hələ də ümid edirdim ki, hər hansı bir məqalə yazıb, onun qonorarı ilə otağın haqqını ödəyər və başqa borclarımı verərəm; ona görə də cidd-cəhdlə çalışırdım. Artıq başlamış olduğum və böyük ümidlər bəslədiyim bir yazı üzərində xüsusi həvəslə işləyirdim. Bu, kitab

mağazasındakı yangından bəhs edən kinayəli üslubda bir yazı idi; bu yazının dərin məntiqi mənası vardı, mən onu mümkün qədər keyfiyyətli şəkildə işləyib Komandora vermək və borcunu ödəmək istəyirdim. Qoy Komandor görsün ki, həqiqətən də, istedadlı adama kömək əlini uzatmışdır və mənim zərər qədər də şübhəm yoxdu ki, o, buna əmin olacaq. Sadəcə olaraq, ilham pərisinin gəlməsini gözləmək lazım idi. İlham pərisi niyə gəlməsin ki? Niyə, ən qısa zamanda, iltifat göstərüb göydən yerə enməsin? Mənə heç bir şey mane olmurdu; ev sahibəsi mənə hər gün yedirir, səhərlər və axşamlar bir neçə buterbrod verirdi və mən özümü xeyli yaxşı hiss edirdim. Artıq yazı yazanda əllərimi cır-cındırla sarımır, başım hər-lənmədən ikinci mərtəbənin pəncərəsindən küçəyə baxa bilirdim. Artıq özümü hər cəhətdən yaxşı hiss edirdim, ona görə də məqaləni yazıb qurtara bilmədiyimə görə təəccüblənməyə başlamışdım. Bunu nə ilə izah edəcəyimi bilmirdim.

Nəhayət, necə zəiflədiyimi, beynimin nə qədər süst və səmərəsiz işlədiyini dərk etməyə nail oldum. Həmin gün ev sahibəsi mənə bir hesab gətirib, xahiş etdi ki, ona baxım; dedi ki, deyəsən, bu hesab düz deyil, mühasibat dəftərləri ilə uyğun gəlmir; amma o, səhvi tapa bilmir.

Hesablamağa başladım; ev sahibəsi qarşımda oturub mənə baxırdı. Bütün iyirmi rəqəmi əvvəlcə yuxarıdan-aşağı toplayaraq doğru məbləği tapdım, sonra isə aşağıdan-yuxarı topladım və yenə eyni nəticəyə gəldim. Ev sahibəsinə baxdım, o, qarşımda oturub nə deyəcəyimi gözləyirdi; onun hamilə olduğu gözlərimdən yayınmadı, halbuki mən nəyəsə diqqət etməyə heç bir cəhd göstərmirdim.

– Hamısı düzdür, – dedim.

– Yox, hər bir rəqəmi ayrı-ayrılıqda yoxlayın, – o xahiş etdi. – Əminəm ki, nəticə olduqca böyükdür.

Mən hər bir rəqəmi yoxlamağa başladım: hər biri 25-dən 2 çörək, lampa şüşəsi – 18, sabun – 20, yağ – 32... Bu rəqəmləri yoxlamaq üçün elə bir xüsusi istedad tələb olunmurdu,

bu, kiçik bir xırdavat dükənının hesabı idi və burada mürək-kəb heç bir şey də yox idi. Mən ev sahibəsinin dediyi səhvi vicdanla axtarıb tapmağa çalışdım, amma tapa bilmədim. Bir neçə dəqiqə əlləşdikdən sonra, bədbəxtlikdən, başım gicəllənməyə başladı; artıq mədaxili məxaricdən ayıra bilmirdim, hər şey bir-birinə qarışmışdı. Nəhayət, diqqətimi 5/16 funt pendir sətrinin üzərində cəmləşdirdim. Beynim tamamilə dayandı, mən küt-küt pendir sözünə baxdım və heç bir şey dərk etmədim.

– Lənət şeytana, burada necə də qarmaqarışıq yazılıb! – ümitsizcəsinə dedim. – Ya Rəbbim, sən bilən məsləhətdir, burada deyilir ki, on altıda beş funt pendir. Ha-ha, görünməmiş işdir! Özünüz baxın!

– Hə, – ev sahibəsi razılaşdı. – Onlar belə yazmağa adət ediblər. Bu, yaşıl pendirdir. Yəqin ki, belə də olmalıdır! On altıda beş, yəni beş hissə...

Bir neçə ay bundan qabaq bircə dəqiqədə yoxladığım bu hesabdən yenə də baş çıxarmağa çalışdım; tər məni yuyub aparırdı, var gücümlə bu sirli rəqəmləri dərk etməyə çalışır, yazılanları anlamaq üçün gözlərimi yumub fikrimi cəmləməyə cəhd edirdim; amma heç bir şey alınmırdı. Lənətə gəlmiş pendir məni əldən salmışdı; deyəsən, beynimdə nəse sıradan çıxmışdı.

Lakin ev sahibəsində təəssürat yaratmaq üçün hesablaşmaqda davam edirdim, dodaqlarımı tərpedir, arabilir gözlərimi yuxarıdan-aşağı rəqəmlər üzərində gəzdirərək hər hansı bir rəqəmi ucadan deyir, durmadan irəliyə doğru əyilirdim. Yoxlamamı bitirdim. Ev sahibəsi oturub gözləyirdi. Nəhayət, dedim:

– Mən əvvəldən-axıradək hər şeyi yoxladım və mənə elə gəlir ki, burada, həqiqətən də, səhv yoxdur.

– Ola bilməz! – o dedi. – Doğrudanmı?

Amma onun mənə inanmadığını çox gözəl başa düşürdüm. Birdən mənə elə gəldi ki, onun səsinde etinasızlıq çaları

sezildi, əvvəllər heç vaxt hiss etmədiyim saymazyanalığ kimi bir şey. O dedi ki, görünür, mən onaltılıq kəsirləri hesablaşmağa adət etməmişəm və əlavə etdi ki, bundan daha yaxşı başı çıxan başqa birisindən xahiş etməli olacaq. O, bu sözləri incik tərzdə, məni biabır etmək istəmədən, lakin ciddi və dalğın şəkildə dedi. Qapıdan çıxarkən mənə baxmadan dedi:

– Mane olduğuma görə bağışlayın!

Çıxıb getdi.

Çox keçmədən qapı yenidən açıldı və ev sahibəsi yenidən daxil oldu; görünür, hələ uzaqlaşmayıbmış.

– Deməli belə! – o dedi. – İnciməyin, amma sizin borcunuz var. Mənə elə gəlir ki, dünən buraya gəlməyinizin üç həftəsi tamam oldu. Hə, elədir ki var, üç həftəsi. Böyük ailəni dolandırmaq elə də asan iş deyil, ona görə də mən kirayənişinləri kreditlə saxlaya bilmərəm...

Mən onun sözünü kəsdim.

– Axı sizə demişəm ki, məqalə üzərində işləyirəm, – dedim.

– Hazır olan kimi pulunuzu alacaqsınız. Tamamilə arxayın ola bilərsiniz.

– Bəlkə, siz onu heç vaxt qurtara bilməyəcəksiniz?

– Sizə elə gəlir? Elə günü sabah, ya da elə bu gecə ilhama gələ bilərsiniz. Çox güman ki, elə bu gecə ilhama gəlib, on beş dəqiqənin içində məqaləmi yazıb qurtaracağam. Mən başqaları kimi işləmirəm; hər gün müəyyən sayda səhifə yazıb doldurmağı bacarmıram, mən öz vaxtımı gözləməliyəm. Heç kəs təbinin gününü, saatını bilmir, bu, öz-özünə baş verir.

Sahibə getdi. Ancaq onun mənə olan inamı, göründüyü kimi, xeyli sarsıldı.

Mən təkbəşinə qaldım. Yerimdən sıçrayıb əsəbimdən saçlarımı yolmağa başladım. Yoxdur, həqiqətən, xilas yolu yoxdur, heç bir çıxış yolu yoxdur! Artıq aqlım, düşüncəm mənə tabe olmur! Əgər artıq bir parça pendirin qiymətini hesablaya bilmirəmsə, demək, əməlli-başlı zırramayam! Əgər öz-özümə bu cür suallar verirəmsə, bu, o demək deyilmi ki,

ağlımı tamamilə itirmişəm? Əgər başım hesablamalara qarışmışdısa, o zaman necə oldu ki, sahibənin hamilə olduğunu nadir hallarda təsadüf olunan bəsirət gözü ilə görə bildim? Axı mənim bundan xəbərim belə yox idi, heç kəs mənə bu barədə bir kəlmə də deməmişdi; mən bunu qeyri-ixtiyari olaraq gördüm, öz gözlərimlə gördüm və dərhal hər şeyi başa düşdüm, özü də on altılıq kəsiri hesabladığım həmin həyəcanlı dəqiqələrdə. Bunu necə izah edəsən?

Pəncərəyə yaxınlaşıb küçəyə baxdım; pəncərə Vohnmannsqatənə açılırdı. Səkidə uşaqlar oynayırdı, kasıb küçədə kasıb uşaqları; onlar boş butulkanı oyan-buyana tullayıraq ucadan çığırırdılar. Yaxından ev əşyaları yüklənmiş araba keçirdi; görünür, küçəyə atılan hansısa ailə iş vaxtından sonra başqa mənzilə köçürdü. Mən bunu dərhal başa düşdüm. Arabada yorğanlar, yastıqlar və mebellər – qurd yemiş çürük çarpayılar və kamodlar, qırmızı rəngli üçayaqlı kürsülər, həsirlər, hər cür dəmir-dümür, əsg-i-üsgü, tənəkə qabqacaq üst-üstə qalaqlanmışdı. Burnunu şaxta atmış bapbalaca kifir qızcıqaz yükün üstündə oturub, göyərmiş əlləriylə bərk-bərk yapışmışdı ki, yıxılmasın. Onun altında evdə uşaqların üstündə yatdığı bir yığın kirli və nəm döşək vardı və o, boş butulkayla oynayan uşaqlara baxırdı...

Mən küçəyə baxır və baş verənləri asanlıqla qavrayırdım. Pəncərənin önündə dayanıb aşpaz qadının qonşu otaqda yerləşən mətbəxdə necə oxumasını eşidirdim; onun oxuduğu mahnı mənə tanış idi, dinləyirdim ki, görüm təhrif eləmir ki. Öz-özümə deyirdim ki, ağlımı itirən adam bütün bunlara qadir ola bilməz; şükürlər olsun ki, başqaları kimi mən də normal vəziyyətdəyəm.

Birdən küçədə iki oğlan uşağının dava-dalaş saldığını gördüm; birini tanıyırdım, ev sahibəsinin oğluydu. Pəncərəni açıb, onların bir-birinə nə deməsinə qulaq asmağa başladım. Dərhal pəncərənin altına bir dəstə uşaq toplaşmışdı, acgözlüklə yuxarı baxmağa başladılar. Nə istəyirlər, görəsən? Sədəqəmi?

Qurumuş gül, sümük, papiros kötüyü, yoxsa yemək və ya oynamaq üçün başqa bir şey? Onlar bir xeyli mənim pəncərəmə doğru boylandılar, sifətləri də soyuqdan gömgöy göyərmişdi... Digər ikisi isə hələ də dalaşmaqda davam edirdi. Onların körpə ağızlarından nalayiq sözlər, ədəbsiz ayamalar, limanda öyrəndikləri şübhə doğurmayan matrossayağı söylülər yağır. Başları elə qarışmışdı ki, nə baş verdiyini aydınlaşdırmaq üçün yüyürərək gələn sahibəni görmürdülər.

– Hə-ə! – onun oğlu şikayətlənir. – O, mənim boğazımdan yapışdı, az qala boğmuşdu məni! – kinayəli-kinayəli gülən düşməninə tərəf dönərək qəzəblə bağırır: – Rədd ol cəhənnəmə, it oğlu! Hər cür həşərat gəlib mənim boğazımdan yapışacaq! Sənin ağzını cıraram...

Qarnı dar küçəni az qala iki yerə bölən boylu ev sahibəsi isə on yaşlı oğlunun əlindən tutub aparmaq istəyir.

– Sss! Səsinə kəs! Söyüş söymə! Elə söyürsən ki, elə bil illərdir fahişələrlə oturub-durursan! Rədd ol evə!

– Getməyəcəyəm!

– Yox, gedəcəksən.

– Getməyəcəyəm!

Mən pəncərənin qabağında dayanıb ananın necə hiddətləndiyini görürəm; bu ikrahdoğurucu səhnə məni də özümdən çıxarır, artıq dözə bilməyərək, oğlanın üstünə qışqırıram ki, bir dəqiqəliyə yuxarı qalxsın. Mən iki dəfə qışqırdım ki, onları saxlayım və bu səhnəyə son qoyum; ikinci dəfə çox bərkdən bağırırım, ev sahibəsi pərt halda başını qaldırıb mənə baxır. Lakin o, dərhal pərtliyini gizlədərək, həyasızcasına məni süzür – üstünlüyünü nümayiş etdirən görkəm alaraq baxır, sonra isə oğlunu məzəmmət edərək gedir. O, mənə eşitdirmək üçün yüksək səslə oğluna deyir:

– Tfu, xəcalət çək, necə yaramaz uşaq olduğunu hər kəsə göstərdin!

Bütün bunlara tamaşa edərkən heç bir şeyi nəzərdən qaçırmadım, hətta ən kiçik təfərrüatı belə. Müşahidə qabi-

liyyətim olduqca itiləşmişdi, mən hər bir xırdalığı həssaslıqla qavrayır və ardıcıl təhlil edirdim. Görünür, aqlım korlanmamışdı. Axı necə korlana bilərdi ki?

– Qulaq as, – birdən öz-özümə dedim. – Sən öz aqlına görə xeyli müddətdir ki təşvişə düşmüşsən, artıq yetər! Məgər belə dəlilik olar ki, hər şeyi görüb, ən incə xırdalıqlarınadək dərk edəsən? Səni inandırırım ki, bütün bunlar çox gülməlidir. Bir sözlə, hər bir adamın tutması tuta bilər, xüsusən də sadə məsələlərdə. Bunun heç bir mənası yoxdur, bu, sadəcə olaraq, təsadüfdür. Sənə deyirəm ki, gülməlidir. Bu hesab isə, bu lənətə gəlmiş on altıda beş hissə iylənmiş pendir, ha-ha, mixəkli və istiotlu pendir! – bu gülünc pendir, əlbəttə, adamı dəli edər, bu pendirin üfunətli qoxusu belə adamı o dünyaya göndərər... – mən dünyadakı bütün yaşıl pendirlərə qəhqəhə çəkib güldüm. – Yox, sən mənə yeməli bir şey ver! – dedim. – Əgər mümkünsə, mənə on altıda beş hissə təzə kərə yağı verin! Hə, bu, başqa məsələ!

Öz zarafatlarıma xeyli şənənərək ürəkdən güldüm. Həqiqətən də, heç bir qüsurum yox idi və mən tamamilə sağlam idim.

Öz-özümə danışaraq otaqda var-gəl edir, getdikcə kefim daha da durulurdu; ucadan gülürdüm, sanki, sevindiyimdən sərxoş olmuşdum. Əslində, elə bil, bu qısa və fərəhli dəqiqəni, həqiqətə çevrilmiş qəribə və xoş anı gözləyirəmmiş ki, iş qabiliyyətim bərpa olunsun. Masanın arxasına keçib yazımla məşğul olmağa başladım. İşim yaxşı gedirdi, əvvəlkindən qat-qat yaxşı. O qədər də sürətlə işləyə bilmirdim, amma az miqdarda gördüyüm iş də mənə misilsiz görünürdü. Həm də bir saat idi yorulmadan işləyirdim.

Beləliklə, kitab mağazasında baş verən yangından bəhs edən satirik məqaləmin ən mühüm yerinə gəlib çatdım, indiyədək yazdıqlarım məqalənin bu yeri ilə müqayisədə heç bir şeydi. İstəyirdim ki, əslində, kitabların deyil, beyinlərin, insan beyninin yanması haqqında dərin mənə kəsb edən

müləhizələr irəli sürüm, bundan həqiqi Varfolomey gecəsi düzəldim. Lakin birdən qapı çırpıldı, ev sahibəsi içəri soxuldu. O, qapının kandarında ayaqlarını ləngitmədən belə cəld içəri girdi.

Mən qəfil zərbə almış kimi cikkə çaldım.

– Nə? – o dedi. – Mənə elə gəldi ki, siz nəsə dediniz. Yeni kirayənişin gəlib və mən bu otağı ona vermək istəyirəm. Sizsə bu gecəni bizimlə yatarsınız, ancaq gərək öz yorğan-döşəyinizdən istifadə edəsiniz. – Söhbəti davam etdirməyə lüzum görmədən masanın üstündəki kağızları necə gəldi kürəməyə başladı.

Kefim dərhal pozuldu, əsəbiləşdim, ümitsizləşərək dərhal ayağa qalxdım. Lal-dinməz surətdə masanın üstündəki kağızları yığışdırmasına imkan verdim, bir kəlmə də demədim. O, vərəqləri kürələyib ovuclarıma basdı.

Başqa çarə yox idi, gərək otağı boşaldaydım. Qiymətli an da həmişəlik itirildi! Yeni kirayənişinə pilləkəndə rast gəldim, o, əlinin üstünə göy rəngdə böyük lövbər şəkli döydürmüş cavan bir oğlan idi; arxasınca kürəyində onun sandığını daşıyan hambal gəlirdi. Gələn, göründüyü kimi, dənizçi idi, yəqin ki, bir gecəlik təsadüfi qonaq idi; əlbəttə, mənim otağımı uzun müddətə məşğul etməyəcəkdi. Ola bilsin ki, sabah o gedəndən sonra bəxtim yenidən gətirəcək, ilhamım, heç olmasa, beş dəqiqəliyinə geri dönəcək – işi başa çatdırmaq üçün bu da kifayət edərdi. Hələlikse taleyimlə barışmalı idim...

İndiyədək pansionatın sahibəgil yaşayan hissəsində olmamışdım. Burada o, əri, atası və dörd uşağı ilə birlikdə yaşayırdı. Aşpaz qadın mətbəxdə yaşayır, orada da yatırdı. Mən həvəssiz halda qapıya yaxınlaşıb döydüm; heç bir cavab gəlmədi, ancaq içəridən səslər eşidilirdi.

İçəri girəndə sahibənin əri heç bir söz demədi, hətta salamımı belə almadı; sadəcə olaraq, laqeydcəsinə mənə baxdı, onu qətiyyənlə maraqlandırmadığım dərhal hiss olunurdu. O, körpüdə nə vaxtsa Şüşəçi ləqəbli yükdaşıyanla bir yerdə gördüyüm adamlarla kart oynayırdı. Körpə uşaq çarpayının

üstündə qığıldayırdı, sahibənin qoca atası isə balaca skamyada əllərini başına dayayaraq oturub qıvrılırdı, elə bil, sinəsi, ya da qarnı ağrıyırdı. Saç-saqqalı, demək olar ki, tamamilə çallaşmışdı, o, ovunu pusan ilan kimi qıvrılırdı.

– Bu gecəlik qalmağıma etiraz etməzsiz ki? – ev sahibinə dedim.

– Bu, arvadımın göstərişidir? – o soruşdu.

– Hə. Mənim otağıma yeni kirayənişin gəlib.

Bundan sonra o, heç bir söz demədi və yenidən kart oynamaqda davam etdi.

O, hər gün qonaqlarla kart oynayırdı, amma puldan deyil, sadəcə, vaxt öldürmək, əllərini nə iləsə məşğul etmək üçün oynayırdı. Başqa heç bir şey etməirdi, onun hərəkətləri tənbel və həvəssiz idi, arvadı isə daim pilləkənlərlə aşağı-yuxarı vurnuxur, evdə çalışıb-çapalayır, yeni kirayənişinlər axtarırdı. Onun limandakı fəhlələr və hamballarla razılaşması vardı – onlar hər bir yeni kirayənişinə görə müəyyən haqq alır, bundan əlavə, tez-tez özləri də gecələyirdilər. Yeni kirayənişini də elə Şüşəçi gətirmişdi.

İçəri iki uşaq girdi – üzləri çilli, fahişələr kimi əldən düşmüş iki qız uşağı; üst-başları cır-cındır içindəydi. Az keçməmiş ev sahibəsi özü də daxil oldu. Mən ondan harada gecələyəcəyim barədə soruşdum, o isə cavab verdi ki, ya hamıyla birlikdə burada, ya da ki dəhlizdəki skamyada, necə istəyirəmsə. Bunları deyərəkən o, otaqda hərlənərək səliqə-sahman yaradırdı və bircə dəfə də üzümə baxmadı.

Onun cavabını dinləyib, susdum, razılaşaraq ciddi şəkildə qapının ağzında dayandım, özümü elə göstərdim ki, guya, otağımın bir gecəliyinə başqasına verilməsindən məmnunam; onu qəzəbləndirməmək və küçəyə atılmamaq üçün sifətimə xoş ifadə verməyə çalışırdım. Mən dedim:

– Eybi yox, birtəhər keçinərəm.

Susdum.

Sahibə otaqda girələnməkdə davam edirdi.

– Yeri gəlmişkən qeyd etməliyəm ki, mən müştərilərə borca heç cür otaq verə, həm də yedirə bilmərəm, – o dedi.

– Bunu artıq sizə demişəm.

– Hə, möhtərəm xanım, mənə məqaləni yazıb qurtarmaq üçün, sadəcə, ikicə gün lazımdır, – cavab verdim. – O zaman məmnuniyyətlə sizə beş kron da artıq ödəyərəm, böyük məmnuniyyətlə.

Ancaq onun mənə inanmadığına şübhə yox idi. Lakin məğrurasına inciyərək evi tərk edə bilmirdim; buradan gedəcəyim halda mənə nə gözlədiyini bilirdim.

*

İki gün keçdi.

Mən əvvəlkitək ev sahibləri ilə bir otaqda yaşayırdım, çünki dəhlizdə soba yanmadığı üçün ora soyuq idi; mən döşəmədə yatırdım. Gəlmə dənizçi hələ də mənim otağında yaşamaqda davam edir, deyəsən, tezliklə getməyə hazırlaşmırdı. Nahara yaxın sahibə gəldi və xəbər verdi ki, o, bir ayın pulunu qabaqcadan ödəyib; qıyası, o, gedənədək şturmanlığa imtahan verməlidir, ona görə də burada məskunlaşıb. Bunu eşidərkən otağımı həmişəlik itirdiyimi başa düşdüm.

Dəhlizə çıxıb skamyada oturdum; əgər qismətimdə nəse yazmaq varsa, onu ancaq burada – sakitlikdə yaza bilərəm. Artıq satirik məqalə mənə maraqlandırmırdı; ağılıma yeni ideyalar gəlmişdi, əla bir plan haqqında düşünürdüm: qərara gəlmişdim ki, orta əsrlərdəki həyat haqqında “Xaç bayraqları” adlı birpərdəli pyes yazım. Artıq münasib qəhrəmanı da tapmışdım – zəiflikdən və ya ehtirasdan deyil, məhz Tanrıya qarşı nifrətindən məbəddə günah işlədən fanatik əxlaqsız qadının parlaq obrazı. O, düz səcdəgahın qarşısında Tanrıya qarşı olan nifrətinə görə ədəbsizlik etmişdi. Ha-ha!

Vaxt keçdikcə bu obraz təxəyyülümə daha çox hakim kəsildi. Nəhayət, o, artıq gözlərimin qarşısında real insantək

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

canlandı, onun görünüşü mənim tələblərimə tamamilə cavab verirdi. Əxlaqsız qadının vücudu çirkin və qüsurlu olmalıydı: hündürboy, sısqə və bir qədər qarayanız. Yeriyəndə isə uzun ayaqları tumanının altından görünməliydı. Bundan başqa, onun iri və sallaq qulaqları olmalıydı. Bir sözlə, görünüşcə o, çirkin və mənfur idi. Məni onun son dərəcə həyasız olması, qəsdən işlətdiyi günahın olduqca qorxulu olması maraqlandırırđı. Doğrusu, o, məni çox məşğul edirdi; bu qərübə eybəcərlikdən beynim şişmişdi. İki saat dayanmadan pyes üzərində işlədim.

Böyük çətinliklə və uzun fasilələrlə, vərəqləri qaralaya-qaralaya, cıra-cıra on-on iki səhifə yazdım; artıq yorğunluq hiss edir, soyuqdan donurdum. Ayağa qalxıb küçyə çıxımdı. Hər şey bir yana, son yarım saati sahibənin uşağı durmadan ağlayaraq mənə mane olurdu, onsuz da daha heç bir şey yazı bilməyəcəkdım. Ona görə də bir az uzaqlaşıb Drammen tərəfdə gəzişməyi və evə gec qayıtmağı qərara aldım. Ancaq gəzə-gəzə elə hey öz dramım barədə düşünürdüm. Gəzinti vaxtı başıma qərübə bir hadisə gəldi.

Karl Yuhan küçəsinin lap o başında, demək olar ki, Vağzal meydanının girəcəyindəki pinəçi emalatxanasının yanında dayandım. Pinəçi emalatxanasının yanında niyə dayandığımı bircə Allah bilir! Mən pəncərəyə baxırdım, amma çəkməmin olmaması barədə qətiyyən düşünmürdüm; xəyallarım uzaqlarda, dünyanın o başında idi. Arxamdan keçən adamlar nəsə danışırdılar, ancaq mən onların sözlərini eşitmirdim. Birdən kimsə ucadan dedi:

– Salam!

Bu, mənim “Qızbibi” ləqəbli tanışım idi.

– Salam, – deyə dalğın halda cavab verdim.

Mən onu dərhal tanımadım.

– İşlər necədir? – o soruşdu.

– Pis deyil... elə əvvəlki kimi.

– Qulaq asın, siz, yəqin ki, hələ də Kristinin yanında işləyirsiniz?

– Kristinin?

– Yadımdadır, bir dəfə demişdiniz ki, topdansatış taciri Kristinin yanında hesabdar işləyirsiniz.

– Həə! Artıq orada işləmirəm. Bu adamla işləmək mümkün deyil, biz çox tez ayrıldıq.

– Axı niyə?

– Bir dəfə hesabı düzgün aparmamışdım, ona görə də...

– Saxtalaşdırmışdın?

Saxtalaşdırmaq! Qızibibi açıq-aşkar saxtakarlıq edib etmədiyimi soruşurdu. O, bunu cəld və aşkar maraqla soruşdu. Özümü hədsiz təhqir olunmuş hiss edərək ona baxdım və cavab vermədim.

– Boş şeydir, əşi, belə şeylər hamının başına gəlir! – o, məni sakitləşdirməyə cəhd edərək dedi.

O hələ də mənim saxtakarlıq etdiyimi düşünürdü.

– Hamının başına nə gələ bilər? – soruşdum. – Siz demək istəyirsiniz ki, saxtakarlığı hər adam edə bilər? Qulaq asın, əzizim, siz həqiqətənmi mənim belə bir alçaqlıq edə biləcəyimi düşünürsünüz?

– Amma, əzizim, mənə elə gəlir ki, siz özünü belə dediniz...

Mən başımı qaldırıb üzümü çevirdim və kənara baxdım. Birdən qırmızı rəngli paltar gördüm, qırmızı paltarlı bir qadın bir kişiylə bərabər gedirdi. Əgər Qızibibi ilə söhbət etməsəydim, onun alçaldıcı şübhələri heysiyyətimə toxunmasaydı, başımı qaldırmasaydım, özümü təhqir olunmuş hesab edib üzümü çevirməsəydim, bu qırmızı paltar, yəqin ki, diqqətimdən yayınardı. Axı bu paltarın mənə nə dəxli vardı? Mənim nəyimə lazımdır, istər lap kamer-freylina Nagelin paltarı olsun?

Qızibibi isə çələtini düzəltmək üçün dil boğaza qoymurdu; mən ona heç qulaq asmıram, gözlərimi mənə yaxınlaşan qırmızı paltardan ayıra bilmirdim. Köksüm həyəcədən çırpınırdı, sanki, ürəyimə nazik iynə soxurdular; dodaqlarımı tərpətmədən fikrimdə pıçıldadım:

– İlayali!

Bu zaman Qızbibi də dönüb baxdı və yaxından keçən xanımla cənabı gördü, onlara təzim edib, arxalarınca baxdı. Mən təzim etmədim, ya da ola bilsin ki, qeyri-ixtiyari etdim. Qırmızı paltar Karl Yuhan küçəsi ilə uzaqlaşdı və nəhayət, görünməz oldu.

– Onun yanındakı kim idi? – Qızbibi soruşdu.

– Hersoqdur, məgər görmədiniz? Bu, onun ləqəbidir – “Hersoq”. Siz onu tanıyırsınız?

– Hə, bir az. Bəs siz?

– Yox, – cavab verdim.

– Mənə elə gəldi ki, siz xanıma ehtiramla salam verdiniz.

– Salam verdim?

– Məgər vermədiniz? – Qızbibi dedi. – Çox qərībədir! Amma o ancaq sizə baxırdı.

– Siz onu haradan tanıyırsınız? – mən soruşdum.

Əslində, o, qızı tanımırdı. Hər şey bir payız axşamında baş verib. Axşamdan xeyli keçmiş üç cavan oğlan “Qrand”dan yenidən çıxıbmiş, onlar kefliymişlər. Kammermeyerin yanında bu qadına rast gəliblər, o, tək imiş. Əvvəlcə o danışmaq istəməyib; amma dünya vecinə olmayan kefcillərdən biri xahiş edib ki, onu evlərinə ötürməsinə icazə versin. O, qıza qətiyyənlə toxunmayacağına söz verib, necə deyərlər, başından bir tük də, sadəcə olaraq, onu giriş qapısından keçirəcək və əmin olacaq ki, o, həqiqətən də, sağ-salamat evə çatdı, yoxsa bütün gecəni rahat ola bilməz. Onlar birlikdə gediblər, o, dil boğaza qoymadan danışib, ağlına gələni basıb-bağlayıb, özünü Voldemar Atterdaq kimi təqdim edərək fotoqraf olduğunu söyləmişdir. Şən zarafatlar, nəhayət, onu güldürmüş, o isə qızın laqeydliyindən zərrə qədər də pərt olmamışdır, axırda da onu ötürməsinə razılıq vermişdir.

– Bəs sonra nə oldu? – mən soruşdum və nəfəsim təntidi.

– Sonra? Ah, bu barədə lazım deyil! Hər halda o, qadındır. Hər ikimiz bir anlığa susduq.

– Lənət şeytana, bu Hersoq da haradan çıxdı! Deməli belə! – deyə Qızibibi dalğın halda əlavə etdi. – Bir halda ki o, bu cənabla getdi, mən ona çox vermərəm.

Mənsə susurdum. Hə, yəqin ki, Hersoq onu yoldan çıxaracaq! Çox gözəl! Mən niyə qüssələnməliyəm? Mən bu gözəl çəyə yaxşı yol arzuladım, uğurlar olsun! Onun barəsində pis düşünərək, özümə təskinlik verməyə çalışdım, onu ləzzətlə ləkələyib-qaraladım. Məni əsəbiləşdirən yalnız bu idi ki, bu cütliyəün qarşısında şlyapamı çıxarmışdım, əgər bu, doğrudan da, belə olmuşdusa. Belə adamların qarşısında şlyapamı çıxarmağım nəyə lazım idi? Onu isə daha arzulamırdım, qətiyyənlər arzulamırdım; artıq o, gözəllər gözəli deyildi, kifirləmişdi, lənət şeytana, o, necə də solmuşdu! Onun yalnız mənə baxması tamamilə mümkündür; burada təcəübülü heç bir şey yoxdur; ola bilsin ki, içində pəşmanlıq duyğusu baş qaldırıb. Ancaq yalnız buna görə mən onun ayaqlarına düşüb dəli-divanə kimi yalvarmaram, xüsusən də ona görə ki, son zamanlar belə şübhəli şəkildə saralıb-solmağa başlayıb. Qoy Hersoq onu afiyətlə özünə götürsün! Bəlkə də, gün gələcək, məğrurasına onun yanından ötüb-keçəcəyəm, hətta ona tərəf baxmayacağam da. Bəlkə də, elə olacaq ki, o, əynində qırmızı paltar düz üzümə baxacaq, amma mən ona əhəmiyyət verməyəcəyəm! Əlbəttə, çox mümkündür ki, belə olsun! Ha-ha, bax əsl bayram onda olacaq! Mən özümə yaxşı bələdəm, pyesi elə bu gecə bitirə bilərəm və təxminən səkkiz gündən sonra bu xanım ayaqlarıma düşəcək. Bütün gözəlliyi ilə, ha-ha-ha, bütün gözəlliyi ilə!

– Xudahafiz! – mən qırıq-qırıq dedim.

Ancaq Qızibibi məni saxlayıb soruşdu:

– Bəs indi nə ilə məşğulsunuz?

– Nəylə məşğulam? Təbii ki, yazı-pozuyla. Başqa nə edə bilərəm ki? Mən yaşayışımı elə bununla təmin edirəm. Hazırda böyük bir dram əsəri üzərində işləyirəm – orta əsrlərdən bəhs edən “Xaç bayraqları” pyesi.

– Lənət şeytana! – Qızbibi səmimi heyranlıqla dedi. – Əgər bunu yazsanız, o zaman...

– Bu, mənə çox qayğılandırır! – cavab verdim. – Ancaq təxminən səkkiz gündən sonra, ümidvaram ki, haqqımda hər ikiniz eşidəcəksiniz.

Bunu deyib oradan uzaqlaşdım.

Evə qayıdan kimi ev sahibəsindən mənə lampa verməsinə xahiş etdim. Lampa mənə çox lazım idi; bu gecəni yatmaq istəmirdim, yazacağım pyes mənə rahatlıq vermirdi, səhə-rədək böyük bir hissəni yazıb qurtarmağı düşünürdüm. Mən öz xahişimi ev sahibəsinə olduqca fəğir şəkildə çatdırdım, çünki onun sifətində mənim yenidən evə dönməyimdən doğan narazılıq ifadə olunmuşdu. “Demək olar ki, öz mükəmməl pyesimi bitirmişəm, – mən dedim, – yalnız iki səhnəni yazıb qurtarmaq qalıb”. Ona da işarə vurduğum ki, pyesi hər hansı bir teatr mənim güman etdiyimdən daha tez tamaşaya qoya bilər. Əgər o, lütf edib mənə kömək etsə, o zaman mən...

Amma ev sahibəsində lampa yox idi. O, bir xeyli fikirləşsə də, lampanın harada olduğunu heç cür yadına sala bilmədi. Əgər saat on ikiyədək gözləyə bilsəm, o zaman mətbəxdəki lampanı götürə bilərəm. Bəs niyə mən özümə şam almıram?

Mən susdum. Mənim şam almaq üçün on ere pulum yox idi və o, bunu çox gözəl bilirdi. Əfsus, planlarım yenə də baş tutmadı! Aşpaz qadın bizimlə birlikdə otaqda oturmuşdu, mətbəxdə olmadığı üçün, yəqin ki, lampanı da yandırmamışdı. Mən bu barədə düşündüm, ancaq heç bir söz demədim.

Birdən aşpaz qadın dedi:

– Deyəsən, bu yaxınlarda sizi saraydan çıxan gördüm. Siz orada nahardaydınız? – və öz zarafatına bərkdən hırıldayıb güldü.

Mən oturdum, kağızlarımı çıxarıb burada, oturduğum yerdə işləməyə çalışdım. Kağızı dizlərimin üstünə qoyub diqqətimi cəmləmək üçün gözlərimi döşəməyə zillədim; ancaq

bu kömək etmədi, heç bir şeyin mənə köməyi olmadı, bir sətir belə yaza bilmədim. Sahibənin iki qızı içəri girib pişiklə oynamağa başladı, təəccüblü burasıydı ki, pişik çox iri və demək olar ki, tüksüz idi; qızlar onun gözlərinə üfürəndə onlar yaşla dolur və burnu ilə üzünəsağı axırdı. Ev sahibi isə iki qonağı ilə masanın ətrafında oturub kart oynayırdı. Yalnız sahibə, həmişə olduğu kimi, işlə məşğul idi – o, tikiş tikirdi. O, yaxşı görürdü ki, mən bu səs-küydə yaza bilmirəm, amma daha mənə saymırdı; aşpaz qadın məndən saraya nahara dəvət olunub-olunmadığımı soruşanda o hətta güldü də. Evdə hamı mənə düşməncəsinə münasibət bəsləyirdi; sanki öz otağımı başqasına görə rüsvaycasına tərkməyim hamıya mənəmlə kənar adam kimi davranmaq hüququ vermişdi. Hətta aşpaz qadın da – bu balaca, tumgöz, ensiz alınlı və tamamilə yastı sinəli adamaoxşamaz da axşamlar buterbrod götürəndə mənə ələ salırdı. O, tez-tez məndən, adətən, harada nahar etdiyimi soruşur və deyirdi ki, nəsə Qranddan çıxanda heç mənə dişimi qurdalayan görməyib. Vəziyyətimin ağırlığından xəbərdar olduğu gün kimi aydın olsa da, bunu mənə xatırlatmaqdan həzz alırdı.

Bu düşüncələr beynimi məşğul etdiyindən yazdığım pyes üçün bir replika belə tapa bilmirəm. Bütün cəhdlərim əbəsdir; başım uğuldamağa başlayır, nəhayət, işi buraxmağa məcbur oluram. Vərəqləri cibimə qoyub başımı qaldırıram. Aşpaz qadın düz gözlərimin qarşısında oturub, mən ona baxıram, onun ensiz kürəyinə, kifayət qədər bərkiməmiş maili çiyinlərinə baxıram. Nəyə görə mənə ilişir? Tutalım ki, lap elə mən saraydan çıxıram, nə olsun ki? Onun nə dərdinə qalıb? Son günlər pilləkəndə büdrəyəndə, ya da gödəkçəmi mismara ilişdirib cıranda həyasızcasına mənə ələ salmışdı. Elə dünən bu vaxt dəhlizə tulladığım qaralamalarımı götürmüş, pyesimin eskizlərini oğurlamış və otaqda hamıya eşitdirə eşitdirə oxuyaraq mənə lağa qoymuşdu. Mən onun bir dəfə də xətrinə dəyməmişdim, heç vaxt mənə qulluq etməsini

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

xahiş etməmişdim. Əksinə, axşamlar yerimi özüüm salırdım ki, ona zəhmət verməyim. O, məni saçlarımın tökülməsinə görə də masqaraya qoyurdu. Səhərlər əlüzyuyanda üzən saçlarım onu əyləndirirdi. Ayaqqabılarım, xüsusən də ayaqqabımın çörək furqonu altına düşən tayı tamamilə dağılmışdı, o, buna da gülürdü. “İlahi, pərvərdigara, ayaqqabılara bax! – o deyirdi. – Bir baxın, it damına oxşayır!” Doğrudur, ayaqqabılarım, həqiqətən də, köhnəlmişdi; lakin hələlik başqasını ala bilmirdim.

Bütün bunları xatırlayaraq aşpaz qadının aşkar düşmənciliyinə heyrət edirəm, qızlarsa bu vaxt çarpayıda uzanmış qocaya sataşmağa başlayırlar. Onlar qocanın ətrafında tullanıbdüşür, bu əməllərindən həzz alırdılar. Sonra onun qulaqlarını saman çöpiylə qıdıqlamağa başladılar. Əvvəlcə qarışmadım. Qoca isə onlardan canını qurtarmaq üçün barmağını belə tərپətirdi; yalnız ona işgəncə verənləri qəzəbli baxışlarla süzməklə kifayətlənir, qızlar onu qıdıqlayanda qulaqlarındakı saman çöplərindən qurtulmaq üçün başını yırğalayır.

Bu mənzərə mənə dözülməz görünürdü, ancaq gözlərimi də çəkə bilmirdim. Qızların atası hərdənbir kartdan başını qaldırıb onların hərəkətlərinə baxaraq gülür, hətta oyundaşlarının diqqətini də onlara yönəldirdi. Nə üçün qoca tərپənmir? Niyə qızları qovmur? Onun yatağına doğru bir addım atdım.

– İşin olmasın! Dəymə! O, iflicdir! – ev sahibi qışqırdı.

Mən onun narazılığından çəkinərək və gecəni küçəyə atılmaqdan qorxaraq sakitcə öz yerimə qayıtdım və dinməz oturdum. Ailə qalmaqalına qarışib, sığınacaq yerimlə və buterbrodlarımla risk etmək nəyimə gərəkdir? Bu yarımcan qocadan ötrü əlləşməyə dəyməz. Hiss etdim ki, daş kimi sərtləşdim.

Qızlar qocanı təngə gətirməkdə davam edirdilər. Qocanın başını tərپədə bilməməsi qızları əyləndirirdi, onlar saman çöplərini onun gözüne, burun dəliklərinə soxurdular. Qoca nifrətlə onlara baxır, lakin nə bir kəlmə deyə bilir, nə də

əllərini tərpedə bilirdi. Birdən o, bədənini dikəldib qızlardan birinin üzünə tüpürdü; sonra qalxıb ikinciyə tüpürdü, amma hədəfə düşə bilmədi. Mən ev sahibinin kartları kənara tulla-
yaraq çarpayından necə sıçradığını gördüm. O, qıpqırmızı pörtərək bağırdı:

– Sən nə cəsarətlə insanların gözünün içinə tüpürsən, qoca köpək!

– Axı qızlar ona dinclik vermirdilər! – mən hövsələmi basa bilməyib qışqırdım.

Buna baxmayaraq məni qova biləcəklərindən qorxdu-
ğum üçün o qədər də hiddətlə qışqırmadım; ancaq bədənim tir-tir əsirdi.

Ev sahibi mənə tərəf döndü.

– Kəs səsini! Burnunu hər yerə soxma, lənət şeytana! Dilini qarnına qoy, eşidirsən? Bu, sənin xeyrinə olar.

Bu zaman ev sahibəsinin səsi eşidildi və bütün ev söyüş-
lə doldu.

– Hamınız qudurubsunuz! – o bağıırırdı. – İkiniz də lal-
dinməz oturun, yoxsa mitilinizi ataram bayıra, aydındır? Bu zibili evimə gətirib yemlədiyim bəs deyil, hələ evdəki cəhən-
nəmə də dözməliyəm, mürdəşir üzünü yumuş! Mən buna dözə bilmərəm, eşidirsiniz? Susun! Səsinizi kəsin, yaramaz-
lar, yoxsa özüm sizə əl bulayacağam. Belə də iş olar? Birbaşa küçədən gəlirlər, bir qəpiksiz, ciblərinde siçan oynayır, di gəl ki, gecə yarısı səs-küy qaldırırlar, dava-dalaş salırlar. Mən buna yol verə bilmərəm, qoy yadlar rədd olub getsin. Evdə sakitlik olmalıdır. Mən belə istəyirəm.

Mən cavab vermədim, heç ağzımı da açmadım. Yenidən qapının yanında oturub çığır-bağıra qulaq asmağa başladım. Hamı qışqırırdı, hətta uşaqlar və dava-dalaşın nədən başladığını aydınlaşdırmağa çalışan aşpaz qadın da. Əgər susa bil-
səydim, hər şey dərhal qurtardı, bircə dilimi saxlaya bilsəy-
dim, iş bu yerə gəlib çıxmazdı. Məgər dilimi saxlamadım? Bayırda qış idi, hava da qaralırdı. Yumruğumu masanın üstü-

nə vurub özümü müdafiə edə bilərdimmi? Yox, axmaqlığa ehtiyac yoxdur! Ona görə də dinməz-söyləməz oturdum, artıq məni qovmalarına baxmayaraq, getmirdim. Ev sahibəsinin hücumlarına baxmayaraq, gözlərimi Xilaskarın təsviri olan oleoqrafiyanın asıldığı divardan ayırmadan inadla susdum.

– Əgər məndən canınızı qurtarmaq istəyirsinizsə, madam, bundan asan heç nə yoxdur, – oyunçulardan biri dedi.

O ayağa qalxdı. İkinci oyunçu da qalxdı.

– Yox əşi, söhbət səndən getmir. Sənə də aid deyil, – deyə ev sahibəsi onları inandırdı. – Bir halda ki iş bu yerə çatdı, söhbətin kimdən getdiyini deyə bilərəm. Bir halda ki iş bu yerə çatdı. O zaman bunun kimə aid olduğu aydın olacaq...

Ev sahibəsi qırıq-qırıq danışdı, qısa fasilələrlə mənə zərbələr endirir və qəsdən ləngidirdi ki, məni nəzərdə tutduğunu anlayım. “Sakit ol! – öz-özümə dedim. – Yalnız sakit olmaq!” O hələ məni qovmayıb, bunu açıq şəkildə deməyib. Yetər ki, yekəxanalıq etməyim, lovğalıqdan vaz keçməliydim, indi bunun zamanı deyildi! Ehtiyatlı olmaq lazımdır!.. İsanın oleoqrafiyadakı şəklində yaşıl rəngli qəribə saçları vardı... Onun saçları yaşıl ota bənzəyirdi, yaxud daha zərif təbirlə ifadə etsək, subasar çəmənliklərin sıx otlarına bənzəyirdi. Necə də incə ifadə etdim – subasar çəmənliklərin sıx otlarına... Və beynimdəki bir fikir dərhal özüylə ikincisini gətirir: yaşıl ot məni İncildəki yerləri xatırlamağa vadar edir; orada deyilir ki, insanın günləri ot kimidir və bütün yaşıl otlar yanmışdır, sonra isə Qiyamət günü haqqında düşünürəm, o zaman hamı odda yanacaq. Şüurumda Lissabondakı zəlzələ haqqında fikir yanıb-sönür, qarşımda latundan düzəldilmiş ispan tüpürcək-qabısı və qarağacdən olan yazı ləvazimatı dəsti – beləsi İlayalidə vardı – görürəm. Ah, hər şey fanidir! Bütün yaşıl ot da yandı! Qismət beləymiş – dörd taxtadan ibarət tabut, ən yaxşı kəfənlilik də xanım Andersendədir, darvazadan sağ tərəfdə...

Bütün bunlar şüurumdan ev sahibəsinin məni qovmaq istədiyi həyəcanlı anlarda gəlib-keçdi.

– Bu heç qulaq da asmır! – o bağırdı. – Sizə deyirəm, mənim evimi tərkin edin, aydındır? Allah, məni öldür, bu oğlan dəli olub! İtilin buradan, hara istəyirsiniz gedin, vəssalam!

Mən qapıya baxdım, amma getmək üçün deyil, qətiyyənlə getmək üçün deyil; ağılıma olduqca ədəbsiz bir fikir gəldi; əgər qapıda açar olsaydı, qapını kilidləyib hamıyla bərabər burada qalardım, tək burada qalım. Bir azdan yenə küçədə qalacağım fikri məni dəhşətə gətirirdi. Amma qapıda açar yox idi. Mən ayağa qalxdım; artıq heç bir ümid yeri qalmamışdı.

Birdən ev sahibəsinin çığırtilarının arasından onun ərinin səsi eşidildi. Mən heyrətlənərək dayandım. Bir az öncə mənə hədə-qorxu gələn adam indi tərəfimi saxlayırdı. O dedi:

– Məgər bilmirsən ki, gecə vaxtı adamları evdən qovmaq olmaz? Buna görə qanunda cəza nəzərdə tutulur.

Mən bilmirdim ki, buna görə qanunda cəza nəzərdə tutulur, çətin ki belə bir şey olsun, amma, hər halda, hər şey mümkündür. Sahibə dərhal özünü yığışdırdı, sakitləşdi və məni rahat buraxdı. O hətta şam yeməyinə mənə iki buterbrod da təklif etdi, amma mən götürmədim – onun ərinə minnətdarlıq əlaməti olaraq götürmədim, dedim ki, şəhərdə yemişəm.

Nəhayət, dəhlizə keçib yatmağa hazırlaşanda ev sahibəsi arxamca gəlib qapının kənarında dayandı və qeyri-adi dərəcədə şişmiş qarnı ilə işığın qabağını kəsərək bərkədən dedi:

– Bilin ki, bu gecə axırıncı dəfə burada qalırınsınız.

– Nə etmək olar! – cavab verdim.

Sabah yaxşı-yaxşı axtarsam, gecələməyə bir yer taparam. Bir sığınacaq tapılar, hər halda. Amma bu gecəni küçədə qalmayacağım üçün sevinirdim.

*

Səhər saat beş və ya altı olardı, oyandım. Hələ işıqlaşmamışdı, buna baxmayaraq, dərhal qalxdım; soyuq olduğu üçün paltarlı yatmışdım, ona görə də geyinməyə lüzum yox

idi. Su içdim, ev sahibəsi ilə üz-üzə gəlməmək üçün qapını astaca açdım və sakitcə evdən çıxdım.

Küçədə kimsə yox idi, hərdən bir bütün gecəni növbə çəkən polislər görünürdü; tezliklə iki fənərçi peyda oldu və qaz fənərlərini söndürməyə başladılar. Mən məqsədsiz şəkildə gedirdim, Kilsə küçəsi ilə irəliləyərək qalanın yanına gəlib çatdım. Yuxum gəlirdi, soyuqdan titrəyirdim, uzun müddət piyada gəzməkdən küreyim və ayaqlarım sızıldayırdı, acından ölürdüm, skamyaya əyləşib mürgülədim. Üç həftəydi ev sahibəsinin səhərlər və axşamlar verdiyi buterbodları yeyirdim; indi isə artıq bir sutkaydı heç bir şey yeməmişdim, aclıq yenə məni əldən salırdı, tezliklə bir çıxış yolu tapmaq lazım idi. Bu düşüncəylə yenidən skamyada mürgüləməyə başladım...

Adamların səsinə oyandım, ətrafa baxıb gördüm ki, artıq tam işıqlaşmış, səhər yuxudan oyanıb. Ayağa qalxıb oradan uzaqlaşdım. Təpələrin başından günəş görünməyə, göy üzü yavaş-yavaş işıqlanmağa başladı, uzun müddət davam edən tutqun həftələrdən sonra bugünkü səhərin mülayim havası qəlbimi fərəhlə doldurdu, bütün iztirabları unuttum və mənə elə gəldi ki, dəfələrlə bundan da pis olub. Əlimi sinəmə şarpıldadaraq pəsdən oxumağa başladım. Səsim elə qəmli, elə zəif çıxırdı ki, kövrəldim, gözlərim yaşla doldu. Bundan başqa, gözəl hava, işıqlı və parlaq səma məni mütəəssir etmişdi, ona görə də hönkürərək ağladım.

– Sizə nə olub? – yoldan keçənlərdən biri soruşdu.

Mən cavab vermədim və üzümü əllərimlə qapayaraq uzaqlaşdım.

Körpüyə gəldim. Rus bayrağı dalğalanan böyük gəmidən kömür boşaldılırdı; onun adını oxumağa başladım: “Kopeqoro”. Bir xeyli bu yad gəmini müşahidə etməklə əyləndim. Göründüyü kimi, o, demək olar ki, boşaldılmışdı, ballasta baxmayaraq, bortun üzərindəki şkala doqquz futu göstərirdi, yükdaşıyanların ağır çəkmələri göyertədə tappılda dayanda gəmi uzun-uzadı fit verdi.

Günəş, işıq, dənizin duzlu nəfəsi – bu maraqlı və şən həyat məni həyəcanlandırdı, damarlarımda qanım coşdu. Birdən ağıma gəldi ki, elə buradaca pyesim üçün bir neçə səhnə düzüb-qoşa bilərəm. Kağızlarımı cibimdən çıxardım.

Rahibin dilindən deyəcəyim sözləri fikirləşməyə başladım – qəzəb və hiddətdə alovlanan sözləri; amma bir şey alınmadı. Rahibi bir kənara qoyub hakimin məbədi murdarlayan qadına müraciət nitqini yazmağa başladım, yarım səhifə yazıb bir kənara tulladım. Əsl pafos alınmadı. Ətrafda adamlar işləyir, bucurqadlar guruldayır, qapılar cırıldayır, zəncirlər cingildəyirdi. Bütün bunlarsa pyesimin həsr olunduğu orta əsrlərin cahil və qaranlıq mühitinə qətiyyəən uyğun gəlmirdi. Kağızları yığışdırıb ayağa qalxdım.

Buna baxmayaraq, ölü nöqtədən tərپənmişdim və tamamilə əmin idim ki, əgər bir hadisə baş verməsə, hər şey yaxşı olacaq. Təki bir sığınacaq tapaydım! Bu düşüncələrə dalaraq küçənin tən ortasında dayandım, ancaq bütün şəhərdə müvəqqəti yerləşə biləcəyim sakit bir yer ağıma gəlmədi. Gəlmələr üçün pansionata dönməkdən başqa çarəm qalmamışdı. Ağıma gələn bir fikir içimi oymağa başladı, özümü inandırdım ki, belə olmaz, lakin qovulduğum yerə doğru irəliləməkdə davam edirdim. Əlbəttə, öz-özümə etiraf etdim ki, bu, ikrahdoğurucu və təhqiramizdir; amma heç bir təsiri yox idi. Doğrudur, mən məğrur adam deyiləm, açıq deməliyəm ki, dünyada məndən itaətkar adam yoxdur. Yoluma davam etdim.

Qapının kandarında dayandım və bir daha düşünüb-daşındım. Nə olur-olsun, risk edəcəyəm! Məgər bu, nifrətə layiq iş deyilmə? Əvvəla, mənə bir neçə saatlıq sığınacaq lazımdır, ikincisi isə, bir də bu evin kandarına ayaq bassam, Tanrı mənə qənim olsun! Həyəətə daxil oldum. Həndirhamar çay daşlarının üzəriylə irəliləyərkən hələ də tərəddüd edirdim. Az qala qapının kandarından geri dönəcəkdim. Dişlərimi xırçıldıtdım. Rədd olsun yersiz lovğalıq! Ən pis halda üzr istəyəyəm, deyərəm ki, vidalaşmağa gəlmişəm və necə lazımdırsa, nəzakətlə

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

borcumu nə vaxt ödəyəcəyim barədə şərtləşərəm. Giriş qapısını açdım.

İçəri girəndə yerimdə donub qaldım. Düz qarşımda, iki addımlıqda ev sahibi şlyapasız və gödəkçəsiz dayanıb açar yerindən otağa baxırdı. O, əli ilə mənə işarə etdi ki, sakit olum və yenidən açar yerindən baxmağa başladı. O, baxa-baxa gülürdü.

– Buraya gəlin! – o, pıçılıyla dedi.

Mən barmaqlarımın ucunda ona yaxınlaşdım.

– Baxın! – o, xıslın-xıslın gülüşdən titrəyərək dedi. – Ora baxın! Hi-hi! Görürsünüz uzanıblar! Qocaya baxın! Qocanı görürsünüz?

Otaqda çarpayıda – düz mənim qarşı tərəfimdə, İsa peyğəmbərin əksi olan oleoqrafiyanın altında iki nəfər görünürdü – ev sahibəsi və gəlmə şturman; tünd rəngli adyalın üstündə sahibənin baldırları ağarırdı. Qarşı divarın döşündəki çarpayıda isə onun iflic olmuş atası oturmuşdu, qoca dirsəklənərək onlara baxırdı, həmişəki kimi tərpənmək iqtidarında olmadan, qıvrılaraq...

Mən ev sahibinə tərəf döndüm. O, şaqqıldayıb gülməkdən özünü güclə saxlayırdı. İki barmağı ilə burnunu tutmuşdu.

– Qocanı gördünüz? – o pıçıldadı. – Tanrım, siz qocanı gördünüzmü? Oturub onlara baxır! – O, yenidən açar yerinə doğru əyildi.

Mən pəncərəyə tərəf çəkilib oturdum. Bu dəhşətli mənzərə bütün fikirlərimi alt-üst etdi, ilhamımı məhv etdi. Ancaq mənim nəyimə lazımdır? Əgər əri bununla barışırsa, hətta əylənirsə, mənim qeyzlənməyə zərrə qədər əsasım yoxdur. O ki qaldı qocaya, ona görə də narahat olmağa dəyməz. O, yəqin ki, bunu birinci dəfə görmür; bəlkə, o, oturduğu yerdə yatmışdı, ya da hətta ölmüşdür, Allah bilir. Əgər onun öldüyünü eşitsəydim, zərrə qədər də təəccüblənməzdim. Odur ki vicdanım rahatlaşdı.

Yenə əlyazmaları çıxardım və bütün yad fikirləri özümdən uzaqlaşdırmağa çalışdım. Hakimin nitqi yarımçıq qalmışdı: “Bunu mənə Tanrı və qanunlar əmr edir, müdrik kişilərin tövsiyələri əmr edir, vicdanım əmr edir...” Pəncərəyə baxdım və düşündüm ki, vicdanı ona nəyi əmr edir. Otaqdan yavaş səs gəldi. Amma bunun mənə dəxli yoxdu, qətiyyəən dəxli yoxdu; qocasa, bəlkə də, ölmüşdü, o, gecə yarısı saat dördə ölmüşdü; deməli, oradan eşidilən səs mənim qətiyyəən vecimə deyil. Lənət şeytana, nəyə görə bu barədə düşünürəm? Sakit olmalıyam!

Bunu mənə vicdanım əmr edir...

Bir kəlmə də yaza bilmədim. Axırda hər şey bir-birinə qarışdı. Mənə elə gəldi ki, hətta əvvəl yazdıqlarım da heç bir şeyə yaramır, bütün fikirlərim başdan-ayağa cəfəngiyatmış. Orta əsrlərdə vicdandan danışmaq doğru deyil, vicdanı ilk dəfə rəqs müəllimi Şekspir icad edib, ona görə də hakimin bütün nitqi səhvdir. Demək, bütün kağızları cırıb atmaq olardı. Onları yenidən gözdən keçirdim və şübhələrimə son qoydum; kağızlarda parlaq ifadələr, müstəsna dəyər kəsb edən parçalar tapdım. Odur ki qəlbimdə yenidən işə girişib pyesi başa çatdırmaq arzusu oyandı.

Yerimdən qalxıb əllərini havada oynadaraq mənə səs salmamaq işarəsi verən ev sahibinə fikir vermədən qarıya doğru getdim. Sərt və qəti qərar verərək dəhlizdən çıxıb pilləkənlə ikinci mərtəbəyə qalxdım və əvvəlki otağıma daxil oldum. Onsuz da şturman orada yox idi, burada bir az oturmağıma kim mane ola bilər ki? Mən onun əşyalarına toxunmaram, heç masadan da istifadə etməərəm, sadəcə olaraq, qapının ağzındaki kürsüdə oturacağam, mənə bu da bəsdir. Kağızları cəld dizimin üstündə rahatlayıram.

Bir neçə dəqiqə hər şey yağ kimi gedir. Ağılıma bir-birinin ardınca tamamilə cilalanmış ifadələr gəlir və mən dayanmadan yazıram. Səhifələri dalbadal yazıb doldurur, sürətlə irəliləyirəm, hərdən həyəcanımdan vəcdə gəlib astadan cikkə vurur, özümü unuduram. Həmin anda yalnız öz şəən nidalarımı

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

əşidirəm. Beləliklə, ağıma kilsə zəngi haqqında əla fikir gəlir, onun səsi pyesimin bir yerində mütləq əşidilməlidir. Hər şey əla gedir.

Birdən pilləkəndə addım səsləri əşidirəm. Titrəməyə başlayıram, özümü güclə ələ alıram, qulağım səsdədir, ürürəm, hər şeyə hazırım, hər şeydən qorxuram; əsəblərim açıqdan tamamilə gərilib; qələmi ovcumda sıxaraq həyəcanla qulaq asıram, artıq bir kəlmə də yazı bilmirəm. Qapı açılır; az öncə qapının açar yerindən gördüyüm iki nəfər içəri girir.

İcazəsiz içəri soxulduğuma görə üzr istəməyə macal tapmamış ev sahibəsi bağırmağa başladı, elə bil, aydan düşmüşdü:

– İlahi, pərvərdigara, o, yenə buradadır!

– Bağışlayın! – mən dedim və istədim nə isə əlavə edim, amma imkan vermədi.

– Rədd ol buradan, Tanrıya and olsun ki, polis çağıracağam! Mən ayağa qalxdım.

– Mən yalnız sizinlə vidalaşmaq istəyirdim, – deyə mızıldandım. – Ona görə də burada gözləməyə məcbur oldum. Heç nəyə əlimi vurmamışam, sadəcə olaraq, kürsüdə oturmuşdum...

– Əşi, dünya dağılmadı ki, – şturman dedi. – Nə zərəri var? İşiniz olmasın!

Pilləkənlərlə aşağı enəndə məni yola salmaq üçün arxamca dabanqırma gələn bu yoğun və tosqunlaşmış qadına qarşı nifrətim artıq tüğyan etdi; bir an hərəkətsiz dayandım, dişimin dibindən çıxan ən dəhşətli söyüşləri onun sifətinə çırpmağa hazır idim. Ancaq vaxtında özümə gəlib susdum, sadəcə olaraq, onun arxasınca gələn yad adama qarşı duyduğum minnətdarlıq hissi mənə mane oldu. Ev sahibəsi deyində-deyinə dalımca gəlir, hər addımda qəzəbimi alovlandırır.

Biz həyəətə çıxdıq, mən asta-asta gedirdim, ev sahibəsinə baş qoşub-qoşmamaqda hələ də tərəddüd edirdim. Qəzəb məni boğurdu, ağıma ən qanlı fikirlər gəlirdi, onu yerindəcə qətlə yetirməyə, qarnını təpikləməyə hazır idim. Alaqaqıda poçtalyonla qarşılaşırım, o salam verir, mən cavab vermərəm;

o, ev sahibəsinə müraciət edir, mənə xəbər aldığıni eşidirəm; ancaq dönüb baxmıram.

Qapıdan çıxar-çıxmaz poçtalyon mənə yaxalayır, yenidən salam verərək gözləməyimi xahiş edir. O, mənə məktub verir. Qeyri-iradi zərfi açırım və oradan on kronluq əsginas çıxır, amma məktub yoxdur.

Mən poçtalyona baxaraq soruşuram:

– Bu nə zarafatdır? Məktub kimdəndir?

– Doğrusu, bilmirəm, – o cavab verir. – Bir xanım xahiş etdi ki, sizə verim.

Yerimdə donub qaldım. Poçtalyon çıxıb gedir. Pulu yerinə qoyuram, zərfi əzib yumrulayıram, geri dönüb qapının kənarından hələ də mənə baxan ev sahibəsinə yaxınlaşıram və zərfi onun sifətinə çırpıram. Mən bir kəlmə də demirəm, heç səsim də çıxmır, ancaq başımı döndərüb geri baxanda onun yumrulanmış zərfi açdığıni görürəm...

Bax bu, əsl ləyaqətli davranışdır! Səssiz-səmirsiz, bu mürdara bir kəlmə demədən iri məbləğdə əsginası yumrulaııb düşmənlərinin sifətinə çırpmaq. Əsl kişilik buna deyərəm! Əclaflara belə lazımdır!..

Vaqzal meydanının küncünə və Tömteqatənə çıxdıqda gözlərim qaraldı, küçə başıma fırlandı, başımda uğultu əmələ gəldi, divara söykənib özümü yıxılmaqdan güclə saxladım. Yerimdən heç cür tərpnə bilmirdim, hətta dikələ də bilmirdim, qıvrıla-qıvrıla qalmışdım; divara necə söykənmişdimsə, eləcə də qaldım, hiss edirdim ki, huşumu itirirəm. Bu zəiflik qəzəbimi daha da artırır və mən ayaqlarımı yerə döyürdüm. Özümə gəlmək üçün min cür oyun çıxartdım – dişlərimi xırçıldatdım, alnımı qırışdırdım, gözlərimi bəreltdim, deyəsən, köməyi oldu. Şüurum aydınlandı, dərk etdim ki, ölümə çox yaxınam. Əllərimin köməyi ilə divardan aralandım, küçə əvvəlkitək ətrafımda oynamağa başladı. Hiddətimdən hıçqırmağa başladım, var gücümlə bu həmləni dəf edərək, ayaq üstə qalmağa çalışdım: mən yıxılmaq istəmirdim, ayaq üstə ölmək

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

istəyirdim. Yaxınlıqdan araba keçir. Arabada kartof olduğunu görürəm, ancaq hiddətimdən və tərsliyimdən beynimə yeridirəm ki, bu, kartof deyil, kələmdir və qəzəblə and içirəm ki, bu, kələmdir. Mən öz səsimi əla eşitdim və şüurlu şəkildə Tanrıya and içdim ki, bu cəfəngiyat – əsl həqiqətdir, boş məmnuniyyətə naminə yalan and. Bu böyük yalandan cusa gələrək, üç barmağımı yuxarı qaldırdım və dodaqlarım titrəyə-titrəyə Ata, Oğul və Müqəddəs Ruha and içdim ki, oradakı kələm idi.

Vaxt keçirdi. Özümü yaxınlıqdakı pilləkənə atdım, alnımın və boynumun tərini sildim, sakitləşmək üçün dərinləndən nəfəs aldım. Günəş batmışdı, gün axşama doğru əyilirdi. Yəni-dən vəziyyətimi götür-qoy etdim; aclıq amansızcasına mənə əzab verirdi, bir neçə saatdan sonra isə yenə axşam olacaqdı; vaxt varkən bir şey fikirləşmək lazım idi. Düşüncələrim məni yenə də qovulduğum həmin mebelli otaqlara doğru çəkirdi; mən heç də ora qayıtmaq istəmirdim, ancaq bu fikri başımdan çıxara bilmirdim. Əslində, ev sahibəsi məni qovmaqda haqlı idi. Necə ola bilər ki, pul ödəməyə-ödəməyə mənə sığınacaq versinlər? Hələ üstəlik, yemək də verirdilər; hətta dünən axşam qəzəblənməsinə baxmayaraq, sahibə iki buterbrod da təklif etdi, onlara ehtiyacım olduğunu bilə-bilə yaxşılıq etdi. Demək, şikayət etməyə heç bir haqqım yoxdur, odur ki pilləkəndə oturduğum yerdə itaətkarcasına bu hərəkətimə görə ondan məni bağışlamasını xahiş etdim. Ən çox nankorluq edərək pulu onun sifətinə çırpdığıma görə peşmançılıq keçirirdim.

On kron! Birdən fit çaldım. Poçtalyonun gətirdiyi bu məktub, görəsən, kimdən idi? Yalnız bu zaman şüurlu olaraq bu barədə düşünməyə başladım və işin nə yerdə olduğunu dərhal anladım. Xəcalətdən və qüssədən qovruldu, xırıltılı səslə bir neçə dəfə “İlayali” – deyə təkrarlayıb başımı buladım. Dünən axşam elə bu vaxtı onu görəndə laqeydcəsinə yanımdan ötüb-keçəcəyimi söyləyən mən deyildimmi? Bunun əvəzinə onda mərhəmət hissi oyadıb pul qopardım. Yox, yox, yox, bu qədər alçalmaq olmaz! Hətta onun nəzərində belə

namuslu adam kimi qala bilmədim; mən artıq dizədək, qurşağadək çirkaba batmışam və buradan çıxmağa artıq gücüm yoxdur, yoxdur, heç vaxt! Artıq bundan o yanası yoxdur! On kronu sədəqə kimi qəbul etmək və bu pulu gizli xeyriyyəçinin üstünə tullamaq imkanında olmamaq, puldan ikiəlli yapışb geri qaytarmamaq, dərin nifrət hissənə baxmayaraq, həmin pulla kirayə haqqını ödəmək!..

Görəsən, on kronu birtəhər geri almaq mümkündür? Ev sahibəsinin yanına gedib pulu geri qaytarmasını tələb etmək əbəsdir; başqa çıxış yolu tapmaq lazımdır, düşünmək lazımdır, əməlli-başlı düşünmək lazımdır. Tanrı şahiddir ki, burada, sadəcə olaraq, həmin on kronu tapmaq haqqında düşünmək çox azdır, burada bütün varlığımla düşünmək lazımdır. Ciddi şəkildə bu işə girişdim.

Artıq saat dörd olardı, pyesim hazır olsaydı, iki saatdan sonra teatrın direktorunun yanına gedə bilərdim. Nəyin bahasına olursa-olsun, son səhnələri yazmaq üçün əlyazmaları cibimdən çıxarıram; düşünürəm, tərləyirəm, hər şeyi başdan-ayağa oxuyuram, ancaq bir tük qədər irəliləyə bilmirəm. “Yetər axmaqladın, – öz-özümə deyirəm. – Tərsliyi burax!” Odur ki nə gəldi uydurmağa, ağılıma gələni yazmağa başlayıram, yetər ki tezliklə qurtarım və xilas olum. Öz-özümə təlqin etməyə çalışıram ki, guya, ilhamım yənidən coşub. Ağılıma gələni uydurur, öz-özümü kobudcasına aldadır və yazıram, artıq söz-filan axtarmağa ehtiyac yoxdur. “Əladır! Əntiqə tapıntıdır! – tez-tez pıçıldayıram. – Nə gəldi yaz!”

Nəhayət, son ifadələr mənə şübhəli görünməyə başladı; onlar ilk səhnələrdən o qədər fərqlənirdi ki; bundan başqa, rahibin sözlərində orta əsrlərin ab-havası duyulmurdu. Qələmi gəmirməyə başlayıram, yerimdən tullanıb əlyazmaları cırıram, hər bir vərəqi tikə-tikə edirəm, şlyapamı yerə atıb tapdayıram. “Mən məhv oldum! – öz-özlüyümdə pıçıldayıram. – Möhtərəm xanımlar və möhtərəm cənablar, mən

məhv oldum!” Bu sözlərdən başqa heç nə deyə bilmirəm, yalnız şlayapamı tapdalamaqda davam edirəm.

Bir neçə addım aralıda dayanan polis hərəkətlərimi izləyir; o, küçənin ortasında dayanıb gözlərini məndən çəkmir. Başımı qaldıranda baxışlarımız toqquşur; yəqin, o, burada çoxdan dayanıb mənə baxır. Şlayapamı yerdən götürüb başıma qoyur və polisə yaxınlaşıram.

– Saati mənə deyə bilərsiniz? – soruşuram.

O, bir qədər duruxub saatını çıxarır, bu zaman hamı mənə baxır.

– Saat dördüdür, – o cavab verir.

– Doğrudur! – mən deyirəm. – Elədir ki var, dördüdür, tamamilə doğrudur. Görürəm ki, işinizi yaxşı bilirsiniz, sizi nəzərə alacağam.

Bunları deyib oradan uzaqlaşdım. O, heyrətdən yerində donub qalmışdı, ağzını ayırıb saatını əlində tutaraq hələ də arxamca baxırdı. Royyala çatanda dönüb geri baxdım: o hələ də baxırdı.

He-he, qanmazlarla bu cür davranmaq lazımdır! Vicdansızcasına! Bu, qanmazlara sayğı hissi təlqin edir, onları zağzağ əsməyə məcbur edir... Özümdən çox razıydım, odur ki yenidən oxumağa başladım. Dərin həyəcan içində bütün ağrı-acımı unudaraq, hətta heç bir xoşagəlməz hissiyyat keçirmədən, qeyri-adi yüngüllük içində bütün meydanı dolaşaraq Xilaskar məbədinə tərəf döndüm və skamyada oturdum.

On kronu qaytarıb-qaytarmamağımın nə anlamı var ki?! Bir halda ki bu pul mənə göndərilib, demək, mənimkidir və onu kimin göndərməsinin heç bir fərqi yoxdur. Pulu məhz mənə vermək tapşırılmışdı, ona görə də mən onu götürdüm; o pulu poçtalyona bağışlamağın heç bir mənası yoxdur. Başqa bir on kronluq tapıb onun əvəzinə geri qaytarmaq da səfehlik olardı. Bir halda ki belədir, qoy olsun.

Bütün diqqətimi adamla dolu qələbəlik meydana cəmləməyə və əhəmiyyətsiz şeylər barədə düşünməyə çalışdım; ancaq buna o qədər də nail ola bilmirdim, on kron məsələsi

yadımdan çıxmırdı. Nəhayət, hiddətimdən yumruqlarımı bərk-bərk düyünlədim. “Əgər pulu ona geri göndərsəm, bunu təhqir kimi qəbul edər, – öz-özümə dedim. – Axı nə olub ki? Mən həmişə qürurlu olmuşam, sədəqələrdən imtina etmişəm, lovğa-lovğa başımı bulayaraq demişəm: “yox, yox, çox sağ olun, minnətdaram”. Axırı nə oldu: mən yenə küçədə-yəm. Öz isti və rahat yerimdə qalmadım, amma buna mənim tam imkanım vardı; özümü təkəbbürlü apardım, xoşuma gəlməyən ilk sözdən incidim, heç kəsə güzəşt etmədim, on kronluq əsginası sağa-sola fırlatdım, sonra isə hara gəldi getdim... Öz-özümü cəzalandırdım, sığınacağımı tərک etdim və budur, yenidən ağır duruma düşdüm.

Nə isə, hər şey cəhənnəm olsun! Mən heç kəsdən on kron xahiş etməmişdim və bu pul mənim əlimdə çox qalmadı, onu bir də heç vaxt görməyəcəyim tamamilə yad adamlara verdim. Mən belə adamam, lazım olanda hər şeyimi verə bilərəm! Əgər səhv etmirəmsə, İlayali də mənə pul göndərdiyinə görə peşman deyil, o halda bu səs-küy nəyə lazımdır? O, ən azı bunu edə bilər ki, hərdənbir mənə on kron göndərə bilər. Axı zavallı qız mənə vurulub, ola bilər ki, hətta ümitsizcəsinə vurulub... – Bunu düşünərək xeyli ləzzət aldım. – Zərrə qədər şübhə yoxdur ki, o, mənə vurulub, yazıq!..”

Saat beşdir. Əsəb gərginliyi başa çatdı, başım, sanki, yenidən boşalaraq uğultuyla doldu. Mən donuq baxışlarla boşluğa baxdım və qarşımda aptek gördüm. Aclıq mənə şiddətli əzab verirdi. Gözlərimi boşluğa zilləyərək beləcə oturdum, yavaş-yavaş donuq baxışlarımda qarşısında insan fiquru görünməyə başladı və nəhayət, aydınlaşdı. Mən onu tanıdım: aptekin qarşısındakı piroqsatan qadın idi.

Diksinib, skamyada qəddimi düzəltdim və xatırlamağa başladım. Hə, əlbəttə, özüdür ki var, həmin tabaqla, həmin yerdə oturub! Bir neçə dəfə fit verdim, çırtma çalaraq skamyadan qalxdım və aptekə sarı getdim. Bəsdir, səfehlik etdim! Lənət şeytana, nə fərqi var ki, mən ona haram pul vermişəm,

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

yoxsa Könqşberq gümüşündən kəsilmiş təmiz Norveç pulu! Mən gülünc vəziyyətdə qalmaq istəmirəm, hədsiz qürurlu olmağa, elə ayaqlarını uzadıb ölmək deməkdir...

Tinə çatıb diqqətlə qadına baxıram və onun yanında dayanıram. Gülümsəyərək tanış adamtək başımla salam verirəm, sərbəst şəkildə onunla söhbətə girişirəm, guya, mənim qayıtmağım öz-özünüdə nəşə ifadə edir.

– Salam! – deyirəm. – Yəqin ki, məni tanımadınız?

– Yox, – o, astaca cavab verir və mənə baxır.

Mən daha çox gülümsəməyə çalışıram, guya ki, o, Allah bilir, incə zarafat edərək özünü elə göstərir ki, guya, məni tanımır. Odur ki deyirəm:

– Necə ola bilər ki, bu yaxınlarda sizə bir neçə kron verdiyimi xatırlamayasınız? Səhv etməmişəm, pulu verəndə sizə heç bir söz demədim, hə, bir kəlmə də, mənim belə adətım yoxdur. Təmiz adamlarla iş görəndə şərt qoymağa lüzum olmur, necə deyərlər, hər xırda-xuruşdan ötrü müqavilə bağlamağa nə hacət. He-he! Ancaq sizə pul verən mən idim.

– Hə, əlbəttə, bu, sizsiniz! İndi mən sizi tanıdım...

O, təşəkkür etməyə başlamamış, mən artıq gözlərimlə dadlı bir tikə seçərək tələm-tələsik dedim:

– İndi isə piroq üçün gəlmişəm.

O çaşıb qalır.

– Piroq üçün, – mən təkrar edirəm. – İndi də piroq üçün gəlmişəm. Başlanğıc üçün bir qismini götürmək istəyirəm. Bu günə hamısı lazım deyil.

– Siz piroq üçün gəlibsiniz? – o, təkrar soruşur.

– Hə, əlbəttə ki, piroq üçün! – deyə bərkədən gülərək cavab verirəm, guya ki, mənim nə üçün gəldiyimi o, dərhal anlamalıymış.

Tabaqdan piroq, daha doğrusu, bulka götürüb yeməyə başlayıram.

Bunu görən alverçi qadın yerindən sıçrayıb, qeyri-iradi hərəkətlə malını qorumağa cəhd edir, eyni zamanda, məni

başə salmağa çalışır ki, gəlişimi qətiyyəən gözləmiş, hələ üstəlik də piroq üçün.

– Vermək istəmirsiniz? – mən deyirəm. – Doğrudan, vermək istəmirsiniz? Doğrusu, çox gülməlidir! Məgər nə vaxtsa belə bir şey olubmu ki, kimsə sizə bir topa pul versin və geri qaytarmağı tələb etməsin? Yox! Bax görürsünüz? Amma siz, ola bilsin ki, düşünmüşünüz ki, əgər mən bu pulları sizin ovcunuza basmışamsa, demək, bunlar oğurluq pullardır? Yox, düşünməyibsiniz? Çox gözəl, bu, sadəcə, əladır! Əgər məni namuslu adam hesab edirsinizsə, siz çox alicənab qadınısınız! Ha-ha! Hə, siz, həqiqətən də, çox alicənab qadınısınız!

– Axı niyə siz o pulları mənə verdiniz? – o, hiddətlə çığırdı.

Pulları ona nə üçün verdiyimi izah etdim, sakit və inandırıcı tərzdə başə saldım ki, mənim belə bir adətim var, ona görə ki, insanlara etibar edirəm. Kimsə mənə veksəl və ya qəbz təklif edəndə, mən başımı bulayıb deyirəm: “Təşəkkür edirəm, ehtiyac yoxdur”. Tanrı şahiddir ki, mən həmişə belə edirəm.

Lakin alverçi qadın məni heç cür anlaya bilmirdi.

Odur ki onu başə cür, zarafat etmədən, ciddi şəkildə başə salmağa cəhd etdim. “Məgər ona mənim kimi qabaqcadan pul verməyiblər?” – soruşdum. Mən, əlbəttə, imkanlı adamları nəzərdə tuturdum, məsələn, konsul-filan. Heç vaxt? Nə etmək olar, bir halda ki o, belə şeylərə öyrəşməyib, onda soruşmağına dəyməz. Amma xaricdə insanlar belə edirlər. O, yəqin ki, heç vaxt xaricdə olmayıb, deyilmi? Yox? Hə, məsələ də elə bundadır! Odur ki mühakimə də yürüdə bilməz... Tabaqdan bir neçə piroq da götürdüm.

Qadın əsəbi şəkildə donquldandı, inadkarlıq göstərərək bir neçə piroq belə vermək istəmədi, hətta piroqu əlimdən alaraq yerinə də qoydu. Mən bərk acıqlandım, yumruğumu tabağa çırpıdım və onu polis çağıracağımla hədələdim. “Mən hələ sizə mərhəmət göstərib güzəşt edirəm”, – dedim; əgər mənə çatacaq qədər götürmək istəsəydim, o, tamamilə

müflis olardı, çünki bu yaxında ona xeyli məbləğdə pul vermişdim. Mənim bu qədər çox götürmək niyyətim yoxdur, mən yalnız verdiyim pulun yarısı qədər götürmək istəyirəm. Bir də ki o, məni heç vaxt görməyəcək. Tanrı şahiddir ki, heç vaxt görməyəcək, bir halda ki o, beləymiş...

Nəhayət, o, ən insafsız qiymətə bir neçə piroq seçdi – dörd-beş dənə piroqa görə bu, görünməmiş dərəcədə baha qiymət idi – və mənə onları götürüb getməyi əmr etdi. Lakin mən onunla höcətləşməkdə davam edirdim, sübut etməyə çalışırdım ki, məni ən azı bir kron aldadır, bir də ki bu cür insafsız qiymət qoymaq adamı diri-diri soymağa bərabərdir.

– Bilirsinizmi, bu cür şeylərə görə qanunda cəza nəzərdə tutulur? – mən dedim. – İlahi, buna görə sizi həmişəlik sürgünə göndərə bilərlər, səfeh qar!

O, mənə bir piroq da tolazladı və dişlərini qıçayaraq tələb etdi ki, onu rahat buraxım.

Ondan aralandım.

Dəhşətdir, dünyaya hələ belə bir riyakar alverçi gəlməyib! Piroqları yeyə-yeyə meydandan keçərək bu qadın və onun həyasızlığı barəsində düşündüm, onunla olan söhbətimizi təkrarlayaraq düşündüm ki, mən ondan qat-qat yaxşıyam. Piroqları hamının gözü qarşısında yeyir və ucadan danışdırdım.

Piroqları dalbadal aşırırdım; nə qədər yeyirdimsə də, az idi, doymaq bilmirdim. İlahi, niyə mən doymuram! Açıqgözlüyümdən az qala sonuncu piroqu da yemişdim, halbuki onu lap əvvəldən Vohnmannsqatendəki balaca oğlana saxlamağı qərara almışdım. Bu, həmin oğlan idi ki, qırmızısaqqal dəy-yus onun başına tüpürmüşdü. Mən onu daim xatırlayır, yaddan çıxara bilmirdim, o yerindən sıçrayıb ağlayaraq söyüş söyəndə üzündəki ifadəni görseydiniz! Üstünə tüpürülən zaman o dönüb mənim pəncərəmə baxdı ki, görsün, mən ona gülürəm, ya yox. Allah bilir, onu tapa biləcəyəm, yoxsa yox! Vohnmannsqatənə tələsdim, yolüstü pyesimi cırıqladığım yerdən keçdim, kağız parçaları hələ də orada idi, öz hərəkətimlə

heyrtləndirdiyim polisdən aralı keçib, nəhayət, balaca oğlanın səhər-səhər yanında oturduğu qarıya çatdım.

O yox idi. Küçə, demək olar ki, boşalmışdı. Artıq hava qaralırdı, odur ki oğlanı tapa bilmədim. Mən piroqu ehtiyatla yerə qoyub qapını bərkədən döydüm və dərhal qaçıb uzaqlaşdım. “O, əlbəttə, piroqu tapacaq! – öz-özümə dedim. – Evdən çıxan kimi görəcək!” Balacanın piroqu tapacağını düşündükcə sevincdən gözlərim yaşla doldu.

Yenidən körpüyə yollandım.

Artıq ac deyildim, amma şirin piroqlar ürəyimi bulandırmaya başlamışdı. Başımda yenə də ən sarsaq fikirlər dolaşmaya başladı: görəsən, gəmilərin bağlandığı kəndiri gizlicə kəssəm, nə olar? Ya da qəfildən “Yangın!” qışqırsam? Körpüylə bir az da irəlilədim, bir yeşik tapıb oturdum, əllərimi sinəmdə çarpazladım və hiss etdim ki, başımdakı qarmaqarışlıq fikirlər çoxalır. Hərəkətsiz oturdum, qorxuram ki, tərpənsəm, dənizin dibinə gedərəm.

Üzərində rus bayrağı dalğalanan yük gəmisini “Kopeqoro”ya baxıram. Məhəccərdə bir adam dayanıb; sol tərəfdəki qırmızı işıqlar onun sifətinə düşür, ayağa qalxıb onunla söhbətə girişirəm. Əslində, onun danışmaq niyyəti yoxdur, odur ki mən də heç bir cavab gözləmədim. Mən dedim:

– Bu axşam gedirsiniz, kapitan?

– Hə, ən qısa zamanda, – o cavab verdi.

O, İsveç dilində danışdı.

Yəqin ki, findir, – düşünürəm.

– Hm! Sizə matros lazım deyil ki?

İndi onun nə cavab verəcəyinin mənim üçün heç bir fərqi yox idi. Ona baxıb gözləməyə başladım.

– Təəssüf ki, yox, – amma şagirdliyə götürə bilərəm.

Şagirdliyə?! Mən diksindim, qeyri-iradi eynəyimi çıxarıb cibimdə gizlətdim və pilləkənlə göyertəyə qalxdım.

– Mən heç vaxt üzməmişəm, amma nə əmr etsəniz, canla-başla yerinə yetirərəm, – dedim. – Hara üzəcəksiniz?

– Əvvəlcə Lidsə, oradan kömür yükləyib Kadiksə aparacağa.

– Yaxşı, – dedim və məni götürməsi üçün onu dilə tutmağa başladım. – Mənim üçün hara üzməyin heç bir fərqi yoxdur, mən yaxşı işləyəcəyəm.

O, bir müddət məni süzdü, nəşə düşünürdü.

– Demək, heç vaxt üzməmişən? – soruşdu.

– Yox. Amma mənə iş versəniz, hər şey edərəm. Mən tez öyrənən adamam.

O, yenidən fikrə getdi. Mənimə artıq üzmək fikri beynimə yerimişdi və qorxurdum ki, götürməyələr.

– Hə, kapitan, nə oldu? – nəhayət, soruşdum. – İnanın, mən hər bir işi görməyə hazırım. Başqa nə deyim! Sizin işinizə yaramaqdan ötrü dəridən-qabıqdan çıxmasam, ən alçaq adamam! Əgər lazım gəlsə, iki növbəni dalbadal çəkərəm. Bunun mənə xeyri var, mən belə şeyləri xoşlayıram.

– Yaxşı, sınaq, – son sözlərimə xəfifcə gülümsünərək dedi. – Ancaq xoşuma gəlməsən, İngiltərədə ayrılı bilərik.

– Əlbəttə! – sevinərək cavab verdim və onun sözlərini təkrar etdim: – Xoşunuza gəlməsəm, İngiltərədə ayrılı bilərik.

Beləliklə, o, mənə iş verdi...

Biz fiorda çıxanda zəiflikdən və həyəcandan tamamilə tərləyib islanmış qəddimi düzəldib sahilə baxdım və bütün pəncərələrində artıq parlaq işıqlar yanan Kristianiya şəhəri ilə, nəhayət, vidalaşdım.

ŞƏRHLƏR

Nüfuzlu Norveç nəşrlərindən sayılan «Norveç ədəbiyyatı tarixi» (1974–1975) altıçıldiyinin müəlliflərindən birinin fikrincə, Knut Hamsun Norveç ədəbiyyatının «ən istedadlı, ən məşhur və ən mübahisəli» nümayəndəsidir.

Hamsunun fikrincə, müasir Norveç ədəbiyyatının başlıca qüsuru psixoloji dərinliyə enə bilməməsidir. «Norveç ədəbiyyatı» adlı məruzəsində Hamsun qeyd edir ki, «Mahiyyətə materialist olan ədəbiyyat insanlardansa dəyərlərə üstünlük vermişdir, demək, insanın daxili aləmiylə deyil, daha çox ictimai məsələlərlə maraqlanmışdır». O, böyük İbsenin, Börnsonun, Hyellanın, Yunq Linin təkzibolunmaz xidmətlərini qiymətləndirməklə yanaşı, onların «psixoloji» deyil, «sosial» ədəbiyyat, «psixoloji şəxsiyyət» deyil, «xarakterlər» və «tiplər» yaratdıqlarını qeyd edir. Hamsuna görə, onlardan heç biri müasir psixoloji incəsənətin qarşısında duran vəzifələri həll etmək səviyyəsinə yüksələ bilməmişdir. Hamsun qəti əmin idi ki, müasir yazıçı, hər şeydən öncə, səmimi psixoloq olmalı, «insanın qeyri-şüuri ruhi aləminin» təsvirinə olduqca diqqətlə yanaşmalıdır.

Şəxsiyyətin psixikasının təsvirində təhtəlsüuru başlıca amil sayan Hamsun elmə müraciət edir və öz düşüncələrinin təsdiqini alman alim E.Hartmanın (1842–1906) əsərlərində, xüsusən də «Təhtəlsüür fəlsəfəsi»ndə (1869) tapır. Lakin elm adamlarının nailiyyətlərinə hörmətlə yanaşan Hamsun hesab edirdi ki, sənətkar insanın daxili aləminə nüfuz etmək üçün daha geniş imkanlara malikdir, çünki o, müasir psixologiyanın insanda hələ də izah edə bilmədiyi bir çox cəhətləri kəşf edə bilir.

Hamsun ilk növbədə Strindberq bu cür ədəbi istedadlara aid edirdi. O, Strindberqlə yalnız yazıçı kimi deyil, həm də özündə «mürəkkəb tipli çağdaş insan»ı təcəssüm etdirən bir şəxsiyyət kimi fəxr edirdi. Dostoyevskinin psixoloji analiz məharəti də Hamsuna çox böyük təsir göstərmişdir. Strindberq və Dostoyevskidən

başqa, ona birbaşa və dolayısı ilə təsir göstərənlər arasında Nitsşenin də adını çəkmək olar.

Nitsşenin təsiri altında Hamsunda onun özünün də daxil olduğu hansısa mənəvi elita, «mənəvi aristokratiya» haqqında təsəvvür formalaşır. Hamsun öz əsərlərini də bu cür zərif və seçkin şəxslər üçün nəzərdə tuturdu. Ona görə də o, nə psixoloji dərinlikdən və xəyal gücündən məhrum «boz naturalizmi», nə də tendensiyalı və moralist sosial-tənqidi sənəti qəbul edirdi. Hamsunun yaradıcılığı ilə XIX əsrin sonuna doğru ilk dəfə Norveç ədəbiyyatında ictimai-sosial roman ənənəsində çat əmələ gəldi. Yazıçı subyektiv elementin ruhi ovqatın təhlili əsnasında aşkara çıxmasında həlledici rol oynayan psixoloji roman janrının əsasını qoydu.

Özü üçün yeni tədqiqat sahəsi açan Hamsun bədii üslub probleminə də olduqca diqqətlə yanaşır, təhkiyə sənətində lirizmə və melodizmə olduqca həssas yanaşırdı. Onun XIX əsrin sonuna doğru yazdığı bədii əsərlərinin məzmunu eyni düşüncə və duyğulara qayıdışla, oxşar motivlərin təkrarlanmasıyla zəngindir. Hamsunun subyektiv və individual yaradıcılığının ifadəsi olan ritmik nəsr oxucuya təsir edən ahəngdarlığı və təlqinediciliyi ilə seçilir.

TORPAĞIN BƏRƏKƏTİ

Dünya ədəbiyyatının ən monumental epik əsərlərindən sayılan bu romanını Hamsun şəhər mühitindən sıxılaraq kəndə köçdü, eyni zamanda Avropanın Dünya müharibəsinin – sənayeləşmə əsrinin dəhşətlərini yaşadığı bir dövrdə yazmışdır. Əsərdə bu ovqat açıq-aydın hiss olunur. 1917-ci ildə işıq üzünə gələn «Torpağın bərəkəti» əsərində yazıçı patriarxal ənənələrə sadıqlığını və torpağa çoxəsrlik bağlılığını qoruyan Norveç kəndliləri – İsaak və İngerin həyatını böyük sevgiyə, nağılları bir üslubda qələmə almışdır.

Hamsun açıq publisistikaya müraciət etmədən, sırf bədii vasitələrdən istifadə etməklə kənd həyatının şəhərdən üstünlüyü

ideyasını irəli sürmüşdür. Onun torpağa bağlı olan bütün qəhrəmanları həyatın çətinliklərinə və sınaqlarına əzmlə sinə gərirlər. Doğma torpaqdan uzaq düşünlər isə narahat, qeyri-sabit həyat sürərək bədbəxt insanlara çevrilirlər.

«Torpağın bərəkəti» romanı ilə Hamsun bir daha qüdrətli qələm sahibi olduğunu sübut etdi. Əsərdə obrazların universal xarakterə malik, məişət çərçivəsindən kənara çıxaraq daha geniş missiya daşıyıcısı olduqları aydın şəkildə göstərilmişdir. Romanın qəhrəmanları özlərinin monumentallığı və epik dolğunluğu ilə seçilirlər. Əsərin sonuna doğru İsaak Bibliya patriarxlarına xas böyüklüyə və əzəmətə yüksəlir, kəndə, torpağa bağlılığın özünəməxsus qüdrətli simvoluna çevrilir.

«Torpağın bərəkəti» romanı 1920-ci ildə Nobel sülh mükafatına layiq görüldü, əsər bütün Avropa dillərinə tərcümə olunaraq müəllifinə dünya şöhrəti qazandırdı. Lakin Hamsun Nobel nitqi söyləməkdən imtina etdi. Təqdim etmə mərasimində çıxış edən İsveç Akademiyasının nümayəndəsi Harald Yörne isə öz nitqində «Kim ki ədəbiyyatda gerçəkliyin doğru təsvirini axtarır... onu adi adamların yaşadığı həyatdan (harada yaşamasından və harada işləməsindən asılı olmayaraq) bəhs edən «Torpağın bərəkəti» romanında tapa bilər» demişdi: Yörne Hamsunun romanını hətta Hesiodun didaktik poemaları ilə müqayisə etmişdi.

Roman çox böyük uğur qazandı. Dövrün hərbi və siyasi hadisələri ilə müşahidə olunan qorxu və çaşqınlıq atmosferində Hamsunun əsəri varlığın əbədi himni, bəşəriyyətin oyanışına çağırış kimi səsləndi.

Lopar – şimalda yaşayan xalq, saamlar.

Komaq – loparların geydiyi ayaqqabı növü.

Patka – tam şəkərlənməmiş nişastadan ibarət qəliz maddə.

Priçastiye – xristian dini ayinlərindən biri.

Lüter – lüteran məzhəbində din xadimi.

Markqraf – sərhəd vilayətini və ya müstəqil vilayəti idarə edən vəzifəli şəxs.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Qulac – 0,5 metrə bərabər olan qədim uzunluq ölçüsü.

Pudel – qıvrımtüklü it cinsi.

Pion – iri qırmızı və ağ çiçəklə bəzək bitkisi.

Turneps – yemlik şalgam növü.

Krendel – bulka növü.

On Yeddi May bayramı – Norveçdə Konstitusiyaya günü.

Punş – rom, qənd, limon və başqa meyvə şirələri qarışdırılaraq hazırlanan spirtli içki.

ACLIQ

Roman üzərində Knut Hamsun 1888-ci ilin yayında Amerikadan Avropaya qayıtdıqdan sonra işləməyə başlamışdır. Romanın 1890-cı ildə nəşr olunmuş son redaksiyasında orada cərəyan edən hadisələrin dəqiq tarixi göstərilir. Lakin 1888-ci ilin noyabrında "My jord" (Yeni torpaq) adlı Danimarka jurnalında çap olunan anonim parçada ilk cümlə belə başlayırdı: «Bu əhvalat iki il bundan əvvəl olmuşdu». Son redaksiyada isə beləydi: «O zaman mən adama həmişəlik öz damğasını basan bu qəribə şəhərin – Kristianiyanın küçələrində ac-yalavac dolaşırdım». Demək, söhbət Hamsunun həyatının aclıqla və ölümlə pəncələşdiyi ən ağır dövründən – 1886-cı ildən gedir.

Buna baxmayaraq, «Aclıq» romanını sırf avtobioqrafik əsər adlandırmaq da doğru olmazdı. Hamsunun sözlərinə görə, o, bu əsərdə «ardıcıl olaraq aclıq keçirən insanın özünəməxsus ruhi-mənəvi həyatını, onun əsəb sarsıntılarını təsvir etməyə səy göstərib». Əsərin qəhrəmanının hərəkətlərindəki paradoksallıq və gözlənilməzlik yalnız fizioloji aclıqla bağlı deyil. O, sanki, iki aləmdə – gerçək və özünün uydurduğu xəyali aləmdə yaşayır. Bu ikilik romanın adında da özünü göstərir: onun qəhrəmanı korlanmış, pozulmuş dünyada yalnız fizioloji deyil, həm də təbii insani münasibətlərə ehtiyac duyaraq mənəvi

aclıq keçirir. Qeyd etmək lazımdır ki, əsərin simpatik-ironik üslubu yazıçı ilə qəhrəman arasında müəyyən hədd əmələ gətirir.

Renan: Jozef Ernest Renan (1832-1892) – fransız filosofu, yazıçı, din tarixçisi, filoloq-şərqşünas. Brandesin Renan haqqında yazdığı esse onun «İsanın həyatı» (1863) əsərini də Skandinaviyada məşhurlaşdırdı.

İlayali: İlayali adı Hamsunun təxəyyülünün məhsuludur. Hamsun yazırdı ki, «bəzən şərait tələb edir ki, personajın adı onu yalnız fonetik səslənişiyə xarakterizə etsin».

Tanrının barmağı: burada və daha sonra qəhrəman İncildən sitat gətirərək, ona üz vermiş bədbəxtliyi Tanrının işləriylə əlaqələndirir. Bununla da sosial motivlər ikinci plana keçirilir. «Aclıq»ın qəhrəmanı adi adam deyil, o, dahidir, odur ki ictimai mərhəmətə sığınmaq istəmir.

Yuhan Arndt Hapolati: *Hapolati* – Hamsunun «Turnedə» (1891) əsəsində keçən fin soyadı.

Storting: Norveç parlamentinin adı.

Könqsberq gümüşü: Könqsberq – Oslodan 84 km aralı şəhər; 1623-cü ildə Könqsberq yaxınlığında gümüş mədənləri kəşf olunmuşdu.

Şarmanka: çiyindən keçirilib gəzdirilən yeşiyə oxşar kiçik orqan, musiqi aləti.

Mamma: bəzi qədim xalqlarda sərvət və dövlət allahı.

Korreco: Antonio Korreco (əsl soyadı Alleqridir, təx.1489-1534) – italyan rəssam, intibahçı.

Apis: Qədim Misir mifologiyasında müqəddəs öküz. İncəsənət və sənətkarlıq Allahı Potun yer üzündə sitayiş olunan mücəssəməsi.

Kamer-freylina: əyan qızlarına verilən və onların sarayda qəbul olunmalarına hüquq verən xüsusi ad.

Inventas vitam
juvat excoluisse
per artes

Voldemar Atterdaq: Voldemar IV Atterdaq (təx. 1320-1375)
– 1340-1375-ci illərdə Danimarka kralı.

Lissabondakı zəlzələ: 1755-ci ildə Lissabon güclü zəlzələ
nəticəsində dağılmışdı.

Rəqs müəllimi Şekspir: Şekspirin ironik tərzdə xatırlanması
bütövlükdə Hamsunun «Psixoloji ədəbiyyat» məruzəsində
böyük ingilis dramaturquna verdiyi qiymətlə səsleşir. Hamsu-
nun fikrincə, dramaturgiyanın qanunları ilə özünü məhdud çər-
çivəyə salmış Şekspir də, İbsen kimi, insanın daxili aləminə
nüfuz edən əsərlər yarada bilməzdi.

Fiord: qayalı sahilləri olan dar və girintili-çixıntılı körfəz.

MÜNDƏRİCAT

<i>Ziddiyyətlər burulğanında</i> (<i>Nadir Qocabəyli</i>)	5
--	---

ROMANLAR

TORPAĞIN BƏRƏKƏTİ

Birinci fəsil	18
İkinci fəsil	225

ACLIQ

Birinci fəsil	396
İkinci fəsil	442
Üçüncü fəsil	479
Dördüncü fəsil	533

<i>Şərhlər</i>	568
----------------------	-----

NOBEL MÜKAFATI LAUREATI

Knut Hamsun

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

Çapa imzalanmışdır 17.08.2009. Format 60×84 $\frac{1}{16}$. Ofset çap üsulu.
Fiziki çap vərəqi 36. Sifariş 140. Tiraj 7000.

“Şərq-Qərb” ASC-də çap olunmuşdur
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+994 12) 474-75-62
Faks: (+994 12) 470-18-49
e-mail: sharq.qarb@gmail.com